

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

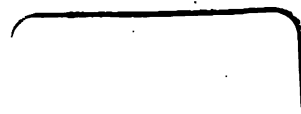
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Arch. Bibl.

3.1.

BIBLIOTHECA
RITUALIS.

1. The first part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various offices of the city of New York.

2. The second part of the document is a list of the names of the persons who have been appointed to the various offices of the city of New York.

BIBLIOTHECA RITUALIS

FRANCISCI ANTONII ZACCARIA

TOMI II.

PARS ALTERA

SUPPLEMENTA CONTINENS

PRAEMISSO CL. VIRI JOANNIS MALDONATI

INEDITO DE CAEREMONIIS TRACTATU

CUI PRAETER ADNOTATIONES ADCEdit GEMINA EDITORIS

DISSERTATIO.

ROMÆ MDCCLXXXI.

SUMPTIBUS VENANTII MONALDINI BIBLIOPOLAE IN VIA CURSUS
EX TYPOGRAPHIO FRATRUM PUCCINELLI.

PRAESIDUM PERMISSU.

250. h. 45.

QVOD . BONVM . FELIX . FORTVNATVMQVE . SIT
RITVVM . SACRORVM . STUDIO
NOVVS . TOMVS
BIBLIOTHECAE . RITVALIS
A FRANCISCO . ANTONIO . ZACCARIA . CONCINNATAE
NE . A . PRIORIBVS . QVORVM . VELVTI . APPENDIX . EST
PRAESIDIO . AC . SPLENDORE . MAECENATIS . DISSIDERET
PRODIT . IN . PVBLICAM . LVCEM
HONESTATVS . NOMINE . ET . PATROCINIO . AMPLISSIMO
EMINENTISS . VIRI
GUILLELMI . PALLOTTA
PROPRAEF . SACRI . AERARII
OB . INTEGRITATEM . VETEREM . SAPIENTIAM . AEQUITATEM
PIO . VI . P . M
VIRTVTIS . AESTIMATORI . ET . IVDICI . OPTIMO
LONGE . PROBATISSIMI
JOSEPHVS . ANTONIVS . MONALDINIUS . BIBLIOP . ROM
ILLUM . PLAUDENTE . OPERIS . AVCTORE
OBTVLIT . DICAVITQVE . NONIS . QVINCTILIBVS
TANTO . PRINCIPI . AC . PATRONO . SVO . BENEFICENTISSIMO
FVTVRVM . OMNIBVS . VENERATIONIS . SVAE
GRATIOVE . ET . OBSEQUENTISSIMI . ANIMI
MONVMENTVM

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
VOLUME 10
PART 1
1880
LONDON
PUBLISHED BY THE
Royal Society of London
1880

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patr. Mag. Sac. Palat. Apostolici.

F. A. Marcucci Episc. Montalt. Vicefg.

IMPRIMATUR,

**Fr. Bruno Thoma Ordinis Prædicat. Rñi Patr. Magist.
Sac. Pal. Apost. Socius.**

JOHANNIS MALDONATI

VIRI DOCTISSIMI

DE CAEREMONIIS

TRACTATUS.

DISPUTATIO I. GENERALIS.

De caeremoniis duplex est disputatio, alia generalis, alia specialis.

Generalis quatuor quaestionibus continetur : prima, quid

sit caeremonia : secunda, quotuplex : tertia, quam

originem habeat : quarta, quem usum.

PRIMA QVAESTIO.

Quid sit caeremonia.

I.

Qvaestio de natura duabus ex partibus explicanda est. Primum ex vi, & etymologia vocabuli ; deinde ex usu vocabuli.

II. Quod ad etymologiam, quidam putarunt dictas caeremonias a *Caritate*, quasi *carimonias*, quae ad caritatem, & religionem spectant. Alii a Caelo, quod sint signa externa rerum caelestium, ac divinarum, quasi *caelimonias* ; sicut caeruleum dicimus pro *caeruleo* (1). Alii, ut GELLIVS (*lib. IV. cap 9.*), MACROBIVS

Caeremoniarum etymon.

Mald. a (*lib. II.*)

(1) Hunc locum ita exhibet C.L. „ stimarunt, quod sint veluti signa
„ Alii caeremonias dictas a Caelo exi- „ quaedam externa, pertinentia ad res
„ cae-

ij

DISPUTATIO I.

(*lib. II. Saturnal. cap. 3. & III. lib. cap. 3.*) a *carendo* quasi *caerimonias* sine dyphthongo (2), sicut a *queror querimonia*, a *mercator mercimonia*. Quam rationem sequutus est D. AVGVSTINVS (*lib. II. Retract. cap. 37.*) (3) Atque hi putarunt caeremonias esse idem, quod Religionem, quam ipsam putat a *relinquendo* dictam GELLIVS, quod a rebus multis abstinere, ut cernere est in Religione *Judaica*, cujus caeremonia erat abstinere a carne suilla &c. (4) At violenta videtur haec notatio. Solent enim potius caeremoniae consistere in habendo, quam in carendo, ut cernere est in faciendo Sacrificio, incendendo thure &c. (5). Puto igitur dictas caeremonias [ut LIVIVS *lib. V.* & VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap. 11.*] (6) nempe a *Ceretibus Etruriae* oppido (7). Nam quum urbe *Roma* a *Gallis* capta

„ caelestes, idest divinas, quibus res
„ ipsas divinas coleremus, ut Deum
„ & Sanctos: quare dictae sunt caerimoniae quasi *caelimoniae* paululum litteris mutatis, quemadmodum
„ Latini dicunt *monumenta* a verbo *moner* *mones*, & non *monimenta* „.

(2) Addit C. M. & per I.

(3) Et S. ISIDORVS (*etymol. lib. VI. cap. ult.*)

(4) Caerimonia fuit Judaeis, ut abstinerent a suis carnibus, a sanguine, & suffocato. Ita L.

(5) Recito hunc locum ut est in C. L. „ Sed haec etymologia est violenta. Nam caerimoniae multo magis in habendo, quam in carendo consistere videntur. Nam caerimonia est habere thus in sacrificio, habere cereos, & cetera hujusmodi, quibus caerimoniis in Ecclesia uti solemus. Non ergo a carendo dictae sunt „.

Aliae quoque ab aliis hujus nominis etymologiae excogitatae sunt. Nam Joachimus CAMERARIUS (*problem. IV. decur. III. in disput. de quorundam nominum origine*) caeremoniarum vocabulum veluti *gerimonia* a gerendo derivatum putat, ut iudicentur ea, quae in sacris geri solemni ritu debeant. Angelus vero CONTVS apud TVRRINVM in di-

rectorio sacrific. cap. 1. a CERERE caeremoniarum nomen ducit, quasi ceteris munia, sive dona, quia antiquitus primae oblationes, quae profecto sunt caeremoniae, CERERI ex primitiis frugum fiebant. Denique Josephus SCALIGER probantibus VOSSIO (*in etymol. V. caeremonia*) aliisque auctoribus a Jacobo PONTANO indicatis (*Progymn. Latin. Vol. II. annot. XXIV.*) censuit, caeremonias dici ab antiquo vocabulo CAERVS, idest Sanctus, unde in Saliari carmine *caerus manus*, Sanctus bonusque. Ita a caerus erit caerimonia, ut a Sanctus Sanctimonia, a castus castimonia, a cultus cultimonia. Verum duae illae priorae etymologiae vix ulli nituntur fundamento, praeter vocis similitudinem, nec universae caeremoniarum indoli satis respondent; tertia vero nimis ingeniosa est, ut probabilis sit.

(6) Quod idem FLORVS narrat *lib. 1. cap. 13.* Vide etiam FESTVM.

(7) Codex SIMONII, ut videre est *Tom. II. Epistol. select. ep. XXIX.* paullo aliter haec exhibebat, nempe a Ceretibus Etruriae *populis caeremoniae* esse appellatas, a quibus Romani majorem partem rituum & caeremoniarum, quibus Deos suos colebant, mutuati sunt.

Q V A E S T I O I.

iij

capta Flamen *Quirinalis*, Virginesque *Vestales* sacra onere partito ferrent, easque Pontem *Sublicium* transgressas, & clivum, qui ducit ad *Janiculum*, descendere incipientes, L. ALBINVS conjugem & liberos vehens adspexisset, studiosior publicae religionis quam privatae caritatis suis, ut plauastro descenderent, imperavit, atque in id Virgines & sacra imposita, omisso coepto itinere, *Caere* oppidum pervexit, ubi cum summa veneratione excepta grata memoria ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testantur. Inde enim institutum est, sacras caeremonias vocari, quia *Caeretani* ea fracto Reipublicae statu, perinde ac florente coluerunt. Ab eorum igitur populorum Religione credo caeremonias appellatas esse, quasi res externas, quibus procuramus, & administramus Religionem (8).

III. *Hebraei* videntur nullum habere proprium caeremoniarum vocabulum, vocant enim non aliter quam *Houchin*, scilicet *decreta*, *constitutiones*, ut vertit D. HIERONYMVS *Gen. XXVI.* & *Exod. XVIII.* & *Gaboda*, quasi *dicens sanctitatem*, & *cultum divinum*. Itaque idem HIERONYMVS *Exod. XII.* & *XXVII.* & *XXXVIII.* vertit *caeremonias*.

IV. Item *Graeci* non habuerunt distinctum nomen, sed vocarunt *προσαγματα*, idest *praecepta*, *λατρεαν*, idest cultum & servitutem, *θρησκευταν*, idest Religionem in rebus externis. Unde PAVLLVS *Col. II.* vocavit *εθελοθρησκευταν*, quasi *voluntariam Religionem*: quo vocabulo CALVINVS contra nos saepe utitur vocans *superstitionem voluntariam caeremoniarum*.

V. Si haec omnia inter se conferamus, facile intelligemus, quid sit caeremonia, nempe leges, quibus continetur cultus Religionis externus. Sunt igitur caeremoniae quasi vestis, & quasi vagina Religionis. Nam quemadmodum gladius in vagina conditus non cernitur nisi per vaginam; ita verus Dei cultus, qui in eis latet, per externas caeremonias perspicuus efficitur (9).

*Caeremoniarum
natura.*

a 2

VI. Ge-

(8) Eandem etymologiam praeter ceteris probarunt *Josephus VICECOMES* (*lib. I. de ant. Bapt. Ritib. cap. II.*) & *MERATIVS* ad T. I. GAVANTI (*p. 2. Ven. edit. 1740.*)

(9) In *SIMONII* Codice ita hic locus legebatur. „ Caeremoniae sunt „ velut vagina, seu vestis veri cultus,

„ & Religionis Divinae. Nam quem- „ admodum gladius in vagina recon- „ ditus non videtur, tamen per eam „ dignoscitur; ita verus Dei cultus, „ qui in animo absconditur, nonnisi „ per illum cultum & externum habi- „ tum dignoscitur, ac caeremoniis in- „ dicatur. „ Aliter C. L. „ Nam „ quem.

*Caeremoniae a
Sacramento quid
differant.*

iv

DISPUTATIO I.

VI. Generaliter caeremonia est quau Sacramentum ; sed si usum spectes, duabus rebus differunt . Primum , quod Sacramentum vocari soleat non omnis caeremonia , sed solum a Deo instituta , qualia sunt quae in novo ac veteri Testamento Sacramenta vocantur . Caeremoniae autem aliquando ab hominibus , aut a natura instituuntur , ut quod flexis genibus Deum oremus . Secundum , quod Sacramentum sit major quaedam , & illustrior caeremonia . Id est caeremoniae non appellantur a nobis maximae illae , qualis est baptisimus , sed quae illis quodammodo adcedunt , ut quod ter mergamus , quod in fronte signemus . Itaque Sacramenta sunt quasi trunci & arbores a Deo satae , & caeremoniae adjuncta , quasi adnati stolones . Rursum Sacramentum est veluti nomen , aut verbum in grammatica , caeremoniae , quasi ejusdem declinatio , quae ejus significationem non mutat , sed tantum modificat . Sic quod Missa sit Sacrificium est veluti nomen ; quod autem Sacerdos frangat in tres partes hostiam , vel adhibeat signum Crucis & similia , est instar declinationis .

SECUNDA QVAESTIO.

Quotuplex sit caeremonia.

*Caeremoniarum
varia genera.*

CAeremoniarum est quintuplex genus . Primum , quod sumitur ex persona , cui religio adhibetur , quale est uti ara , quod sumitur ex persona Dei , cui quum soli sacrificetur , soli illi ara exstruitur . Idem judicium est de thure , & si alicubi usitatum sit , ut signa & imagines Sanctorum thure suffundantur . Nos talem consuetudinem non habemus , neque probo eam (1) .

Secun-

quemadmodum gladius non videtur , sed corium ; sic non videtur cultus animi internus , sed caeremoniis ostenditur . Nam ostendo , me non esse *Mahometistam* , quia utor signo Crucis ; ostendo , me non esse *Manichaeum* , quia non abstineo a carnibus ; ostendo me non esse *Calvinistam* , quia jejunio Quadragesima , & sic de aliis .

(1) Probasset utique , si Rubricas Missalis a S. PIO V. reformati , quum

haec scriberet , videre MALDONATO licuisset ; ibi enim *P. II. Tit. IV.* thuris cultus Sanctorum imaginibus praestandus praescribitur ; immo ex hac Missalis *Romani* Rubrica idem decretum transit in Caeremoniale Episcoporum *Lib. I. cap. XXIII.* Neque vero primum sub PIO V. hic mos apud *Romanos* obtinuit . *Jacobus CAJETANVS* Gard. & *GEORGIUS* ad *velum aureum* in ordine *Romano* , quem sac-

culo

QV A E S T I O II.

V

Secundum, quod ex persona, quae operatur, quales fuerunt omnes vestes Sacerdotis in veteri Testamento *Exod. XXIX.* ut quod Sacerdos gestaret in pectore nomina XII. tribuum, & illud *Codeſch Adonai, Sanctus Deus*, quae verba debebat gestare incisa, ut agnosceretur tamquam summus Sacerdos, ut semper esset venerationi populo Judaico: In Evangelio, quod Episcopus a tribus Episcopis ordinetur; quod Diacono porrigatur liber Evangeliorum, & alia, quae exercentur in Ordinibus.

Tertium ex rebus, & earum natura, ut quod utamur cereis potius, quam sevo; quod materia illa facta sit ab animali purissimo, scilicet ab apibus carentibus omni malitia, & castissimis, quaeque non congressu, sed industria collecta ex floribus materia illud divinum perficiant. Talis est aqua sacra, qua baptizamus.

Quartum ex loco, quale fuit apud *Hebraeos*, quod non sacrificarent, nisi in Templo *Hierosolymitano*; nusquam gentium, nisi eo conversi orarent (3): in Evangelio, quod olim non orarent, nisi ad Orientem conversi, & nisi eo versus extrueretur templum (3).

Quin-

culo XIV. scripsisse creditur, morem Romae fuisse, ut sacrae Imagines stantes super Altare inter Missarum solemniam post oblatozū thurificationem a Papa incensarentur, testificatur cap. LXXI. de secunda Missa Natalis Domini, & cap. LXXII. in festo S. STEPHANI. Eadem apud Graecos consuetudo pervetusta est. Nam in Typico S. SABAE legimus Cap. I. Sacerdos . . . egreditur per portas Sanctas, factaque Cruce cum thuribulo ante propitiatorium, progreditur, & incensat imaginem Sancti. Quid? quod S. GERMANVS CPolitanus Patriarcha in litteris ad THOMAM claudiopolitanum Episcopum testis, probatisque a Nicæna II. Oecumenica Synodo Act. IV. eorum, qui ante Imagines Sanctorum luminaria concinnabant, & suavis odoris thymiamata adolebant, morem laudat atque defendit. Symbolice namque, inquit, talia celebrari ad honorem il-

lorum excogitata sunt, quorum cum Christo requies est, quorum honor in eum recurrit, hoc probante BASILIO Sapiente (Hom. in XL. Mart.) quia honor circa bonos conservorum approbationem habet benevolentiae erga communem exhibitae Dominum. Hinc SERGIUS Papa, ut in ejus vita ANASTASIVS scribit, fecit thymiamaterium aureum majus . . . quod suspendit ante imagines tres aureas B. PETRI Apostoli, in quo incensum, & odor suavitatis festis diebus, dum Missarum solemniam celebrantur, omnipotentis Deo opulentiùs mittitur.

(2) Addit C. L. „sicut fecit DANIEL in Captivitate Babylonica positus „.

(3) Varias hujus consuetudinis causas innuunt antiqui Patres. Praecipuae duae sunt, quarum alteram S. BASILIUS (de Sp. S. cap. XXVII.) alteram S. AUGUSTINVS (de Serm. Dom. in monte

Quinctum ex tempore, ut quod *Judaei* quatuor mensibus jejunarent; nos tota Quadragesima, & aliis diebus (4): quod illi Sabbathum colerent propter naturam conditam; nos diem Dominicum propter diem Resurrectionis.

TERTIA QVAESTIO.

De origine caeremoniarum.

*Caeremoniarum
prima & gene-
ralis origo.*

I. **P**uto cum ipsis hominibus natas caeremonias, nam tam proprium est homini aliquid concipere, & id alteri significare, quam canem latrare. Quia ergo nulla est gens tam barbara, quin animo Deum concipiat, nec ulla fuit gens umquam, quae aliquas caeremonias non haberet, ut hoc etiam signis quibusdam externis, hoc est caeremoniis testaretur. [*TER-IVLL. lib. de Praescriptionibus; D. AVG. lib. XXIX. contra MANICHAEVUM cap. 11.*] Sed modo institutae sunt partim a Deo, quales quas supra diximus; partim ab hominibus, quales quas Christus reprehendit, & vocat *traditiones hominum*; partim ab ipsa natura, ut orare flexis genibus. Nam quemadmodum vocabula quaedam ipse Deus instituit, ut terram vocavit *Ares*, & maria *Janim*; alia homines excogitarunt; alia ipsa natura docet, ut illa *hei*, *eheu*, *heu*: Ita judicandum de ceteris.

*Theologia & Sa-
cerdotes Ethni-
corum.*

II. Adeo autem verum est, nullam gentem fuisse, quae non haberet caeremonias cum Religione conjunctas, ut olim apud Ethnicos nulla fuerit alia Theologia; & qui de hac re libros habebant, ii Sacerdotes & Pontifices habiti sunt. *PLATO in Po-
litico*

monte lib. II. cap. 2.) profert. Omnes, inquit ille, spectamus ad Orientem, quam precamur. Pauci tamen novimus, quod facientes antiquam requirimus patriam, videlicet paradisum, quem conseruit Deus in EDEN ad ORIENTEM. Contra AUGUSTINVS: quum ad orationes stamus, ad Orientem convertimur, unde coelum surgit; non tamquam ibi sit Deus, & quasi ceteras mundi partes deseruerit, qui ubique praesens non locorum spatiis, sed maiestate potentiae: sed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se convertere, idest ad

Dominum. Confer COTELERIVM ad Constit. Apostolic. lib. II. cap. 57. PETAVIVM de officio sex dierum (lib. II. cap. V. num. 8.) GRANCOLASIVM (l'ancien Sacrament. de l'Eglise P. I. p. 11. seq.) ut Protestantes * Joachimum HILDEBRANDVM in Rituali orantium cap. I. & * BINGHAMVM (Orig. Eccles. lib. XIII. cap. VIII. §. 15.) omittam.

(4) C. L. omisso, quod sequitur, Sabbathi exemplo, haec subjungit: „ad „ quam quidem caeremoniam revocatur omnes dies festi „.

Q V A E S T I O I I I viij

lirico scribit, apud *Aegyptios* scriptos fuisse de hac re libros, quos Sacerdotes habebant, nec solitum apud eosdem quemquam regem creari, nisi ante ab illis institutus fuisset. NVMA POM-
PILIVS apud *Romanos* libros scripsit de caeremoniis, quos vo-
cabant *indigetamenta*, quasi quod apud nos vocatur *Rationale*
divinorum officiorum. ARNOBIVS [*lib. 2. contra gentes*] o-
stendit prius natum NVMAM POMPILIVM, quam APOLLI-
NEM, eo quod in illis libris nullam mentionem facit APOL-
LINIS (1).

III. Sed quum ubique gentium fuerint usitatae caeremoniae, tum vero maxime apud *Judaeos*, idque summo quodam Dei optimi beneficio & consilio. Nam quum illi tardi essent, & valde proclives ad imitandam Ethnicorum superstitionem, praevidit Deus, illos non posse nisi magna caeremoniarum multitudine cohiberi (2). Itaque illi neque bibebant, neque edebant, neque ambulabant quidem sine caeremoniis, ut significat ipsa Scriptura *Exod. XVII. 13.* : *hoc quasi signum in manu tua, & quasi signum adpensum ante oculos tuos*. Atque ea causa est, quod in novo Testamento nomine legis fere caeremoniae intelligantur, non quod omnia essent caeremoniae, sed quod omnia essent caeremoniarum plena. Ita MATTH. XI. *Lex & prophetae usque ad JOHANNEM*; & Rom. III. *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro*, idest ex caeremoniis; & IV. Cap. *Si Abraham ex operibus legis justificatus est, habet gloriam*, idest ex operibus illis, quae versantur in oculis hominum, habet gloriam apud homines; sin autem ex fide, quod opus majus est, & ex caritate, habet gloriam apud Deum, & post : *Non enim per legem promisso ABRAHAE*, idest non ex caeremoniis; quod postea aliis verbis diligenter de-

*Ger tot Judaeis
praescriptae caer-
emoniae.*

---

(1) C. L. „ NVMA POMPILIVS „
„ *indigetamenta*, idest libros caeremo- „
„ niales conscripsit. ARNOBIVS „
„ (*lib. II. contr. Gent.*) irridens gen- „
„ tes docet prius NVMAM POMPI- „
„ LIVM natum esse, quam APOL- „
„ LINEM, quia *indigetamenta* ille „
„ conscripsisset, in quibus *Judaeorum* „
„ nomina erant, & nomen APOLLI- „
„ NIS non meminisset „.

(2) „ Propterea Deus populo Ju- „
„ daico multas ac varias dedit caere- „
„ monias, eo quod esset populus du- „
„ rae cervicis, ac pronus ad idolola- „
„ triam, & ut hujusmodi caeremoniis „
„ in vero cultu retineretur, nec adora- „
„ ret Deos alienos „. Ita Codex, quem „
„ habuit Rich. SIMON (*T. II. epist. se-* „
„ *lect. pag. 202.*) Codex vero L. „ Nam „
„ quum tardi essent ad Deum vene- „
„ randum, debebant signa externa „
„ habere, ut numquam excideret Re- „
„ ligio a mentibus eorum „.

claravit, ABRAHAM non adcepisse promissionem, quod circumciscus esset, sed contra circumciscum esse per illam. Rursum Cap. VI. *Si enim sub lege estis, non estis sub gratia; sub lege*, idest sub caeremoniis, quibus *Judaei* profitebantur Christum, quae non pertinent ad gratiam, quum excludant Christum. Et ad Gal. II. *Si enim per legem justificationem nostram, quorsum passus est Christus? quasi dicat: Si umbra fuit satis, quid opus fuit corpore*, ut est II. Cap. Coloss. Rursum ad Galatas III. *Christus redemit nos ex maledicto legis*, idest ex circumcissione, & caeremoniis, quas qui non observabat, erat maledictus; & post: *Lex paedagogus noster fuit in Christo*. Agit enim de caeremoniis, quarum usus erat, ut erudiret & praepararet ad venturum Christum (3): & post Cap. V. *Si spiritu ducimini, nolite esse sub lege*, idest si estis sub Evangelio, in quo maxime donatur spiritus, ne sitis adhuc sub onere caeremoniarum veteris legis.

Haereticorum
errores hinc ori-
ti.

Refutatur er-
ror de abolendis
saeremoniis.

IV. Quae res non considerata induxit haereticos in varios errores. Primum ut putarent opera nostra nihil valere ad justificationem. Secundum ut putarent, esse Christianum nihil aliud esse, quam esse exemptum ab omni potestate temporali, & spiritali, quum sit esse exemptum a caeremoniis legis (4). Tertius error fuit de ipsis caeremoniis. Putant enim in Evangelio iis nullum esse locum, quod nos a lege veteri [quae solae caeremoniae esse videatur] nos liberarit. Hic error ita paucis refutari potest. Primum si in novo Testamento nullus est locus caeremoniis, cur in eo legimus multas? ut est mulierem orare, velato capite, virum nudo; item laudare Deum canendo 1. Cor. XI. & XIV. *Quum convenitis, quisque psallat* (5) &c. *Ephes.*

(3) Addit C. L. „quemadmodum
„ Paedagogus erudit puerum, ut prae-
„ paret ad Philosophiam, & solidio-
„ res disciplinas. Quare quum puer in-
„ stitutus est, & auditor factus est Phi-
„ losophus, non opus est illi Paedago-
„ go. Ita Christus postquam venit,
„ non opus est illo Paedagogo, sive illis
„ caeremoniis. Unde ad Gal. V. &c. „

(4) C. L. „Secundo errarunt in
„ Christiana libertate, ut putarent,

„ nihil aliud esse, Christianum esse
„ liberum, quam expertem esse om-
„ nis potestatis, & liberum ab omni
„ servitute Ecclesiastica. At hoc non
„ est libertas Christiana, de qua Chri-
„ stus nos liberavit. Liberavit enim
„ nos a maledicto diaboli, & non ab
„ omni potestate „.

(5) M. Psalmum habeat. L. Psalmum dicat.

Q V A E S T I O III. ix

Ephef. V. Loquentes vobismetipsis in psalmis, & Canticis Coloff. III. Verbum Christi ambulet in vobis, ambulantes in omni sapientia discentes, & commonentes vos metipsos in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus &c. Sed quid aliud sunt Sacramenta? nisi caeremoniae, quae tamen non vocantur caeremoniae, quod sint praestantiores quaedam caeremoniae & nobiliores. Item quod Christus apud Evang. MATTH. XXI. insufflarit in Apostolos, ut adlicerent Spiritum Sanctum, quae caeremonia inde usque a nobis retenta est in Ordinibus Ecclesiasticis, manus pueris imponeret (6), atque inde relicta consuetudo confirmandi baptizatos. Debuerunt illi considerare, in veteri lege sicut praeceptorum, ita & caeremoniarum fuisse genera varia. Primum praecepta alia erant quidem omnino moralia, ut amare Deum; alia omnino caeremonialia, ut de circumcidendis masculis 8. die, de celebrando Pascha 14. Luna primi Mensis; alia Judicialia ut dentem pro dente. Non autem omnia illius legis praecepta abolita sunt, moralia enim fuerunt potius stabilita, & confirmata, & illustrata, ut quum Christus jubet nos inimicos diligere. Caeremonialia sunt abolita, ut circumcisio, & quidquid significabat Christum venturum. Judicialia denique neque necesse fuit aboleri neque retineri: ut illud de homicida morte multando retinetur; de adultera lapidanda non retinetur; immo de adultero occidendo nec ubique retinetur. Sic caeremoniarum fuerunt 4. genera. Primum quae erant solum caeremoniae, ut quae erant de venturo Christo, ut circumcisio, qua profitebantur *Judaei* Christum venturum ex semine ABRAHAЕ. Secundum genus fuit moralium, quales erant, ut non vescerentur sanguine, ut docerentur esse abstinendum a caede, ut admonerentur lenitatis. Tertium genus earum, quae ad iudicium pertinebant, ut *Numer. V.* quae pateretur fluxum sanguinis, separaretur a populo, & ista remansit. Quartum genus, quae non erant tantum morales, sed etiam quoquo modo naturales, ut orandum esse Deum expansis manibus *Exod. XVII.*; ipsa enim natura docet, ita moveri misericordiam. His adicere possumus (7), morales non naturales alias fuisse proprias *Judaeorum*,

*In veteri lege
praeceptorum,
& caeremoniarum
varia genera.*

Mald.

b

ut

(6) M. Quin ipse CALVINVS fatetur esse caeremoniam, quod Christus pueris manus imponeret.

(7) Hunc locum in F. Codice satis obcurum, vitiatumque ex M. reddimus. Non tamen spernenda L. lectio,

ut abstinere a sanguine & suilla; alias communes cum gentibus, ut quod in sacrificiis: uterentur cereis: quae potuerunt in novo Testamento retineri. Quando igitur dicuntur caeremoniae abolitae, intelligitur tantum de primo genere, earum scilicet, quae tantum erant caeremoniae, hoc est quod PAVLLVS ait ad Gal. V. *Testificor omni homini circumcidenti se &c.* & Coloss. II. reprehendens eos, qui servabant has caeremonias, quae sunt umbra futurorum, Corpus autem Christi; umbra praecedit corpus. Sequitur ergo: qui proficitur Christum venisse non habet illas caeremonias, quibus qui uteretur, mentiretur, profitens venturum, qui iam venit. Caeremoniae autem naturales, & morales tantum abest, ut aboleri debuerint, ut necessario retinendae sint in novo Testamento. Hoc intelligitur ex D. PAVLLO 1. Cor. XI. qui argumento sumpto ex lege naturali jubet velari feminam, virum orare aperto capite; & 1. Tim. II. *Orate levantes manus* (8). Caeremoniae autem, quae erant morales, & communes omnibus gentibus, non fuit necesse, ut rejicerentur, neque ut retinerentur. Retentae quaedam sunt, ut adhibere cereos in sacris. Quae propriae erant *Judaeis*, non debuerunt retineri, nisi sensu mutato. Sic Christiani semper usi sunt azy- mis, sicut *Judaei*, sed mutato sensu; hi enim ut significarent venturum esse Christum; nos propter Christi imitationem, aut ad exprimendum mysterium, etsi *Graeci* coeperint post uti fermentato. Idem judicandum est de jejuniis quatuor temporum. Vide LEON. Papam *Serm. 6. de jejuniis decimi mensis*. De reliquis tantum abest, ut necesse fuerit abrogari omnes, ut videamus Apostolos etiam confirmasse, vel probasse caeremonias eas, ac observasse certa de causa, quae erant de Christo venturo, qualis erat circumcisio, qua usus est PAVLLVS circumcidens TIMOTHEVM. Item omnes Christiani abstinerunt a sanguine, & Ido-

estio, quae hujusmodi est. „ Quartum: „ non a natura erat, sed Deus praeece-
 „ genus earum fuit, quae non tantum perat, ut nos admoneret esse mun-
 „ erant morales, sed etiam naturales, dos & incorruptos. Addendum
 „ aliae morales tantum. Naturales, ut etiam est, has caeremonias morales
 „ expansis manibus orare, & genibus: alias proprias fuisse *Judaeorum* &c.
 „ flexis, quemadmodum oravit MOY- (8) Codex M. ita hunc locum red-
 „ SES. *Exod. XVII.* quod quidem non dit; Ita PAVLLVS (1. Cor. XI.) ipsam
 „ erat praeceptum a Deo, sed a natu- naturam citavit: *ipsa natura docet, quod*
 „ ra ipsa. Morales tantum, qualis est: *si vir comam nutriat, ignominia est il-*
 „ illa abstinere a nonnullis cibis; quod: *li &c.* Item (1. Tim. II.) *Orate &c.*

Q V A E S T I O I I I . xj

& Idolothyitis ex decreto omnium Apostolorum *Actar. XV.*, & item 300. annis post Christum, ut constat ex Minutio FELICE in disputatione inter CAECILIVM, & OCTAVIVM : *homicidium*, inquit, *neque nobis audire fas est, neque videre; tantumque ab humano sanguine abstinemus, ut neque edulium, neque epulum in sanguine noverimus.* Deinde caeremonia erat maxime propria *Judaeorum*, ut tonderent crines. D. PAVLVS totondit *Actar. XV.* in *Cenchris* aliqua tantum certa & peculiari de causa. Nos si faceremus, non faceremus nisi bona de causa.

V. At quis potest instituere caeremonias? CALVINVS dicit, in Evangelio posse nos caeremoniis uti, sed a Christo institutis, sicut *Judaei* non observabant, nisi a Deo institutas. Itaque, inquit, contenti simus duobus Sacramentis, quae constat Christum instituisse. Postularet quidem aequa, si non haberemus contrarium exemplum Apostolorum. Si enim ita erat, cur Apostoli usi sunt aliis? cur etiam novas instituerunt? Can. L. (9), ut ter mergerentur baptizati. Ab iisdem Apostolis institutam caeremoniam de non jejunando Sabbato legimus Cap. LXVIII. *ut omnes jejunent quadragesimam*; item Can. LXXII: *Ut vasa sacra Ecclesiae nemo convertat in usum profanum.* Duo igitur sunt genera caeremoniarum (10). Aliae sunt nobis traditae, ut illis instauremus salutem perditam animae, qualia sunt Sacramenta omnia; aliae sunt, quae non sunt institutae, ut in illis quaeramus salutem, sed sunt tamquam adiumenta Religionis, tamquam tutamenta (11) pietatis. Caeremonias prioris generis, quae adjuvantes tantum sunt, Ecclesia potest instituere, ut etiam si solius medici sit praecipere aegrotanti potionem, pharmacopola potest aliquid porrigere, quod sit adjumento ad hanc sumendam (12). Solius Dei fuit nobis tradere caeremonias,

Quis possit caeremonias instituere?

b 2

qui.

(9) Condonandum MALDONATI, qua scripsit, aetati, quod Canones Apostolorum genuinum illorum foetum habuit. Ceterum a doctis viris animadvertum est, eos saltem ab Apostolicis viris ante *Nicaenam* Synodum constitutos fuisse, nec probari facile poterit, nullum omnino ab Apostolis ipsis prodiisse.

(10) Addit M. aptissime quoad ef-

fectum L. etiam secundum effectum.

(11) Et irritamenta pietatis M. & L.

(12) M. C. „ Nam quemadmodum solius medici est praescribere „ potionem; pharmacopolam autem „ nihil vetat addere auream bracteam, quo aegrotantis stomachus navis levetur; sic &c. „

quibus comparemus salutem; Ecclesia vero tradidit nobis caeremonias, quae essent nobis adiumento ad eam. Quod si Apostoli fecerunt, qui praeferebant totam Ecclesiam; Ergo Ecclesia potest instituere caeremonias exemplo Apostolorum; homines vero privati non possunt. Non debet etiam Episcopus instituere, nisi consensu totius Ecclesiae (13), non quod non habeat potestatem; sed quod non expediat, quia plus superstitionis oritur, quam utilitatis. Nos autem debemus semper habere iudicium, ut discernamus, quae caeremoniae sint Ecclesiasticae, quae sint hominum privatorum. Nam caeremonias Ecclesiae omnes observare debemus, privatorum non tenemur observare, quamvis sint bonae, si alius non offendatur, & si sine offensione possemus eas tollere de medio; sed Ecclesia debet eas tollere, & quemadmodum in linguis etsi verba non significant natura sua, sed ex institutione hominum, tamen non est hominis privati fingere vocabula, nam statim lingua corrumpetur, sed est totius gentis instituere nova vocabula, & statuere, qua lingua sit utendum; ita totius Ecclesiae est, non privatorum hominum, praescribere, quibus caeremoniis utendum sit, sicut Apostoli fecerunt (14). Deinde ad conservandam, & retinendam concordiam,

(13) Nollem, quempiam quum *Maldonatum* audit *consensum Ecclesiae* tantopere urgere, aut mirari, aut queri, quasi ille Romani Pontificis auctoritati aliquid detrahere voluisset. Sed facile est causas perspicere, cur is Romanum Pontificem, cujus alias strenuus defensor fuit, hoc loco siluerit, *consensum autem totius Ecclesiae postularit*. Nam praeterquam quod erat Theologi in Parisiensi Urbe, in qua *Calviniani* Ecclesiae universae auctoritatem, caeremoniasque ab ea statutas convellere omni nisu studebant, isthaec tradentis, eam quoad fieri posset, praedicare, atque defendere, *Maldonatum* particularium Ecclesiarum ritus heic comparare cum caeremoniis universae Ecclesiae, cujus utique caput est, & magister Romanus Pontifex, illosque his posthabendos docere, patet quamobrem

non fuit, cur de summo Pontifice apertius heic Auctor loqueretur, quum sine illo *consensus totius Ecclesiae* nec esse, nec consistere possit. Quod Romani Pontificis minueret auctoritatem, necessitas esset consensus Ecclesiae, ut ejus decreta vi sua pollerent; hanc autem necessitatem quis jure ex eo colligat, quod privatis Episcopis Ecclesiae sequendum esse consensus *Maldonatus* docuerit?

(14) Ex his, quae SIMONIVS (*T. II. epist. select. p. 205.*) recitat, perspicuum est, Codicem quem ipse adhibuit, a tribus nostris diversum omnino fuisse. Doleo equidem ab illo integrum hunc locum non fuisse descriptum. Reddo tamen, quae ab eo in medium adferuntur. „Quamvis Episcopi possint aliquas instituere, tamen „ non debent, nec expedit. Privati er-

Q V A E S T I O III. xiiij

diam, & pacem in Ecclesia expedit tantum ab Ecclesia introduci caeremonias, ut patet ex plurimis exemplis.

Primum exemplum est. Contentio mota est inter PETRVM & PAVLLVM propter caeremonias *ad Gal. II.* an PETRVS deberet versari cum gentibus incircumcisis, an non? secundum: Alia contentio *Ast. XV.* inter neophytos Christianos, qui venerant ex Iudaismo, & inter illos, qui venerant ex *Graecia*. Nam illi volebant abstinere a suis idolothytis, alii nolebant (15). Tertium: Tempore Apostolorum orta est contentio de jejuniis diei Sabbati *Can. L.* alia de Pascha, & tanta quanta numquam fortasse fuit *Can. VIII. Apostolorum*, ut nulla fuerit provincia, in qua non fuerint coacta concilia hoc nomine, & magna, ut *Neocaesarense*. EPIPHANIVS *haeres. LXX.* laudat CONSTANTINVM, quod congerit Concilium *Nicaenum*, & fecerit, ut de medio tolleretur illa contentio de Pascha (16). Item etiam propter leves caeremonias tempore TERTVLLIANI orta est contentio magna in *Africa* de corona laurea, quam soliti erant gerere milites *Romani*. Dedit ea contentio occasionem, ut scriberet TERTVLLIANVS librum *de corona militis*. Levis erat ea caeremonia. Item eo tempore fuerunt, qui nolebant orare nisi manibus lotis, quos idem reprehendit lib. *de oratione*. Reprehendit etiam TERTVLLIANVS in eodem libro *de oratione eos*, qui simul atque absoluerant orationem, sedebant super lectum, HERMAN discipulum PAVLLI ita fecisse distitantes. Item fuerunt alii, qui putarent, se non rite orare, nisi nudo corpore, idest sine paenula, sine pallio, quos etiam TERTVLLIANVS reprehendit: *quasi vero*, inquit, *Deus paenulatos non audiat*. Fuit etiam contentio inter *Cappadocum* Ecclesiam, &

*Contentiones
de caeremoniis.*

Neo-

„ go hominis si quae sint in Ecclesiam
„ introductae caeremoniae, eas cense-
„ rem abrogandas, modo commode,
„ & absque populi scandalo fieri pos-
„ sit.... Licet enim multae inde na-
„ tae sint Ecclesiae caeremoniae super-
„ stitionis plenae, multo tamen satius
„ est eas tolerare, quam majori Eccle-
„ siae detrimento, & scandalo eas evel-
„ lere. Quare cum summo iudicio hi,
„ penes quos auctoritas est, debent om-
„ nia ponderare ad discernendas Ec-

„ clesiae caeremonias ab aliis. ut illae
„ diligentius servarentur; hae vero,
„ quando fieri posset, abrogarentur „
Leçon admirable, inquit SIMONIVS,
a ceux, qui condamnent leurs freres,
& qui même se separent d'eux pour des
pures ceremonies, les quelles ne sont de
la substance de la Religion.

(15) Addit M. C. Act. XV. cou-
stitutum est, ut abstinerent.

(16) Vide quae diximus *Lib. I. no-*
strae Bibliothecae Ritnalis Diss. I. cap. 4.

Neocaesariensium de modo cantandi (17). Auctor est BASILIUS *epist.* 63. Fuit etiam contentio in Ecclesia inter Catholicos & *Donatistas* (AVGVSTINVS *epist.* 19. c. 18.) Similiter fuit magna contentio de ciborum delectu, & caeremoniis ciborum, & haeretici, quibus semper studium fuit vel tollere omnino caeremonias Ecclesiae, vel mutare, vel contemnere, *Marcionistae*, *Tacianistae*, & paullo post *Manichaei* voluerunt, ut Christiani abstinerent a multis cibis, contra quos disputat passim AVGVSTINVS. De caeremoniis etiam Missae variae contentiones fuerunt. Primum quidem Christiani (18) die Jovis hebdomadae magnae [sic enim vocabant hebdomadam, quae praecedit Pascham] solebant Missam non celebrare nisi hora nona, idest hora tertia post meridiem ad melius imitandum Christi exemplum, qui serotino tempore (19) illo die celebravit coenam suam. Fuerunt qui non hora nona, sed tertia matutina, ut *Priscillianistae* in *Hispania*; de quibus primum Concilium *Bracarense cap. XVI.* Fuerunt, qui ut utrisque satisfacerent, celebrarent eo die duas Missas, alteram mane hora tertia, alteram a prandio hora nona; de quibus AVGVSTINVS ad JANVARIVM *ep.* CXVIII. Item quum Christiani jejuni alias sacrificarent, eo die post prandium sacrificabant. Quod quidam putantes esse nefas, mane jejuni celebrabant, a prandio tantum caeremoniis utebantur, quae id mysterium significarent; de quibus AVGVSTINVS *eodem loco*. Denique fuit de caeremoniis tota quaestio in *Hispania* post tempus AVGVSTINI, ut necesse fuerit cogere magnum Concilium, ut de ea controversia statueretur. Itaque in Concilio *IV. Tolet. c. 11.* definitum fuit ab omnibus Episcopis, ut omnes Sacerdotes uterentur iisdem caeremoniis. *Gothi* mutaverunt etiam multas caeremonias quum iruerent in *Hispaniam*, & facti fuissent Christiani, ita ut *Hispani* aliter celebrarent, quam tempore ISIDORI, & LEANDRI; & quia aliis caeremoniis *Hispani*, quam *Romani* uterentur, addidit

(17) C. M. de Psalmis canendis in Ecclesia.

(18) Pessime quae sequuntur, corrupta fuerant tum in F. tum in L. C. Itaque ab his verbis: Primum quidem Christiani ad ea de quibus AVGVSTI-

NVS eodem loco ex M. locum descripsi, paucis demptis, de quibus mox.

(19) Duo haec verba *serotino tempore* ex L. C. addidi, uti paullo post illa *hora tertia . . . . hora nona* ex L. & F.

Q V A E S T I O   I I I .

XV

cēdit ea de causa, ut 500. ab. hinc annis. (20) Rex ALPHONSVS VI. uxorem duxerit filiam regis cuiusdam *Galliae* (21), ut est in historia generali *Hispaniae* conscripta ab ALPHONSO Rege *Tolet.* X. 4. parte ca. 3. quam memorat Alphonsus a CASTRO *de justitia hereticorum punitione. lib. I.* (22) quae *Gothicas* illas caeremonias abrogare, & introducere *Romanas* conata est, idque Regi persuadere tentavit. Itaque definitum fuit, ut armis res transigeretur, & ut esset aliquis, qui defenderet caeremonias *Romanorum*, alius *Gothorum*. Vicerunt *Gothi*; sed quum Regina nec sic conquiesceret, & rogatus GREGORIUS Papa, utrum Concilium congregari jussisset, decretum fuit, ut res miraculo exigeretur, & liber caeremoniarum *Romanorum*, itemque *Gothorum* in ignem mitterentur: exiliit *Gothicus* ex igne, *Romanus* igni restitit, & a flamma illaesus mansit (23). Ne sic quidem Regina conquievit. Ita factum, ut *Hispani Romanae* Ecclesiae caeremonias servant, retenta tamen, quam vocant ISIDORI Missa, quae in ejus rei memoriam certis locis in *Hispania* etiam hodie celebratur (24). Exorta est alia contentio de Monachis, qui voluerunt cantare suo more, idest alio, quam Ecclesiae Romanae; in Concil. I. *Braccarensi* cap. XIX. definitum est, ut uterentur iisdem caeremoniis. Item *Arriani* in *Hispania* voluerunt mutare tonsuram Clericorum. Quare in Concilio IV. *Toletano* cap. IV. revocata est antiqua caeremonia, ut omnes Sacerdotes raderent caput, relicta tenui corona, ut nunc videntur Christiani facitare. Denique erat caeremonia, ut clerici in via non salutarent nisi dicendo *Dominus vobiscum*,

(20) M. Cod. in aliam plane sententiam haec exhibet. „ Item GOTHII de HISPANIA facti Christiani mutaverunt multas caeremonias, ita ut tempore ISIDORI; & LEANDRI aliis *Hispania*, quam *Romana* Ecclesia uteretur, donec ante quingentos anno. &c. „

(21) Nempe CONSTANTIAM ROBERTI I. Ducis *Burgundiae* filiam.

(22) Hujus historiae Codicem *Matriti* se vidisse Cl. Nicolaus ANTONIVS in epistola ad Cardinalem Johannem BONA testatus est.

(23) De utriusque heic a MALDONATO indicati miraculi veritate inter eruditos viros non convenit. Eisdem BONAE, le BRVN, aliisque fabula potius, quam historia videtur. Cl. PINIVS in *Tract. de Liturg. Ant. Hispan. cap. V. §. 4. & 5.* eam in medio relinquit. Vide illum, qui etiam citatam Nicolai ANTONII epistolam adfert.

(24) *Toleti, Salmanticae. & Valisoleti*, ut vidimus *Lib. I. Diss. 1. cap. 5.*

biscum, respondentibus obviis, & *cum Spiritu tuo* (25). PRISCILLIANI mutaverunt hanc consuetudinem, & caeremoniam: in concilio autem *Bracar. I.* cap. XXI. decretum est, ut Episcopi, & Sacerdotes salutarent dicentes *Dominus vobiscum sicut in libro Ruth dicitur: sicut ab ipsis Apostolis traditum omnis retinet occidens.*

QUARTA QVAESTIO.

De usu, & utilitate caeremoniarum.

HAec quarta quaestio habet tres partes. Prima est de ipsa utilitate caeremoniarum per se. Secunda est proprie Theologica quaestio, in quo genere bonorum numerandae sint caeremoniae, quia aliae sunt bona per se, alia indifferentia. Tertia pars quaestionis de sobrio, & puro usu caeremoniarum, in qua disputandum est, qualibus, & quatenus utendum sit caeremoniis.

PRIMA PARS, QVAESTIONIS.

De utilitate caeremoniarum per se.

I. *Utilitas.*

I. **Q**Uod ad primam partem adinet, septem sunt maxime utilitates caeremoniarum, quae etiam in novo Testamento habentur. Prima quod quemadmodum maxima virtus orationis est, & oratoris actio, & pronuntiatio, ita maxima caeremoniarum utilitas est quaedam veluti actio, quae relucet in exercendis caeremoniis. Itaque ut addidit oratori dicenti, ut ipse per se excitet propria sua actione, sic istae caeremo.

(25) Addit C. M. (unde colligere est, non esse proprie caeremoniam Missae, sed tantum in Missa ideo observari, quia Sacerdos se convertens ad circumstantes eos salutet). Ceterum Garzias LOAYSA, & ex eo BONA Lib. II. Cap. V. n. 1. & MERATIVS ad GAVANTVM T. I. p. 68. longe aliter hanc Catholicorum cum Priscillianistis controversiam narrant. Nem-

pe ajunt, in Ecclesia Latina moris esse, ut Episcopus semel tantum, & prima vice in ipsa Missa populum salutet dicens: *Pax vobis*, deinceps vero quemadmodum ceteri Sacerdotes dicat: *Dominus vobiscum*. PRISCILLIANVM vero, in ea fuisse haeresi, ut semper ab Episcopis dicendum esse *Pax vobis*, numquam *Dominus vobiscum* contenderet.

Q V A E S T I O IV.   xvij

remoniae non minus quam ipse externus motus incitat hominem dicendo, incitant homines ad res sacras, & ad pietatem, ut quo tempore ores, temporis est caeremonia, similiter quo loco. Etsi enim ubique & semper orare possis, non tamen aequè commode; melius enim in templo secundum illud *adorabo ad templum sanctum tuum*, Psal. V. 8.; melius in noctis silentio, unde *media nocte surgebam*, Psal. CXVIII. 62. Similiter etiam refert, quo pacto ores, in silentio, an verbis; ipsae enim voces melius excitant. Ita TERTVLL. in *Apolog. cap. 39. certe fidem junctis vocibus* (1) *pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus* (2). Hinc factum est, ut qui plurimum dediti fuerint orationi, excogitarint (3) varium habitum, quia multum refert, an ores sedens, quia vix aliquis sedens potest bene orare: itaque flectenda genua. Interest etiam plurimum facere, quod fecit Christus, qui prostratus oravit: cujus exemplum imitantes legimus viros sanctissimos. Ut scribit THEODORETUS in *historia Sanctorum cap. 28.* quidam Monachus PAVLLVS simplex conscendit ardentissimo sole rupem orans rectus, & quidquid voluit, a Christo est consequutus (4).

Mald.

c

II. Se-

(1) *Sanctis*, C. M. & ita etiam RIGALTII *Parisiensis* editio a. MD-CXLI. Non displicet tamen illud *junctis*, quod forte MALDONATVS in aliquo MS. Codice legerat.

(2) Addit C. M. „Quod etiam „consilium in recitandis horis Canonicis optimum fuerit, adeo ut juvet „etiam cantillare „.

(3) Paulo aliter hunc locum legimus in eodem Cod. M., nempe: excogitarint varios corporis habitus inorando, ut flexum genuum; item prostrationem corporis, ut legimus de Domino apud MATTH. Idem commemorat de JULIANO quodam THEODORITVS in *hist. Sanct. cap. 2.* Alii expansis manibus, & aperto capite orant, ut est apud TERTVLLIANVM in *Apolog. Cap. XXX.* Vide exemplum PAVLLI *Simplicis*, qui Dominum orabat pedibus nudis, insistens rupi ferventi, in historia PALLADII Cap. XXVIII.

(4) L. C. totum, quem haecenus exscripsimus, locum ita refingit. „Prima & maxima, quia caeremonia „actio quaedam est, quae relucet in „omnibus Christianorum actionibus. „Multum enim refert, quo loco adores: nam licet ubique adorare possimus, aptissimus tamen adorandi locus est in Ecclesia; unde DAVID „adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus, & Evangelista in persona Christi ait: *Domus mea domus orationis vocabitur*. Multum enim refert, quo tempore ores juxta illud SALOMONIS: *est tempus flendi, tempus gaudendi, omnia, inquit, tempus habent*. Quare licet omnino tempore orandum sit, commodissimum tamen tempore Quadragesimae, & Dominica, & ceteris diebus festis. Multum etiam refert, inquit TERTVLLIANVS *Apolog. c. 39.* „an silentio, an verbis ores, si spiritus „oran-

xviii DISPUTATIO I.

II. *Utilitas.*

II. Secunda utilitas est, quae est etiam in oratione, quod quemadmodum actio non excitat tantum nos dicentes, sed etiam audientes; ita etiam caeremoniae Religionis movent non tantum nos, sed etiam alios ad pietatem. *AVGVSTINVS lib. X. Confess. cap. 33.* etiam ex splendore Ecclesiae Catholicae, quum jejunia, & omnia tam apta videret ad pietatem, nec inveniret istam majestatem in Ecclesia *Manichaeorum* novem annos in ea moratus, commotus fuit usque ad lacrymas, & ob eam rem revocatus ad Ecclesiam rediit. Eodem modo se mihi quidam confessus est a Calvinismo resipuisse.

III. *Utilitas.*

III. Tertia utilitas est, quod caeremoniae non tantum moveant ipsum exercentem, & spectantem, sed etiam Deum ipsum. Quod autem Deum moveant, Deus studio & data opera voluit explicare *Exod. XVII.* quum MOYSE manus erigente victores *Israelitas* efficiebat, *deprimente &c.* Quid enim videbatur interesse, modo MOYSES oraret magna animi intentione, quid referrebat, ut manus extolleret? & tamen id Deus ab eo exegit, ut *Israelitas* vincerent AMALEC. Similiter apud *LVCAM cap. XVIII.* declaratum est de illo publicano, qui humiliter accessit ad orandum: tundendo pectus, & cetera praestando placuit ita Deo, ut domum justificatus rediret. At dicet aliquis, eum non propter caeremonias externas, sed propter adfectum solum Deo gratum fuisse. Verum non refert, quomodo caeremoniae placeant Deo, siue per se, siue quia indicant animae adfectum tanquam signa quaedam externa; satis est enim, quod Deo placeant. Jam vero idem est apud *CYPRIANVM* testimonium de hac re, qui in *lib. de oratione Dominica* docet, quo pacto debeamus orare non tantum quoad animam, sed quoad corpus, qua modestia, qua compositione corporis ad Deum accedere.

„ orando vacillet, cantandum tibi est,
„ sic enim spem erigimus, & fiduciam
„ figimus, inquit TERTVLLIA-
„ NVS. Multum autem refert, an se-
„ dens, an stans ores: nam sedens vix
„ quisque orabit bene, sed stans, aut
„ melius genibus flexis, & in terram
„ prostratus, ut Christus fecit, ut San-
„ ctissimos viros orasse legimus, ut
„ THEODORETVS in historia San-

„ ctorum c. 2. de quodam JULIANO
„ refert: alios stantes aperto capite lo-
„ gimus orasse, ut narrat TERTVLLI-
„ LIANVS in *Apolog.* c. 30., & PAL-
„ LADIVS in *historia Sanctorum* cap.
„ 28. de PAVLEO Simplici, qui stans
„ aperto capite adloquens Christum
„ dixit, non exeam hinc, donec dae-
„ monem &c.

Q V A E S T I O IV. xix

cedere debeamus. *Cogitemus*, inquit, *nos in conspectu Dei stare: placendum est divinis oculis, & habitu corporis, & modo vocis. Nam ut impudentis est clamoribus strepere, ita verecundi est modestis vocibus orare* (5), existimans magnam esse vim in externis corporis caeremoniis ad concitandam Dei misericordiam.

IV. Quarta utilitas est, quod caeremoniae sint veluti picturae, aut signa popularia, in quibus homines alioqui litterarum rudes, & ignari legere possint, & sunt loco scripturae, & historiae. Nam quemadmodum *Indiae* populi antequam nostri ad eos pervenissent, usu litterarum carentes ad rerum memoriam propagandam picturis utebantur, quibus res gestas majorum conservabant: Sic caeremoniae Ecclesiae conservant Religionem, & quod litterae in conservanda rerum memoria, id caeremoniae in retinenda Religione praestant. Hujus rei probationem perspicuam habemus *Exod. XII.* ubi quum instituisset Deus caeremoniam de agno, declaravit, quare id fecerit: *Quum interrogaverint vos filii vestri, quae est ista Religio? dicite: transitus Domini est.*

IV. Utilitas.

V. Quinta utilitas est, quod caeremoniae sint characteres, quibus Christiani a ceteris dignoscuntur. Sicut enim in bello haeretici, & hostes denique omnes habent signa, & vexilla diversa, quae solent gestare, quibus distinguuntur inter se; sic Christiani habent externas caeremonias, quibus ab omni haereticorum proluvie discernantur, & ob hanc causam multos quidem *Judaeos* sponte mortem obiisse legimus, ut non deflesterent a caeremoniis majorum suorum, quales fuerunt *Macchabaei*, qui crudelissimam mortem subire, quam violare caeremonias a majoribus adceptas maluerunt, non quod multum interesset, sed quod si fecissent, deseruisse viderentur Religionem; quemadmodum hoc tempore Christiani viderentur ad Turcas, aut haereticos defecisse, si eorum uterentur caeremoniis. Sunt enim caeremoniae vesti similes, & sicut ex veste hunc esse Turcam &c. cognoscimus; sic ex caeremoniis hunc esse Christianum, & Catho-

V. Utilitas.

c 2

tholi-

(5) *Precibus orare*. C. M. Nescio an ex Codice aliquo hunc locum MALDONATVS exprefferit, an memoria adjutus. Nam apud PAME-

LIVM aliter legitur; nimirum: *ita contra congruit verecundo, modestis precibus orare.*

tholicum: Atque haec causa fuit, cur Ecclesia semper dederit operam, ne Christiani uterentur caeremoniis communibus vel cum profanis, vel cum *Judaeis* aut haereticis, ut ne Christiani die Sabbati jejunarent, quia eo die jejunabant *Judaei*; ne etiam die Jovis, quia etiam in honorem Jovis pagani jejunabant, & GREG. M. lib. I. epist. XLI. & Concil. Tolet. 4. c. V. scribit, Apostolos voluisse, ut qui recepturi erant Baptismum, ne mergerentur, ut hac ratione *Ebionistarum* haeresis labefactaretur. Itaque hinc factum, ut multae caeremoniae Ecclesiae fuerint mutatae, quia illis haeretici utebantur, quos semper exhorruit Ecclesia, ut quum *Arriani* in terna merfione tres Deos intelligerent, Sacerdotes in *Hispania* semel tantum mergebant. Hinc etiam factum est, ut multi auctores gravissimi ex caeremoniis sumserint argumenta ad multas quaestiones confirmandas, ut TERTVLL. in lib. *de Idololatria* probat, Christianis non esse ad spectacula prodeundum, quia in recipiendo baptismo pompis Satanæ renunciaverint. Idem in *Scorpiaco* distinguit Christianos ab Ethnicis, quod pagani soliti essent sumere remedia, quibus morsui Scorpionis mederi possent; Christiani vero solo ✝ Crucis signaculo omnem vim veneni sopiebant, & ne sibi noceret, efficiebant. Idem in lib. *de spectaculis* probat, Christianos eadem ratione non debere prodire ad spectacula, quod manibus, quas Deo consecraverant, histrionibus & mimis applaudere non debeant, & ad Deum tantum manus exercitatas habere. Similiter DIONYSIVS *Alexandrinus* apud EVSEBIUM lib. VII. *de hist. Eccles. cap. 8.* ita determinavit difficilem quaestionem ejus, qui se non rite fuisse baptizatum opinabatur, petebatque iterum Baptismum; nimirum statuit, non esse iterum baptizandum, quia ipse diu versando in Ecclesia compensavit caeremonias, quae quum baptizabatur, ab haereticis fuerant praetermissae. EPIPHANIVS scripsit de hac re integrum librum *de caeremoniis Ecclesiae Catholicae* (6), ut omnes ex caeremoniis quasi ex habitu quodam scirent cognoscere, quinam essent vere in Ecclesia. Hinc factum est, ut haeretici, qui id semper moliuntur, ut Ecclesiae verae splendorem obscurum reddant, magnam dederint operam, ut Ecclesiae caeremonias prorsus delerent, extenuarent, aut mutarent,

---

(6) C. M. addit, *Epitomen scilicet adjectam Panario.*

QV A E S T I O IV. xxj

rent, quia caeremoniae sunt vultus & facies Ecclesiae Catholicae, quibus haec a ceteris fallacibus, & erroneis Ecclesiis dignoscitur. Qua in re pueris iratis similes sunt haeretici, qui unguibus matris suae faciem lacerant, & foedant. Hoc ex Concilio *Braccarenſi* constat. Haereticorum vero nonnulli, ne ulla in re viderentur Catholici, & Ecclesiae caeremonias, & linguam mutarunt. Itaque non est mirum, quod haeretici aetate nostra ubicumque fuerint, mutarint caeremonias, sicut linguam *Galliam, Belgicam, Flandricam, Scoticam*. Hoc enim solitos facitare haereticos, declarat D. HIERONYMVS in cap. II. & X. OSEAE: *Voluerunt, inquit, semper haeretici excogitare, quo faciant fucum hominibus popularibus spumantibus vocibus, & concinnis, & compositis*. Alii autem haeretici quum viderent se non posse extinguere, & mutare caeremonias Ecclesiae, easdem voluerunt imitari, ut viderentur non esse haeretici, sed Catholici, quales fuerunt *Pelagiani*, qui exorcismum retinebant, sed tamen succum, & substantiam reiiciebant (7). Quos omnes ideo IRENAEVS *lib. II. cap. 12.* cani fabuloso AESOPI adsimilat, qui ut apparentem in aqua carnem adriperet, carnem veram perdidit. Sic haeretici retinent externum tantum cultum, & caeremonias, quibus similes videri possent Catholicis; sed melius esset de caeremoniis dissentire, quam de summa Religionis.

VI. Sexta utilitas est; quod caeremoniae nobis declarant sensum Ecclesiae, quem saepe nisi beneficio caeremoniarum non intelligeremus, ut quum insufflamus infantes in Baptismo. Multi enim quum vident insufflari, moventur ad interrogandum, quid est hoc? & doctores respondent, esse peccatum originale, quod mittitur foras, & exsufflatur per gratiam Dei. Itaque, D. AVGVSTINVS hoc solo argumento *lib. II. de peccato originali cap. 4.* & *lib. 4. de nuptiis & concupiscentia. cap. 20* & *lib. II. cap. 18.* & *lib. I. contra IULIANVM cap. 2.* & *lib. 6. cap. 2.* deiecit & expugnavit *Pelagianos*. Tantam tribuebat AVGVSTINVS vim caeremoniis, ut putaret sufficere ad revincendum errorem *Pelagianorum*:

VII. Septima utilitas est, quod caeremoniae conservant Reli-

VI. Utilitas.

VII. Utilitas.

---

(7) C. L. subdit; *negabant enim* M., *Fecit idem TERTULLIANVS, peccatum originale in pueris. C. vero* „ & omnes MONTANISTAE „.

Religionem, putresceret enim Religio, si non esset condita caeremoniis. Id enim sunt in Religione caeremoniae, quod sal in cibis. Quamvis sal non sit idoneum ad cibum, sine eo tamen nulli cibi possunt apparari: sic caeremoniae per se nihil valent, nihil sunt; at sine caeremoniis nulla Societas hominum potest conservari, hisque vestitur & saporatur omnis religio, atque conservatur. Quae causa est, cur *Judaeorum* Religio numquam ita potuerit aboleri, & extingui, sicut ceterae omnes antiquae, quae penitus exoleverunt, quod nulla Religio fuerit tam ornata caeremoniis, quam quibus retinentur *Judaei*, & adsuefuerunt adeo, ut eas nulla ratione possint relinquere. Itaque ad Christianismum difficillime adtrahuntur, multoque facilius haeretico, aut ethnico persuades, quam *Judaeo*, quia ita sibi placet in illis suis caeremoniis, ut putet, non posse salvari, qui illas non observet, nec placere Deo, qui vescatur suilla; ex quo nonnulli etiam facti Christiani non possunt illas ommittere, sed adhuc retinent, & suilla abstinent. Ad haec videntur etiam caeremoniae Respublicas conservare, qualis ea est in Universitate *Parisiensi*, ut omnes gererent zonam, qui sub praeceptore operam darent; quod quamdiu est observatum, tamdiu discipuli se praeclare gesserunt; ubi vero hoc neglectum est, neglecti quoque mores, & optime componendae vitae ratio. Itaque simul dissoluti sunt mores cum cingulo, videreque etiam nunc est bene morigeratos, qui zonas ferunt, qui vero discincti ambulant, omnium corruptissimos. Docet etiam illud exemplum ejus, qui quum contra Collegii morem vicini cubiculum esset ingressus cum candelabro, orta contentione, hoc ipso caput illi comminuit.

SECUNDA PARS QVAESTIONIS QVARTAE.

In quo genere bonorum sint caeremoniae.

Bonorum via genera.

VIII. **B**onorum quaedam sunt adeo per se bona, ut nulla ratione possint fieri mala, quaedam adeo mala per se, ut nulla ratione, etiamsi adjungas bonum finem, possint fieri bona; ut amare Deum ita per se bonum, ut numquam possit esse, malum; at odisse Deum ita malum est, ut numquam possit esse bonum. Alia sunt quae dicuntur per se bona, aut per se mala, non quod non possint fieri bona aut mala, sed quod sint talia natura sua,

QVAESTIO IV. xxiii

sua, ut reddere depositum per se est bonum, quia est iustitia, non quod non possit fieri malum, ut si reddatur ensis furioso. Et hominem interficere per se est malum, sed tamen interdum est bonum. Alia vocantur per se bona, non quod sint ita natura sua bona, sed quod sint propensiora ad bonum, ut dare cibum pauperi, quod etsi relatum ad malum finem, malum sit, est tamen propensius ad bonum; quod non ita bonum est, ut reddere depositum, quia infinitis modis potest esse malum. Nec haec tamen sunt adiaphora, idest indifferentia, sed sunt propensiora in unam partem, quam in alteram. Alia sunt, quae omnino vocantur *indifferentia*, quae ejusmodi erunt, qualis finis ad quem spectabunt, ut ambulare propter bonum finem bonum est, & contra, fricare barbam &c. Ea enim ejusmodi erunt ratione finis sine ulla propensione. Nunc dico, caeremonias esse reponendas in tertio genere, non inter adiaphora, nec inter illa, quae sunt natura sua ita bona, ut reddere depositum; sed inter illa, quae sunt propensiora ad bonum, quam ad malum (8).

Ejusmodi caeremonias.

TERTIA PARS QVAESTIONIS QVARTAE.

De caeremoniis in genere.

Quales esse debeant caeremoniae, & qualiter utendum.

IX. **N**onnulli sunt similes iis, qui venantur pisces hamo aureo; & ideo caeremoniae semper debent esse tales, ut non obruant Religionem neque non ornent. Nam adhibere caeremonias, ubi non est opus; perinde est ac si quis humeris gereret ensen. Quales autem esse debeant, cognosci poterit, si videamus quem ad finem institutae sint. Certe sicut figurae orationis ad persuadendum, sic caeremoniae ad Religionem illustrandam institutae sunt. Si caeremoniae obruant Religionem, purgandae sunt (9); semper enim esse debent ejusmodi, ut plus habeant.

Qualiter utendum caeremoniis.

Quales esse caeremonias debeant.

(8) Rationem addit unus C. L. „ ut orare genibus flexis magis propensum est ad bonum, quam ad malum „.

(9) M. C. aliter hunc locum effert.

xxiv DISPUTATIO II.

habeant emolumenti, quam ponderis. Itaque sint comparatae, ut juvent Religionem, non impédiant (10).

X. Quales autem esse debeant, nulla ex re melius cognosci potest, quam ex Sacrificio Missae. Quemadmodum autem saepe fit in magnis familiis, ut illi ipsi, qui nati sunt in fine, ignorent, quae fuerint in signia majorum suorum propter antiquitatem, & incidunt in nescio quod aedificium ruinosum, in quo deprehendunt antiqua vestigia insignium, ex quibus eorum antiquitatem confirmant; sic quae fuerint caeremoniae veteris Ecclesiae, ex Missae Sacrificio quasi vestigiis quibusdam cognoscimus.

SECUNDA DISPUTATIO SPECIALIS.

Quae est de Missae caeremoniis.

§. I.

GENERALIA DE CAEREMONIIS MISSAE.

*Missae variae
consideratae
varias habet caeremonias.*

Tota distributio caeremoniarum haec est. Quum enim nonnulli non intelligant caeremonias Missae, quia omnes Missae proprias esse existimant, ita sunt distribuendae. Missa potest spectari quatuor modis. 1. qua ex parte est actio Christiana, quale est orare in cubiculo. 2. specialius, quatenus est non tantum actio Christiana, sed etiam synaxis, idest conventus, & coetus Christianorum, quale est convenire ad Vesperas. 3. quatenus est Sacramentum. 4. quatenus est Sacrificium. Ergo quaedam sunt Missae, quatenus est Missa, ut incipere *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*, caeremonia est non Missae, sed omnis actionis Christianae. Testis est TERTULLIANVS

de

fert. „ Quod adinet ad tertiam quae-
„ stionem dico eatenus esse utendum
„ caeremoniis, ut ne sint *πλανά τε καί
„ μυστα των οργων*, & ne (quo exemplo
„ OCTAVIUS AUGUSTUS uti so-
„ lebat) aureo hamo minutos pisciculos
„ piscemur. Debent enim caeremo-
„ niae pertinere ad Religionem conser-
„ vandam, & illustrandam; quod ubi

„ deest, purgandae sunt, & rescan-
„ dae „.

(10) Addit C. L., Nam ut ridi-
„ culus esset, qui ad amphoram por-
„ tandam, bigas adhiberet; sic ille,
„ qui plures caeremonias, quam Re-
„ ligioni essent necessariae, adhibe-
„ ret „.

XXV

Meld.

d

veteri

te differentem de sacros. Missae sacrif.
Lib. III. cap. 8.

(2) Vide infra §. XI.

(3) Hinc primis Ecclesiae saeculis Infideles, Poenitentes, & Catechumeni sermoni intetesse non poterant (quem tamen ritum postea sublatum fuisse ostendit BONA *Rer. Liturg. Lib. II. cap. 7.*) quia Episcopus ipsum inchoaturus prius populum salutabat; ea autem salutatio *Pax vobis* tessera habebatur mutuae communionis, & pacis, qua fideles in Christi fide, & caritate copulantur. Sed de hoc vide plura infra §. XXII.

xxvj DISPUTATIO II. §. II.

veteri lege erat Sacrificium pacificum, in partes tres dividebatur, una pars dabatur Sacerdoti, una populo, alia cremabatur: Ita & nunc sacra Hostia dividitur.

§. I I.

DE CONGREGATIONE, ET DE NOMINE MISSAE.

I. **D**E nomine Missae hoc unum repetendum est (1), fuisse valde usitatas apud Christianas olim Congregationes, quod scripsit D. PAVLLVS *Cap. XI. & XIV. ad Cor. I.* & CLEMENS in *Constitutionibus Apostolicis*, DIONYSIVS *Areop.* in *Ecclesiast. Hierarch. cap. 28.* adeo ut hoc vitio daretur Christianis quasi factionis, quod quidem legitur apud TERTVLLIANVM, & QVINCTVM FELICEM in disputatione OCTAVII, & CAECILII (2): *Coimus*, inquit TERTVLLIANVS l. c. *ad Deum*, *quasi manu facta precationibus amblamus*. Solebant enim Christiani convenire, ut facta veluti sancta quadam conspiratione Deum adorarent, a quo quod vellent, impetrarent. CLEMENS *Alexandrinus* lib. II. *Paedagogi*, & EPIPHANIVS in *Epitom. Doctrinae Catholicae* scribit, Apostolos statuisse, ut omnes Christiani convenirent tribus diebus in hebdomada, Mercurii, Veneris, & potissimum die Dominica, ac de hac testis est JVSTINVS in 2. *Apologia pro Christianis*. Conventus autem ejusmodi vocabantur a *Graecis συνάξεις*, idest congregatio, sicut con-

(1) Scilicet de nomine Missae eruditissime disseruerat de *Euch.* III. p. col. 227. ad 231. *oper. Theol.* Paris. edit. in fol. T. I. quo tamen sane pererratus error vel typographi, vel correctoris culpa irrepsit. Nam quum in codice legeretur apud *Pap. I. C. Leg. 19.* edendumque fuisset apud PAPINIANVM *Iurisconsultum*, ineptissime impressum fuit apud Pomponium *Jesu Christi*.

(2) De Christianorum conventibus praetereundus locus non est PLINII in celebri ad TRAJANVM epistola (*Lib. X. ep. 97.*) ubi affirmabant, inquit de quibusdam Apostatis, ex quo-

rum ore id adceperat, hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere. Alia de hisce Christianorum coetibus dabunt ex Catholicis GRACIOLASIVS in *Breviar. Rom. Lib. I. cap. 21.* & AZEVEDO *Exercit. Liturgic. Exercit. VI.*, ex Protestantibus BINGHAMVS *Orig. Eccles. Lib. XIII. cap. 9.* & BOEHMERVS in XII dissertationibus *Jur. Eccles. ant.* ad PLINIVM secundum, & TERTVLLIANVM diss. II. quam de antelucanis Christianorum coetibus praenotavit.

DISPUTATIO II. §. II. xxvij

constat ex omnibus Conciliis, praesertim ex *Gangrensi cap. 25.* Hinc factum, ut Latini vocarent *communione* omnem congregationem, & pro coetu Christiano *communione* nomen usurparent imitatione *Graecorum*, qui appellabant omnem conventum Christianorum *synaxim*.

II. Postea id nomen *Κατὰ ἐξοχήν* idest per excellentiam, translatum est ad illam congregationem, quae fit in sancto Sacrificio. Hinc factum est, ut hodie hoc nomine *Communione* intelligamus Missae Sacrificium. *Missae* vero nomen latinum est deductum a Missione, sicut collecta a collectione, & condita a conditione, quae vocabula etiam a CICERONE usurpantur. Missae nomen significabat omnem Congregationem Christianorum, quemadmodum ex regula D. BENEDICTI *cap. 16.* cognoscimus, ubi vocat *Missas matutinas, & vespertinas*, quod omnis congregatio vocaretur Missa, & ex *lib. III. CASSIANI cap. 3. & 8.* de modo *psallendi, canendi, & orandi*, qui loquens de matutinis, & vespertinis coetibus vocat *Missam*; ex quo dimitti Missam, idest congregationem (3).

Nomen Missae.

d 2

§. III.

(3) Idem Missae etymon tradunt, ac copiose illustrent BELLARMINVS [*de Missa Lib. I. cap. I.*] SCORTIA [*Lib. I. cap. I.*] GAVANTVS, & in eum MERATIVS, qui alios plures ejusdem etymi sectatores, & vindices indicat (*T. I. p. 6. seq.*) BONA, & in eum SALA (*Rer. Liturg. Lib. I. cap. I.*) BENEDICTVS XIV. de *Sacrof. Missae Sacrif. Lib. II. cap. I.* ubi alios appellat, & GERBERTVS in *principiis Theol. Liturgicae sect. I. cap. 2. p. 37. seq.* Miraret autem BINGHAMVM, qui quae ad hoc etymon spectat ex MABILONIO praesertim, ac Bona mutuatus est orig. *Eccles. Lib. XIII. cap. I. §. 4.* haec scribere potuisse: *in praesenti observare licebit, quam turpiter antiquo nomine Missae abutuntur, qui id ad denotandum officium consecrandi panem, & vinum in Corpus, ac Sanguinem Christi, ipsumque tamquam Sacri-*

ficiū expiatorium pro vivis, ac mortuis offerendi adplicant; nisi ad haereticorum, quorum ipse sectam profitebatur, mores referendum id esse intelligerem. Equidem non assentior viris quibusdam doctissimis agentibus cum Wallemburgiis Tom. II. Controv. Tract. I. cap. 37. Sacrificium MISSAE nomine significari in Concilio Chalcedonensi .... in secundo & tertio Concilio Carthaginiensi, in quibus adfuit S. AVGVSTINVS, & in Concilio Ephesino. Nam in Chalcedonensis quidem Concilii Latina versione id nomen legitur, non autem in Graeco primigenio textu; idem dic de Ephesino, ubi ne Latine quidem Missae nomen usurpatur, sed sacrificii; in tertio autem Carthaginiensi Concilio Sacramenta altaris nominari video, non Missam. Unum ex his Conciliis, a quo Missae nomen adhibitum fuerit, est Carthaginense II. Cap. 6. in hac

ver-

xxviii DISPUTATIO II. §. III.

§. I I I.

DE PROPRIIS CAEREMONIIS MISSAE.

Qui de caeremoniis scripsit.

I. **N**unc de Missae caeremoniis, quid unaquaeque significat, & qui auctores egerint, de iisdem paucis est aperendum. Primus itaque est GREGORIUS *Magnus* mille ab hinc

verba: reconciliare quemquam in publica Missa Presbytero non licere. Verum, ut ad antiquitatem Latini huius nominis ostendendam hoc Carthaginensis Concilii canone uti tuto possemus, illud constare deberet, quo tempore Poenitentes reconciliari apud Carthaginensem Ecclesiam consuevit. Quum enim varia hac in re fuerit Ecclesiarum disciplina, atque in aliquibus ante Evangelium, quid si haec eadem fuisset Carthaginensis Ecclesiae consuetudo? Tum enim vero nihil ad rem nostram Canon ille efficeret, ut qui ad unam Missam Catechumenorum pertineret. Haec tamen licet vera sint, dubitari nequit, quin Missae nomen pro Sacrificio apud Latinas Ecclesias antiquissimum sit. Nam (ne PII I. ad IVSTVM Episcopum Viennensem, & CORNELII ad LVPICINVM ejusdem Sedis Antistitem epistolas, licet a multis etiam heterodoxis non improbatas, a Justo FONTANINIO praeterea in historia Litteraria Aquilejensi strenue defensas appellem) illud quinto saeculo usurpatum fuit a S. Leone M. ep. LXXXI. ad DIOSCORVM Alexandrinum, quarto quoque Saeculo tum a RVFINO in Latina CLEMENTIS Romani interpretatione, tum a S. AMBROSIO ep. XIII. ad MARCELLINAM Sororem, ubi ait: Ego (post lectiones & sermonem, atque adeo dimissis jam Catechumenis, cum sibi nunciatum es-

set, sagittarios ad occupandam Ecclesiam a Palatio mitti) mansi in munere, Missam facere coepi. Videat jam BINGHAMVS, qui, & quanti viri turpiter antiquo nomine Missae abusi dicendi essent, si qui illud ad sacrificium designandum traducunt, turpiter eo abutuntur. Quod si nulla in eos reverentia ductus illo eos nomine abusus fuisse praefraete contendat, animadvertat I. antiquo saltem nomine abusus dici non posse, quum quod nobis antiquum est nomen, qua illi aetate scripserunt, antiquum haberi nequiverit; hincque perspiciet, vim ejus nominis exploratio-rem illis, quam nobis fuisse, ut incredibile sit, eam illam eos pervertere voluisse. 2. quas ipse [etiam a BELLARMINO jampridem notatas] psalmodiae, lectionum, collectarum significationes huic nomini tributas in medium adfert, eas nonnisi ab auctoribus veteribus quidem, sed RVFINO ac praesertim AMBROSIO recentioribus, usurpatas fuisse, ut siquid hac in re abusus sit, illud ab his, qui ab antiquiore illa significatione vocabulum hocce detorse-rint, potius, quam ab AMBROSIO, ac RVFINO admissum fuisse videatur. 3. ipsum non invitum fieri Missam Catechumenorum a vetustis temporibus nomen ab eorum dimissione adcepisse: ex hoc enim facile suam inconstantiam agnoscat. Si enim ab extrema omnino actione, cujusmodi Catechumenorum dimis-

DISPUTATIO II. §. III. xxix

hinc annis amplius, propterea quod de caeremoniis Missae variae exoriebantur contentiones praesertim saepe inter Ecclesias, scripsit de hac re librum, quem vocavit *Rationale divinarum officiorum*, quem ab eo scriptum cognoscimus ex antiquissimis auctoribus. Hunc enim librum citat *Walafridus STRABO* Abbas monasterii Sancti Galli (1) in libro *de rebus Ecclesiasticis* cap. 22. Vixit autem ab hinc annis fere 800. tempore PII Imperatoris. Idem ex ipso etiam GREGORIO intelligitur *lib. 7. registri ep. 33.* & ex epistola ADRIANI Papae ad CAROLVM Magnum, quae ab hinc 800. annis scripta est, in qua D. GREGORIUS dicitur auctor libri illius: liber autem ille vocabatur ab antiquis *liber Sacramentorum* (2). Quae res dedit occasionem haereticis, ut existimarent & probro verterent, quod D. GREGORIUS Magnus Auctor fuisset Missae; at tantum primus redegit in ordinem, & scripsit rationem celebrandi ritum *Romanorum*. ISIDORVS scripsit etiam *de officio Missae*, qui ante 1000 annos tempore ejusdem GREGORII scripsit. Praeter hos RHABANVS Maurus scripsit librum unum *de divinis officiis* tempore CAROLI Magni (3). Post illum scriptus est libellus, cujus titulus factus est de *ordine Romano*, quem constat scriptum esse ante 700. annos. Nam citatur ab Auctoribus, qui vixerunt tempore [LVDOVICI] Pii Imperatoris, ut AMALARIO, qui idem AMALARIUS scripsit librum integrum *de Sacrificio Missae*: *Walafridus* quoque STRABO sub idem tempus. Paullo post (4) Auctor quidam Monachus nomine SOLITARIUS scripsit

dimissio erat, psalmodia, Scripturarum lectio, preces, sermo, atque, ut verbo dicam, ea omnis sacrorum pars, cui Catechumeni intererant, *Missae* nullo hujus nominis abusu appellari potuit, quidni & *Missam Fidelium*, quae proprie Sacrificium erat, ab alia, quae sub finem a Diacono adnunciabatur, populi dimissione eodem *Missae* nomine absque ulla reprehensione designari licuerit?

(1) Addit M. C. in *Helvetia*.

(2) Haec MALDONATUS scripsit, quum PAMELIUS Librum *Gregorianum Sacramentorum* nondum edi-

disset. Itaque conjecturis non plane infeliciter usus est, licet rem acu [quod dicimus] non tetigerit.

(3) Immo LVDOVICI PII, hunc enim Librum, seu potius Libros tres *de Clericorum institutione, & caeremoniis Ecclesiae* RHABANVS scripsit a. 819. ut ex quibusdam versibus, qui tamen in editione *Coloniensi* a. 1617. omissi sunt, recte LABBEVS colligit.

(4) Rectius C. M. omittit adverbium paullo. Auctor enim hujus operis fuit HONORIUS *Augustodunensis*, qui a. MCXXIV. obiit.

XXX DISPUTATIO II. §. III.

psit librum *de antiquo ritu Missarum*, cui fecit titulum *Gemma animae*. Post hunc scripsit INNOCENTIVS III. tempore Concilii celeberrimi *Lateranensis* (5) libros *de mysteriis Missae* 300. etiam ab hinc annis (6) fere. *Guilielmus DVRANDVS Gallus* scripsit unum librum, qui vocatur *Rationale divinatorum officiorum*, qui nunc versatur in manibus Sacerdotum. Nostra etiam aetate aliqui viri docti scripserunt de hac re. Omnium vero doctissimus *Conradus BRVNO Germanus* libros sex *de caeremoniis*, & Beatus *RENANVS* de hac re scripsit disputationem in adnotationibus in librum *TERTVLLIANI de Corona militis* (7).

Judicium de
his Auctoribus.

II. Ut verum fatear, hi omnes, excepto GREGORIO M. qui non exstat (8), & S. ISIDORO, cogunt nos desiderare multa, quia agunt & disputant omnes allegorice, neque quidquam probant aut testimoniis, aut conjecturis. Optime vero omnium scripsit auctor, qui vocatus est *Micrologus*, qui fuit posterior *AMALARIO*, & *WALFRIDO*; illum enim citat *cap. IV.* Sed tamen ea utitur styli gravitate, ut videatur vixisse ante DC. annos (9).

Caeremonia-
rum Missae
partitio.

III. Nunc ad rem veniamus. Igitur quum sint variae caeremoniae in Missa; aliae quidem, quae sumuntur ex rebus; aliae, quae ex personis, ut vestes Sacerdotum; aliae, quae ex loco, ut quod una parte legatur Evangelium; aliae, quae ex tempore, ut quod celebratur matutino, non vespertino tempore; quia de omnibus dici in genere non potest, sed in specie, ideo prima disputatio futura est de caeremoniis sumptis ex rebus (10). Quum autem alia de caeremoniis, alia de partibus Missae debere esse videretur disputatio; quia tamen nescio quomodo factum est, ut nunc partes Missae non videantur esse nisi caeremoniae, illaeque in harum naturam transisse videantur; de utrisque ideo simul est disputandum.

§. IV.

(5) C. M. & L. *Tempore Generalissimi Concilii Lateranensis.*

(6) Sub annum MCCLXXXVI.

(7) Addit C. M., Denique reperire est diversas Liturgias, idest ritus Missarum celebrandarum in diversis Ecclesiis, quas corrasit CASSANDER.

(8) Pauca haec verba qui non exstat,

ex C. M. addimus omnino necessaria.

(9) Divinando haec MALDONATUS scripsit: ante D. annos scribere debuerat.

(10) Addit C. M. *alias rejecturus ad disputationem de ordinatione, si angustiae temporis ita postularint.* Sed revera in ea disputatione, quam ob oculos habeo, nihil de his legere est.

DISPUTATIO II. §. IV. xxxj

§. I V.

DE PARTIBVS MISSAE.

I. **T** Res partes sunt in Missa. Prima est a principio ad illud, *Partes Missae.*
quod latini vocant *offertorium*, quae a *Graecis* dicta est
Ἀνφορά, sicut discimus ex octava Synodo Generali Act. VI. Se-
cunda pars est ab *offertorio* usque *ad communionem*, & illa est
vera Missa. Tertia pars est a *communione* usque ad finem.

II. Prima pars non erat proprie pars Missae, sed erat veluti *Missa Catechu-
menorum.*
emblema in vasis, quod poterat extrahi & adjungi, & erat con-
gregatio quasi separata, atque idem factum esse videtur in Mis-
sa, quod in Urbe *Parisiensi*, in qua continebatur parva insula,
& haec vere erat Urbs *Parisiensi*; progressu vero temporis ad-
ditae sunt & aliae urbeculae & pagi, ex quibus tam ampla ci-
vitas conflata est. Sic Missa proprie *Sacrificium* vocatur *ab offer-
torio* usque *ad communionem*. Deinde congregatio quaedam ad-
dita est a principio, quae vocata est *Missa Catechumenorum*,
ut constat ex Concilio *Carthaginensi* IV. Can. LXXXIV., & ex
Gonc. *Ilerdensi* cap. 4. & ex Concilio *Valentino* cap. 1. & ex
D. AVGVSTINI Sermone *de tempore* 237. discimus (1). Voca-
batur autem illa prima pars *Missa Catechumenorum*, quia Ca-
techumeni, poenitentes, energumeni [nomen autem habebat
ex Catechumenis] (2) intererant quidem Orationibus, lectio-
ni,

(1) De Missa Catechumenorum agunt BONA (*Rer. Lit. Lib. I. cap. XVI.*) Emmanuel a SCHELSTRATE (*de Discipl. arcani cap. 6.*) MORINVS in *disert. de Catech. expiat. cap. 4.* BELLOTTE in *suis observationibus ad Rit. Eccles. Laudun. p. 366.* GRANCOLAS *Ancien. Sacram. Tom. I. pag. 571.* ut MACRIVM in *suo Hierolexico V. Catechumenus*, CANGIVM in *Glossario V. Missa Catechumenorum*, & MERATIVM ad GAVANT. *T. I. p. 22.* omittam.

(2) Duobus, vel tribus primis Ec-

clesiae saeculis Missa Catechumenorum aliquot precibus, & psalmis constabat, quibus absolutis ante Evangelii lectionem, multoque magis concionem Catechumeni dimittebantur. Diserte id TERTVLLIANVS tradit *de Praescript. cap. XLI.* ubi Marcionistis exprobrat, quod apud eos *quis Catechumenus, quis Fidelis incertum est: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant.* Miror itaque BINGHAMVM (*Lib. XIII. cap. I §. 2.*) SCHELSTRATIO (*de Conc. Antioch. p. 209.*) Catechumenos etiam TERTVLLIANI ac-
tate

xxxij DISPUTATIO II. §. IV.

ni, & concioni (3), quae habebantur ante offertorium, & faciebant unam Congregationem cum Christianis; absoluta tamen hac prima parte, & dicto Evangelio, ejiciebantur ab Ecclesia.

*Prima pars
divisa.*

III. In hac prima parte Missae tres sunt partes, quia omnes Congregationes tribus de causis fiebant. Prima causa laudis & consolationis, secunda orationis, tertia causa doctrinae. His tribus de causis convenisse Christianos D. PAVLLVS insinuat cap. XIV. Cor. I. *Quum convenitis, unusquisque psalmum habet, doctrinam habet.* Aperte TERTVLLIANVS id docet cap. 39. in *Apolog.* *Coimus, inquit, ad divinarum litterarum commemorationes, prout temporum praesentium qualitas aut praemonere cogit, aut recognoscere.* Idem ex PHILONE *Judaeo* in libro *de vita contemplativa* intelligimus. Haec tria sunt in parte prima Missae. Nam laudes sunt in introitu; orationes sunt collectae; epistola & Evangelium sunt doctrina. Solet autem id usuvenire in Ecclesia, quod in civitate in lingua, & formulis notariorum, in quibus lingua & usus loquendi antiquus servatur maxime incorruptus. Sic enim in Missa latent istae superiores tres partes, quae habent originem ex tempore Apostolorum, omnesque caeremoniae veteris Ecclesiae videntur man-

tate concionibus interfuisse contendenti adfentiri maluisse, quam ALBASPINAEO, & BONAE id inficiantibus. Postea & ipsi ad Evangelii lectionem, ac concionem admissi sunt. Nam a CCCXCVIII. Concilium Cartaginense IV. Can. LXXXIV. statuit, ut Episcopus nullum prohibeat ingredi Ecclesiam, & audire Verbum Dei, sive gentilium, sive haereticorum, sive Judaeorum usque ad Missam Catechumenorum; hincque S. AVGVSTINVS Sermone CXCVII. de temp. vet. edit. agebat: ecce post sermonem fit Missa Catechumenorum, manebunt fideles: venietur ad locum orationis. In Concilio quoque VALENTINO apud Hispanos Can. I. sancitum est: ut Sacrosancta Evangelia ante munerum illationem in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post legantur, quatenus salutaria praecepta Domini Nostri Jesu Christi, vel sermonem

Sacerdotis non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac poenitentes, & omnes, qui e diverso sunt, audire licitum habeant. Sic enim pontificum praedicatione audita nonnullos adtractos ad fidem evidenter scimus. Neque aliter in Galliis actum fuit. Nam decrevit Arausicana I. Synodus cap. XVIII. Evangelia placuit deinceps Catechumenis legi apud omnes Provinciarum nostrarum Ecclesias. Non ubique tamen, aut saltem non semper eadem lex obtinuit. Nam AMALARIVS Gallus saeculi IX. Scriptor Lib. III. c. 36. ait: consuetudo nostra est, ut Catechumenos repellamus ante Evangelium.

(3) Quia, inquit BONA (Lib. I. cap. XVI. §. I.) major tunc erat illorum numerus, & nonnumquam contingere poterat, ut nulli essent poenitentes, vel energumeni.

DISPUTATIO II. §. IV. xxxiiij

mansisse in Missa, & si volumus videre, quid factum fuerit olim, ex nulla re melius, quam ex Missa cognoscimus (4).

§. V.

PRIMA PARS MISSAE, AC PRIMO INITIVM MISSAE.

I. **S**olet itaque Sacerdos antequam incipiat dicere, *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*; & haec est communis caeremonia, ut supra ostensum est. Deinde aliquem psalmum dicit, ut *Introibo ad Altare Dei*, aut *Judica me Deus* (1). Cujus rei origo haec est, quod olim Sacerdotes antequam ad altare venirent, parabant se nonnullis psalmis DAVIDIS, quod ex MICROLOGO *cap. I.* colligitur, qui dicit, in more fuisse positum, ut Sacerdotes quatuor psalmos recitarent adcommo-
 datos ad id, quod volebant, scilicet Psalm. LXXXIII. *Quam dilecta*, LXXXIV. *Benedixisti Domine terram tuam*, LXXXV. *Inclina Domine aurem tuam*, & CXV. *Credidi*. Postea negligentia crevit, atque Religio, & pietas imminuta est, nec Sacerdotes voluerunt tamdiu immorari in recitandis integris Psalmis. Itaque remanserunt illa quasi frustra, quae hodie recitantur: *Introibo ad Altare Dei &c.* (2)

Mald.

e

II. Se-

*I. Caeremonia.
In nomine Pa-
tris, & Filii,
& Spiritus San-
cti. Introibo ad
Altare Dei.*

(4) Additur in C. M., Explicabo Ritu Romanae Ecclesiae, sic tamē ut adtingam, sicubi aliae Ecclesiae differunt a Romana.

(1) Aliter hoc L. aliter M. Codex exhibet. Ille, Prima caeremonia est, quod Sacerdos antequam incipiat, soleat dicere: *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Postea recitare aliquem versum, ut *Confitemini Domino, quoniam bonus*, aut aliquem alium. Hic vero post priora illa: Deinde Ecclesia Romana fere recitat: *Introibo ad Altare Dei*, vel *Deus, in adiutorium meum intende*.

Quam varia fuerit vel in hoc Psalmo recitando, seu etiam omittendo, vel in aliis versibus ei substituendis Ecclesia-

rum disciplina, docent BONA (*Rer. Liturg. Lib. II. n. 3.*) & in eum SALA, GRANCOLASIVS (*Ancien. Liturg. p. 441.*) MERATIVS ad GAVANT. T. I. p. 157.) GEORGIVS (*de Liturg. Rom. Pont. Lib. II. cap. IX.*) de RUBIS (*de Sacr. Forojul. ritib. cap. V. & XIII.*) donec ex S. PII V. lege ejus recitatio firmata fuit. Sed in exemplis, quae hinc Romanae Ecclesiae, aliarumque Ecclesiarum Missalibus Libris collegere, nullum occurrit versiculi: *Deus, in adiutorium &c.*

(2) Vereor, ut huic conjecturae alii docti Viri assentiantur. Quo enim tempore Psalmi illi recitabantur, veluti remotior quaedam ad Missam praeparatio, eodem jam Psalmus *Judica a Romanae*

xxxiv   DISPUTATIO II. §. V.

Confessio Dei.

II. Sequitur statim confessio, quae non est pars, neque caeremonia Missae, nisi communis, quia in matutinis precibus antiquissimi Christiani ea semper usi sunt (3), sed relictus est hic ritus

manae Ecclesiae Sacerdotibus dicebatur. Nam MICROLOGVS, qui *cap. I.* quatuor illorum Psalmorum meminit, deinde *cap. XXIII.* ait: *Sacerdos venit ad Altare, dicens Antiphonam: Introibo ad Altare Dei, & Psalmum Judica me Deus, post quem sequitur Confessio.* Aliam fortasse verosimiliorem ipse originem darem. *Benedictini*, quos MARTENIVS (*de ant. Monach. rit. Lib. II. cap. 4. n. 14.*) *Casalinos* appellat, & GEORGIVS [*L. c. p. 54.*] *Casinenes* perperam vocat, Psalmum *Judica* dicebant, dum e vestuario ad altare procedebant. Idem hic mos hujus Psalmi in adcessu ad altare recitandi, & a *Carmelitis* hodieque servatur, & in nonnullis *Galliarum* Ecclesiis viguit. Certe, ut adnotat SALA ad BON. [*T. III. p. 35.*] in antiquo Missali *Parisiensi* jussu *Petri de GONDY* Archiep. *Parisi.* & *S. R. E. Card.* & in Missali ab *Henrico de GONDY* ejus successore in publicam lucem emissio Sacerdos statim, atque induit se casula, dicit: *Introibo ad Altare Dei &c.* & Psalm. *Judica &c.* solus recitat, scilicet e sacrario ad Altare procedens. In pluribus autem Ecclesiis in ipso Sacrario recitabatur. Nam *Catalauni ad Matronam* fluvium, vulgo *Chalons sur Marne*, Sacerdos in Sacrario post adceptam stulam, antequam Casulam adciperet, hunc Psalmum dicebat. *Rhemis* etiam in Sacrario a celebrante dicitur, ut & in *Senonensi* Ecclesia, atque *Aurelianensi*. Immo Missale *Romanum* a *PAVLO III.* recognitum, & *Lugduni* editum a *MDE.* illum Psalmum a solo Sacerdote vel clara voce, vel sub silentio, antequam ad Altare adcedat, dici jubet. Hinc porro sequitur, hujus Psalmi recitationem habitam a decimo saltem saeculo

(eius enim neque in antiquo ordine *Romano*, neque apud *AMALARIUM* ulla sit mentio,) veluti proximam quamdam, eamque aptissimam ad Sacrificium praeparationem. *Romanae* autem Ecclesiae consultius visum est, ut ad ipsum Altare ante Confessionem recitaretur, quo Sacerdos, loco ipso verborum vim quodammodo adjuvante, ad cordis compunctionem facilius excitaretur. Qua etiam de causa factum est, ut *PIVS V.* non amplius illius recitationem Sacerdotum arbitrio dimittendam censuerit.

(3) Varia apud varias Ecclesias fuit hujus Confessionis formula, ut apud *BONAM* (*Lib. II. Rer. Liturg. cap. 2. §. 5. & 6.*) *GRANCOLASIVM* (*Antien. Liturg. pag. 443. seqq.*) *GEORGIVM* [*de Lit. R. Pont. Lib. III. cap. IX. p. 53. seqq.*] & de *RVBEIS* (*de Sac. Forojul. Ritib. pag. 253.*) videre est. Qua *Romana* Ecclesia nunc utitur, eadem prorsus in pluribus Codicibus ante saeculum *XIII.* exaratis legitur. Quare *Le BRVN* (*T. I. p. I. art. IV.*) hanc formulam jam saeculo *XIII.* a *Romana* Ecclesia adhibitam fuisse existimat. Eadem certe apud *MABILLONIVM* legitur in ordine *Romano XIV.* qui saeculo *XIV.* conscriptus fuit (*cap. LXXI.*) nisi quod duo verba adduntur, nempe quia *peccavi nimis cogitatione*, *DELECTATIONE*, *CONSENSV*. Eandem etiam *Albertus CASTELLANVS* in *Lib. Sacerdotali*, quem ex antiquis Codicibus Apostolicae Bibliothecae se collegisse ait, evulgavit. Sed ut Codices deessent, mihi certe ad id argumentum foret *Ravennatis Concilii an. MCCCXIV.* habiti decretum, quo statutum fuit, ut per totam *Ravennatensem*

tem

DISPUTATIO II. §. V. XXXV

ritus dicendae confessionis ex antiquo more poenitentium, qui publice solebant confiteri, & quia omnes, qui volebant participare Eucharistiam, prius confitebantur, factum est, ut omnes recitent confessionem ante Missae celebrationem. Hujus rei argumentum est, quod non solum Sacerdos dicat, sed etiam populus; & haec causa est, cur etiam populus respondeat Sacerdoti, quia omnes uno ore, Sacerdos, & populus, olim confitebantur, & quemadmodum fit in ordinationibus, ita fiebat in Missa: dicebat & pronunciabat Sacerdos, & sequebatur populus; sicque olim totus populus simul cum Sacerdote Confessionem dicebat. DAMASVM Papam Confessionem instituisse ab hinc M. annis scribunt Auctores (4). Alia etiam potuit esse ratio, & causa, cur diceretur confessio, nempe ut humiles, & supplices accederent omnes ad Sacrificium tam horrendum, ut illi semper vocabant; quod se confitendo praestare videbantur. Hanc causam reddit MICROLOGVS *cap. I. ex cap. XVIII. Proverb. SA-*

e 2

LOMO-

sem Provinciam nonnisi ea confessionis formula, quae communis nobis est, usurparetur; id enim Romanae Ecclesiae exemplo factum fuisse facile est intelligere. Fatendum tamen est, nonnisi saeculo XVI. sub S. PIO V. eam formulam in ipsa quoque Romana Ecclesia firmam permanisse. In Missali enim secundum consuetudinem Curiae Romanae, quod Neapoli excusum fuit a. MCCCCLXXVII. haec praescribitur: *Confiteor Deo omnipotenti, & Beatae MARIAE Virgini, & Beato N.N. [nomen Patroni heic addebatur] & omnibus Sanctis, & vobis fratres, me graviter peccasse per superbiam in Lege Dei mei, cogitatione, delectatione, omissione, consensu, verbo, & opere. Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatissimam, & gloriosam Virginem MARIAM, & Beatum ..... & omnes Sanctos, & Sanctas Dei, & vos fratres orare pro me.* Hanc vero heic exhibere ea quoque de causa mihi placuit, quod a ceteris ejusmodi formulis a BONA, GRANCOLASIO,

& GEORGIO adlatis discrepet. Brevior ea est, quae in Missali Romano a. MDL. sub PAVLLO III legiitur: *Confiteor Deo omnipotenti, B. MARIAE semper Virgini, B. PETRO, & omnibus Sanctis, & vobis fratres, quia peccavi; mea culpa: precor vos orare pro me.*

(4) Nempe RADVLPHVS Tungrensis [*Lib. de Canon. observant. prop. 23.*] PLATINA in DAMASO, atque ex eo CIACCONIVS. Alii PONTIANO Papae tribuunt apud Joh. Stephanum DVRANTIVM (*Lib. II. de ritib. Eccles. cap. 12.*) atque hos inter falso indicatur BERNŌ Augiensis [*de officio Missae cap. XXV.*] quum BERNONIS opus septem tantum capitibus definiatur, neque ea de re quidquam habeat. Optime tamen BONA, & MERATIVS, quos sequitur BENEDICTVS XIV., monent, nec DAMASVM, nec FONTIANVM, silentibus priscis omnibus Scriptoribus, hujusmodi confessionis auctorem haberi verosimiliter posse.

xxxvj DISPUTATIO II. §. V.

LOMONIS : *Iustus accusator est sui*. Itaque Christiani non tantum quia conveniebant ad Sacrificium, sed etiam sub mediam noctem ante auroram confitebantur, quod existimarent instare diem iudicii, & venturum esse Christum de nocte juxta illud Evangelii : *tamquam fur de nocte surget* : & in illo conventu totus populus solebat confiteri. Hinc factum est, ut in precibus matutinis diceretur confessio. Quod autem Sacerdos inclinatus confiteretur, petatum est ex poenitentibus, qui prostrati in terram confitebantur, & Sacerdos gerit personam poenitentis. Atque haec caeremonia, ut prostratus dicat, non propria est Missae, sed communis, & naturalis, quia poenitens debet confiteri peccata sua humiliter. Alia caeremonia est, ut dicta confessione erigit se dicendo : *Misereatur vestri* (1), & expandat manus, quae caeremonia est orationis sumpta ex modo orandi antiquo, qui erat ut Christiani orarent, expansis manibus. Addit statim quosdam versus psalmorum, quales sunt : *Deus conversus vivificabis nos, & aufer a nobis iniquitates &c.* quae caeremonia pertinet similiter ad praeparationem Missae, ne adcedat imparatus, quemadmodum D. AMBROSIVM scripsisse legimus, apud quem habemus duas orationes, quibus se praeparabat Sacerdos (6).

Cur Sacerdos
altare osculatur.

III. His absolutis, ingreditur ad altare, ac prima est caeremonia osculari altare. Hujus rei duae sunt causae. Prima causa est, quod Sacerdos ingrediens Ecclesiam solet semper precari pacem populo, quod osculo fiebat, ut cognoscimus ex CHRYSOSTOMO [*homil. III. in Ep. ad Coloss.*] & ex CYRILLO [*lib. 12., & in IOH. cap. XIV.*] Solebant immo antiqui

(1) Et hujus deprecationis formula varia fuit pro variarum Ecclesiarum disciplina. Confer Auctores superiore adnotatione indicatos. In Missalibus, quae propius ad nostram formulam adcedunt, ut in Missali nuper indicato a MCCCCLXXVII. saltem additum videas OMNIBVS peccatis vestris, & OMNIVM peccatorum vestrorum, quod in correcto Missali expunctum fuit.

(6) Una ex his illa est: *Summe Sacerdos, & vere Pontifex*, quam a RAY-

NAVDO contra fidem veterum Codicum ANSELMO Cantuariensi tributam fuisse Emin. BONA queritur (*Lib. II. cap. 1. §. 2.*) Sancto tamen AMBROSIO abjudicant etiam Maurini. Ambrosianorum operum editores, immo GERBERONIVS ex fide MSS. Codicum Cantuariensi ANSELMO adscripsit in novissima, quam ipse curavit, Sancti hujus Praesulis editione. Sunt quoque, qui ejus auctorem S. AVGVSTINVM faciant. Vide SALAM ad eum BONAE locum (*T. III. pag. 2.*)

DISPUTATIO II. §. V. xxxvij

tiqui Christiani pacem dare osculo, adeo ut in publicis viis se se salutarent osculo, ut constat ex 2. *Apolog.* JVSFINI Martyris, & ex TERTVLLIANO [*lib. 2. ad uxorem*] (7). Quemadmodum igitur quia post consecrationem nimis longum esse videbatur, si Sacerdos omnes osculatus fuisset, post consecrationem solum osculabatur Diaconum, & hic Subdiaconum, & hic populum, omnesque ceteros sibi proximos [hoc colligimus ex libro SOLITARII, qui inscribitur *Gemma animae cap. 4.*]; Deinde abiit in desuetudinem illud osculum; primum quidem inter feminas [nam & has fuisse osculi participes discimus ex TERTVLLIANO *lib. II. ad uxorem*, qui dissuadet uxori, ut nubat alteri]; deinde etiam inter viros, ita ut solos Diaconum, & Subdiaconum Sacerdos pro omnibus oscularetur; ac postea eo deventum est, ut nunc rem, hoc est *pacem*, quam vocamus, osculetur Sacerdos pro omnibus, & si haec desit, altare: ita factum est, ut Sacerdos initio Missae oscularetur altare; quod perinde erat, atque osculari omnes Christianos. Hinc osculari altare erat signum pacis, & mutua oscula figere. Hoc discimus ex D. AMBROSIO [*Ep. 33.*] qui ait, multos solitos osculari se se invicem, quum pacem vellent significare. Haec itaque prima causa est, cur Sacerdos osculetur altare. Altera vero causa est, quod nullum fere altare aedificaretur, nisi sub tus essent Reliquiae Sanctorum, ut patet ex Concilio *Cartbaginensi V. cap. 14*, & *Africano cap. 54*. (8). Et quia solebant Christiani osculari Reliquias, sicut constat ex libro B. HERONYMI contra VIGILANTIVM, Sacerdos osculabatur altare, in quo illae essent; quinimmo non sub aram solum fuisse Reliquias constat, sed etiam Eucharistiam; quam cera obsignatam

serva-

---

(7) C. M. ex quo hunc locum refluimus, addit, & de oratione cap. penultimo.

(8) Hinc apud Rubricarum interpretes ea quaestio suborta est, num si vel ex incuria, vel ex dispensatione Apostolica nullae in ara consecrata reconditae sint reliquiae, omitti debeant ea verba: *Quorum reliquiae haec sunt*. Et GAVANTVS quidem cum pluribus, quibus Missales non pauci libri

a GRANCOLASIO indicati [*Ancien Liturg. p. 455.*] adstipulantur, omittenda ait; alii tamen, quibus MERATIVS in GAVANT [*T. I. p. 163.*] adfuit videtur, recitari jubent, quia, inquiunt, quum de more ibi collocentur Sanctorum Reliquiae, sufficit hoc ad communis illius orationis veritatem, quamvis in hoc, illove altari Reliquiae desiderentur.

xxxviii DISPUTATIO II. §. V.

servabant subtus aram, ut a muribus, & furibus tuta esset. Quae causa fuit, ut in ejus honorem Sacerdos osculetur altare. Hoc ex *Can. IV.* cujusdam Concilii *Turonensis* constat, quod Concilium non habemus nunc (9), sed citatur a BVRCHARDO [*lib. III. decretor. cap. V.*] tametsi non ignoro alios legere *supra altare*, pro *infra*.

De Thymiano
10.

IV. Solebat etiam adhiberi alia caeremonia, quum Episcopus solemniter facit sacrum, utquamprimum scilicet adcessit ad altare, id suffundat thure; quae caeremonia in solemnibus, & celebri sacro bis aut ter solet observari. Tria ergo nunc de thuris caeremonia dicenda sunt. Primo de causa originis, unde habuit originem, & de causis; secundo de auctore, qui hanc introduxit in Ecclesiam; tertio quibus in rebus adhibeatur. Quod ad primum, multae sunt causae. Prima fuit ipsa lex naturae, quae tacentibus etiam hominibus ostendit nescio quam adfinitatem esse in thure cum divinitate. Nullus enim legislator dixit thus adhibendum esse in Sacrificio, & tamen nulla gens est ejus copiam habens, quae eo non utatur in sacris. Propterea quoties adhibitum non est alicubi, non aliunde id factum, quam quod sero admodum notum fuit, nec ejus esset copia. Itaque ARNOBIVS [*lib. VII. contra gentes*] hoc probro vertit *Romanis*, novamque esse eorum Religionem ex hoc docet, quod sero coeperunt uti thure: *Quando*, inquit, *coepistis uti thure in Sacrificiis? Sed neque ROMVLVS, neque NVMA POMPILIVS instituit vobis de thure Religionem*, quod ex *lib. 12. cap. 13.* PLINII scripsisse videtur, qui dicit, non fuisse thus *Romanis* in supplicationibus, temporibus illius. Secunda causa fuit imitatio veteris legis. Non enim sine ratione Deus inter alias caeremonias imperavit *Judaeis*, ut sibi cum thure sacrificaretur; *Exod. XXV. XXX. XXXV.* usque ad *XL.* Tertia causa fuit, quod videretur thus natura sua habere similitudinem cum orationibus. Itaque D. JOHANNES [*in Apoc. cap. VIII.*] scripsit, *incensum*

(9) Prodiit deinde hic Canon, estque tertius Concilii *Turonensis* II. apud LABBEVM [*T. V. col. 853.*] Sed ex legitima illius lectione alia omnino ab hac MAIDONATI Sententia proficiscitur. Neque tamen docti viri, quae-

nam ea esse debeat, plane consentiunt. Vide MABILLONIVM in dissert. de *Azymo* (*cap. 8.*) ac de *Liturg. Gallicana* (*Lib. I. cap. IX. pag. 92.*) & GRANCOLASIVM [*Ancien. Sacram. T. I. pag. 201. seq.*]

DISPUTATIO II. §. V. xxxix

sum significare orationes Sanctorum, quia omnes homines, quum supplicant, videntur quasi legatione quadam mittere orationes suas ad Deum, quod optime significatur thure sursum adscendente. Quarta causa est, quod Deus semper quotiescumque loquutus est hominibus, quasi latenter, & fumo obnubilatus loqueretur. Loquitur Deus cum MOYSE, & non loquitur, nisi tectus nube, ne nimio splendore deterreat homines si adparet. Sic ergo & Christiani quum sacrificabant, ut humiliter accederent ad Deum, praemittebant nubem incensi, & timide volentes accedere ad Deum tam horrendum Sacrificium non arroganter, se se velut fumo tegebant, ne deterrerentur (10). At quis auctor fuit caeremoniae thuris? Error nimis turpis est PLATINAE, & POLYDORI VIRGILII, qui putant, LEONEM III. annis ab hinc 500. introduxisse in Ecclesiam caeremoniam thuris (11). Nam in Canone tertio Apostolorum legimus: *nemo adferat*

(10) Ex TOURNELIO refellendus hic du VERTIVS, qui in ore suo in alium, quam decet, sensum thuris usum detorquet. Quod de cereis [ait ille de *Sacr. Euch.* ubi de Missa art. 13.] idem & de thure, seu incenso docet D. Du VERTIVS: non alium scilicet illius finem, ac usum primitus fuisse, quam ut purgaret tetrum, ac foetidum odorem, qui ex locis subterraneis, in quibus primi Christiani metu persecutionum Sacra faciebant, exhalabant. Quod si opponas, Ecclesiam thuris, & incensi usum etiam retinuisse, quum ipsi libero coelo frui datum est, ac in iis locis offerre Sacrificium, in quibus a foetido exhalitu nihil erat timendum; respondebit, hanc causam esse tum quod Ecclesia suorum usum in officiis publicis retinentissima sit, ac cuiuscumque innovationis inimica; tum quod populi regionum, in quibus publica officia Ecclesiastica celebrata primum fuere, aromatibus, & incenso plurimum delectarentur. Verum quae noster Auctor de Ethnicis, ac de veteri Lege indicavit, satis haec du VER-

TII nugas evertunt. Abutitur autem ille manifesto S. THOMAE auctoritate [3. p. q. 83. art. 5. ad 2.] ubi thus adoleri ait, ut *si quid pravi odoris fuerit, depellatur*. Ita revera, sed ad reverentiam, quae Eucharistiae debetur, adeoque ad cultum religiosum istud refert Doctor Angelicus. Audiantur ejus verba, non truncata a D. du VERTIO, sed integra: *Dicendum, quod etiam thurificatione non utimur, quasi caeremoniali praecepto Legis, sed sicut Ecclesiae statuto. Pertinet autem ad duo. Primo quidem ad reverentiam huius Sacramenti, ut scilicet per bonum odorem depellatur, si quid pravi odoris in loco fuerit, quod posset provocare horrorem. Secundo pertinet ad repraesentandum effectum gratiae, sicut bono odore Christus plenus fuit..... Et ideo undique thurificato Altari, per quod Christus designatur, thurificantur omnes per ordinem.*

(11) Nec minus errarunt DVERANDVS [Lib II. Rational. cap. 31.] & RADVLPHVS Tungrensis [prop. XXIII.] eandem thuris institutionem S. LEONI M. tribuentes.

ferat ad altare, nisi spicas, oleum, & thymiamata (12). Ergo tempore Apostolorum thus habebatur in usu. Legimus etiam thymiamata in hierarchia DIONYSII Arcopagitae; legimus thuribula in secunda epistola SOTERIS, qui vicinus fuit Apostolis. Nam quum prohiberet, ne femina tractaret sacra vasa, inter vasa sacra numerat thuribulum (13). Ad haec DAMASVS

(12) Adversari videtur TERTVLLIANVS, qui [Apol. C. XLII.] Christianos purgans a paganorum criminatione, qui eos infructuosos esse in negociis vociferabantur, dicit: *Thura plane non emimus. Si Arabiae queruntur, sciant Sabaei pluris, & carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis.* Hunc enim vero TERTVLLIANI locum DALLAEVS contra indicatum Canonem tertium Apostolorum objecerat. Sed BEVEREGIVS [in Cod. Can. Vindic. L. II. cap. 2. n. 5.] recte respondit, se TERTVLLIANI verba agnoscere, sed consequentiam ex iis deductam negare. *Etiamsi enim, inquit, hic ritus in Ecclesia Africana TERTVLLIANI aetate fortasse non obtinuerit, minime tamen exinde sequitur, quin aliis in locis eodem tempore usitatus esset.* Provocat ad HIPPOLYTVM Portuensem Episcopum CLEMENTIS Alexandr. discipulum, ac propterea ejusdem fere ac TERTVLLIANVS aetatis, qui in oratione de consummatione mundi discretissimam hujus rei facit mentionem: *Lugebunt Ecclesiae, quia nec oblatio, nec suffitus fiet, nec cultus Deo gratus.* Ubi revera thymiamata, seu pars cultus divini, ponitur praeter eum, quem TERTVLLIANVS tantum apud Christianos in sepeliendis mortuis inquit. Qui quidem etiam est religiosus, ac sacer; at forte tunc Christiani alicubi religioni ducebant ethnicorum morem sequi, quorum in idolis suffumigandis thus offerendo perpetuus fuit

usus, non sua natura, sed superstitione perversus. Confer BONAM [Rer. Lit. Lib. I. cap. XXV. §. 9.] & in eum SALAM [T. II. pag. 330.]

(13) Quod falsa haec decretalis SOTERI tribuit decretum, Liber Pontificalis BONIFACIO I. adscribit. Sed certiora hujus usus monumenta promamus. Ac primum perspicua illius mentio exstat, ut vidimus, apud HIPPOLYTVM Episcopum Portuensem. Vulgatum quoque est S. AMBROSII testimonium de usu incensi ad altare: *Utinam, inquit, nobis quoque adolescentibus altaria, & sacrificium deferentibus adsistat Angelus, immo praebeat se videndum.* S. EPHRAEM Syrus in suo Testamento ex Latina versione nuperimae editionis (T. II. p. 399.) *ne cum aromatibus me sepeliatis: non enim hic mihi honor prodest: neque mecum suaves odores ponatis; non enim decet me gloria. Sed thura date in Sanctuario, & me autem orationibus vestris comitamini. Aromata offerte Deo, & psalmis me persequimini. Pro odoribus, & aromatibus, mei memoriam in deprecationibus vestris peragite. Quid enim mortuo proderit suavis odor, jam sensu carenti? Incensa adolete in domo Dei, ut qui illam ingrediuntur, suavi odore perfundantur.* Usus praeterea incensi in Missa commendatur in Liturgiis omnibus antiquissimis Latinis, & Graecis. Proditur etiam, in Concilio Chalcedonenfi A. D. CCCCLI. ISCHIRIONEM diaconum Alexandrinae Ecclesiae conquestum fuisse de DIOSCO.

DISPUTATIO II. §. V. xli

SVS (14) scribens vitam SILVESTRI Papae, qui vixit tempore CONSTANTINI Imperatoris, inter alia, quae refert dona data a CONSTANTINO, refert thuribula aurea. Quod ad tertium. Duobus maxime (15) in locis thus in Missa adhibebatur, in ingressu ad altare, ut homines adcederent ad Deum timide, & humiliter quasi testi nube; deinde quum legendum erat Evangelium, ad explicandam fragrantiam Evangelicae doctrinae, quae prae se fert bonum odorem.

§. VI.

DE INTROITU MISSAE.

I. **S** Ex de introitu dicenda sunt. Primum quid sit; 2º. quare ita vocatus est; 3º. quis instituit; 4º. an sit caeremonia propria, an communis; 5º. quare semper constat versibus psalmorum DAVIDIS; 6º. quare repetitur. Quod adtinet ad primum. Introitus vocatur ille psalmus, aut versus, qui recitatur, vel canitur a Sacerdote simul atque adcessit ad altare.

II. Quare autem vocatus sit *Introitus*, tres sunt opiniones. Alii dixerunt, vocatum esse introitum, quod recitetur, & canitur

Quid sit introitus.

Quare ita vocatus est.

OSCORO Patriarcha Alexandrino, quod male distribuisset pecunias legatas a PERISTERIA clarissima femina, ut neque incensum ex oblatione illius clarissimae memoriae PERISTERIAE (quantum ad eum pertinuit) Deo offerretur. Plura vide apud SCORTIAM (Lib. 3. cap. 13.) BONAM (L. I.) GRANCOLASIVM (Ancien. Liturg. p. 576.) GEORGIVM (de Liturg. R. P. Lib. III. cap. II.) & CATALANVM in opere de Codice Sancti Evangelii (Lib. II. cap. 13.) tum in Commentariis ad Pontificale Romanum. Vide etiam, quae diximus superiore disputatione ad quaest. II. adnot. I.

(14) Intellige Librum Pontificalem falso DAMASO adscriptum.

(15) Sed non omittenda oblationum thurificatio, de qua confer LES-

LAEVM ad Missale Mozarabum (p. 536. seq.) GEORGIVM (Lib. III. cap. 23.) & CATALANVM in Caeremoniale Episcoporum (Lib. I. cap. XVIII. §. 10. pag. 320.) Porro quotiescumque incensum thuribulo imponeret Sacerdos, illud prius benedicebat. Harum benedictionum formulae plures apud MARTENIVM reguntur (de ant. Eccl. ritib. Tom. I. cap. 4. art. 12.) inter quas [pag. 532.] est haec in Pontificali PRVDENTII Trecentis Episcopi: hoc incensum ad omnem putorem, nocivum extinguendum Dominus benedicat, & in odorem suavitatis suae ascendat. Adi etiam GEORGIVM (cit. Lib. III. cap. II. pag. 74.) & CATALANVM in Caerem. Episcop. (cap. XVIII. §. 1. & 2. pag. 314.)

xlij DISPUTATIO II. §. VI.

tetur a cantoribus interim, dum Episcopus, aut Sacerdos pergit ad altare. MICROLOGVS in ea est sententia (1). Alii dicunt, quod sit quasi prooemium, & exordium Missae. Nam confessio est quoddam extrinsecus adcedens; ingressu autem Sacerdote ad altare nihil dicitur prius quam introitus, ideoque est introitus, atque exordium, differuntque solo nomine, quod hoc sit Missae proprium. Ita existimat *Conradus BRVNO* [*Lib. 2. cap. 2. de caeremoniis*] (2). Alii dixerunt, quod putavi aliquando probabile, vocatum fuisse, non quod cantaretur, dum introiret Sacerdos, sed quia quum conveniebant Christiani in templum, non poterant simul adgregari, expectandique erant omnes; illi vero, qui alios anteverterent, ne essent otiosi, canebant interim, dum totus populus conveniebat: & quia id faciebant, dum introibat populus, vocaverunt introitum. In hac sententia est *Beatus RHENANVS* [*in lib. de corona militis*]. *TERTVLLIANVS* juvat hanc opinionem, quia post introitum dicitur *Gloria Patri* &c. quod non solet dici, nisi finitis psalmis, ut etiam nunc fit. Ex quo colligitur, fuisse cantatos integros psalmos ad trahendam moram (3).

III. Om-

(1) Sic etiam *RHABANVS*, *RVPERTVS*, *Joh. BELETH*, quos indicat, ac probat *SCORTIA* (*Lib. III. cap. 14. n. 1.*)

(2) *BRVNO* autem praeiverat *PAPIAS* in Glossario. *Introitus*, ait, dicitur, quod per eum introimus ad ejus officium; versus, quod per eum revertimur ad introitum. Sic etiam *AMALARIVS* (*Lib. III. de Eccles. offic. cap. V.*) & ante ipsum *CAROLVS M. Imp.* in *Libello* ad *ALCVINVM* de *Sacrificio Missae* apud *LATIVM* [*pag. 83.*] ubi ait: *Antiphona ideo ad introitum dicitur, quia per hanc introimus ad officium divinum, sicut per introitum ostii ad secreta domus.* Quod & confirmat vetus quidam Anonymus Auctor in *Expositione Missae*, & *Sacrarum Scripturarum concordia*, quae teste *Card. THOMASIO* in *disquisitione* praemissa antiquis libris Missarum exstat in

Mss. Ordine Romano Biblioth. Valli-cellanae. Inde fortasse est quod ut observat *Petrus Le BRVN* (*Tom. I. caerem. Missae pag. 161.*) in antiquis Missalibus Ecclesiarum *Ebredunensis*, & *Glandatensis*, aliisque in *Normanniae* Provinciae locis, de quibus mentio habetur in *Codice Reg. Biblioth. Paris. num. 3878.* quemadmodum & in veteri *Carmelitarum* Missali, introitus officium vocatur, quia ab eodem Chorus incipit officium Missae; sic pariter dicitur apud *Monachos Carthusianos*, & *PP. Praedicatores.*

(3) Atque haec etymologia mihi maxime probatur. Nam utique antiquis ad XII. saeculum temporibus obrinebat, ut antiphona ad Introitum in Missa publica a celebrante non legereur. Certe, ut *GEORGIVS* animadvertit (*Lib. III. de Liturg. Rom. Pont. cap. 7. p. 45.*) » in vetustis Romanis ordinibus, » in

DISPUTATIO II. §. VI. xliij

III. Omnes Scriptores historiae Ecclesiasticae dicunt, introitum instituisse in Ecclesia CAELESTINVM Papam (4), & Liber Pontificalis in Vita CAELESTINI id confirmat (5). At etiam si referunt hoc omnes historiae, contra tamen videtur esse, quod DIONYSIVS *Arcopagita* dicat, cantatos fuisse psalmos a psaltis, dum Episcopus ingrederetur ad altare. Ad haec ex TERTVLLIANO [*Lib. II. ad uxorem*, & in *exhortatione ad castitatem*] discimus, inter orationes Christianorum praecipuum locum habuisse psalmos DAVIDIS. Si itaque in ceteris congregationibus cantabantur psalmi, quis sibi persuadeat, non fuisse factum in Sacrificio praecipua Orationis parte? Certe D. BASILIUS praecipit in Liturgia, ut dum Episcopus ingreditur ad altare, psaltae canant psalmos. Praeterea D. GERMANVS CP. Episcopus in libro, quem inscripsit *Theoriam rerum*

f 2

Eccle-

» in Missa *Illyrici*, in Missa *Ratoldi*,
 » aliisque vetustioribus, neque ab
 » INNOCENTIO III. usquam praeci-
 » cipitur, ut antiphona ad Introitum a
 » celebrante dicatur. Immo DVRAN-
 » DVS refert, Introitum, *Kyrie elei-*
 » *son*, *Gloria in Excelsis Deo*, & *Cre-*
 » *do*, & *Sanctus*, & *Agnus Dei*, le-
 » sta fuisse a Capellanis Romani Ponti-
 » ficis, quum ipse Missam celebraret,
 » vel audiret. Aptissimum tamen vi-
 » sum est, ut *Introitus* submissa voce
 » a Pontifice, caeterisque celebrantibus
 » legeretur; isque rmos initio saeculi
 » XIV. invaluerat; siquidem in ordi-
 » ne Romano XIV. qui a Cardinali Ja-
 » cobo CAIETANO exaratus est, ha-
 » betur, ut Cardinalis Episcopus, seu
 » Presbyter Romano Pontifici in Missa-
 » rum solemnibus adstans: *quum Pon-*
 » *tifex ad sedem venerit, ascendat di-*
 » *ctus Cardinalis*, & *adstans ei ex*
 » *parte dextra*, dicat *cum ipso Introi-*
 » *tum Missae*, & *Kyrie eleison*, *legen-*
 » *do*. » Aliud quoque hujus rei argu-
 » mentum suppetit. Nempe ubi vel Pro-
 » cessiones Missam antecederent, vel of-
 » ficium quodpiam ante Missam celebra-
 » retur, totus omitebatur introitus,

quod hodieque in Vigiliis Paschae, & Pentecostes observatur, quia scilicet populus jam congregatus erat. Vide CATALANVM [*Comm. in Caerem. S. R. E. L. II. cap. 57. p. 238.*]

(4) Plures vide indicatos a SCORTIA (L. I. n. 2.) BONA (Lib. II. cap. 3. §. I.) MERATIO ad GAVANT: (p. 70.) & GEORGIO [*Lib. III. de Liturg. Rom. Pont. cap. VII. n. 1.*] qui in eandem abeunt sententiam. Quamobrem videri fortasse posset BENEDICTVS XIV. summae suae semper in notandis Auctorum sententiis moderationis nonnihil oblitus, dum de hac opinione pronunciavit (*de Sacros. Missae Sacrif. Lib. IV. cap. 4. n. 2.*) Sed haec opinio omni caret fundamento.

(5) Ante *Librum Pontificalem* idem scripserat auctor veteris Catalogi Romanorum Pontificum ab HENSCHENIO editi (T. I. April.) in haec verba de Caelestino: *hic fecit, ut Psal- mi centum quinquaginta deberent ante sacrificium psalli; quod ante non fiebat, nisi tantum epistola PAVLLI Apostoli, & Sanctum Evangelium, & sic Missae celebrabantur.*

Ecclesiasticarum, ait omnibus Congregationibus Ecclesiasticorum, & Christianorum commune fuisse convenire, ut a psalmis DAVIDIS incipiant (6). Possumus tamen illas historias cum his auctoribus ita conciliare, si dicamus in Ecclesia Romana cantatos quidem semper fuisse psalmos, sed non fuisse habitum pro certa lege; quod ipse DAMASVS indicat in epistola, quam scribit ad D. HIERONYMVM, hac de re rogans, ut ad se mittat rationem, quam *Graeci* sequuntur in sacrificio: *quia*, inquit, *tantum legimus unum caput Evangelii, alterum Apostolorum* (7). Alio modo possumus conciliare, ut CAELESTINVS non introdu-

(6) Addit COVSTANTIUS (7. I. *epist. Rom. Pont. col. 1226.*) etiamnum exstare homilias, & conciones, quibus Patres, etiam CAELESTINO antiquiores, Psalmos, aliasque ab Evangeliiis, aut PAVLLI epistolis Scripturas explicant, quae populis, quum ad sacrificium celebrandum convenirent, recitatae fuerant.

(7) Ineptissima est ea, quae sub DAMASI nomine ad HIERONYMVM circumfertur epistola, nec tanto Pontifice digna. Vide LABBEVM (T. II. *Concil. col. 867.*)

Ceterum haec conciliandorum, quos appellavimus, Auctorum ratio non displiceret, nisi vetus ille Romanorum Pontificum catalogus diserte moneret, Psalmos ante CAELESTINVM non fuisse in introitu decantatos: *quod ante non fiebat, nisi tantum Epistola PAVLLI Apostoli, & Sanctum Evangelium; & sic Missae celebrabantur.* Potius igitur iis, quae pro Psalmorum cantu ante CAELESTINVM usurpato noster Auctor adtulit, respondendum esse video. GERMANVM tamen omitam, quem quum octavo saeculo vixerit, de sacris suae aetatis conventibus, non de priscis egisse quis non intelligat? DIONYSIVS igitur frustra obicitur, quum dubiae saltem auctoritatis sint opera ejus nomine,

praenotata. BASILIUS vero, alique Patres a COVSTANTIO indicati (quod idem de DIONYSIO dictum esto, si tanti sit) *Graeci* fuerunt: scimus autem, ut recte animadvertit BONA (L. c.) diversos fuisse mores *Graecorum*, & *Latinorum*. Denique ut argumento, quod ex TERTVLLIANO petebatur, occurrat, satis est, si in ipso sacrificio, ut in graduali, offertorio, Psalmi canerentur, quin eos quoque in introitu decantari oportuerit. Certe S. AVGVSTINI aetate in *Africa* Psalmi post Apostolum, seu epistolam canebantur. Nam ille initio Serm. XXXIII. *de verbis Domini* recenset, quid in lectione Apostolica, quid in Psalmo, quid in Evangelio lectum sit. Et *de verbis Apostoli* serm. VIII. *Apostolum*, inquit, *audivimus, consonant omnes divinae lectiones; & infra Serm. X. Primam lectionem audivimus Apostoli, deinde cantavimus Psalmum: post haec Evangelica lectio decem Leprosos mundatos nobis ostendit. Carthagine quoque circa annum Domini CCCC. mos vigeat psalmos ad oblationem canendi. Docet hoc idem S. AVGVSTINVS (Retract. lib. II. cap. XI.) Neque tamen in Africa psalmi ad introitum canebantur. Insignis est ad id comprobandum ejusdem AVGVSTINI locus [*de Civit. Dei**

DISPUTATIO II. §. VI. xlv

troduxerit introitum, sed instituerit illos versus, qui recitantur inter Epistolam, & Evangelium, quos vocant *tractus*, & *responsoria*, quae introitui solitum statim subjungi colligo ex Concilio IV. *Toletano Can. XI.* [inter quod, & illum fuerunt anni circiter cc.] quod reprehendit Sacerdotes *Hispanos*, qui aliquid canebant inter Epistolam, & Evangelium, & vocamus *Graduale*; hinc enim arguo, ante epistolam fuisse cantatum, idque a CAELESTINO institutum (8).

IV. An autem haec caeremonia communis sit, an propria Missae, constat ex his, quae dicta sunt, scilicet quia Christiani solebant auspicari omnes orationes a psalmis DAVIDIS in omnibus Congregationibus, non esse propriam, sed communem.

V. Ad quintum respondeo, fuisse multas causas. Prima, quam exponit idem GERMANVS [*eodem loco*] est, quod semper Christiani vellent conjungere utrumque testamentum in Congregationibus, & utrumque discere, quemadmodum nunc non solum legimus unum Testamentum, sed utrumque; at psalmi DAVIDIS habent crebriores, & pulciores sententias: deinde sunt quasi Evangelium propheticum. Secunda causa est, quod Christiani semper inciperent suas orationes a cantu. Hoc tantum Christianorum habent nostri haeretici, quod incipiant a cantu conciones suas. Hanc ergo consuetudinem habent a nobis. Tertia causa erat, quia volebant Christiani excitare animos quasi

An sit caeremonia Missae propria?

Quare semper constet versibus DAVIDIS?

Dei Lib. XXII. cap. VIII. n. 22.] in quo exordium Missae in die Paschae his verbis commemoratur: Venit Pascha, atque ipso die Dominico mane, quum jam frequens populus praesens esset .... inde ad me curritur, ubi sedebam jam processurus .... procedimus ad populum: plena erat Ecclesia: personabat vocibus gaudiorum, Deo gratias, Deo laudes, nemine tacente, hinc atque inde clamantium. Salutavi populum ..... facto tandem silentio, Scripturarum divinarum sunt lecta solemniter. Ex quo, inquit GEORGIVS (L. c. pag. 42.) patet, Anno Domini CCCCXXV. quo haec scribebat AVGVSTINVS, Antiphonam ad Introitum nondum

ad Missam cantari coeptam.

(8) Atque id quidem ingeniose excogitatum, sed falso. Laudes enim, de quibus *Toletanus Canon*, non erant nisi versiculus cum *alleluja*, qui ex *Mozarabum* ritu post Evangelium canebatur. Veterem porro hunc *Hispaniarum* morem quum Sacerdotes quidam pervertere coepissent, Laudibus illis Evangelio praemissis, hoc eorum vitium *Canon* reprehendit, ac prohibet, non autem *Tractus*, & *Gradualis* cantum contra antiquam, quae inuenta a CAELESTINO, consuetudinem Epistolae postpositum. Vide BONAM [*Lib. II. Rer. Liturg. cap. 6. §. 4.*]

xlvi DISPUTATIO II. §. VI.

quasi tuba quadam, quia miro modo animus accenditur cantu. Quid autem canerent nisi psalmos, qui vocati sunt a psallendo (9)?

Quare repetatur?

VI. Quare autem repetatur, variae sunt sententiae. Nonnulli putant, ex eo esse factum, quod saepissime Cantores absolverant integrum psalmum, & iterabant eundem psalmum, ut tempus protraherent, ut posset ingredi totus populus in Ecclesiam. Quod solebat repeti, & geminari propter expectandum populum, id nunc geminatur loco caeremoniae veneratione antiquitatis. Alii dicunt repeti, eo quod non canebatur integer psalmus, sed unus tantum, aut duo versus, quod est valde probabile; seligebantque Christiani versiculos habentes plus efficaciae, & quia illa repeti solent, quae dicuntur magno adfectu, iterabatur introitus (10).

VII. No-

(9) Haec ex regula, & ordinaria introituum constitutione sunt dicta. Nam pauci sunt Introitus, ex Psalmis nequaquam deprompti; propterea illos DV-RANDVS irregulares appellat. Ejusmodi sunt, qui dicuntur in Nativitate Domini: *Puer natus est nobis*; in Ascensione Domini: *Viri Galilaei*, in die Pentecostes: *Spiritus Domini*; & in Festo S. Petri Apostoli. Hi tamen, alique non multi apud GEORGIVM (L. C. p. 44.) e sacris Libris petiti sunt. Adde illis paucos neque e Psalmis, neque ex ullo alio sacrarum Litterarum Libro depromptos, ut sunt *Salve Sancta Parens*, *Gaudeamus omnes in Domino*, & *Benedicta sit Sancta Trinitas*, & qui Feria tertia Pentecostes recitatur ex Libro IV. ESDRAE inter apocryphos a Tridentinis Patribus recensio (cap. II. v. 36. seq.) *Adcipite jucunditatem &c.*

(10) Ita sensisse AMALARIVS videtur, qui (L. III. cap. V.) quod a CAELESTINO institutum diximus, ut Psalmi in Introitu canerentur, sic explicat, ut ex omnibus Psalmis exciperet Antiphonas, quae psallerentur in

officio Missae. Ego autem cum BONA HONORIO *Augustodunensi* adsentiri malo, quam AMALARIO, ac CAELESTINVM, ut Psalmi *Antiphonatum* (quod legimus in Libro Pontificali) alternis scilicet choris ad introitum cantarentur, constituisse; S. GREGORIVM vero M. postea ex illis antiphonam pro introitu, alias pro responsorio, offertorio, & communionem selegisse, hincque demum Librum suum *Antiphonarium* composuisse crediderim. Reddo HONORII verba in *Gemma animae* [Lib. I. cap. 87.] CAELESTINVS, inquit, *Psalmos ad introitum Missae cantari instituit, de quibus GREGORIUS Papa postea antiphonas ad Introitum Missae modulando composuit*. Immo & ante HONORIVM BONIZO *Sutrinus* Episcopus, qui saeculo XI. Libellum de Sacramentis scripsit a MVRATORIO vulgatum (T. III. *antiq. Med. aevi*) idem tradiderat his verbis: *Beatus vero GREGORIUS primus in Romana Ecclesia instituit, ut antiphona, quae vocatur Introitus, ad mulcendum audientium animos decantaretur*.

DISPUTATIO II. §. VI. xlvij

VII. Notandum est, eos versus, quos usurpamus in introitu, fere non respondere versioni psalmorum, qua nunc utimur (11), ut (12) ex Psalmo XXIV legimus: *Libera Deus Israel ex omnibus angustiis*, secus quam habet nostra versio (13); quae res indicat antiquitatem, valetque ad probandum Introitum Missae esse antiquiorem HIERONYMO; nam omnes Auctores ante illum utebantur alia psalmorum versione (14).

§. VII.

DE ALLELVIA.

I. **D**uo sunt quae adjunguntur ad Introitum, *Alleluja*, & *Gloria Patri*. De *Alleluja* sunt sex dicenda. Primo quid significet; 2. quis introduxerit; 3. quibus in rebus dicebatur; 4. quo tempore; 5. quo loco Missae; 6. quare geminatur, sicut introitus. Quod adtinet ad primum, quid significet, cognoscimus manifeste ex initio Psalmi CXLVI. *Laudate Dominum; quoniam bonus est psalmus*. Hujus titulus est *Alleluja*. Itaque videtur ludere similitudine vocabuli, sicut quum Poeta dicit: *ante mare, & terras, & quod tegit omnia coelum*, coeli indicat etymologiam, nempe dictum esse a coelando, sive tegendo. Sic DAVID ab etymologia videtur significare nihil aliud esse *Alleluja*, quam laudare, aut psallere, Graece *ὑμναε*. Duae autem sunt apud Hebraeos in illo verbo distinctiones; *Allelu* quod est laudare, & *Jah*, quod est unum ex decem nominibus propriis Dei. *Alleluja* ergo est *laudate Dominum*, sed non significat simpliciter absolute laudare, sed laudare,

I. Quid significet.

(11) a S. HIERONYMO ad Hebraicum textum restituta.

(12) In Introitu Dominica II. Quadragesimae addit C. L.

(13) Addit idem C. L. *Libera Deus ex omnibus tribulationibus*.

(14) Id equidem versionis antiquitatem indicat, non Introitus. Romanos enim ad S. PIVM V. Psalterio veteris versionis ad LXX. Interpretum editionem ante HIERONYMVM elaboratae, quam *Italicam* vocabant, usque in sacris semper fuisse, nova Hieronymiana interpretatione a Gallicanis Hispanisque Ecclesiis recepta compertum est. Quamobrem quicumque demum Romanus Pontifex, CAELESTINO licet recentior, Introitum ex Psalmis praescripisset, non nisi antiquiorem illam versionem, quae una in Romana Ecclesia obrinebat, exhibere Antiphonae potuissent.

re,

xlviij   DISPUTATIO II. §. VII.

re, vel celebrare canendo, quemadmodum apud *Graecos* *ὕμναι* significat non tantum laudare, sed canendo divinas laudes celebrare. Testatur id PLATO (*Lib. 3. de Legibus*). Itaque quod est *ὕμναι* apud *Graecos*, est *Alleluja* apud *Hebracos*. D. autem PAVLLVS non sine causa fere junxit haec tria *ὕμναι*, *πσάλμους*, *καὶ ᾠδὰς*, idest cantus *Ephes.* Cap. V., & ad *Coloss.* III. D. HIERONYMVS adnotavit in commentariis in caput V. *Ephes.* *Hymnos* significare laudes Dei, *Psalms* continere locum aliquem moralem, pertinereque ad mores, *odas* pertinere ad mundi fabricationem, & opera Dei. Itaque *Coeli enarrant gloriam Dei* est oda; *Laudate Dominum omnes gentes* est hymnus. Addit esse hymnos inter *Psalms* DAVID omnes illos, quibus praeponitur *Hallelujah* CVI. CXI. CXII. CXXXV. CXLVI. CXLVII. usque ad ultimum. Idem notavit, in iisdem *Psalms* semper repeti ad calcem *Hallelujah*, ut videantur esse carmina *ἐγκύκλια* exceptis duobus CXI. & CXII.

II. Unde habeat originem.

II. Secunda quaestio est, unde habeat originem. D. GREGORIUS (*Lib. 7. epist. 63.*) qui accusatus fuerat, quod instituisset, ut in Ecclesia *Romana* cantaretur extra tempus Pentecostes, originem habuisse scribit ab Ecclesia *Hierosolymitana*, tractumque fuisse a D. HIERONYMO; ex quo omnes auctores scripserunt D. HIERONYMVM introduxisse. Quidam vero dixerunt, DAMASVM Papam hortatu D. HIERONYMI instituisse, ut in Ecclesia *Romana* caneretur. Tamen falsum videtur (1), quia MARCELLA, ut constat ex CXXVII. epistola ad ipsam (*Tomo III.*) proposuit quaestionem D. HIERONYMO, quare ea vox fuisset retenta sine versione, quod non fecisset, nisi fuisset antiquissima. Respondet autem D. HIERONYMVS, id factum, ut aliquid venerationis tribueretur antiquissimae Ecclesiae *Judaeorum*. Ex quo patet, HIERONYMVM non fuisse primum auctorem. Deinde idem in *Epitaphio* PAVLLAE ad EVSTOCHIVM scribit, solitam PAVLLAM hac voce *Hallelujah* convocare suas moniales ad Congregationem, tamquam adverbio quodam, uti videmus nunc plerosque Religiosos *τω Θεοῦ χάρις, Benedictinos τω Benedicite*, Moniales *τω Ave Maria*

---

(1) Totum hunc numerum ex C. additis, quod C. F. plurimis mendis M. fere reddidimus, paucis ex C. F. scateret.

DISPUTATIO II. §. VII. xlix

Maria . 4. ibidem scribit HIERONYMVS, PAVLLAM fuisse vehementer laetam; quod audivisset PAVLLAM infantem in cunis cecinisse *Hallelujah*; unde colligimus, solitos fuisse Christianos hanc sanctissimam vocem docere suos pueros, non sordidam aliquam, ut nunc nostri aliquando facit (2). 5. D. AVGVSTINVS (*ep. CXIX.*) loquitur de hac caeremonia tamquam antiquissima. Idem (*epistola CLXXVIII.*), ait suo tempore cantatam esse in omnibus Ecclesiis, & [*Lib. II. de Doctr. Christi. cap. 2.*] propter venerandam antiquitatem docet, hanc vocem esse retentam, nec versam Latine. Item IVSTINVS, aut quisquis fuit auctor *quaestionum*, quae Christianis a gentibus proponebantur: *quum ubique*, inquit *quaest. 50. (3), cantetur, quid significat?* Respondet: το υμνησατε μετα μελος το ον: *Laudate cum cantu id quod est.*

III. Ad tertium respondeo, quod non dicebatur tantum in sacro, neque tantum in laetis rebus; immo vero in exequiis cantabatur. Auctor est HIERONYMVS in *Epitaphio FABIO-LAE*, describens illius funus: *sonabant psalmi, & aurati- scilicet Templorum reboans in sublime quatiebat Halleluja (4).*

Mald.

g

Ratio

III. Quibus in rebus dicebatur?

(2) Neque omittendum, quod de *Palaeestinae* rusticis ad MARCELLAM idem HIERONYMVS scribit (*ep. XVII.*) quocumque te verteris, arator sive tenens *Alleluja* decantat: (quod ipsum seq. ad eandem epistola repetit) additque: *haec sunt in hac Provincia carmina; haec, ut vulgo dicitur, amatoriae cantilones; hic Pastorum sibilus: haec arma culturae.*

(3) Loci hujus indicationem C. L. debemus.

(4) Christianus LVPVS [*T. V. oper. p. 159.*] ad haec HIERONYMI verba, existimo, inquit, illum non de Cleri sacro cantu loqui, sed de faustis populi Christiani adclamationibus. At (quod etiam a SALA in notis ad BONAM *T. III. p. 135.* animadvertum video) nihil est, cur non de Cleri quo, ut cantu haec adcipiantur. Nam Mozarabes in Missa Defunctorum etiam

annam *Alleluja* concinunt. Galli quoque antiquitus in Missis Defunctorum *Alleluja* canebant. (*Baudonivia* in vita S. RADEGVNDIS apud BOLAND. *T. III. August. pag. 82.*) Idem adparet ex officio pro defunctis, quod ex Codice *Rhemensi* edidit MENARDVS in notis ad Sacramentarium Gregorianum (*p. 60.*) ubi, ut praescribit rubrica, in primis canitur *psalmus*: In exitu Israel, cum *Antiphona*, vel *Alleluja*, deinde has orationes canit Presbyter; orationes autem illae eadem integrae exstant in Sacramentario *Gelasiano* Em. Thomassii [*l. 3. n. 91.*] & earum prima extat in Sacramentario *Iobiano* inter orationes ad defunctos. Graeci pariter in officii defunctorum, *Alleluja* frequenter ingeminant (*Euchol. Graec. GOARII pag. 326.*)

I DISPUTATIO II. §. VII.

Ratio erat, quia quotiescumque dicebatur hymnus, canebatur *Alleluja*: porro in exequiis etiam nunc hymnos canimus, in quibus pro *Hallelujah* addimus *Requiem* (5).

IV. Quo tem-
pore dicebatur.

IV. Ad quartum. D. AVGVSTINVS [*ep. CXIX.*] scribit his verbis: *Paschali tempore, & omnibus diebus Dominicis idem ad Altare observatur, & Alleluja canitur, quod significat omnem actionem nostram non esse nisi laudare Deum.* Idem in commentariis in *Psal. CX.* (6). Haec fuit causa, cur D. GREGORIO datum sit vitio, non quod instituisset *Alleluja* (7), sed quod

(5) Ut ut est, hoc mihi certum, apud antiquos Christianos *Alleluja* vel in ipsis defunctorum exequiis cantum laetitiae fuisse; ii enim, ut ad Misale Mozarabum [*p. 618.*] observat Cl. IESLAEVS, admonitionis Apostoli memores [*ad Thessal. IV. 12.*] de morte carorum suorum non tristabantur, atpote qui spem certam de Resurrectione conceperant: quin potius laetabantur, eos cursum suum pie, & laudabiliter in pace Ecclesiae Catholicae terminasse.

(6) In Psalmum quoque CXLVIII. docet, moris fuisse, ut ante Pascha minime cantaretur; bene vero tempore Paschali; ait enim: *Ante Pascha, ergo, quod celebramus, hoc & agimus: post Pascha autem, quod celebramus, significamus, quod & nondum tenemus.* Propterea illud tempus in jejuniis, & orationibus exercemus, hoc vero tempus, relaxatis jejuniis, in Laudibus agimus. Hoc est enim *Alleluja*, quod cantamus, quod latine interpretatur, ut nostis, *Laudate Dominum.* Ideo illud tempus ante Resurrectionem Domini est. Hoc autem tempus quinquaginta ipsis a Paschate ad Pentecosten diebus definiti docet *Serm. CCX.* in Quadrag. (*cap. 6.*) *Sed tamen post solemnitatem Dominicae Passionis a die Resurrectionis ejus per dies quinquaginta, quibus jejunia relaxamus, hoc in Domini*

laudibus personante ALLELVIA celebramus.

(7) SOZOMENVS quidem [*Lib. VII. hist. Eccles. cap. XIX.*] narrat, semel tantum in anno eam vocem ALLELVIA decantatam fuisse. Sed illum BARONIVS cum in notis ad *Martyrol.* [*ad diem V. Apr.*] tum in *Annalibus* [*ad ann. CCCLXXXIV. num. 29.*] egregie refellit, ubi disertis S. HIERONYMI testimoniis id non, Romanae Ecclesiae consuetudinem, sed VIGILANTII haeretici fuisse dogma demonstrat. Mirum autem est, VALESIVM in notis ad eum *Graeci* historici locum in ea fuisse sententia, ut SOZOMENO, cujus, ut ait S. GREGORIUS M. [*Lib. VII. ep. XCV.*] historiam *Sedes Apostolica recipere recusat, quoniam multa mentitur*, potius quam HIERONYMO doctori Summo, Romanarum consuetudinum peritissimo, antiquiori, atque adeo oculato testi habendam esse fidem contendit. BARONIVM & SOZOMENVM conciliare studuit Eminentiss. THOMASIVS [*Praefat. ad ant. Misar. librum p. 29.*] animadvertens, fortasse die tantum Paschae cantatum fuisse, Romae ritu publico, ac statim *Alleluja*, ceteris vero diebus ex B. HIERONYMI traditione quemque suo arbitratu, ut mallet, illud cecinisse. Mihi tamen SOZOMENVS tanti non est, ut de
ejus

DISPUTATIO II. §. VII.

lj

quod instituisset eam extra tempus Pentecostes (8). Itaque tempore D. AVGVSTINI nec jejunabatur diebus Dominicis in Quadragesima a carne, sicut nunc; immo poenitentes etiam ea die vescabantur carne, & canebatur *Alleluja*, quia erat Religio

g 2

non

eius narratione cum HIERONYMO concilianda laborandum existimem. Nam eandem *Latinis* calumniam a MICHAELE Cerulario impactam video, quod solo Dominicae Resurrectionis die *Alleluja* cantarent, quum tamen non ad cuiusque arbitrium, sed ritu publico praeter novem hebdomadas, a septuagesima nimirum ad Pascha, toto anno apud nos caneretur. Nec sane intelligo, quei AVGVSTINVS [epist. CXIX. ad IANVARIVM] scripsisset: ut autem Halleluja per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam & aliis diebus varie cantatur alibi, atque alibi, IPSIS AVTEM DIEBUS VBIQUE (ritu certe publico, ac statuto, quem unum heic spectabat cum IANVARIVS in sua inquisitione, tum AVGVSTINVS ei rescribens) si Romae nonnisi Paschatis die publico ac statuto ritu cantatum fuisset. Quamquam non alia SOZOMENO videtur fuisse erroris causa, nisi quod, ut COVSTANTIVS [Tom. I. epist. Rom. Pont. col. 615.] scite animadvertit, quum apud Scriptores Latinos Pascha vel de toto Paschali tempore, vel de uno Resurrectionis Dominicae die promiscue dicatur, Graecus Scriptor *Alleluja* Romae tantum in Pascha cantari audiens de uno die interpretatus sit, quod de toto Paschali tempore sibi dictum fuerat.

(8) Eandem GREGORII verbis interpretationem adhibuit laudatus COVSTANTIVS (L. c.) quamquam ut eam planiorem redderet, ex duobus MSS. Regio, & Colbertino particulam non Gregoriano textui addiderit: Nam ut *Alleluja* heic non diceretur [supple

extra Pentecostes tempora] de Hierosolymorum Ecclesia ex B. HIERONYMI traditione .... traditur tractum. Longe aliter BENEDICTVS XIV. (de Festis D. N. I. C. Cap. VIII. n. 65.) GREGORIVM intellexit. Animadvertit ille, GREGORIVM postquam dixerat: ut *Alleluja* heic diceretur, de Hierosolymorum Ecclesia .... traditur tractum, continenter addidisse: Et ideo magis in hac Sede illam consuetudinem amputavimus, quae heic a Graecis fuerat tradita. Hinc porro collegit doctissimus Pontifex, GREGORIVM a Quadragesima, & ab Exequiis mortuorum eam vocem submovisse. Graeci enimvero non solum in defunctorum funere, sed etiam in Quadragesima *Alleluja* decantant; quod ex eorum Euchologio constat. Nec sane video, quibus monumentis COVSTANTIVS confirmaturus sit, quod tamen pernecessarium foret, Hierosolymitanam Ecclesiam HIERONYMI tempore, ab his Graecorum moribus discrepasse, ut extra Pentecostes tempora a cantando *Alleluja* omnino abstinuerit, praesertim quum Palaestinis quoque aratoribus adeo solemniter fuerit ejus vocis cantus, ut ipse (quod supra vidimus) HIERONYMVS ex inde argumentum duxerit, quo MARCELLAM ad Palaestinam inviscendam excitaret. Itaque cum BENEDICTO XIV. id unum a GREGORIO M. constitutum crediderim, ut abrogata, quae sub DAMASO ab Hierosolymorum Ecclesia inuenta fuerat, consuetudine, neque in Quadragesima, neque in defunctorum Exequiis *Alleluja* caneretur.

liij DISPUTATIO II. §. VII.

non laetari die Dominico . Sed Concilium IV. *Toletanum* cap. 20. ducentis annis post prohibuit , ne in Quadragesima *Alleluja* caneretur , excepta hebdomada sancta , quam interpretor excipi propter diem Sabbathi , quo incipit celebrari Pascha , & quia haec dies non est moeroris , sed laetitiae (9) . Idem Concilium prohibuit , ne caneretur Calendis Januarii , quod Ethnici celebrarent choreas ; & comestationibus colerent *Janum* . Ad quod etiam D. AMBROSIVS (*Serm. XI.*) exhortatur Christianos , ut eo die sint tristes , ne imitentur Gentiles , qui eo die in honorem *Jani* curant culmas . Hac de re scripsit BEDA integrum caput in *Lib. de offic. cap. 4.* (10) . D. HIERONYMVS epistola ad DAMASVM monet esse canendum *Alleluja* a Resurrectione usque ad Pentecosten , & diebus dominicis (11) : quod nunc facimus (12) .

V. Quo loco
discretur .

V. Ad quinctum : *Walfridus* STRABO *Lib. de rebus Ecclesiasticis* [*cap. 22.*] est in ea sententia , ut aestimet , non fuisse cantatum in Introitu , sed in Tractu , & Graduali . *Temporibus* , inquit , *laetis canendum est Alleluja* , & Gloria in Excelsis &c. Non probat , sed tantum colligi dicit ex Conciliis *Hispanicis* .
Su-

(9) Hinc ISIDORVS in *Lib. I. de divin. offic. (Cap. XIII.)* In Africanis , inquit , regionibus non omni tempore , sed tantum Dominicis diebus , & quinquaginta post Domini Resurrectionem *Alleluja* cantatur pro significatione figurae Resurrectionis , & Laetitiae . Verum apud nos , secundum antiquam Hispaniarum traditionem praeter dies jejuniorum , vel Quadragesimae omni tempore canitur *Alleluja* . Quamobrem quum Gotho-Hispani , uti & Galli Quadragesimam quidem a die Dominica , quae prima Quadragesimae dicitur , inchoarent , jejunium tamen a feria II. proxime subsequente , die illa Dominica magna cum solemnitate *Alleluja* canebant ; immo Dominicam illam vulgo appellabant *Dominicam* in ALLELVIA , ut quae festive ab omnibus celebraretur .

(10) Confer MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. IV. cap. 13. n. 16.*)

(11) Supposititia est ea epistola D. HIERONYMI nomine inscripta .

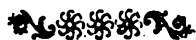
(12) Non id tantum facimus ; *Alleluja* enim toto apud nos anno locum in officio habet , excepto tempore quod a Septuagesima ad Pascha decurrit . ALEXANDRI II. hac de re decretum referunt MICROLOGVS (*cap. XLVII.*) & HONORIUS Augustodunensis in *Gemma animae (Lib. IV. cap. CXVII.)* Hujus sunt verba : ALEXANDER Papa secundus constituit , ut ALLELVIA ad vespertas (Septuagesimae) dimittatur . Apud Monachos tamen non una in dimittendo *Alleluja* fuit consuetudo ; qua de re vide eundem MARTENIVM [*de ant. Monach. ritib. Lib. III. cap. 8. n. 3.*] .

DISPUTATIO II. §. VII.

liij

Suspicio significare Concilium quartum *Toletanum cap. 4.*, & *cap. 11. (13)*.

VI. Ad sextum. D. AVGVSTINVS in commentariis *in* VI. *Quare re-*
psal. CVI. reddit causam, quod soleat geminari in initiis psal-
petitur.
morum (14): quod imitando Ecclesia geminat. Puto (15),
aliam causam esse veriore, nempe quod *Hallelujah* vox est
multi adfectus, sicut & illae: *Amen*, *Selah*. Itaque videmus in
fine Psalmi XL. ingeminari *Amen*, *Amen*. Item in fine Psalmi
LXXXVIII. quod (16) verterunt LXX. Interpreces *γεννω*,
γεννω, *fiat*, *fiat*, & AQVILA, quem HIERONYMVS lau-
dat insignem Magistrum proprietatis Linguae Hebraicae, vertit
πεπισμηνως (17). Ergo quemadmodum geminabant *Amen* ad
exprimendum adfectum, sic *Alleluja*, sicut illi, quibus impen-
dent poenae, aut periculum, geminant *miseriordia*, *miseri-*
ordia.

§. VIII.

(13) De Introitu filet quoque HIL-
DEBERTVS (*Serm. XXIV.*) solum-
que Graduale, & Tractum indicat.
Ceterum *Alleluja* musicis notis canta-
batur ab uno cantore in alba sine pla-
neta, stante in gradu ambonis versus
orientem, & repetebatur a Schola
Cantorum, ac ter saltem semper dice-
batur. Quoad ritum cantandi Hugo
VICTORINVS (*in spec. Eccles. cap.*
VII.) *Alleluja*, inquit, *modicum est in*
Sermone, & multum in pneumate. Et
RVPERTVS Tuitiensis (*Lib. I. de*
divin. offic. Cap. XXXV.) *Dum vero psal-*
limus Alleluja, jubilamus magis, quam
canimus, unamque brevem digni Ser-
monis syllabam in plures neumas pro-
trahimus; ut jucundo auditu mens at-
tonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi
sancti exultant in gloria. Haec neuma-
ta, seu jubilationes, *Sequentiae* appel-

lantur. Hugo VICTORINVS (*de offic.*
Eccl. L. II. c. XIX.) *Notandum autem*
quod pneumata, quae in Alleluja, &
ceteris cantibus in paucitate verborum
fiunt, jubilum significant.

(14) C. M. addit: non tamen in-
tegre, sed *Hallelujah*, *hallelu*.

(15) Malui ex C. M. majoris cla-
ritatis gratia istum locum exhibere,
quam ex F. nec tamen, quae in illo
desiderantur, in hoc autem adduntur,
omittam.

(16) F. C. addit: *ut observat HIE-*
RONYMVS in epist. ad MARCEL-
LAM [T. III. epist. vet. edit. ep. 137.]

(17) Graecum non habet C. F.,
sed haec Latina; ita est certe. Unde
I. Cor. XIV. *quomodo respondebit A-*
MEN, id est quomodo probabit, quod
tu ais? quod significat AMEN.

§. VIII.

DE GLORIA PATRI &c.

*Doxologiae
origo.*

I. **A**lia caeremonia est, ut postea dicatur *Gloria Patri*, de quo quatuor sunt explicanda. 1.º unde habuit originem, ut diceretur post omnes psalmos; 2.º quis fuerit auctor in Ecclesia Catholica; 3.º quae fuerint hac in re varietates, & mutationes; 4.º quibus in rebus, & quo loco diceretur. Quod adtinet ad originem, sumptum est ex nonnullis locis D. PAVLI, qui quoties concludit aliquam orationem dicit: *cui est gloria in saecula saeculorum*, ut *ad Galat. I.* & multis aliis locis (1).

Auctor.

II. Itaque post exortam sectam *Arrianorum*, qui negabant Filium esse coequalem Patri contra Orthodoxam fidem, illique convenienter suo errori hos locos interpretabantur, coeperunt Orthodoxi in fine singulorum Psalmorum dicere: *Gloria Patri, & Filio* ad illos refutandos, idque in *Graecia* primum (2), deinde

(1) Ut mirum non sit, doctissimos Cardinales BARONIVM, & BONAM (*de divin. Psalm. cap. XVI. §. 6.*) ab Apostolis hujus Doxologiae origines derivasse. Quamquam id ipsum fecit multo antiquior S. BASILIUS, qui (*in Lib. de Sp. S.*) eam primis Ecclesiae temporibus receptam, traditamque nobis fuisse ab Apostolis contendit, probatque testimoniis S. CLEMENTIS Romani, S. IRENAEI, S. DIONYSII Romani, S. DIONYSII Alexandrini, EVSEBII Caesariensis, ORIGENIS, IVLII Africani, ATHENOGENIS, GREGORII Thaumaturgi, FIRMILIANI, MELETII, atque omnium Orientalium, qui eodem glorificationis hymno utebantur.

(2) Constat id non solum ex BASILII, quem citavimus, libro *de Sp. Sancto*, sed etiam ex Liturgiis IACOBI, & ejusdem BASILII. Serius tamen in Oriente mos coepit Doxologiae in om-

nium Psalmorum fine recitandae. Testis hujus rei est CASSIANVS *Lib. II. Instit. (cap. 9.)* ubi ait: *Illud, quod in Provincia vidimus, ut uno canente in clausula Psalmi, omnes adstantes concinant cum clamore Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, numquam per Orientem audivimus, sed cum omnium silentio ab eo, qui cantat, finito Psalmo, orationem succedere; hac vero glorificatione Trinitatis tantummodo solere Antiphonas (id est cantum alternum, ut MABILLONIVS interpretatur de Liturg. Gallic. p. 405.) terminari. Miror autem P. Leodegario MAYER (explicat. Caerem. p. II. cap. 2. p. 177.) verosimile visum esse, Psalmos in occidente universim hoc hymno terminari coepisse post Concilium Narbonense a. DLXXXIX. celebratum. Nam in Galliis id moris CASSIANI temporibus multo ante illud Concilium viguisse audivimus. Vasense autem*

DISPUTATIO II. §. VIII. IV

inde in Ecclesia Romana, ut videre est ex DAMASI de hac re-
epistola ad HIERONYMUM [*T. III. Concil.*] & hujus respon-
sione, quae est Tomo IV. ipsius operum (3).

III. Quod ad tertium, commutationes fuerunt variae. Nam
haeretici, qui erant adversantes, dicebant se convenire cum
Catholicis, & tamen non conveniebant, quia dicebant Filium
esse paullo minorem. Quum autem interrogarentur, quomodo
intelligerent Deum esse Deum, coeperunt etiam dicere *Gloria*
Patri, sed se se explicabant aliter, & dicebant *Gloria Patri in*
Filio, ut dicerent, Patrem esse glorificatum per Filium, ut au-
ctor est SOZOMENVS [*Lib. 4. historiae tripartitae cap. 3.*] (4).
Alia mutatio, quod *Arriani* conjungerent *Gloria Patri*, & *Fi-*
lio, & *Spiritui Sancto* sine conjunctione, ut profiterentur uni-
cam esse personam, sed magis credo fuisse *Sabellianos* (5). Hoc
pro.

*Varietates &
mutationes.*

tem Concilium, cujus verba paullo post
recitabimus, eandem consuetudinem
jam a. DXXXIX. (hoc enim anno ha-
bitum illud fuit) *per totam Africam*,
& *Italiam obtinuisse* testatur. Quid
enim est in *omnibus clausulis* post GLO-
RIA dictum fuisse *Sicut erat &c.*, ni-
si omnes clausulas (utique Psalmorum
maxime) in illis regionibus hymno il-
lo constituisse? Id ergo unum *Narbo-*
nenſi Concilio debemus, quod idem
mos in *Hispaniis*, de quibus *Vasenses*
Patres siluerunt, receptus postea fuerit.

(3) Cave, ne his epistolis fidas,
sunt enim, ut sapienter BELLARMI-
NVS monet (*Lib. II. de Missa cap. 16.*)
supposititiae, & *ineptissimae*. Confer
CONSTANTIVM (in *T. I. Epist. Rom.*
Pontif. col. 613.)

(5) Hinc de LEONTIO *Antioche-*
no Episcopo haec narrat THEODO-
RETUS (*Eccles. hist. Lib. II. cap. 19.*
Sirmond. edit.) „ Quum *Arriana* blas-
„ phemia prorsus laboraret, morbum
„ occultare conatus est. Et quum duas
„ in partes divisum Clerum, ac reli-
„ quum populum videret, atque alios

„ quidem in glorificatione Filii con-
„ junctionem ET usurpantes, alios
„ praepositionem PER Filio, IN au-
„ tem Spiritui Sancto applicantes, ip-
„ se silentio totam glorificationem pro-
„ ferebat, ita ut solam clausulam IN
„ SAECVLA SAECVLORVM au-
„ dirent, qui propius adstarent „.
Illis tamen verbis in orthodoxo sensu
usus est S. LEO M. (*Serm. I. de Nativ.*)
dicens: *agamus dilectissimi, gratias Deo*
Patri PER Filium IN Spiritu Sancto.

(5) Nemo miretur, *Sabellianos* in
Hispaniis VIGILII temporibus a
MALDONATO indicari. *Priscillianistas*
enim hac ipsa in epistola VIGI-
LIVS memorat; hos autem S. AV-
GVSTINVS in *Lib. de haeresibus* (*cap.*
LXX.) ait, de Christo Sabellianam se-
ctam tenuisse, eundem ipsum esse di-
centes, non solum Filium, sed etiam
Patrem, & Spiritum Sanctum. Quum
tamen animadverto ab iis, quos VI-
GILIVS heic carpit, uni Spiritui San-
cto conjunctionem ET demptam fuis-
se, *Semiarrianos* fuisse ab illo denota-
tos potius crediderim. Nam *Semiarria-*
ni

lvj DISPUTATIO II. §. VIII.

prohibitum est a Concilio *Toletano* IV. Est & de hac re aliquid in *VIGILII* epistola ad *ELEVTherivm* (6) *cap. 2.* Deinde coeperunt *Arriani* dicere, ut nos, sed alio sensu, ut Filio parem gloriam, sed non honorem tribuerent. Itaque Concilium *Toletanum* constituit, ut diceretur *Gloria, & honor Patri* &c. quod dictum est in *Apocalypsi* [*Cap. V.*] *Gloria, & honor Deo nostro*; & in *Psalm.* XXVIII. *Adferite gloriam, & honorem Deo* (7). Alia commutatio fuit, quod *Arriani* male sentirent de Filii aeternitate, & haec omnia interpretarentur suo arbitrio, & propterea Concilium *Vasense* secundum (8) in *Gallia Cap. V.* decrevit, ut post illa verba, quae usitata erant in Ecclesia, adjiceretur: *Sicut erat in principio, & nunc, & semper* (9). Illa autem & in saecula saeculorum occasione haereticorum fuerunt adjecta. **IRENEVS** *Lib. I. de haeresibus* mentionem facit.

IV. Quod

ni de Filii divinitate, vel minusquam *Arriani* perditae, vel etiam recte aliqui iudicabant, soli autem Spiritui Sancto divinitatem abrogabant. Quamobrem conjunctionem *ET* auferebant, non tam ut unam eandemque personam Filium, ac Spiritum Sanctum esse designarent, quam ut huic divinitatem, quam Filio non difficiles tribuebant, adimerent.

(6) Legendum ad **PROFUTVRVM** *Braccarensem*.

(7) Et sic in *Mozarabum* cum *Misli*, tum *Breviario* recitata deinceps fuit doxologia. *Galli* tamen, uti nos, illam iis verbis *Gloria Patri, & Filio* efferebant. Vide **S. GREGORIUM** *Turonensem* (*Lib. VI. hist. cap. 40.*)

(8) **A. DXXIX.**

(9) Hoc additamentum *Nicaeno* Concilio **BARONIVS** (*ad ann. CCCXXV. num. 177.*) alique adjudicant. Certe ad compescendos *Arrianos*, qui Filii aeternitatem negabant, adcommodatissimum est. Quare Concilium *Vasense* secundum sic statuit: *Quia, non solum in Sede Apostolica, sed etiam per totum Orientem, & totam Africam, vel Italiam, propter haeretico-*

rum astutiam, qua Dei Filium non semper cum Deo Patre fuisse, blasphemant, in omnibus clausulis post Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in saecula saeculorum Amen, dicitur. Etiam nos in universis Ecclesiis nostris hoc ita dicendum decernimus. Ne tamen illud Nicaenis Patribus tribuendum existimem, facit acuta P. AZEVEDO animadversio (*Exerc. XXXI. p. 133.*) Verumtamen, inquit ille, diversa ratio, qua hic hymnus tam in *Oriente*, quam in *Occidente*, recitatus fuit, clarissime ostendit, eum a Concilio *Nicaeno* compositum non fuisse; alias enim ubique eodem pacto decantatus fuisset; atque nemo illum immutare, vel loco movere ausus fuisset. Atqui *Graeci* omnes tum praeteritorum, tum praesentium temporum dicunt *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, & nunc, & semper, & in saecula saeculorum Amen.* *Hispani* vero dicunt: *Gloria, & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in saecula saeculorum Amen.* Unde verba per totum Orientem in Concilio *Vasensi* relata, existimat addita **MENARDVS.**

DISPUTATIO II. §. VIII. lvij

IV. Quod adtinet ad locum , & tempus , Concilium IV. *Toletanum* Cap. XV. definivit , ut non diceretur in tristibus , & nisi quando canuntur laudes , & ideo fit , ut neque dicatur in Missa pro defunctis , & quum fit commemoratio defunctorum , sed loco *Gloria Patri* diceretur *Requiem aeternam* (10).

Locus, & tempus.

§. IX.

DE KYRIE ELEISON.

I. **T**Ria dicenda sunt de origine & de auctore , de caeremonia , & de rebus , in quibus habebat locum . Quod ad primum adtinet , verbum ipsum indicat a *Graecis* habuisse originem , quia vox est *Graeca* (1). Dicebant enim *Graeci* *Miserere*

Ejus origo.

(10) Addit C. L. quia in mortuorum orationibus non est laus , sed suffragium : quare epilogus debet convenire orationi . C. autem M. paullo aliter , nempe : „ inde factum est , ut ejus „ loco sufficiatur *Requiem aeternam* in „ officiis mortuorum , etiam post Psal- „ mos , quia etsi continent Laudes „ Dei , tamen tunc potius dicuntur ut „ orationes , quam ut Laudes „ .

Ceterum id ipsum , quod *Toletanum* statuit , decrevit etiam a. DCCCXVII. Concilium *Aquisgranense* . Eadem de causa omittitur etiam ad *Lavabo* in Missis defunctorum , & a Dominica Passionis usque ad Sabbatum Sanctum .

At nihilne de ritu , quo doxologia dicenda est ? Inclinandum esse caput Missalis Rubricae praescribunt ; qua de re confer MERATIVM ad GAVANTIVM [P. II. Tit. 3. p. 157.] & CATALANVM ad Caeremoniale Episcop. (Lib. II. cap. 1. §. 6. n. 10. & seq.) . CECCOPERIVS tradit , IOHANNEM Papam XXII. caput ad hunc hymnum inclinantibus triginta dies Indulgentiae concessisse .

(1) Cur autem *Graeca* Latini re-

tinuerint , explicat antiquus auctor inter opera S. AVGVSTINI a *Maurinis* in append. T. II. creditus VIGILIUS *Tapsensis* in altercatione cum PASCENTIO *Ariano* , quae olim erat S. AVGVSTINI epistola CLXVIII. „ Sicut „ enim *Graeca* lingua , inquit , quod „ est *homousion* , una dicitur , vel cre- „ ditur a fidelibus Trinitatis omnino „ substantia , sic una rogatur , ut MI- „ SEREATVR , a cunctis *Latinis* , & „ barbaris unius Dei natura , ut a lau- „ dibus unius Dei , nec ipsa lingua bar- „ bara sit ullatenus aliena . *Latine* „ enim dicitur *Domine miserere* . Sola „ ergo haec misericordia ab ipso uno „ Deo Patre , & Filio , & Spiritu San- „ cto lingua debet *Hebraea* , vel *Grae-* „ *ca* , aut ipsa ad postremum postulari „ *Latina* , non autem *barbara* . Si enim „ licet dicere non solum barbaris *sibora* „ *armen* , quod interpretatur , *Domine* „ *miserere* , cur non liceret in Conci- „ liis Patrum in ipsa Terra *Graecorum* , „ unde ubique destinata est fides , lin- „ gua propria *homousion* confiteri , „ quod est Patris , & Filii , & Spiritus Sancti una substantia „ ? Haec il-
le .

ferere mei Domine, quod repetitur in Liturgia IACOBI; ad finem enim dicitur *miserere mei*, nisi quod addatur *ημας* (2), & in Liturgia BASILII. Haec a *Graecis* proprie vocabatur *λιτανεια παρα το λιτανευειν* (3). Et si enim in Litaniiis orabant Sanctos, non tamen dicebant: *ora pro nobis*; sed proprie erat illis Litania illud, ubi dicimus: *te rogamus, audi nos, & exaudi nos Domine*. De hac re exstat BASILII epistola. LXIII. Rursus solebant saepe clamare apud *Graecos* in Missa diaconus, & totus populus *σῶσον, ελεησον, serva, libera, miserere, custodi, propitius esto*, & id genus alia, ut videre est in liturgia D. IACOBI, & D. BASILII.

Auctor.

II. Quis vero introduxit? GREGORIUS dicitur fuisse Auctor, ut constet ex epistola ejus 63. *Lib. 7.*, & ob id accusatus fuisse a *Syracusanis*; quod introduxerit, quod novum erat; sed credo falsum esse (4). Primum quia ipse non adfirmat, se fuisse auctorem; 2.º in Concilio *Vasensi* *Cap. III.* de hac re disputatum

le. In ea dissertatione, quam a. MDCXVI. praefide Johanne Andrea SCHMIDT Augustinus Johannes FASCHIVS examinandam proposuit de insignioribus veterum Christianorum formulis [p. 27.] consultius fore ait heterodoxus disputator, si verba *Graeca* *Kyrie eleison* in alia quae populus intelligeret, verba commutarentur. Sed, inquit BENEDICTVS XIV. [de Sacr. Miss. Sacrif. *Lib. II. cap. IV. n. 7.*] neminem quidem certe futurum arbitror, qui prae hujus FASCHII opinione viderem, constantemque sensum Ecclesiae non retineat.

(2) Hinc in quibusdam quoque Latinis Ecclesiis, uti Johannes BELLETHVS saeculi XII. Scriptor testificatur in explicatione divinarum officiorum, [cap. 38.] addebatur *imds*: quod tamen ex DVRANDI *Rationali* [Lib. IV. cap. 12. num. 4.] ita intelligendum monent CATALANVS. in *Caerem. Episcop.* [Lib. II. p. 80.] & SALA in *BONAM* [T. III. p. 75.] ut vox illa post ultimum dumtaxat *Kyrie* subjiceretur.

(3) *Litaniam* quoque appellant Latini, ut ordo Romanus I. apud MABILLONIVM [num. IX.] & S. BENEDICTVS, cujus verba infra reddemus. Addo. heic. ex verbis *Kyrie eleison* factum, barbarum illud *Kyrie eleisare*, quod in vita S. WNBALDI Abbatis *Heindenheimensis* occurrit apud SVRIVM [ad d. XVIII. Decembr. num. 28.] nempe, *Kyrie eleison canere*.

(4) Recte, in eaque sententia sunt etiam BELLARMINVS (de *Miss.* Lib. II. cap. 16.) SCORTIA (Lib. III. n. 3.) BONA (Rer. Litur. Lib. II. cap. 4. §. 1.) BENEDICTVS XIV. (L. c.) ceterique, qui de Liturgicis rebus adcuratius egerunt. SILVESTRO tribuunt Hugo VICTORINVS, SOTVS (Lib. IV. sent. dist. 13. quae. II. art. 4.) alique; quod & legitur in *Missali Venetiis* edito apud heredes Antonii IVNGTAE. Verum quibus id monumentis confirmari possit, non video.

DISPUTATIO II. §. IX. lix

tum fuit, & constitutum, ut Letania diceretur in Missa [fuit autem celebratum illud Concilium ante GREGORIVM L. annos & amplius], & significat fuisse in omnibus Ecclesiis suo tempore confirmatam consuetudinem, praeterquam in Gallia: Vide CAROLVM Magnum [*Lib. I. legum Francicarum*], & auctorem Lib. *de Caeremoniis*, quisquis is fuit, [non enim est CAROLVS Magnus].

III. Porro *Kyrie eleison* aliter apud Graecos, aliter apud Latinos canebatur. Apud illos incipiebat dicere diaconus *Κυριε ελεησον*, & sequebatur totus populus: apud hos soli Sacerdotes, & Diaconi pronuntiabant. Atque hoc est, quod nunc multis in locis minister respondeat *Kyrie eleison*, quasi vices gerens Diaconi (5). Alia differentia, de qua GREGORIVS [*ep LXIII. Lib. 7.*] quod apud Latinos adjectum sit *Χριστε ελεησον* (6). Sunt qui dicant, D. GREGORIVM quum fere inter celebrandum levaretur dolore sui stomachi, cui erat obnoxius, instituisse, ut illud lentius caneretur. Sed etsi dolore stomachi premeretur, non tamen videtur propterea aliquid addidisse Missae caeremoniis, sed potius ut Sacerdos diutius orationi immoreretur (7).

Quo ritu dicatur.

h 2

IV. Di-

(5) Minister populi vices gerit; nam GREGORIVS ait, a Clericis dictum, & a populo responsum fuisse.

(6) Immo ut recte observant BONA (*L. r.*) & GRANCOLASIVS (*anc. Liturg. p. 460.*) toties dici consueverat *Christe eleison*, quoties *Kyrie* dicebatur, quum nunc ter tantum *Christe*, sexies *Kyrie* dicamus. *Ambrosiani* numquam illud *Christe* adhibent, sed tantum *Kyrie*, idque non eodem, quo *Romani*, loco, sed ter ante *Gloria*, ter post *Evangelium*, demum ter in fine Missae.

(7) Si anonymum Scriptorem de ordine Missae a GEORGIO ex Vaticano codice editum audimus, GREGORIVS Papa... *Kyrie eleison* novies cantari praecepit; quod & docuerat antiquior BONIZO *Sutrinus* Episcopus in

Libello de Sacramentis apud MVRATORIVM (*T. III. antiquit. Italic.*) Verum praeterquamquod nihil hac de re ipse GREGORIVS meminit, olim numerus dicendi *Kyrie eleison* non erat praefinitus, sed tamdiu protrahebatur a Cantoribus, quoad Pontifex juberet, ut in formulam *Christe eleison* immutaretur, quemadmodum THOMASIVS [*in disquisit. antiquor. rit. cant. Missae*] MARTENIVS [*de ant. Eccles. ritib. Lib. I. cap. 4. art. 3. num. 5.*] GEORGIVS (*de Liturg. Rom. Pont. T. II. p. 80.*) animadvertunt ex Romanis Ordinibus I. n. 9. & V. n. 6. atque ex ALGVINO (*de divin. offic. cap. XI.*) Sub AMALARII tamen tempora eodem THOMASIO observante *Kyrie eleison* fuisse certo numero dictum videtur; saeculo autem XI. novies tantum-

IX DISPUTATIO II. §. X.

*Quibus in re-
bus dicebatur.*

IV. Dicebatur autem omnibus fere in orationibus. Unde factum est, ut omnes horae Canonicae desinant in *Κυrie ελεησον*. Qua de re vide Concilium *Vasense cap. 3. (8)*.

§. X.

DE GLORIA IN EXCELSIS.

*Quomodo vo-
cetur ab Anti-
quis.*

I. **P**rimum dicendum est, quomodo vocetur ab antiquis; 2. quis introduxerit in Ecclesiam *Romanam*; 3. quis composuit; 4. quo loco diceretur, & quibus temporibus. Quod ad primum spectat, omnes auctores antiqui vocant hunc hymnum *Angelicum*, quia Angeli dixerunt. Adnotavit *Walsfridus STRABO* in *Lib. de rebus Ecclesiasticis [cap. 22.]* duos hymnos vocari

tummodo decantatum fuisse *GEORGIVS* (*L. c. p. 80.*) ex vetere Antiphonario colligit, qui ritus ab *INNOCENTIO III.* (*de myst. Missae Lib. II. cap. 20.*) explicatus adhuc perseverat. Olim autem cantabatur a schola Cantorum post cantatam Antiphonam ad Introitum, simul ac Pontifex facta oratione apud altare, ad sedem adcessisset. Ordo Romanus I. Schola vero finita Antiphona (ad Introitum), imponit *Kyrie eleison*. Prior vero scholae custodit ad Pontificem, ut ei adnuat, si vult mutare numerum *Letaniae*, & inclinuat se Pontifici. Nunc quoque, ut ait *Paris de CRASSIS* apud *MABILLONIVM*, in *Missâ Romani Pontificis Kyrie* tandem dicitur, quamdiu reverentia a Cardinalibus Pontifici fiat. Illud etiam ad hujus *Litaniae* ritus pertinet, quod a nono circiter saeculo clausulis quibusdam plerumque insulis interpolata fuerit. Exempla dabunt *BONA* [*L. c. §. 2.*] *Johannes de IOHANNES* in *lib. de divinis Saeclorum officiis* (*p. III.*) ac *MVRATORIVS* in *dissert. de reb. Liturg. (cap. VII. p. 99.)* Sufficiant pauca ex *FVLBERTO Carnotensi XI. saeculi* Scriptore de-

prompta, quae cum aliis ejusdem furfuris etiam *GRANCOLASIVS* exhibet (*Ancien. Liturg. p. 461. seq.*) *Kyrie rex genitor ingenite, vera essentia, eleison. Kyrie luminis fons, & rerum conditor, eleison. Kyrie, qui nos tuae imaginis signasti specie, eleison. Kyrie, qui perfecta es sapientia, eleison &c.*

(8) Idem *S. BENEDICTVS* suis Monachis praeceperat: *Supplicatio Litaniae, idest Kyrie eleison; & sic finiantur vigiliae nocturnae* (*Reg. cap. IX.*); *Litania, & completum est* (*cap. XII. & XIII.*); *Kyrie eleison, & Missae sint* (*Reg. cap. XVII.*). Adhibitum praeterea fuisse *Kyrie eleison* in funere deducendo constat ex Concilio *Arelatensi VI. a. DCCCXIII.* (*Can. III.*) atque ex Capitulari *HERARDI* (*cap. 58.*) ubi dicitur, ut *exequiae mortuorum cum luctu secreto, & cordis gemitu fiant, & Psalmos ignorantes Kyrie eleison ibi dicant*. Ceterum in iis *Missis*, quae *Litaniae* sequebantur, omitebatur, ut *MABILLONIVS* ex Ordinibus *Romanis* a se vulgatis animadvertit (*Comm. §. 6. n. 3.*) ob eam videlicet causam, quod in *Litaniis* jam cantatum fuisset.

DISPUTATIO II. §. X.

1xj

cari ab Ecclesiasticis *Angelicos*, *Gloria in Excelsis*, & *Sanctus*, *Sanctus*; quod legitur apud *Isaiam VI. cap.* alii addunt *Alleluja*, & vocant *Angelicum* hymnum, quia in *Apocal. cap. XIX.* dicitur ab Angelis (1).

II. Quis vero introduxit? Apud *Graecos* semper credo fuisse dictum in Missa, quod patet ex D. IACOBI liturgia, & ex CLEMENTE [*Lib. 7. Constit. cap. 47.*] qui totum hunc hymnum fere recitat: apud *Latinos* vero putant, TELESOPHORVM introduxisse, ut scribit DAMASVS (2) in ejus vita; sed *Walfridus STRABO* (*cap. 2.*) argumentatur contra hanc historiam, & scribit, apud antiquos nihil ante CAELESTINVM fuisse dictum, ante Epistolam, & Evangelium nec psalmos; fuit autem multo antiquior TELESOPHORVS, utpote sextus a D. PETRO. Sed respondet fieri potuisse, ut TELESOPHORVS introduxerit illam consuetudinem, sed intermissam CAELESTINVS revocarit. Non enim possumus negare fuisse adhibitam aliquam orationem, & hymnum. Alia ratio illius est, instituisse TELESOPHORVM, ut diceretur quidem *Gloria in Excelsis* ab Episcopis solis, qui celebrarent solemner; a CAELESTINO vero introductam fuisse consuetudinem, ut etiam a celebrantibus Sacerdotibus. Tertio respondet, TELESOPHORVM instituisse quidem hymnum Angelicum: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*; sed ambiguitate vocabuli factum, ut quidam scripserint, eum instituisse *Gloria in Excelsis*, qui etiam est hymnus *Angelicus*. Credo ego, quod dicant historici, nihil solitum fuisse dici ante CAELESTINVM ante Epistolam, & Evangelium, hoc intelligendum esse de lectione Scripturae sacrae, non de orationibus aut hymnis, quia ante Sanctum CAELESTINVM nihil legebatur ante Evangelium (3).

Quis introdu-
xerit.

III. Quo

(1) *Graeci*, ut a *Gloria Patri* distinguant, *doxologiam magnam* appellant.

(2) Liber scilicet Pontificalis, qui olim DAMASO perperam tributus fuit.

(3) Sunt qui SYMMACHO Papae, sunt qui HILARIO Pictaviensi tribuant, quos vide indicatos a SCOR- TIA [*Lib. III. cap. 16. n. 2.*] & a

BONA (*L. c.*) Ego vero etsi Librum Pontificalem DAMASO abjudicandum cenſeo, non tamen ejus auctoritatem tam facile contemnendam putarim, in rebus praesertim, quae contrariis monumentis refelli non possint. Itaque ut hac in re quid sentiam, libere promam.

1. Haec de TELESOPHORO Liber Pontificalis: *Hic constituit... ut in Natali*

Quo tempore
dicatur.

III. Quo autem tempore dicebatur? Definivit Concilium
Toletanum IV. Cap. XV., & MICROLOGVS [cap. 2.] scribit
Eccle-

*tali Domini noctu Missa celebraretur .... & in ingressu Sacrificii Hymnus dice-
retur Angelicus, & cetera TANTVM
noctu Natalis Domini. WALFRIDVS,
AMALARIVS, RHABANVS, IN-
NOCENTIVS III. ceterique, qui TE-
LESPHORVM hujus hymni aucto-
rem faciunt, Libri Pontificalis senten-
tiam haud satis perspectam habuerunt.
Non enim heic dicitur TELESPO-
RVS hymni Angelici auctor; unum
hoc illi tribuitur, quod eum tantum
noctu Natalis Domini recitandum prae-
scripserit. Id autem si Walfridus STRA-
BO animadvertisset, nae ille de CAE-
LESTINI decreto cum TELESPO-
RI institutione conciliando tantopere
non laborasset. Nam quod pro una
Nativitatis nocte constitutum a TE-
LESPHORO fuerat, universam Missae
toto anno celebrandae rationem a CAE-
LESTINO nonnihil postea immutatam
non adtingebat. Quid? quod non inte-
grum hymnum Angelicum primo a
TELESPOHORO ea nocte inductum,
fuisse verosimile est, sed illius verba tan-
tum Evangelica, sicut in IACOBI Li-
turgia exstant. Suspicio quoque, TE-
LESPHORVM Graece illa verba reci-
tari iussisse. Adnotatum est a GEOR-
GIO [T. II. p. 99.] Romae olim in pri-
ma Missa Nativitatis Domini hym-
num Gloria in Excelsis Graece fuisse
decantatum, in secunda vero Latine.
Nam Anonymus Turonensis in Libro
cui titulus est Speculum Ecclesiae id te-
statur: In hac Missa, inquit, cantetur
Gloria in Excelsis, quod antea rae-
batur; solus Sacerdos praecinit hac no-
cte, mox cum eo totus chorus: nos ca-
nimus illud Graece juxta morem anti-
quum Romanae Ecclesiae, in prima*

*quidem Missa, sed in secunda Latine.
Hunc enimvero Romanae Ecclesiae mo-
rem inde fluxisse conjicio, quod Grae-
ce primum hymnus ille etiam in Roma-
na Ecclesia legeretur; id autem TE-
LESPHORO Graeco homini [nam in
Magna Graecia natus erat] quid tribui
prohibet?*

2. Quod TELESPOHORS pro una
Nativitatis Dominicae nocte statuerat,
id SYMMACHVS ad Dominicos, &
NATALES Sanctorum dies extendit.
Haec ex libro Pontificali; cujus aucto-
ritate nixus auctor Expositionis Missae
saeculo XII. conscriptae apud GEOR-
GIVM (L. c. p. 93.) ait: SYMMA-
CHVS Papa constituit, ut idem Hymnus
in Dominicis diebus, & in Natalitiis
Sanctorum frequentaretur, quod antea
non fiebat. Quum autem in Libris Con-
stitutionum, quemadmodum ex MAL-
DONATO audivimus, hic hymnus
legatur [qui quidem libri quarto jam
saeculo exstabant] facile mihi persua-
deo, integrum in Latina quoque Ec-
clesia recitatum fuisse. Non una ta-
men hujus hymni formula est, ut apud
THOMASIVM videre est in Plate-
rio cum explicationibus; imo alia in
Missali, alia in Breviario Mozarabes
utebantur. Mihi primigenia fuisse vi-
detur, quae in laudatis Apostolorum
Constitutionibus traditur, ejusque pro-
pe similis illa est, quam idem THO-
MASIVS (L. c. p. 760.) vulgavit.
Nostra tamen vetusta est, eandemque
non solum Vaticani Codices, & Mis-
sale XIMENII, sed etiam Sacramen-
tarium Bobiense, & Anglicani Codices
apud VSSERIVM (de tribus Symbolis
p. 33.) exhibent. Quis porro Graeco-
rum post TELESPOHORI aetatem ad-
dita-

DISPUTATIO II. §. X. lxij

Ecclesiam Romanam constituisse, ut diceretur in omnibus Festis
 plenis, idest duplicibus, & diebus Dominicis praeterquam in
 Ad-

ditamentorum auctor fuerit, incertum est, nec melius aliquid, quod dicam, suppetit, quam quod a. DCXXXIII. Toletani IV. Concilii Patres prodiderunt. Nam, inquit, & ille hymnus, quem nato in carne Christo Angeli cecinerunt. GLORIA IN EXCELSIS DEO, & IN TERRA PAX HOMINIBVS BONAE VOLVNTATIS: reliqua, quae ibi sequuntur, Ecclesiastici Doctores composuerunt. HILARIVS, porro Pictaviensis, fortassis Graecum hymnum latinitate donavit, ad eamque, qua nos utimur, paullo contractionem formam redegit; hincque factum fuit, ut de HILARIO hujus hymni auctore fama increbresceret. Sequiore aevo. inserti fuere eidem hymno quidam versiculi. De his conferendus BONA (Lib. II. cap. IV. §. 6.) in eumque SALA (T. III. p. 87.) uti & GRANCOLASIVS. (Ancien. Liturg. pag. 469.) Id unum moneo, in Missali a. MCCCCLXXVII. Neapoli excuso, easdem illas occurrere interpolationes, quas BONA omnium primus recitat, itemque in die Conceptionis ipsas, quae ex Missali a. MCCCCLXXXII. a. SALA (L. c.) describuntur.

3. S. GREGORIUS M. statuit, ut Gloria in Excelsis a solis Episcopis tantummodo die Dominico, sive diebus Festis diceretur, a Presbyteris autem minime diceretur nisi solo in Pascha, quemadmodum in ejus Sacramentariis editis, ac Miss. sub initium legitur. Novit hoc etiam Walfridus STRABO, qui cap. XXII. ait: statutum est, ut ipse hymnus in summis festivitibus a SOLIS Episcopis usurparetur; quod etiam in capite LIBRI SACRAMEN-

TORVM (Gregoriani scilicet) designatum videtur. Quamobrem mirandum magis est, eum, ut quae de TELES-
 PHORO ferebantur, cum CAELES-
 TINI sanctione conciliaret, hanc de hymno Angelico ab omnibus Sacerdotibus, contra quam TELES-
 PHORVS constituisse dicendo intellexisse. Vix enim verosimile est, GREGORIVM solis Episcopis ejus hymni recitandi potestatem, facturum fuisse, si a duobus fere saeculis Presbyteri omnes ex CAE-
 LESTINI decreto dixissent. Sunt qui in Hispaniis illius recitationem Presbyteris aequae, atque Episcopis communem fuisse existimant, quod ETHERIVS Oxomensis Episcopus, & BEATVS Presbyter Hispanus (Lib. I. adversus ELIPANDVM) scripserint: sic in Missa non solum Dominicis diebus, sed etiam quibuscumque festivitibus: Gloria in Excelsis Deo, & in terra pax hominibus conclamamus. Levius tamen ea est conjectura; quis enim non videat, ab Episcopo ETHERIO, & Presbytero BEATO vere illud obijci ELIPANDO potuisse, licet soli Episcopi illa conclamassent? Ut ut est, deinde Presbyteris concessum fuit, ut & ipsi hymnum Angelicum non secus, atque Episcopi usurparent. Id SALA [T. III. p. 83.] ad saeculi IX. finem, quo REMIGIVS Antissiodorensis suam Missae expositionem scripsit, revocat. Ego tamen ex REMIGII verbis id plane perspectum esse non existimari, vel certe peculiari alicujus Ecclesiae consuetudini tribuerim. Nam si a nono jam saeculo hoc universim Presbyteris licuisset, quid causae fuisset, cur BERNO Augiensis, qui sub medium saeculum XI. floruit, nonnisi semel in anno ejus hym-

Adventu, & Quadragesima, propterea quod illud tempus est doloris. Coepit paulatim obtinere consuetudo religione privata Sacerdotum, privatoque hominum studio, ut diceretur in votivis Missis, in Missa de Spiritu Sancto, & B. Virgine, quod tamen prohibent veteres Libri *Romani* Sacerdotales (4). Nunc obtinuit consuetudo, ut semper dicatur, excepto Adventu (5), & Quadragesima (6).

§. XI.

hymni in Missa recitationem Presbyteris permissam fuisse conquereretur? Verum sub ejusdem saeculi XI. finem MICROLOGVS (*cap. II.*) apertis verbis testatur, hunc hymnum etiam a Presbyteris recitari consuevisse: *In omni festo, quod plenum habet officium, excepto intra Adventum Domini, & Septuagesimam, & Natali Innocentium, tam Presbyter, quam Episcopus Gloria in Excelsis Deo dicunt.* Id fortasse S. GREGORIUS VII. quum Liturgicos Libros recognoscendos suscepisset, Presbyteris tandem concesserat.

(4) Nunc ex Missalis *Romani* Rubricis, & S. R. C. decretis etiam in Missa votiva de Spiritu Sancto omittitur Gloria: immo & in votivis B. M. (extra domum *Lauretanam*) omittitur, nisi in Sabbato, etiam Adventus, quo die, ut qui aliquid solemnitatis in B. V. honorem praefert, dicendum est. Excipitur Missa Angelorum, in qua recitari consuevit, & alia quaecvis votiva, quae solemniter dicenda sit pro re gravi, vel pro publica Ecclesiae causa, dummodo tamen non dicatur cum paramenti violaceis. Semper etiam omittendum in Missis Defunctorum.

(5) Nono saeculo, ut ex AMALARIO arguit Cl. GEORGIVS [*T. II. p. 97.*] vigeat in aliquibus Ecclesiis mos, ut Dominicis diebus in Adventu Gloria in Excelsis ad Missam diceretur. Singulare hujus moris exemplum indicat Cardinalis THOMASIVS de

Missis celebrata ab HINC MARO *Remensi* A. D. DCCCLXVIII. Nonis Decembris, die Dominica, in ordinatione WILLERBERTI *Catalaunensis* Episcopi, in qua dicta est salutatio Gloria in Excelsis post Introitum. Immo hic Ecclesiae Romanae mos fuit, ac medio XII. saeculo perdurabat. Nam BENEDICTVS Basilicae *Vaticanae* Canonici, qui eo tempore suum Ordinem a MABILLONIO editum scripsit, de Dominica prima Adventus ait: *Mane statio ad Sanctam MARIAM Majorem, quo Dominus Papa cum omnibus ordinibus venit: ibique honorifice, sicut mos est, cantat Missam cum Gloria in Excelsis Deo, sicut in aliis Dominicis, usque ad Natalem Domini.* In aliis vero Ecclesiis usus invaluerat saeculo XII., ut Gloria tum omitteretur, prout testantur HONORIUS *Augustodunensis* (*Lib. III. c. 1.*) RUPERTVS *Tuitiensis* [*Lib. III. de divin. offic. cap. 2.*] & Hugo VICTORINVS (*de specialibus Missarum observationibus Lib. III. cap. IV.*)

(6) A Septuagesima initio ducto. Quare idem BENEDICTVS Canonici, ubi de Septuagesima, *deinceps*, inquit, *tacetur Te Deum, & Gloria in Excelsis Deo, nisi fuerit festivitas novem lectionum.* Ad has vero infra Quadragessimam, & postmodum in Adventu celebrandas solemnitates peculiaris *Romani* Pontificis auctoritas postulabatur. Quare INNOCENTIUS III.

pre-

§. XI.

DE CONVERSIONE SACERDOTIS.

I. **S** Equitur alia caeremonia : ut vertat se Sacerdos aperiens manus dicens *Dominus vobiscum*, de qua mihi non videntur bene sentire, qui dicunt hanc caeremoniam habere aliquid

Alia caeremonia, quod Sacerdos se vertens lavat manus.

precibus GERARDI Abbatis *Virziliensis* permotus A. D. MCXCVIII. eidem Abbati, & Monachis ejusdem Monasterii indulgit [*Lib. I. ep. 137.*] ut in solemnitate, quam in translatione B. MARIAE MAGDALENÆ infra Quadragesimam annis singulis celebrabant, ob sollemnitatis ipsius reverentiam, *Gloria in Excelsis Deo* ad Missas de festivitate ipsius in eorum Monasteriis solemniter decantarent. INNOCENTIVS item IV. A. D. MCCXLVI. Monachis *Britolensibus* apud MARTENIVM (T. I. *Thef. Anecd. p. 1927.*) permittit, ut in Adventu in festo S. CONSTANTIANI ad Missam *Gloria in Excelsis* ab eis decantaretur.

Non tamen una in Missa Hymnus Angelicus olim recitabatur. Nam 1. AVRELIANVS, & S. CAESARIVS ad matutinas laudes dicendum praescripserunt; quod & de S. BENEDICTO fertur. Vide MENARDVM, & MARTENIVM [in *Reg. S. Bened. cap. XII.*] Exstat etiam inter hymnos matutinos *Ambrosiani*, & *Mozarabici* Breviarii; immo & a Graecis hymnus matutinus dicitur.

2. „ Solebat praeterea, inquit MAYERVS (*Explic. caerem. Eccles. P. II. cap. IV.*) GREGORIO Turonensi teste (*Lib. I. de Glor. Martyr. c. 63.*) pro gratiarum actione cantari, in eventibus speciali Dei beneficio ordinatis. Sic EBEREGISILVS Episcopus invento corpore S. MALLOSI Martyris emittens vocem magnam Gloria in Excelsis Deo secum omnem

„ Clerum pariter psallere fecit. Similiter factum est [*de mirac. S. MARTINI l. 2. c. 25.*] quum per intercessionem Beati MARTINI Paralyticus sanitatem recepit. Nempe ut Augustinus CALMETIVS (in *Cap. XI. Regul. S. BENED.*) ex MENARDO observat, ante tempora S. Patriarchae BENEDICTI universalis pene vigebar usus, ut in solemnibus gratiarum actione hic hymnus concineretur: Post eum vero *Te Deum laudamus* decantari coepit. Canebatur etiam in salutationibus, & adclamationibus publicis. Unde Patres Concilii Toletani VIII. adcepto tomo a RECESVINTHO Rege, Orthodoxo, agentes Domino gratias exclamaverunt, *Gloria in Excelsis Deo &c.* Constat id quoque ex vita LEONIS III., qui PIPINO CAROLI Magni Filio obviam progressus, eundem hymnum concinuit: & ex concione sextae Synodi generalis ad CONSTANTINVM Imperatorem. Vide & librum *Diurnum Romanorum Pontificum*, in eumque a nobis adnotata.

Superest, ut cum eodem MAYERO [*p. 186.*] de caeremoniis, quae in hac sacra hymnologia decantanda observantur, pauca hic adiciamus. „ Romanus Pontifex *Gloria in Excelsis Deo* cantabat facie ad populum conversa. Qui ritus in ordine 1. n. 9. his verbis exprimitur: *Quando vero finierint*, (*Kyrie*), dirigens se Pontifex contra populum incipit *Gloria in Excelsis Deo*,

lxvj DISPUTATIO II. §. XI.

quid mysterii, vel Sacramenti. Fuit enim potius introducta necessitate, quam mystico Sacramento; quia enim non orabat solus Sacerdos, sed populum pone stantem invitabat ad simul orandum, ne id faceret averfus non satis decore, convertebat se ad populum: quae inde caeremonia est retenta. 2.º quod aperiat manus, videtur inde natum, quod quum olim soleret Sacerdos populum salutare impositione manuum, ut etiam nunc videmus pueros saluari a senibus, postea coeperit solum aperire manus. Id tamen nunc non fit in *Gallia* (1).

Dominus vobiscum.

II. Quod vero postea dicat *Dominus vobiscum*, nihil habet mysterii, sed solum salutare est, sumptum ex more *Judaeorum*, qui se salutabant his verbis: *Dominus tecum*, ut Lib. IVDITH [Cap. VIII.] OZIAS salutatur IVDITH hoc pacto, & [II. Lib. Paralip. Cap. XV.] AZARIAS salutavit ASAM, & totum populum his verbis: *Dominus vobiscum*; BOOZ quoque salutatur hoc modo RVTH [Cap. I.] Ita etiam Angelus salutatur MARIAM: *Dominus tecum* (2). Abiit in usum adverbii vocandi, ut dicerent *Dominus vobiscum* loco adverbii *Heus*, quia hoc erat profanum. Itaque Sacerdos potissimum in sacro hac oratione populum non solum salutabat, sed etiam vocabat, & populus respondens *Et cum spiritu tuo*, non tam resalutat, quam se significat adesse praesto ad orandum. Unde adjicit statim Sacerdos con-

» Deo, & statim regyrat se ad Orientem, usquedum finiatur. (Confer GEORGIVM de lit. Rom. Pont. lib. III. cap. 13. n. 1. & 6. & CATALANVM in Caerem. Episcop. Tom. II. pag. 82.)

2. » Hymnum Sacerdos praecinit, Chorus prosequitur; ut sicut Angelo evangelizanti convenit multitudo caelestis exercitus, sic Sacerdoti Gloriam Deo canenti congruat, & concinat Chorus laudantium Deum; quae est interpretatio apud MARTENIVM Anonymi *Turonensis*. (Vide citatum GEORGIVM num. II.)

3. » Caeremoniae, sive gestus, quos facit in hymno Sacerdos, sunt signa expressiva verborum, quae dicuntur; nimirum quum dicit in *Excelsis*, ad-

» tollit oculos, ac manus, ad demonstrandum locum excelsum, hoc est coelum. Inclinationes vero capitis sunt signa adorationis, reverentiae, & humilitatis. Ultimo loco crucem formamus propter Sanctissimae Trinitatis nomina, quae ibi commemorantur: IESV Christe cum Sancto Spiritu in Gloria Patris &c. (Consulte MERATIVM ad GAVANT. T. I. pag. 164.)

(1) Heic C. M. usi sumus.

(2) C. L. hunc locum sic reddit: Et Angelus salutavit MARIAM: *Dominus tecum* [Luc. I.] Nam quum dicit *Dominus tecum*, salutatio est Judaica: quum dixit: *Benedicta tu*, benedictio est, non salutatio.

DISPUTATIO II. §. XI. lxvij

conversus : *Oremus*, & omnes incipiunt simul orare (3). *Graeci* non tantum solebant dicere *Dominus vobiscum*, sed frequenter *Pax vobis* (4). Etiam in Ecclesia *Latina* coeperunt Episcopi dicere *Pax vobis* (5), ut ab aliis differrent (6). Atque hoc reprehenditur in Concilio *Braccarenſi* Cap. XXI. (7).

i 2

III. Ali-

(3) Idem C. L. paullo aliter : „ Sic in sacrificio Missae Sacerdos quasi vocans, & visitans populum dicere solebat : *Dominus vobiscum*, quasi diceret : *adeſte, orate, eſtote attenti*. Et respondebat populus : *Et cum spiritu tuo* : quasi diceret : *praesto sumus*. Unde adjungebat poſtea Sacerdos : *Oremus*, quasi diceret : *hoc & vos orate mecum*. Hoc itaque eſt mysterium hujus Caeremoniae, non aliud „

Salutationem tamen precatione admixtam antiqui Patres heic agnovere. Nam CHRYSOSTOMVS [hom. XVIII. in II. Corinth.] In tremendis mysteriis, inquit, ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro Sacerdote vota facit. Haec enim verba, & cum spiritu tuo, nihil aliud quam hoc significant. Quae vota sic explicat ISIDORVS Pelusiota (Lib. I. ep. CXXII.) Illud, quod a Plebe respondetur, & cum spiritu tuo, hanc habet ſententiam. Pacem quidem nobis praebuisti Domine, hoc eſt mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc eſt hujusmodi tecum conjunctionem, quae nullo modo divelli poſſit, ut cum spiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidiſti, a tua caritate diſtrahi nequeamus.

(4) Apud Graecos nullum eſe uſum hujus ſalutationis *Dominus vobiscum* monet BONA (Lib. II. rer. lit. cap. 5. §. I.) Certe formula *Dominus ſit ſemper cum omnibus nobis* ſemel tantum exſtat in Liturgia S. MARCI; in caeteris vero Liturgiis BASILII, & CHRYSOSTOMI *Pax* dicitur, non

tamen *vobis*, ut heic Auctor noſter indicat, ſed *omnibus*. Verum a noſtra illa ſalutatione *Graecos* non fuiſſe prorsus alienos aperte indicat idem CHRYSOSTOMVS (hom. XXXVI. in I. Cor.) ubi ait : *Ubi nos coepimus loqui* : Dominus vobiscum; *plebs respondet* : Et cum spiritu tuo.

(5) A vetuſtiſſimis ſane temporibus id coeperunt. Nam OPTATVS Milevitanus (Lib. III. de Schiſm. Donat. cap. X.) Donatiſtis objicit, eos ſalutaſſe populum cum hac formula, quamvis pacem non amarent, immo eam Schiſmate perturbarent : *Persuaſionibus veſtris*, inquit, *diviſa ſunt corpora, & nomina pietatis* : & non potuiſtis praetermittere quod legitimum eſt. *Utrique dixiſtis Pax vobiscum* : quum Deus contra *pax*, & ubi *pax*? hoc eſt dicere, quid ſalutas, de quo non habes? quid nominas, quod exterminaſti? ſalutas de pace, qui non amas pacem? Hujus item ſalutationis meminit AMBROSIVS (Lib. de Dignit. Sacerd. cap. V.)

(6) Non hac de cauſa id Episcopii ſibi ſumpſerunt, ſed quia Dominus, inquit BELLARMINVS (de Miſſa Lib. II. cap. 16.) Matth. X. docuit Apoſtolos, quibus Episcopi ſuccedunt, ut pacem adnunciarent, quum ingrederentur aliquem locum.

(7) Jam ſupra animadvertimus, aliud omnino a *Braccarenſibus* Patribus fuiſſe reprehenſum, quod nempe PRISCILLIANVS ſemper ab Episcopis dicendum *Pax vobis* doceret. Notum porro eſt, LEONEM VII. a. DCCCCXXXVI. ad Episcopos Gallos, & Germanos

Num dici pos-
sit, ubi solus
adstat Minister.

lxviii DISPUTATIO II. §. XI.

III. Aliqui dixerunt non posse Sacerdotes dicere Missam, nisi praesentibus multis, & id institutum putant a SOTERE Papa propter hanc vocem *Dominus vobiscum*, quae continet multitudinem, quia salutatio non esset vera uno tantum praesente (8), & in Concilio *Moguntiaco* [*Cap. XLIII.*] constitutum fuit, ne Sacerdos solus celebraret; deinde non multo post in Concilio *Parisiensi* *Cap. XLVIII.* (9). Causa hujus decreti fuit, quod multi Sacerdotes sacra faciebant secreto in cubiculis. Ecclesia numquam definivit contrarium. Res siquid habet minus decorum, non est corrigenda ea parte; ut mutetur *Dominus vobiscum*, sed ex altera parte, ut plures adsint in Missa propter alias etiam caeremonias, quae alioquin non conveniunt, ut quod dicitur: *Orate fratres*; item: *habemus ad Dominum &c.* (10)

IV. So-

manos de hac salutatione, & de tempore, quo illa dicenda sit, in haec verba rescripisse: *Consultum est, utrum Episcopi, Pax vobis, an Dominus vobiscum pronunciare debeant. Sed non aliter per omnem vestram Provinciam tenendum est, quam in Sancta Romana Ecclesia. In Dominicis enim diebus, & in praecipuis festivitatibus, atque Sanctorum Natalitiis, Gloria in Excelsis Deo, & Pax vobis pronunciamus. In diebus vero Quadragesimae, & in quatuor temporibus, sive in Vigiliis Sanctorum, & in reliquis jejuniorum diebus, Dominus vobiscum tantummodo dicimus.*

(8) Addit C. M. „Id nescio quam verum sit; citatur tamen a GRATIANO [*de consecr. dist. 1. Can. hoc quoque*], Vere, & ex criticis legibus id dictum; nihil enim magis cum SOTERIS aetate pugnat, quam hujusmodi Canon. Confer BONAM (*Lib. I. cap. XIII. §. 6.*) & CONSTANTIVM (*T. I. epist. Rom. Pontif. col. 83.*)

(9) Alios ejusmodi Canones vide apud eosdem BONAM & CONSTANTIVM.

(10) C. M. hunc locum ita exhi-

bet. „Ecclesia Catholica numquam definivit contrarium; immo semper videtur optasse, ut hoc observaretur. Et ego fateor, me desiderare, ut non sit Sacerdos solus cum ministro, alioquin multae caeremoniae non conveniunt, ut habemus ad Dominum &c. „Oportandum id, non negarim, non tamen reprehendendum, qui nunc viget mos; non quia, inquit BONA *Lib. II. cap. IV. §. 1.* celebranti adesse credantur Angeli, ut pie scripsit INNOCENTIVS III. (*Lib. II. de myst. Missae cap. 25.*) quasi ex hoc inferret, numquam celebranti deesse adstantes; sed quia Minister, licet sit solus, personam gerit Ecclesiae: alioquin quum quis recitat solus divinum officium, hanc salutationem praetermittere deberet, quod quam absurdum sit docet PETRVS DAMIANI in libro, quem de hoc argumento ex professo conscripsit, eique propterea titulum praefixit: *Dominus vobiscum*. Non solum igitur, qui celebrat, sed etiam qui ministrat, personam publicam gerit, & sicut ille salutat Ecclesiam, ita iste Ecclesiae nomine salutatur.

„tanti.

DISPUTATIO II. §. XI. IxiX

IV. Solet deinde Sacerdos reverti ad altare, & dicere, *Oremus*, tum *flectamus genua*, quod quum mos Christianorum esset, ut orarent semper flexis genibus, exceptis diebus Dominicis (11), nec posset Sacerdos in libro imposito ad altare flexis genibus legere; flectit tamen genua, & continuo surgit (12), ut populum flectere doceat (13). Haec actio erat communis toti populo. Nec mihi (14) in *Gallia* quidquam magis placet in divinis officiis, quam ut ex hoc ritu totus populus respondeat: *Amen, habemus ad Dominum*, & cantet multa; id enim antiquissimum est (15).

Flexus genuum.

§. XII.

„tanti respondet „. GRANCOLASIVS tamen [*Anc. Liturg. p. 474.*] nescio quid in hoc ab officio Divino ductum argumentum obmurmurat.

(11) Et a die Paschae in *Pentecosten*, ut ait TERTULLIANVS (*Lib. de Cor. milit. cap. III.*) & a Concilio Nicaeno confirmatum postea fuit (*Can. XX.*)

(12) Ex ordine Romano apud BONAM (*L. 2. Rer. Liturg. cap. V. §. 2.*) Sacerdos dicit *Oremus*, & adnunciat Diaconus *Flectamus genua*, & post paululum dicit: *Levate*. Ex quibus verbis duo idem BONA sapienter eruit: primum non a Subdiacono, ut nunc fit, sed a Diacono dictum *Levate*: alterum, flexis genibus post Diaconi monitionem aliquantulum orasse fideles, tum monitos, ut levarent se, surrexisse, & Sacerdotem illis stantibus collectam absolvisse.

(13) Nempe ubi Diaconus dixerat: *Flectamus genua*, flectebat populus, eo-que de genibus orante Sacerdos stans collectam dicebat; ad ea autem verba: *Per Dominum*, Diaconus inclamabat: *Levate*, tumque populus surgebat.

Hinc IESSE *Ambianensis* in epist. de Bapt. Postmodum admonentur a Diacono, orate electi, flectite genua, & postquam oraverint (scilicet cum Sacerdote collectam dicente) dicit: *Levate*. Vide GRANCOLASIVM [*Ancien. Liturg. p. 487.*] Quare MERATIVS [*T. I. ad GAVANT. p. 178.*], alique docent, nunc etiam Ministrum, qui populum repraesentat, perseverare genuflexum debere ad totam orationem sequentem usque ad conclusionem.

(14) Haec ex G. M. mutuati sumus.

(15) Id satis, quae recitavimus CHRYSOSTOMI, & ISIDORI *Testimoniis*, ostendunt. Adde illud HAYTONIS *Basileensis* in Capitulari (*cap. 3.*): *Ut ad salutationes Sacerdotales, quae in Missa fieri solent, non solum Clerici, & Deo dicatae, sed omnis plebs consona voce respondeat.* MICROLOGVS quoque statutum ait in Occidente a Concilio Aurelianensi, ut scilicet non solum Clerici, sed omnis populus responderet, & cum spiritu tuo. Vide alia apud BONAM (*Lib. I. cap. XXV. §. 19.*)

§. XII.

DE ORATIONE.

Antiquitas. I. **D**E oratione multa sunt dicenda. Primum de antiquitate orationis. 2.º quare vocatae fuerint *collectae* istae orationes, quae dicuntur in Missa. 3.º quae orationes sunt dicendae. 4.º ad quem usum sunt dirigendae. 5.º quomodo sint concludendae. 6.º de responsione populi. 7.º de numero orationum. Quod adtinet ad antiquitatem, non tantum in Missa, sed etiam in omnibus conventibus Christianorum praecipua fuit pars, ut Christiani orarent. Hoc discimus ex IVSTINO [2 *Apolo.*] & TERTULLIANO [in *Apologetico*], ex DIONYSIO, ex CLEMENTE, & reliquis antiquis auctoribus. Id etiam (1) manifestum est ex D. PAVLLO [1. *Tim. II.*] ubi ait: *Obsecro primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus, qui in sublimitate constituti sunt.* Quem locum D. AVGVSTINVS *ep. LIX.* (2) in hunc modum interpretatur, ut intelligat de illis orationibus, quae dicuntur in Missa. Sed quia D. PAVLLVS utitur quatuor verbis diversis, D. AVGVSTINVS exposuit *δευσεις* appellatas a D. PAVLLO illas obsecrationes, quas in Missa dicimus, antequam veniamus ad consecrationem in Sacrificio faciendam: ita secundum D. AVGVSTINVM appellat D. PAVLLVS *δευσεις*, quas nos hoc loco appellamus *collectas*, illas scilicet orationes, quae solent recitari ante Epistolam, & Evangelium; *προσευχας* vero orationes illas, quae in consecratione Corporis Christi dicuntur, quum quod est in mensa Domini benedicitur (3), consecratur Eucharistia, & distribuitur; nunc *Canonem*, & *Communionem* appellamus; *ευχευσεις*, quae recitantur, quum populus benedicitur: quas vocamus *post Communionem*, & in Quadragesima orationes super popu-

(1) Haec ex C. L. addidimus.

(2) Ad PAVLLINVM, nunc
CXLIX.

(3) Locum in C. F. mendosissimum ex M. G. repraesentavimus.

DISPUTATIO II. §. XII. lxxj

populum ; *ευχαριστίας* (4) gratiarum actionem , quae peractis mysteriis , & participato tanto Sacramento cuncta concludit . Aliter (5) D. CHRYSOSTOMVS [*in hom. VI. in epist. 1. ad Timoth.*] Primum illas omnes orationes intelligit de quotidiano cultu , idest de Missa , idque colligit ex illis verbis *υπερ παντων ανθρωπων* , quasi diceret PAVLLVS , quum praecipue Christianorum preces fiant in Sacrificio , ut tunc fiant pro omnibus hominibus . Ceterum quod adinet ad quatuor illorum verborum differentiam , CYRYSOSTOMVS nullam esse putat , sed adgregationem verborum idem significantium . THEOPHYLACTVS eodem modo explicat in commentariis in eundem locum , quasi sit adfectata quaedam repetitio habens energiam , & vim ad persuadendum , non hominis diversa significantis , sed exigentis impense quod fieri volebat . THEODORETVS , & OECVMENIVS melius ajunt *δενσεις* appellatas a D. PAVLLO *των κακων* , idest quae sunt ad depellenda mala propinqua (6) *προσευχας* vero , quas interpretes vertit *postulationes* , *των αγαθων* , quibus bona petimus , ut panem nostrum quotidianum &c. , *εντευξεις υπερ των κακοπονων* , quibus oramus pro illis , qui nos persequuntur . *Ευχαριστιαι* quid sint omnes intelligunt , idest gratiarum actiones . SEDVLIVS in *Collectaneis* dicit *δενσεις* esse orationes pro peccatis , *προσευχαι* esse orationes conjunctas cum voto ob impendentia mala (credo deceptum verbo *graeco* composito ex *προς* , & *ευχη* idest votum) *εντευξεις* vero dicit adpellatas a PAVLLO intercessionem aliorum pro aliis (7) . CALVINVS adhibuit suam interpretationem (8) non satis modeste , sed arroganter reprehendens D. AVGVSTINVM : *puerile* , inquit , *est* , *quod AVGVSTINVS PAVLLI verba contorquet ad sui temporis ritus* . CALVINVS scilicet quum non posset negare fuisse illos ritus ante tempora D. AVGVSTINI usitatos , doluit eos PAVLLO tribui . Dicam.

ego.

(4) Haec in nullo Codice legere est ; ea tamen AVGVSTINI sententia si integre exhibeatur , postulare omnino videtur . Itaque hoc comma *ευχαριστίας* ad ea verba concludit , ex ipso AVGVSTINO adjicere non incongruum duxi .

(5) Ita legitur hic locus ad ea

verba *υπερ παντων* &c. in Codice M.

(6) Impendentia C. M. quae nobis addidunt , aut addidere possunt . C. L.

(7) Et hoc non male addit C. M.

(8) C. L. in commentariis in hunc locum .

I xxij   DISPUTATIO II. §. XII.

ego (9) quod nolim equidem adseverare, sed tamen quod verosimile putem. Primum non esse inter illa quatuor vocabula differentiam, non mihi possum persuadere. Nam ex eo discrimine, quod est manifestum inter tria prima, & quartum, conjecturam sumere possumus, esse etiam inter alia discrimen, quod non potest melius constare, quam ex vi nominum. Primum igitur *Graeci indigere* dicunt *δεῖν*, unde *δεῖν* etiam *oportere*, quasi indigere. Hinc *δεῖσθαι*, idest orare, quum quis versatur in aliquo malo, quemadmodum *Latini* dicunt *deprecari mortem*. Itaque *δενσεις* erunt orationes, quae fiunt ad depellenda mala, ut quae fiunt ad depellendum bellum, pro aegrotis, pro peccatis &c. *προσευχή* vero est adprecatio. Nam *προς* est *ad*, & *ευχέσθαι* orare, ut *δενσεις* sit deprecatio, *προσευχή* adprecatio, qua aliquid boni precamur. Quia vero *ἐντυγχάνειν* proprie est congrredi cum hominibus [ita enim quem vulgo vocant hominem bonae conversationis, *Graeci* appellant *ἐντευχικόν*], *ἐντευξεις* sunt orationes, quae fiunt in publico, quas nunc vocant *orationes*. Et aliter *ἐντευξεις* proprie erunt *Missae*, quae fit maxime publice. *Ευχαριστίας* non possumus aliter interpretari, quam *Missas*. Nam si pro gratiarum actione sumeretur, non dixisset D. PAVLLVS *pro Regibus, pro omnibus hominibus &c.* sed pro victoria, vel alia re id genus. Nempe quia *Missae* Sacrificium magna ex parte constabat ex gratiarum actione, inde vocatum *Eucharistia*, sicut *Missae* a *Missione*.

Cur orationes dicuntur Collectae.

II. Secundum caput est, cur huiusmodi orationes vocentur *Collectae*. De hac re sunt variae opiniones. Alii dixerunt, *Collectas* dictas esse, quia recitarentur, dum populus in Ecclesiam colligeretur. Secunda opinio eorum est, qui dixerunt, esse vocatas has orationes *Collectas*, quia interim dum dicebantur, colligebatur viritim stips ad sublevandos pauperes, ut nunc fit in offertorio. Sed his non adsentior, quia falsum est has orationes solere dici, dum populus congregaretur: nam orationes erant praecipuum officium, cui interesse debebat omnis populus; ergo ineptum fuisset eas recitare, antequam totus populus convenisset.

---

(9) Quae ad huius paragraphi finem sequuntur, ea ex C. M. mutuati sumus, nam F. & L. innumeris scatebant mendis.

DISPUTATIO II. §. XII. lxxiiij

nisset. Praeterea quod tunc colligeretur stips, non est probabile, quia non est verosimile collectam stipem, quo tempore decebat populum esse intentissimum orationi. Alii dixerunt, esse dictas *Collectas*, quia compendiosa brevitate Sacerdos omnes preces colligebat, idest quia erant breves, sicut qui scribunt orationes de contemplatione, solent succinctas quasdam orationes appellare *Ejaculatorias*, quod sint veluti tela missilia, quae facile in Deum mittantur, ut *adveniat Regnum tuum*: Sic *cap. XXI. STRABO de rebus Ecclesiasticis*, & *MICROLOGVS cap. III. existimavit*. Alii dixerunt, quia Sacerdos colligeret totius populi orationes, & offerret Deo pro eis: sic *INNOCENTIVS III. [Lib. II. de mysteriis Missae cap. 27.]* exposuit. Alii dicebant, appellatas *Collectas*, quia dicebantur, postquam populus erat in Ecclesia, & colligebatur quasi in ordines ad faciendam processionem, ut procederet de una Ecclesia in aliam ad faciendas Orationes. Ita idem *INNOCENTIVS ibidem (10)*. Credo, hujus rei originem esse altiore. Primum collectam vocarunt latini, quod *TERENTIUS symbolum παρα το συμβάλλειν*, quum ait: *coenavit, symbolum dedit*, idest partem pecuniae, quam quis solvit pro coena cum aliis. Sic *CICERO [III. de oratore]* vocavit latine *collectam*, quod alii vocaverunt *symbolum (11)*. Et haec fuit prima hujus nominis significatio. Secundo appellarunt *Collectas* vectigalia, quia, quemadmodum quidquid viritim colligitur, dicuntur *Vectigalia*, sic *Collectae*, quod colligantur singulatim, unde & vectigalium collectores *Collectarii* vocati lege *Quisquis Cod. si certum petatur*. Tertia significatio fuit, ut *Collecta* vocaretur stips, quae solebat colligi, aut corradi inter Christianos, ut daretur pauperibus, vel mitteretur *Hierosolymam*. Id factum est tempore Apostolorum. *Graeci* vocarunt *συλλογίαν*, ut *D. PAVLVS* bis [*1. Cor. XVI.*] Quod verbum postea Viri Apostolici usurparunt, & donarunt Ecclesiastica auctoritate. *CLEMENS*

Mald.

k

(Lib.

(10) De variis huius auctorum sententis consulebis SCORTIAM [*Lib. 3. cap. 19 n. 1.*] cum primis vero ESPENCAEVM (*de Collectis Ecclesiasticis*), & SCHULTINGIVM [*Bibl. Eccles. T. I. p. 11. cap. 9.*]

(11) Addit C. M. ipsam CICE-
RONIS sententiam hoc modo: *Ergo
vero quia Collectam a convivio CRAS-
si exigis, non committam. ut si effu-
gerim, causam aliquam de qua querendi.*

lxxiv   DISPUTATIO II. §. XII.

(*Lib. IV. Constit. cap. VIII.*) dicit ποιειν συλλογιας, & nos Interpres utrobique in PAVLLO vertit *Collectas* (12). *Collecta* etiam coepit appellari tota Congregatio more *Hebraeorum*; quo spectat illud *Leuitici* XXIII. *Deut.* XVI. II. *Par.* VII. II. *Esd.* cap. VIII. quod semper D. HIERONYMVS vertit *Collectam*. Item omnes antiqui interpretes vocarunt *Collectam* omnem συναγωγην, sive Congregationem. Item quemadmodum ubi invenerunt εκκλησιαζειν, verterunt *facere missas*; ita συναγειν *facere Collectas*. Ita EPIPHANIVS vertit *Lib. VI. tripart. hist. Cap. XXIII.* & *Lib. VII. cap. 32.* & *Lib. X. cap. 38.* Coeperunt deinde veteres dicere: *celebrare Collectam pro facere Missam*, ut D. AVGVSTINVS in *Breviculo collationum cum Donatistis* (coll. tert. diei), *confitebantur*, inquit, *se Collectam*, & *Dominicum egisse*, idest missam fecisse; idem enim valent illa duo. Primum enim vocarunt templum *Dominicum*, ut Graeci κυριακον: sic CYPRIANVS in *Lib. de elemosyna*: in DOMINICVM *venit nobilis matrona*; deinde sacrificium Missae, quod TERTVLLIANVS vocat *Sanctum Dominum*. Posthac coepit verbum *colligendi* esse adeo usitatum, ut simpliciter *colligere* esset *facere missam*, quia fiebat in congregatione maxima, ut Gallice *chanter*, quod canendo fiat, & apud TERTVLLIANVM, qui *Lib. de fuga in persecutione* reprehendit Pastores Ecclesiarum, qui fugiebant in persecutione Tyrannorum: *quando colligimus*, inquit, & *Dominica solemnia celebramus*, ubi colligere, & solemnem missam celebrare idem significabant. Eodem modo in *Can. 30.* Apostolorum quod Graece est χωρις συναγωγην, hoc EPIPHANIVS dicit εκκλησιαζειν, & interpres vertit absolute: *Colligat*, idest *faciat Missam*. Ergo ob unam e duobus causis par est dicere vocatas orationes *Collectas*, aut per συνεκδοχην, quia Missa tota vocabatur *Collecta* (13), aut quia oratio illa erat communis pro toto

(12) Additur haec in eodem Cod. M. Unde merito ridendus fuit haereticus, qui obmutuit, obiecto hoc D. PAVLLI loco ad ostendendum, esse in sacris litteris mentionem earum, quae in Missa sunt, Collectarum.

(13) Haec etymologia prae ceteris BELLARMINO probata fuit, qui illam sic pro suo more nitidissime explicat [*de Missa Lib. II. cap. 16.*] „Hinc igitur oratio, quae dicitur in Missa, *Collecta* dicta esse videtur, quia est *sanctis*,

DISPUTATIO II. §. XII. lxxv

toto populo, sicut etiam est hodie: Quemadmodum ergo latini *concionem* primo vocarunt ipsum hominum conventum, deinde orationem, quae habebatur ad populum; ita *Collecta* primum ipsa congregatio vocata est, deinde oratio, quae dicebatur pro toto populo: quae est verior causa. Hinc non placeat mihi, quod sentit INNOCENTIUS *loco citato* solas eas orationes, quae fiebant tempore stationum, vocatas fuisse collectas. Verius est, omnes sic fuisse vocatas (14).

k 2

III. Cu-

„ finis, immo etiam principium, &
 „ medium totius illius Actionis, quae
 „ *Collecta* dicebatur. Orationes enim
 „ dicuntur eodem numero, & ordine
 „ initio Missae, in medio, & in fine:
 „ qua etiam ratione aliquando eadem
 „ *Collectae* dicuntur *Missae*, quia
 „ sunt pars quaedam, eaque potissima
 „ *Missae* „.

(14) Quod INNOCENTIUS tradit, docent etiam HONORIUS *Augustodunensis in Gemma animae* [*Lib. I. cap. 94.*] & JOHANNES BELETH (*de Divin. offic. cap. 37.*) immo & idem ante eos MICROLOGVS indicaverat. Favet his liber Sacramentorum S. GREGORII M. In Festo enim Purificationis S. MARIAE duplicem habet orationem, quarum una inscribitur: *Ad Collectam ad S. ADRIANVM*, ubi populus & clerus colligebantur, ut inde procederent ad S. MARIAM Majorem, & incipit: *Erudi quaesumus Domine plebem tuam*; altera dicitur ad Missam, scilicet, *Omnipotens sempiterne Deus, Majestatem tuam &c.* Itaque non difficile esset eas tantummodo orationes, quae collecto populo, ut ad stationem procederet, dicebantur, collectas ea de causa, quae MALDONATO maxime placuit, dictas primum fuisse; hinc vero deinde ad ceteras orationes id nominis dimanasse.

Ceterum aliis quoque nominibus Orationes Missae designantur. Primum *Collectae* nomini adfuit *Collectio* est;

quo nomine Missale *Gothicum*, seu *Gallicanum* plerumque utitur, immo & Concilium *Agathense* anno DVI. Can. 30. Secundum est *Benedictio*, ut in *Capitulari CAROLI Calvi*, ubi ejus coronatio describitur apud SIRMONDVM (*T. III. oper. pag. 386.*). Hujus nominis rationem luculenter explicat AMALARIVS (*Lib. III. cap. IX.*) *Utroque nomine*, inquit, *idest Benedictio- nis, & orationis vocatur oratio Sacerdotis. De Benedictio- ne dicit Apostolus: si benedixeris spiritu, qui sup- plet locum idiotae, quomodo dicis: Amen, super tuam benedictionem, quia nescit quid dicas? Hanc benedictionem* [prolequitur AMALARIVS] *vocat AMBROSIVS [verius HILARIVS Diaconus Comment. in epist. I. ad Cor. cap. XIV. 16.] orationem dicens: imperitus enim audiens, quod non intel- ligit, nescit finem orationis, & non respondet, Amen, idest verum, ut confirmetur benedictio. Per hos enim adimpletur confirmatio precis, cui re- spondet, Amen, ut omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus con- firmentur. Haec AMALARIVS. Pri- ma autem oratio ab eodem AMALA- RIO (*ibid. cap. XI.*) *precatio, seu praedicatio dicitur: Episcopus quidem, inquit, post primam orationem, quam praedicationem (alii codices habent precationem) nominamus, sedet ver- sus ad populum, & Presbyteri cum eo.**

Quae orationes sine dicendae.

lxxvj] DISPUTATIO II. §. XII.

III. Curiositas, & privata quaedam devotio invexit in Ecclesiam multos abusus. Nam ante MCC. annos eo res processerat, ut multi Sacerdotes eas orationes, quas ipsi conficiebant, in Missa dicerent. Itaque prohibitum fuit in III. Concilio *Carthaginensi* [*Cap. XXIII.*] in Concilio *Milevitano* [*Cap. XII.*] in *Africano* [*Cap. LXX.*] ut nullae orationes ad altare dicantur, nisi a tota Ecclesia probarentur (15); non quod non sint bonae, sed aliud est esse bonas, aliud, an sint dicendae. Orationes Ecclesiae debent esse sanctae, fixae, stabiles, deinde communes, idest totius orbis terrarum precibus communibus orandum (16). Tempore CAROLI Magni creverat adeo abusus, ut

(15) In Synodo scilicet, ut conceptis verbis ajunt indicata Concilia.

(16) In Liturgiis Graecorum multas preces inveniunt, sed nullas, in quibus Latinae collectae modus servatur. Plures tamen in Graecorum Patrum libris occurrunt non omnino dissimiles, quas GRANCOLASIVS exhibet [*Anc. Liturg. pag. 476. seqq.*]. Mozarabes suas habent cum in Missali, tum in Breviario; multoque plures BLANCHINIVS ex *Veronensi* Codice protulit. Quae in *Gallicanis* Ecclesiis obtinuerant, eas in Sacramentariis Gothico, Francorum, & Gallicano videre est: harum aliquas fortassis MVSAEVS Presbyter *Massiliensis* composuit, de quo GENNADIVS (*cap. LXXVIII.*). *Ambrosianae* ab AMBROSIO, aliisque *Mediolanensis* Ecclesiae Pontificibus compositae sunt. Aliquas etiam VOCONIVS Episcopus *Castellanensis* in *Mauritania*, eodem GENNADIO teste [*cap. LXXIX.*], ediderat. Hae sane suam habent auctoritatem; majorem vero, quae Ecclesiae Romanae in usu fuerunt. Antiquissimae sunt, quas indicat S. CAELESTINVS in epistola ad *Galliarum* Episcopos de *Gratia Dei* (*cap. XI.*) etiamnum feria VI. majoris hebdomadae usurpa-

tas, ut *Infidelibus* donetur fides, ut *Idolatrae* ab impietatis suae liberentur erroribus, ut *Judaeis* ablato cordis velamine lux veritatis adpareat, ut *haeretici* *Catholicae* fidei perceptione resipiscant, ut *Schismatici* spiritum redvivae caritatis adcipiant, ut lapsis poenitentiae remedia conferantur, ut denique *Catechumenis* ad regenerationis Sacramenta perductis caelestis misericordiae aula referretur. In *Leoniano* Sacramentario plures sunt, quae LEONIS stylium sapiunt; aliquae a vetustioribus Pontificibus profectae. GELASIVS postea, ut ait in ejus vita ANASTASIVS, fecit Sacramentorum Praefationes, & ORATIONES cauto sermone. Harum aliquas servavit GREGORIUS M., aliquas correxit, alias ipse addidit, quibus nunc utimur. Posterorum tamen Pontificum sunt nonnullae. LEO. NI enim II. tribuitur oratio. *Deus, cujus* dextera B. PETRVM, qui eam composuisse dicitur *Neapolitanis* adversus *Saracenos* pro Ecclesiae defensione navali praelio pugnantibus. INNOCENTIVS vero III. auctor fuit orationis *A cunctis*. Utinam his orationibus Majores nostri contenti fuissent! Neque tamen ALCVINVM, & GRIMOLDVM, quorum orationes in tom. II.

Litur-

DISPUTATIO II. §. XII. lxxvij

ut omnia Missalia essent plena harum particularium orationum, & in *legibus Francicis* [*Lib. I. cap. 31.*] CAROLVS Rex praecepit, ut examinarentur Missalia, & ressecarentur omnia non probata ab Ecclesia. Quod deberet fieri hodierno die (17).

IV. Est observatum, numquam Ecclesiam direxisse suas orationes nisi ad Deum Patrem, quod traditum est a Christo. Nam Apostolis rogantibus ab eo, quomodo deberent orare, dixit: *Dicite, Pater noster &c.* & Joh. VI. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo &c.* Hinc ob causam (tum etiam quia Pater per adtributionem est proprie Dominus, & qui omnia largitur bona, & etiam si Filius est ejusdem cum Patre potentiae, est aliud officium Filii, nempe ut sit, per quem postulamus, intercessor, & aliud Sancti Spiritus, ut sit gratiae donum, quo adficimur a Patre) semper (18) dirigitur oratio ad Patrem, non ad Filium, aut Spiritum Sanctum (19). Ita Concilium III. *Carthaginense* [*Can. XXIII.*]: *Quum ad altare conficitur...*

*Ad quem sint
dirigendae orationes.*

ad

Liturgicorum PAMELIVS intulit, heic designo, sed privatos homines, qui nulla prorsus auctoritate suis nugis antiquos Missales libros contra sapientissimas leges a MALDONATO paucis hoc loco propositas ineptissime contaminarunt. DVRANDVS, quem BENEDICTVS XIV. (*de Sacr. Miss. cap. V. n. 3.*) GEORGIUS (*de lit. Rom. Pont. T. II. pag. 115.*) MAYE-RVS (*p. 197.*) alique non pauci sequuti sunt, ait (*Ration. Lib. IV. cap. 15. num. 17.*) in Ecclesia Lateranensi numquam dictam fuisse orationem; sed in Missa, & in omnibus horis loco orationis alta voce pronunciatam orationem Dominicam. Verum Cl. ANTONELIVS (*Praef. in vetus Missale Rom. pag. XXXIII. seqq.*) multis ostendit ex male intellecto IOHANNIS Diaconi loco deceptum fuisse DVRANDVM, Ecclesiamque Lateranensem in officiis quidem sola usam fuisse oratione Dominica, non item in Missa.

(17) In SIMONII Codice haec

paullo aliter redduntur, ut videre est *T. II. Epistol. ejus select. (ep. XXIX. p. 207.)* „ Tempore CAROLI MA- „ GNI hujusmodi abusus adeo incre- „ verat, ut Missalia essent istis oratio- „ nibus privatis referta. Itaque legem „ tulit ille Rex pius, qua jubet, ut di- „ ligenter videantur Missalia Gallica, „ ut quae minus bene posita sunt ora- „ tiones, & ab Ecclesia non adproba- „ tae, ressecarentur. Quod utinam „ nunc fiat, & ita fore credo ex Mis- „ sali, quod summus Pontifex curat „ excudendum, & edendum „. Ut „ autem ille fore credidit, factum revera vidimus a S. PIO V., & postea etiam a CLEMENTE VIII.

(18) Non semper, sed plerumque. Sunt enim paucae, licet fortasse non tam antiquae, quam aliae orationes, quae ad Filium diriguntur.

(19) Aliam PETAVIVS causam assignat [*de Trinit. Lib. III. cap. 7. n. 15.*] quam etiam BONA paucis indicat (*Rer. Lit. Lib. II. cap. V. §. 5.*)

Lxxviii   DISPUTATIO II. §. XII.

ad Patrem oratio dirigatur (20). Dicet aliquis (21): nonne in Litanis hodie solemus orationes dirigere ad Filium, & ad Spiritum Sanctum, quum dicimus: *Fili Redemptor Mundi Deus* *misc-*

Nimirum, inquit doctissimus ille Theologus adversus CRELLIVM disputans, quia tunc Christi Corpus, sive homo Christus offertur, ac veteris, & cruenti Sacrificii memoria celebratur, aequum est, ad Patrem velut auctorem, ac principium referri omnia; uti summum imitemur Sacerdotem, & Pontificem Christum Dominum, qui tum omnia dicta factaque sua Patris ad honorem referre solebat; tum in illo postremo Sacrificio (*Ephes. V. 2.*) *tradidit semetipsum oblationem, & hostiam Deo in odorem suavitatis.*

(20) „Nec tamen, inquit BEL-
„LARMINVS *de Missa Lib. II. cap.*
„*XVI.*, inde sequitur, Filium, &
„Spiritum Sanctum non esse invocan-
„dos, vel in Missa non invocari: nam,
„ut TERTVLLIANVS in *Lib. de*
„*Oratione* recte docet, propter essen-
„tiae unitatem, semper in Patre in-
„telliguntur Filius, & Spiritus San-
„ctus. Idem videmus in oblatione
„Sacrificii, quae proprie ad Patrem
„dirigitur, ut patet ex illo initio Ca-
„nonis: *Te igitur clementissime Pater*
„*per IESVM Christum*, & tamen Sa-
„crificium toti Trinitati offertur, ut
„probat S. FVLGENTIUS (*Lib. II.*
„*ad MONIMVM cap. 2. 3. 4. & 5.*)
„immo ex conclusione Collectae a-
„perte colligitur, cum Patre simul in-
„vocari Filium, & Spiritum Sanctum:
„dum enim dicimus, Filium, & Spi-
„ritum Sanctum cum Patre vivere,
„& regnare per omnia saecula saeculo-
„rum; simul indicamus nos cum
„Patre Filium, & Spiritum Sanctum
„invocare. Hinc idem FVLGEN-
„TIVS (*Lib. IX. contra FABIAN. de*
„*veritat. Praedestin., & Grat.*): „cer-
„tum est itaque, inquit, secundum ve-

„rae fidei regulam, in qua Sanctae
„Trinitatis una substantia creditur,
„nullam separationem Patris, & Filii
„fieri, sive Pater, sive Filius invoce-
„tur a Fidelibus; ab illis autem nec
„Patrem invocari, nec Filium, qui in
„invocatione, quae offertur Patri, non
„credunt cum Patre Filium naturali-
„ter invocari. Hoc enim habet na-
„turalis unitas Trinitatis, ut insepara-
„biliter cuncta illis tribus personis ex-
„hibeantur Sanctae Religionis obse-
„quia, in quibus una est inseparabi-
„lis, incommutabilisque natura. In
„orationibus quippe, quas una vera
„Ecclesia fundit ad Deum, & Natu-
„rae servatur unitas, & Personarum
„discretio custoditur: ut quum ad Pa-
„trem dirigitur oratio, qui est origo
„Filii, & Spiritus Sancti, Trinitatem
„veram ipse finis orationis ostendat.
„Sic SABELLII, atque ARII per-
„fidia vincitur, dum in ipsis quoque
„orationibus, & precibus tam unius
„Naturae, quam trium Personarum
„veritas a Catholicis Sacerdotibus
„praedicatur.”

(21) In Codicibus F. & M. mutilus, & corruptus erat hic locus, quem totum propterea ex L. exemplo descripsi. Non multo aliter eum exhibet SIMONII Codex, in eo enim ita legebatur: *Respondeo. Quamvis orationes sint dirigendae ad Deum (L. Patrem), tamen propter haeresim Arianorum, quae vigeat, Ecclesia prudenter statuit ita orandum, ut explicatius ostendatur aequalitas potentiae esse in tribus personis, licet indirecte ad has Personas, sed directe ad Patrem, ut intelligitur ex hac voce DEVS, quae semper adjungitur.*

DISPUTATIO II. §. XII. lxxix

miserere nobis: Spiritus Sancte Deus miserere nobis? Respondit deo, illas orationes non proprie dirigi ad Filium, aut Spiritum Sanctum, sed ad Deum; hocque factum fuisse prudenter ab Ecclesia ad haeresim *Arianorum* refellendam, quae tum maxime vigeat (22), qui quum negarent, unam esse in tribus Personis essentiam, Ecclesia, ut doceret aliter credendum esse, unamque & eandem essentiam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, ad Filium, & Spiritum Sanctum has orationes direxit, non quod proprie ad Filium, aut Spiritum Sanctum dirigat, sed ad Deum per enumeratas personas.

V. D. PAVLLVS docuit, quemadmodum debemus concludere orationes nostras [11. Cor. I.] *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST; ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.* D. PAVLLVS dicit omnes promissiones, quas nobis Deus fecit, esse stabilitas, & quasi fundatas in Christo, quod Christus nobis est datus pro fidejussore, quasi dixisset: *omnes promissiones implentur per Christum*, idest non sunt vanae, & inanes, sed habent effectum, & vim per Christum. Ideo in quibusdam libris additum est: *& per ipsum dicimus Amen*, & ideo fit, ut ipsum ponamus ante oculos Patris, quoties volumus aliquid impetrare. Hanc ob causam Ecclesia consuevit omnes orationes concludere: *Per Dominum nostrum IESVM Christum &c.*, & exponit Patri merita Christi; atque omnes orationes Sanctorum fiunt ad Patrem, & concluduntur per merita Christi, in quibus habent vim (23). Legi carmen de hac

Quomodo Collectae sint concludendae.

in

(22) Eandem causam explicat INNOCENTIUS III. in responsione ad quaesita IOHANNIS *Lugdunensis* Episcopi apud RAYNALDVM (ad ann. MCCIII. num. 72.) „ Quia vero „ quidam haeretici dogmatizare con- „ perunt, quod Christus non esset ve- „ rus Deus, sed purus homo, & una „ ex eorum errorum causis erat, quod „ Collectae non fiebant ad Filium, si- „ cuti fiebant ad Patrem: ideo ad con- „ futandam hujus perversitatem erro- „ ris, Ecclesia prudenter instituit, ut „ sicut ad Patrem, sic ad Filium diri-

„ gerentur Collectae, ad maiorem „ Deitatis expressionem talem conclu- „ sionis formam adjungens, *qui cum* „ *Patre, & Spiritu Sancto vivis, &* „ *regnas Deus per omnia saecula saecu-* „ *lorum* „.

(23) Atque ideo TERTULLI-
ANVS dixit (Cap. 21. *Apolog.*) Chri-
stianos Deum per Christum colere. „
Dicimus, & palam, & vobis torquen-
tibus lacerati, & cruenti vociferamur;
Deum colimus per Christum. Per eum,
& in eo se cognosci vult Deus, & coli.
Meminit ejusdem ritus OPTATVS
Mile-

Ixxx   DISPUTATIO II. §. XII.

in Libro antiquo manuscripto (24), cui titulus est: *Speculum Ecclesiae*.

PER DOMINVM *dicis*, Patrem quum Presbyter oras,
Quum Christum memoras, PER EVMDem dicere debes;
Si Christo loqueris, QVI VIVIS *dic*, quia *dicis*
 QVI TECVM, si sit *Collectae finis in ipso* (25).

Cur responde-
 tur AMEN?

VI. Ad sextum, cur respondetur AMEN? respondeo, quia AMEN est confirmatio rei ante dictae, sicut γενομενο. [Rom. IX.] *Qui est benedictus in saecula, Amen.* [Cor. XIV.] *Si oraveris spiritu, is qui tenet locum idiotae, quomodo respondebit Amen super tuam benedictionem*, scilicet: *ita est?* Et hanc responsionem fuisse usitatam in omnibus orationibus discimus ex IVSTINO (Apol. II.) & aliis fere omnibus Auctoribus. D. AVGVSTINVS (Ep. CVII.) sumpsit ex hac voce argumentum ad confutandum errorem cuiusdam haeretici, qui nolebat orari pro non bapti-

Milevitanus (Lib. III.) Paganum vocas eum, qui Deum Patrem per Filium ejus ante aram rogaverit. FERRANDVS praeterea Diaconus in quaestionibus, quas FVLGENTIO proposuit, in orationibus, inquit, Sacerdotum: Per IESVM Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus Sancti, per universas pene Africae regiones Catholica dicere consuevit Ecclesia. Sed ne Africanos tantummodo Patres huc advocem, eandem clausulam adhibuit S. CLEMENS in fine primae ad Corinthios epistolae; eandem S. IRENAEVS (Lib. III. adv. haer. cap. 6.); eandem CALLISTVS Episcopus, de quo Act. SS. Martyrum MARII, MARTHAЕ, AVDIFACIS &c. apud BARONIVM (ad ann. CCLXX. n. 5.)

(24) Haec solum inveni in C. M.

(25) Vides heic varias concludendarum orationum formulas indicari, de quibus vide SCORTIAM (Lib. III. cap. XXIX. num. 4.) GEORGIVM (Lib. III. de Liturg. Rom. Pont. cap. XV. n. 5.) GAVANTVM (P. I. tit. 9.)

& in eum MERATIVM (pag. 80.) Solum addo, postrema verba, quibus omnes orationes concludimus: *Per omnia saecula saeculorum* ex prisco Patrum ritu derivasse. S. IRENAEVS (Lib. I. cap. I.) *Atque ideo, inquit, nos cum gratiarum actione dicimus in saecula saeculorum.* TERTVLLIANVS quoque (Lib. de spectac. cap. XXV.) *aeonas aeonum, idest saecula saeculorum* alii omnino dicere vetat, nisi Deo, & Christo. Sed praestat audire FLO-RVM Magistrum in suo opusculo de *Actione Missarum*, ubi id moris ad ipsos Apostolos refert. „ Quid est au-
 „ tem per omnia saecula saeculorum?
 „ Nisi quod Beatus IVDAS Aposto-
 „ lus in fine Epistolae suae velut, &
 „ distincte, & designanter exponit,
 „ & exponendo generaliter concludit,
 „ dicens: soli Deo Salvatori nostro, per
 „ Dominum nostrum IESVM Christum
 „ gloria, magnificentia, imperium, &
 „ potestas. Ante omne saeculum, &
 „ nunc, & in omnia saecula saeculo-
 „ rum. Confer SCORTIAM (L. c. n. 5.)

DISPUTATIO II. §. XII. lxxxj

baptizatis, & haereticis, & excommunicatis in Ecclesia. *Numquid*, inquit, *ubi audieris Sacerdotem orantem clara voce pro toto populo, non respondebis Amen?* Ex D. HIERONYMO discimus (in prooemio 2. *Lib. commentarior. ad Gal.*) hanc vocem decantatam a Christianis cum magna laetitiae significatione, & laudat Ecclesiam Romanam, quod omnes hac voce reboarent (26).

VII. Quot orationes dicendae sint? MICROLOGVS (*cap. 4.*) AMALARIVS, & alii dixerunt, non esse dicendam nisi unam orationem, quibus videtur favere, quod in quatuor temporibus non dicatur nisi una, & in festis duplicibus. Sed hoc non videtur verum, quia discimus ex TERTVLLIANO [*Apolog. cap. 39.*] factas fuisse orationes in Missa pro Imperatore, pro populo, & pro aliis multis, nec verisimile est, pro tam diversis una oratione esse oratum. Et AVGVSTINVS [*ep. CVII.*] ait oratum fuisse pro incredulis, pro Catechumenis. Et D. CHRYSOSTOMVS plane idem docet (*homilia II. & XIV. in II. epist. ad Corinth. & hom. LXXVII. ad Galat. & hom. de ADAM & EVA*) (27). Ita in hebdomada Sancta Feria VI. oramus pro Re.

De numero orationum.

Mald.

1

ge,

(26) Plura ad id vetustatis exempla congerunt SCORTIA (*Lib. III. cap. 20.*) BONA (*L. 2. cap. V. § 6.*) & GEORGIUS (*L. 3. cap. V. n. 9.*) Mozarabes bis *Amen* respondent, primo post ipsam orationem, secundo post ejus clausulam, quae plerumque hujusmodi est: *Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in saecula saeculorum*. Nam exempli causa orationem post nomina claudunt Mozarabes his verbis: *Quia tu es vita vivorum, sanitas infirmorum, ac requies omnium fidelium defunctorum in aeterna saecula saeculorum*.

(27) Varia fuit, quod ad orationum numerum adtinet, Ecclesiarum disciplina. Tres ante pacem, seu offertorium orationes Graecis usitatae, erant. Prima oratio, inquit S. IO-

HANNES CHRYSOSTOMVS [*hom. 72. in Matth.*] plena est misericordiae, qua pro abreptitiis precamur: secunda, quum pro poenitentibus oratur: multam quaerit misericordiam; tertia rursus pro nobis recitatur, hoc est fidelibus. Immo quinque post Episcoporum Sermonem praescripsit Laodiceum Concilium (*Can. XV.*), unam scilicet Catechumenorum, alteram Poenitentium; & quum excesserint, tres fidelium, unam in silentio, secundam, & tertiam clara voce, post quas daretur pax. Verum in Romana Ecclesia tres tantum ad singulas Missas post S. GREGORIVM M. (nam in Leoniano Sacramentario nunc plures, nunc pauciores; in Gelasiano vero duae aut tres ante epistolam, unica secreta ante praefationem, duae post Communionem, quarum una est *supra populum*, leguntur)

[xxxij] DISPUTATIO II. §. XII.

ge, pro haereticis, pro Catechumenis, atque istae orationes sunt relictæ ex illa antiqua consuetudine. Nam quod nunc Ecclesia non oret pro excommunicatis, non est antiquum, ut quod numquam recitentur orationes, nisi impari numero, hoc est vel una, vel tres, vel quinque, vel septem, nec septenarius orationum numerus excedatur (28).

§. XIII.

tur) orationes recitabantur; eaque consuetudo ad finem fere saeculi XIII. perduravit, ut ostendit GEORGIVS (*Lib. III. de Liturg. R. P. cap. XV. n. 4.*) Reliquae Occidentis Ecclesiae plures aliae, aliae pauciores orationes adhibuerunt. Vide BONAM, MARTE-
NIVM, & GEORGIVM. Recentiore quoque aevo non una illarum est disciplina. Primum Concilium Mediolanense vetat, ne plures tribus, vel ad summum quinque orationes, seu ut vocant collectae dici possint, nisi ubi Ecclesiae institutum aliud postulet. Concilium vero Narbonense a. MDCIX. tertiam tantum orationem permittit, quam quisque celebrans ad libitum recitare potest. Nihilominus licet impari fere numero orationes praescriptae sint, non is tamen numerus ea lege obtinuit, ut si parem in Dominicis per annum, in Festis simplicibus, & Feriis faciendae commemorationes ferrent, alia oratio addi debeat, quo impar numerus emergat; atque id a S. R. C. declaratum fuit II. Decembr. a. MDC. LXXXIV. Vide MERATIVM ad GAVANT. (*T. I. p. 78.*) Immo in duplicibus ob commemorationes, quae faciendae occurrant (de his vide eundem MERATIVM *L. c. p. 66.*) facilius est, ut pari orationes numero recitentur. Exemplum esto in secunda Dominicae Nativitatis Missa, in qua S. ANASTASIAE commemoratio ad-
jicitur, quia statio in ejusdem Martyris Ecclesia ad eandem Missam age-

batur, ut MICROLOGVS diserte tradit, & ex vetustis ordinibus Romanis laudatus MERATIVS confirmat.

(28) Septenarium numerum numquam excedendum esse (quemadmodum Matthaeus PARIS in vita Abbatis S. ALBANI constituisse perhibet IOHANNEM ejus Monasterii Abbatem) docent Anonymus Turonensis in suo speculo Ecclesiae, Johannes BELETHVS (*cap. 37.*), DVRANDVS (*Lib. 4. Rationalis cap. 14.*). In veteri Ordinario Monasterii Fiscanensis ab annis circiter CCCC. manu exarato de numero orationum in Missa dicendarum haec scripta reperit Edmundus MARTENE (*de antiq. Eccles. Rit. tom. 1. lib. 1. cap. 4. art. 3. n. m. XI.*) „ A traditione autem Majorum no-
„ strorum accipimus, in omni Missa
„ unam, aut tres, aut quinque, aut
„ septem orationes dici debere; unam
„ juxta Romani ordinis distinctionem;
„ tres, quia Dominus ante passionem
„ suam ter orasse legitur: quinque,
„ propter partitam ejus passionem, in
„ cujus commemorationem eadem ce-
„ lebramus officia: septem, quia
„ Apostoli septem petitiones Domini-
„ cae orationis, & consecrationem eo-
„ rundem mysteriorum frequentasse
„ leguntur. Rarissime siquidem dili-
„ gentiores officii divini observatores
„ alium in orationibus ad Missam nu-
„ merum admittunt, nisi quem nos
„ competenti mysterio insignitum hic
„ notavimus. Quae verba desumpta
viden-

DISPUTATIO II. §. XIII. lxxxij

§. XIII.

DE EPISTOLA.

I. SEquitur, ut de Epistola dicamus. Primo autem est explicandum, unde habuerit originem, ut recitaretur in Ecclesia Epistola. Fuit igitur origo tracta a *Judaeis*, qui in omnibus suis congregationibus, ritibus, & sacrificiis solebant recitare die Sabbathi aliquid ex prophetis, & ex sacris litteris, ut adparet exemplo Christi, qui inventus est disputans cum ipsis in Templo, ubi legebatur ISAIAS Propheta; deinde ex Actis Apostolorum [*Cap. XIII.*] id intelligimus: *quum ingressi essent synagogam die Sabbathorum, sederunt; post lectionem autem legis, & Prophetarum &c.* Itaque MOSES, & Prophetae in antiquis omnibus synagogis legebantur, & [*cap. XVII.*] PAVLLVS

Unde habueris
originem Epistola.

l 2

introi-

videntur ex MICROLOGI observationibus Eccles. [*cap. 4.*] Id etiam habet RADVLPHVS *Tungrensis* (*proposit. 23.*) At Concilium *Avenionense* a. MDLXXIV. ad summum novem orationes recitari indulfit.

Post orationem Ministri Altaris laudes pronunciabant. Sunt autem Laudes adclamationes festivae intra Missarum solemnias factae, Tales longo ordine ex MS. ordinario, seu Rituali *Vienensi* describit, & recenset MARTENIVS (*Lib. I. de antiq. Eccl. rit. cap. 4. art. 3.*) *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. Summo Pontifici, & universali Papae vita, Exaudi Christe &c. PHILIPPO. . . vita & victoria, Exaudi Christe &c. ELISABETH Reginae salus, & vita &c. &c.* Huiusmodi laudes, quae in praecipuis *Franciae, & Alemanniae* Ecclesiis olim usitatae fuerunt, referunt etiam in ordinibus suis BENEDICTVS Canonicus, & CENCIVS (*Mus Ital. T. II. Ord. XI n. 19, & Ord. XII. c. 1.*) pro die Natalis Domini his verbis: *Post pri-*

mam orationem Diaconi Cardinales, & Subdiaconi, & alii Ordines cum Scriptoriis faciunt laudes Domino Papae &c. Isthac vero consuetudo omnino fere obsoleta est, praeterquam in *Lugdunensi, & Viennensi*, aliisque nonnullis *Galliarum* Ecclesiis, quae in retinendis antiquis ritibus ceteris religiosiores existunt. *Romae* laudes fieri solent Domino Papae, in die dumtaxat suae Coronationis. Similibus laudibus olim inter Missarum solemnias adclamatum est Imperatoribus, vel, si praesentes non essent, eorum imaginibus; ut legitur initio Libri XI. Epistolarum S. GREGORII Magni. Excommunicatis autem varias ob haereses *Graecis* Imperatoribus, huiusmodi laudes fieri intermissum est; quae tamen postea CAROLO Magno, quum a LEONE Papa coronaretur, iterum factae fuerunt. Haec ex MAYERO desumpsimus (*pag. 201.*) Confer BONAM (*Lib. II. cap. V. §. 8.*) & SALAM in hunc BONAE paragraphum.

LXXXIV DISPUTATIO II. §. XIII.

introivit *ad eos*, & *per Sabothu tria diserebat eis de Scripturis*. Similiter *cap. XVIII.* disputabat cum eis, quia eo die legabatur aliquis locus Scripturae sacrae, & de eo disputabatur. Haec consuetudo manavit ad Christianos Apostolis auctoribus, ut constat ex D. PAVLLI epistola ad *Coloss.* [*cap. ult.*] *Quum lecta fuerit apud vos Epistola haec, facite, ut in Laodicensium Ecclesia legatur, & eam, quae Laodicensium est, vos legatis* (1). Nam quemadmodum *Judaei* solebant aliquid legere ex veteri Testamento, ita PAVLLVS monet, ut suae Epistolae legantur; quinimmo etiam aliorum Apostolicorum virorum, qui hoc sibi nomen pepererunt, ut vere & essent, & appellarentur *Catholici*, scripta lecta sunt in Ecclesia, ut epistola CLEMENTIS Romani ad *Corinthios* legebatur sicut Epistola PAVLLI in Ecclesia, ut auctor est EVSEBIVS [*Lib. III. hist. cap. 16.*] (2). Praeterea auctores antiqui faciunt mentionem de hoc usu legendi epistolam, ut DIONYSIVS *Arcopag.* [*L. de Hier. cap. III.*] (3), & TERTVLLIANVS in *Apolog.* [*cap. XXXIX.*], & CHRYSOSTOMVS [*hom. 36. in 1. ad Cor., & hom. 3. in 2. ad Thessal. & hom. 8. ad Hebraeos, de spectaculis DAVID, & SAVL, & hom. VI. de poenitentia,*] ubi facit mentionem earum epistolarum, quae legebantur in Ecclesia, & testatur etiam psalmos DAVID quotidie legi, at non Evangelium, sed tantum ter in hebdomada; nec quotidie legebatur epistola PAVLLI, sed vicissitudine quadam uno die prophetia, alio Epistola, alio Evangelium, quotidie psalmi. Ad haec quidquid PHILO *Judaicus* scripsit (*Lib. de vita contemplativa*), Christianis eorum temporum

(1) Et 1. Epist. ad *Thessalonicenses* in fine: *adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola haec omnibus sanctis Fratribus*. Quibus in locis, inquit post Card. BONAM BENEDICTVS XIV. (*Lib. II. cap. 5. n. 9.*) etsi diserte non dicit Apostolus, ut earum Epistolarum lectio fiat in Missa, verisimile tamen fit, tempore Missae lectas esse eas Epistolas; nullos enim alios conventus novimus Christianorum, quam qui ad sacram synaxim agebantur.

(2) Et D. HIERONYMVS in *lib. de vir. illustr.* ubi de CLEMENTE. Exstat & aliud apud eundem EVSEBIVM [*Lib. IV. cap. 25.*] ejusmodi exemplum ex DIONYSII *Corinthiorum* Episcopi ad SOTEREM epistola.

(3) Mallem IVSTINVM auctor noster appellasset; in secunda enim *Apologia* Sacrum Christianorum describens S. Martyr, & commentaria, inquit, *Apostolorum, aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur.*

DISPUTATIO II. §. XIII. lxxxv

porum maxime convenit (4). Dixit autem : *conveniunt diebus festis contemplantes*, idest Christiani (sic enim EVSEBIVS interpretatur), *soliti sunt legere aliquos libros sacros, vel prophetarum veterum, vel suorum principum*: Vocat autem *principes* magistros illos antiquos Evangelii, quales fuerunt Apostoli (5). Unde colligimus epistolas Apostolorum fuisse lectas in Ecclesia: quo autem habitu, & qua ratione solerent Christiani audire epistolam, ex eodem PHILONE *Judaeo* intelligimus: *Sedebant*, inquit, *& manum sinistram admotam maxillae habebant, dexteram vero ad pectus, & erat summum silentium, & erant maxime attentissimi*. D. AMBROSIVS (6) in *Comm. in cap. XIV.* prioris epistolae ad *Corinthios* adnotavit hoc ipsum, & ex veteri synagoga profectum esse colligit, ut Christiani sederent, quum disputaretur. Et hoc est, quod dicit PAVLLVS eo loco: *si alteri revelatum fuerit sedenti, prior taceat*. Deinde propterea quod erant Prophetae, si cui in mentem veniebat aliquid a Deo suggestum, addebant in libro, qui solebat legi; & hoc est quod ait D. PAVLLVS: *Si quid revelatum &c.* Addit & aliud AMBROSIVS, quod ex PHILONE discimus, seniores solitos fuisse sedere, atque habuisse locum sublimiorem in Ecclesia, quem propterea vocarunt *subsellia*; juniores sedisse humi; quod adhuc alicubi observatur. Quum vero cessavit donum prophetiarum, & interpretatio, non erat consentaneum, ut quisque legeret, & adderet, quod vellet; unde factum est, ut postea epistola tantum legeretur (7). Itaque nescio quid venerit

(4) Therapeutas igitur PHILONIS Christianos fuisse MALDONATUS sentit, quod postea BARONIVS, SERARIUS, PAPEBROCHIVS, TILLEMONTIVS, MONTFAUCONIVS, alique confirmarunt. Vide T. I. *Fleuryani* operis inscripti: *Disciplina Populi Dei in novo Testamento*, eruditi viri P. JOHANNIS HAIDEN reculam a me dissertationem de *Therapeutis PHILONIS*.

(5) Addit C. M. quos sic etiam D. DIONYSIVS vocare solet.

(6) Immo HILARIUS Diaconus. Confer SALAM in BONAM (T. III. p. 97.)

(7) Gallicanae Ecclesiae duas Evangelio lectiones: alteram e veteri, alteram e novo Testamento (quod etiamnum *Mozarabibus*, & *Ambrosianis* in usu est) praemittebant; immo & in sollemnioribus quibusdam diebus in Romana Ecclesia fieri id continebatur, antequam Fratres Minores ejus ritus immutarent, adfirmat RADVLPHVS *Tungrensis* (Prop. XXIII.) In Missa Roma-

lxxxvj   DISPUTATIO II. §. XIII.

nerit in mentem historicis, qui scripserunt de vitis Pontificum; ut facerent D. HIERONYMVM auctorem recitandae in Missa epistolae (8). Id enim puerile esse constat tum ex superioribus, tum ex DAMASO Papa, qui per epistolam petiit a D. HIERONYMO [quae in ejus operum tomo IV. exstat] (9), quam rationem *Graeci*, apud quos tum HIERONYMVS versabatur, tenerent in legenda in Missa Epistola, & Evangelio, quod non fecisset, si is id introduxisset.

Responsoria.

II. Post Epistolam sequuntur quaedam, quae sunt interjecta, quae vocantur *Responsoria*. Tempore IV. Concilii *Toletani* nihil dicebatur, & interjiciebatur inter Evangelium, & Epistolam. Nam *cap. XI.* prohibet, ut nihil recitetur ante Evangelium, & hoc dicit esse traditum ab Apostolis (10). Postea tamen,

Romani Pontificis Latine, & Graece cantatur epistola; de quo ritu copiose differit GEORGIUS (de Liturg. R. P. Lib. III. cap. 16. a num. IV.) & ex eo CATALANVS in Lib. II. Caeremonial. S. R. E. [cap. 14.]

(8) Non id tribuitur HIERONYMO, sed quod lectionum ordinem jubente DAMASO disposuerit; quod quidem adeo puerile non est, ut doctissimis viris probetur, qui librum *Comitis HIERONYMO* adjudicant. Vide quae de hoc libro in superiore volumine diximus. Ridiculum illud est, quod HONORIUS *Augustodunensis* in *Gemma animae* (cap. 88.) alique ex ipso docuerunt, morem legendae Epistolae ab ALEXANDRO I. Pontifice profectum fuisse.

(9) Alibi monui, suppositam DAMASO hanc Epistolam fuisse.

(10) Etiam BELLARMINVS (*de Missa Lib. II. cap. 16.*) ex hoc *Toletani* IV. Concilii Canone id saltem effici existimavit (quod cautius dictum fuit) aliquid interferendi inter Epistolam, & Evangelium non videri usque adeo antiquam universalem consuetudinem. Sed revera, ut supra monui, Canon *Toletanus* aliud omnino specta-

vit, quam id, de quo agimus. *Responsorium* enim *Mozarabes* non post Epistolam, sed post Lectionem Veteris Testamenti canebant; post Epistolam vero Chorus nonnisi, *Amen*, apud eos respondebat; tum continenter Evangelium sequebatur; hoc autem *Laudes*. Igitur *Toletanum* non de *Responsoriis* haec agit, sed de laudibus, quas contra receptum *Hispanarum Ecclesiarum* morem nonnulli inter Epistolam, & Evangelium interjiciebant. Caeterum longe ante hocce *Toletanum* Concilium Saeculo VII. habitum *responsoria*, non apud *Graecos* tantum, (quod idem BELLARMINVS ex Liturgia CHRYSOSTOMI arguit), sed etiam apud *Latinos* usurpata fuisse facile est demonstrare. SALA (*T. III. in BONAM p. 133.*) horum *Responsoriorum* inventorem videri ait MVSÆVM *Maffiliensis* Ecclesiae Presbyterum, qui saeculo quinto floruit; de ipso enim GENNADIVS (*Lib. de Script. Eccles. cap. 79.*) tradit, eundem excerptisse de *Sacris Scripturis lectiones totius anni festivis diebus aptos; Responsoria etiam Psalmorum, capitula temporibus, & lectionibus congruentia*. Verum, licet de Missae *Responsoriis* haec

DISPUTATIO II. §. XIII. lxxxvij

men, ut opinor, ad imitationem *Judaeorum* (11), post lectionem legis, tamen si repugnantibus senioribus, quod non liceret die Sabbathi, ut patet ex II. libro ESDRAE [cap. VIII.], coepit etiam Populus Christianus post Epistolam, & Prophetas, qui nobis lex sunt, adclamare verbis quibusdam Davidicis, idque

voca-

hic sermo esset, non inde tamen sequeretur, MVSAEVM eorum fuisse inventorem, quemadmodum lectionum certe inventor non fuit, sed solum illa reformasse, aptioribus, quam quae antea usurpabantur, ex Psalterio excerptis. De Missa tamen hic non agitur, sed de divina Psalmodia, nullus dubito. Nam praeterquam quod *responsoria Psalmorum* antiphonae esse potius videntur post Psalmos, & *Capitula*, quae in Missa locum non habent, sed in officiis, satis indicant totum hunc locum ad *cursum*, ut agebant antiqui, seu ad officia pertinere; GENNADIUS ipse isthaec omnia a Missa clare distinguit, de eodem enim addit MVSAEO: *Sed & ad personam Sancti EVSTASII Episcopi, successoris supradicti hominis Dei, composuit Sacramentorum egregium, & non parvum volumen, per membra quidem pro opportunitate officiorum, & temporum, pro lectionum, textu, psalmorumque serie, & cantatione, discretum, sed supplicandi Deo, & contestandi beneficiorum ejus, soliditate sui consentaneum.* Duo igitur MVSAEVS composuit; officia primum VENERIO suadente recognovit, ad idque responsoria illa spectant; tum EVSTASII hortatu Librum quoque Sacramentorum reformavit, & quae ad Missam adtinent, accuratius disposuit. Certiora sunt, quae de *Africanis Ecclesiis* ex AVGVSTINO discimus. Nam initio Serm. XXXIII. *de verbis Domini* recenset, quid in lectione Apostolica, quid in Psalmo, quid in Evangelio lectum sit. *Et de verbis Apostoli Serm. VIII. Apostolum, inquit, audi-*

vimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus: consonant omnes divinae lectiones; & infra Serm. X. Primam lectionem audivimus Apostoli, deinde cantavimus Psalmum: post haec Evangelica lectio decem leprosos mundatos nobis ostendit. Quod ad Romanam attinet Ecclesiam, *Gelasianum Sacramentarium* bini Responsorii post lectiones Ferae VI. Parasceves discrete meminit. Quare non est, cur BERNONI *Augiensi* fides negetur in lib. *de quibusdam rebus ad Missam spectantibus* (cap. VII.) scribenti: *Gradualia sicut non solum in nostris Libris habetur insertum, sed etiam, ut in quodam ordine, secundum Sancti GELASII Papae auctoritatem, reperi praetitulatum.* Fortasse Romae quoque (quod in *Africa* factum audivimus) integer Psalmus antiquis temporibus post Epistolam canebatur, ut quod integer Psalmus Gradualis in hodiernis Missalibus adhuc legitur Dominica prima Quadragesimae, Dominica Palmarum, & Fera VI. Parasceves, ex prisco ritu servatum sit. Contraxisse hujusmodi Responsorios Psalmos, atque ad quosdam versiculos Responsorii redegissee S. GREGORIUS M. videtur, dum in suo Antiphonario, quae in singulis Missis per annum cantari solent, in ordinem digessit.

-(11) Vel ex hoc tamen MALDONATUS colligere debuerat, multo antiquiorem *Toletano* quarto Concilio Responsoriorum utum fuisse; quis enim credat Christianos de Judaicis ritibus imitandis Saeculo VII. primum cogitasse?

LXXXVIIJ DISPUTATIO II. §. XIII.

vocatum est *responforium*, non propterea quod unus caneret, & alius responderet (12), sed quod eſſet quaſi Epiphonema, & adclamatio (13). Hanc tamen conſuetudinem ab *Italis* manſiſſe auctor eſt RHABANVS (*Lib. II. de inſtit. clericor. cap. 33.*)

Graduale.

III. Hinc factum, ut quaecumque adclamatio vocaretur *Reſponſorium*. Quum igitur multis locis eſſet Reſponſorium, hoc, quod Epistolae ſubjicitur, vocatum eſt *Graduale* diſtinctionis gratia (14). Quare autem *Graduale* vocatum ſit reſponſorium, tradit *Beatus* RHENANVS in adnotationibus in *Lib. TERTVLL. de corona militis*, ſcilicet quod caneretur, dum is, qui lecturus erat Evangelium, conſcendebat gradus, ne caeteri Chriſtiani interea ocioſi eſſent (15). Solebat enim illud ex loco edito legi, qui diverſis modis appellabatur. Primo a nonnullis vocabatur *pulpitum* vocabulo latino. Nam *Latini* vocabant *pulpitum* in tragoediis, & comoediis locum in ſcaena editiorem, ex quo aliquid canebatur ad continendum populum ſpectantem comoediam &c. & in quo hiſtriones adſcendebant ad movendum riſum. Apud PLINIVM juniorem teſtimonium eſt (*Epist. 90.*) Inde opprobria *ſcaena*, & *pulpito digna*. Apud CYPRIANVM idem legitur *Lib. II. epist. 5.* his verbis: *ad pulpitum*, inquit, *venis poſt cataſtam*, ubi cataſta non poteſt ſignificare genus compedis lignei, ut quidam illic adnotarunt. Quis enim ſenſus eſſet, praefertim quum ſequatur illic: *a multitudine conſpici*? Significat ergo locum editum, e quo a gentilibus ſpectabantur damnati Chriſtiani. Secundo vocatus eſt hic locus *Ambo*, *Amboſ*, quod eſt frequens apud eos, qui egere de officiis clericorum

(12) Quod tamen praeter RHABANVM etiam S. ISIDORVS tradit (*L. I. de Eccleſ. offic. cap. VII.*) immo & S. AVGVSTINVS ſatis indicat, qui ſuper *Psalmum CXIX.* ait: *Quem (Psalmum) modo nobis cantatum audivimus, & cui CANTANDO RESPONDIMVS.*

(13) TVRRECREMATA *Traſt. LAVI. in Reg. S. BENEDICTI* [nec diſſentit BONA] aliud eymon profert. Nempe *Reſponſorium* dictum exiſtimat, quod reſpondere debeat, ſeu congruere lectioni epistolae, ut ſi ex

Genesi, libris Regum, Actibus Apoſtolorum fuerit, reſponſorium etiam ex iis plerumque, & ex regula fiat.

(14) Vetus ordinis *Romani* expoſitio apud BONAM (*Lib. II. cap. VI. §. 4.*) : *Reſponſorium*, quod ad *Miſſam* dicitur, PRO DISTINCTIONE ALIORVM *Graduale* vocatur.

(15) Ita etiam BELLARMINVS. Alia tamen opinio, quae *Gradualis* nomen a gradibus, ubi canebatur, antiquorum fere omnium eſt, AMALARII, DVRANDI, Joh. BELETHI, aliorumque. Vide adnot. XVII.

DISPUTATIO II. §. XIII. lxxxix

eorum ex Graeco *αμβων*, *ovos*, quod significat fastigium montis. Ita in Concilio *Laodicensi* (Cap. XV.): *nemo adscendat in Ambonem*. Tertio *αψις*, *idos*, *παρα το αητες θαι*; erat enim factum opere fornicato, ita ut caput Evangelium recitantis ambiret. Apud PAVLLVM saepe reperias, & D. AVG. [*ep. CCXXX.*] (16). Porro quum hae apsides gradus haberent, in supremo legebatur Evangelium, ut constat ex libro antiquo ordinis *Romani* de Officio Missae. Ad hunc solus Diaconus adscendebat; Subdiaconus in inferiore consistebat (17). Itaque loco citato vocat AVGVSTINVS *apsidas gradatas*.

Mald. m Porro

(16) Vereor, ut quae de Apfide,
heic MALDONATVS differit, ad
Ambonem spectent. Ea potius vel ad
hemisphaericam Ecclesiae post princeps
altare partem, quam vulgo *tribunam*,
aut chorum dicimus, vel ad Episcopa-
les Cathedras retulerim.

(17) In antiquis Ecclesiis unus saltem Ambon, isque cum duobus graduum ordinibus, uno a sinistris orientem versus, quo adicendebant, altero a dextris occidentem spectante, quo descendebant, vel etiam ut alia via Subdiaconus lecta Epistola abiret, alia Diaconus Evangelium lecturus adscenderet. Epistola autem in inferiori gradu legebatur, in superiori Evangelium. In plerisque tamen Ecclesiis duo Ambones erant, pro Epistola alter, alter pro Evangelio, uti in antiquissima Ecclesia S. LAVRENTII in Agro Verano hodieque Romae conspicimus. Tres quoque interdum Ambones constituti fuerunt, duo in cancellis dextris, unus scilicet pro Epistola versus altare, alter pro legendis Prophetis versus populum; tertius in sinistris paullo editor, atque ornatus ad Evangelii lectionem; cuiusmodi sunt tres illi ambones, qui etiamnum exstant in Romana S. CLEMENTIS Ecclesia a RONDININIO de eadem Basilica [*Lib. II. cap. IX.*]

& a MABILLONIO in *Comm.ad Ord. Rom.* (p. XXIV.) descripti . Ubi nullus esset Ambo , gradus saltem aliquis ligneus ad sacras lectiones adhibebatur . Hinc LEO Ostiensis (*Chron. Cassin. Lib. III. c. 19.*) Gradum ligneum extra chororum , Ambonis in modum constituit , in quo videlicet tam lectiones in nocte , quam Epistolæ , & Evangelia ad Missas praeicipuarum festivitatum legerentur . Ad Graduale quod spectat , ordo Missae saeculo XII. exaratus apud GEORGIVM (*T. II. pag. 137.*) monet : nec in eodem gradu Responsorium , vel Alleluja cantari debet , quo recitatur Evangelium Christi . Igitur vel in Ambone , ubi lecta epistola fuerit , vel certe juxta pulpiti , unde Evangelium praelegendum erat , gradus cane- batur . Primum diserte tradit AMALARIVS in *Eclogis* : Non ascendit superius tam qui Responsorium cantat , quam qui lectionem legit , sed stat in eodem loco . Immo id ipsum ordo Romanus II. apud MABILLONIVM statuit his verbis : Postquam (Subdiaconus Epistolam) legerit , Cantor cum Cantorio sine aliqua necessitate (idest intermissione) ascendit , non superius , sed stat in eodem loco , ubi & lector , & solus inchoat Responsorium , & cuncti in choro respondent , & idem solus versum Ref-

xc DISPUTATIO II. §. XIII.

Porro graduale adclamabant initio soli Poenitentes (18), nempe homines miserabiles adclamabant Evangelio legendo, quo praecipitur Poenitentia. Prima hujus conjectura est, quod graduale semper sit plenum adfectus hominis poenitentis, ut videre est per singula. Secundo quod in libris antiquis vocetur *lamentatio poenitentiae*. Tertio quod Graduale non legatur post Pascha, ut constat ex Libro *de ordine Romano*, quod id esset tempus Lætitiae. Quarto quod quum hodie ceteri psalmi canantur hilariter, hoc recitetur tristi, & submissa voce.

Alleluja.

IV. Ergo his temporibus ne populus ociosus esse videretur, solitus alias cantare coepit sufficere aliquot versus laetos interposito *Alleluja*. Quod totum per synecdochen vocatum est *Alleluja*. Post Pentecostem scilicet Graduales non legebantur; sed quia populus Christianus jam erat adsuetus aliquid agere post epistolam, videbatur sibi populus esse mutus; ne ociosus videretur, coepit loco illius lamenti poenitentialis adjicere aliquem versum gaudii, ut *Alleluja*. Post quum aliis etiam temporibus vellet populus utrumque conjungere, & *Alleluja*, & *Graduale*,

Responsorii cantat. Brevius ordo III. Postquam Lector legerit, Cantor cum Cantorio adscendit, & Responsorium dicit. Alterum vero indicat antiqua *Expositio Missae* a GEORGIO [pag. 34.] adlata: Deinde [sequitur] Responsorium, quod ideo responsum dicitur, quia alio desinente, id alter respondeat: quod & Itali traduntur primum invenisse. Et hoc quidem Graduale dicitur, eo quod juxta pulpiti gradus cantatur. Id ipsum in altera *Expositione Missae*, quae saeculo XI. scripta creditur, sic traditur: Post [Epistolam] Responsorium gradale psallitur, & dicitur Responsorium, quod uno cessante, hoc ipsum alter respondet. Gradale autem dicitur ab aliorum distinctione Responsoriorum, quod hoc in gradibus, hoc est in loco psallatur, cetera ubicumque voluerit Clerus. Porro barbara illa vox in loco cancellorum, seu marmorea cancella, quibus Sanctuarium a choro, &

Ecclesia distinguitur, THOMASIO interprete, significat.

(18) Non omittendum majori quadam castigatione in L. C. haec legi. En Codicis verba: „ Perfecta autem „ ex eo loco (Ambone) Epistola po- „ pulus adclamare solebat, & MA- „ XIME Poenitentes; quae adclama- „ tio vocata fuit Responsorium, & Gra- „ duale; cujus quidem rei poeniten- „ tes fuisse auctores, & ex ipsa eo- „ rum conditione, & ex quibusdam „ conjecturis probari potest. Nam „ quum Poenitentes homines essent „ mileri, ac vitam triste, ac misere „ ducentes, solebant semper aliquid „ adclamare, & maxime quod hodie- „ no die dici solet tempore poeniten- „ tiae: *Parce Domine, parce populo* „ *tuo; & ne memineris Domine ini-* „ *quitatum nostrarum, & non secundum* „ *peccata nostra, quae fecimus nos &c.*

DISPUTATIO II. §. XIII. xcj

duale, prohibitum est, ne id fieret tempore Septuagesimae, aut Qua dragesimae (19).

V. Demum privatus hoc cantu populus introduxit alios tristes versus, qui vocati sunt Tractus, vel a genere compositionis, vel quod tractim recitarentur, ut visum est DVRANDO [*Lib. IV. cap. XXI.*] (20).

Tractus:

VI. Postremo quia supererat temporis aliquid, fortasse sunt excogitatae orationes, quas vocaverunt *Sequentias*, vel propter genus compositionis, quia erat oratio composita consequenter, ut extrema sint similia, vel quod dicerentur paullo antequam diceret Diaconus: *Sequentia Sancti Evangelii secundum IOHANNEM*, idest illa, quae reliqua sunt ex superioribus, & mutato per errorem numero *sequentia sequentiae* efformatum fuit, ut nunc nonnulli dicunt *Bibbiam pro Biblia* (21). Vocatae sunt etiam *Prosa*, quod Rhythmi, non carmen essent, nomine satis *Latino*. *Prosa* enim dicitur, quod rectum est, non ligatum, & non numeris adstrictum (22). Auctorem autem HONORIVS *Augustodunensis* (*Lib. I. de Divinis Officiis cap. 18.*] testatur fuisse Abbatem quemdam ordinis S. BENEDICTI, qui vocabatur NOTKERVUS, ante DCC. annos plus minus. Notandum etiam est, prosam illam non fuisse solitam cantari, nisi in summa laetitia: cuius argumentum est, quod hodierno die non sint scriptae, nisi in celeberrimis festis, ut

Sequentia,
seu prosa.

m 2

Cor.

(19) Vide quae de *Alleluia* antea occupavimus. Haec tantum ex GEORGIO (*T. II. p. 140.*) addimus. *Alleluia* musicis notis cantatum fuisse ab uno cantore in alba sine planeta, stante in gradu Ambonis versus orientem, & repetitum a Schola Cantorum, ac ter saltem semper dictum.

(20) Scilicet, inquit GEORGIUS (*L. c. p. 141.*) Cantores quum Tractus canerent, cantum in longum protrahabant sine intermissione, sine ulla interruptione orationis, sine ulla percussione, & susurro. Cantabatur autem Tractus in Ambone a solo Cantore sine casula, nemine intercinente,

(21) Vel quia sequuntur Epistolam, ut dixi [*Bibl. Ritual. Lib. I. cap. 3.*

artic. 4. §. 1. n. 6 quem vide], vel potius, quod BONAE magis probatur, quia loco sequentiae psalli coeperunt. Notae enim, quae post *Alleluia* sine verbis cantantur, *jubilationes* ab aliis, ab aliis quoque *sequentiae* appellabantur, quaedam veluti *leuela*, & appendix cantici *Alleluia*. Quare ut omittam AMALARIVM [*Lib. III. cap. 16*] Ordo Romanus ab Auctore mox citandus, *sequitur*, ait, *Jubilatio, quam sequentiam vocant.*

(22) M. C. Latini enim vocant *prorsus*, *prorsa*, quod rectum est, unde prorsam Orationem τὸν πρῶτον λόγον, quod rectus sit sermo, & non sinuosus; & post etiam prosam.

xcij   **DISPUTATIO II. §. XIII.**

Corporis Christi (23). In aliis vero, ubi minus est gaudii, non legimus sequentias. Constat hoc etiam ex auctore ordinis Romani: *sequitur jubilatio, quam sequentiam vocant*; unde puto fuisse Sacerdotum curiositatem, ut adderetur in Missa *pro mortuis*, ubi omnia par est esse tristitia (24). Quapropter in antiquis ordinibus *Romanis* non reperitur sequentia pro mortuis.

§. XIV.

DE EVANGELIO.

*Quam antiqua
sit in Missa
Evangelii le-
ctio.*

I. **P**rimum caput est, quam antiquum sit, ut legatur Evangelium. Antiquissimum esse constat ex CHRYSOST. (*homil. VI. de poenitentia*) & ex HIERON. Lib. contra VIGILANTIUM, & ex Concil. *Laodicensi* [cap. 16.] De eodem in Missa legendo agit Concilium I. *Valentinum in Hispania* [cap. 1.] Concilium *Arauscanum* [can. 18.] & GREGORIUS Lib. II. Reg. ep. 18. (1).

II. At

(23) Addit idem C. M. Sancti IOHANNIS, Nativitatis, Pentecostes &c. Hinc vero discimus, in Missalibus, quibus a. MDLXIX. MALDONATVS utebatur, diem S. IOHANNIS suam habuisse sequentiam.

(24) Hunc MALDONATI locum ex alio Codice P. SALA in BONAM [T. III. 143.] sic exhibet: *Colligo curiositate privata aliquorum Sacerdotum fuisse additam Prosam in Missis, quae pro Defunctis dicuntur, ut dicant Dies illa, dies irae, quod sit extra rationem, & antiquissimos Missales Libros, qui tantum habent sequentiam in diebus laetis. Dominicani quoque, ut eo loco SALA animadvertit, in notis, quas ann. MDLXXVI. Salamanticae ediderunt in proprii Missalis ordinarii, hanc prosam, utpote quae contra Rubricas sit, statuunt non esse canendam. Ita ordin. Praedic. Vener. MDLXXXII. DVRANDVS scilicet Lib. IV. cap. XXII. n. 1. regulam posuit: Quando ergo non dicetur Alle-*

luja, non decet sequentiam dici, quoniam loco pneumae ejus dicitur: & idem significat quod pneuma, scilicet aeternae vitae gaudium &c. Etiam Petrus CIRVELVS in expositione Missalis [Lib. II. cap. 125.] notat, non improbantibus, qui illum appellant, BONA, & MERATIO, improprie dici sequentiam in Missis defunctorum, quia hoc officium nec Alleluja, nec sequentiam debet habere, quae sunt cantica laetitiae. Vide etiam GRANCELASIVM (Anc. Lit. pag. 508.) Ego vero nisi rationes, ob quas in defunctorum funere alleluja cani solitum fuisse supra monuimus, huc advocare velimus, eam sequentiam in Missali Piano servatam crediderim, non tam spectata sequentiarum origine, quae gaudium indicat, quam religiosi affectus causa, ut piam quandam pro defunctis orationem.

(1) Adde OPTATVM, AVGVSTINVM, LEONEM GREGORIO M. antiquiores.

DISPUTATIO II. §. XIV. xciij

II. At quando legebatur? Olim quidem die tantum Sabbathi, ut constat ex CHRYSOSTOMO [*homil. VI. de poenit.*] & ex Concilio *Laodicensi* [*cap. XVI.*] (2). Ad haec controversia fuit inter Ecclesias antiquas, an statim legendum esset post Epistolam ante exclusos Catechumenos, Energumenos &c. Nam in Concilio *Arausicano* [*can. 18.*] prohibentur Catechumeni audire Evangelium, sed L. annos post, primum Concilium *Valentinum in Hispania* [*cap. I.*] constituit, neminem esse depellendum ab audiendo Evangelio; & IV. Carthaginense, quod est antiquius [*cap. 84.*] Quare postea consuetudo ea obtinuit, ut audirent Evangelium Catechumeni.

Quando legebatur.

III. Ut autem benedictionem petat Diaconus (3) a Presbytero lecturus Evangelium, constat ex AMALARIO [*Lib. 3. de rebus Ecclesiasticis cap. 18.*] (4) antiquum esse; fit autem, ut significetur, non esse cuiusvis Evangelium legere, sed ejus, qui rite missus fuerit ab Episcopo. Deinde quia sacra res est, & ardua, qualem nemo adgrediebatur, nisi petita ab Episcopo benedictione; quam ob causam ne mensam quidem benedicebat Sacerdos, praesente Episcopo, sed Episcopus ipse. Post benedictionem sumit Diaconus Librum Evangeliorum ab altari (5), quo significetur non debere procedere lectionem Evangelii, nisi ex sacro loco, & ex ipso corde Ecclesiae, sicut in eo loco porriguntur claves Ecclesiae Ostiario ordinando.

Petitio benedictionis.

IV. Ad haec accenduntur cerei ad legendum Evangelium ad significandam laetitiam. HIERONYMVS contra VIGILANTIVM:

Cerei.

(2) Id totasse in aliquibus Ecclesiis peculiare fuit, ut Sabbatho solum legeretur Evangelium, quamquam ne hoc quidem BONA concedit.

(3) Olim Lectores Evangelium quoque legebant; postea id munus Diaconorum adeo proprium fuit, ut S. HIERONYMVS [*ep. ad SABINIANVM*] eum laudaret, quod *Evangelium Christi quasi Diaconus lectitabat*. Vide BONAM (*Lib. II. cap. VII. §. 1.*) & GRANCOLASIVM [*Ancien. Liturg. p. 513. seq.*] In *Alexandrina* Ecclesia Evangelium canere solius Archidiaconi erat; in solemnioribus vero diebus ab ipso Episcopo CPoli canebatur,

SOZOMENO teste (*Lib. VII. hist. Eccles. cap. 19.*)

(4) Varias petendae, adcipiendaeque Benedictionis formulas vide apud BONAM (*L. c. §. 2.*) & GEORGIVM (*de lit. R. P. Lib. III. cap. 18.*)

(5) ETHERIVS, & BEATVS (*adv. ELIPAND.*) de ritu Sacrificii differentes singularem suae gentis ritum, ubi Diaconus Evangelium ex altari sumeret, animadvertunt. *Quum*, inquiunt, *Evangelium a Levita super altare levatur, a Levita primum dicitur: Laus tibi, & ab omnibus respondetur: Laus tibi Domine IESV Christe, Rex aeternae Glorae.*

xciv DISPVTATIO II. §. XIV.

TIVM: *Quando Evangelium*, inquit, *legendum est, adcenduntur luminaria, jam sole rutilante, non ad fugandas tenebras, sed ad laetitiam demonstrandam*. Discimus tria ex hoc loco; primo causa quae fuerit, ut adcenderentur luminaria, & cerei, quando legebatur Evangelium, ad demonstrandam laetitiam; 2. illam consuetudinem non fuisse in tota Ecclesia, quia id dicit esse proprium Ecclesiae *Orientis*; 3. colligimus, in Ecclesiis *Orientis* in ceteris partibus Missae nullum adcensum cereum, neque in introitu, idque etiam colligimus ex Libro *Ordinis Romani* scripto post D. HIERONYMUM. Immo idem auctor ait, solitos cereos extinguere post Evangelium, & ad consecrationem iterum adcendi; unde nunc relictus mos, ut eo tempore novus cereus adcendatur. ISIDORUS (*Lib. VII. cap. 12. etymologiar.*) idem scribit: ergo extincti erant post Evangelium (6). Unde male putant Summistae, esse peccatum mortale incipere sacrum sine lumine (7). Id duravit usque ad Concilium *Aquisgranense* [*cap. 5.*] Hujus consuetudinis vestigium tantum manet hodie in hebdomada sancta, quando legitur Passio; tunc enim extinguuntur omnes cerei, quia ibi ratio, propter quam adcendebantur, amplius non habet locum, nempe quia non sit ibi locus laetitiae (8).

V. Alia caeremonia est, quod Diaconus ad Pulpitum adcedat, & convertat se versus Aquilonem, & totus populus una, quamquam nunc in tanta populi frequentia minus adverti potest. Caus-

Quod lector Evangelii ascendat in pulpitum, & convertat se ad Aquilonem.

(6) „ Verum, inquit GEORGIUS „ (*T. II. p. 151.*) *Ordo Romanus* I. ex editione BLANCHINI haec habet, quae in editis desiderantur: *Ceteri vero Acolythi sumentes cereostata, ponent ea retro altare per ordinem*. Ex quibus incertum fit, an candelae in his candelabris positae extinguerentur, an adhuc adcensae collucere. At praeter AMALARIVM, ex ordine Romano V. aperte liquet, has candelas post Evangelium extinguere consuevisse: *Et candelabra, inquit, ab Acolythis extinguantur & post altare ponantur* „.

(7) Haec omittuntur in C.L. Hinc tamen non inferas, peccati mortalis reum non esse Sacerdotem, qui partem aliquam Missae notabilem in quo-

cumque casu celebrare sine lumine auderet. Vide MERATIVM ad GAVANTVM [*T. I. p. 121.*] & BENEDICTVM XIV. [*de Sacros. Missae Sacrific. Lib. III. cap. 7. n. 2.*] Id solum MALDONATVS innuit de eo, qui nondum adcensus luminibus sacrum inchoaret. Neque tamen ego a veniali culpa excusarem huiusmodi Sacerdotem, qui ne tantillum exspectaret, dum lumina adcenderentur, veluti morae impariens, Missam inchoaret.

(8) De luminibus, cereisque ad Missam vide disputantes BONAM (*Lib. I. cap. 25. §. 7.*) in eumque P. SALAM, ac BENEDICTVM XIV. [*de Sacros. Miss. Sacrific. Lib. I. cap. III. num. 4.*]

DISPUTATIO II. §. XIV. xcv

Causas alii alias adignant, sed pleraque sunt allegoricae, & nimis longe petitae, quae potius ad concionantem, quam ad docentem pertinent. Mihi videtur esse una e duabus. Prima, quae videtur mihi verior, quia olim aedificata erant templa, ut discimus ex CLEMENTE (*Lib. II. Constit. cap. 62.*) ad formam navis (9). Nam sicut in navi est utrimque ordo remigum, medium autem locum occupant sarcinae, & viatores; ita in templo erant tres partes, una sinistra ingredientibus, in qua sedebant viri, altera dextera, in qua feminae; quas duas partes vocavit CLEMENS *πασοφορία* (quam vocem CLEMENTIS interpres quum putat significare arculas prope altare, in quibus reponerentur vestes Sacerdotum, errat, nam significat CLEMENS his nominibus partes Ecclesiae: deinde sine dubio sumpsit ex cap. XXII. ESAIAE, ubi D. HIERONYMVS vertit *tabernaculum*) & vocabatur *πασοφορίον* virorum, aut mulierum, quasi tabernaculum virorum, aut mulierum. *Gracci* clarius vocarunt illud *αυδρισιον*, istud *γυναικειον*, quo nomine etiam appellabant conclave feminarum in privatis aedibus. In media parte erat chorus Sacerdotum, qui locus uno nomine vocatur *Schola*, & qui praeerat, *Magister Scholae*, cui nunc successit, qui vocari potest *Magister odeli*, idest Magister cantus. Huc neque viris laicis, neque feminis licebat irrumpere. Item discimus ex AMBROSIO (*ad Virginem lapsam cap. 6.*) fuisse etiam loca separata diversis aetatibus, ut verbi gratia Virginibus inter feminas. Hoc ipsum fuit in more Judaeorum. Nam non tantum viri separati sedebant, sed etiam Virgines, ut scribit ORIGENES (*Tract. XXVI. in MATTH.*) & appellavit traditionem Hebraeorum antiquissimam, quum ipse sit antiquissimus, & narrat (10), B. Virginem post partum, quum in templo concurrisset ad locum Virginum, & a Ministris expelleretur, a ZACHARIA Patre IOHANNIS BAPTISTAE defensam fuisse: hinc orta contentione exploratam Virginem (quod videtur falsum esse) eaque in contentione occisum esse ZACHARIAM inter templum, & altare; de qua caede mentio est in Evangelio. Post haec quum obsolesceret haec disciplina, & feminae pro sua audacia non solum in virorum laicorum,

sed

---

(9) Quae sequuntur, ex M. C. descripsimus.

(10) Et haec ex M. C. malimus exscribere, quod C. F. faus implexe eadem exhiberet.

xcvj   DISPUTATIO II. §. XIV.

sed etiam in locum Sacerdotum, sive presbyterium irrumperent; legimus saepe hoc nomine reprehensas. Concilium *Laodicenum* (*cap. XLIV.*) prohibet, ne ulla femina ad altare ingrediatur, cujus nomine non tantum altare, ubi sacrificium offertur, sed totus locus, in quo Sacerdotes includuntur, intelligi debet: & GELASIVS I. qui abhinc M. annis vixit (*ep. I. cap. 25.*) dicit, se impatienter tulisse, quod audisset, nonnullas feminas ad altare ingredi; & in Concilio *Nannet.* [*cap. III.*] similiter reprehenduntur mulieres, quae ingrediebantur ad altare; & in Concilio *Parisenfi* II. [*cap. XLV.*] reprehenduntur quaedam feminae, quae eo usque audaciae erant progressae, ut vellent etiam suis manibus Eucharistiam sumere, & porrigere populo. Porro ideo sedebant laici viri in parte, quae erat sinistra ingredientibus templum, quod eadem esset dextra Sacerdoti converso ad populum, aut Episcopo sedenti juxta altare; ex quo tempore erat metienda ratio honoris; qui mos etiam hodie servatur in sacrario *Romano*. Nam quum fit sacrum, Papa sedet ad partem sinistram ingredientibus, neque usquam vidi contrarium, nisi hic *Parisiis*. Nunc ergo causa prior, ut se converteret Diaconus ad Septemtrionem ea est, ut se converteret ad viros, praestantiorē populi partem. Altera esse potuit, quam AMALARIVS (*Lib. III. de rebus Ecclesiasticis cap. 18.*) adfert, quod illa pars censeretur esse melior, & IVSTINVS in explicatione quaestionis 118. quia interrogatus fuerat, cur Christiani potius versus *orientem*, quam alibi orarent, quum ubique sit Deus, & impleret totum orbem: *quia*, inquit, *volumus dare Deo, quae optima sunt, & oriens* censeretur pars honorabilior, quia est dextra, si ad sinistrum polum nos convertamus; quo fit, ut dextra manu potius, quam sinistra nos signemus. Nunc ergo (11) quum alii *orientem*, alii *occidentem* vocent dextram mundi partem, quum non posset se ad *orientem* convertere qui legebat Evangelium, ne esset averfus a populo, convertēbat se ad Septemtrionem, ut sic censeretur esse conversus ad *orientem*. Scio MICROLOGVM (*cap. IX.*) & nonnullos alios Auctores scribere, solitum se convertere ad meridiem; sed puto esse errorem Librariorum; nam contrarium docent omnes *Libri Romani* (12):

VI. Alia

(11) Solus C. M. haec addit usque ad paragraphi finem.

(12) Quos Libros *Romanos* haec designare MALDONATVS voluerit, mihi

DISPUTATIO II. §. XIV. xcvij

VI. Alia caeremonia est, ut Diaconus dicat : *Initium Sancti Evangelii*, vel *Sequentia Sancti* (13) &c. Quae res est valde antiqua. Nam CHRYSOSTOMVS (*hom. VIII. in Epist. ad Hebr. & homik. III. in II. ad Thessal.*) hac ratione reprehendit eos, qui non sunt adtenti in Ecclesia. *Non auditis*, inquit, *quod dicit Dia-*
Mald. n conus : Aliae caeremoniae.

mihî incompertum est. Nam ordo Romanus ad meridiem Diaconum, Evangelium qui legeret, verti jubet. „ Atque hic mos, inquit GEORGIVS [T. II. p. 155.] in Ecclesia Romana saeculo etiam XII. perseverabat, nam in dialogo inter Cisterciensem, & Cluniacensem Monachum apud MARTINIVM [in nov. Thesaur. anecdot. T. V. pag. 1587. Interrogat. 44.] Cisterciensis haec objicit, ac narrat: „ In libro, inquit, qui Sacramentarius dicitur, sic legitur : Diaconus dum legit, sistat versus aquilonem, quia frigidis in fide praedicatur Evangelium. Romae vero, quia masculi ad meridiem, feminae consistunt ad aquilonem, vertit se ad digniorem sexum. Ecce contra sacram auctoritatem, contra Romanum morem, contra vestrum in privatis Missis morem in publica Missa legis Evangelium versi ad orientem. Dic quaeso, si nosti, tam mirae consuetudinis aliquam rationem. His adde brevem adnotationunculam ad oram in Codice Vaticano 1146. ad ea verba Eclogae AMALARII: Cur sit Diaconus in ambo: versus ad orientem; ubi haec adnotantur: Apud nos contra Aquilonem, quia contra illum loquitur, qui dixit: ponam sedem meam ad Aquilonem. Haec manifeste docent, Romae Diaconum, dum Evangelium legeret, faciem ad meridiem vertisse. „ Haec ipsa tamen verba aperte significant, alibi Diaconum ad Aquilonem se convertisse. Idem REMIGIVS Antisiodorensis de Galliis diserte docet in explicatione Missae. Addit

SALA [T. III. in BON. p. 154.] „ Visitur in Ecclesia Aquisgranensi magnifica Cathedra ab Imperatore Sancto HENRICO donata anno MXII. ex qua Diaconus legit Evangelium, eaque sita est in dextera parte introitus Ecclesiae, quae antiquissimum est monumentum moris legendi Evangelium Septentrionem versus. „ Ceterum sive Diaconus ad meridiem, sive ad Aquilonem se se converterit, eadem ratio est. Nam, ut ex Dialogi auctore audivimus, causa, cur Romae ad meridiem se verteret, erat virorum in ea Templi parte statio, quum alibi ad Aquilonem consisteret.

(13) Graeci antea silentium indicunt. Nempe Diaconus quinquies per intervalla clamat: *adtemamus*. Diacono exinde in Ambonem adscendente, alta similiter voce Sacerdos ait: *Sapientia recti audiamus S. Evangelium &c.* In Missa quoque Aethiopum Diaconus circuit Ecclesiam elata voce dicens: *Surgite, audite Evangelium, & bonam adnuntiationem Domini, & Salvatoris IESV Christi.* Apud Latinos Diaconus, vel Sacerdos lectionem Evangelii incipit salutando populum, dicens: *Dominus vobiscum*, ut ea salutatione similiter excitet fideles ad devote percipienda verba divina. Apud Mozarabes ante Epistolae lectionem Presbyter dicit: *Silentium facite*; ad Evangelium vero post *Dominus sit semper vobiscum*, dicunt *Principium Sancti Evangelii*, vel *Lectio Sancti Evangelii*; verbo autem *sequentia* utuntur ad epistolae lectionem.

xcviii DISPUTATIO II. §. XIV.

onus: haec sunt verba Sancti Evangelii, & non dicit alia de causa, quam ut populum adtentum reddat ad audienda Dei verba. Erat enim exordium hoc Ecclesiasticum, & usitatum in Prophetis. Dicebant enim: haec dicit Dominus; ut populus adtentior redderetur. Hac voce audita populus orabat Deum, ut daret gratiam illi, qui legebat Evangelium, ut recte pronunciarer, & aedificaret Ecclesiam, & juvaret auditores. Postea perit illa oratio negligentia hominum, & tamen ne populus nihil dicere videretur, coepit dicere *Gloria tibi Domine* (14), quae est velut adtentio boni nuntii, ut notat AMALAKIVS cap. 18. Nam quum captat adtentionem Diaconus dicendo: *initium Sancti Evangelii*; populus id adprobat, quum dicit: *Gloria tibi Domine* (15). Res est DCCC. antiquior. Deinde alia caeremonia est, quod Diaconus imprimat signum Crucis super Librum, in fronte, in ore, & in pectore. Quod Crux imprimatur, est caeremonia communis, quia id Christiani solebant facere, quando aliquid arduum adgrediebantur, cujusmodi Evangelium. Quod autem ter signum Crucis faciat, id factum est propter *Arrianos*, ut declararent omnibus modis Christiani, se non esse *Arrianos*, & ideo uno quidem signo, sed triplici modo expresso signat se in Libro, in fronte, & in pectore (16). Sequitur thuribulum, & suffitus, quo significatur Evangelium praeferre summam fragrantiam. Ad haec dum legebatur Evangelium, Episcopus, & adstan-

(14) Haec responsio in quibusdam antiquis Missalibus amplior habetur, additur enim: *qui natus es de Virgine, cum Patre, & Spiritu Sancto in sempiterna saecula.*

(15) Similia sunt, quae adnotat RVPERTVS: *Respondemus*, inquit, *Gloria tibi Domine, glorificantes Dominum, qui misit nobis verbum salutis.*

(16) Addit C. M. „ ut vel ex eo „ conicere est, quod etiam nunc in „ Hispania is mos obtineat, ubi Arria- „ ni diutissime fuerunt „. Ceterum Ritus hic antiquissimus est, & in ordinibus Romanis praeceptus, cujus expositio in Missali Athanateni anni MDLVI. his verbis exprimitur: *Li-*

brum signat, ac si dicat, hic autem est Liber Crucifixi. Sacerdos autem, vel diaconus Evangelium lecturus se signat in fronte, in ore, & in pectore, quasi dicant, non erubesco Evangelium ipsum ore praedicare, & corde credere. Simili Cruce se signant fideles, qui adsistunt, non minus antiquo more. Quam dum olim formabant, haec verba adjiciebant: Crucis vivificae signo mani, Domine, omnes sensus meos ad audienda verba S. Evangelii, corde credenda, & opere complenda. Quae formula existat in antiquissimo Codice San-Dionysiano, tempore CAROLI M. exarato.

DISPUTATIO II. §. XIV.   xcix

adstantes Episcopo Sacerdotes baculos, quibus tamquam columnis significatur gubernatio Ecclesiae, dimittebant (17); totus autem populus adsurgebat, quod antiquissimum est, utpote traditum ab Apostolis; cujus CLEMENS (*Lib. II. Const. cap. LXI.*) repetit rationem ex illo *Deuteronomii cap. XXII. Audi Israel, & tace.* Ut igitur populus significaret, se esse adtentum, surgebat, & aperto capite adtendebat, quod erat urbanum, ut loquente Domino servi essent aperto capite, ut significant, se paratos ad ea implenda, quae in Evangelio recitantur (18). Ultima caeremonia est, ut lecto Evangelio (19) Diaconus porrigat Librum (20) Episcopo, vel Sacerdoti, ut osculetur. Non invenio hujus rei

n 2

anti-

(17) De hujusmodi baculorum ad Evangelium depositione praeter BONAM vide SIRMONDVM in Epistola de duobus AMALARIIS ad *Constantinum CAIETANVM*, & GEORGIVM (*de Lit. R. P. T. II. p. 156.*)

(18) M. C. addit „ ut & Judaei facitabant (*Esdr. Lib. II.*) Et quidem „ ut staret hoc tempore, praecipit „ ANASTASIVS in Epistola ad Episcopos *Burgundiae, & Macedoniae.* „ Sed errant, qui ejus caeremoniae „ hunc putant fuisse auctorem, quum „ ejus mentionem faciat CLEMENS „ antiquior „. Verum Epistola haec ab ISIDORO confecta fuit. In Libro tamen Pontificali idem decretum ANASTASIO tribuitur; quod tamen subtilitae fidei visum est COVSTANTIO (*T. I. Epistol. Rom. Pontif. col. 738.*)

(19) Quum summus Pontifex Missam solemniter cantat, saltem XII. Saeculo (vide GEORGIVM *L. c. p. 162.*) mos obtinuit, ut tam Evangelium, quam Epistola Graece, & Latine legantur: sicut olim in *CPolitana Ecclesia Latino* aequae, ac *Graeco* Sermones lecti fuerunt; tum ut per hoc significaretur unio inter utramque Ec-

clesiam; tum ut *Graeci, & Latini*, quos adesse contingeret, lecta intelligerent. Viget etiam nunc iste mos diebus solemnioribus in celeberrimo *Franciae* Monasterio S. DIONYSII, vigeatque olim, teste LEONE Ostiensi [*in Chronico Lib. I. c. 32.*] in Coenobio Cassinensi. Exstant praeterea *Suessione, & Turonibus* vetera MSS. ritualia, in quibus habetur, Epistolas, & Evangelia *Latino, & Gallico* Sermone fuisse perlecta. „ Unde etiam in partibus „ nostris, inquit P. MAYER *pag. 229.*, „ ea permanet consuetudo, ut Parochi „ omnibus diebus festivis, ac Dominicis, toto item Quadragesimae tempore singulis Feriis secundis, quartis, & sextis, post Evangelium *Latinum*, lingua vernacula eundem „ sacrum textum pronuncient; in pulpito quidem, seu Cathedra, quando „ ad populum habetur concio, alias „ in gradu altaris &c. „

(20) Alia caeremonia osculum Libri antecedebar. Nam lecto Evangelio fideles olim dixisse *Amen*, BETH in Explicatione divinorum officiorum [*cap. 39.*] & DVRANDVS [*Lib. IV. cap. 24.*] testes sunt; quod etiam in *Missae Mozarabum*, & in *Regula S. BENEDICTI* [*cap. II.*] praec-

c   DISPUTATIO II. §. XIV.

antiquius testimonium quam abhinc DCCC. IONAE *Aureliensis* in Lib. de *Imaginibus*, qui agit de ista caeremonia tamquam antiqua: id autem significabat obedientiam, ut oscularetur nomine totius populi, quo significaret se adprobare, & amplecti totum, quod recitatum ab eo erat (21).

§. XV.

CONCIO, ET EXPULSIO CATECHVMENORVM.

Concio. I. **P**ost Evangelium sequitur Concio, sive sermo, ut constat ex ipsis, qui exstant, antiquis Patrum sermonibus, quae *concio* vocabatur, & etiam *tractatus*, ut constat ex AMBROSIO (*ep. 33. Lib. 5.*): *post lectionem*, inquit, *& tractatum; & serm.* 48. moris fuisse docet, ut si quis peregrinus venisset aut Episcopus,

praescribitur. ALENSIS item (4. P. *Summae in tract. de offic. Missae*): *perleſto*, inquit, *Evangelio*, dicunt adſiſtentes Amen, quasi dicant: *Faciat nos Deus perſervare in Doctrina Evangelii. Alii dicunt: Deo gratias, in gratiarum actionem pro beneficio tantae doctrinae, & tam ſalutaris. Nunc dicimus: Laus tibi Chriſte. Addit ALCVINVS ex Ordine Romano, populum ſe ſigno Crucis munire tunc conſueviſſe, ut quod ex divinis eloquiis ad ſalutem percepit, ſignatum ſigillo Crucis, atque munitum permaneat.*

(21) Dum Episcopus, vel Sacerdos Evangelium osculabatur, precatio- nes addebat. In Miſſa Illyrici haec leguntur.

„ *Perleſto autem Evangelio Diaconus dicat* „.

„ *Per iſtos Sermones Sancti Evangelii tui, indulge mihi Domine omnia peccata mea* „.

„ *Et ceteri omnes dicant, Pax tibi* „.

„ *Tunc adlato incenſo, ſimulque Evangelio, ad ſalutandum, dicant ſinguli* „.

„ *Per iſtos Sanctos Sermones Evangelii Domini noſtri Jeſu Chriſti, indulgeat nobis Dominus univerſa peccata noſtra* „.

„ *Aliae formulae ad osculum Evangelii exſtant in Codice Monasterii S. DIONYSII, nempe: Ave Sanctum Evangelium, ſalus, & recreatio animarum noſtrarum. Et: Ave verba Sancti Evangelii, quae totum mundum repletiſti. Item: Per iſtos ſanctos Sermones &c. ut ſupra. Quae quidem formula: Per iſtos Sermones &c. habetur in Codice Tiliano, & Pontificali Salisburgenſi. Denique huiusmodi formula exſtat in Sacramentario Gregoriano XII. Saeculi: Perleſto (ita ibi) autem Evangelio dicat: Pax tibi. Deinde quum osculatur Evangelium, dicat: Per iſtos Sermones Sancti Evangelii ſui indulgeat nobis Dominus univerſa delicta noſtra. Huius loco nunc formula illa uſurpatur: Per Evangelica dicta deleantur noſtra delicta* „. Haec ex GEORGIO deprompſi (L. c. p. 160. ſeq.)

DISPUTATIO II. §. XV.

cj

copus, aut Sacerdos, is honoris causa tractatum, seu concionem haberet; quae tamen res, quia parere coepit contentionem, & aemulationem, OSIVS *Cordubensis* auctor fuit, ut tolleretur in Concilio *Sardicensi*. Vocarunt etiam *sermonem*, ac post coepit esse hoc discriminis, ut *tractatus* vocaretur continua explicatio totius Evangelii, vel Prophetiae, *sermo* autem, aut praedicatio brevis explicatio partis Evangelii, Graece *ομνλία* quasi familiare colloquium. Itaque nullam harum videmus huiusmodi, ut non possit haberi spatio dimidiatae horae; nempe tunc quidem ferebant prolixitatem, quod vidimus AMBROSIVM alicubi reprehendisse. Ad haec legimus locum, quo Episcopus habebat orationem, seu concionem, vocatum fuisse *exedram* apud AVGVSTINVM (*serm. 6. de Sanctis.*) Haec est Missa Catechumenorum (1).

II. Quae sequitur, propria Christianorum est. Itaque Ene-gumeni, Catechumeni, excommunicati, infideles a Diacono ex Ecclesia expellebantur clara voce, ut docet CLEMENS (*Lib. II. Constit. cap. LXI. & Lib. VIII. cap. 7. 8. 15.*) & CHRYSOSTOMVS (*hom. IV. XXIV. LXXXIII. in Matth. III. in ep. ad Ephes. hom. XVIII. LXXIX. ad populum Antiochenum hom. III. & IV. de natura Dei*), AMBROSIVS (*Lib. III. de Sacramentis cap. 2. & Lib. V. epistol. epist. LXIII.*). CYRILLVS *Alexandrinus* [*Lib. XII. in Job. cap. I.*] originem deducit ab *Exod. cap. XII.* ubi praecipitur, ne incircumcisi comedant ex eo (agno). Nam non baptizati erant veluti incircumcisi Christianis. Addit idem CYRILLVS, hoc significasse Christum, quando post Resurrectionem adparuit mulieri, cui dixit: *noli me tangere*, ut significaret, eos non debere ad mysterium adcedere, qui non adceperant Spiritum Sanctum, ut MAGDALENA. Nam Christus non erat missurus Spiritum Sanctum, antequam adscenderet ad Patrem. Caeremonia autem, qua expellerentur Catechumeni,

Expulsi Catechumeni &c.

(1) De sacris veterum concionibus plura dixi in Italica de iisdem dissertatione propediem in lucem emittenda. Vide etiam FLEURY *disciplinam populi Dei* a me Latine *Venetis* editam [*T. II. p. 87.*] ubi dissertationem Anonymi (hunc postea comperi fuisse

Carolus REGIVM) de origine, ac ritibus priscis sacrarum concionum ex autographo protuli, editam tamen in ejusdem REGII *Oratore Christiano*. Vide & GEORGIVM (*Lib. III. de Liturg. R. P. cap. 19.*) & GRANCOLASIVM (*Anc. Liturg. pag. 520.*)

cij   **DISPUTATIO II. §. XV.**

meni, erat apud Graecos ut diceretur a Diacono ἁγία ἁγίοις, ut est apud CYRILLVM (*hco citato*). In Liturgia D. IACOBI dicit: μὴ τις τῶν κατηχουμένων, μὴ τις ἀμυντῶν, μὴ τις τῶν μὴ δυναμένων ἡμῖν συνδεσθῆναι, nullus Catechumenorum, nullus eorum, qui nondum initiati sunt ad sacra, nullus eorum, qui orare nobiscum non possunt, ingrediatur; apud CLEMENTEM vero (*Lib. VIII. cap. 5.*) μὴ τις τῶν ἀπιστῶν, μὴ τις τῶν ἀκροαμένων, idest nemo infidelium, nemo auditorum maneat.

III. Ceterum an Energumeni fuerint expulsi, an non, dubitatur. CLEMENS ait, & DIONYSIVS (*in Eccles. Hierarch. cap. 3.*) significat expulsos fuisse: alii auctores contra, ut CHRYSOSTOMVS (*hom. III. de natura Dei*): *maneant*, inquit, *energumeni*, ut daemones ejiciantur, deterreantur adparente Christo, quum esset consecratum Corpus Christi; ex quo loco colligitur, Corpus Christi in Eucharistia ex sententia CHRYSOSTOMI contineri, & Concilium IV. *Arauscanum* (*cap. XIV.*) admittit etiam eos ad Communionem. Ut intelligamus, quomodo ista inter se convenient, sciendum est, duo fuisse genera energumenorum, alios, qui sine sua culpa agitantur a daemonibus, alios, qui sua culpa facti essent ab Ecclesia, ut ille CERINTHVS, quem tradidit PAVLLVS Satanae; hos expulsos fuisse, non illos. Latini expellebant hac voce: *ite Missa est*, idest *facultas discedendi datur*; significat enim Missa missionem, ut dictum est superius; unde totum Sacrificium Missa vocatum est, auctore RHABANO [*Lib. I.*] ex Constit. CLEMENTIS cap. 32. & ISID. (*Lib. de officiis*). Post quum non jam interessent Catechumeni, vel certe non expellerentur (2), obtinere coepit, ut ea vox usurparetur, absoluta Missa.

§. XVI.

---

(2) Quod circa ann. DCC. coepisse BONA [*Lib. I. Rer. Liturg. cap. XVI. §. 6.*] & Iohannes MORINVS in opere postumo *de expiatione Catechumen.* (*cap. 16.*) existimant, licet THEODVLPHI Aurelianensis testimonio in *lib. de ordine Baptismi* ductus SCHELESTRATIVS (*in diss. de discipl. arcani cap. VI.*) repugnet.

§. XVI.

DE SYMBOLO.

I. **S**equitur Symbolum, quod quamvis non semper dictum est in Missa, tamen semper dictum aliquid loco illius, non in Missa tantum, sed etiam in omnibus aliis Congregationibus Christianorum, quod nempe esset instar militaris tesserae ad dignoscendos Catholicos: quo pertinet illud D. IOHANNIS (II. ep. cap. 1.) *Si quis venit ad vos, & hanc Doctrinam non adfert, non introducatis in domum &c.* Loquebatur enim de summa fidei Christianorum, quam nunc *Symbolum Apostolorum* vocamus. Praeterea quum saepe Christianorum negocia postularent, ut illi per diversas Ecclesias vagarentur, itaque necesse esset aliquo testimonio ostenderent, se esse Catholicos, & admitte-
 tendos ad Communionem, nemo discedebat a sua Ecclesia sine Episcopi, aut Curati litteris, quae essent loco Symboli. Hae vocabantur *γραμματα συστατικα*, idest Litterae commendatitiae: ut in *Can. Apostol.* 13. & 14. & apud CLEMENTEM [*Lib. 2. Constit. cap. 62.*] & Concil. Sardicense [*Can. 9.*] nonnumquam *επιστολαι ειρηνικαι*, & in translationibus *Latinorum* simpliciter *pacificae*, ut quum dicitur: *nemo discedat sine pacificis*, ut in Concilio *Antiocheno* [*cap. 7.*]: Vocabantur autem *pacificae*, quia antiqui pro eodem habebant dare pacem, & admittere ad Communionem. Quia ergo Symbolum admissionis ad Communionem erat osculum pacis, & in hunc usum scriptae litterae, vocatae sunt *pacificae*. Vocabantur etiam *canonicae*, ut in eodem Concilio *Antiocheno* (*cap. 18.*) quia Ecclesiastici Scriptores *το κανονικος* coeperunt usurpare *αἱ τῆς συνουκλίας*. *Εγκυκλιας* enim epistolae vocantur, idest *καθολικαι*, sive *generales*, idest scriptae ad omnes Christianos, & de summa fidei. Item apud Latinos vocatae sunt *communicatoriae*, ut in Concilio *Elibertino*, tum quod darent facultatem communicandi, tum quod per has constabat esse unius Ecclesiae cum alia communionem. Ita D. AVGVSTINVS arguit, non esse *Donatistis* Ecclesiam, quod huiusmodi litteras dare non possent, quales *Galli* vocant *Passport*. Vocabantur etiam *Confessoriae*, ut in Concilio *Elibertino*, & *Arclatensi*, quando scilicet scri-
 ptae

*Varia apud
 Christianos
 Symbola.*

civ   DISPUTATIO II. §. XVI.

ptae erant a Confessoribus, hoc est iis, qui in carcere detenti erant, & martyrium expectabant; ab illis enim petebantur absente Episcopo. Item *formatae litterae*, & absolute *formatae* III. Concil. *Carthag.* (cap. 18.) & V. Concil. (cap. 7.) & in *Milevitano* (cap. 20.) & saepe apud AVGVSTINVM, ut *epist.* 163. Idque ad imitationem *Graecorum* quasi *χαρακτηριστικαί*, vel *συμβολικαί*, idest quibus quasi signo constet quis quisque sit, nisi malis vocare *formatas*, quasi signatas, aut sigillatas, quod mihi minus placet (1). Postea quum non solum admitterentur qui peregre cum tessera adventabant, sed etiam indigni, qui vel non fecerant poenitentiam, vel male sentiebant de fide, atque haec objecissent *Novatiani* Catholicis, constitutus est publicus ille Confessarius, de quo SOCRATES (*Lib. V. Histor. Eccles. cap. 19.*)

*Symbolum
C^oPolitanum,
ejusque usus in
Missam indu-
tus.*

II. Sub idem tempus propter MACEDONIVM male sentientem de Spiritu Sancto coactum fuit secundum Conc. Constantinopolitanum; & ibi dilatatum est illud Symbolum fidei, quod constitutum fuerat in Concilio *Nicaeno* primo. Postea constitutum est, ut Symbolum illud Constantinopolitanum recitaretur ab omni populo ante communionem, ne quis irreperet haereticus (2). Deinde post breve tempus DAMASVS Papa instituit, ut caneretur in *Italia*, auctore HONORIO Augustodun. (*Lib. I.*)

(1) De hujusmodi litteris consulendi FERRARIUS, PRIORIVS, & BENCINVS.

(2) IVSTINVS Junior anno D-LXVIII. imperii sui primo, *Symbolum* Constantinopolitanum in omni Ecclesia Catholica a populo canendum intromisit, ut scribit IOHANNES Biclariensis in *Chronico*: antea quidem Petrus FVLLO *Antiochenus* Patriarcha, qui anno CCCCLXXXVIII. obiit, ut Symbolum diceretur in singulis collectis, instituerat (*Theod. lect. collect. l. 2.*) & post hunc TIMOTHEVS, cognomine COLON, qui ab anno DXI. ad DXVII. tenuit Sedem Constantinopolitanam, instituit, ut fides *Nicaena* in omni synaxi recitaretur

(*Theod. lect. ibid.*) Sed horum instituta hominum haereticorum a paucis suscepta, brevi tempore in desuetudinem abiit; quare exordium ritus recitandi Symboli *Constantinopolitani*, inter Missarum solemnia, IVSTINO Juniori Augusto tribuendum est, quo adnitere, in *Graeciae*, & *Orientis* Ecclesiis Symbolum in collectis recitari coepit. Illud mirum, quod quum IVSTINVS, eodem *Biclariensi* teste, Symbolum cantandum a populo praescripserit, priusquam Dominica dicatur oratio, nec *Graecos*, nec *Orientales*, ut ex eorum Libris Liturgicis constat, Symbolum ante Orationem Dominicam, sed ante consecrationem elementorum, recitare.

DISPUTATIO II. §. XVI.

CV

(*Lib. 1. de Officiis Ecclesiasticis*) (3). Post centum annos plus minus (4) Rex Hispaniae (5) fecit hac de re congregari III. Concil. Tolet. ut cantaretur in Hispania, ut in Italia, cujus epistola est ante cap. Concilii. In Germaniam, & Galliam non tam cito penetravit Arrianorum haeresis; propterea ibi non coepit cantari Symbolum ante tempora CAROLI Magni (6), idque ea occasione, quod eo tempore, quum exortus esset quidam haereticus VRGELITANVS Episcopus (7), qui male de Christo sentiebat, & Constantinopoli coactum esset Concilium quoddam ab Iconoclastis, CAROLVS Magnus curavit Francofordiae congregari (8) legitimum, quo constitutum est, ut etiam in Gallia, & Germania Symbolum cantaretur. AIMONVS [*Lib. 4. de gestis Francorum cap. 85.*] & AEMILIVS *Lib. 5.* (9).

Mald.

o

III. Vo-

(3) Id ipsum XIII. Saeculo testatur auctor *Chronici Turonensis*; eo-que recentior ALBERICVS apud MARTENIVM [*Praef. in T. IV. ampliss. Collect. num. 105.*] Verum tota retro antiquitate id sileat quis recentibus hisce Scriptoribus prudens fidem habeat?

(4) A. DLXXXIX.

(5) RECCAREDVVS.

(6) Quasdam Gallicanas Ecclesias Hispanarum exemplo exciratas Symbolum in Missa recitare coepisse credibile admodum est. Nam apud eundem MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. III. cap. 13.*) exstat homilia quaedam de dedicatione templi, quam eruditus Editor S. CAESARIO Arelatensi tribuit, in eaque mentio fit Symboli *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem* in Missa recitari soliti. Incertum tamen est, inquit LESLAEVS ad *Missale Mozarabum* (p. 544.), an omnes Gallicanae Ecclesiae ante Saeculum VIII. Symbolum in Missa cantaverint. Certe de Symbolo silet libellus S. GERMANI de Missa Gallicana.

(7) FELIX,

(8) A. DCCXCIV.

(9) Adcedit pro Symboli usu inter Missarum solemnias apud Ecclesias Italiae testimonium RATHERII Episcopi Veronensis, qui in Synodica, ad annum DCCCCXCII. in Collectione Conciliorum relata, Clericis mandat, ut memoriter sciant tria Fidei Symbola, Apostolorum, Sancti ATHANASII, & quod ad Missam canitur. In Romana tamen Ecclesia nonnisi XI. Saeculo Symbolum Missae adcessit. Nam anno MXIV. BENEDICTVS VIII. S. HENRICI I. Imperatoris precibus concessit, ut Romae in Missa Symbolum caneretur, quod BERNO Augiensis, Abbas eorum temporum aequalis prodidit [*de reb. ad Miss. spectantib. cap. 17.*] „ Non desunt, inquit LESLAEVS in notis ad *Missale Mozarab.* [pag. 543.] qui putant Ecclesiam Romanam Symbolum in Missa legisse ante Saeculum nonum, quia de Symbolo post Evangelium cantando ordines Romani apud MAILLONIVM II. V. & VI. aperte mentionem faciunt; at BERNO Augiensis, testis oculatus, distincte „ adde-

CVI DISPUTATIO II. §. XVI.

*Symboli origo
& nomen.*

III. Vocatum est autem symbolum, non *απο τῆς συμβάλλειν*, quod compositum fuerit quasi frustatum, sed quia Symbolum significat symbolum notum, idest tesseram. Argumentum huius rei est, quod vocatum sit a *Graecis συμβολον σημαντηριον τεκμηριον*, hoc est signum, indicium ad explorandam fidem.

*Quare Sym-
bolum non can-
tetur singulis
diebus?*

IV. At quare non dicitur omnibus diebus? Quidam putant solum cantari in iis festis, de quibus mentio fit in simbolo, ut in die Nativitatis, Resurrectionis, festis Apostolorum ob *τὴν Communionem Sanctorum omnium* (10). Non placet. Causa autem, cur tantum Dominicis diebus, & Festis celebrioribus cani coeperit, est, quod non caneretur, nisi a communicatis (11).

V. Quae-

„ adferit: Symbolum Romani usque
„ ad haec tempora divinae memoriae
„ HENRICI Imperatoris NVLLO
„ MODO cecinerunt. Cui non con-
„ tradicunt citati Ordines Romani, qui
„ non tradunt disciplinam Basilicarum
„ Urbis, sed Ecclesiarum Galliae, in
„ quibus *Gelasianus*, aut *Gregorianus*
„ receptus quidem erat, sed ritibus
„ quibusdam *Gallicanis* immixtus, ut
„ facile est hos Ordines diligentius in-
„ spicienti deprehendere. Neque ob-
„ stat, quod AMALARIVS in *Eclo-*
„ ga titulum habeat de *Credo in Deum*,
„ quo de Symbolo, post Evangelium
„ recitari solito, tractat. Siquidem
„ hoc loco ritum Romanum purum
„ non exhibet, nam, inquit, convenit
„ populo post Evangelium, quo Christi
„ verba audivit, intentionem creduli-
„ tatis suae praeclaro ore proferre; si-
„ quidem populus in Gallia, & in
„ Hispania Symbolum in Missa reci-
„ tabat, non item Romae. Certe idem
„ AMALARIVS [*Lib. III. de Eccles.*
„ *offic.*] fusc singulas Missae Romanae
„ partes exponens, de simbolo ta-
„ cet: & Ordines Romani genuini III.
„ & IV. HITTORPII, atque is, quem

„ illustrissimus BLANCHINIVS in
„ Prolegomenis ad tomum tertium
„ ANASTASII opus edidit, quique
„ olim ad usum Basilicarum Urbis
„ fuerant exarati, non modo silent de
„ simbolo, sed nullum simbolo reci-
„ tando locum vacuum in Missa relin-
„ quunt. „ Haecenus LESLAEVS:
„ quae fusiore calamo illustravit P. de
„ RVBEIS tum in dissertatione, quam
„ vitae GREGORII Cyprii adtexuit *Ve-*
„ *netiis* 1753., tum in dissertatione de
„ *Sacr. Forojulienf. Ritib. cap. VI.*

(10) Ita INNOC. III. (*de myster.*
„ *Missae L. II. c. 52.*) Qui porro hi
„ dies sint, distinctius tradunt GRAN-
„ COLASIVS (*Ancienn. Liturg. p. 531.*)
„ & SALA (*T. III. in BON. p. 157.*)

(11) Hanc rationem ex *Toletano*
„ III. Concilio hausisse Auctor videtur.
„ Nam ibi Symbolum priusquam *Domi-*
„ *nica* dicatur oratio, clara voce a PO-
„ PVLO decantari debere statuitur, quo
„ & fides vera manifestum testimonium
„ habeat, & ad Christi corpus, & san-
„ guinem praelibandum pectora populo-
„ rum fide purificata adcedant. Sed u-
„ num hoc, nisi admodum fallor,
„ *Toletani Patres* indicant eos, qui com-
„ muni-

DISPUTATIO II. §. XVI. cviij

V. Quæri etiam potest a quibus recitetur. INNOCENTIVS (lib. IV. *de Myſteriis Miſſæ* cap. 31.) adnotat ſolitum cantari non a Cantoribus, ſed ab hypodiaconis. Puto quia primum non canebatur. Deinde quia debebat addiſci a Populo, præcinnente aliquo. Jam Cantorum non erat docere populum, & Diaconi erant impediti. Itaque hypodiaconi recitando præiebant populum (12). Ita vidi recitari in quibuſdam vicis a populo univerſo, puero præeunte ex edito loco.

A quibus recitatur?

§. XVII.

OFFERTORIUM.

I. Sequitur Offertorium, cujus nominis leguntur in libris ſcriptis de rebus Eccleſiaſticis variae ſignificationes. Aliquando vocatur Offertorium id, quod offertur, ut quum Sacerdos dicitur *vivere ex offertorio*. Secundo illud tempus, aut ille locus, quo fiebat oblatio; quare illud ſpaciū, quod eſt inter ſymbolū, & *orate pro me fratres*, vocatur *offertorium*, quamvis variae ibi recitentur orationes. Tertio genus quoddam lintei, quo operiebatur calix, & a Diacono excipiebantur oblationes, ut notat *Georgius CASSANDER* in ſuis Liturgiis. Nam antequam Sacerdos offerret, diaconus linteo intercipiebat omnes oblationes. Deinde adponebat Sacerdoti, eidemque calicem linteo purgatum, & teſtum porrigebat. Legimus in libris Ordinis *Romani*: *Diaconus ponit calicem juxta oblatas Pontificis involutis anſis cum offertorio*. Dubito, an ſit vera obſervatio. Nam eo loco puto legendum eſſe *cum opertorio*. Quod autem vocaretur illud linteum *opertorium*, manifeſtum eſt, quod idem eſſet quod vocatum fuit *fanon fanonis*, ut eſt in eodem

Nomen offertorii.

o 2

libro

municaturi eſſent, ſymboli recitatione, quæ fidei luculenta profeſſio erat, purificari; hinc autem quei colligi poſſit, ſymbolū ab illis, qui communicaturi eſſent, tantummodo recitatum fuiſſe, equidem non intelligo.

(12) Non diſplicet ingeniola hæc conjectura, niſi quod eo loco INNOCENTIVS tradit, ad ſolam ſolem-

nem *Romani Pontificis Miſſam* ſpectaret. Nam ALENſIS ſæculi XIII. Theologus [*de Sacram. Euch. q. X.*] diſerte ait: *idcirco Romano Pontifice ſolemniter celebrante non Cantores in choro, ſed Subdiaconi ad altare decantant; & ipſi generaliter in Miſſa reſpondent, donec Pontifex dixerit: Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.*

cviii   DISPUTATIO II. §. XVII.

libro de Ordine Romano: Diaconus offert cum fanonibus mundis [1].

Oblatarum
forma.

II. De oblationibus, quae offerebantur, explicatum est, quum egi de materia Sacramenti Eucharistiae [2]. Quum ergo con-

(1) Legimus in vita S. WIBORADAE Virginis, & Martyris apud MABILLONIVM [saec. V. Bened. pag. 51.] anno DCCCCXXV haec verba: *Calicem, & patenam, vel corporale, sed & fanonem, cum quo solita es offerre, omnia pura, & munda aqua lavare praecipias.* Ubi MABILLONIVS in notis triplicem fanonis significationem statuit, nimirum pro quavis mappula, secundo pro parte illa sacrae vestis, quae manipulus vocatur, tertio pro corporali. Ibi autem de fanone agitur, seu linteo oblatitio, de quo vide FONTANINVM in disco Christiano votivo (cap. XXI. pag. 65.). HARIVLPVVS item in Chronico Centulensi (Lib. III. cap. III) apud DACHERIVM (Spicil. T. IV. pag. 481) recensens sacrum thesaurum Ecclesiarum illius Monasterii, prout an. DCCCXXXI. descriptus fuerat, inter cetera haec exprimit: *Fanones ad offerendum auro parati XIV. ex brandeo (idest ex velo) tres, ex pallio (idest ex serico, seu alia materia pretiosa) quindecim.* Hinc inquit SALA (in BONAE Lib. II. cap. 8. §. I. p. 200.), discimus, quid sint in ordine Romano: *Fanones offertorii*, quidve significant apud AMALARIVM in Eclogis de offic. Missae verba illa: *cum fanonibus offerunt.*

(2) Enimvero de his agit MALDONATVS de Eucharistia quaeft. VI. T. I. Varior. op. Paris. edit. pag. 86. In Codice tamen L. ista leguntur. De oblationibus tria quoque sunt dicenda. Primum quod offeratur; Secundo, qua forma erant oblationes: Tertio, qui offerebant, viri so-

li, an feminae? Quod ad primum adtinet, varii imprimis exstiterunt abusus propter nimiam quamdam hominum curiositatem. Nonnulli enim, ut Cataphryges & Pepuziani, offerre volebant vinum sanguine humano suffusum, & mixtum, ut magis Sanguinem Christi per solam oblationem exprimere viderentur, ut ait AVGVSTINVS in lib. de haeres. (h. XXVII. & XXVIII.) & EPIPHANIVS (haer. XL.) Unde Christianos propter illos Cataphryges gentiles vocabant homicidas apud TERTVLLIANVM Apol. cap. VII. & IX. & apud MINVTIVM in disputatione OCTAVII. Alii, nempe Artotyritae, propter adfectionem (f. adfectionem) figurarum veteris Testamenti caseum coeperunt offerre, aut purum, aut mixtum cum farina, ut ait D. AVGVSTINVS libro de haeresibus [haeresi XVIII.] & EPIPHANIVS (haer. XLIX.). Manichaei offerebant panem mixtum humano semine. Miror D. AVGVSTINVM loquentem de hoc scelere Manichaeorum in libro de haeresibus (cap. XLVI.) scribere, & dicere, nullum Christianorum id scire potuisse, nisi quando instante VRSO Tribuno alii qui (eorum) adducti sunt, quum per octo annos cum Manichaeis versatus esset. Id autem per quamdam puellam patefactum fuisse testatur CYRILLVS in sexta Catechesi illuminatorum, qui post AVGVSTINVM vixit. Deinde idem LEO Papa in Sermone I. de jejuniis decimi mensis dixit, fuisse patefactum

per

DISPUTATIO II. §. XVII. cix

constitutum esset Canonibus Apostolorum, ut non offerretur, nisi panis, & vinum, panis semper oblatus est forma rotunda, quae satis colligitur ex ea historia, quam commemorat GREGORIUS Magnus (lib. IV. *Dialog.* cap. IV.), ubi vocantur *oblationum coronae*, quas nos appellamus hostias, a forma scilicet rotunda, ut nos facimus tonsuram [3]. Notavit interpres Ordinis *Romani*, fuisse illum antiquum morem, & factas huiusmodi coronas, sive hostias ex pugillo farinae; debuisse enim esse parvas ob multitudinem communicantium; pugillus autem est minima mensura, & eas adtulisse singulas feminas aqua maceratas. Vide quid IOHANNES Diaconus narret de puella, quae a se maceratam hostiam cognovit inter communicandum (lib. II.). Ad haec quia non semper communicabant, non semper offerebant oblationes. Itaque Sacerdotes quum non haberent, quod consecrarent, coacti sunt, vel ipsi, vel Diaconi ostiatim petere pugillum farinae, ac deinde in hostiam pinsere, qui mos etiam nunc servatur apud *Graecos*, & apud nos pridie Resurrectionis Sacerdotes petunt farinam, & quod inde confluit panis, postridie dant populo post communionem, vocantque *oblatus* vocabulo antiquo *Galli oubliex*. Deinde consuetudo has oblatas mutavit in pecuniam, idest denarios, cujus causam HONORIUS in lib. de *Gemma animae* (cap. 63.) scribit fuisse figuram. Ego credo, quia erat molestum quotidie conficere oblatas, coeptum dari pecuniam, qua emerentur. Ergo singuli conferebant, & osculabantur manipulum, & stolam. Causa est, quia manipuli erant chirothecae Sacerdotis, quales nunc sunt quaedam viatoriae, quas brachio adpendebant, ut sit. Quia ergo magna veneratione adiciebantur Sacerdotes, & Episcopi,

ut

„ per quosdam *Manichaeos* a se in-
 „ quisitos. Alii offerebant alia, ut
 „ agnos, haedos, deinde caseum. Et
 „ quia hoc non decebat, prohibitum
 „ fuit in *Canon. III. & 4. Apost.* &
 „ in epistola IVLII Papae ad Episco-
 „ pos Aegypti, & in Concilio *Afri-*
 „ *cano* (cap. 4.) & in Concilio III.
 „ *Braccarensi* [*Can. 1.*] & in sexta
 „ synodo generali [*Can. XXVIII.*]
 „ Statutum autem fuit, ut panis, &

„ vinum tantum offerretur. Et si quis
 „ vellet benedici aliquid post Missam,
 „ hoc faciat, ne videatur simul cum
 „ Corpore Christi illa etiam conse-
 „ crare.

(3) Confer BONAM [*Lib. I. cap. XXIII. §. 10. & 11.*] GRANCOLASIVM (*Ancien. Liturg. pag. 555.*) & GEORGIVM (*T. II. de Lit. Rom. Pont. pag. 202.*)

CX DISPUTATIO II. §. XVII.

ut legimus solitum populum osculari manus & pedes EPIPHANIO Episcopo, dabat potius Sacerdos chirothecas, aut stolam osculandam, quam manus. Postea crevit avaritia, ut Sacerdotes, quod sponte offerebatur, coeperint jure exigere; quod esset melius non fieri (4).

Qui offerebant?

III. Omnes autem offerebant, qui in communione Ecclesiae essent, ut constat ex CYPRIANO in libro *de Eleemosyna: Locuples matrona sine sacrificio in templum venit*. Item D. AMBROSIVS (in 1. *ad Cor. Cap. XI.*) & *Concil. Matifcon.* (Cap. IV.) [5]. Itaque saepe leges in Conciliis de Poenitentibus admit- tendis sine oblatione ad communionem, idest ad orandum cum Christianis, scilicet ita ut non offerant, ut in *Ancyrano* (Cap. 5. 6. 7. 8. 16.) *Nicaeno* (cap. 11. 13.) Hinc excipiebantur cantores, quia, ut docet AMALARIVS *Lib. de rebus Ecclesiasticis* (Cap. 6.) propter necessitatem canendi non habebant facultatem huc il- luc discurrendi, sed solum offerebant aquam in vase argenteo, aut quia aliquis debebat dare, utpote necessariam ad sacrificium; neque enim populus aquam portabat: aut quia deberent cantores aquam bibere. Unde etiam nunc alicubi mos est, ut Can- torum Schola offerat aquam vase argenteo (6). Quia vero po- pulus

(4) Vide citatum GEORGIVM (l. c. pag. 207. n. 15.)

(5) Adde cum MABILLONIO, & GEORGIO (T. II. pag. 199.) in- signem GREGORII *Turonensis* locum in lib. *de gloria Confessor.* (cap. XV.) Narrat is, mulierem Senatorii ordinis pro conjugis sui anima quotidie per annum integrum, ad Missarum so- lemnia oblationes adtulisse: *Semper sextarium Gazeti vini* [idest e Gaza *Palaeestinae* urbe advecti] praebuit in *Sacrificium Basilicae Sanctae*; sed Sub- diaconus nequam reservans gulae Ga- zetum, acetum vehementissimum offe- rebat in calice, muliere non semper ad communicandi gratiam adcedente. Ea vero mulier de Subdiaconi fraude in somnis a viro admonita, adcessit ad communionem calicis, e quo, loco vini quod obtulerat, hausit acetum

vehementissimum. Observat inter ce- tera MABILLONIVS, hanc mulie- rem oblationem vini fecisse etiam his diebus, quibus non communicabat; quibus vero diebus communicabat, vi- num hausisse ex calice alio a calice Sacerdotis; nam aeque Sacerdos, ac mulier, Subdiaconi dolum deprehen- disse, si uterque ex uno, eodemque calice bibisset. Calices isti, in quibus laici communicabant, *ministeriales*, & *offertorii* dicebantur.

[6] XIII. saeculo excipiebantur ab oblationibus ferendis Clerici, teste ejus temporis Scriptore Johanne BELETHO (*de divin. offic. cap. 14.*) nisi in exsequiis mortuorum, & in nova celebra- tione Sacerdotis. Nam, inquit, *inhuma- num videretur, si ii offerre tenerentur, qui ex oblationibus aliorum vivunt.*

DISPUTATIO II. §. XVIII. cxj

populus diu manebat in ista oblatione, interim aliquid canebatur, quod ideo vocatum est *Offertorium* (7).

§. XVIII.

DE LOTIONE MANVVM, ALIISQVE AD SECRETAM.

I. **D**E lotione manuum meminerunt DIONYSIVS *Areopagita* (*Cap. III. de Ecclef. Hierarch.*) CLEMENS (*lib. VIII. Constit. cap. 15.*) non tam ut habeat Sacerdos mundas manus, quam ut significet animi munditiam, & puritatem, requisitam in Sacrificio, ut docet CYRILLVS *Hierosol. 5. Catecheti*: *Vidistis, inquit, Sacerdotem lavantem manus, non ut mundaret sordes corporis sui, sed ad signum puritatem animi* *Lotio manuum.*

(7) Fiebat olim oblatio sine cantu, vel Antiphona; ex quo remansit consuetudo, ut in Sabbatho Sancto pro offertorio nulla cantetur Antiphona; & illa alia in nonnullis *Galliarum Ecclesiis*, ut quando adhibetur organum, similiter cantus offertorii omittatur. Processu temporis psalmi integri decantari coeperunt; postea Antiphona cum versibus quibusdam; ac tandem una sola Antiphona ex Psalmo, vel alio S. Scripturae loco deprompta, dicta *offertorium*, ab offerendo. Integros Psalmos in Ecclesia *Africana* hoc loco a Choro decantatos fuisse testis est S. AVGVSTINVS; de Offertorio vero cum versu ita habet Ordo Romanus I. (n. 26.) *Tantum semel de offertorio, seu & versu ipsius duabus vicibus ad unam Missam domino Papae cantatur*. Ubi duo in hoc cantu distinguuntur; nempe ipsum offertorium, & versus. Talia offertoria cum duobus, tribusve versibus in vetustis Missalibus inveniri observat MABILLONIVS [*in not. ad ord. I.*] ex AMALARIO. Qui versus in secundo or-

dine Romano clarius commemorantur: *Interim cantores cantant offertorium, cum versibus suis &c.* Apud GREGORIVM singula offertoria plures versus habent adjunctos. Ideo autem multiplicati versus, & quandoque integer Psalmus, reperita post singulos versus Antiphona cantari consuevit, ut toto illo tempore, quo populus offerebat, psallentium Clericorum voces audirentur. Sicut olim in veteri Testamento, quum populus offerret holocausta, in voce, & tubis, ac cymbalis laudes Deo canebant, ut ea modulatione se hilari mente munera Deo offerre indicarent. *Lugdunenses, Laudunenses, & Rothomagenses* offertorii versus in aliquot Missis retinuerunt; in plerisque autem Ecclesiis, sicut in Romana, ab offertorio sublati sunt: *Tum quia*, inquit BONA (*Lib. II. c. 8.*) *populi oblationes cessarunt, quae longam psallendi moram exigebant; tum quia organa introducta sunt. quae quum pulsantur, nec ipsum offertorium cantatur.*

cxij DISPUTATIO II §. XVIII.

ostendendi ; lavabat etiam , ut significaret populum , qui communicaturus erat , debere esse mundum .

Post Lotionem . II. Sequuntur post lotionem duae orationes recitandae super oblationes . Alterius initium est : *Suscipe Sancte Pater &c.* postquam enim oblatae erant repositae super altare , Sacerdos recitabat hanc orationem super illas . Alterius vero initium est : *Omnipotens sempiterne Deus, vel Veni sanctificator* : MICROLOGVS observat (*de caeremoniis Missae cap. XI.*) usu gallico introductas fuisse has duas orationes in Ecclesiam Romanam , quia in Ecclesia Romana non dicebantur : Inde constat Ecclesiam Romanam ex aliis Ecclesiis privatis usurpasse caeremonias quasdam [1] , quamquam nonnihil mutato ordine .

De Orate Fratres . III. Sequitur alia caeremonia . Nam post lotionem solet se convertere Sacerdos ad populum , & dicere : *Orate pro me* [2] *Fratres* . Adnotavit AMALARIVS (*cap. 16.*) hinc inchoari verum & proprium sacrificium , quia veluti iterum repetito exordio Sacerdos admonet populum , & fit quasi novus introitus Missae Fidelium , & non Cathecumenorum . Hoc autem faciebat Sacerdos , quia erat adgressurus rem magnam . Nam cetera , quae in Missa antecedunt ad hunc usque locum , sunt res communes , ut dicit D. AMBROSIVS ; sunt enim lectiones , orationes , conciones : Unde quidam Summistae dixerunt , satisfacere praecepto Ecclesiae , qui ex hoc loco Missam audiat ; sed Ecclesiae sensus est , ut tota Missa audiatur .

Responsio : Suscipiat Dominus

IV. Sequitur alia caeremonia , & consuetudo laudabilis , quae observatur in nonnullis locis , ut quum Sacerdos se convertit , & dicit : *Orate pro me fratres* , populus respondeat illi aliquid , quod mihi valde placet . Nam non est consentaneum , ut populus maneat mutus , quum invitatur a Sacerdote ad orandum . Quapropter mos Ecclesiae Romanae in quibusdam locis est , ut popu-

(1) G. M. » Observat MICROLOGVS cap. XI. Gallico usu fuisse introductas , quum Romano non solerent recitari : sed nunc etiam Romano recitantur (ut agnoscere possis , his in rebus non solum rivis vos manare e fontibus , sed etiam fontes e rivis interdum haurire .) »

De his porro orationibus consule BONAM , GRANCOLASIVM , BENEDICTVM XIV. & GEORGIVM .
(2) Verba *pro me* e nostris Missalibus expuncta sunt : ea tamen leguntur in Ordine Romano VI. n. 10. & apud vulgatum ALCVINVM (*de divin. offic. cap. XI.*)

DISPUTATIO II. §. XVIII. cxiiij

populus respondeat aliquid adcommodate Sacerdoti, ut aliquem versum psalmorum, ut in quibusdam locis Psal. XVII. *Dominus memor sit tui, memor sit omnis Sacrificii tui, & holocausti &c.* & alii alio loco: *Holocaustum tuum pingue fiat*; alio in loco: *Spiritus superveniat in te*; aliis in locis: *Suscipiat Dominus &c.* [3]

§. XIX.

DE SECRETA.

I. **S** Equitur oratio, quam *secretam* vocant, quae est prima, quam dicit Sacerdos, postquam se convertit: Ceterum, quare appelletur *secreta*, non est difficile nosse, nimirum quod in silentio, & tacite dicatur; illud tamen est difficile definire, quid vocetur *secreta*. Nam si inspiciamus titulos librorum Missalium, una tantum oratio habet hunc titulum *secreta*, quam post conversionem ad populum, quum dixit *orate pro me*, recitat Sacerdos. At qui a CCC. vel CCCC. annis scripserunt de caeremoniis Missae, *secretam* dicunt vocari non tantum hanc orationem, sed ea omnia, quae ab hoc loco usque ad communionem silentio dicuntur a Sacerdote, ut etiam completantur canonem. Inde illi putant nomen illud *secreta* non esse singularis numeri, sed pluralis, idest *sequuntur ea, quae secreto dici debent*. DURANDVS dixit, *secreta* vocari quaecumque sub silentio dicuntur; sed hanc primam orationem, quae *secreta* dicitur, *secretulam* vocari solitam, aliquando *secretam minorem*, quasi minus *secretam*, quod quae sequuntur, sint *secretiora*. Videntur haec verisimilia; sed tamen innituntur falso principio, nempe ea omnia, quae nunc silentio dicuntur, fuisse olim secreto dicta; quod falsum est. Primo ergo sciendum est, Canonem Missae fuisse olim solitum in Ecclesia clara voce recitari, & etiam verba consecrationis: *Hoc est Corpus meum, & Te igitur clementissime Pater &c.* tam clara voce

Mald. p recita-

Canon, & ipsa consecrationis verba numquam secreto dicta fuerint?

(3) Has, aliasque ejusmodi formulas, quibus olim populus Sacerdoti respondere consueverat, vide apud BONAM (Lib. II. cap. VI. §. 9.) GRANCOLASIVM (Ancienn. Liturg. pag. 586.) & GEORGIVM (T. II. pag. 230. seqq.) Nunc populi nomine unus minister respondet.

recitabantur, ut totus populus audiret. Magnum argumentum est, quod sumitur ex ipsa institutione. Nam Christus clara voce recitavit illa verba: *Hoc est Corpus meum*, quia Apostoli non audissent, si silentio dixisset. D. THOMAS (3. part. quæst. 78. art. 1.) recitat de hac quatuor opiniones præter alias. Quidam dicebant, Christum nullis verbis usum fuisse; quorumdam vero, ut INNOCENTII III. opinio fuit, Christum quidem usum fuisse verbis, sed illa bis protulisse, semel quidem secreto apud se, quum consecravit corpus suum, ut hac ratione doceret nostros Sacerdotes ita eos debere consecrare; deinde ut Apostoli intelligerent, quid illis daret, clara voce protulisse illa verba. Quæ ratio merito refellitur a D. THOMA [1]. Præterea constat hæc in Ecclesia antiqua clara voce fuisse recitata. Hoc colligitur ex D. PAVLLO (1. Cor. XIV.) *si benedixeris* (idest consecraveris Corpus Christi: proprie enim loquitur PAVLLVS de Eucharistia, dicendo: *Hoc est Corpus meum*) *spiritu* (ita ut populus non intelligat te) *qui supplet loco idiotæ* (idest populus ipse, qui sæpe numero est rudis & ignarus) *quomodo dicet AMEN super tuam benedictionem?* Idest non poterit respondere *Amen*, idest adprobare quod dicis [2]. Ceterum non tantum tempore D. PAVLLI, sed etiam fere usque

(1) Ego vero nullum censeo esse hoc argumentum ex Christi exemplo petatum. Quemadmodum enim si quis, quod nunc Episcopus ordinans lente ac paullo elatiore voce secretas proferat, ut Sacerdotes novissime initiati eas cum ipso recitare, & Consecrationis verba uno eodemque, quo ille, tempore pronunciare possint; contenderet, Sacerdotes illos clara voce easdem orationes recitare deinceps quoque debere, inepte argumentaretur; ita inanis est a Christi exemplo ad rem nostram collectio, quum Dominus voce, quæ ab Apostolis audiri potuerit, in ultima coena panem & vinum consecravit, ut eos, quos tunc Sacerdotio initiabat, consecrandi modum doceret.

(2) Plurimi tamen Apostoli ver-

ba de precibus non liturgicis, ac publicis, sed privatis, quæ tamen in fidelium coetu haberentur, intelligunt, ut ESTIVS, IVSTINIANVS, MENOCHIVS, TIRINVS. IVO Carnotensis de convenientia veteris & novi Sacrificii diserte ait, non alibi *Amen* reperiri, quam post verba, *per omnia sæcula sæculorum*, & Apostoli verbis ad id explicandum utitur. *Tamquam de interioribus ad exteriora procedens, ad sensum Ecclesiae quaerit sonora voce, Per omnia sæcula sæculorum: supplet populus super oratione ejus locum idiotæ, & respondet Amen, hac una participem voce se faciens omnium charismatum, quæ Sacerdos multiplici Sacramentorum diversitate fludivit impetrare.*

DISPUTATIO II. §. XIX. cxv

que ad tempora D. GREGORII populus solebat respondere *Amen*, postquam Sacerdos protulisset verba consecrationis : *Hoc est Corpus meum*, ut constat ex D. AMBROSIO, HIERONYMO, EVSEBIO *Caesariensi*: Deinde *Graeci*, qui erant caeremoniarum tenacissimi, usque in hodiernum diem retinent hunc morem, ut clara voce omnia recitent, excepta una aut altera oratione, ut refert *Graecus* auctor BESSARION in suo *Lib. de Euchar.* [3]. Adcedit, quod IVSTINIANVS Imperator

p 2

Chri-

(3) De *Graeca* Ecclesia sequenti adnotatione dicemus. Apud *Occidentales* Ecclesias ad nonum fere saeculum morem obtinuisse, ut plures Canonis orationes (licet non omnes) ipsaque consecrationis verba altiore voce recitarentur, mihi verisimillimum est. De *Africana* id constat ex S. AVGVSTINI epistola ad IANVARIVM. De *Mediolanensi* quoque diserta sunt S. AMBROSII verba de his, qui mysteriis initiantur cap. IX. *Ante benedictionem*, inquit, *verborum coelestium alia species nominatur; post consecrationem Corpus Christi significatur. Ipse dicit sanguinem suum: ante consecrationem aliud dicitur; post consecrationem Sanguis nuncupatur, & tu dicis Amen, hoc est verum.* Neque enim populus id respondere potuisset, nisi *benedictionem verborum coelestium* intellexisset. An *Gotho-Hispani*, & *Galli* olim verba consecratoria submissa, an elata voce protulerint, non satis constat, inquit LESLAEVS (*ad Miss. Mozarab. p. 542.*) „ Si constaret hanc „ rubricam, qua praescribitur, ut om- „ nibus diebus praeter festivos elata „ voce dicatur *in meam commemora- „ tionem*, esse antiquam, suspicari „ haud temere liceret, reliqua sub- „ missa voce esse prolata; sed de an- „ tiquitate hujus rubricae merito am- „ bigitur. Quod autem dicunt titu- „ lum orationis *post mysterium*, &

„ *secreta*, quae in libris *Gallicanis* „ legitur, probare Gallos verba con- „ secratoria submissa voce protulisse, „ fundamento labili nititur: nam ora- „ tio illa *post mysterium* denominata „ est, quia verba illa *mysterium fidei*, „ quae in consecratione calicis profe- „ runtur, consequitur; ab aliis vero „ *post secreta* eadem oratio dicitur, „ quia *secretum* latine idem signifi- „ cat, quod *Graece mysterium*; quare „ denominatio *post mysterium*, & de- „ nominatio *post pridie* a populo ora- „ tionibus, quae consecrationem con- „ sequuntur, impositae, indicare vi- „ dentur, verba consecratoria, tam in „ *Gallia*, quam in *Hispania* alta vo- „ ce a Sacerdotibus fuisse olim pro- „ lata. Si quidem eae denominatio- „ nes non aliam causam habuisse vi- „ dentur, quam quod *Gotho-Hispani*, „ quoties Missae Sacrificio interfue- „ re, voces has POST PRIDIE, & „ *Galli* illas MYSTERIVM FIDEI, „ cum aliis consecratoriis verbis, cla- „ re a Sacerdote prolatas audiverint. „ Quod vero ad *Romanam* Ecclesiam, „ ceterasque illius ritibus addictas spe- „ rat, cum BENEDICTO XIV. (*de sacros. Missae Sacrif. Lib. II. cap. XXIII.*) & GEORGIO (*de Liturg. Rom. Pont. Lib. IV. cap. I.*) qui ta- „ men aliqua, quae diligentius examen „ postularent, aliqua etiam iis, quae ex „ LESLAEO modo descripsimus, non „ satis

cxvj   **DISPUTATIO II. §. XIX.**

Christianis, propterea quod aliqui Sacerdotes erant adeo ignorant, ut non possent discernere, quae clara voce essent recitanda, fecit Novellam CXXIII. in qua praecepit, ut Episcopi omnes, & Presbyteri sanctam oblationem non secreto, sed clara voce celebrarent [4].

Quam ob causam mutata sit consuetudo.

II. Videndum igitur quam ob causam mutata sit haec consuetudo. Quum essem puer, & aliquando incidisse in tabellam quamdam, in qua erat *Te igitur clementissime Pater*, verba consecrationis scripta legebam, sed quidam reprehendit me dicens, in tabella esse verba Consecrationis scripta, quasi peccassem, quod legissem. Narravit tunc, aliquando fuisse pastores in agro, qui quod audirent quotidie in Missa Sacerdotem clara voce recitantem verba consecrationis, forte ridendi jocandique causa etiam recitassent ea verba tenentes panem, & adparuisse carnem, deinde ictos fuisse fulmine. Quod credebam esse fabulam; sed postea legi id accidisse. Antiquus Auctor HONORIVS *Augustinu-*

fatis consentanea immiscent, putarim, totum Canonem, & praecedentes quoque, quas *Secretas* dicimus, orationes fuisse submissa voce a Sacerdotibus recitatas. Vide illos, & praecipue P. LE BRVN (*Liturg. T. IV. diff. XV.*)

(4) Vereor, inquit, de MARCA in *Conc. Sacerd. & Imp.* (lib. II. cap. 6.), ne IVSTINIANVM damnare cogamur, quod de sacrae Liturgiae ritibus constitutionem ediderit, qua mystica verba consecrationis Eucharistiae elata voce, non autem demissa, ut solemne erat, proferri jubet, ut qui locum tenet idiotae, Amen succinere possit. Praeterquam quod enim de ritu Sacrificiorum decernere tentat, quae pars disciplinae solis Sacerdotibus competit, antiquos Ecclesiae mores sollicitat, qui, ut reverentia mysteriis conciliaretur, preces mysticas demissa voce proferri induxerant, ut testatur BASILIVS. CL. MVRATORIUS in *diff. de Reb. Liturg.* (cap. 20.) satis compertum non habet, quod LE BRVNIVS adfirmavit, ex hac IVSTINIANI lege profectum, quod Graeci, & Orienta-

les consecrationis verba elata voce recitent. Verum cum BENEDICTO XIV. (*L. c. n. 14.*) animadvertendum, IVSTINIANVM non adferre veterem consuetudinem, qua (si quae fuisset) profecto usus esset: Quod indicium facit, Canonis preces ante IVSTINIANVM demissa voce recitari consuevisse. Neque etiam dicit, quamdam Missae partem tono recitari solitam cantui opposito, sed secreto, eaque voce, quae non audiretur; ideoque jubet, deinceps recitari non in secreto, sed cum ea voce, quae exaudiat. Igitur submissa voce non significat, quod contendunt Novatores, vocem cantui oppositam; sed quae ab aliis non audiat. Ceterum LE BRVNIVS ostendit, Orientales aliquot Ecclesias arcum, & silentium, frustra ea IVSTINIANI refragante Constitutione, retinuisse, ut videre est *Tom. IV. pag. 154. & seq.*; idque ex ritu etiam recentiorum Graecorum adparet, qui voce quidem elata verba Consecrationis, demissa vero alias orationes Canonis proferunt.

DISPUTATIO II. §. XIX. cxvij

Stodunensis (*lib. I. de Offic.*) refert id accidisse : Deinde alius etiam auctor satis antiquus abhinc fere CCCC. annis INNOCENTIVS III. (*lib. de Myſteriis Miſſae cap. I.*). Praeterea quidam, etiam alius non magnus quidem auctor, sed tamen non malus BELETHVS, qui scripsit de officiis Miſſae, & DVRANDVS, qui scripsit librum nuncupatum : *Rationale diuinorum Officiorum cap. XXXV.* narrat idem [5] . Itaque hi omnes auctores hanc fuiſſe cauſam dicunt, cur clara voce nunc non recitentur verba conſecrationis [6] . Adferunt etiam hujus rei multas alias rationes . Primum, ne fieret vile, quod ſanctum eſt, hoc officium ; Secundo, ad ſignificandum ſilentium Chriſti, qui quum pateretur, obmutuit . Tertio, ut Sacerdos eſſet magis apud ſe collectus, dum in ſilentio oraret . [7]

III. Ceterum non credo has rationes eſſe veras . Iſti enim dicunt, non tantum primam hanc orationem fuiſſe vocatam *ſecretam* ; ſed etiam omnia ea, quae in Canone Miſſae continentur . Ego vero credo, hanc primam orationem ſolam fuiſſe vocatam *ſecretam*, antequam haec conſuetudo mutata eſſet dicendi Canonem ſecreto, ut non tantum illa, ſed etiam reliqua, quae ſunt in Canone dicerentur : quod multis coniecturis probari poteſt . Prima eſt, quod in Liturgiis *Graecorum* legamus, Sacerdo-

*Sola prima
oratio ſecreta .*

(5) Quodque grauius eſt, idem narrat, neque ex incertis rumoribus, quemadmodum Auctores a MALDONATO noſtro indicati, qui ſolum informem quamdam, confuſamque habuere hujus miraculi notitiam, ſed ex GREGORII cuiuſdam viri ſumma ſinceritate, & candore, illorumque temporum, quibus id accidit, aequalis teſtimonio, Johannes MOSCHVS ſub initium VII. ſaeculi ſcriptor in *Prato Spirituali cap. 195.*

(6) Sed perperam . Nam quum in ſecunda Syria circa ſexti ſaeculi exitum (vide BÉNEDICTVM XIV. l. I. n. 6.) id contigerit, *Orientales* potius, quam *Occidentales* Eccleſiae eo miraculo excitatae auguſta Conſecrationis verba ſilentio recitare didiciſſent ; illae tamen in praefinita a IVSTINIANO

recitatione perſtiterunt . Quid ? quod in ipſo Occidente duobus, tribuſque poſt illud prodigium ſaeculis elatae recitationis mos, ubi coeperat, perduravit . Nihil ergo ex eo miraculo in Eccleſiam novae conſuetudinis inueſtum fuit .

(7) Aliam cauſam adſignat octavi circiter ſaeculi Anonymus, cujus *Expoſitionem Miſſae* vulgavit MARTENIVS (*de ant. Eccleſ. ritib. Lib. I. cap. IV. art. XI.*) Ejus verba ſunt : *Quam conſecrationem Corporis, & Sanguinis Domini ideo ſemper in ſilentio arbitror celebrari, quia Sanctus in eis manens Spiritus eundem Sacramento- rum latenter operatur effectum, unde & Graece myſterium dicitur, quod ſecretam & reconditam habet diſpoſitionem.*

cxviii   **DISPUTATIO II. §. XIX.**

cerdotem recitare nonnullas preces secreto, dum populus occupatur aliis rebus, & habent suos titulos etiam hodie hujusmodi orationes, ut silentio dicendae sint. Secunda est, quod videamus populum longo tempore fuisse occupatum in oblationibus. Quemadmodum ergo coeperunt cantare versus aliquos DAVIDIS, quos *Offertorium* vocarunt, dum Populus offerebat, ne prorsus ociosi viderentur; ita credendum est, Sacerdotem, qui non adiciebat oblationem, sed Diaconi ipsi in pannis adiciebant, & eas reponebant super altare, semper fuisse conversum ad altare; & certe id deberet hodie fieri ad vitandam avaritiae suspicionem. Ergo quid ageret tunc Sacerdos conversus ad altare? Nam videmus populum occupatum in oblationibus, & cantores in canendo offertorio. Sacerdos, ne nihil ageret, coepit apud se solus orare, & ideo vocata est *secreta* [8]; nisi dicamus forte fuisse appellatam *secretam*, non quod diceretur secreto, sed quod a solo Sacerdote. Nam in ceteris partibus Missae non solus Sacerdos, sed totus etiam populus orabat clara voce, & sequebantur cantores praeceuntes. Quum autem veniebant ad hanc orationem, cui titulus est *secreta*, solus Sacerdos populo silente recitabat illam orationem, ita ut dicta fuerit *secreta*, non a silentio Sacerdotis, sed populi [9]; sed tamen primam rationem puto esse verisimiliorem.

§. XX.

(8) Equidem non video, qui haec conjectura in oratione, quae post oblationem, immo & post admonitionem *orate Fratres* recitanda sit, locum habere possit.

(9) Intactam haec ratio difficultatem relinquit; locus enim superest quaerendi, cur populus huic orationi non responderet? Aliam innuit causam BOSSVETIVS in *explitatione quarundam orationum Missae* (cap. 2.), nempe vocem hanc *secreta* originem ducere a *secerno*, quod est *separo*; orationes enim, quae *secretae* dicuntur, tum recitabantur, quum Poenitentes & Catechumeni Ecclesia pulsati essent, vel postquam separatae fuissent oblationes.

VERTVS Secretarum infensissimus hostis, quique, si ipsi potestas, totum Canonem jussisset, & ipsa Consecrationis verba alta voce recitari, praecipiti, quo est, judicio & audacia adfirmavit, quod BOSSVETIVS subdubitans, & haesitanter proposuerat. Nihil hac interpretatione violentius: quidni enim tota Missa fidelium *secreta* dici potuerit, quod ejusdem Catechumenis, ac poenitentibus haberetur? Quod si porius oblationes jam separatas spectare velis, cur Praefatio, quae clara voce recitatur, *secreta* dici non debeat, quum secretis jam oblatis recitetur? Malim igitur, ut meam hac de re sententiam aperiam, duo

DE PRAEFATIONE.

I. SEquitur statim Praefatio [1]. Cur autem ita dicatur, facile erit ex iis, quae diximus, intelligere. Nam Sacrificium proprie inchoatur ex hoc loco [2]. Cetera vero, quae praecedunt, aut pertinent ad Missam Catechumenorum, aut si pertinent ad Missam Fidelium, sunt tantum praeparationes, non Missa, aut Sacrificium. Quemadmodum autem Missa Catechumenorum habuit suam praefationem, & suum introitum, ita decebat, ut Missa fidelium suum haberet introitum, qui vocatur *praefatio*. Itaque propter eam causam praefatio appellata est, quia est introitus, ex quo Missa fidelium incipit.

Cur vocetur
Praefatio.

II. Sed

duo adfirmare: primum in *Romana* Ecclesia haec omnia secreto recitata semper fuisse, idque ex arcani disciplina. Alterum est, apud *Gallos* recepta quum sub CAROLO M. *Romana* liturgia, & *Gallicana* fuisset abolita, paulatim inductum quoque, ut haec silentio recitarentur, illis fortasse de causis, quas auctores a MALDONATO laudati indicant, & eorum temporum ruditas satis ferebat: quod idem de *Hispanis* conjicio, ut ii quoque, quibus *Romana* liturgia in eas regiones sub S. GREGORIO VII. inuenta ad Mozarabicum ritum celebrare permissum fuit, hac in parte *Romanam* consuetudinem amplecterentur.

(1) Gotho-Hispanis *Inlatio*, *Gallicis contestatio*, & etiam *immolatio Missae*. Vide LESLAEVM ad Missale Mozarab. (pag. 531.)

(2) Hinc Canonis in Sacramento *Gelasiano* hoc est exordium: *Incipit Canon actionis: sursum corda, habemus ad Dominum*. In Missali *Francorum* ante CAROLVM M. usita-

to indidem canon inchoari dicitur, & a RHABANO MAVRO Missa inde vocatur: „Postea (inquit *de inst. cler.* „l. 1. c. 23.) cantatur Missa a Sacerdote, qui postquam loquitur ad „populum de elevatione cordis ad „Deum, exhortaturque eos ad gratias agendas Domino, laudibus os „implet, rogatque, ut ipse omnipotens Deus Pater, cui deserviunt coelestes potestates, sua gratia illorum vocibus jubeat humanas ad sociare confessiones, quam deprecationem „mox subsequitur laus ex angelicis, „& humanis confecta *Sanctus* &c. „Etiam apud *Graecos* heic liturgiam proprie dictam incipere probat RENAUDOTIVS ex historia patriarchali in vita SONVTII LII, ubi de ABRAHAMO Viro primario, qui ad eum conquirendum *Misram*, seu *Cahiram* venerat, ita scribitur: *ingressus est in Ecclesiam S. SERGII, in qua congregati erant; reperitque illos liturgiam inchoantes, dicebatque plebs: dignum & iustum est.*

Antiquitas.

II. Sed quam antiqua est? R. esse ipso CYPRIANO, qui illius meminit in libro *de Oratione Dominica*, antiquiorem, quia in antiquis liturgiis, excepta consecratione, nihil est hac antiquius. Primum in Liturgia antiquissima IACOBI ponitur fere integra Praefatio, & dicitur *Ἀνασχόμεν τοι νῦν, καὶ τὰς καρδίας, ἀττό-
lamus mentem, & corda*, quod dicimus: *sursum corda*; & apud CLEMENTEM (*Lib. IV. Constit. cap. 16.*) legimus integram Praefationem Missae. Legimus etiam magnam partem Praefationis apud CYRILLVM *Hierosolymitanum in Catechesi V. mystagogica*, ex quo auctore intelligimus, plus habere auctoritatis Liturgiam IACOBI, quam fortasse aliquis aestimaret. Nam IACOBVS, qui fuerat Episcopus *Hierosolymorum*, praescripserat *Hierosolymitanis* Liturgiam, seu ritum faciendi sacrum. Cuius rei argumentum est, quod quum CYRILLVS vixerit CCC. annis a D. IACOBO, & fuerit etiam *Hierosolymorum* Episcopus, recitat eandem Praefationem, quae est in Liturgia D. IACOBI. Ergo magnum argumentum est, Ecclesiam *Hierosolymitanam* adcepisse eam liturgiam a D. IACOBO. Item BASILIUS in sua liturgia recitat Praefationem tanquam ab antiquis acceptam. D. CHRYSOSTOMVS infinitis fere locis mentionem facit Praefationis; semper enim argumentatur ex hac voce: *Non recordamini Sacerdotem dixisse Sursum corda, & vos respondisse: habemus ad Dominum*. Sic *hom. 26. in Genesim, hom. 83. in Matth. hom. 22. in epist. ad Hebraeos, hom. 18. in II. ad Cor. hom. de Euch. hom. de natura Dei, hom. 16. ad populum Antioch.*, & in Liturgia. D. AVGVSTINVS multis locis non tantum facit mentionem huius partis Missae, sed etiam ex hac argumentatur ad probandas alias partes Missae, ut epistola 57. & 120., in libro *de bono viduitatis* [3], & in *Lib. de spiritu & littera cap. II.*, & *Serm. de tempore 44.* ponit integram Praefationem. Ceterum olim non solebat Sacerdos dicere in hac oratione: *Per omnia saecula saeculorum*. Causa autem huius rei est, quia non clara voce, sed tantum apud se dicebat illam orationem; postea quia

---

(3) Addit C. M. hunc parenthesim (quem librum in praefatione in eundem turpiter mentitur ERAS. MVS, non esse D. AVGVSTINI, sed PELAGII, quum contra quam ille dicit, & stylus sit maxime AVGVSTINI, & soleat ita inscribere libros, & ipse alibi testetur esse suum, & praeterea stylus PELAGII sit longe dissimilis.)

DISPUTATIO II. §. XX. cxxj

quia Sacerdotes statim erant admonituri populum, ut ageret Deo gratias, inceperunt populum admonere ex fine secretae orationis, & clara voce dicere: *Per omnia saecula saeculorum*, & populus ille respondere *Amen* [4]. Pergit deinde & dicit: *Dominus vobiscum*. Haec vox indicat, non fuisse solitum antea Sacerdotem incipere, ut diceret Sacerdos clara voce *Per omnia saecula &c.* Nam si jam id dixerat Sacerdos, & respondisset populus *Amen*, quid opus erat, ut Sacerdos diceret: *Dominus vobiscum*, & populus responderet ei: *& cum spiritu tuo*? Si enim jam responderat *Amen*, satis jam admonitus, & intentus erat; ergo incipiebat Praefationem inde, ut primum omnium diceret: *Dominus vobiscum*, & populus responderet, *& cum spiritu tuo*, idest *quod vis*.

III. Tunc subiciebat Sacerdos: *sursum corda*, & *gratias agamus Domino &c.* propter quae verba duo genera haereticorum confirmarunt suam sectam: Primi fuerunt *Pelagiani*, qui quia Sacerdos monet in Missa *sursum corda*, & *gratias agamus*, collegerunt, solum liberum arbitrium sine gratia Dei aliquid posse orare, & invocare Deum, & aliquid boni facere, alioqui quorsum moneret Sacerdos *sursum corda*? Respondet D. AVGVSTINVS *Lib. de bono perseverantiae cap. 13.*, & in *Lib. de bono viduitatis cap. 23.*, non frustra monere, quia etsi solis arbitrii nostri viribus non possumus, gratia Dei possumus [5]. Aliud genus fuit Calvinistarum. CALVINVS sumpsit hinc argumentum ut probaret, corpus Christi non esse in Eucharistia: Sacerdos, inquit, monet, ut est in antiqua forma Ecclesiae *Sursum corda*
Mald. q [impri-

Quid signif.
cet SURSUM
CORDA.

[4] Patres id confirmant. *Tenetis*, inquit S. AVGVSTINVS (*Serm. 33. de divers.*), *Sacramenta ordine suo*. Primo POST ORATIONEM admonemini: SVRSVM CORDA. Ab his ergo verbis Praefatio inchoabatur; antecedentia ad orationem spectabant.
[5] Sed est alius ea de re egregius AVGVSTINI locus in *serm. nuper citato XXXIII. de divers.* Ideo quum dicitur: *sursum cor*, respondetis: *Habemus ad Dominum*. Et ne hoc ipsum, quod cor habetis *sursum* ad Dominum, tribuat viribus vestris, me-

ritis vestris, laboribus vestris, quia Dei donum est *sursum* habere cor, ideo sequitur Episcopus, vel Presbyter, qui offert, & dicit, quum responderit populus: *Habemus ad Dominum: sursum cor: Gratias agamus Domino Deo nostro; quia sursum cor habemus, gratias agamus, quia nisi donaret, in terra cor haberemus. Et vos adtestamini, dignum & iustum est, dicentes, ut ei gratias agamus, qui nos fecit sursum ad nostrum caput habere cor.*

(imprimis non potest negare praefationem esse antiquam) ergo significat , Corpus Christi non esse heic , sed in Coelo . Quasi D. AVGVSTINVS divinaffet CALVINVM , hoc dictum reprehendit Serm. LXIV. *de tempore* , ubi D. AVGVSTINVS explicat , haec verba *sursum corda* , non significare , ut tollamus animum *ad coelum* , quia *sursum* non significat situm loci , quum in Deo non sit *sursum* nec *deorsum* , sed ex responsione populi , quae est *habemus ad Dominum* , debemus colligere sensum horum verborum ; quum enim populus respondet : *habemus ad Dominum* , idem est habere *cor ad Dominum* , & *tollere sursum corda* . Habere autem cor ad Dominum non est *tollere cor ad Coelum* , quia Deus non minus est in terra , quam in Coelo , sed habere *cor sursum* , vel *ad Dominum* est non cogitare res humanas . Illud enim *cor* significat restrictum *sursum corda* : idest *abducite affectum a rebus humanis* , & *cogitate coelestes* . Graeci id dicunt in Liturgiis : *state honeste* , vel *adstemus honeste* . Et Ethnici ipsi in sacrificiis dicebant aliquid simile , nimirum , *hoc agite* , sicut est apud APVLEIVM , adeo ut abierit in proverbium : *hoc age* , idest non cogites de aliis rebus , quam quae propositae sunt . Immo ante D. AVGVSTINVM D. CYPRIANVS *Lib. de Oratione Dominica* explicavit , *sursum corda* significare hoc ipsum , quod D. AVGVSTINVS dicit . Itaque *sursum* significat , *ubicumque est Deus* [6] .

Quis addiderit : vere dignum , & iustum est .

IV. Quum non omnia reperiantur apud antiquos auctores , quis addidit cetera ? Respondetur : apud illos Auctores legi omnia usque *ad aequum* , & *salutare* ; cetera non item , non quod non fuerint fortasse dicta [7] etiam in antiqua illa Ecclesia , sed

(6) Haec in C. L. ita leguntur .
 » CYPRIANVS in lib. *de oratione*
 » *Dominica* hoc declaravit , quum dixit : ideo *Sacerdos parat Fratrum corda dicendo* : *sursum corda* , hoc est *de Deo cogitate* , non *de agris vestris* . Ergo non potest hinc sumi argumentum ad refutandam Corporis Christi praesentiam in Eucharistia . Nam bona cogitatio heic vocatur SVRSVM . Nam si tunc quum Christus descendit ad inferos , Missa

celebrata fuisset , & interpretatio CALVINI vera esset , quomodo tunc vere dictum fuisset , quum Christus non esset *sursum* , sed *deorsum* &c. ?

(7) Veriorem esse causam existimo , quod nonnisi verba illa *vere dignum* , & *iustum* statim fuerint , in ceteris variatum in una atque eadem Ecclesia fuerit , ut videre est in Sacramentariis Leoniano , Gelasiano , Gothico &c.

DISPUTATIO II. §. XX. cxxiiij

sed auctores, qui scripserunt haec, noluerunt ponere totam praefationem, sed tantum initium, quod satis erat, quum reliqua nota essent: sed tamen legimus apud ALGERVM, qui vixit tempore BERENGARII abhinc CCC. annis, aut circiter (*Lib. II. de Sacramento Corporis Christi cap. 4.*) D. AMBROSIVM adidisse illa verba *aequum & salutare*. Citat tamen quemdam sermonem D. AMBROSII ab eo factum feria V. post Epiphaniam, qui quidem non exstat inter sermones AMBROSII; quae res adducit me ad suspicandum, D. AMBROSIVM non adjecisse. Adcedit etiam, quod credam, ante AMBROSIVM fuisse dicta illa verba, quod illa, aut aliquid simile legamus in Liturgiis *Graecorum* [8]. Itaque si D. AMBROSIVS adjunxit aliquid, mutuavit ex Liturgiis *Graecorum*.

V. Quot autem praefationes sint legitimae, & probatae, si quaeras, manifestum est hac de re fuisse controversiam in *Gallia*, & *Germania*. Nam ante M. aut circiter annos tempore PELAGII Papae [9] scimus, Episcopos *Germaniae*, & *Galliae* consuluisse de hac re PELAGIVM Papam, quoniam Episcopi, & Presbyteri pro suo arbitratu uterentur praefationibus. Hac de causa iussit PELAGIVS congregari Concilium quoddam *Placentiae*, in quo responsum est [10], tantum novem esse praefationes, & significatur non fuisse tum institutas, sed antiquas. Illae autem sunt Praefationes 1. Resurrectionis: *Te quidem omni tempore*. 2. Praefatio Ascensionis: *Qui ascendens super omnes Coelos*. 3. Praefatio

Quot praefationes sint legitimae, & probatae.

q 2

fatio

(8) Et in Constitutionibus Apostolicis, quae saltem sub quarti saeculi initium prodierunt [Lib. VIII. cap. XVI.] Etiam in Missali Gothico [utor MA BILLONII editione de Liturg. Gallic. lib. III.] plura ejusmodi occurrunt. Sic p. 188. *Vere dignum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine, Sancte, Pater omnipotens, aeternae Deus*: p. 191. *Vere dignum, & justum est, aequum, & salutare est, nos tibi gratias agere, Domine Sancte &c.* p. 197. *Vere aequum & justum est, nos tibi gratias agere, vota persolvere, Domine Sancte, Pater &c.* In Gallicano quoque vetere legimus p. 373. *Dignum*

& justum est, necessarium & salutare est, ut te Dominum &c. Denique in Missali Francorum p. 326. Praefationem habemus, uno dempto *est*, quod additur post *salutare*, eandem omnino cum nostra communi.

(9) PELAGII II.

(10) Exstat scilicet hac de re PELAGII II. epistola, de qua BARONIVS ad ann. MXC., & BINIVS, sed supposititia, & inter pseudo-Isidorianas merces ableganda. Confer BONAM (lib. II. Rer. liturg. cap. 10. n. 3.) & GEORGIVM (T. III. dissertat. II. pag. XXVII.)

fatio Pentecostes: *Hodierna die in filios adoptionis*; 4. Praefatio Nativitatis Domini. 5. Epiphaniae. 6. Sanctae Trinitatis. 7. Praefatio de Sancta Cruce: *Qui salutem humani generis*. 8. De Apostolis. 9. Praefatio de jejuniis, quae est antiquissima: *Qui corporali jejunio vitia comprimis*: in his includitur illa, quae nunc dicitur *de Spiritu Sancto* [11]. Tantum abest, ut essent Praefationes privatae de B. HIERONYMO, & aliis ejusmodi, ut ne etiam de Sacra Virgine MARIA adhuc essent ullae Praefationes, neque quisquam ausus fuisset aliquam privatam alicujus Sancti dicere. Non improbo, quod Sanctis tribuatur honos; sed noli in abusum venire. Deinde ante tempus D. BERNARDI, quo tempore non erat institutum festum de Conceptione Virginis, sub annum MLXXXVIII. sub VRBANO Papa [12], celebratum est *Placentinum* Concilium [13], & in eo institutum, ut esset peculiaris Praefatio de Beata Virgine. Non habemus decretum, sed citat GRATIANVS (*dist. 71. Can. Sanctorum*). Deinde aliae sunt additae sine auctoritate, qualis illa est de S. HIERONYMO, quam fecit quidam Monachus studiosus D. HIERONYMI, ut illi adularetur; sed sunt in ea multa falsa; inter ceteras enim virtutes D. HIERONYMI primum dicit illum fuisse Virginem, & D. HIERONYMVS in suis scriptis dicit contrarium, ac si mentiri esset laudare,

(11) „Miror sane, inquit GEORGIVS (l.c. p. XXX.), cur ab iis etiam, qui de novem his Praefationibus decreta jam inde a saeculo XII. edidit, Praefatio, quae communis dicitur, & Ferialibus diebus per annum recitari solet, non recenseatur, quum omnium forte vetustissima sit; habetur enim in Codice Gelasiano, in Missali Francorum, in sacramentario Gallicano, & in fronte omnium Sacramentariorum S. GREGORII. „

(12) VRBANVM II. intellige.

(13) Id disertè habetur in veteri Codice manuscripto Archimonastrerii Remigiani apud Remos ab annis circiter quingentis scripto, ubi post re-

latum sub PELAGII Papae nomine de novem Praefationibus decretum, eadem manu adduntur haec verba: *decima addita fuit in Concilio Placentino sub VRBANO Papa celebrato*. Alii tamen in Concilio Claromontano hanc Praefationem ab VRBANO institutam malunt. Vide SALAM in BONAM (T. III. p. 235.) Ceterum novem illae PELAGIO vulgo adscriptae Praefationes, atque haec de B. V. pluribus confirmatae sunt Conciliorum Canonibus, ut *Londinensis* a. MC. LXXV. (*Can. 15.*) Copriniciensis sub ALEXANDRO IV. &c. Vide GEORGIVM (l.c. p. XXXI.) & SALAM in BONAM (T. III. pag. 234.)

DISPUTATIO II. §. XX. CXXV

dare, quum sit injuria adficere virum Sanctum [14].

VI. Sequitur responsio. Respondet populus: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Primum omnium notandum est, sacerdotem olim non dixisse haec verba *Sanctus &c.*, sed populum illa respondisse; Sacerdos autem tantum dicebat usque ad hunc locum [15]; sed quia populus erat exhortatus, ut exciperet gratis animis

*Cur dicatur:
SANCTUS &c.*

(14) HOSTIENSIS quoque in cap. *Consilium de celebr. Missar.* omnes praeter decem illas, & undecimam communem Praefationes abrogandas omnino esse suadet. Post *Pianam* Missalis reformationem ultra memoratas praefationes, si quae alia habetur propria, ut habent de Sancto FRANCISCO *Minores*, aliique forsan Regularium ordines, eam omnino adprobatam esse oportet auctoritate Apostolica, si ne qua nequit ulla alia ullibi induci, quum sit contra rationem juris communis, ut ait GUYETVS in *Heortologia*.

(15) GREGORIUS Turonensis (lib. II. de *miraculis S. MARTINI* cap. 14.) de hoc hymno a fidelibus decantato ita testatur: *At ubi expedita contestatione, idest Praefatione, omnis populus SANCTVS in laudem Domini proclamavit.* AMALARIUS vero (lib. III. cap. XXI.) ait: „Hymnus „sequens, qui additus est primaevo „hymno, a SIXTO Papa additus est, „ut in gestis Pontificalibus legitur: „Ita enim scriptum est: *Hic constituit, ut intra actionem Sacerdotis, „incipiens populus hymnum decantaret SANCTVS, SANCTVS, SANCTVS, Dominus Deus Sabaoth.* „Idem hymnus horum duorum ordinum voces continet: Ordo Angelorum dicit SANCTVS, SANCTVS, SANCTVS, DOMINVS DEVSSABAOth, PLENI SVNT „COELI ET TERRA GLORIA

„TVA: ordo hominum dicit HO- „SANNA IN EXCELSIS, BBNE- „DICTVS QVI VENIT IN NO- „MINE DOMINI. Quam partem „hymni cantavit turba die Palma- „rum praecedens Dominum *Hieru- „salem* „. Revera liber Pontificalis in S. SIXTO I. narrat, hunc Pontificem constituisse, ut intra actionem, Sacerdote incipiente, populus hymnum decantaret: SANCTVS, SANCTVS DOMINVS DEVS SABAOth &c. In decretis quoque liturgicis *Romanorum* Pontificum in Codice Vaticano Reginae *Svecorum* habetur: SIXTVS Papa constituit, ad Missam cantari SANCTVS tribus vicibus. Ut ut est de hoc SIXTI decreto, quod BONI- ZO Sutrinus Episcopus CLEMENTI tribuit, nolim MALDONATI verba ita adcipias, ut solus populus, non autem Sacerdos hymnum decantasse credatur. Nam in *Capitularibus KAROLI M. & LVDOVICI PII* (Lib. VI. cap. 376.) habetur, ut ipse Sacerdos cum Sanctis Angelis, & populis Dei cum una voce SANCTVS, SANCTVS cantet. Idem monuit & HERARDVS Archiepiscopus Turonensis circa A. D. DCCCLVIII. haec praecipiens (Capit. cap. XVI.) Et ut secreta Presbyteri non inchoent, antequam SANCTVS finiatur, sed cum populo SANCTVS cantent. Quare MICROLOGVS (Cap. XI.) ait: hunc autem hymnum & ipse Sacerdos cum aliis necessario dicere debet, ne se

cxxxvj   DISPUTATIO II. §. XX.

mis Christum venientem in Eucharistiam, ut ostenderet se grato animo excepturum, solebat populus clamare *Sanctus &c.* Eadem fere ratione, qua ante passionem venientem in *Hierusalem* populus illum exceperat cum cantu, & exultatione *Hosanna in excelsis*. Hac de causa trina illa adclamatio *Sanctus, Sanctus, Sanctus* apud *Graecos* appellata *τρισάγιον*, quia dicitur *ter Sanctus*. [16], ad quod *τρισάγιον* explicandum scripsit commentarium *Johannes DAMASCENVS*; vocatur ab aliis *Graecis* in Liturgiis *ἐπὶ νίκῃ*, idest carmen pro victoria obtenta, quia statim erat facienda mentio passionis, quae erat victoria Christi, populus canebat *Sanctus, Sanctus*, quasi dicat: *Benedictus qui venit in nomine Domini, quia vicit* [17]. Deinde Sacerdos dicebat: *Te igitur clementissime &c.* idest canonem, & incipiebat sacrificare.

§. XXI.

DE CANONE.

Canonis nomina.

I. **N**omen Canonis esse antiquum, ex eo constat, quod inveniatur apud GREGORIVM Magnum (*Lib. VII. Epistolar. LXIII.*) Ille enim dicitur adcusatus a *Syracusanis*, quod jussisset statim post Canonem legi Orationem Dominicam, ut hodie fit. Dictus est autem Canon, quia omnia, quae dicuntur, sollemnia sunt, & veluti preces decretae, & statae, & regulariter quotidie in Missa dicendae, quum ferme reliqua omnia in diem mutantur. Illud considerandum variis, nobis appellatum fuisse Canonem

se ipsum sua prece videatur privasse, qui & suas, & aliorum angelicis laudibus admitti deprecatus est in Praefatione.

(16) Vocatur etiam hymnus *Angelicus*, itemque hymnus *Cherubicus*.

(17) Additur in C. M., Nempe „ apud Christianos *Εὐαγγέλιον* successit in locum illius *Εὐαγγέλιου*, quo „ Poetae triumphantem Imperatorem „ excipiebant „. Illud non omitam, sequi aetate inconsultam quorum-

dam pietatem interpolationes quasdam in hymnum Angelicum invexisse. Aliquot profert BONA [*lib. II. R. L. cap. 10. §. 4.*] Aliquot GEORGIUS ex anriphonario Card. GENTILIS [*T. III. pag. 523.*] Ea tolerabilior, quam etiam PAMELIVS [*Lib. II. Liturgicon*] edidit: *Sanctus Deus Pater ingenuitus, Sanctus Filius eius Unigenitus, Sanctus Dominus Spiritus Paraclitus ex utroque procedens, Deus Sabaoth.*

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxvij

nonem (1). Nam veteres nunc quidem *legitimum*, vel *legitimam* appellarunt eodem prope significato, quo *Canon* dictus est, ut OPTATVS Milevitanus (*Lib. II. contra PARMENIONEM*): *Quis dubitat, vos illud legitimum praeterire non posse &c.* Item (*Lib. III.*) *dixistis enim illud legitimum, neque praeterire potuistis* PAX VOBIS. Item vocarunt *solemnia*, *rum*, unde in historiis legimus in *Missarum solemnibus*, & *inter solemnia Missarum*; quibus locis debemus intelligere Canonem. Exempla sunt in Epistola decretali ALEXANDRI I. antiquissimi, & in epistola PII I. Aliud verbum fuit *preces*, & *precatio*; & quotiescumque dicitur absolute in *prece*, idem est atque in Canone. Exemplum est apud DAMASVM in vita ALEXANDRI I.; ubi ait: *addidit hoc in precatatione Sacerdotis*; idest in Canone, & loco GREGORII supra citato (2). Ultimum verbum erat *actio*, & duabus quidem de causis ita existimo vocatum fuisse. Altera, quod esset gratiarum actio. Nam omne sacrificium Christianorum vocatum fuisse *actionem* indicat IRENAEVS *lib. IV. cap. 34.* Altera, quod esset actio, idest *peractio rei sacrae*. Nam, ut latine dicebatur *facere* pro *sacrificare*, ita *agere* est *actio*, idest sacrificium; ex quo conjicio, illam orationem (*Hanc igitur oblationem*) sortitam fuisse hunc titulum *infra actionem*; nam *infra* non significat hoc loco *sub*, ut latine solet, sed significat *intra*: id liquet ex modo loquendi Ecclesiastico. Dicunt enim verbi gratia *feria infra octavas*, ubi non significat *infra post octavas*, sed *intra*, idest primum, & octavum diem (3). Quia ergo totus Canon dicebatur *oratio*, ut constat ex AMALARIO, & STRABONE, & illa oratio inserta erat Canoni, dicta est *oratio infra Canonem*, idest *intra Canonem*. Quod si quis miretur, quum multae sint aliae orationes in Canone, quare haec nomen hoc reti-

(1) C. M. paullo aliter., Ceterum Canon dictus est, quod quaecumque in eo sunt, sint solemnia, legitima, hoc est preces statuae, decretae, non vagae, quasi diceret Grammatice, non esse anomalas preces, sed regulam certam. Varia autem Canon habuit nomina., (2) Hinc *textum Canonicae precis* vocat VIGILIUS in epistola ad PRO-

FVTVRVM Braccarensem, & ordinem precum S. ISIDORVS Hispanensis. Orationem eodem sensu S. CYPRIANVS appellat in lib. de orat. Domin. Ideo & Sacerdos ante ORATIONEM, praefatione praemissa, parat Fratrum mentes, dicendo sursum corda.

(3) Vide SALAM in BONAM [Tom. III. pag. 245.]

cxxvii] DISPUTATIO II. §. XXI.

retineat, respondeo mihi videri hanc esse rationem, quia adjecta fuit a Scholastico, cujus eo loco meminit GREGORIUS (4): quia ergo erat recens adjecta Canonis, sola vocata est *Oratio infra actionem* ad differentiam aliarum antiquiorum (5).

Auctor,

II. De Auctore Canonis non conveniunt inter se Theologi. Communis opinio est, GREGORIUM *Magnum* fuisse auctorem (6); nonnulli dicunt *Scholasticum* (7). Sed utraque opinio falsa est. Nam GREGORIUM *Magnum* non fuisse auctorem hinc patet, quod GREGORIUS quatuor de causis adcusatus fuit a *Syracusanis*, ut indicat illa epistola; una quod iussisset canonicam orationem Dominicam post Canonem: si ergo GREGORIUS adcusatus fuit, quod res tam minutas introduxisset, multo vehementius, si ipse fuisset auctor Canonis. Secundo idem constat, quia

(4) Addamus aliud nomen, quo Canonem designat Concilium *Eboracense* sub CAELESTINO III. nempe *Secretum Missae*.

(5) Verum est, *infra actionem*, idem esse, quod *intra*; sed fallitur vir doctus, dum putat, Orationem *Hanc igitur oblationem* dici *infra actionem*, quod ceteris orationibus recentius adjecta fuerit. Nam in Sacramentario *Gelasiano*, ut & in nostris Missalibus *infra actionem* adnotatur etiam ante *Communicantes* in Missa diei Natalis Domini; item *infra Canonem* (quod idem est quod *infra actionem*) ubi celebrans dicit: *Memento Domine &c.* in Missa Dominicae III. Quadragesimae pro electis *Catechumenis* olim celebrari solita, quum tamen hanc utramque orationem nemo dixerit Canonis post alias preces adcessisse. Igitur ea verba *infra actionem* adnotabantur, quum illae Canonis Orationes, ut *Communicantes*, *Hanc igitur oblationem*, *Memento* aliqua ad diei Solemnitatem adcommodata additione essent interpolandae; non ad denotandam minorem orationis, cui praemitteretur, antiquitatem. Vide infra adnot. 25.

(6) Ita ALDELMVS Episc. (Lib. de *Laudib. Virginit. cap. XXIII.*)

(7) Hujus sententiae fuerunt BERNARDUS *Augiensis Cap. 1. GENEBRARDVS ad ann. MDCIV. BONA Lib. II. Rev. lit. cap. XI. §. 2.* Porro ut cum aliis animadversum fuit a SCORTIA Lib. IV. cap. VIII., Scholastici nomen „ etsi aliquando proprium fuerit, ut „ apud eundem Lib. II. Epist. 54. & „ Lib. IX. Epist. 14. saepissime tamen „ est appellativum, significans virum „ eruditissimum, cujusmodi praefici- „ bantur Scholae Christianorum ad eos „ erudiendos, qui ex *Judaeis*, vel Gen- „ tilibus convertebantur, ut fuerunt „ PANTAENVS, ORIGENES, „ CLEMENS *Alexandrinus*, & simi- „ les; ut apud eundem GREGO- „ RIVM Lib. I. Epist. 3. Lib. III. „ Epist. 38. Lib. IV. Epist. 89. Lib. X. „ Epist. 2. AVGUSTINVM in *Psalm.* „ XLIV., & Lib. de *Catech. HIE- „ RONYMVVM in Catalogo Scripto- „ rum*, quum de SERAPIONE lo- „ quitur „. Scholasticum, de quo GREGORIUS, GELASIVM fuisse RADVLPHVS *Tungrensis* scripsit, sed nullo idoneo teste.

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxix

quia omnia, quae sunt in Canone, reperimus apud AMBROSIVM (*Lib. IV. de Sacram. cap. 4. 5. 6.*), excepta illa oratione: *Hanc igitur oblationem*. Quod item *Scholasticus* non fuit auctor Canonis hoc liquet, quod quum GREGORIUS reddat hoc loco rationem, cur introduxisset illa quatuor, ait, sibi durum fuisse, quod illa oratio, quam *Scholasticus* composuit, diceretur, & oratio Domini super Corpus & Sanguinem non diceretur. Significet ergo illam orationem, quam *Scholasticus* composuit, fuisse unicam, & dictam fuisse super Corpus & Sanguinem Domini. Ergo totus Canon non fuerat compositus a *Scholastico*. Aliud ejusdem rei argumentum est, quod Canonis verba reperiantur apud Auctores antiquiores (8).

III. Adgrediamur ergo interpretari singulas partes Canonis. Prima oratio est: *Te igitur Clementissime Pater*: quam orationem antiquissimam esse constat ex eo loco OPTATI (*Lib. II.*), ubi medium istius orationis citatur, quam & caput aliquod habuisse necessario dicendum est, quod est *Te igitur*, quod quidem recte respondet Praefationi. In illa enim dixerat Sacerdos: *Gratias agimus Domino*, & postquam finivit, quasi promissum exequens hanc orationem dicit, in qua primum oratur pro Ecclesia, quod semper factum est, ut constat ex omnibus Liturgiis (9). Oratur etiam statim pro Episcopo. Ubi nos habemus *pro Antistite nostro*, adjecta est illa particula, & *pro Papa nostro*. Primo hoc jussum est fieri (10) in Concilio *Vasensi* II. ante an-

*Prima oratio
Te igitur.*

(8) Eandem post MALDONATVM sententiam proposuerunt Jacobus IANSSONIUS in suis *Liturgicis* (*Lib. III. cap. XI.*), & BELLARMINUS (*de Missa lib. II. cap. XIX.*) atque hanc BENEDICTVS quoque XIV. (*de Sac. Missae Sac. lib. II. cap. XII. n. 8.*) probavit.

(9) Quo VIGILIUS spectabat in Epistola ad IVSTINIANVM scribens: *omnes Pontifices antiqua in offerendo Sacrificia traditione deposcimus, ut Catholicam Fidem adunare, regere Dominus, & custodire toto orbe dignetur.*

(10) Errat hic MALDONATVS, dum primo a Concilio *Vasensi*, anno scilicet DXXIX. constitutum fuisse Romani Pontificis commemorationem adfirmat. *Vasensis* Synodus fortasse illam pro Ecclesiis Gallicanis instituit, vel potius intermissam apud eas restituit. Nam BENNODIVS, qui anno DXXI. decesserat, in Libello *Apologetico pro Synodo Romana*, a qua SYMMACHVS Papa absolutus est, eundem SYMMACHVM a LAVRENTIO *Mediolanensi*, & PETRO *Ravennate* Episcopis legitimam Pon-

CXXX DISPUTATIO II. §. XXI.

nos circiter MCCXXX, ubi dicitur: *Jubemus, ut in solemnibus Missarum nomen Domini Papae Romani Pontificis dicatur.* Adjunctum est autem eo loco *Romani Pontificis*, quia illa tempestate seniores omnes Episcopi *Papae* dicebantur, quemadmodum CYPRIANVM vocatum fuisse legimus (11). Legi in quibusdam libris, & *pro Domino nostro Apostolico* (12). Nempe (13) quum Episcopi omnes a plebe vocarentur *Domini*, hic per

Pontificem semper habitum fuisse, ut suaderet, eo maxime usus fuerat argumento, quod nullo tempore, dum celebrarentur ab his sacra mysteria, a nominis ejus commemoratione cessarent. Nec mirum, in Occidentali Ecclesia longe antiquissimam fuisse Romani Pontificis in Missa commemorationem. Nam vetustae eam quoque, nec nisi schismatibus interciliae consuetudinis apud Orientales fuisse invictis argumentis a Cl. ANTONELLIO demonstratum habemus in eruditissima consultatione de commemoratione Romani Pontificis &c. Quibus addi volumus Graecum Norimbergense diptychon, in quo inter alia legere est: *Memento Domine Servi & Pastoris nostri HADRIANI Patriarchae*, nempe, ut optime conjecit, vel ipse heterodoxus *Gustavus Philippus* NEGELINVS in dissertatione de eo diptycho a GORIO recusa (T. I. *Thesauri veter. diptych.* p. 2. 59. n. 27.) HADRIANI I. Romani Pontificis. Recte igitur „Beatus „Papa PELAGIVS, ut scribit AGO- „BARDVS in *Libell. de comparat.* „*utriusque Regimin.*, quum quosdam „redargueret Episcopos, eo quod „nomen ejus reticerent in actione „Sacri Mysterii, idest in solemnibus „Missarum .... ait ad eosdem Episcopos: divisionem vestram a generali Ecclesia, quam tolerabiliter ferre non possum, vehementer stupeo. „Quum enim Beatissimus AVGV- „STINVS Dominicae sententiae memor, quae fundamentum Ecclesiae

„ in Apostolicis Sedibus collocavit, „ in schismate esse dicat, quicumque „ se a Praefulum earumdem Sedium „ auctoritate, vel communione suspenderit, nec aliam manifestet esse „ Ecclesiam, nisi quae in Pontificalibus Apostolicarum Sedium est solidata radicibus: quomodo vos ab „ universi orbis comunione separatos esse non creditis, si mei inter „ Sacra Mysteria secundum consuetudinem nominis memoriam reticetis, in quo licet indigno Apostolicae Sedis per successionem Episcopatus praesenti tempore videtis consistere firmitatem? „

(11) Eadem de causa in Missali Mozarabum *Papa Romanensis* appellatur p. 4.

(12) Nullum ejusmodi librum vidit GEORGIVS, qui Canonem cum plurimis codicibus collatum nobis dedit (*dissert. III. de Missae Canone*). Huc tamen facit illud AMALARIJ in *Eclogis* (Cap. XXI.) *Postea namque sequitur* (Te igitur), oratio videlicet specialis Sacerdotum, in qua orat, & specialiter pro aliquibus, ut facit pro APOSTOLICO. In Sacramentario Gallicano Romani Pontificis commemoratio his verbis fiebat: *una cum devotissimo ILL. Papa nostro Sedis Apostolicae.*

(13) Totum hunc locum ad MICROLOGI indicationem ex M. C. descripsi, quum in F. implicatio exstaret.

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxxj

per *ἐξοχὴν* vocabatur *Dominus*; deinde *Apostolicus*, quod in Sedem Apostolicam successisset. Ita in Litanis legimus: *ut dominum Apostolicum conservare digneris*. De hac re est exemplum in Concilio *Salengustadiensi* [Can. XXVIII.] ubi *ire ad, vel petere Apostolicum* est appellare ad Papam. Quae sequuntur: *Omnesque omnibus orthodoxis Christianis Catholicae, & Apostolicae fidei cultoribus*, videntur non recte cohaerere, quod sequantur specialia. De qua re vide MICROLOGVM (Cap. XIII.) (14). Apud nos etiam, *pro Rege nostro*, convenienter D. PAVLO, qui jubet orationes nominatim fieri pro regibus.

IV. Caeremoniae in ista oratione sunt, quod Sacerdos se inclinet, quum dicit: *Te igitur* &c., & postea se erigit. Causa autem est, quia volebat Sacerdos gestibus repraesentare, quod dicebat verbis. Dicebat autem *supplices te rogamus*; suppliciter igitur, & cum inclinatione corporis voluit orare, & quia erat regula generalis, quoties inclinabatur genu, osculandum esse Altare, hodie etiam post illam inclinationem Corporis, Sacerdos osculatur Altare. Alia caeremonia est, quod Sacerdos ad illa verba: *haec dona, haec munera* &c. imprimat ter signum Crucis. Quod autem in Canone ante consecrationem imprimeretur signum Crucis, consonat AVGVST. (*serm. 17. de Sanctis*) ubi negat, in Ecclesia ullum Sacramentum recte perfici sine Crucis signo, & (*tract. 118. in IOH.*, & *serm. 181. de tempore*) facit hujus signi mentionem. Quod autem signum ter adhibeatur, quidam volunt a paganis sumptum, apud quos dicitur *Deus impari numero gaudere*. Ego vero credo id factum fuisse,

Caeremoniae
in hac oratione
servandas.

r 2

quia

(14) Sed hallucinatum esse MICROLOGVM, cui nimium MALDONATUS detulit, vidit Hugo MENARDVS, qui in *Sacram. S. GREG.* (p. 13. seq.) recte notat his verbis: *Omnesque omnibus orthodoxis, fieri generalem omnium Fidelium viventium commemorationem, & ad Memento* &c. peculiarem offerentium, & quorundam speciatim, quorum nomina antiquitus in diptychis legebantur. Desunt quidem ea verba in Canone Sacramentarii *Gelasiani*, in Missali plenario *Vaticano* 4770., &

Sacramentario Reginae *Svecorum* 337. nec memorantur in *Ordine Romano*, in *Eclogis AMALARII*, in *expositionibus Missae* a GEORGIO adlatis; sed quum habeantur in Missali *Francorum* vetustissimo, atque in *Gallicano* saeculi VII.; in Sacramentariis *Angeli ROCCHAE*, & *MENARDI*, in Missali *Monastico Lateranensi* saeculi XI., indicentur praeterea a FLORO *Lugdunensi*, qui saeculo IX. floruit, sua etiam vetustate a MICROLOGI censura se satis tuentur.

xxxij   DISPUTATIO II. §. XXI.

quia Signum Crucis apud Christianos non tantum adhibebatur ad benedicendum, sed etiam ad demonstrandum, quod vel ex eo videbatur, quod Milites Christiani capulum suorum ensium habeant effectum ad formam Crucis, quem ita non solent gestare aliae nationes non Christianae, & TERTVLLIANVS testatur ad omnem orationem depictam fuisse Crucem in fronte. Quia ergo Sacerdos volebat ostendere tria, scilicet *dona, munera, sacrificia*, non fecit id nude, sed ad unumquodque vocabulum adjecit suam Crucem, sicut ad illum locum: *benedictam, adscriptam, ratam*, ubi quodque verbum signatur Signo Crucis (15).

Memento Domine

V. Sequitur Oratio: *Memento Domine famularum &c.* quae conjuncta est cum superiore; est autem addita, quia in superiori Oratione Sacerdos generaliter tantum orabat pro quibusdam personis, quod faciebat quotidie; qua de causa etsi sequens haec Oratio oret pro personis Ecclesiae, tamen illa superior non est mutata, quia erat quotidianum talem mentionem generalem pro orthodoxis facere; in hac vero Oratione nomina eorum (16) silentio recitantur, pro quibus sacrificium offertur (17); ut autem silentio, ea causa est, quod quum clara recitatio nominum abiisset in abusum propter quosdam, qui hanc nominationem adfectabant, ut pro liberalibus haberentur, ideo coeperunt nomina silentio exprimi (18). Nota, non debere heic Sacerdotem mente orare, neque diutius haerere, quam eorum nomina memoria repetere possit, pro quibus Sacrificium facit, ut vel ex eo constet, quod haec olim palam dicebantur. Quod si quis velit pro alio orare, oret in cubiculo (19).

VL Se-

[15] De his Crucibus vide GEORGIVM erudite differentem (T. III. cap. 3. num. VIII. seqq.)

(16) Hinc ad hujus numeri finem Ms. Codicem exhibemus.

(17) Varias, quae in hac offerentium commemoratione usurpabantur, formulas vide apud BONAM (Lib. II. cap. XI. §. 5.), & GEORGIVM (T. III. p. 40. seqq.)

(18) Quo id tempore coeperit, vide apud eundem BONAM (l.c.) &

GEORGIVM (T. III. pag. 53.)

(19) C. L. copiosius de his differit. Recito locum meis adnotatiunculis parenthesi clausis interpolatum.

Haec autem oratio a superiore non est separata; fuit autem adhibita, quia quum in superioribus oraverit generaliter Sacerdos pro tota Ecclesia, pro Papa, pro Rege, scilicet pro hoc aut illo non erat quotidie celebraturus. Ideo haec oratio fuit adjuncta, tamquam indefinita, ut possit omnibus accommodari.

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxxiiij

VI. Sequitur *Communicantes* (20), & *memoriam venerantes*. *Communicantes*
In hac Oratione invocantur nomina Sanctorum, quod semper
factum

ri, pro quibus voluerit Sacerdos offerre, & deprecari. Nomina autem eorum, pro quibus offerebatur, clara voce antiquitus recitabantur, ut constat ex D. HIERONYMO [in Commentariis in EZECHIELEM cap. XVIII.] [Vide Cl. BERLENDIS de oblation. p. 261.] . Sed haec pia consuetudo procedente tempore in abusum fuit conversa. Unde idem D. HIERONYMVS conqueritur [Lib. II. in HIEREM. cap. XI.] jure, quod oblatio Christianorum mutata esset in laudem peccatorum. Nam qui avaritiae, & aliis vitiis operam dederant, adcedentes in Templum offerebant oblationem, eamque in arcam recondebant nomine suo in ipsa oblatione scripto. Quare quum venisset Diaconus, [Confer BONAE Lib. II. cap. 8. §. 7. Subdiaconus tamen interdum nomina recitabat, ut ostendit SALA in citatum BONAE locum T. III. p. 194.] nominibus offerentium perlectis pronuciare clara voce solebat talem aut talem oblationem obtulisse, pro quo Sacerdos postea in Missae Sacrificio orabat, ipsumque clara voce nominabat. Et quia plerumque tales erant peccatores in peccato quodammodo obvoluti, ideo hac de re conqueritur D. HIERONYMVS. Arca autem erat in Ecclesia, ubi recondebantur oblationes singulorum: Unde de hac re legitur apud PAVLLINVM [in Ep. XXXIV.] In Ecclesia, inquit, mensam Domini propositam indigentibus videmus [plura de hac arca dabant ROSWEDVS ad eam PAVLLINI epistolam, & BERLENDIS p. 180.]. Ea vero arca, facta erat in modum conchae, ut posset quidem immitti pecunia, sed non

extrahi. Unde in Concilio Eliberitano (cap. 48.) decernitur, ut qui baptizati sunt, in concham nihil immittant pecuniae, hoc est pro baptismo nihil dent. [Vereor, ut quae de concha haec Auditor conjicit Eliberitano Canonis superstructa, haberi firma possint; concham enim, de qua Eliberitanum, multo verosimilius est cum Ferdinando de MENDOZA ipsum intelligere vas baptismatis in conchae modum efformatum.] Displicet autem, quod multi Sacerdotes privati velint commendare, & memoriam facere in suo memento pro quibus velint; sed ritus Ecclesiae est sequendus; non enim genuimus Ecclesiam, sed Ecclesia genuit nos. Quare hoc loco debent nominare eos, pro quibus volunt sacrificium celebrare, & si alios commendare volunt, & pro illis orare, id faciant in suo cubiculo. Non debet autem haec diutius haerere Sacerdos, sed solum quantum sufficiat ad commendandos eos, pro quibus orat.

(20) Illud COMMUNICANTES, inquit BELLARMINVS (de Missa Lib. II. cap. 21.) dupliciter exponitur a veteribus. Quidam, ut ALCVINVS, AMALARIVS, & alii, referunt illud ad Communionem cum Sanctis, ut sensus sit; offerimus hoc sacrificium communicantes memoriis Sanctorum, & eosdem Sanctos venerantes: ubi non fit mentio Communionis per manducationem Eucharistiae, quae non convenit mortuis, sed communionis per societatem & conjunctionem in corpore Christi mystico. Alii, inter quos est MICROLOGVS (Cap. 12.), & Hugo VICTORINVS (Lib. II. de officiis cap. 29.) volunt illud communicantes referri ad offerentes inter se, non cum Sanctis,

ut

cxxxiv DISPUTATIO II. §. XXI.

factum fuisse legitur in omnibus Liturgiis, & cap. 3. *Eccles. Hierarch.*: Item apud CYPRIANVM (*Lib. 4. epist. 5.*), & CHRYSOSTOMVM (*Hom. 22. in acta*), & apud AVGVSTINVM (*Lib. 23. de civit. Dei cap. 10. & Serm. 7. de verbis Domini*). Quum autem legis apud CYPRIANVM, aut alios in celebritate Martyrum orari pro eis, non est intelligendum, ut illis juyetur nostris precibus, sed pro illis, idest in honorem illorum (21). Qui autem Sancti heic nominantur, non semper nominati fuerunt. Alii enim a *Graecis*, alii a *Latinis* nominabantur, sed postea solemniter, & rite nomina istorum redacta sunt in ordinem (22). Notandum autem, olim postquam apud *Graecos* Sanctus

ut sensus sit: offerimus communicantes, idest inter nos uniti, & conjuncti, ut decet membra ejusdem corporis, & praeterea memoriam Sanctorum venerantes. Id probat MICROLOGVS optima ratione, nam in Natali, Epiphania, Pascha, Ascensione, & Pentecoste post illud: communicantes additur, & diem sacratissimum celebrantes &c. & paullo post, sed & memoriam venerantes &c. ubi aperte videmus, illud Communicantes non conjungi cum memoria Sanctorum, sed per se manere, & ad solos offerentes referendum esse. Primae expositioni favet formula, quae quondam in parthenone Sancti AVRELIANI Episcopi Arelatensis usui erat, in ea enim apud MABILONIVM (*de Liturg. Gallic. p. 44.*) quod nos Communicantes dicimus, his tantum verbis effertur: *meritis & intercessionibus Sanctorum tuorum &c.* Mozarabes omittunt, ac solum ajunt, quod etiam legitur in diprychi Leodiensis a WILTHEMIO egregiis commentariis illustrari averſa parte, facientes commemorationem beatissimorum Apostolorum &c. Missale tamen Francorum habet communicantes, addita particula, sed & memoriam, quae alterum membrum ab altero disjungere videtur, & secundae expositioni locum aperit.

(21) Quare ipse CYPRIANVS (*epist. XXXVII.*) ait: *celebrantur heic a nobis oblationes, & sacrificia ob commemorationes eorum.* Nicolaus CABASILA in Graecae Liturgiae expositione aliter hanc phrasim explicat, nempe ad gratiarum actionem. Vide BONAM (*Lib. II. cap. XIV. §. 4.*)

(22) De Sanctis, quorum nomina in Canone recitamus, confer eundem BONAM (*cap. XII. §. 3.*) & GEORGIVM (*Lib. IV. de Liturg. R. P. cap. 4.*). Ceterum Sanctorum, quos nominamus, ordo BELLARMINO duas easque insignes conjecturas ad ejusdem Canonis comprobendam antiquitatem suppeditavit. Prima conjectura est, quia in toto Canone nulla fit mentio Confessorum, aut Virginum non Martyrum, sed Martyrum tantum, seu virorum, seu feminarum: quod etiam notavit AVGVSTINVS (*Libro de Sancta Virginitate cap. 45.*) Hujus autem rei causa nulla est alia, nisi quam reddit INNOCENTIUS (*Lib. 3. cap. 10. de mysteriis Missae*), quia videlicet eo tempore Canon composuitur est, quo nondum coeperant publice coli in Ecclesia Sancti Confessores. Siquidem certum est, Martyres coepisse publice invocari, & eorum nominibus dies festos coli, & Ba-

DISPUTATIO II. §. XXI. CXXXV

Aut aliquis Episcopus diem suum obierat, illum in hunc locum fuisse redactum. Itaque hoc demortuo CHRYSOSTOMO factum legimus. Hoc (23) vocabant *referri in δινιχα*, live in δινιχας (24), idest in Canonem inter nomina Sanctorum. Nunc possumus

silicas erigi, ab initio plane Ecclesiae: Confessores autem multo serius hunc honorem in Ecclesia meruisse. Constat autem ex Concilio Moguntino sub CAROLO Magno celebrato (*Can. 36.*) festa Confessorum jam in usu fuisse anno DCCC. Siquidem in Catalogo festorum dierum ponuntur dies festi S. MARTINI, & S. REMIGII: igitur ante annum Domini DCCC. Canonem compositum fuisse necesse est. Secunda pridem a WALAFRIDO indicata (*cap. 22.*) conjectura est, quia dum enumerantur Apostoli, non servatur ordo, qui est in Evangeliiis per HIERONYMVM emendatis: id enim argumento est, eam partem Canonis prius fuisse compositam, quam a HIERONYMO Evangeliorum Codices *Latini* ad vetera exemplaria *Graeca* corrigerentur; ipse enim HIERONYMVS in praefatione Evangeliorum ad DAMASVM, testatur magnam fuisse in antiquis *latinis* codicibus confusionem.

(23) Quae hinc sequuntur ad extrema numeri verba, in uno M. C. invenimus.

(24) De diptychis quum multi egerint, ut praeter ROSWEIDVM in *Onomastico*, Alexandrum WILTHRMIVM, BONAM, CABASVTIVM, Sebastianum DONATVM, & ex Protestantibus * Christianum Augustum SALIG in libro *de diptychis veterum*, & * NEGELENIVM in dissert. antea indicata *de diptycho Norimbergensi*, consulendus est cum primis *Goritanus* Thesaurus diptychorum. Pauca & nos de illis adripimus in *Bibliotheca Rituali* Tom. I. Illud non satis intelligo, quod viris ceteroquin eruditissimis

MABILLONIO (*Comm. in ordin. Rom. p. 47.*) & Francisco de BERLENDIS [*de oblationibus p. 267.*] in mentem venire potuerit, ex INNOCENTII I. ad DECENTIVM Eugubinum epistola nominum recitationem post consecrationem factam, fuisse, quemadmodum post consecrationem, recitari in Liturgia S. IACOBI *Syriaca*, in S. BASILII *Coptica*, & *Graeca Alexandrina*, & in Liturgia Theodori MOPSWESTENI *Nestoriana* animadvertit LESLAEVS [*ad Misale Mozarab. p. 538.*] Quum enim in Sacramentariis *Gelasiano*, & *Gregorianis* diptycha vivorum ante consecrationem, mortuorum vero post consecrationem recitentur, non multis post INNOCENTIVM annis non tam ab ejus constitutione, quam a vetere, quam ille tantummodo in medium adfert, confirmatque, consuetudine *Romanam* Ecclesiam discessisse (quod non tam facile creditu est) oporteret. Ait quidem INNOCENTIUS recitanda nomina *inter sacra mysteria*, non *inter alia*, quae ante praemittimus, ut ipsis *Mysteriis* viam futuris precibus aperimus; sed haec quam vere de Canone intelliguntur, tam falso, & contra Ecclesiae Romanae mores ad jam peractae consecrationis tempus trahuntur. Quaestio enim vero, quam INNOCENTIO DECENTIUS proposuerat, non erat, in qua Canonis parte diptycha legenda essent, sed an recte *antequam precem* Sacerdos faciat, nempe ante Canonem in quibusdam Ecclesiis legerentur. Hanc ergo quaestionem ita Pontifex dirimit, ut non *inter alia*, quae ante praemittimus, seu

CXXXVj   DISPUTATIO II. §. XXI.

mus *διστάνα* appellare illam tabulam, in qua descriptum habemus: *Te igitur Clementissime Pater*, quasi dicas *tabellam duplicatoriam*.

Oratio: Hanc
igitur.

VII. Sequitur Oratio: *Hanc igitur oblationem*. Haec est, ut opinor, illa Oratio, quae fuit composita ab illo Scholastico, cujus mentionem fecit GREGORIUS (*Ep. 73. Lib. 7.*). Nam Orationem ejus dicit dictam fuisse super oblationem, & hodie dicitur, & dicitur esse *infra actionem*, idest Canonem. Haec autem sola fuit eo tempore introducta in canonem (25). Verba autem: *Qui pridie, sunt apud AMBROSIVM* [*Lib. 2. de Sacramentis cap. 5.*] quo loco notabis etiam reperiri haec verba *elevatis oculis* (26),
pro

seu ante Canonem, sed inter ipsa mysteria, in Canone scilicet recitanda, esse pronunciet: in quamam vero Canonis parte legenda essent [de quo consultus non fuerat] minime explicat. Ex nota tamen Romanae Ecclesiae consuetudine satis illud colligere possumus; immo eam satis ipse INNOCENTIUS insinuat. Vult enim, prius oblationes esse commendandas, ac TVNC eorum nomina, quorum sunt, edicenda. Si post consecrationem edicenda fuissent, non hoc INNOCENTIUS dixisset, sed oblationes consecrandas, ac TVNC eorum nomina, quorum sunt, edicenda.

(25) Adnot. V. nullam esse hanc rationem vidimus, aliamque causam, cur haec oratio aliquando *infra actionem* inscribatur, adtulimus, eamque confirmant variae ejus interpolationes, quae apud BONAM [*Lib. II. cap. XII. §. 4.*] & GEORGIVM (*Lib. IV. cap. V.*) Non fuisse vero hanc orationem, quam GREGORIUS M. a Scholastico compositam dixit, BELLARMINVS (*de Missa Lib. II. cap. 19.*) invicto argumento effecit. Nam S. GREGORIUS scribit, se accusatum fuisse, quod jussisset orationem Dominicam recitari mox post Canonem, & responderet, id se fecisse, quia indi-

gnum existimabat orationem a Scholastico compositam super oblationem dici, & ipsam Christi orationem super Corpus ejus non dici: quibus verbis indicat GREGORIUS se non agere de Canone, sed de orationibus, quae dicebantur post Canonem (*super oblationem*, seu quod hoc loco idem est, *super Corpus Christi*). Et quidem ante ipsius tempora post Canonem ante Communionem videtur in usu fuisse, ut diceretur aliqua oratio a Scholastico composita: oratio autem Dominica, vel diceretur post Communionem, oblatione consumpta, vel non diceretur. Sed GREGORIUS hunc ordinem mutavit, & voluit, ut oratio Dominica diceretur mox post Canonem, adhuc in altari Corpore Domini praesente, oratio autem Scholastici sequeretur. Quare non inverisimile est, hanc fuisse aliquam ex illis tribus orationibus, quae dicuntur ante Communionem post *Agnus Dei*, neque, ut MICROLOGVS scribit [*cap. 18.*], sunt de Canone.

(26) AMBROSIVS ipsa illa verba *elevatis oculis* non reddit; ait tamen quod ea significant, dicere Sacerdotem: *Qui pridie, quam pateretur, in sanctis manibus suis adcepit panem*, RESPEXIT IN COELVM, ad te
San.

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxxvij

pro quibus calumniari nos solent haeretici, quia non reperiuntur in institutione hujus Sacramenti in Evangelio.

VIII. Prima caeremonia, quae post consecrationem sequitur, est ostensio Eucharistiae jam consecratae. Semper autem fuisse demonstratam populo post consecrationem discimus ex multis auctoribus antiquis, ut ex DIONYSIO *Areopagita* [*cap. 3. Eccles. Hier.*], & ex BASILIO *Magno in Lib. de Sp. Sancto* (*cap. 17.*) Inter alias enim, quas proponit traditiones Apostolorum, proponit etiam hanc, ut Populus proferret aliqua verba, quum ostendebatur Eucharistia. Idem discimus ex D. *Johanne DAMASCENO*, minus quidem antiquo, sed magno Auctore (27). Suspitor autem, licet non compertum habeam, sumptis tamen conjecturis ex *Graecis* Auctoribus, olim non ita fuisse demonstratam Eucharistiam, ut nunc ostenditur, sed Sacerdotem manibus tenentem Eucharistiam se convertisse ad populum, & solitum dicere *Corpus Christi*, idest *ecce Corpus Christi*, quia ante consecraverat clam. Nemo enim videbat Sacerdotem consecrantem, praesertim apud *Graecos*, apud quos locus, in quo Sacerdos sacrificabat, erat circumtectus velis, ut discimus ex multis homiliis D. CHRYSOSTOMI. Post consecrationem vero velum dimovebatur una ex parte, & vertebat se Sacerdos manibus tenens Eucharistiam, & dicebat ad populum: *Hoc est horrendum Corpus Christi*. Quod hoc factum fuerit, intelligo ex D. DIONYSIO,

Mald.

f

licet

*De ostensione:
Eucharistiae.*

Sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, gratias agens benedixit, fregit &c. Eademque paullo post de calice recitat.

(27) Recte ex his Auctoribus colligit MALDONATUS, elevationem hostiae fuisse *Graecis* usitatam; non satis autem castigate loquutus est, dum eam post consecrationem factam fuisse scribit. *Graecos* enim [non elevant hic calicem, sed solum τοῦ θεοῦ ἄρτον panem divinum, majorem scilicet hostiae partem] elevare hostiam paullo ante Communionem ex liturgiis BASILII, GREGORII, aliisque monumentis indubium est. *Coptitae* quoque, *Syri*, aliique *Orientales Christiani*, de quibus diligentissime scripsit

RENAVDOTIVS (*Liturg. Orient. T. I. p. 265. seq. & T. II. p. 114.*) elevant praecipuam hostiae consecratae partem ad ea verba *sancta sanctis*, atque, ut praescribit GABRIEL Patriarcha *Alexandrinus*, Sacerdos debet *Corpus Dominicum* sursum elevare, quantum brachia sua extendere poterit, & voce, quantum poterit, maxima clamare *sancta sanctis*, & populus cum lacrymis adorat, & pectora tundens veniam peccatorum petit, & rogat, ut in fide orthodoxa usque ad extremum vitae a Deo confirmetur. Eodemque tempore accenduntur cerei, & attolluntur.

cxxxvii] DISPUTATIO II. §. XXI.

licet obsecrare, qui *cap. 3. Eccl. Hier.* quum agit de ostensione Eucharistiae, non dicit Sacerdotem sustulisse Eucharistiam, sed protulisse in conspectum. Hujus rei argumentum est, quod *Graeci* adhuc hodie idem faciant, & ita factum fuisse apud *Latinos* est verosimile (28); sed postea fortasse mutata est consuetudo, quod esset nimis molestum Sacerdoti ita se vertere. Illud etiam observandum est, quod non ostendebat olim Sacerdos Calicem, ut nunc, ipse solus, sed adjutus a Diacono. Nam quotiescumque aliquid operandum erat in altari, quod pertineret ad ministerium, faciebat id Diaconus. Itaque & Sacerdoti aperiebat calicem, & propterea gestat illam vestem, quam vocamus *dalmaticam*, ut ostendat illum esse servum, & sit quasi vestis Servorum: nam *Dalmatae* erant servi *Romanorum*. Dixi, aliquando calices olim fuisse ansatos; addo nunc & multo fuisse majores, quam nunc sunt. Hoc colligetur ex historia SYLVESTRI, & DAMASI, & ex vita CONSTANTINI Magni, qui di-

(28) Minime vero. Antiquitus enim *Mozarabes* elevabant Corpus Domini ad ea verba: *fidem, quam corde credimus, ore autem dicamus*, quae symboli recitationem praecedunt. *Romae* autem olim ad ea verba Canonis *per ipsum, & cum ipso* Diaconus calicem elevabat, & Sacerdos duas oblatas, quibus latera calicis tangebatur. Ordo Romanus I. MABILLONII n. 16. & ordo Romanus III. HITTORPII, quum Sacerdos dixerit *per ipsum, & cum ipso*; Archidiaconus levat cum offertorio (palla scilicet, quam *Mozarabes* *filiolam* appellant) calicem *per ansas, & tenet exaltans illum juxta Pontificem*; Pontifex autem tangit a latere calicem cum oblatiis, dicens *per ipsum & cum ipso per omnia saecula saeculorum, & ponit Pontifex oblationes in loco suo, & Archidiaconus calicem juxta eas, demisso offertorio in ansas ejusdem*. MICROLOGVS saeculo XI. ad finem vergente cap. 17. scripsit: *quum dicimus per omnia saecula saeculorum, Corpus cum calice, levamus, & statim in altare deposita cooperimus; nimirum demisso offertorio*

in ansas calicis etiam oblata juxta posita eodem velo obtegebantur. In Gallia tamen post medium idem saeculum XI. ob haeresim BERENGARII coeperunt statim post consecrationem panis ad tollere Corpus Domini, illudque adorare, & pariter post consecrationem calicis sanguinem altius ad tollere, & adorare: haec consuetudo e Gallia in alias regiones Ecclesiae Latinae paulatim penetravit. De ea circa initium saeculi XII. meminit HILDEBERTVS Cenomanensis in expositione Missae. De eadem in Speculo Ecclesiae, inter opera Hugonis VICTORINI, meminit Robertus PAVLLVLVS, qui anno MC-LXXXIV. vivebat. Saeculo autem XIII. hic ritus passim in usu erat. Exinde *Mozarabes* bis in Missa Corpus, & Sanguinem Domini elevant, primum statim post prolata consecrationis verba (ex Conciliis Valentino a. MCCLV., & Toletano a. MCCC-XXIII.) & iterum (ex vetere, quam innuimus, consuetudine) ante fractionem, aut quum symbolum recitant.

DISPUTATIO II. §. XXI. cxxxix

qui dicitur dedisse vasa Ecclesiae *Romanae*, & inter cetera calices nescio quanti ponderis. Causa vero, cur tam magni fuerint, in promptu est, quod Sacerdos non tantum consecrabat sanguinem, quem ille solus sumpturus erat, sed etiam totus populus. Itaque vas debebat esse maximum, ut posset continere pro toto populo, & quum calix esset magnus, non poterat illum solus Sacerdos adtollere; propterea habebat duas ansas, quibus & Sacerdos & Diaconus adiciebant calicem (29). Hoc legetis apud AMALARIVM [*de rebus Eccles. cap. 16.*]. Ad haec illud est sciendum; quum ostendebatur Eucharistia, totus populus adclamabat aliquid adcommodatum ad rem, ut legimus apud D. BASILIVM in libro *de Spiritu Sancto* [*cap. 27.*] *Verba*, inquit, *invocationis, quae dicuntur in ostensione Eucharistiae, & Calicis, quis Sanctorum umquam nobis tradidit scripta?* Itaque duo sunt observanda hoc loco; primum fuisse aliqua verba solemnia, quae recitarentur a populo, quum ostendebatur Eucharistia; secundum illa verba fuisse ab Apostolis tradita. Quae autem illa fuerint, non est compertum; sed tamen colligimus ex DAMASCENO Epistola illa extrema *de Trisagio*, ubi utitur hoc argumento sumpto ex illo ritu in elevatione Eucharistiae: *Non solemus*, inquit, *dicere ter Sanctus Deus, nec ter Sanctus Dominus, sed unus Sanctus Deus, Sanctus Dominus cum Patre, & Sancto Spiritu in sempiterna saecula. Amen.* Unde colligo, illa esse verba solemnia, quae dicebantur in ostensione Eucharistiae a populo, quum videbat Eucharistiam (30), qualia sunt verba, quae nunc habemus, quae cujus sint, compertum satis non est, quamvis sint antiqui auctoris. Solemus enim dicere nunc in *Gallia*, (31) non in aliis locis (32), quum ostenditur Eucharistia:

f 2

(29) Ansa illae *aures*, & *auriculae* vocabantur.

(30) Quod confirmant liturgiae BASILII, & GREGORII, ubi populus eadem ad hostiae elevationem adclamat.

(31) Ex more, quem LVDOVICVS XII. ab ejus Regni Episcopis induci postulavit ad Dei opem in bellis, quibus premebatur, implorandam.

(32) Alibi aliae cantiones in hostiae elevatione canebantur. Provinciale Concilium Colonienſe a. MD. XXXVI. (p. II. Can. 14.) ex Ecclesiae *Romanae* more Christum tacite adorandum decrevit: *quum potius tum videretur silendum; & ab omni populo mortis Dominicae commemoratio habenda, prostratis humi corporibus, animis in coelum erectis; deinde jussit eas ora-*

stia : *O salutaris Hostia* &c. Quemadmodum ergo habemus illa verba solemnia, dum Eucharistia ostenditur ; ita habebant illi *Sanctus Deus, Sanctus Christus cum Patre & Spiritu in sempiterna saecula. Amen* (33).

De orationibus post consecrationem.

IX. Sequuntur statim Orationes multae, quae fere omnes reperiuntur apud D. AMBROSIVM. Prima est : *unde & memores. Haec oratio est apud CLEMENTEM (Lib. VIII. Constit. cap. 17.) & apud D. AMBROSIVM [Lib. IV. de Sacramentis cap. 6.].* Sequitur alia : *Supra quae* &c. Haec quoque est apud AMBROSIVM [*eadem loco*]. Et etiam ista : *Supplices te rogamus. De illa autem Memento* &c. dixi in disputatione *de Sacrificio Missae*, ubi dixi fieri sacrificium pro vivis, & mortuis (34). Sequitur ista-

orationes, quae pro pace, aliisque necessitatibus in elevatione canebantur, cani post Missam : *Cantiones illae contra mortalitatem, seu cladem, aut pro pace satius post finitam Missam cantantur.*

(33) Miror, nihil MALDONATVM addidisse de more pulsandi campanulam, qui inducta sacrae oblationis statim post consecrationem elevandae disciplina obtinuit, ut sic mentes fidelium ad orationes excitentur ; quod legitur in decreto GVILLELMI Parisiensis Episcopi apud BONAM [*lib. II. cap. 13.*]. Exstat MAYERO teste (p. 313.) in *Thesaurò Claraevallensi* Calix S. MALACHIAE Hibernorum Pirmatis, ex cuius labio aliquot dependent campanulae, quibus ad motum calicis sonantibus adstantes monerentur orare & adorare Sanctam. Saeculo quoque XI. coeptum videtur, ut campana major pulsetur pro excitando ad orationem populo extra Ecclesiam posito ; nam IVO Carnotensis, qui eodem tempore vixit, in epist. 142. gratias agit MATHILDI Reginae Anglorum pro campanis, quas donaverat Ecclesiae Beatae Virginis ; quam sonitu renovari ait in cordibus

fidelium ipsius Reginae memoriam, tunc praesertim, quando illa salutaris hostia . . . in Domini mensa quotidie consecratur. Quod utique, inquit idem MAYERVS, intelligendum non est de campanulis illis minimis (non enim operae pretium fuisset, Reginae tantas grates referre pro dono tam exiguo), sed de campanis munificentia tantae Reginae dignis.

(34) Haec disputatio edita non est. Ceterum multa de hac oratione invenies apud BONAM, BENEDICTVM XIV. & GEORGIVM. CL. WILTHEMIVS in *diptychon Leodiense* (cap. VIII. n. 5.) haec adnotavit. „ ALCVINVS (vulgatus) de divinis officiis cap. XI. Post illa verba, „ quibus dicitur in somno pacis, usus „ fuit antiquorum, sicut etiam usque „ hodie Romana agit Ecclesia, ut statim recitarentur ex Diptychis, idest „ Tabulis, nomina Defunctorum : atque „ ita post lectionem nominum, subjungerentur sequentia verba, Ipsis „ &c. FLORVS in expositione Missae : „ Propter illa ergo verba, quibus dicitur, „ qui nos praecesserunt cum signo fidei, & dormiunt in somno „ pacis, usus fuit antiquorum, ut sic etiam

DISPUTATIO II. §. XXI. cxlj

statim : *Nobis quoque* &c. Fit heic iterum mentio Sanctorum. Qui de caeremoniis Missae scripserunt , multa dicunt , cur bis recitentur nomina Sanctorum ; sed ego nil aliud mysterii esse credo , quam quod pro vivis oratum sit , heic oretur pro mortuis ; Ideo autem heic aliorum fit mentio , ne bis iidem repetantur (35) : Hinc alia oratio *Per quem nobis* , quae oratio non est valde antiqua comparatione aliarum , quia alias reperimus apud auctores , qui vixerunt ante MCC. annos , & etiam nonnullas apud CLEMENTEM , hanc autem non reperimus , quod ego scio , apud antiquiorem AMALARIO , qui vixit abhinc DCCC. annis . CALVINVS sumit argumentum ex hac oratione , ut probet in Eucharistia non esse , nisi panem & vinum , quia *dona* non possunt appellari nisi panis & vinum ; sed quum dicit : *Per quem haec omnia Domine semper bona creas , vivificas , benedicis , &* prae-

„ etiam Romana agit Ecclesia , ut statim recitarentur ex diptychis , idest tabulis , nomina defunctorum ; atque ita post lectionem nominum , subjungantur verba sequentia : Ipsis & omnibus &c. Eadem habet REMIGIVS Antisiodorensis . Vetustissimum scriptum , quod HITTORPIVS cum hoc titulo edidit : *Heic incipit , qualiter quaedam orationes & Cruces in Te igitur agenda sunt* , ita habet : *Heic orationes duae dicuntur , una super diptychos ; altera post lectionem nominum : & hoc quotidianis vel in agendis tantummodo diebus : Memento etiam , Domine , & eorum nomina , qui nos praecesserunt cum signo fidei , & dormiunt in somno pacis . Et recitantur nomina . Deinde postquam recitata fuerint , dicat : Ipsis , Domine , & omnibus in Christo quiescentibus , locum refrigerii , lucis , & pacis , ut indulgeas , deprecamur . Huc etiam pertinet locus ex epistola HINCARI Rhemensis Episcopi ad NICOLAVM Pontificem Maximum : Denique praefato EBONE defuncto ,*

„ Ecclesia , sed & Parochia nostra secundum consuetudinem , quam ex antiquo habuit [etiam de his , qui in Episcopatu usque ad obitum in eadem Ecclesia non permanserant] ipsius nomen inter sacrosancta mysteria in Episcoporum catalogo recitare pietatis gratia coepit , & haecenus facit . Addit deinde , non ausum se injussu Pontificis Maximi de catalogo tollere EBONEM ; non ob fidem , sed ob alia , a Synodo , & Pontifice maximo damnatum . Pergit deinde : *Per scribere mihi dignetur Apostolica vestra auctoritas , utrum eundem EBONEM inter Episcopos in sacris diptychis in Ecclesia nostra nominare permittam ; an , ne de cetero in Episcoporum catalogo nominetur , prohibere debeam .* Exemplum ex diptycho Ambianensis Ecclesiae profert SALIG (de diptych. cap. XX. §. 27.) & ex eo GORIVS (T. II. Thes. diptych. p. 197.)

(35) Vide SALAM in BONAM (lib. II. cap. 14. §. 5. p. 315.) & BENEDICTVM XIV. (de Sacr. Miss. Sacrif. lib. II. cap. 18.)

cxliij   DISPUTATIO II. §. XXI.

præstas nobis, idest quod paullo ante erat creatura ex terra genita panis & vinum, [creare dicit non quod sit amplius talis creatura, sed per communicationem idiomatum, & est sensus: *haec dona, quae tu creasti*] *sanctificas*, idest efficis Corpus Christi, *vivificas*; hoc est contra CALVINVM (36).

Cruces.

X. Solet Sacerdos tria signa Crucis adhibere hostiae jam consecratae. Sed potest venire in mentem alicui, non esse rationi consentaneum, ut signa Crucis adhibeantur Eucharistiae post consecrationem. Nam solemus adhibere signum Crucis alicui rei, ut benedicamus & consecremus illam: nihil autem potest esse sanctius Corpore Christi. Hoc argumentum non est leve, adeo ut moverit me aliquot annis, ut existimarem, istas Cruces, quae adhibentur post consecrationem, fuisse introductas a quibusdam Sacerdotibus, qui sibi prudentiores aliis viderentur, si hoc facerent; sed reperio non tantum apud recentiores, qui de caeremoniis scripserunt, sed etiam apud antiquiores illos AMALARIVM, & STRABONEM. Quapropter credibile est, jam olim fuisse illa signa Crucis adhibita ad Eucharistiam

(36) Olim ad ea hujus orationis verba: *largitor admitte*, si novae fruges, aut quaelibet alia humanis usibus inservientia benedicenda erant, ante altare collocari solebant, & heic a Sacerdote benedici; & terminata benedictione solita clausula: *Per Christum Dominum nostrum*, sequentem addebant orationem: *Per quem haec omnia*, quae propterea non solum referuntur ad oblata, sed etiam ad res tunc benedictas. Vide BONAM, & BENEDICTVM XIV. (l. c. n. 10. seqq.) Porro si ad res tunc benedictas ea referantur, planissima est illorum verborum sententia; si autem ad oblata Eucharistica, nihil quoque illa continent absurdi. Quam in rem BELLARMINI (lib. II. de Missa cap. XXXI.) interpretationem adferam, qua, quae MALDONATVS paucis indicavit, expeditiora fient. Commemorant igitur ea verba brevissime om-

nia beneficia divina circa hoc Sacramentum, inchoando a prima productione materiae, unde illud conficitur. Itaque dicimus a Deo per Christum hoc Sacramentum ratione materiae primo *creari*, quum panis videlicet creatur. Secundo *sanctificari*, quum dedicatur per primam oblationem ad Sacramentum conficiendum. Tertio *vivificari*, quum efficitur mysterium vitae, & in verum Corpus Domini, & in ipsum Christum, qui est vita nostra, convertitur per consecrationem. Quarto *benedici*, quum omnis benedictionis effectum recipit, ut scilicet Sacramentali efficacia caput cum membris uniat. Quinto denique nobis *præstari*, quum ad sumendum, ut ex eo vitam hauriamus, datur. Ita ALCVINVS totum hunc locum exponit, & post eum HVGO (lib. II. de officiis divinis cap. 36.)

DISPUTATIO II. §. XXI. cxliij

charistiam consecratam . Possent tamen defendi ista signa Crucis, quae adhibebantur Eucharistiae jam consecratae, si dicamus fuisse adhibita non ad consecrationem, , sed quia nulla erat actio, quam non praeciret Crux . Ac illi quidem Auctores, qui solent dicere signum Crucis semper adhiberi ad benedicendum, non possunt reddere rationem, cur adhibeatur signum Crucis Eucharistiae jam consecratae . Sed quia ego existimo, non fuisse adhibitum signum Crucis semper ad benedicendum, sed consuetudine Christianorum fuisse usurpatum in omnibus actionibus, possum respondere, quia nulla erat actio Christianorum, quam non praeciret Crux, ut inquit TERTVLLIANVS, inde signum Crucis coepit quasi esse pronomen demonstratum . Itaque Christiani quum volebant aliquid demonstrare, utebantur signo Crucis, praesertim in rebus divinis, in quibus nihil debet esse profanum . Quare hoc non debet videri absurdum, quando ostendit hostiam Sacerdos; tunc enim quum adhibet haec signa Crucis dicit *Hostiam sanctam, hostiam puram, hostiam immaculatam*, quasi dicat : *haec est hostia sancta, hostia pura, hostia immaculata* (37).

XI. Deinde subjungit Sacerdos : *Per ipsum, & cum ipso* &c. Et iterum ostendit hostiam . Cur autem id fiat, non habeo compertum ex lectione Auctorum . Mea vero suspicio est, quod jam ventum esset ad communionem, & quia totus populus erat adcessurus ad communionem, vertebat se Sacerdos, ut ostenderet Eucharistiam, ut sit nunc . Nam ante communionem Sacerdos so-

Ostendo Eucharistiam .

let

(37) Sequuntur in M. C. haec :
 „ Si tamen ageretur de repurgandis
 „ caeremoniis, & ego interesset, pu-
 „ tarem expedire, ne ulla signa Cru-
 „ cis adhiberentur post consecratio-
 „ nem; hoc enim faceret ad Maje-
 „ statem Eucharistiae . „ Quae paul-
 „ lo aliter in SIMONII Codice lege-
 „ bantur, ut ipse (*T. II. epist. selectar.*
p. 210.) refert; nempe: „ Quid er-
 „ go dicimus (F. diceremus), si ho-
 „ die Ecclesia vellet repurgare caere-
 „ monias, quae minus decent rem
 „ sacram, aut adeo sunt omnino inu-
 „ tiles? Libere & ingenue dicerem,
 „ meam opinionem esse, ut (a) Con-
 „ cilio oecumenico decerneretur, nul-

lum signum adhiberi post consecra-
 „ tionem . „ *Inutile & inopportunist*
 „ vocat BENEDICTVS XIV. (*de Sacr.*
Miss. Sacrif. lib. II. c. 16. n. 7.) hoc
 MALDONATI consilium; quod non
 difficilis concessero . Tamen est mani-
 festum, gravissimum illum Pontificem
 MS. MALDONATI Tractatum non
 vidisse; ei enim tribuit, quod *existi-*
marit signa Crucis fieri ad benedicen-
dam hostiam, & calicem jam conse-
cratum, quum potius MALDONA-
 TVS disertis verbis id negarit, atque
 unam defendendae hujus consuetudi-
 nis rationem in eo, quod Crucis signa
 haec ad benedicendum non adhibean-
 tur, sitam esse adseruerit .

cxliv DISPUTATIO II. §. XXI.

let ostendere populo Eucharistiam, ut majori cum adfectu adcedant ad communionem. Ergo quod nunc fit post sacrum iis, qui nunc sunt communicaturi, id fiebat olim hoc loco; quia statim sequutura erat communio (38).

§. XXII.

DE ORATIONE DOMINICA
ALIISQUE AD COMMUNIONEM.

Praefatio orationis Dominicae.

I. Sequitur statim Oratio Dominica, sed ante solemus dicere: *Praeceptis salutaribus moniti*, quod est veluti petere veniam a Deo, ut liceat nobis recitare Orationem Dominicam. Hoc credo esse antiquissimum propter verba PAVLLI, ubi dicit, non esse sufficientes nos cogitare aliquid tanquam ex nobis &c. Itaque Christiani voluerunt declarare, non esse ex nobis, quod appellemus Deum Patrem, nisi ante *moniti* fuissetus: Propterea dicunt *praeceptis salutaribus*, idest: non dicimus arroganter hanc orationem, quia si non praecepisses, non fuissetus ausi dicere: Hoc indicat D. AVGVSTINVS Sermone quodam *in die Sancti Sabbathi* (1).

Ipsa oratio.

II. Sequitur statim Oratio Dominica, quam semper fuisse dictam in sacro ex traditione Apostolorum, constat ex D. HIERONYMO [*lib. III. contra Pelagianos*], ubi ait, Apostolos a Christo edoctos docuisse, ut Oratio Dominica quotidie diceretur in Sacrificio Missae. Unde quidam imperiti Historici dixerunt, verbis

(38) Idipsum *Mozarabum* ritus factis significat, a quibus etiam nunc ad tollitur hostia ante symbolam, ut ad communionem populus fidei professione aptius comparetur. Adcedit, hanc, de qua nunc agimus, hostiae ostensionem antiquiore aevo, ut supra vidimus, solam fuisse; huic igitur loco servata fuisse videtur, ut excitata fide paratior ad communionem populus fieret.

(1) In eandem sententiam ait de Christo S. CYPRIANVS in lib. de

orat. Domin. Inter cetera salutaria sua monita, & praecepta divina, quibus populo suo consuluit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit; & postea quod nomen [scilicet Pater noster] nemo nostrum in oratione auderet adtingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare &c. Hinc in omnibus liturgiis aliqua ejusmodi praefatio praemittitur: dignos nos redde Domine, inquiunt Graeci, qui cum fiducia absque condemnatione ausimus invocare te Deum Patrem coelestem, & dicere.

DISPUTATIO II. §. XXII. cxlv

bis HIERONYMI decepti, Apostolos sola Oratione Dominica dixisse Missam, & consecrasse Corpus Christi, quasi non habeamus Liturgias Apostolorum IACOBI, CLEMENTIS &c. multo longiores, & ampliores infra Missam. Constat etiam ex D. AVGVSTINO [*Serm. 127. & 237., & Sermone illo de Sancto Sabbatho Paschae*]; & in IV. Concilio Toletano [*Cup. 17.*] haec consuetudo, quae coeperat intermitteri, est restaurata (2), & GREGORIVS M. [*Lib. 7. epist. 63.*] defendit se, quia accusabatur, quod introduxisset hanc Orationem Dominicam in sacrum. Dicit GREGORIVS M. hanc Orationem semper fuisse dictam in sacro tum a *Graecis*, tum a Latinis; dicit apud *Graecos* totum Populum, & non Sacerdotem solum solitum fuisse recitare, ut communicarent ut nunc; apud *Latinos* vero solum Sacerdotem, ut nunc; sed tamen nomine totius populi recitat illam [3].

III. Postea dicit Sacerdos apud se: *Da propitius pacem in diebus nostris*: orat pro se, & pro populo, & frangit hostiam.

Mald.

t

Si

Fratio ha-
siae.

(2) Nempe nonnulli in *Hispania* Sacerdotes Dominicis tantum diebus solebant hanc orationem in Missa recitare; pravam ergo hanc eorum consuetudinem improbavit *Toletanum* Concilium, statuitque, ut quotidie patenter pronunciaretur.

(3) Varia fuit Ecclesiarum in recitanda Oratione Dominica disciplina, ut apud BONAM, GRANCOLASIVM, & GEORGIVM videre est. Pauca ex LESLAEO nobis sufficiant. „ *Romae*, inquit ille (*in Missal. Mozarab. p. 551.*), saltem a tempore „ S. GREGORII, Sacerdos Orationem Dominicam recitat, praeter ultimam petitionem, sed libera nos „ a malo, quam chorus cantat. Mos „ idem *Mediolani* observatur: in *Africa* quoque Sacerdos ad altare voce elata Orationem Dominicam pronuntiabat, ut a populo audiretur „ (*S. AVGVST. Serm. 58.*). *Constantinopoli* olim, teste S. GREGORIO, „ populus, modo chorus, juxta Liturgiam S. CHRYSOSTOMI, Dominicam Orationem integram di-

„ cit. Eundem ritum tenent *Coptitae*, „ *Aethiopes*, & *Chaldaei*. Apud *Syros* „ Sacerdos dicit: *Pater noster, qui es in* „ *Coelis*: reliqua prosequitur populus, „ quamvis juxta rubricam Liturgiae „ *Graecae* S. IACOBI populus integram dicat. Apud *Gallos* in Missa „ recitatam fuisse Orationem Dominicam e Missalibus eorum libris, & „ ex S. GERMANO constat: recitatum vero fuisse a populo innuit S. GREGORIVS *Turonensis* (*de mir. S. Mart. lib. II. cap. 30.*). *Gotho Hispani* Orationem Dominicam non modo in Missa, sed etiam in vespertinis, & matutinis precibus quotidie recitabant, (*Cod. Can. lib. 4. Tit. 15.*) estque orationum, quae illis in Missa recitantur, septima, & ultima. S. ISID. (*Off. lib. I. c. 15.*) Eam vero Sacerdos recitat; sed populus recitantem frequenter interpellat respondendo *Amen*. Et quum dixerit „ *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, respondet populus: *quia tu* „ *Deus es.* „

cxlvj   DISPVATIO II. & XXII.

Si Sacerdos tantum frangeret hostiam, non esset difficile red-
dere rationem, quare id fiat: Nimirum ut unam partem ho-
stiae Sacerdos, alteram populus sumeret. Nunc autem vide-
mus, hostiam frangi in tres partes, ac unam partem dimitti in
calicem, reliquas duas poni super patenam: videtur igitur hoc
non carere magno mysterio. Itaque qui scripserunt de caeremo-
niis Ecclesiae abhinc CCC., aut circiter annis, multa sunt com-
mentati. Dixerunt, Corpus Christi fuisse triplex; aliud fuisse,
Corpus Christi natum ex Virgine, & quod nunc in Coelo se-
det; aliud, quod in sepulcro jacuit; aliud, quod super terram
ambulavit. Illa particula hostiae, quae in calicem dimittitur,
significat Corpus Christi, quod est in Coelo; illa, quam su-
mit Sacerdos, significat Corpus Christi, quod jacuit in sepul-
cro; tertia Corpus, quod ambulavit super terram. Ista & id
genus alia [4] excogitata sunt ab illis, dum ignorabant veram
originem rei. AMALARIVS, MICROLOGVS, STRABO
quamvis dicant hostiam frangi solitam in tres partes, non ta-
men tradunt rationem, cur id fiat: unde fortasse videbor te-
merarius, si dixerò, quod sentio. Credo ergo, nullum aliud
fuisse hac in re mysterium, quam quod olim non tantum Sa-
cerdos sumeret Eucharistiam, sed semper alii aderant commu-
nicaturi. Deinde quia praeter eos, qui aderant communicaturi,
erant alii in carceribus, vel aegroti, qui communicaturi erant:
itaque reservabatur particula una hostiae: & mittebatur ad aegro-
tos. Hoc discimus ex IVSTINO (*secunda Apologia sub finem*).
Ad haec particulam illam, quae mittebatur ad aegrotos, so-
litam mitti intinctam sanguine constat ex multis Conciliis. Di-
scimus etiam hoc ex historia EVSEBII (*Lib. 4. cap. 34.*) ubi
narratur historia illa de SERAPIONE, cui missa est Eucharistia
intincta Sanguine. Tunc dabatur Eucharistia populo sub utraque
specie, & quia non poterat reservari altera pars Sacramenti,
nempe sanguis, ne species, idest vinum, corrumpere-
tur, putabant se satisfacere, si intingeretur in Sanguine una pars, &
jam exsiccata illam mitterent ad aegrotos, ut viderentur com-
municasse sub utraque specie. Et quia Sacerdos non poterat alio
com-

---

(4) Vide IVONEM, Hugonem eum loc. p. 331.) indicatos, itemque
VICTORINVM, aliosque a BONA BENEDICTVM XIV. (*de Sacr. Miss.*
[*Lib. II. cap. 13. §. 3.*] & a SALA (*in Sacrif. lib. II. cap. 20. n. 12.*)

DISPUTATIO II. §. XXII. cxlvij

commodiori tempore intingere Eucharistiam, quam in fractione & communione; ideo tunc dimittebat particulam illam hostiae in calicem, & postea separabat illam cochleari, & reservabat, reliquas duas partes dividebat, ut ille sumeret unam, alteram populo exhiberet [5].

t 2

IV. Sed

(5) Ritus frangendi panem consecratum a Christo Domino originem ducit, qui Eucharistiam instituens, prius panem benedixit, & in sui Corporis substantiam transtulit, ac deinde *fregit*, deditque discipulis suis. Unde hanc caeremoniam Ecclesiae omnes tam in *Oriente*, quam in *Occidente* constanter retinuerunt, etsi pro Ecclesiarum consuetudine, hostia in plures aut pauciores partes frangitur. *Mozarabes* eam in novem partes dividunt, quibus singulis proprium nomen imponunt; ritu *Romano* in tres partes; *Graeci* praecipuam oblatae partem in partes quatuor; *Coptitae* partem praecipuam primum in tres, tum harum singulas in plures frangunt; *Syri* quoque, & *Chaldaei* maiorem hostiae partem in plures partiuntur. *Africanae* Ecclesiae oblatas frangebant, ut populo distribuerentur. Id diserte *AVGVSTINVS* tradit (*epist. LIX. ad PAVLLINVM*), ubi de pane Eucharistico loquens ait: *quum benedicatur, & sanctificatur, & AD DISTRIBVENDVM COMMINVITVR*. In Ecclesia *Romana* oblata quidem Pontificis dividebatur in tres partes, quarum una ponebatur in Corporali, alia mittebatur in calicem, tertiam absumebat Pontifex; illa autem particula posita super Corporale servabatur in diem sequentem, ante Pontificem ad altare deferenda. *Quia*, ut habet *Ordo I. dum Missarum sollemnia peraguntur, Altare sine sacrificio esse non debet*. Nam Pontifici celebraturo quotidie *Sancta* praeferebantur ad Altare, ut adeo numquam celebraret, nisi sacra Eucharistia ex

praecedentis diei sacrificio in Altari posita. *MICROLOGVS* ait, eam particulam suo tempore dimitti consuevisse pro communicaturis. *Johannes ABRINCENSIS Episc.* (*Lib. de Officiis Eccles.*) triplicem facit hostiae divisionem: *Sacerdos Corpus Domini tripliciter dividat, quarum partium unam Sacerdos Calici immittens: Pax Domini alta voce dicendo, protinus subdat secreto: Fiat commixtio &c. Alia se, Diaconum, Subdiaconumque communicet; tertiam Viaticum, si opus fuerit in patena usque ad finem Missae reservet. Idem apud SALAM innuit IVO Carnot. [de div. offic.] Sacerdos Dominicum Corpus consecratum, & sanctificatum in tres partes dividit, quarum unam Calici immittit dicendo: Pax Domini, aliam se, & Diaconus & Subdiaconus communicent; tertiam ad Viaticum, si opus fuerit, in patena usque ad finem Missae reservet; si autem opus non fuerit, eam Sacerdos, aut unus Ministrorum communicationem accipiat. Hujus ritus etiam nunc exstant in Missa sollemni summi Pontificis quaedam vestigia, & in Missa, quae celebratur in consecratione Episcopi; summus enim Pontifex tertiam particulam, altera sumpta, immissa in calicem altera, in partes duas resectam Diacono, & Subdiacono praebebat: Episcopus vero Consecrator hostiam in tres partes dividens, unam in Calicem immittit, alteram ipse sumit, tertiam Episcopo, qui consecratur, ministrat. Ex his porro omnibus lucem accipit *MALDONATI* sententia, quam *MAYERVS* quoque (*p. II. cap. XXI.*) subindicat.*

cxlviii   DISPUTATIO II. §. XXII.

*Quid Agni-
scet consecra-
tio.*

IV. Sed aliud potest injicere scrupulum, quod Sacerdos injiciendo illam particulam in calicem dicat: *fiat commixtio & consecratio Corporis & Sanguinis Domini*. Quid? nonne jam facta est consecratio? Suspicio verbum *consecratio* fuisse paulatim ab aliquo introductum, quia non invenio in antiquis [6]; aut si quis inveniatur, defendet hoc modo, quod quemadmodum *Graeci* post jam factam consecrationem, invocant nihilominus Spiritum Sanctum, ut descendat, & faciat panem esse Corpus Christi, non quod non esset jam consecratum, sed ut fiat Corpus Christi nobis, idest non *sumamus indigne*; eodem sensu potest intelligi: *Fiat consecratio Corporis Christi* non absolute, sed nobis adicipientibus, ut digne, & sancte, non profane adiciamus. [7]

*Agnus Dei,
& Pax cum
osculo.*

V. Sequitur tamen post fractionem [8] *Agnus Dei &c.* Quod quidem SERGIUS Papa dicitur instituisse, qui vixit abhinc DCLXXX. annis. Statim autem datur Pax, & pacis osculum, quod est valde antiquum. Hoc autem osculum non tantum in Missa fieri solebat, sed etiam in omnibus Christianorum Congregationibus: non enim dabatur pax sine osculo. Ex SENECA, & PLUTARCHO, PLINIO, & alijs, discimus Romanorum consuetudinem fuisse, ut viri oscularentur manus feminarum. Contrarium tamen aliquid legimus apud TER-
TVLLIANVM (in *Apologetico* cap. 6.), ubi reprehendit usum
Roma-

(6) Deest enimvero apud AMALARIVM [Lib. III. cap. 31.] apud RHABANVM Maurum [Lib. I. de Instit. Cleric. cap. 31.] apud FLORVM Lugdunensem [in exposit. Missae n. 89.] apud Johannem ABRINCENSEM, in Sacramentario RATOLDI, in Tiliario Codice. In alijs tamen undecimi & duodecimi saeculi Gregorianis Sacramentarijs apud GEORGIVM [T. III. p. 131.] immo & in Missa Illyrici, apud MICROLOGVM, atque in ordine primo Romano verbum illud *consecratio* exprimitur.

(7) Olim scilicet haec oratio ita legebatur: *Fiat commixtio & consecratio Corporis & Sanguinis &c.* (Vide GEORGIVM l. c.) Tunc enimvero

MALDONATI interpretatio minus haberet incommodi. At quum nos aliter dicamus: *haec commixtio & consecratio Corporis &c. fiat &c.* vix ea locum habet. Alii alia ad eam vocem commodè explicandam excogitarunt. Confer BENEDICTVM XIV. (Lib. II. cap. 20. n. 19.). MAYERVS [p. 344.] animadvertit, *consecrare* idem esse, quod simul *sacrare*, ut interpretatur PELAGIVS I. in epist. ad Johannem PATRICIVM; hinc vero colligit, consecrationem dici quasi simul *sacrationem*, sive rerum sacrarum commixtionem.

(8) Hinc ad ea verba *osculum mihi non dedisti* G. L. usus sum.

DISPUTATIO II. §. XXII. cxlix

Romanarum feminarum . Legimus autem Matronas ita abstinuiffe a vino , ut tantillum illud degustare summum nefas effe: ita quod quaedam Matrona , quod non abstinuiffet , a marito fuerit trucidata , alia fame enecta Senatus consulto , propterea quod cellam vinariam tantum refferat . Quare fuit apud eosdem *Romanos* postea consuetudo , ut Matronae oscularentur faciem suorum Cognatorum , ut cognoscerent cognati , an illae bibissent vinum : tantae temperantiae fuerunt . Hanc quoque consuetudinem apud *Judaeos* fuisse , ut venientes , aut discedentes sese invicem oscularentur , manifestum est ex *Genesi XXXI.* quum LABAN conqueritur de IACOB , quod non permisisset osculari filias suas ; Et *Lib. I. Regum (cap. XX.)* , quum DAVID , & IONATHAS se se osculati sunt ; Et *Actis Apostolicis (cap. XX.)* quum PAVLLVS esset *Romam* discessurus , omnes osculati sunt eum . Osculum enim signum erat hominis abeuntis , aut venientis : unde (*LVCAE VII.*) Christus dixit cuidam SIMONI , qui illum invitaverat : *Osculum mihi non dedisti* , quia haec erat consuetudo , ut hospites oscularentur eos , qui in domum suam veniebant , & quia ille non fecerat , Christus reprehendit illum . Haec est etiam causa , cur IVDAS osculo tradidit Christum , quia nulla re magis simulate potuisset illum tradere , quam osculo . Haec autem consuetudo *Judaeorum* manavit in Christianos , ut constat ex epistola D. PAVLLI ad *Romanos* (XVI.) & *I. Cor. (XVI.)* & *II. Cor. (cap. XIII.)* & *I. Thessal. (V.)* , & saepe alias . Itaque osculum erat signum pacis . Sed quibus in rebus utebantur osculo pacis Christiani ? D. AVGVSTINVS , aut quisquis fuit auctor *Lib. de amicitia cap. 4.* adnotat , Christianos duabus in rebus usurpasse illud signum . Primum quidem ad significandum , se esse ejusdem Religionis inter se ; quare Christiani , quum peregre redibant , aut veniebant de longinquo , ut ostenderent se orthodoxos esse , solebant Symbolum recitare , & osculum porrigere in eos . Secundo loco usurpabatur in communione , & propterea Christiani antequam communicabant , osculabantur se se , significantes sibi invicem remittere quidquid injuriarum , aut inimicitiae praecesserat . Ad haec ex TERTVLLIANO (*Lib. de Orat. cap. ultim.*) , constat , Christianos etiam solitos esse se invicem osculari in oratione , nempe in fine orationis , quia quando orabant , dicebant : *dimitte nobis debita nostra* : ut ergo ostenderent , se

NON

cl   DISPUTATIO II. §. XXII.

non verbis tantum, sed re sibi invicem remittere peccata, osculabantur se; hinc factum est, ut statim ab Oratione Dominica semper datum fuerit osculum pacis. Notandum est autem, in hac re diversam esse consuetudinem *Graecorum*, & *Latinorum*. Illi enim ante consecrationem porrigebant osculum pacis ex DIONYSIO *Arcopag.* & ex D. CLEMENTE (*Lib. II. Const. cap. 61.*, & *Lib. VIII. cap. 15.*). Et ex IVSTINO (*in II. Apolog. sub finem: Simul atque, inquit, finivimus preces, osculamur nos, & statim fit consecratio.* Idem ex CYRILLO intelligimus *Hierosolymitano* Episcopo (*5. Catech. mystag.*), & ex D. CHRYSOSTOMO (*Lib. 1. de Compunctione cordis*). Apud *Latinos* vero id fiebat post consecrationem paullo ante communionem. Haec consuetudo *Graecorum* irrepsit in Ecclesiam *Latinorum*; unde INNOCENTIUS (*Ep. 1. ad DECENTIUM cap. 1.*) prohibuit, ne osculum pacis daretur ante consecrationem, sed post consecrationem more *Romano*. Hinc MICROLOGVS, & alii nonnulli sumpserunt occasionem existimandi, INNOCENTIUM fuisse auctorem, ut osculum pacis daretur in Missa [9], quamvis male. Nam ex AVGVSTINO (*Sermone illò de die Sabbathi ante Pascha*, & ex *Serm. 135.*, & in *Sermone, in quo exponit Orationem Dominicam*) constat contrarium. Dicit enim, Catechumenos toto tempore Quadragesimae fuisse occupatos in discendis aliis capitibus Religionis, ut in mandando memoriae (10) Symbolo, & aliis; Sed Orationem Dominicam tanta in veneratione, tamquam Sanctam habitam fuisse, ut neque scriberetur, neque etiam audiretur a quoquam, qui non esset Christianus; proinde pridie Pascha demum Catechumenis fuisse recitatam, hos in die Paschae sequenti fuisse baptizatos, deinde Dominica in Albis recitasse Orationem Dominicam, ac tum primo communicasse, seque osculatos fuisse (11). Postea factum est, ut Sacerdos soli Diacono daret osculum pacis, circumferendum deinde ad omnes tum viros, tum feminas; quod quum coepit esse periculosum, imminuta hominum simplicitate, obti-

(9) Ut WALAFRIDVS *Strabo*, RUPERTVS *Tuitiensis*, STEPHANVS *Eduensis*.

(10) Quae sequuntur ad hujus paragraphi finem, ex C. M. decerpimus.

(11) De osculo in Missa, ejusque ritibus BONA [*Lib. II. cap. XVI. §. 6. & 7.*] GRANCOLASIVS [*Anc. liturg. pag. 671.*] item GEORGIUS (*Lib. IV. cap. 16.*)

DISPUTATIO II. §. XXII.

clj

obtinuit, ut patella, seu lanx Sacerdoti primum, deinde ceteris osculanda porrigeretur in signum pacis, unde etiamnum nomen *pacis* retinet. Sed ne haec quidem res suo incommodo caret, quandoquidem saepe ex ordine osculandi quibusdam in regionibus, & contentiones, & coedes oriuntur.

TERTIA DISPUTATIO SPECIALIS.

De usu, & recipientibus Eucharistiam [1],

S E V

de Communione.

Sequitur, ut de Communione dicamus, de qua quinque Quaestiones tractandae sunt. Prima est

DE COMMUNICANTIBUS.

QUAESTIO I.

I. *De Sacerdotibus.*

I. **V**aria erant communicantium genera. Primo erant Sacerdotes illi, qui celebrabant. Nam Sacerdotes communicabant ipsi per se, & consecrabant, quia adcipere Eucharistiam ab alio non decebat; sed tamen coeperunt aliqui Sacerdotes studio quodam legendi ea, quae dicuntur in Missa, velle quotidie celebrare, & quia non parati aliquando adcedebant; qui censebant se indignos, tantum consecrabant, sed post consecrationem non sumebant Eucharistiam. Quod diu & longo tempore factum est, ut constat ex XII. *Concil. Tolet. (cap. 5.)*, ubi reprehensus est hic abusus, & in *Legibus Franc. [Lib. I. cap. 7.]* est una lex de hac re, qua prohibet CAROLVS M. Sacerdotes tantum

Vitium quorundam Sacerdotum consecransium, nec communicantium.

---

(1) Tota haec disputatio in C. L. superiorem duas disputationes sequitur; in F. vero Tractatum de caeremoniis antecedit. At in M., & in Codice, quem SIMONIVS habuit, loco adtexendam censui.

clij   DISPUTATIO II. §. XXII.

tum consecrare, & Eucharistiam non sumere, quod hoc sit contra Canones Apostolorum. Id tamen non est in Canonibus Apostolorum, sed deceptus fuit bonus ille Imperator, aut quisquis leges illas scripsit (1).

Contraria consuetudo apud Graecos praefertim Sacerdotum communium, quin consecrarent.

II. Contraria consuetudo fuit partim in Ecclesia Graeca, partim in latina. Nam Graeci Sacerdotes omnibus diebus Quadragesimae, excepto Sabbatho, & Dominica, & die Annuntiationis B. Virginis, solebant facere rem divinam, legebant epistolas, Evangelia, & reliqua omnia, quae in Missa dicuntur, & solebant sumere Corpus Domini, quod tamen non consecrabant. Dicit aliquis; ergo sumebant Corpus non consecratum. Respondeo non ideo sumebant non consecratum, sed erat haec consuetudo apud illos, ut ultima die Dominica ante Quadragesimam consecrarent Eucharistiam pro tota hebdomada, quam per octo dies servabant, & ex ea per hebdomadam paulatim, & particulatim sumebant, dum ventum esset ad alterum diem Dominicum, vel Sabbathum, & vocabantur a Graecis illae particulae hostiae *προσυνιασμενα*, idest *praesanctificata*, vel *anteconsecrata*, ut constat ex Trullana Synodo (cap. LII.) [2]. Similiter apud SOCRATEM (Lib. V. hist. cap. 22.) Qui historiam SOCRATIS vertit EPIPHANIVS ille Scholasticus (Lib. 9. hist. tripart. cap. 28.) ita haec vertit: *Scripturae leguntur in feria quar-*

(1) Nec tamen plane sublatus hic abusus fuit. Saeculo XI. FVLBERTVM Carnotensem de tali Presbytero, qui celebrando non communicaverat, consultum novimus. Respondit autem ille (ep. 79.) si abstinerit defectu fidei, aut quia sensit conscientiam gravatam peccato aliquo mortali, veluti ebrietatis, vel impuritatis, sacris functionibus esse privandum, donec se converterit, & egerit poenitentiam; si fastidii causa ob nimiam frequentationem Sacrificii Missae, per annum esse a communione suspendendum; si ex anxietate conscientiae ob levem noxam, leniter corripiendum; si demum ob debilitatem capitis, aut stomachi, ut abstinere a sacrificio, talem obligandum,

donec restituta fuerit sanitas. Immo a. MLXXII. Concilium Rothomagensis (Can. 3.) vetare debuit, ne presbyter Missam diceret, quin communicaret. Confer GRANCOLASIVM [Ancien. Sacram. P. I. pag. 374.]

(2) De Missa Praesanctificatorum, cujus Graeci GREGORIVM Dialogum, seu Magnum auctorem faciunt, vide BONAM (Lib. I. Rer. Liturg. cap. XV. §. 5.) GRANCOLASIVM (l.c. p. 427. seqq.) MABILLONIVM (Comm. in Ord. Rom. p. 74.), in primis vero ALLATIVM cum in dissertatione de Libris Ecclesiasticis Graecorum (p. 20. seqq.) tum in Epistola ad Bartoldum NIHSVIVM in fine operis de Ecclesiae Occidentalis, atque Orientalis perpetua consensione.

QV A E S T I O I. cliij

quarta Saeculi hebdomadis, & die Parasceves in die Veneris Sancto, & praeceptores explicant, quae lecta sunt, & faciunt omnia, quae pertinent ad synaxim (synaxis vocabatur tunc Missa) praeterquam quod non solemniter participant mysteriis. CAS-
SANDER vero in suis liturgiis vertit *praeter mysteriorum participationem*; sed hoc non convenit cum usu Ecclesiae Graecae, ut docui ex Synodo *Trullana*, quandoquidem solebant omnibus diebus Quadragesimae sumere Eucharistiam, sed non consecrare. Ideo credo illum locum emendandum & dicendum, *τὴν ἑλπίδα* pro *τὴν τελευτήν* [3]. *τελευτή* significat perfectionem. Faciunt ergo omnia quae ad synaxim pertinent praeter consecrationem, quia dicebant quidem, quae erant in Missa, & sumebant Eucharistiam, sed non consecrabant. Similiter in Ecclesia *Latina* factum est, sed nonnisi uno die quadragesimae, nempe die parasceve, sive feriae sextae sacrae hebdomadis, quod apud *Graecos* fiebat tota quadragesima; sumebatur enim ante consecratum Corpus Christi. Ratio erat apud *Graecos*, quia totum illud quadragesimae tempus erat tempus passionis Christi; ideo nolebant recolere, & celebrare illam coenam, quam fecerat Christus ante passionem, sed tantum sumere Corpus Christi ante consecratum. Latini vero, quia illo die Veneris Sancto Christus fuit jam sub terra, ad significandum Mysterium sepulturae ipsius, non consecrant eo die, sed sumitur Corpus Christi, quod hesterno die consecratum fuit (4).

III. Alius fuit usus magis mirabilis in Ecclesia *Gallica*, & *Germanica*, qui duravit ad nostram fere memoriam. Solebat Episcopus consecrare multas hostias tempore, quo ordinabat Presbyteros, & dabat singulis Eucharistiam, quam per 40. dies fervarent, & ex ea quotidie sumerent particulam, donec fuisset ad quadragesimum diem tota Eucharistia paulatim quotidie detracta. Itaque Sacerdotes illi novi agebant quidem ceteras partes Missae; sed tamen non consecrabant, sed sumebant unam particulam Eucharistiae consecratae intra 40. dies. Hoc disci-

Alius usus quorundam Ecclesiarum circa novorum Sacerdotum Communionem.

Mald.

u

mus

(3) Hoc mendum feliciter a MALDONATO correctum in posterioribus SOCRATIS editionibus; alii viri docti expunxerunt.

(4) Vide BONAM [*Lib. I cap. 18. §. 3.*] & BENEDICTVM XIV. (*de Festis D. N. J. C. lib. I. cap. VII n. 150. seqq.*)

cliv DISPUTATIO III.

mus ex FVLBERTO, qui vixit abhinc DLX. annis, & fuit praeceptor BERENGARII, in *Epist. II.* ad PINARDVM (5); erat autem natione *Germanus*, & Episcopus *Gallus Carnotensis*. Causa hujus rei esse dicitur, quod vellent illos novos Sacerdotes referre imaginem Apostolorum a Christo recens in officium adsumptorum, aut electorum: quia Christus discessurus ex hoc mundo post passionem, per 40. dies communicaverat illis alia, qualitate Corpus suum, quam qua fecerat ante passionem, ab eo tempore quo fuerant a Christo ordinati. Unde ipsi voluerunt imitari in seipsis recenter ordinatis, & tenere secum unum & idem Corpus post 40. dies, quasi Christus versaretur cum ipsis quadraginta dies, sicut 40. dies fuit conversatus cum Apostolis per idem tempus (6).

Abusus Sacerdotum non consecrantium nisi panem.

IV. Alii Sacerdotes lapsi sunt in alium abusum. Consecrabant quidem Eucharistiam, & dicebant reliquas partes Missae, sed tamen solam Eucharistiam, & non etiam vinum consecrabant, & solam Eucharistiam sumebant, non etiam vinum. Unde etiam reprehensi sunt a GELASIO, qui fecit decretum quoddam hac de re, quod recitatur a GRATIANO (*de Consecrat. distinct. 25. cap. comperimus.*)

II. De Ministrorum Communione.

Ministri olim omnes communicabant.

I. **S**ecundum locum tenent Ministri Altaris, Diaconi, Hypodiaconi, Acolythi. De ritu autem, quo communicabant Ministri Altaris, postea dicam; nunc tantum videndum, qui com-

(5) FINARDVM alii, alii EINARDVM vocant.

(6) Ait autem FVLBERTVS, putasse se, & hoc certe omnibus Ecclesiis eatenus adsumptum fore, ut nulli novum esse videretur aut vanum.... Nostri enim Episcopi Provinciales in hujusmodi ritum omnes consentiunt. Enimvero in MS. *Suessionensis* Ecclesiae haec MARTENIVS se invenisse perhibet (*de ant. Eccles. ritib. L. I. cap. VIII. art. 9. n. 20.*) debent Presbyteri portiones Domini Corporis

ris ab Episcopo accipere, de quibus percipiant communionem per quadraginta dies in exemplum Domini nostri IESV Christi, qui quadraginta diebus cum suis discipulis conversatus est post resurrectionem suam. Verum, inquit idem MARTENIVS, in antiquo Ordine Romano circa FVLBERTI tempora scripto, novitiis Presbyteris edicitur tantum, ut ex data sibi oblata sacra communicent usque dies septem.

Q V A E S T I O I. clv

communicabant. In illis primis initiis non tantum Diaconi, & illi, qui stabant ad Altare, sed omnes etiam Christiani solebant quotidie communicare. Deinde refrixit devotio, & Laici coeperant intermittere illam laudabilem consuetudinem, item aliquando Diaconi. Itaque manebat solus Sacerdos, qui Eucharistiam sumeret, vel qui solus communicaret, sicut nunc, quum multo melius esset, ut semper esset aliquis, qui cum Sacerdote communicaret, quia ea ratione melius significaretur, quod per Eucharistiam sanctificatur (7). Igitur ceteri Laici abstinebant ab Eucharistia, quia non erant semper parati. Ceteri, qui erant Ministri, communicabant, & omnes, qui erant ex ordine Ecclesiastico; & factum est de hac re decretum Ecclesiasticum, ut quamvis Laici non communicarent, ministri tamen, qui Altari serviebant, communicarent cum Sacerdote, ut patet *Can. 19. Apost.*, ubi hoc praecipitur, & redditur ratio, ne si Minister non sumeret Eucharistiam, videretur recte accusare Sacerdotem non rite consecrasse. Itaque jubetur cum illo communicare. Hac de causa in Concilio *Antisiodorensi* [*cap. 19.*] cautum est, ne ullus Diaconus adcederet ad ministrandum ad Altare, nisi jejunus, quia debebat communicare cum Sacerdote, quod non poterat nisi jejunus.

II. Haec consuetudo retenta est in nonnullis Ecclesiis, nescio an in *Lugdunensi*, quæ dicitur non admittere novitates; sed in Sacello *Romani* Pontificis adhuc hodie servatur, ubi omnes Cardinales Diaconi, & Subdiaconi, qui ministrant summo Pontifici, communicant. Deinde servatur etiam in nonnullis monasteriis, in quibus omnes Religiosi Diaconi, & Subdiaconi solent communicare.

*Veteris hujus
consuetudinis
vestigium.*

III. De Laicis.

I. **L** Aici omnes, qui erant sano judicio, & adulta ætate, solebant olim communicare, & hoc sine controversia, & appellatur *laica communio*, quia fiebat alio loco, quam *Quo loco Lai-
ci communica-
rent.*

u 2

com-

---

(7) Neque tamen necesse est in quolibet sacro fieri Eucharistiae distributionem, ut Novatores existimant. Vide SCORTIAM (*Lib. II. cap. 29.*)
& BENEDICTVM XIV. (*Lib. II. cap. 22. n. 6. seqq.*)

clvj   **DISPUTATIO III.**

communio Ecclesiasticorum. Laici enim habebant suam mensam remotam, & separatam; Ecclesiastici vero solebant ad Altare communicare.

*Quid Laica
communio?*

II. De Laica communione multa sunt testimonia, & decreta. *Can. 15. Apost.* Presbyteri & Diaconi, qui deferebant propriam Ecclesiam, debebant admitti ad Laicam Communionem; non autem in gradu Sacerdotum. Et *Can. 61.*, quia solebant aliqui Sacerdotes quum incidebant inter *Judaeos*, negare vel se esse Christianos omnino, vel saltem Sacerdotes; si negaverint, se omnino esse Christianos, datur illis poenitentia, ut moveantur a dignitate Sacerdotali, & excommunicentur; si vero se esse Sacerdotes negaverint, agant poenitentiam, & post longam poenitentiam admittantur ad Laicam Communionem. Et in Concilio *Ancyrano* [*cap. 10.*], si Diaconus postquam ordinatus fuerit, duxerit uxorem, cogitur agere poenitentiam, & numquam admitti ad Communionem Clericorum, sed tantum ad Laicam: quod magnum est argumentum, *Græcis* numquam licuisse, postquam ordinati essent, uxores ducere. Hinc enim constat Diaconos non fuisse uxoratos. Et in Concilio *Eliberitano* [*Can. 76.*] Diaconus, qui fecerat homicidium, & quum ordinaretur, non exposuit, quia erat impedimentum, ne posset ordinari, postea poenitentia ductus confessus est, datur illi poenitentia, & tandem admittitur ad Laicam Communionem. Et in Concilio *Agrip.* [*Can. penult.*], quia contra *EVPHRATEM* quemdam haereticum, qui negabat Christum fuisse verum Deum, Episcopus quidam iratus dixit: *non est dignus EVPHRATES, qui Christi divinitatem negat, ut detur vel Laica Communio, vel qui adcipiat non tantum Clericorum, sed etiam ne Laicam Communionem.* Et in Concilio *Sardicensi* [*cap. 7.*] *OSIVS Cordubensis* dixit sententiam suam, ut si quis Episcopus migraret de sua Ecclesia in aliam, non ad occupandum alterius Episcopatum, sed ut concionaretur ad populi favorem captandum, privaretur suo Episcopatu, & non admitteretur nisi ad Laicam Communionem (8). Sunt multa hac de re in Concilio

(8) Ac *Sardicensem* hunc Canonem spectavit *SIRIGIVS* ep. X. ad *Gallos Episcopos* (n. 17.) ubi ait:

Item de clericis alienis ex Synodo frequenter est pertractatum, atque firmatum, & ratio iusta constringit, clericos

Q V A E S T I O I. clvij

cilio *Agathensi* [*cap. 50.*] : *Si quis Episcopus, Presbyter, Diaconus, vel Subdiaconus capitale crimen commiserit, & homicidium fecerit, Laica tantum ei tribuatur Communio.* Est de hac re illustrissimum exemplum in Concilio I. *Toletano cap. 4.* ubi Diaconus, qui praeter bigamiam, quam commiserat, duxerat tertiam uxorem, jubetur dimoveri a gradu, & post longam poenitentiam actam tantum Laica Communionem uti. Et apud EVSEBIVM [*Lib. VI. hist. cap. 35.*] CORNELIVS quemdam Episcopum ex *Novatianis* redeuntem a se susceptum scribit (9) *ad Communionem Laicam* (10). Hinc constat falli eos, qui inter Catholicos non quidem malo animo, ut defenderent Laicorum Communionem sub altera tantum specie, existimabant Laicam Communionem appellatam esse illam, quae sub altera tantum specie Laicis dabatur, sicut hodie; quod scilicet daretur tantum Corpus, non Sanguis Christi. Sed haec opinio est nimis falsa: propterea adduxi tot testimonia de Laica Communionem, quia illis antiquis saeculis totus populus sub utraque specie communicabat, nec hoc debet negare ullus Catholicus, qui non velit

---

cos abiectionis de Ecclesia ab Episcopo suo, nec laicam communionem accipere posse in aliena Ecclesia.

(9) In ep. 2. CCLI. scripta ad FABIVM *Antioch.*

(10) Nolim tamen hinc lector inferat, communionem laicam ad unam Eucharistiae in laicorum loco, seu extra chori cancellos post clericos suspensionem redigendam esse, quod tamen aliis placuit, atque in his GRANCOLASIO (*Ancien. Sacram. T. I. p. 238.*). Certe FELIX Papa III. in epistola *Labbeanae* editionis VII. ad universos Episcopos jubet ob delicta quaedam Clericis non dari, nisi in morte, Communionem Laicam. Et Concilium *Sardicense* dari permittit ob crimina quaedam graviora. In morte autem, quum detur Communio soli aegroti, idque in privato cubiculo, nulla distinctio notari potest loci, aut temporis inter Clericos, & laicos, ut optime notat BELLARMINVS (*de*

Euch. lib. IV. cap. 24.) Vide etiam MENDOZAM ad Canonem *Eliberit.* (*Lib. III. cap. 76.*). Ea Eucharistiae in Laicorum loco susceptio Laicae communionis consequens quoddam erat, non ipsa communio Laica, de qua adlati Canones. „ Erat igitur Communio Laica, inquit BONA [*Lib. II. cap. XIX. §. 3.*] consentientibus „ DVCANGIO, de MARCA, BELLOTTO, aliisque eruditissimis viris, jus societatis & communicationis cum ceteris fidelibus in rebus „ tam sacris, quam civilibus more „ laicorum: ex quo consequens erat „ ut clerici ad eam damnati, quandoquidem a gradu clericali dejecti, „ in ordinem plebis redigebantur, in „ perceptione Eucharistiae instar laicorum se gererent, eam sumentes „ extra septa Altaris, aut sub una, vel „ utraque specie, sicut ex usu Ecclesiae tunc laici sumere consueverant. „

clvij DISPUTATIO III.

lit laedere causam suam; & tamen illa communio olim vocabatur Laica, non quod sub altera tantum specie daretur Laicis.

Quid peregrina, & num a Laica discrepat?

III. Erat alia communio, quae vocabatur *peregrina*, quam quidam dicunt eandem fuisse cum Laica, quod Sacerdotes, qui agebant poenitentiam, sumerent illam, unde fecerunt illi nomen, quod illis scilicet Sacerdotibus esset peregrina, & aliena a gradu Sacerdotum, quia non solebant in eo loco sumere. Sed quia Sacerdotes quum aliquid fecerant, non poterant agere poenitentiam cum reliquis poenitentibus, ut aliquando dixi (11): loco poenitentiae relegabantur ad Laicam Communionem, ita ut peregrina, & Laica Communio idem sit, & ita multi existimant; & ita ipse aliquando exposui, uti & MARIANVS VICTORIVS in *Lib. de antiquis poenitentiis* (12). De peregrina communione sunt multa testimonia, ut in Concilio *Agathensi*, (cap. 5.). Alii putarunt, & quidem probabiliter, peregrinam Communionem appellatam esse illam, quae peregrinis dabatur. Nam, qui aliunde veniebant, non temere admittebantur ad Ecclesiam, quia non constabat, an essent excommunicati. Si vero litteras ferrent, omnes peregrini admittebantur ad Communionem orationis, non Eucharistiae (13): ideo appellatur *peregrina* communio. Et si aliquis Sacerdos agebat poenitentiam, & non esset dignus, ut etiam ad Laicam Communionem admitteretur, rejiciebatur ad peregrinos, & ideo dicebatur communicare

(11) Oppositam quidem, quae clericos majores prioribus Ecclesiae saeculis poenitentiae publicae legibus obnoxios fuisse statuit, sententiam pluribus *Johannes MORINVS*, & *Natalis ALEXANDER* suadere conati sunt; sed *CL. COVSTANTIVS* in dissertatione, quae *T. I. epistol. Rom. Pontif. col. 195. seqq.* legitur, *MALDONATI* hac de re decretum strenue defendit.

(12) Alique plures, ut *Joh. Stephanus DVRANTVS* (*de ritib. Eccles. Lib. II. c. 55. n. 8.*) *Garthas de LOAISA* (*ad Can. XVI. Conc. Ilerd.*) *Franc. PITHOEVS* (*in glossar. ad libros Capitular.*) *BELLARMINVS*

(*de Euch. Lib. IV. cap. 24. n. 40.*) Sed vel unus *Agathensis* Canon hanc sententiam refellit; clerico enim ad laicam communionem depresso nullus dabatur ad Clerum regressus, perpetuaque & omnimoda depositione dejectus censebatur; at ex Canone *Agathensi* constat, clericum in *peregrina* communione positum ad suum pristinum, & proprium redire gradum potuisse.

(13) Id falsum; peregrinis enim clericis, qui *formatas* ab Episcopo suo tulissent, Eucharistia non negabatur; id unum illis vetitum erat, gradum suum exercere.

Q V A E S T I O I. clix

nicare Communionem *peregrina*, quia tantum admittebatur ad communionem orationis cum peregrinis (14).

IV. Dicam, quod mihi exciderat. Ex illa consuetudine antiqua dicendi omnia, quae in Missa dicuntur, sed non consecrandi Corpus Christi, nata est alia species Missae, quam vocamus *siccam*, quoniam omnia quae in Missa sunt leguntur, sed non fit consecratio (15). Haec de Laicis.

IV. De Pueris an debeant communicare?

I. Infantes quoque communicasse, antequam pervenirent ad usum rationis, manifestum est exemplum apud D. CYPRIANVM in *Lib. de Lapsis*, & aliis multis locis. Quum infans quaedam femina fuisset ducta a suis parentibus in Idolion, ubi fiebant sacrificia idolorum, quum primis labiis gustasset nescio quid immolatum idolis, voluit Deus ostendere, manifesto exemplo, nullam esse communionem lucis cum tenebris. Quum enim postea duceretur in Ecclesiam, & Diaconus illi voluisset porrigere Sanguinem Christi in os, illa vero resistebat, & reluctabatur; ille autem vi ingessit in os ejus sanguinem, & statim evomuit: Os [inquit CYPRIANVS] *pollutum idolothytis non potuit ferre Sanctum Domini Sanguinem* (16). Apud AVGVSTINVM sunt infinita fere loca contra *Pelagianos*; sed tantum tria adducam quibus disputat totam hanc quaestionem *Lib. I. de peccator. meritis cap. 20.*, & *Epistola 106. & 107.*, quibus locis non tantum dicit infantes communicare debere, sed etiam non posse salvos esse, si discedant ex hac vita sine sumptione Eucharistiae, & sicut nos credimus de Baptismo, ita ille putat de

Infantes olim communicabant

Num ex necessitate salutis?

(14) Verius ergo dixeris, Communionem peregrinam Ecclesiasticae censurae genus fuisse, quo clerici a gradu ac munere suo suspensi ad conditionem Clericorum peregrinorum in Ecclesia commorantium redigebantur; clericorum, inquam, qui cum formati sui Episcopi epistolis ad eam se contulissent, non eorum, qui sine ejusmodi litteris profecti essent. Hanc sententiam singulari commentatione

de Communionem peregrina, veteri clericorum censura Lipsiae MDCCXLII. illustravit * D. IACOBVS Henricus BORN.

(15) De ea vide BENEDICTVM XIV. (*de Sacr. Miss. sacrif. lib. III. cap. VI. n. 8.*), auctoresque ab eo indicatos.

(16) Narrat idipsum S. AVGVSTINVS (*ep. XXIII.*)

de Eucharistia. Quemadmodum enim de Baptismo dictum est a Christo: *Nisi quis* &c. , & inde collegerunt Theologi hujus Sacramenti necessitatem; ita de Eucharistia dictum est a Christo: *Nisi manducaveritis* &c.; non habere autem vitam est non posse esse salvum, & propterea infantes non posse salvari sine sumptione Eucharistiae. Itaque inde collegerunt omnes fere antiqui, tam esse necessarium ad salutem Eucharistiae Sacramentum infantibus, quam Sacramentum Baptismi (17). Itaque illis etiam dabant Eucharistiam (18); quod etiam discimus

ex

(17) Idem MALDONATUS tradidit in Commentariis ad eum IOHANNIS locum. Nec negari potest, plurimos in hac olim fuisse sententia. Quamobrem FERRANDUS in epistola ad FVLGENTIVM de duabus quaestionibus (Chifflet. edit. p. 57.) haesitare se, scribit, qualis debeat haberi sententia de his, qui etiam si legitime sana mente baptizantur, praeveniens velocius morte, carnem Domini manducare, & sanguinem ejus bibere non sinantur. Nota quippe sunt fidelibus Salvatoris verba dicentis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Unde petimus, ut velociori responsione nos instruas, utrum noceat, quantum noceat, an omnino nihil noceat, si quis baptizatus in nomine sanctae Trinitatis, sacro cibo potaque fraudetur. Eadem sententia sequiore aeo perstabat. Hinc saeculo IX. GVALTERIVS Aurelianensis, qui vixit eo saeculo IX. (Cap. 7. sui Capitularis) mandat, ut Presbyter semper Eucharistiam paratam habeat, ut quando quis infirmatus fuerit, aut parvulus aegrotaverit, statim eum communice, ne sine viatico moriatur; immo RADVLPHVS ARDENS saeculo XII. loquens de Eucharistiae necessitate (serm. in die Paschae), statutum est, inquit, ut pueris mox baptizatis saltem in specie vini tradatur, ne sine necessario Sacramento discedant. De AVGVSTINO tamen, INNO-

CENTIO I. aliisque Patrum Primoribus longe aliter sentiendum, quemadmodum TOLETVS (in cap. VI. Joh.) & CHIFFLETIVS in FVLGENTII epistolam ad FERRANDVM scite animadverterunt; cum primis vero NORISIUS (Vindic. August. cap. IV. §. 4.). Confer etiam BONAM (Rer. lit. lib. II. cap. 19. §. 1.) Satis nobis sit Tridentinum Concilium, quod (sess. 21. cap. 4.) postquam declaravit parvulos usu rationis carentes nulla obligari necessitate ad Sacramentalem Eucharistiae communionem, ait: Neque ideo tamen damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis servavit. Ut enim sanctissimi illi Patres sui facti probabilem causam pro illius temporis ratione habuerunt: Ita certe eos nulla salutis necessitate id fecisse sine controversia credendum est.

(18) Plura de vetere hac ministrandae pueris Eucharistiae consuetudine inveniuntur apud BONAM (l. c. §. 2.) GRANCOLASIVM (Anc. sacram. T. I. p. 205. seq. & 277. seqq.) MARTENIVM (de ant. Eccles. ritib. lib. I. cap. I. artic. XV. n. 12.) Agnellum ONORATVM (dissert. IX. pag. 217. seqq.) & ACAMVM in epistola de Paedobaptismo, ut Protestantes omittam semper, sed in hoc potissimum argumento caute legendos, de quibus Bibliot. Ritual. T. II. dixi, Johannem Fridericum MAYERVM, Corn. Dieter. KOCHIVM, ac praesertim Petrum ZORNIVM in historia Eucharistiae infantum.

Q V A E S T I O I. clxj

ex carminibus PAVLLINI [*in epist. 12. ad SEVERVM*] :
Burdigalae enim SEVERVS [qui illic agebat] extruxerat Ba-
 silicam, & magnificum Baptisterium, quale videre est hodie
Romae CONSTANTINI Magni Baptisterium [si verum est];
 & apud S. DIONYSIVM est aliud Baptisterium ex Porphyrio.
 Et PAVLLINVS composuit quosdam versus, ut inciderentur
 sub Baptisterium, in quo debebant infantes baptizari, & inde ad
 Eucharistiæ communionem duci. PAVLLINI versus sunt isti:

*Inde parens sacro ducit de fonte Sacerdos
 Infantes niveos corpore, (quia erant loti) corde, habitu
 (Quia erant induti candida veste).
 Circumdansque rudes festis Altaribus agnos
 Cura salutiferis imbuat ora cibis.*

Credo autem emendandum esse hunc locum, & dicendum :
Pura salutiferis &c. ut dicantur *pura ora*, quia ora infantum
 non erant contaminata ullo malo [19]. Ergo egredientibus
 infantibus e Baptismo dabatur Eucharistia: & hoc est, quod dicit,
pura salutiferis.

II. Et duravit haec consuetudo usque ad tempora CAROLI
Magni, quia (*Lib. 1. Leg. Franc. cap. 155.*) est lex scripta a
 CAROLO Magno, qua jubet, ut Presbyteri, quum consecrant,
 servant Eucharistiam, ut si forte aliquis parvulus aegrotare cœ-
 perit, non discedat sine communione. Ergo dabatur infantibus
 Eucharistia etiam abhinc DCCC. annis tantum [20]. Sed haec
 consuetudo jam desiit.

III. Sed quaerat aliquis, cur etiam nunc non datur Eucha-
 ristia? Respondeo, id meliori ratione fieri. Una ratio, quæ
 movit Ecclesiam, fuit sumpta ex verbis D. PAVLLI (*1. Cor. XI.*)
Probet autem seipsum homo &c. Ex quo collegit Ecclesia, non
 esse idoneos ad suscipiendam Eucharistiam eos, qui non possent
 seipsum probare. Altera ratio fuit, quod semper Ecclesia sta-
 tuit, tribuendam esse maximam venerationem, & honorem Eu-
 chari-

*Cur nunc no-
 detur pueris
 communicatio?*

(19) Non displicet ea *Paulliniani*
 versus emendatio, quamquam sequen-
 tiae editiones aliter emendarunt: *Cru-*
da salutiferis.

(20) Immo & XII. saeculo ali-
 quibus in locis perdurabat. Vide
 MARTENIVM [*L. c. n. 13.*], & ad-
 notationem 17.

charistiae, & longe majorem, quam Sacramento Baptismi, utpote, quod contineat Corpus Christi praesens : quapropter judicavit, eos non debere accipere hoc Sacramentum, qui non haberent sensum hujus honoris. Quod autem ad illud testimonium adtinet : *Nisi manducaveritis* &c. respondeo : testimonium illud quidem videtur simile, atque illud : *Nisi quis renatus* &c. Sed multa sunt, quae Ecclesia colligit ex natura, & substantia rei subjectae. Nam etsi verba sint similia in illis duobus locis, tamen quia natura Sacramenti est diversa, nihil colligitur. Primo natura Sacramenti Baptismi est, ut sit regeneratio in Christo, & quia nemo potest esse salvus, nisi in Christo renascatur, & non potest renasci sine Baptismo ; ideo Ecclesia judicavit, neminem posse salvum esse sine Baptismo, & propterea Baptismum esse absolute necessarium. Natura Sacramenti Eucharistiae est, ut sit cibus spiritualis. Quemadmodum autem sine nativitate naturali omnino vivere non possumus, sine cibo aliquamdiu saltem possumus, ita sine regeneratione spirituali, & nisi in Christo renascantur infantes per Baptismum, non possunt habere vitam spiritualem. Quum ergo per Baptismum renascantur, & inserantur in Christo, baptismus est absolute necessarius ; sed exuto originali peccato quia non habent alia peccata, idest actualia, non indigent Sacramento Eucharistiae ; sed simul atque coeperunt posse peccare actualiter, data est illis Eucharistia ad eos corroborandos.

V. De Aegrotis.

. Danda aegrotis Eucharistia, quidquid oblatrent Calvinistae, tum imitatione Christi.

I. **Q**uid de Aegrotis dicendum? nescio, qua ratione Calvinistae nolint dare Aegrotis Eucharistiam, quia id non faciunt neque imitatione Christi, neque veteris Ecclesiae, quam se tantopere imitari velle jactant, & ut paucis dicam, faciunt illud sine ulla ratione, & sine ullo exemplo. Ecclesia enim semper illis dedit. Primum si consideremus institutionem, ea significat, non tantum eis debere dari, sed esse hoc Sacramentum proprium quodammodo aegrotorum. Primum Christus nonnisi moriturus instituit hoc Sacramentum quasi promorituris, & aegrotis, & dedit Apostolis, ut eos corroboraret, & ipse quoque (ut aliquando probavi) sumpsit Corpus suum & Sanguinem, & CALVINVS non negat. Quemadmodum ergo.

Q V A E S T I O I. clxiiij

go ille sumpsit paullo antequam moreretur, ita etiam Ecclesia exemplo Christi edocita illud dari voluit morituris, & aegrotis, ut illos consolaretur. Et CALVINVS (*in Commentariis in XVII. Cap. MATTH.*) profert multa testimonia, & illa verba Christi: *Amodo non bibam etc. de hoc &c.* ait habere vim, & idem significare ac si dixisset: *Estote bono animo, coenate hodie mecum, quia non coenabitis amplius mecum*; & ideo dixisse Christum: *Desiderio desideravi hoc Pascha*, idest hanc ultimam Coenam, quia *non bibam amodo de hoc*. Profert exemplum simile LEONIDIS in Bellum *Spartanorum* ingressuri, qui dixisse fertur militibus: *Eja Commilitones prandete bono animo, quia apud inferos coenabimus*, idest *prandete hilariter, quia hoc erit ultimum convivium, quod facietis inter vos*. Christiani non abhorruerunt ab hac consuetudine *Graecorum*, qui habuerunt coenam *Viaticam*, quam appellarunt *εφ'οδ'ιον*, & *οδοινοσιον*. Coenas *Viaticas* vocabant coenas postremas, quas faciebant iis, qui discessuri erant, sicut apud PLAVTVM dixit quidam: *Ego sorori meae volo dare coenam Viaticam*, hoc est talem, ut ne amplius comedat, quia morietur. Itaque quoties aliquis familiaris erat discessurus, faciebat coenam quamdam magnam cum suis amicis, vel alii faciebant ipsi, quae vocatur *Viatica*: Quod fecit Christus, qui non instituit suam coenam, nisi antequam esset discessurus. Ergo institutio Christi docet, ut hoc Sacramentum aegrotis, & quia ex hac vita discessuri sunt, detur.

II. Ecclesia idipsum postea confirmavit. Concilium *Ancyranum* (*cap. 6.*) loquens de aegrotis praecepit eis dari *οδοινοσιον*, ut eo quasi commeatu possint commeare in meliorem locum. Et Concilium *Nicaenum* (*Can. XV.*) vocavit *εφ'οδ'ιον*, ubi praecipit, ut si quis esset aegrotus, ne privaretur *εφ'οδ'ιω*, idest viatico Eucharistiae, & latine vocatum est etiam hoc Sacramentum *viaticum*, ut in Concilio *Vasensi* (*Can. 3.*) Quod autem daretur aegrotis, constat ex IV. Concilio *Carthago.* (*Can. 76.*) & epistola DIONYSII ad FABIVM *Antiochenum* apud EVSEBIVM [*Lib. 6. cap. 36.*] de SERAPIONE, qui quum aegrotaret in lecto, a puero ei adlata est Eucharistia, & ex CHRYSOSTOMO (*Lib. 6. de Sacerd.*) ubi ait, audivisse se ex viro quodam sancto, qui frequentes habebat revelationes, quomodo qui ante mortem Eucharistiam sumpisset, ejus ani-

Tum veteris Ecclesiae more.

clxiv   **DISPUTATIO III.**

nam Angeli ferrent ad coelum, vel ad locum aliquem quietis statim post mortem (21).

VI. De modo, quo olim mittebatur Eucharistia.

Olim missa Eucharistia magna quadam cultus simplicitate.

I. **M**ulto simplicius, quam nunc mittebatur ad aegrotos Eucharistia. Nam HIERONYMVS in epistola ad RVSTICVM laudat hoc nomine *Tolosanum* Episcopum, quod omnia daret pauperibus, & ipse viveret in paupertate, adeo ut in *cistula viminea* gestaret Corpus Christi, & in *vitro* Sanguinem, non in calice aureo: *nihil sanctius, aut devotius illo* (inquit HIERONYMVS) qui *in vimineo Corpus, & sanguinem portat in vitro*. Gestabatur autem Sanguis paullo post consecrationem (22), alioquin non portabatur ad aegrotos, sed particula Eucharistiae intincta, quia illa species non poterat diu conservari (23).

II. Id etiam constat ex IVSTINO in *secunda Apologia*, ubi ait, diaconum solitum servare reliquam partem Eucharistiae, & ferre ad absentes. Per Absentes autem verisimile est intelligi in vinculis detentos, vel aegrotos: Ergo tum Diaconus ferebat Corpus Christi sine ulla pompa (24). Non damno pompam,

(21) Plura de *viatici* nomine & usu testimonia invenies apud GRANCOLAS. [*Anc. Sacram. P. I. pag. 241. seqq.*]

(22) Hinc in MS. Codice S. REMIGII apud MENARDVM in notis ad Sacrament. S. GREGORII [p. 380.] ad communionem infirmi, quem vis morbi non ad tantam virium imbecillitatem adduxit, utraque formula separatim ponitur. *Corpus Domini nostri IESV Christi custodiat te in vitam aeternam. Sanguis Domini nostri IESV Christi redimat te in vitam aeternam*. Utramque etiam speciem traditam fuisse non obscure indicat Concilium *Toletanum XI. (Can. XI.)*

(23) Id probant plurima antiqua Ritualia; quare Concilium *Turonense* apud REGINQEM [*Lib. I. Eccles.*

Discipl. cap. LXX.] praescribit, ut Presbyter habeat pyxidem, aut vas tanto Sacramento dignum, ubi Corpus Dominicum diligenter recondatur ad viaticum recedentibus a saeculo: quae sacra oblatio intincta debet esse in Sanguine Christi, ut veraciter Presbyter possit dicere infirmo: *Corpus, & Sanguis Domini proficiat tibi*.

[24] XIII. quoque saeculo idem mos vigeat; qua de re conqueritur GVILLELMVS Major Episcopus *Andegavensis* in Synodo anni MCC. LXXIII. arguens Rectores nonnullos permittentes, ut Diaconi, quos secum habebant (sine necessitatis articulo) Corpus Dominicum infirmis deferrent, & ministrarent: id quod sub interminatione suspensionis fieri vetat. In Synodo etiam *Nemausensi* anni MCC. LXXXIV.

Q V A E S T I O I. clxv

pam, quia non potest sat honoris tribui Corpori Christi; sed ostendo simplicitatem Christianorum. Immo vero Acolythos, qui non solebant tractare Corpus Christi, legimus gestasse Eucharistiam aegrotis, VSVARDO Monacho Benedictino teste, qui scripsit Martyrologium, & BEDA etiam in suo Martyrologio (*ad d. 18. Calend. Septembris*). Scribunt enim, TARSICIVM Acolythum gestasse Eucharistiam occultam, & reconditam in aliquo vasculo, sicut hodie solemus ferre *Agnus Dei* in aliquo exiguo instrumento, qui quum incidisset in pagauos, & intellexissent, eum ferre Corpus Christi, adripuerunt eum, & fustibus, ac suppliciis adfecerunt, nec potuerunt reperire, quia ille occultaverat. Illud ergo est argumentum, Acolythos olim gestasse Corpus Christi ad aegrotos. Immo vero legimus Eucharistiam datam fuisse aliquando pueris, & feminis, ut illam gestarent ad aegrotos; sed hoc reprehensum est in Concilio *Rhemenſi* (*Cap. II.*); quod Concilium nunc non habemus, sed citatur a GRATIANO [*de consecr. dist. II. Can. peruenit*] (25). Id etiam compertum est ex historia EVSEBII de SERAPIONE, ad quem puer Eucharistiam detulit: ergo ita olim ferri solebat.

III. Postea melius factum est, ut cum majori honore ferretur (26). Postea enim est introducta consuetudo in quibusdam regionibus, ut quum fertur Eucharistia ad aegrotum, detur signum aliquando, & totus populus eo concurrit, etiam viri nobiles, & Reges, ut videant Corpus Christi ad aegrotum deferri, & Rex etiam si sit in civitate, descendit ex equo, & co-

*Melius postea
majore cum
pompa delata.*

LXXXIV. lego prohibitum districte (*ne aliquis, qui non sit in presbyterum ordinatus, Eucharistiam communicantibus praebeat.*) Addit nihilominus: (*Diaconus tamen hoc facere potest de licentia Sacerdotis, ubi idem Sacerdos hoc per se non potest facere, vel quia absens est presbyter, & necessitatis articulus noscitur imminere. Et in ultimo casu non est necessaria licentia Sacerdotis.*) Quae totidem verbis reperiuntur in MS. statutis Synodalibus ELIAE *Vticensis* Episcopi.

(25) *Remensis* hic Canon citatur

etiam a REGINONE (*Lib. I. de Eccles. discipl. cap. CXX.*) Crederes tamen? Saeculo quoque decimo istiusmodi abusus viguit, ut feminis ad aegrotos deferenda Eucharistia traderetur; qua de re exstat RATHERII *Veronensis* decretum. Vide MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. I. cap. V. art. II. n. 2.*)

(26) *Berengarianae* haereseos causa, quae ut major in Eucharistiam veneratio apud populos excitaretur, postulavit.

clxvj   DISPUTATIO III.

& comitatur Corpus Christi usque ad domum aegroti , & iterum usque ad Ecclesiam , & qui hoc non facit , putatur esse rusticissimus in Religione (27) .

IV. Addo non tantum ad aegrotos deportatam fuisse Eucharistiam , sed etiam illi , qui credebant se ingredi magnum aliquod periculum , solebant secum ferre Eucharistiam , uti qui navigaturi erant , ut si orta aliqua tempestate periclitarentur de salute , eam sumerent . Hoc discimus ex oratione AMBROSII *de obitu fratris SATYRI* . Ex illa consuetudine , qua ferebatur Eucharistia in navi , nata est alias species Missae , quae appellata est *Missae nautica* , quia illi solebant omnia , quae in Missa leguntur , recitare , & sumere aliquam partem Eucharistiae , quae in navi adservabatur (28) .

Num danda
ad supplicium
damnatis ?

V. De his vero , qui ducuntur ad supplicium , quaeritur , an illis danda sit Eucharistia ? *Hispani* ob hoc male audiunt apud alias

(27) Huc spectat S. EDMUNDI *Cantuariensis* Episcopi Constitutio (*cap. II. Constitut.*) : „ Quum Eucharistia ad „ aegrotum fuerit deferenda , habeat „ Sacerdos aliquam pyxidem mun- „ dam , & honestam , in qua sit pan- „ nus lineus mundissimus , & in ea de- „ ferat Corpus Dominicum ad aegro- „ tum , linteo mundo superposito , & „ lucerna praecedente , nisi aeger val- „ de remotus fuerit , & Cruce simi- „ liter , si fieri potest , nisi Crux sue- „ rit ad alium aegrotum deportata : „ praecedente quoque tintinnabulo , „ ad cujus sonitum excitetur devotio „ fidelium . Habeat quoque secum Sa- „ cerdos orarium , sive stolam , quan- „ do cum Eucharistia , sicut diximus , „ vadit ad aegrotum . Et aeger si „ remotus non fuerit , in superpelli- „ ceo decenter ad ipsum adcedat . „ Idem habent Constitutiones RICHAR- „ DI Episcopi *Sarum* (*cap. 39.*) , Con- „ stitutiones Episcopi *Anonymi* anno MCC- „ XXXVII. editae , & Concilium *Vi-* „ *gornienfe* (*cap. 9.*) De tintinnabuli pul- „ satione a Scholastico , seu campanario , quum defertur ad infirmos Eucharistia , exstat GVIDONIS Cardinalis & Sedis Apostolicae in *Germania* legati statutum apud ALBERICVM in *Chronico* (*ad ann. MCC.*) Nec aliter ODO *de Soliaco Parisiensis* Episcopus in suis a. MCXCV. Constitutionibus : „ Semper , inquit , Sacerdos cum ma- „ gna reverentia , & maturitate de- „ ferat in pyxide eburnea , bene clausa „ propter casum , & cum lucerna prae- „ cedente , cantantes septem Psalmos „ Poenitenciales , cum litanis pro in- „ firmo , eundo & redeundo ; si lon- „ ga via fuerit , addant quindecim „ Psalmos , & alias orationes . Mo- „ neantur Laici , ut ubicumque vide- „ rint deferri Corpus Domini , statim „ genua flectant , tamquam Domino , „ & Creatori suo , & junctis manibus „ quoadusque transferit , orent . „ (28) Vide BARONIVM in *Mar-* „ *tyr.* (*ad d. XVIII. Kal. Sept.*) BO- „ NAM (*Lib. II. c. XVII. § V.*) MAR- „ TENIVM (*L.c. artic. IV.*) & GRAN- „ COLASIVM (*Anc. Sacram. P. I.* „ *pag. 344.*)

Q V A E S T I O I. clxvij

alias gentes, quod illis negent Eucharistiam. Nam apud *Germanos*, & *Belgas* datur illis non minus, quam aegrotis. Et quod est magis consentaneum veritati, est de hac re decretum quoddam *Can. VIII. Concilii Vormaciensis*, in quo praecipitur, ut non negetur illis, si egerint poenitentiam. *Hispani* dicunt, quod illi, qui sciunt se morituros, aliquando vomerent: itaque ad vitanda pericula non esse illis dandum Corpus Christi; sed tamen melius est, ut detur (29).

VI. Addo de mortuis. Illis quoque olim datam fuisse Eucharistiam constat ex III. Concilio *Carthaginensi* (Cap. VI.) & ex Quinisexta Synodo (Cap. 83.), & in Concilio *Toletano* (Cap. XIV.) in quibus omnibus hoc condemnandum est. Dabatur autem mortuis errore quidem, quia aliqui putabant, tam necessariam Eucharistiam, quam Baptismum. Itaque sicut quidam ex illo *PAVLLI 1. Cor. XV.*: *Quid faciunt, qui pro mortuis baptizantur*, mortuos baptizabant; sic illis Eucharistiam porrigebant (30).

VII. Videndum nunc est, quomodo olim intingeretur Eucharistia. Propterea quod Sanguis non posset adservari sine corruptione, ideo servabatur Corpus Domini. Quum autem non erat recens celebrata Missa, ad aegrotum non ferebatur, ut dixi, Sanguis; sed ne videretur privari altera specie, dabatur illi intincta Eucharistia. Constat hoc ex historia *SERAPIONIS* apud *EVSEBIUM*, ubi dicitur puer in os infudisse Eucharistiam. Si vero non erat madefacta, quomodo esset infusa? Idem constat ex IV. Concilio *Carthaginensi* (Cap. LXXVI.) & ex

Num mortuis?

*Quomodo olim
intingeretur
Eucharistia.*

(29) Hanc quaestionem post *MO-LANVM* diligentius pertractat *GRANCOLASIUS* (*Ancien. Sacram. P. I. pag. 290.*)

(30) *S. CHRYSOSTOMVS* eum abulum (*hom. in 1. ad Cor.*) non solum profligat, sed etiam errorem haereticorum, qui ob necessitatem Eucharistiae, sicuti baptismum, ita etiam communionem mortuis dandam existimabant: *quibusnam*, inquit, *dixit, nisi manducaveritis carnem meam, & biberitis meum Sanguinem, non habebitis vitam in vobis? vivisne, an mor-*

tuis? Dic, quaeso? Ex quo discrimen patet hunc abusum inter, & morem nonnumquam a sanctis quoque viris olim adhibitum, ut cum mortuis Eucharistia sepeliretur; de quo confer BONAM (Lib. II. cap. XVII. §. 6.) GRANCOLASIVM (Ancien. Sacram. P. I. p. 346.) MARTENIVM (Lib. I. de ant. Eccles. ritib. cap. V. art. 4. n. 6.), & larvatum Dionysium SANDELLIVM in praeclaro de singularibus Eucharistiae usibus apud GRAECOS commentario.

clxvii] DISPUTATIO III.

& ex abusu, qui inde natus est, ut etiam Laicis sanis & praesentibus pro complemento daretur Eucharistia intincta in Sanguine, quia quum veniebant ad Communionem, non dabatur ipsis vas ipsum Sanguinis, ne forte effunderetur, sed pro complemento dabatur illis Eucharistia in Sanguine madefacta. Postea hoc reprehensum fuit in Concilio III. *Braccarensi* (Cap. I.), ubi praeceptum est, ut hoc Sacramentum daretur sub utraque specie distincte, & non particula madefacta, vel intincta (31).

SECUNDA QVAESTIO.

De praeparationibus veterum Christianorum, antequam accederent ad Communionem. I. Prima Praeparatio; CONFESSIO.

Saepe confitebatur olim Fideles ante Communionem:

I. **Q**uod igitur adinet ad veterem Ecclesiam, habebant olim Christiani praeparationes multo plures, quam habemus nunc. Prima erat confessio, sine qua nemo poterat rite communicare. Nam quemadmodum ex D. CYPRIANO docui, quum agerem de poenitentia, illi veteres ita loquebantur, *in exomologesi nos accipere jus communicandi*, quia non censebatur habere jus communicandi, qui non erat ante confessus, & poenitentiam egisset. Namque inter caeteros fines, ob quos fiebat confessio, unus erat, ut Christiani per confessionem jus com.

(31) Illud quoque interdum in more fuisse, ut vino sacrae hostiae fragmenta madefierent, vix dubito. Nam Concilium II. *Matifconense* habitum an. DLXXXVIII. (c. 6.) ait: *Quaecumque reliquiae Sacrificiorum post peractam Missam in Sacratio superfederint, quarta vel sexta feria innocentis pueri ab illo, cuius interest, ad Ecclesiam adducantur, & indicto eis jejunio, easdem reliquias conspersas vino percipiant. Sed ut ad aegrotos redeam, intinctae sanguine hostiae usum in Occidente olim viguisse praeter Turonensem Canonem, quem adnot. XXII. descripsi, docet quod in vetu-*

stissimo Bibliothecae Metropolitanae Mediolanensis Missali apud MVRATORIVM (Tom. IV. antiq. Italic. diff. LVIII. p. 843.) habetur impositio manuum super infirmum, nempe olei Sancti unctio; subinde vero additur: Communica eum, & dic. Corpus Domini Nostri IESV Christi Sanguine suo tinctum conservet animam tuam &c. Oratio, Domine Sancte Pater te fideliter deprecamur, ut, adiciente fratre nostro Sacrosanctam hanc Eucharistiam Corporis & Sanguinis Domini Nostri IESV Christi &c. Adi GEORGIVM (T. III. cap. XX. p. 188. seqq.)

Q V A E S T I O II clxix

communicandi acciperent, ut docui, quum agerem de confessione. Ceterum hoc fallit multos, quum apud veteres auctores non vocetur, nisi raro, *confessio*, sed *exomologesis*, & *poenitentia*, & verbum *exomologesis*, ut docui in Tractatu de *Poenitentia*, non significat solam confessionem, sed externam etiam poenitentiam. Discimus ex CYPRIANO (*Lib. II. Epistol. 14. 15. 16.*, & *Serm. V. de Lapsis*,) non quod in omnibus illis locis CYPRIANVS nominet confessionem, sed exomologesim, & acriter reprehendit eos Sacerdotes, qui ad Sacram Communionem admittebant eos, qui non erant ullo modo praeparati. Praeterea D. CHRYSOSTOMVS (quem saepe nobis in hac re objiciunt *Calvinistae*) *homilia X. in MATTHAEVM*, & *hom. XXX. in Gen.* & *hom.* cujus titulus est *de spectaculis*, sive de DAVIDE & SAVLE, quae est eadem, docet similiter, neminem debere accedere ad communionem, nisi prius acta poenitentia, si sit conscius alicujus criminis. Deinde hoc est manifestum ex illa historia *Constantinopolitana* de illo Presbytero poenitentiae, qui erat in unaquaque Ecclesia. Nam nihil aliud moverat Catholicos, ut constituerent, nisi ne verterent illis probro *Novatiani*, quod admitterent ad communionem sacram quoscumque peccatores, & eos, qui non egissent poenitentiam, quia antea quisque accedebat sine ulla difficultate, postea non admittebantur ad communionem, nisi ii, quibus dabat testimonium Sacerdos, quod egissent poenitentiam ante.

II. Praeterea non dissimulabo etiam hoc. Solebant illi Christiani communicare frequentius, quam nos, & confiteri rarius; quod perspicuum est ex lectione auctorum; sed si causam intelligamus, non mirabimur. Causa autem erat, quia illi Christiani minus peccarent quam nos, & plus poenitentiae agerent; itaque non erat opus tam frequenti Confessione. Quare TERVLLIANVS (quod est valde notandum) quodam in loco provocat omnes gentiles, & rogat eos, ut ostendant unum aliquem adulterum Christianum, aut latronem, aut homicidam in tanta Christianorum multitudine; quod idcirco dicebat, ut Christianorum Religionem probaret meliorem: *Aperite*, inquit, *carceres*, & *ostendite, quot Christianos habetis in carcere propter adulteria, furta, vel homicidia*; sed *caussa est*, inquit, *no-*
minis, non criminis, & *propterea quod vocor Christianus, sum*

Mald.

y

in

Frequentius tamen communicabant, quam confiterentur, & qua de causa?

clxx DISPUTATIO III.

in vinculis. Praeterea erant semper parati ad communionem, & ideo non erat opus, ut quoties vellent communicare, confiterentur, sicut hodie Sacerdotes non confitentur quotidie, quum sint celebraturi Missam, nisi sint conscii alicujus peccati mortalis, quod solum potest impedire communionem; sed si admiserint aliquod peccatum leve, ut si dixerint aliquod verbum ociosum, aut aliquid simile, non est opus. Communicabant autem frequentius, quia existimabant, sacram communionem esse praestantissimum, & potentissimum medicamentum ad vitandum peccatum haereseos, & alia cetera.

Ex Paulo du-
cta a Christia-
nis Confessionis
ad Communio-
nem praeparatio.

III. Ad haec sunt heic duo, quae nobis objiciunt adversarii. Nos dicimus, hanc consuetudinem confitendi ante communionem natam esse ex Scriptura sacra, propterea quod dicat D. PAVLLVS (1. Cor. XI.) *probet autem &c.* At illi quia non possunt negare, PAVLLVM exigere aliquam praeparationem, sive probationem a Christianis, ne adcedant indigne, dixerunt nos falso traxisse illud testimonium D. PAVLLI ad tormenta nostrarum Confessionum. Ita enim loquuntur *Calviniani*, & adnotant in illum locum: PAVLLVS, inquiunt, *non exigit a nobis ista nostra tormenta, ut octo diebus ante simus anxii, & solliciti ad faciendam confessionem, & postea insurreximus aliqua verba in aurem Sacerdotis, & postea tuti adcedamus ad communionem.* Itaque duo reprehendunt. Primum quod trahamus illud D. PAVLLI testimonium ad confessionem, quae ante communionem facienda est; alterum, quod tuti, & securi adcedamus. Quod adtinet ad primum, illi solent dicere (quia non possunt negare aliquam praeparationem necessariam) praeparationem antecedentem primum debere esse fidem & poenitentiam; fidem, quod nemo possit appellari dignus sumendo Corpori Christi, nisi credat esse Corpus Christi etiam praesens, quod illorum nonnulli dicunt; sed hac ratione nos magis parati adcedimus, quam ipsi, qui non credunt Corpus Christi esse praesens in Eucharistia. Deinde si dicant Corpus esse praesens in Eucharistia, & propterea se tantum fidei adferre, quantum nos, non negamus esse opus fide adcedentibus ad Communionem, sed dicimus, fidem esse rem generalem, & necessariam in omnibus etiam nostrae Religionis mysteriis, & D. PAVLLVS illo loco loquitur cum Christianis, qui habebant fidem, & quos supponit credere. Itaque fides supponitur, & debet

Q V A E S T I O   I I.   clxxi

debet esse ante praeparationem illam, quam D. PAVLLVS exigit ad Communionem. Sed tamen quanta fide debemus accedere ad communionem? Hunc usum adfert secum frequens communio, ut excitet, corroboret fidem, & credo unam ex causis potissimam, ob quam nulla pars fidei Christianae magis elanguet, quam fides erga sacram Eucharistiam, fuisse, quod homines valde negligenter communicabant. Nam quum non sumerent medicinam, qua confortatur & corroboratur fides, exorta est haereticus contra hanc ipsam medicinam, ut illam nobis eriperet. Ergo debemus, quanta maxima fide possumus, accedere ad communionem. Dicam etiam hoc. Sunt quidam nimis religiosi, & timidi, qui quia sunt bona quadam natura, & quum volunt accedere ad communionem venit illis in mentem mala quaedam cogitatio, non adcedunt; sed male faciunt. Nam si propter nimiam tentationem, vel cogitationem debemus desistere, vehementius nobis injiceret ille daemon cogitationes, ne unquam accederemus. Itaque non propterea debemus desistere, quia statim animadvertendum est, an culpa sit in te, an extrinsecus veluti obtrudatur illa cogitatio, & dubitatio. Sunt alii, qui dicunt: *Ego videor mihi non habere fidem, vel non credere*, quibus ego soleo dicere: *Et velles tu habere?* & si dicat *ita, satis fidei habes*, quia qui vult credere, credit satis; sed illi, qui nolunt credere, etsi videantur sibi habere fidem, non habent satis fidei. Itaque alter videtur sibi non habere fidem, & habet magnam fidem; sed tamen quia, habet cor tenerum, impeditur huiusmodi cogitationibus; alter videtur sibi habere magnam, & nullam habet.

IV. Quod adtinet ad poenitentiam, quae est altera praeparatio iudicio illorum, nos illam ipsam revocamus ad Confessionem. Nam quum communicare sit actus publicus Christiani, quia omnes unimur in illo Corpore, quotquot de illo pane edimus, necesse est, ut iudicium, an ego sim dignus, an indignus, ut communicem, non sit meum, sed Ecclesiae, quia est actus publicus. Summa rei est. Nos dicimus poenitentiam esse agendam a Christianis, quemadmodum a Christo instituta fuit. Christus instituit, ut diceretur Ecclesiae, *dic Ecclesiae* (MATTH. XVIII.) Ecclesia dicit, ut confiteamur Sacerdoti, & agamus poenitentiam ab illo praescriptam, non a nobis, & propterea poenitentia ante communionem agenda revocatur ad

clxxij DISPUTATIO IIL

Confessionem. Dicam hoc loco, quo pacto debeamus etiam nos adcedere ad Communionem. Nostri homines satis paratos se adcedere ad Communionem putant, & ideo dederunt adversariis occasionem calumniandi, si statim post Confessionem & quum nondum egerint poenitentiam in Confessione injunctam, adcedant; si enim poenitentia post Communionem agatur, hoc est ordinem pervertere. Nam poenitentia ideo est instituta, ut sit quasi lotio, & purgatio a peccatis, ut digni possimus adcedere ad Communionem; ideo dicitur: *Lavamini, & mundi estote, qui fertis vasa domini*. Itaque mihi non placet consilium Sacerdotum, qui poenitentiam post Communionem injungunt agendam, quamvis non sit necesse, ut semper antecedit. Neque placet mihi consuetudo eorum, qui veniunt, ut saepe fit, cincti suo gladio die Resurrectionis, ut confiteantur, quum uno anno ante non fuerint confessi, & habeant aliqua peccata non levia, & statim adcedunt ad Communionem; quod certe est illotis manibus adcedere: & quum id considero, videor mihi videre homines populares, qui transeuntes, si videant saburram, solent dicere (*allons boire*), & statim atque biberint, discedunt. Ita isti veniunt imparati, confitentur, & statim veniunt ad Communionem, quod videtur mihi indignissimum. Propterea soleo tantopere monere, ut initio Quadragesimæ ad Confessionem adcedant. Nam propterea est instituta Quadragesima, ut in illa tota poenitentiam agamus, ut in die Paschæ ad Communionem digne adcedamus.

Nec tamen Confessio nos securos reddit ad inveniendam Calvinianorum nobis calumniantium

V. Quod autem dicunt, nos statim post Confessionem securos ad Communionem adcedere, respondeo. Si nos essemus tam haeretici quam sunt illi, diceremus, licere nobis ita securos adcedere, quia illi dicunt, si lem esse persuasionem hujusmodi, quam qui habet, certus sit sibi remissa peccata; quod tamen nos non dicimus; sed siliceremus, nihil diceremus alienum a doctrina illorum, & propterea immerito nos reprehenderent, quod securi de remissione peccatorum ad Communionem adcederemus. Dicent fortasse, non reprehendere, quod quovis modo confidamus, nobis remissa esse peccata; sed quia confidamus remissa esse per Confessionem. At quid miraris haeretice? Non vis, ut credam verbo Dei? quare tu credis certo tibi remissa peccata? Dices propter illam promissionem Dei: *qui crediderit &c.* Ecce tibi aliam promissionem in Scriptura:

quo-

QV A E S T I O II. clxxiiij

quorum remiseritis peccata &c. & si propter illam promissionem certo credis, tibi esse remissa peccata per fidem; propter similem promissionem possumus nos credere certo nobis remissa peccata per Confessionem. Quod tamen non dicimus, sed docemus Christianos, non ut certo sibi persuadeant, certo sibi remissa peccata, sed ut timeant, & revereantur, & ita adcedant ad Communionem cum timore, & tremore, memores illius: *Nemo scit, an odio dignus, an gratia.*

II. Secunda Praeparatio, IEIVNIVM.

I. **S** Ecunda praeparatio erat jejunium. Hoc mihi placuit in Ecclesia *Gallicana*, quod non est in more apud alias Ecclesias. Solent fere omnes, antequam communicent, jejunare duobus aut tribus diebus, quæ certe consuetudo est laudabilis. Ergo praeparatio erat, ut nemo nisi jejunus adcederet ad Communionem. Hoc discimus ex TERTVLLIANO (*Lib. II. ad uxorem*) ubi sic ait: *Non sciat maritus, quid secreto ante omnem cibum gasset.* Denique pleni sunt libri antiquorum auctorum testimoniis; sed satis erit una AVGVSTINI epistola CXVIII. ubi disertis verbis ait, hanc esse universae Ecclesiae traditionem, ut Christiani jejuni ad Eucharistiam adcedant. Et quamvis non trahat exemplum ab Apostolis, tamen (quod est valde notandum) non quidquid actum est in ultima coena Christi, trahendum est in exemplum, quia sequeretur, Eucharistiam non debere dari nisi post coenam; sed, ut AVGVSTINVS dicit, Ecclesia voluit tribuere hunc honorem Corpori Christi, ut nemo nisi jejunus possit communicare. Causam autem, propter quam Christus Apostolis non jejunis, sed coenatis suum Corpus dedit, AVGVSTINVS dicit fuisse, quod Christus vellet imprimere animis illorum extremum illud factum suum plenum amoris, & caritatis. Nam si ante coenam hoc fecisset, forte obliti fuissent; ideo paullo antequam duceretur ad mortem, Sacramentum hoc instituit. Videbatur enim plurimi referre, quo tempore institueret, quia tenacius solent memoriae nostrae inhaerere, quae paullo ante mortem ab aliquo discimus. Sed quia ea causa in nobis non habet locum, ut Eucharistiae plus honoris tribueretur, censuit Ecclesia Christianos jejunos communicare debe-

Jejunii naturalis ante Communionem servandi antiqua consuetudo.

clxxiv   DISPUTATIO III.

debere, ut dicit AVGVSTINVS. In Concilio VII. *Toletano* (*Cap. II.*) prohibitum est Sacerdotibus, qui aliquid bibissent, celebrare: & solent dicere Scholastici, duplex esse jejunium, jejunium *naturale*, & *Ecclesiasticum*. *Naturale* jejunium est, nihil edisse, vel bibisse; *Ecclesiasticum* vero semel in die manducasse. Itaque qui pransus esset, si nonnisi semel ederet, esset jejunus jejunio *Ecclesiastico*, sed non *naturali*. *Naturale* autem jejunium erat, quod requirebatur ante Communionem. Itaque in Concilio *Salengustadiensi Germanico* (*Cap. IV.*) fuerunt duo de Eucharistia constituta; alterum, ne ullus Sacerdos, si bibisset aliquid post galli cantum, celebraret Missam die sequenti [32]; alterum eo quod viderentur multa miracula fieri ad praesentiam Eucharistiae, & solerent imperiti quidam Sacerdotes, quum erat incendium aliquod in civitate, projicere Eucharistiam in ignem, hoc graviter est reprehensum.

*Excepta tamen
in quibusdam
Ecclesiis Feria
V. hebdomadae
Sanctae.*

II. Ex hac autem regula, & traditione adcedendi jejunos ad Eucharistiam excipiebatur feria quinta [malo dicere feria quinta, quam die Jovis] magnae hebdomadae, quae tunc vocabatur *hebdomada magna*, nunc *Sancta* dicitur. Itaque feria V. solebant Christiani in nonnullis locis non jejuni, sed pransi communicare, ut magis viderentur referre exemplum Christi, qui Apostolis jam coenatis dederat Corpus suum. Discimus hoc ex multis Conciliis antiquis, ex Concilio III. *Carthaginensi* [*Can. XXIX.*] ubi decernitur, ne Sacramentum altaris ab aliis sumatur, nisi a jejunis, excepto uno die, quo Coena Domini anniversarie celebratur. Idque postea confirmatum fuit in Concilio *Matifconensi* (*Can. VI.*), & AVGVSTINVS idem confirmat [*epist. CXVIII.*] quamvis dicat, non esse universae Ecclesiae consuetudinem, sed id fieri dumtaxat quibusdam in locis. Hinc factum est, ut aliqui Christiani totam quadragesimam jeju-

(32) Illud in Canone hoc observatione dignum est, quod quum ineunte XI. saeculo, quo Synodus *Salengustadiensis* habita est, nondum per horologia nocturnas horas designare moris esset, in eo statuitur, ne quicumque, qui post galli cantum bibisset, Missam celebraret tum per aestatem, tum etiam per hyemem, etiam-

si hiberno tempore galli cantus mediam noctem non recte indicet. Vide LONGVEVAL (*in hist. Eccles. Gallic. T. VII. p. 168*). Porro de veterum ante communionem jejunio aliqua invenies apud GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. P.I. p. 338. seqq.*) & apud BONAM (*Lib. I. Rer. liturg. cap. XXI. §. 1. & 2.*)

Q V A E S T I O II. clxxv

jejunarent, illo tamen die Jovis non jejunarent, sicut nunc diebus dominicis, ut possent bene exprimere factum illud ultimum Christi. Id colligimus ex Canonibus Synodorum *Graecarum*, quas collegit D. MARTINVS *Braccarenfis* Episcopus [*Can. 1.*] & ex sexta Synodo *Constantinopolitana* (*Can. XXIX.*)

III. Ad haec fuit etiam alia consuetudo, quae tamen non duravit diu, ut Sacerdotes facturi rem sacram pro defunctis sepeliendis, qui post prandium discessissent, non dubitarent post prandium celebrare. Hoc factum fuisse aliquando constat ex II. Concilio *Braccarenfi* (*Can. 10.*) ubi id reprehenditur, & jubentur Sacerdotes sine Missa facere preces pro defunctis post prandium, sed Missa sequenti die a jeuno celebretur.

Quod aliqui ad dies traxerunt, quibus sepeliendi forent defuncti post prandium

III. Tertia Praeparatio, abstinentia a conjugio.

I. Tertia praeparatio erat, ut conjuges per aliquot dies, antequam sumerent Eucharistiam, abstinerent ab uxoribus suis, & quodam in loco hac de causa excitatae fuerunt tragoediae, quia bonus quidam Sacerdos consuluerat hoc mulieri. Et certe parum decens est a lecto uxoris venire ad Communionem, *quia discedis a latere uxoris, & adcedis ad latus altaris*, ut ait D. HIERONYMVS. Dicit aliquis: atqui res uxoria est honesta. Fateor certe. Non enim hoc dicitur, quasi nuptiae damnentur, sed quia inter illas multa irrepunt non satis honesta, & vix est millesimus quisque, cui hoc non adcidat; propterea tribus, aut quatuor diebus ante Communionem solebant olim Christiani abstinere, & separare se a conjugibus. Hoc sumitur ex Concilio *Eliberino*, quod decretum non est in decretis Concilii, sed citatur a GRATIANO (*de consecr. dist. II. Can. omnis homo*); & ex Concilio *Cabilonensi in Gallia* sub CAROLO Magno (*Can. 41. & 46.*) Idem fuit renovatum, & constabilitum, ut per dies quatuor conjuges a conjugibus abstinerent ante Communionem (33). Deinde D. HIERONYMVS in *apologia pro libris suis* adversus IOVINIANVM tractans illum locum PAVLLI 1. Cor. VII. *Nolite invicem fraudare*, dicit:

Abstinentia a conjugio alia ad Communionem praeparatio erat apud Veteres Christianos, eaque iustissima.

---

(33) EGBERTVS *Eboracensis* in *Excerptis* (*cap. CXIX.*) antiquum Canonem refert hujusmodi: *Qui in matrimonio sunt, abstineant se per tres noctes, antequam communicent, & unam, postquam communicaverint.*

clxxvi DISPUTATIO III

dicit : *sancte, ut certe solet omnia*, PAVLLVS *Apostolus* dicit, quod quum viri coeunt cum uxoribus, non possunt orare. Quare si quod minus est, orare scilicet impeditur propter consortium uxoris, quanto magis impeditur facere, quod est majus, idest communicare? Et PAVLLVS vult, ut quum conjuges volunt orare, ex communi consensu abstineant ad tempus; ergo multo magis vult, ut abstineant, quando sunt communicaturi. Idem docet D. AVGVSTINVS (*Serm. II. de tempore*), & [*Serm. CCXLIV.*] scribit, se adhortari solitum conjugatos, ut abstineant a conjugibus, quum sunt communicaturi.

Hinc qui recens conjugati erant primis decem diebus a Communione arcebantur.

II. Propterea usitatum fuit in antiqua Ecclesia, ut qui erant recens conjugati, primis decem diebus non adcederent ad Communionem, quemadmodum in antiqua lege novis conjugatis dabatur unus annus, ut vacarent rei uxoriae; itaque permittebatur illis non ire ad bellum primo anno, quo conjugati erant. Ita recens conjugati in Ecclesia Christianorum non poterant communicare, nisi post decem dies. Auctor est idem AVGVSTINVS (*Serm. CCXLIV. de tempore*). Et certe non erat mala consuetudo, quia consentanea est illi loco *Exod. XIX.* (Hoc enim sumptum fuit ex veteri lege *XIX. Exod.*] *Estote parati in tertium diem, & ne adpropinquetis uxoribus vestris.* Deinde illa altera lege, qua prohibebantur edere panes propositionis, qui ab uxorum amplexu non abstinuissent, ut patet lib. I. *Reg. cap. 21.* ubi ABIMELECH interrogat DAVIDEM, an esset mundus ab uxoribus (34).

Uti & qui essent polluti, etiam citra culpam.

III. Deinde solebant arceri a sacrificiis, qui essent polluti, atque hoc fuit valde usitatum inter Christianos. Nam qui etiam citra culpam polluti essent, non adcedebant ad Communionem; & certe placet mihi, ut ita fiat, quia qui pollutus adcedit, non satis reverenter adcedit, quia res semper fert aliquid secum subturpe. Id fuisse usitatum apud Christianos discimus ex D. AVGVSTINO in illo ipso sermone CCXLIV., & ex GREGORIO Magno in ult. lib. *Registri in responsionibus ad AVGVSTINVM*

Can-

(34) Hinc Bituricense Concilium a. MDLXXXIV. (neque enim Ecclesia unquam a commendanda, quae Communioni praemitteretur, conjugii intermissione destitit) : Moneantur, inquit, conjugati, nonnisi prae-

parati aliquot dierum continentia ad Eucharistiae sumptionem adcedere, instar DAVIDIS, qui nonnisi adcedentium dierum continentia panibus propositionis usus est.

Q V A E S T I O II. clxxxvij

Cantuariensem Episcopum (dico Episcopum, quia tum nondum erat Archiepiscopus) *in responsione* 10. Fuerat inter cetera interrogatus GREGORIUS, an liceret sacrificare illi, qui nocte praecedenti in somnis pollutus fuisset. Respondet GREGORIUS, si illa res adiderit nulla culpa praecedente, ut si non plus nimio edisset, aut bibisset die praecedenti, aut nimis libere versatus, & loquutus esset cum mulieribus, posse illum communicare, si res postularet, alioquin etiam si citra culpam id adcidisset, abstinere a Communione. Hoc acerrime observatum fuit olim inter antiquos Monachos. Nam PALLADIVS (*Cap. 22. hist. Sanctior.*) describens vitam MOYSIS *Aegyptii*, vel *Aethiopsis*, qui prius fuerat praedo, & contulit se ad monasterium, & quia ita plerumque adcidit, ut qui discedunt ab uno vitio, in contrarium labantur, ita illi contigit. Nam postquam discessit ab homicidio, incidit in mirabiles tentationes libidinis, ita ut mirum in modum nocte dieque vexaretur. Itaqueangebatur, nec audebat communicare. Tandem hoc declaravit optimo cuidam seni, cui bonus senex: *nihil cures*, inquit, *nam daemon vexat te nunc pro illo antiquo peccato*, & persuasit illi communicare, & ita curatus est. Simile quiddam scribit de quodam DIOSCORO, qui curam habebat Monachorum, cui datum fuerat munus prophetiae; quapropter quum videbat aliquem adcedere ad Eucharistiam, qui pollutus fuisset; eum amovebat ab Eucharistia dicens: *Quomodo adcedis hic tu, qui habuisti hoc & hoc somnians, & pollutus fuisti praecedenti nocte?* Et ut magis mireris antiquorum religionem, non solum hoc impediabat eos a Communione; sed etiam legimus, illos propter turpes cogitationes communicare non fuisse ausos, ut idem PALLADIVS (*cap. 75.*) refert de quodam EVLOGIO, cui quum datum esset donum prophetiae, removebat a Communione eos Monachos, quos turpibus cogitationibus implicatos fuisse animadverterat.

IV. Ceterum nunc data occasione de huiusmodi pollutionibus nonnihil dicam, si castis auribus audiat. Nam castus animus omnia audit, libidinosus vel minimo verbo excitatur, & vulneratur. Quapropter D. PAVLLVS, qui agebat cum profanis, ita de iis rebus loquitur, ut nemo vix tam aperte loqui auderet de re uxoria, ut quum dicit: *Vir uxori debitum reddat, & nolite fraudare invicem, & unusquisque videat, quomodo*

Mald.

z

modo

*Pollutionum
varia genera
diligenter no-
tande.*

clxxviii DISPUTATIO III.

modo vas suum possideat : ergo exemplo illius possumus aliquid dicere. Huiusmodi autem pollutiones solent adcidere duobus modis ; uno omnino naturaliter , ita ut nihil habeat moris , nihil libertatis : aliquando vero habet aliquid moris , quamvis adcidat homini invito , idest dormienti . Naturaliter item duobus modis ; aliquando ita naturaliter , ut adcidat sine ullo insomnio , aliquando cum insomnio . Sine insomnio , idque duobus de causis . Prima , quia natura est nimis onerata , & quia ratione fraenatur , dum vigilamus , quum in somno se liberam videt , exonerat se illo modo , & hoc adcidit sine culpa ; aliquando e contrario adcidit propter debilitatem . Itaque adcidit , ut multi experiantur se frequentius incidere in huiusmodi pollutiones , dum jejunt , adeo ut putent nocere jejunium ; sed non est ita . Nam quia consuevimus aliis noctibus coenare , & nunc non ita , propterea ex imbecillitate hoc adcidit . Itaque natura huiusmodi pollutiones possunt adcidere sine culpa . Aliquando adcidit , quod est mirum , neque ex cogitatione ulla , neque ex verbis praeteritis , sed ex negligentia , & remissione animi , quia dum vigilavimus , non habuimus animum satis clausum , adeo ut aliquando aliqua libido percussisset te , ideo postea noctu equus sive natura (ut solent facere bubones & animalia lucifuga) excitat se , & hæ pollutiones videntur non esse culpae , quia adciunt in somnis , tamen non carent culpa , & sunt confitendæ . Ad hæc legimus apud eundem AVGVSTINVM (*loco citato*) mulieres menstruatas non adcessisse per aliquot dierum spatium ad Ecclesiam , multo minus ad Communionem , quemadmodum in veteri Testamento neque menstruatae mulieres , neque polluti ad sacrificia admittebantur , ut videre est *Deuteron. XXIII.* & *Levit. XV.* Similiter puerperæ , quod etiam hodie fit nonnullis in locis , usque in XIV. vel XV. diem in Ecclesiam non ingrediebantur , ut idem AVGVSTINVS ait , neque matrimoniatæ . Hinc itaque videmus , quod multæ requirebantur ab antiquis Christianis præparationes ante sacram Eucharistiae communionem . Hæc igitur sint dicta de Præparatione . Dicamus nunc de ritibus communicandi .

TER-

TERTIA QVAESTIO

De ritibus communicandi.

I. **R**itus communicandi erant multi. Primus erat quod ad-
tinet ad Ministros, ut Sacerdos daret Corpus populo,
& Diaconus Sanguinem. Hoc est apud CLEMENTEM (*Lib. VIII. Constit. cap. 20.*) & indicat CYPRIANVS (*Serm. V. de lapsis*) quum ait, diaconum porrexisset Sanguinem illi puellæ, posteaquam a Sacerdote Corpus adcepisset (1). Quapropter hoc, quod faciebat diaconus, vocabatur *consummare sacrificia altaris*, & inde relictum est nomen, quia vulgo dici solet: *nondum consummavit Sacerdos*, videlicet quum sanguis non esset a Sacerdote sumptus. *Consummare* autem dicebatur, quia hoc Sacrificium constat ex duabus partibus, Corpore nimirum, & Sanguine Christi, & propterea dicebatur *consummatio*, quia sumpta una parte nondum erat consummatum, nisi altera consummaretur. Eodem modo dicebatur *confirmatio*, & Diaconus *confirmare* porrigendo calicem iis, qui Corpus jam sumpserant, ut constat ex antiquo Libello ordinis Romani: *Diaconus*, inquit, *stans juxta chorum altaris confirmat calice, quos communicavit Sacerdos* (2). Quapropter ad hunc modum emendandum esse credo hunc locum in AMBROSII *Lib. I. Officior. cap. 41.* ubi narrans historiam LAVRENTII Martyris, quum duceretur

Primus commu-
nicandi ritus,
quod ad mini-
stros adinet.

z 2

ad

(1) Nec tantum sanguinem, sed aliquando Corpus quoque Christi tradebant diaconi communicantibus. IVSTINVS (*Apol. II.*), & Concilium Ancyranum (*Can. 2.*) hunc morem aperte indicant. Sed a Concilio Nicaeno (*Can. 18. al. 16.*) Arelateni II. (*Can. 15.*) & Carthaginensi IV. (*Can. 38.*) vetitum fuit, ne diaconi aut Presbyteris traderent Corpus Christi, aut aliis traderent, praesente Presbytero. Mansit tamen diaconis jus tradendi calicis saltem Romæ, in Hispania, & in omni Occidente. Vide S. ISIDORVM (*de officiis Lib. II. cap. 8.*)

(2) Immo id ipsum ordines Romani de Pontifice indicant; ordo primus, quum ait apud MABILL. (*p. 14.*) *Et Pontifex confirmatur ab Archidiacono*; tertius quoque (*p. 59.*) *Et ipse Pontifex confirmatur ab Archidiacono de calice Sancto*. Quid hoc porro sit, clarius ordo VI. explicat: *Ipse autem diaconus*, inquit, *tenens calicem, & fistulam, stet ante Episcopum, usque dum ex Sanguine, & Corpore Christi quantum voluerit sumat, & sic calicem, & fistulam Subdiacono commendet*. Confer HONORIVM Augustodunensem.

clxxx DISPUTATIO III.

ad Martyrium SIXTVS Pontifex, & hoc videret LAVRENTIVS, clamavit: *quo pergis sine filio pater?* & addit, *cui commisisti Sanguinis Christi consecrationem*; quo in loco est mendum. Nam diaconum Sanguinem consecrassse alienum est ab omni consuetudine, & nusquam legitur. Itaque pro *consecratione* reponi debet *dispensatio*, aut *consummatio*. Et ita legendum esse ex verbis sequentibus colligitur, quia statim sequitur, *quia consummandorum Sacramentorum*, quod dicitur propter eum morem distribuendi Sanguinem Christi populo per manus diaconorum (3).

II. Se-

(3) Ac *dispensationem* quidem heic BARONIVS quoque legendum existimavit, eamque lectionem *Romani Ambrosianorum* operum Editores proposuerunt, eamque acta S. LAVRENTII a Iacobo IANVENSII conscripta, ac Norimbergae a. MCCCCLXXXVII. vulgata, itemque S. SIXTI vita, tum quae apud LIPOMANVM excusa est, tum quae in antiquissimo supra DCCC. annos Fossatensi Codice exstat, plane confirmant. Verum MAVRINI *Ambrosianorum* operum Editores ex veterum MSS. exemplorum fide *consecrationem* eo loco apud AMBROSIVM legi iubent. Neque est, cur hac lectione (si omnino placeat) terreamur. Nam *consecrationis* & *dispensationis* verba idem heic designant, diaconi nempe Ministerium Pontifici celebranti adstantis, & populo sacra distribuentis. Sic AVGVSTINVS (Serm. CCCIV.) ait: LAVRENTIVM Romae diaconi officium gessisse, ibi sacrum Christi sanguinem ministrasse. Et Patres Hispani in Missali Mozarabum, cui XISTVS cuncta Mysteriorum ministeria transigenda commiserat. Vide Cl. Ioseph. BLANCHINIVM in annotationibus ad libellum Orationum antiquissimi ritus Gothico-Hispani (Tom. I. oper. Car. THOMASII pag. CCXCI.) Nempe, ut recte monet Angelus DE NVCE (ad Chron. Cassin. num. 1816.)

CONSECRATIO ibi ab AMBROSIO dicta non respicit Corpus Christi verum, sed Corpus Christi mysticum; hoc est fidelem populum, qui a diacono propinante, ac illis dispensante Sanguinem Domini, sanctificatur, & consecratur. Ideoque Ecclesia spiritu Christi edocta, quod AMBROSIVS dixit CONSECRATIONEM, legendum in Ecclesiastico officio aliquando proposuit DISPensationem; dispensando quippe diaconus consecrat populum, & ut supra confirmat, non sacramentaliter, sed ministerialiter. Dixi aliquando, nam in aliquibus Breviariis legitur *consecrationem*. Luculentum huic interpretationi testimonium perhibet ANSELMVS (in cap. II. LVCAE): *Potest etiam, inquit, puer iste, qui in templo introducit, illos nunc significare, qui ad fidem venientes, in Ecclesiam inducuntur, ut consuetudinem legis observent, quia expleta in Baptismo purgatione, introducunt eos ad sanctum Altare consecrandos ut victima divinae Eucharistiae.* Quibus ANSELMII verbis nihil ad rem confirmandam validius. Et quidem si unctio Episcopalis consecrare dicitur Sacerdotes, quin etiam calices, Ecclesias, lapides, quanto magis Communio Corporis, Sanguinisque Sanctissimi, quibus ipsa Sanctitas substantialis hypostatice unita est, consecrandi,

&

Q V A E S T I O III. clxxxi

II. Secundus ritus erat, ut Sacerdos, quum porrigeret Eucharistiam populo, diceret *Corpus Domini*; diaconus autem *Sanguis Domini*, & populus, qui acciperet, respondebat *Amen*. Hoc constat ex multis antiquis. Primum ex CLEMENTE (*loco citato*) ex CYRILLO Hierosolymitano (*Catechesi* 5.), & ex AMBROSIO (*Lib. IV. de Sacramentis cap. 5.*) quia dicit tibi Sacerdos, inquit, *Corpus Christi*, & respondes *Amen*. Quod lingua confitetur, teneat adfectus, quod sane magnum est argumentum ad probandam auctoritatem Corporis Christi. Et Leo Papa [*Sermone VI. de jejuniis septimi mensis*] idem dicit: Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur. Nam frustra ab illis *Amen* diceretur, a quibus contra disputatur (4). Deinde adjecta sunt alia verba, ut non tantum Sacerdos diceret *Corpus Domini*, sed adderet *Corpus Domini nostri IESV Christi custodiat corpus tuum & animam tuam in vitam eternam* [5]. Ubi displicet mihi, quod quidam Sacerdotes dicunt, quum Eucharistiam porrigunt (6), *Corpus*, & *Sanguis*, quasi velint hoc ipso ostendere, sub altera specie esse etiam Sanguinem, & propterea verum Sacramentum. Nam etsi hoc verum est, non videtur propterea in Ecclesia novus mos introducendus. Itaque dicendum est tantum: *Corpus Domini*, & non *Corpus*, & *Sanguis Domini*.

II. Ritus quod spectat ad verba in communionem prolata.

III. Tertius ritus erat, ut Eucharistia laicis etiam in manus traderetur, ut significavit TERTULLIANVS [*Lib. de spectaculis*, & ex CYRILLO constat (*loco citato*) ubi dicit etiam aliquid singulare, quod pertinet ad hunc ritum; quum, inquit, *adcedis ad Communionem*, noli adcedere expansis manuum vobis, neque disjunctis digitis, ne inhoneste sumas Eucharistiam, sed sinistra manu velut sedem quamdam suppone dextrae, quae tantum Regem susceptura est, & concava manu suscipe *Corpus Domini*: & ille fuit antiquior HIERONYMO, & AUGUSTINO. Idem con-

Eucharistia Laicis etiam in manus tradita.

& sanctificandi virtutem habere dicenda erit? Confer CIAMPINIVM (*de azym. & ferm. cap. 10.*) & BONAM (*Rer. liturg. lib. I. cap. XXV. §. 4.*)

(4) Alia, si placet, in hanc rem testimonia vide apud BONAM (*Lib. III. cap. 17. §. 3.*)

(5) Varias, quibus in Eucharistiae

traditione majores nostri usi sunt, formulas vide apud GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. P. I. p. 326. seqq.*) & GEORGIVM (*Lib. IV. cap. XIX. n. 7. seqq.*)

(6) Haec, de qua MALDONATUS queritur, formula exstat in Missa Illyrici. Eam quoque MICROLOGVS (*cap. XXIII.*) addert.

clxxxij DISPUTATIO III.

confirmatur ex CHRYSOSTOMO [*Lib. III. de Sacerd.*]: *Qui ad dexteram Dei sedet, in terris omnibus pertractatur, quia omnis populus sumebat in manus Corpus Domini* [7]. Ceterum non possum non ridere PETRVM MARTYREM, qui quum ei hoc testimonium ex CHRYSOSTOMO objiceretur ad probandam praesentiam Corporis Christi in Eucharistia respondit: *immo, inquit, ego interrogo vos, quomodo audetis citare in vestram sententiam? quum dicat Corpus Christi omnium manibus pertractari, & vos non permittatis vel tribus digitis quemquam adtingere praeter Sacerdotes.* Verum si dicis figuram pertractari omnium manibus, non est miraculum. Quod autem nos prohibeamus omnibus manibus pertractari Corpus Christi, factum est alia de causa. Nam id factum esse constat, quia, ut habemus ex D. AVGVST. (*Serm. CCXLIV. de tempore*) laici, qui suis manibus adiciebant Corpus Domini, coeperunt esse arrogantes, & nimis diligentes in lavandis manibus, conscientiam autem suam non mundarent; quod ibi reprehendit AVGVSTINVS (8). Et quia manibus sumebant Eucharistiam, liberum illis erat non edere in Ecclesia Corpus Christi, sed ferre secum in domum, ut colligimus ex TERTVLLIANO (*Lib. II. ad uxorem,*) & ex CYPRIANO (*Serm. V. de Lapsis*) ubi recitat mulierem ex arca, in qua custodiebat Corpus Domini, voluisse sumere, & quia erat indigna ut sumeret, ex arca exiliit ignis (9). Ex qua consuetudine quia multa incommoda poterant accidere, ut contigit *Parisis* ab illo *Iudaco*, cui mulier Christiana vendiderat Corpus Christi, ut referunt Annales; itaque in I. Concilio *Toletano* [*cap. XIV.*] constitutum fuit, ut nulli laico liceret Eucharistiam in Ecclesia adcipere, & ibi non edere. Deinde illud decretum coarctatum est magis a Concilio *Antissiodorensi*

Etiā domum deferenda.

(7) Plura ad hunc ritum confirmandum inuenies apud BONAM l. c. GRANCOLASIVM *Anc. Sacram. P. I. pag. 314. seqq.* & GEORGIVM T. III. p. 171. *seqq.* Antequam autem Christiani Eucharistiam manu susceptam sumerent, saepe illam oculis admovebant, ipsa etiam labia & frontem divini Sacramenti contactu non raro sanctificabant. Consule egregias Car-

dinalis ANTONELLII adnotationes in S. IACOBI NISIBENI Sermonem VII. (*pag. 248.*)

(8) Confer BONAM (*Lib. II. cap. I. §. 5.*) & SALAM (*in eum T. III. pag. 20.*)

(9) Domum delatam fuisse a fidelibus Eucharistiam aliis confirmari posset monumentis, quae congerit BONAM (*Lib. II. cap. XVII. §. 4.*)

QV A E S T I O III. clxxxiiij

rensi [*Can. 36.*] & definitum, ne mulieres nuda manu Eucharistiam adciperent [10]; tum postea quia multa irrepebant incommoda, paullatim effectum est, ut ne viri quidem ulla manu adciperent (11).

IV. Quod

(10) Sed linteolo adceptum ori admovebant. Diserta sunt CAESARII *Arelatensis* verba (*in serm. olim inter Augustinianos CCLII. de temp. nunq in Append. August. CXXIX. num. 5. Quando ad altare (viri) adcessuri sunt, lavant manus suas, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi Corpus Christi adcipiant.* In MS. quidem *Floriacensi* codice legitur: *nitida inducunt linteamina, cum Corpus &c.* Sed praeterquamquod hoc ipsum verbum vix aliud quam *adferunt*, significat (quidquid BOLDETTO aliter visum fuerit *observat. in coemet. Lib. I. cap. 10.*) idem CAESARIUS in Sermone de *dedicatione Templi* apud MARTENE (*Lib. II. de ant. Eccles. ritib. cap. XIII.*) ait: *certe & omnes mulieres, quando ad altare veniunt, linteola nitida exhibent, in quibus Christi Sacramenta percipiunt.* Idem Concilium *Antissiodorense* statuit (*cap. XLII.*) *Ut unaquaeque mulier, quando communicat, dominicale suum habeat: quod si qua non habuerit, usque ad alium diem dominicum non communicet.* Quid dominicale fuerit, Auctores disputant. BARONIVS, BINIVS, aliique idem quod *Linteolum*, fuisse existimant. Stephanus vero BALVTIVS in notis ad GRATIANVM genus quoddam velaminis supra caput interpretatur, siue quo nefas esset feminis ad Sacram Communionem accedere, eumque in hac sententia confirmavit *Andegavensis* Canonum collectio, in qua ille Canon, tamquam ex Concilio *Matisconensi*, ita legitur: *Si mulier communicans dominicale suum super caput suum non habuerit, usque*

ad alium diem non communicet. Vide Salam in Bonam (*T. III. p. 171. seq.*) ubi BALVTII sententiam novis argumentis propugnat.

(11) *Romae* diu ante S. GREGORII M. tempora mos obtinuerat, ut Eucharistia in os laicorum immitteretur; scribit enim idem GREGORIUS in libris *dialogorum* (*Lib. III. cap. III.*) AGAPITVM Papam cuidam muto & claudio Corpus dominicum in os misisse. In Missa tamen *Romani* Pontificis Presbyteri, & diaconi diu in manus sacram Eucharistiam adcipiebant, subdiaconis ore percipientibus. Ordo *Romanus V. Adcedentes*, inquit num. XI., *quoque Presbyteri communicent, quibus Episcopus donet Sacrosanctum Corpus in manus, eantque ad sinistram cornu altaris, osculenturque illud, & communicent, & mox similiter quoque post illos diaconos (lego diacones) communicent, & confirment.* Ordo vero VI. num. XII. haec habet: *Presbyteri vero & diaconi osculando Episcopum, Corpus Christi manibus adcipiant, in sinistra parte altaris communicaturi.* De subdiaconis porro addit: *Subdiaconi autem osculando manum Episcopi, ORE adcipiant Corpus Christi ab eo.* Alibi quoque paullatim, ut ore Eucharistia, praesertim a laicis, perciperetur, moribus, & Conciliorum decretis inductum fuit. Huc spectat Canon *Rothomagensis synodi*, quam MABILLONIVS (*Praef. in saec. III. Benedict. n. 76.*) ad annum circiter DCCCLXXX. alii ad ann. DCL. referunt, ab IVONE laudatus: *Nulli autem Laico, aut feminae Eucharistiam in manibus ponant (Sacerdotes), sed tantum in os ejus.*

clxxxiv DISPUTATIO III.

Locus communis varius.

Quid de Eucharistiae Reliquiis olim factum?

IV. Quod adinet ad locum, alius locus erat laicis destinatus, alius feminis; alius pueris. Discimus ex Concilio *Remensi* quod citatur a GRATIANO [*de consecr. distinct. 2. cap. Peruenit*], & ex iis, quae de laica communione superius diximus. Nam laica communio nominata est eo quod esset locus separatus, in quo laici communicarent (12). Hoc tantum addendum est, de reliquiis, quae supererant, illas tribus modis solitas fuisse sumi. Uno modo a Sacerdotibus, qui sacrificaverunt, vel a diaconis, qui ministrabant altari, quia non poterant ministrare, nisi essent idonei. Quum ergo supererant fragmenta quaedam, ut scribit CLEMENS *Romanus* (*Lib. V. Constit. cap. II.*) referebant in pastophoria, & in tabernacula, quasi in thorum spongi

(12) Celebrans in medio altaris, alii Presbyteri in circuitu, Diaconi retro altare communicabant, subdiaconi, & clerici in limine Sanctuarii, siue in choro, reliqui extra cancellos. Graeci Sanctuarium ingredi soli permiserunt Imperatori *Can. Trullano LXIX.* At THEODOSIVM, qui ex Graeca consuetudine eum sibi locum adsumpserat, inde amovit AMBROSIVS, & docuit, purpuram Imperatorem facere, non Sacerdotem. Hic ordo diu permansit in Romana Ecclesia, ut *Latinorum* rituum Scriptores ostendunt; deinde paullatim tum *Romae*, tum alibi mutatus est. Concilium *Toletanum IV.* sub HONORIO (*cap. 17.*) Sacerdotem, & Levitam ante altare communicare constituit, in Choro Clerum, populum extra chorum. *Braccarense I.* tempore IOHANNIS III. (*cap. 31.*) sic decrevit: *Placuit, ut intra Sanctuarium Altaris ingredi ad communicandum non liceat Laicis viris, vel mulieribus, nisi tantum clericis, sicut & antiquis Canonibus statutum est.* Sub eodem Pontifice celebrata in *Gallia II.* Synodus *Turonensis*, in qua (*c. 4.*) sancitum est, ne laici intra cancellos ad Missam stare praesumant; ad communicandum vero statuit, ut tam viris, quam feminis pa-

teant [*Sancta Sanctorum.* Ex quo adparet, eodem tempore varias de eadem re leges, & consuetudines in diversis regionibus extitisse. Haec BONA (*Lib. II. cap. XVII. §. VIII.*), quocum conferas velim GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. T. I. p. 309. seqq.*) Ordo autem communionis hic erat, ut primo quidem celebrans seipsum communicaret, deinde Episcopos, si qui aderant, vel Presbyteros simul cum eo synaxim agentes: tum diaconos, subdiaconos, & clericos, monachos, diaconissas, & sacras virgines; novissime populum adjuvantibus Presbyteris, primum viros, postea mulieres. Idem in calicis distributione servabatur, nisi quod Presbyteri per se illum sumebant, diaconi a Presbyteris, reliqui a diaconis, ut ex *Ordine Romano*, & ex *Graecorum Euchologio* constat. Utrum autem stantes, an genibus flexis Christiani olim communicarint, non admodum explorata res est; plerique tamen eos stantes communicasse docent. Vide praeter GRANCOLASIVM (*l.c. p. 312.*) auctoresque a SALA (*T. III. in BONAM pag. 396.*) indicatos Cl. Cardinalem ANTONELLIVM antea laudatum in S. IACOBI NISIBENI sermonem XIV. (*pag. 347.*)

Q V A E S T I O III. clxxxv

sponsi, nempe Christi, & illic secreto sumebant. Alio modo solebant consumi, nimirum ut vocarentur pueri e media via, & mulcentes, quibus fragmenta darentur, ut constat ex Concilio II. *Matifconensi* [cap. VI.]. Alio modo [quod factum est, quum erant tam leves, & minutae reliquiae, ut non possent sumi] ut igne cremarentur in sacrario, & cineres juxta altare reponerentur, ut etiam hodie fit. Testatur HESYCHIVS hoc [*Lik. II. Commentar. in Levit. cap. VIII.*]

Q V A R T A Q V A E S T I O

Quam frequenter sit communicandum.

I. **Q**uaeſtiones superiores plus habebant difficultatis, & minus utilitatis, quam haec, quae simul & facillima & utilissima est. Qua in re si quis requirat, quod aut quale praeceptum Christus dederit de communione, non habemus alium locum, quam illum IOH. VI. *Nisi manducaveritis &c.* quae verba Christi similia sunt verbis Christi de Baptismo IOH. III. *Nisi quis renatus &c.* Itaque si unius, & alterius praecepti verba spectes, nulla videtur differentia, ideoque posset quisquam cogitare; quemadmodum baptizari tantum semel licet, & sicut satis est, semel esse Christianum, ita semel communicasse licere, & satis esse. At non est ita, quia multum est discrimen inter unum & alterum Sacramentum. Nam quando Christus postea instituit Sacramentum Eucharistiae, multis rebus declaravit, aliud genus Sacramenti se instituere velle, ut saepius sumeretur. Primo si spectemus naturam utriusque Sacramenti. Natura Baptismi est ut sit regeneratio; in Baptismo enim regeneratur homo in Christo, & quia nemo nascitur nisi semel, tantum semel opus est Baptismo. Natura autem Eucharistiae est, ut sit cibus, & utimur saepe cibus; quapropter non esset opus aliis argumentis: nam spectata natura utriusque Sacramenti ipsa te docebit, unum tantum semel sumendum, alterum frequenter. Deinde ipsae res, in quibus Christus hoc Sacramentum instituit, per se loquuntur, & licet mutae sint, nos docent saepissime esse communicandum. Quum enim alia signa essent, in quibus hoc Sacramentum potuisset instituere, nonnisi in pane & vino, quibus quotidie alimur, instituit, ut ex ipsa

Frequens Communicatio Christi institutioni non repugnat.

Mald.

a a

matc.

clxxxvj DISPUTATIO III.

Immo illi maxime conformis est.

materia subjecta ostenderet, se tradere nobis quotidianum cibum, & eo quotidie esse nobis utendum, sicut quotidie panem edimus, & vinum bibimus. Deinde si verba, quibus hoc Sacramentum instituendo usus est, spectare volueris, haec idem te docebunt. Nam quum Baptismus instituit, usus est alia forma verborum: *nisi quis renatus fuerit &c.* non dixit *quoties*, ut in Eucharistia. Quum autem dicit *quotiescumque*, indicat nos saepe debere sumere; quasi non praescriberet certum numerum sumptionis Eucharistiae, immo vero significaret, debere esse Communionem frequentem: *quotiescumque*, inquit, nempe quo frequentius, eo melius; propterea dixit aliud verbum, quod idem indicat: *in mei memoriam facietis*. PAVLLVS quoque declarat illis verbis ex Sacramenti significatione frequenter esse communicandum: quum de Baptismo loquitur ait, per *eum* nos *mori cum Christo*; ideo sicut Christus semel mortuus est, ita semel Baptismus suscipiendus est; at de Eucharistia non ita; sed aperte dicit: *quotiescumque*. Per hoc enim Sacramentum Passio Christi recolitur. Ergo quam utile est, saepe revocare in memoriam Passionem Christi, tam utile frequenter sumere Eucharistiam, per quam Christi Passionem recolimus, & nobis adplicamus. At quotidie revocare memoriam Passionis Christi est bonum; ergo bonum est quotidie communicare, si fieri possit.

Quod veterum Christianorum exemplo confirmatur.

II. Si vero consideremus, quid fecerint illi antiqui Christiani, suo exemplo, & usu nobis declarant, Christi consilium fuisse, nolo dicere praeceptum, ut Christiani uterentur Eucharistia tamquam cibo quotidiano. Primo quidem primi illi discipuli Apostolorum docti ab Apostolis sumebant quotidie Eucharistiam. Colligitur hoc aperte ex Actis Apostolorum (*Cap. II.*) Nam D. LVCAS de his loquens ait, eos quidem *perseverasse in fractione panis, & orationibus*; quo loco indicat D. LVCAS tam fuisse quotidianum Christianis sumere Eucharistiam, quam orare; conjungit enim illa duo: *erant perseverantes in fractione, & orationibus*; at quotidie certum est eos orasse; ergo credibile est, eos quotidie quoque communicasse. Deinde in epistola ad *Ephes.* faciens obiter mentionem Eucharistiae antiquus auctor IGNATIVS discipulus etiam Apostolorum, non praetermittit eos exhortari, ut frequenter ad Eucharistiam adcedant: *Festinate ergo, inquit, frequenter ad Eucharistiam, & gloriam Dei adcedere; quanto enim hoc ipsum assidue agitur, expelluntur*

QV A E S T I O I V. clxxxvij

luntur potestates Satanae, qui arcus suos convertit in sagittas invitans ad peccatum. TERTVLLIANVS etiam antiquissimus (Lib. de oratione) exponens illa verba: *panem nostrum quotidianum*, dixit: *Panem quotidianum petendo perpetuitatem petimus in Christo, & individuitatem a Corpore ejus; individuitas autem a Corpore Christi est, ut quotidie Corpus ejus adicipiamus, & ita cum illo jungamur.* D. CYPRIANVS eodem modo (in Lib. de oratione dominica) exponens eadem verba, dicit, Christianos petere *panem quotidianum in gratiam Dei, ut semper sint parati ad quotidianam communionem*, sive ut digne communicare possint. D. HIERONYMVS (ep. XXVII.) ad LICINIVM scribens auctor est, HIPPOLYTVM, qui scripsit de *sine mundi & Antichristo*, scripsisse integros libros de hac quaestione, ut quotidie Christiani communicarent, & ait, hanc consuetudinem communicandi perseverasse in Ecclesia *Hispanica*, & *Romana*; quod & scribit idem Auctor in apologia pro Libris suis contra IOVINIANVM. D. AMBROSIVS (Lib. V. de Sacram. cap. 4.) dicit quidem optime, & subtiliter: *Si quotidianus cibus est, cur post annum illum sumis? quare in oratione Dominica illum panem quotidianum vocas, & post annum sumis? adcipe quotidie, & sic vive, ut quotidie merearis adcipere.* Et profecto qui non est paratus quotidie adcipere Eucharistiam, etsi non sit ab Ecclesia excommunicatus, ipse tamen per se est excommunicatus; sua enim peccata putridum membrum eum efficiunt, & ab Ecclesiae corpore divulsum. D. CHRYSOSTOMVS, quamvis in Ecclesia *Graeca* usus communicandi minus frequens esset (1); quam in Ecclesia *latina*; ipse

a a 2

---

(1) Ad *Graecam* Ecclesiam spectant, quae paullo post ex PALLADIO auctor decerpit. Sed & alia suppetunt testimonia, quae antiquioribus saltem temporibus ostendant, in ipsa *Graeca* Ecclesia frequentem fuisse Communionis usum. Nam ORIGENES (hom. X. in Gen.) ait: *Christiani omni die carnes agni comedunt, id est carnes Verbi Dei quotidie sumunt.* S. BASILIUS frequentem Communionem

laudat (ep. CCLXXXIX.) his verbis: *singulis diebus communicare, & participem esse Sancti Corporis, & Sanguinis Domini, bonum & fructuosum est.* Verum ceteris missis audiat S. CYRILLVS *Alexandrinus* (Lib. III. in Ioh.), „ Intelligant quicumque baptizati sunt, & longo temporum spatio eulogiam frequentare desinunt, „ & ex eo quod nolunt ei mystice „ communicare, damnosum metum

clxxxviii DISPUTATIO III.

ipse tamen frequenter conqueritur ad populum suum, quod ipse saepe celebraret, nemo tamen ad communionem adcederet; qui locus duas ob causas maxime notandus est, per eum enim & Missas privatas probamus, [dicit enim nemine communicante se saepe celebrare]; & hinc usum quotidianae Communionis confirmamus. Hinc enim constat illum voluisse, ut totus populus communicaret quotidie. Locus est *homil. LXI. ad populum Antioch.* Idem postea dicit (*hom. III. in ep. ad Ephes.*) ubi similiter conqueritur eadem de re: *dic*, inquit, *mibi quaeso, post annum communionem sumis; quadraginta dies ad totius anni purificationem satis esse putas? sed vos semper adcedere volo.* Et ita ille concludit: *Et haec erat Sanctissimorum illorum patrum voluntas, ut totus populus quotidie communicaret.* Idem in oratione funebri in *Martyrem PHILOGONVM*, & *hom. XXVIII. in I. ep. ad Cor.* & *hom. XVII. in ep. ad Hebr.* subtiliter adnotavit, D. PAVLLVM nullum certum tempus nobis praescripsisse, quo communicare deberemus, nisi tempus conscientiae nostrae, dum ait: *Probet seipsum homo &c.* Si ergo quaeras, quo die debeat quisque communicare, respondetur; quum probaverit se, tunc adcedat. Si iterum quaeras, quo tempore debet se quisque probare, respondeo quotidie, ergo quotidie debet communicare. Nam si non probet se quotidie, alioquin est reprobis, profecto dicam eum malum, cuius conscientia agitur, qui quotidie hunc Sanctum cibum sumere non est dignus. D. AVGVSTINVS (*ep. CXVIII. ad IAN.*) quum proposuisset, an esset quotidie communicandum, non quod dubitaret, quotidie esse communicandum, sed quia non ubique terrarum Christiani omnes communicabant quotidie, ideo de ea re differit in ea epistola, & censet consulendam esse

» ac religionem praetexunt, aeterna
» vita seipsum excludere, dum vivifi-
» cari renuunt; & recusationem il-
» lam, tametsi a metu & religione
» profecta videatur, in laqueum ca-
» dere, & scandalum: enim quippe
» magis eos omni studio, ac viribus
» deceret, ut a peccato statim mun-
» dentur, honestum ac probum vitae
» institutum amplexi, ad vitae par-
» ticipationem demum magna cum

» fiducia properent; sed quum Sata-
» nae variae sint ad decipiendum ar-
» tes, ad saniozem mentem eos re-
» vocari non finit; verum postquam
» malis eos inquinavit, ipsam quoque
» gratiam cogit exhorrescere, per
» quam a voluptate, quae ad vitium
» inducit, tamquam a vino & cra-
» pula ad sobrietatem revocati, quid
» utile sit, perspicere queant.

QV A E S T I O IV. clxxxix

se conscientiam uniuscujusque, sed an omnibus diebus Domini-
cis communicandum esset, non vertit in dubium; & Sermone
de Verbis Domini XXVIII. interpretans illud *panem nostrum*
quotidianum da nobis hodie, exponit subtiliter: *adripe quotidie*,
& quotidie tibi hodie est, & *qui post annum tantum semel*
sumit Eucharistiam, unum tantum hodie habet; qui vero quo-
tidie, illi hodie est. Explicat deinde hodie esse quotidie, sicut
quum DAVID in persona Dei Patris dicit: *Hodie genui te: Quo-*
niam, inquit, *quotidie adipis, quotidie tibi surgit Christus*,
& certe qui quotidie adipit, quam digne potest, quotidie ju-
stificatur in Christo. PALLADIVS in *historia Sanctorum* hunc
usum aperte indicat [*cap. 20. 30. 33. 38. 50. 51. 61. & multis*
aliis locis). Duos tantum proferam; reliqui a vobis legantur.
Fuit olim Monachus Sanctissimus, quem laudat D. HIERONY-
MVS, & multi alii, MACARIVS *Alexandrinus*. Adducta est
ad eum mulier quaedam, quae per magicas artes fuerat con-
versa in speciem equae. Ille statim cognovit fraudes daemonis,
& sensit esse mulierem: ille statim curavit eam. Quum autem
benedictionem illi daret, addidit: *Abi, & jam melius vive;*
cave autem, ne te tamdiu removeas a Communione Sanctorum;
hoc enim tibi accidit, quod jam a quinque hebdomadibus non
communicaveris. Itaque putabat ille, magnum facinus esse tam-
diu ab Eucharistiae communione abstinere. Alterum est, quod
refert de quodam Monacho, qui nihil in tota quadragesima ede-
bat, praeter quam quod quotidie Eucharistiam sumeret.

III. Postea vero quoniam in Ecclesia latina Christiani fa-
sti sunt remissiores, tantum communicabant diebus festis; ex
quo quidem antiquo more fluxerunt consuetudines, quae etiam
nunc retinentur. Altera est de danda Eulogia diebus festis in
Ecclesia. Nam quum Christiani non communicarent diebus fe-
stis, nihilominus ne vacui ab Ecclesia discedere viderentur, da-
batur panis consecratus; consecratus quidem non in Eucharis-
tia (2), sed in Eulogiam, cui respondet Panis benedictus. De

hac

*Postea tamen
refrigit omni
Christianos lau-
dabilis ite pre-
quentis commu-
nionis ardor.*

(2) Licet Eulogiae nomen pro ipsa
Eucharistia quandoque usurpatum re-
periat, ut a CYRILLO *Alex.* (epist.
ad NESTORIVM): *adcedimus ad*
mysticas Eulogias, & sanctificamur,
participes facti sacrae Carnis, & pre-

tiosi Sanguinis omnium *et* *Sancti* *ta-*
toris Christi: & a MAXIMO Mar-
tyre (in *Cap. 2. Eccl. Hier.*) *et* *is*
Sacerdos sacrum Panem, ostendebat Eu-
logiam dicens, Sancta sanctis.

hac re exstat decretum PII Papae primum inter illius decreta; tum etiam hoc est statutum in Concilio *Nannetensi* (cap. 9.) & frequens est mentio de hac re apud AVGVSTINVM, & PAVL-LINVM (3). Altera consuetudo fuit, ut si Christiani communicare nollent, saltem adessent Corpori Christi, quod ostendebatur, & adirent Missam singulis diebus festis. Inde enim natum est in Ecclesia *latina* praeceptum de audienda Missa singulis diebus dominicis, & festis. Hoc colligimus ex Concilio *Agathensi* (can. 47.) & ex primo Concil. *Aurel.* (cap. 22.) & III. Concil. *Aurel.* (cap. 28.) & ex D. AVGVSTINO serm. de tempore CCLI. quem sermonem Petrus MARTYR confessus est, esse vere AVGVSTINI, ubi conqueritur, quod Christiani non interessent diebus Dominicis Sacrificiis Ecclesiae in sacro. Et D. AMBROSIVS primo omnium sermone, quos unquam fecit, dicit graviter & aperte: *Quicumque fratres dominicis non interest Sacramentis, castrorum Dei desertor*. Praeterea in Concilio *Cablonensi* sub CAROLO Magno, & *Lib. I. leg. Franc. cap. 67.* statutum est, ut omnis populus diebus dominicis, & festis audiret Missam integram, & quia erat duplex Benedictio, altera major Episcopi, altera minor inferioris Sacerdotis, prohibebatur populus discedere absque benedictione Episcopi, vel si non erat Episcopus, absque benedictione presbyteri. Ita ergo sensum factum est, ut omnes postea contenti essent, si audirent sacrum, & eulogiam adciperent (4): qui autem prae ceteris religiosi erant, coeperunt communicare tantum tribus diebus in anno, videlicet Paschae, Pentecostes, & Natali Domini; postea quum negligentia Christianorum crevisset, & id ipsum ab omnibus non fieri vidisset FABIANVS, praecepit, ut id fieret (de

com-

(3) Vide de eulogiis differentem CABASSVTIVM in dissertatione, quam T. II. *Fleuryanae* disciplinae populi Dei recudendam curavi (p. 126.) & BONAM (Lib. II. *Rer. Liturg. cap. XIX. §. 7.*)

(4) Eulogias enimvero IX. quoque saeculo distributas fuisse CL. CIAMPINIVS (in coniect. de *Azym. & Form. cap. VI.*) collegit ex loco quodam RHABANI, quem in vetusto Bibliothecae Palatino-Vaticanae codi-

ce feliciter expiscatus fuerat. Locus hic est: *Licet unicuique Sacerdoti, ut sumat de decimo suo, quod illi obtulit populus, & faciat azymos panes per singulos dominicos dies, & det populo Eulogiam in dominico die post Missam his, qui non sumant Sacrificium Domini. Ideo debet Sacerdos Populo dare Eulogiam, qui quidem non sunt mundi de uxoribus suis, ac de aliis malis operibus, ut adsumant Sacrificium Domini.*

Q V A E S T I O IV. cxcj

consecrat. distinct. I. Can. Et si non) (5). Item hoc ipsum etiam constitutum est in Concilio *Eliberino*, quod citatur (*de consecr. dist. II. Can. omnis homo*) ubi dicitur aperte, eos inter Catholicos non esse habendos, qui illis tribus diebus supradictis non communicassent (6). Ideo postea in Concilio *Agathensi* constitutum est (*Cap. 14.*) & in Concilio Turonensi tempore CAROLI Magni [*cap. 50.*] (7).

IV. Quod si tot antiquorum auctorum exempla, & testimonia non persuadent satis, rationibus id vobis persuadere conabor. Primum quidem si consideremus naturam Sacramenti, ut sit cibus. Sed quare institutus est cibus? Ad animum utique alendum. Atque animus frequentissime vult pasci, & indiget cibo frequentius, quam Corpus. Corpus enim robustiorem naturam habet, & in sua firmitate multum temporis durat, & est magis vegetum, & compactum, nec est necesse, ut edas intra XII. horas, nisi semel. Animus vero singulis momentis deficit. & labascit, nisi ei singulis momentis porrigas aliquid ad confir-

Rationibus tamen ad innovandam Communionis frequentiam Christiani excitantur:

man-

(5) Miror, virum acutissimum, non animadvertisse, quantopere a FABIANI aetate hujusmodi decretum abhorreret: quod idem de PII. decreto paulo antea citato dictum velim. Vide COVSTANTIVM (*T. I. Epist. Rom. Pont.*)

(6) Ne Concilio quidem *Eliberino* hujusmodi decretum tribui potest; est *Agathensis* Concilii.

(7) Alicubi pro Pentecoste in Epiphania Christiani communicabant. Insignem hac de re BEDAE sententiam reddo ex epistola ad EGBERTVM *Eboracensem*: „Hoc genus Religionis „per injuriam a nostrae Provinciae „Laicis quasi peregrinum abest, ut „hi, qui inter illos religiosiores esse „videntur, nonnisi in Natali Domini, „& Epiphania, & Pascha, sacro „sanctis mysteriis communicare praesumant, quum sint innumeri innocentes & castissimae conversationis „pueri, ac puellae, juvenes ac virgines, senes & anus, qui absque „ullo scrupulo controversiae omni die

„dominico, sive etiam in Nataliis „Sanctorum Apostolorum, & Martirum, quomodo in Sancta Romana Ecclesia fieri vidistis, Mysteriis coelestibus communicare valeant: „Ipsi etiam conjugati, si quis sibi mensuram continentiae ostendat, & „virtutem castitatis insinuet, idem & „licenter possint, & libenter facere „velint. „Quater alibi mos in singulos annos erat communicare, nempe in Natali Domini, Coena Domini, Pascha, & Pentecoste, ut in RATHERII *Veronensis* Institutionibus Synodalibus, & in Concilio *Augustano* ann. MIX. videre est. Id tamen aegerissime ferebant Episcopi. Quare IONAS *Aurelianensis* Antistes (*de instit. laicor. cap. 16.*) agebat: *Ab hoc Sacramento partim incuria, partim desidia adeo se subtrahunt, ut vix in anno sub tribus tantum festis praeclaris, potius quam ex devotione faciant, nescientes, aut scire nolentes, quod sicut corpus sine cibo & potu, ita & anima sine spiritali cibo moritur.*

mandum eum. Igitur facta comparatione animi & corporis una ex parte, & considerata natura Sacramenti Eucharistiae [quae verus cibus est animae] ex altera parte, colligitur si fieri posset, frequentissime sumendam Eucharistiam, quam cibum Corporis. Quapropter D. AVGVSTINVS, ut etiam dicam hoc, Lib. I. de peccatorum meritis, & remiss. [Cap. 24.] scribit, *Afrs suos populares lingua punica appellasse Baptismum salutem, Eucharistiam vero vitam..* Ex hominibus ergo quasi barbaris possumus discere, magnam vitae nostrae partem in Eucharistia esse positam, & non minus frequenter esse communicandum, quam edendum. Adcedit etiam alia ratio. Eucharistia fidem excitat, auget, & confirmat, adeo ut Martyres pellat ad Martyrium; unde sunt illa verba CYPRIANI [Lib. IV. ep. VI.] qui de persecutione loquens ait: *Gravior nunc, & ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta, & virtute robusta parare se debent milites Christi, considerantes, se idcirco quotidie calicem Christi Sanguinis bibere, ut possint & ipsi propter Christum sanguinem suum fundere.* Hic est usus probatissimus frequentis sumptionis Eucharistiae. Et si libet periculum hujus rei facere, objiciantur quidam ad mortem pro Christo subeundam, quorum alii non communicent, nisi raro; alii vero frequenter: Utri constantiori animo gradientur ad mortem pro Christo? Non dubium, quin illi, qui saepius communicaverunt, &, ut loquitur TERTVLLIANVS, *qui de carne Christi signati sunt.* Item alius est usus, & utilitas communionis, & Eucharistiae, nimirum ut conservet unionem, & caritatem inter Christianos. Tu nonnisi semel in anno sumis; reliquo toto tempore videris, & declaras te esse membrum separatum a Corpore Christianorum. Alioqui si putas te esse membrum conjunctum, cur non ostendis ipsa tua actione te esse conjunctum, quod nullo meliori modo ostendes, quam communicando? Itaque benedixit AVGVSTINVS, hanc esse causam, cur Christus hoc Sacramentum in pane & vino instituerit, quod panis ex multis granis, vinum ex multis racemis fiat, ut scilicet declaret Christus, per hoc Sacramentum significari unionem Christianorum inter se. Quod & PAVLLVS aperte declaravit: *Unum Corpus omnes sumus, qui de uno pane & calice participamus.* Et profecto nisi frequenter communices, sola fide teneris, caritatem non ostendis. Quare ergo non adcedis frequenter? Quia non sum

Magnae frequentis Communionis utilitates.

CXCiiij

Mald.

b b

tasse

(8) Vide **GRANCOLASIVM** (*Anc. Sacram. P. 1. pag. 299. seq.*) ubi **GENNADII**, aliorumque testimoniis, quod heic de celebrandae diebus do-

tasse peccata infinita, ut uno die evomant. Si vero octavo quoque die communices, cogeris abstinere ab agendo aliquo, quod possit te impedire a communione. Itaque nili indigne Corpus Christi sumere velis, tibi esset quaecumque hora a peccato abstinendum; in illo vero tanto spatio obrepat incuria, necesse est. Itaque frequens Communio cogit nos mundare conscientiam nostram, & hoc est esse Christianum, sic vivere, ut quotidie merearis accipere, sicut dixit D. AMBROSIVS. Deinde si qua esset ratio, cur esset raro communicandum, & non tam saepe, esset maxime illa, quam praetexunt negligentes, nimirum, quod non sint parati. Sed quid hoc est? Melius tu paratus eris post annum integrum? immo multo minus. Tales certe mihi similes videntur iis, qui quum pecunias quasdam acciperent cum foenore, nolunt statim solvere, dicentes se non posse nunc. Itaque expectant adhuc, & quo magis procrastinant solutionem, tanto magis crescit foenus. Itaque tandem coguntur solvere & summam principalem, & quidquid foenoris effluxit magno suo detrimento. Itaque si communicasti die Dominico, communica postero die. Dices, at non sum paratus. Quare non es paratus? quot habes peccata? fortasse duo. Confitere ea. Si enim expectaveris per unum annum, habebis mille pro uno. Itaque communica statim, aut si diutius expectaveris, vereor, ne tibi contingat, quod aliquando accidit cuidam coquo negligenti, qui non mundaverat ollam toto anno; negligebat enim mundare, quia parvas sordes habebat: Postea spacio temporis tantum sordium adhaesit ollae, ut quum eam purgare non posset, fregerit. Hoc credo illis evenire, qui raro communicant, qui quum non recordentur tot peccatorum, quae accumularunt toto anno, veniunt, & dicunt: *Domine, ego sum peccator, interroga me*. Ergo debes statim peccata tua purgare, & sic de pane illo edere; non autem peccata peccatis cumulare.

V. Praeterea addam nonnulla exempla, & rationes secundum ipsam experientiam, quibus probetur melius esse communicare saepe, quod qui non facit octavo die, non est talis Christianus, qualis esse debet. Unusquisque exigat a se rationem. Si fortasse per unum mensem, vel octavo quoque die solet communicare ipse per se solus, cum reliqua vero turba semel in anno, videat, quando se melius habuit, & quo tempore maluisset mori? Non est dubium, quod illo anno, quo octavo quoque

Q V A E S T I O   I V .   c x c v

que die communicabat, quam reliquis annis. Quid ergo moraris? quare non facis, quod melius fore judicas? Non est sapientis dicere: *non putaram*, vel non est sapientis agere quidquam, de quo poenitere te possit. Veniamus jam ad experientiam, & quisquis ferat oculos in eos, qui saepe, & in eos qui semel tantum in anno communicant. Certe, ut uno verbo dicam, videbit alios esse albos, alios nigros in conscientia; immo non jam singulos homines cum singulis, sed civitates cum civitatibus, & regna cum regnis conferamus. Vidi ego civitates (hoc possum dicere absque arrogantia, quia nostri non fuerunt ibi) quae quum antea essent moribus perditissimis, hac ratione fuerunt intra breve spacium ita commutatae ut prorsus aliae viderentur. Ut *Genuensis* civitas erat ante annos nescio quot cooperta omni genere flagitiorum. Venerant in eam ex Italia boni quidam viri *Paullini* dicti, & coeperunt populo persuadere, saepe esse communicandum, quoties nempe pateretur eorum conscientia: quod fecit civitas; & vidi postea civitatem tam mutatam, & tam bene administratam, ut paucas putem esse hodie tam bonas. Inde ergo itaque moveor, ut ubicumque fuero, numquam taceam, sed semper libere dicturus sim, octavo quoque die esse communicandum. Et quia alio loco non possum, dicam hoc loco. Scio fuisse, qui id reprehenderint. Verum itane? hoc est pervertere Ecclesiam, ut dixerunt aliqui, & non potius ad pristinum morem revocare? Hoc ne est Theologorum? Quae est ista perversitas? Esse nonnullos, qui ad hoc videntur esse nati, ut majorem auctoritatem habeant dissolvendi conatus bonorum hominum? Non est hoc pervertere Ecclesiam, quod dico; immo est praedicandum, & in suggestu clamandum, & concionandum potius, quam de praesentia Corporis Christi in Eucharistia. Talis enim concilio utilis erit nedum doctis, & litteratis, & procul dubio quando hoc fiet, res tum in Ecclesia, tum in Republica meliori erit statu.

VI. At dixerunt illi, qui bonum hoc studium nobis invadebant, hoc esse perturbare omnia, & rationes averterebant, quia dixit PAVLLVS: *Probet seipsum homo*. Fateor haec esse verba PAVLI; sed haec ipsa pro nobis loquuntur. Nam nonne melius praeparatus eris singulis hebdomadibus purgando conscientiam tuam, quam semel tantum in anno? Deinde agebant, scriptum esse in libro de *Ecclesiasticis dogmatibus*: *quotidie com-*

Futiles adversantium rationes.

municare neque laudo, neque vitupero (cap. 44). Primum non dico *quotidie* sine exceptione communicandum esse, sed octavo quoque die saltem. Deinde D. AVGVSTINVS, aut auctor ille quisquis sit (9), non reprehendit: ergo quare tu me reprehendis? Deinde lego paullo inferius: *omnibus*, inquit, *diebus dominicis communicandum esse*. Suadeo vobis, quomodo hoc ipsum tibi suadet, quod ego suadeo. Citabant etiam, quod dicit HIERONYMVS in Apologia pro libris suis contra IOVINIANVM, qui de *Romana Ecclesia*, quae quotidie communicabat, verba faciens ait: *Id neque reprehendo, neque adprobo*. Sed vide eum ipsum in epistola ad LICINIVM dicentem: *Utinam Eucharistiam absque condemnatione nostri, & pungente conscientia SEMPER accipere possemus; & Psalmistam audire dicentem!* „ Videte, & gustate, quoniam suavis est Dominus. „ Illo ergo loco apologiae suae reprehendit eos tantum, qui quotidie communicabant non purgata illorum conscientia, sed tantum ut consuetudinem sine exceptione quotidie communicandi retinerent. Ceterum hoc tantum dicam loco coronidis, me in ea esse sententia, ut putem multo melius administratum iri Respublicas, si earum administratores, & primarii viri octavo quoque die communicarent. Idem iudicium esse volo de singulis curam aliquam habentibus, quales sunt Gymnasiarchae, paedagogi, & reliqui. Ut idem illi suis persuaderent, vehementer optarem. Et hoc ergo quum fieri videro in civitate *Parisiensi*, clamabo: o felix & beata civitas! & si omnes homines contradicerent huic meo proposito, & me nollent audire, clamarem ego solus per plateas. Dicere hoc enim teneor ex caritate, quia sum Christianus, & ubi est Ecclesia Christianorum, ibi est mea civitas. Idem ergo vos auditores mei aliis persuadere conemini: sic fiet, ut in pristinum splendorem Ecclesia revertatur.

QUIN-

---

(9) GENNADIVS est.

QVINCTA QVAESTIO

De Communione sub utraque specie.

I. **H** Eic non est disputandum, sicut in aliis Sacramentis, argumentis depromptis ad id confirmandum, sed tantum sunt refellenda tela adversariorum, quae adversum adferre solent. Non disputamus praeterea, an laici possint absolute adcipere utramque speciem; sed tantum an jure divino sit praeceptum, ut adcipiant sub utraque. Nam si posset ostendi, esse de jure divino, errasset Ecclesia, quae tot saeculis laicis dedit alteram tantum speciem. Objiciuntur ergo quinque, aut sex testimonia ab adversariis contra hanc nostram sententiam. Primus est IOH. VI. *Nisi manducaveritis &c.* Dicunt ergo, hunc Sermonem Christi pertinere ad omnes Christianos, & haec est eorum maxima machina, quam dejicere opus est. Ac primum videndum est, quibuscum disputamus, nempe cum *Lutheranis, & Calvinistis*. At tam ii, quam illi negant, heic agi de Eucharistia: ergo de Eucharistia nihil pro suis contra nos concludunt ex hoc loco. Adhibeo aliam responsionem. Illi existimarunt, Baptismum non esse necessarium ad salutem infantibus praesertim procreatis ex parentibus Christianis & fidelibus. Ita ne? esto igitur, quod heic agatur de Eucharistia, ne sic quidem aliquid facient. Nam qua forma dicitur a Christo: *nisi manducaveritis &c.* eadem dictum est: *Nisi quis renatus &c.* At illi interpretantur illa verba, non quasi necessaria ad salutem hominis; ergo quum duorum locorum verba sint similia, & illi audent dicere, baptismum non esse necessarium ad salutem consequendam, interpretantes verba: *Nisi quis renatus*, cur non licebit nobis alia verba similia: *nisi manducaveritis &c.* interpretari, ut non concludant necessitatem communicandi sub utraque specie? Tertio possumus respondere. Haec sententia generaliter intelligetur, an non. Si illi volunt tam generaliter haec verba intelligi de Eucharistia, deberent etiam illam dare aegrotis, & pueris, ut salutem haberent; illi autem non dant: ergo adeo generaliter non sunt adcipienda illa verba. Vos privatis pueros, & homines morituros utraque specie: merito ergo nos possumus laicis alteram speciem denegare, praesertim quum

Num jure divino Laicis danda sit communicatio sub utraque specie? Explicatur locus Joh. VI.

quum nos exemplo antiquorum faciamus, vos non item, sed contra, quia semper aegrotis, & pueris per multa saecula data est Eucharistia. Quarta responsio. Hoc loco est sermo de Eucharistia, ut probavi anno superiori. Non enim placet mihi quod quidam, quum non possent respondere huic argumento (*Nisi manducaveritis &c.* ergo sumenda est utraque species) dixerunt, heic non agi de Sacramento Eucharistiae. Sed propter difficilem causam non est deferenda veritas. Posset eorum argumentum esse validius, si hoc modo procederet. Itaque ego corroborabo argumentum (ut habeam occasionem dicendi aliquid). Aut hoc loco traditur praeceptum de sumendo Sacramento Eucharistiae, aut nusquam alibi in Scripturis a Christo praeceptum traditur de sumenda Eucharistia. Non est enim ullus alius in tota Scriptura locus praeter hunc, in quo traditum sit tale praeceptum: ergo hoc loco traditur praeceptum de sumenda Eucharistia. Concludo: heic traditur praeceptum de sumenda Eucharistia, & eodem modo Christus loquutus est de bibendo sanguine, quo de edenda carne; ergo si quo praecepto obstricti sunt laici ad sumendam carnem, eodem tenentur ad bibendum Sanguinem, quia utrumque eodem modo praecipitur. Huic autem argumento satisfaciemus, si consideremus causam, quae movit Christum ad tradendum praeceptum de edendo suo Corpore, & bibendo Sanguine. Nam ex causa intelligemus, quomodo sit respondendum. Praeceptum enim lex est quaedam, & lex ob aliquam causam fertur. Causa autem non fuit significatio praeteritae mortis Christi, sed salus hominis, quod declarat illis verbis: *non habebitis vitam in vobis*: ergo ut vitam habeamus, obstringit nos ad edendum suum Corpus, & bibendum suum Sanguinem. Nihil autem refert, ut vitam habeamus per sumptionem Corporis, & Sanguinis Christi, ut Corpus & Sanguis sumatur sub specie vel specie, modo carnem edamus, & Sanguinem bibamus. Quia Sacramentum est tantum signum quoddam; ergo quocumque modo sumamus id, in quo vita consistit, facimus quod Christus instituit. Vita autem non consistit in signo & symbolo, sed in re contenta, idest in Corpore & Sanguine Christi; ergo modo possumus edere Corpus & bibere Sanguinem, vitam habebimus. Corpus autem non est separatum a sanguine ullo modo; non enim est exangue, sed ubi est Corpus, ibi conjunctus est sanguis: & si
absque

Q V A E S T I O V. cxcix

absque ulla specie, non tantum sub una possemus manducare, nihil obesset, quo minus vitam haberemus. Juxta hanc causam intelligendum est praeceptum Christi: *nisi manducaveritis &c.* Non enim dicit: *nisi sumatis utramque speciem*, sed *Corpus & Sanguinem*; & sub una specie est utrumque: itaque satis est unam sumere.

II. Secundum argumentum sumptum est ex exemplo Christi, qui dedit Corpus & Sanguinem suum sub utraque specie. Sed hoc argumentum nullius est momenti. Alioquin petam, cur quum Christus jejunaverit 40. dies, non jejunatis totidem? & quum Christus antequam Corpus suum Apostolis suis daret, laverit eorum pedes, & vos non idem facitis? Immo quare ridetis nostros Episcopos, quum id faciunt? Si vos vultis tam strikte imitari Christum, cur non idem facitis in vestra coena? Praeterea quum Christus dederit Corpus, & Sanguinem suum sub vespere, & putaverit, haec pertinere ad significationem, nempe ut doceret se velle ex hac vita discedere, quare & vos coenam vestram non item sumitis sub vespere? Item quum Christus tantum duodecim dederit Apostolis suum Corpus, non Virgini MARIAE, aut aliis discipulis, & mulieribus, quae illum usque ad Crucem comitatae fuerunt; quare & vos non datis semper duodecim tantum, & hoc modo non facitis, sicut ille fecit? Deinde quum Christus illo loco non quocumque ritu dederit corpus suum, sed frangens panem illum dederit; ergo quare putatis vos non violare exemplum Christi, si plures panes consecrantur. Praeterea quum Christus dederit non jejunis, sed coenatis; quare & vos non idem facitis; & quare non reprehenditis nos, quod demus jejunis? Numquid propterea calumniandum est universae Ecclesiae (inquit D. AVGVSTINVS ep. CXVIII.) quod dedit jejunis, non coenatis? Ad haec quum Christus uno & eodem poculo praebuerit Apostolis suis Sanguinem suum; quare vos non putatis violare exemplum Christi, si pluribus calicibus praebeatis? nisi quia non putabat pertinere ad rem. Iterum quum essent multae mulieres Christianae, ut Virgo MARIA, & MAGDALENA, Christus tamen non dedit Corpus suum nisi viris. Si tam mordicus tenendum est exemplum Christi, non debetis nisi viris dare solum communionem. Non est igitur tam cito exemplum ad imitationem trahendum; sed adhibendum est judicium, & ex fine judicandum est, quod

exem-

*Num quidquam
ad jus divinum
comprobandum
efficiat exem-
plum Christi?*

exemplum sit imitandum, & quod non; quia non quidquid fecit Christus, est imitandum. Jejunavit 40. dies, ut eum imitaremur; ideo Ecclesia idem facit. Lavit pedes Apostolorum, ut illum imitarentur; illud ergo factum imitatur Ecclesia. Quod autem duodecim tantum dederit, id quasi casu factum est; nam si duo tantum Apostoli fuissent, similiter duobus dedisset. Itaque non fecit hoc imitationis causa; ideo nec Ecclesia hoc imitatur. Non ergo quidquid actum est in coena, trahendum est ad imitationem. Quid ergo? Quare Christus dedit utramque speciem Apostolis? Et cur non daret? Immo cur etiam Ecclesia multo tempore dedit? & non abstulit Sacerdotibus utramque speciem, sed laicis? Apostoli autem erant sacerdotes; immo si velint necesse argumentari, necesse profecto diceremus eam ob causam Christum tantum duodecim Apostolis sub utraque specie Corpus suum dedisse, ut ostenderet solos Sacerdotes, non item laicos sub utraque specie posse sumere.

Quisnam illorum Christi verborum Bibite ex eo omnes sit sensus?

III. Tertium eorum argumentum est, quod Christus aperitissime dixerit. *Bibite ex eo omnes*. Ergo aut *omnes* adcipitur generaliter, ut non tantum praesentes, sed etiam absentes complectatur; aut *omnes* non quidem ad absentes, sed ad praesentes tantum extendit se, idest ad solos Sacerdotes, sicut si dicerem: *Audite omnes*, posset esse sensus generalis, *audite omnes, qui estis in orbe terrarum*, vel specialis: *Audite omnes, non qui sunt in toto orbe terrarum, sed amici mei, auditores mei*. Si velint illud *omnes* ita generaliter intelligi, ut nemo excludatur etiam absens, erunt ridiculi. Quod enim non referatur ad absentes, sic proba; quia *omnes* conjunctum est cum verbo *bibite*, cum verbo *adците*, & verbum *adците* cum Christo dante, & illis, quibus Christus dicitur dedisse in coena; ergo illis solum dixit Christus *bibite*, quibus fregerat, & dederat panem: ergo illud *omnes* non comprehendit absentes. Si non aliter responderem, satis esset responsum. Quod si ita est, ut ad praesentes solum referatur, potest intelligi duobus modis adhuc; ut vel in illo verbo *bibite* sit praeceptum, vel concessio tantum, sicut si dicerem amico meo: *adcipe pecuniam, & solve tuo creditori*. Quum dico *adcipe*, non est praeceptum, sed concessio & privilegium. Respondete ergo: in illo verbo *bibite* estne praeceptum, an concessio? Si est concessio, nihil concludit. Nam si quis diceret amico suo: *adcipe has pecunias*, non

Q V A E S T I O V. ccj

non cogit illum, sed tantum permittit. Ita quum Christus dixit Apostolis *bibite*, non est praeceptum, sed concessio quasi dicat: *bibite; hoc enim vobis volui concedere donum postremum, antequam discederem ex hac vita, ut liceat vobis edere carnem, & bibere meum Sanguinem*. Quod si est praeceptum, hoc pertinet ad Apostolos tantum, idest omnes, qui sunt Sacerdotes. At sumunt etiam Sacerdotes sub utraque specie.

IV. Quartum argumentum sumunt ex illis verbis: *hoc facite in meam commemorationem; Quotiescumque enim &c.* Quod ut intelligatis, & argumentum solvatis, sciendum est, totum argumentum consistere in duobus verbis; in verbo (*hoc*), quo scilicet referatur; & in verbo (*facite*), quia *facite* potest significare praeceptum, vel consilium. Quantum ad primum verbum adtinet (*hoc*), potest referri ad duas personas, & ad personam Christi, & ad personam Apostolorum; ad personam Christi ut sit sensus: *Hoc facite, quod scilicet ego feci*, vel *hoc facite, quod jam semel fecistis in memoriam passionis meae*. Ex fine ad personam quidem Christi referri non potest, quamvis haec sit communis sententia, ut sit sensus: *hoc facite, quod ego feci*. Nam D. PAVLLVS declaravit, intelligendum esse de persona Apostolorum, quum dicit: *quotiescumque manducabitis*. Quod Christus dixerat verbo generali: *hoc facite, & quotiescumque feceritis*, dixit PAVLLVS jam non verbo generali, sed *quotiescumque manducabitis*. Quod si ita est, sequitur, Sacerdotes quum sumunt Eucharistiam, debere sumere utramque speciem ob illum finem, quia praeceptum non traditur de re, sed fine, scilicet ob memoriam passionis, sicut quum dico: *Quoties sumis potionem, debes sumere, ut saneris*, non praecipio, ut sumas potionem, sed ut quoties sumis, sumas hoc animo & fine. Ita quum Christus dicit: *Hoc facite, & quotiescumque feceritis, & quoties panem hunc &c.* idem est, ac si diceret: *Sumite propter hunc finem, ob quem institui hoc Sacramentum, nempe ad significandam mortem & passionem meam*. Ideo si adcipere utramque speciem tantum est necesse, quia debet fieri commemoratio Passionis Christi, soli Sacerdotes tenentur utramque speciem sumere, quibus ex Officio incumbit in consecratione Corporis & Sanguinis Christi commemorationem ejus passionis facere. Non enim est de re praeceptum, sed de fine. Res autem sumitur aequae sub una,

*Quo spectent
illa ejusdem
Christi verba
hoc facite in
meam ec.*

Mald.

c c

atque

atque sub altera specie: Quapropter ex illo loco non probatur laicos utramque speciem sumere debere.

PAVLLI loci: Probet autem ec. explanatur.

V. Quintum argumentum sumptum est ex illis verbis PAVLLI: *Probet autem seipsum homo*, ubi dicunt, quod quum D. PAVLLVS dicit: *Probet seipsum homo*, homo non adcipitur pro hoc, aut illo homine, sed generaliter pro omnibus hominibus; & perinde quum dicit: *& sic de Pane illo edat &c.* omnes debent sumere communionem sub utraque specie. Sed futile est hoc argumentum. Nam non est praeceptum, sed tantum traditur modus, quo sumenda est Eucharistia, ut eam nemo nisi probatus adcipiat. Itaque est hypotheticum praeceptum, ut volens sumere Eucharistiam probet se, & probatus ad eam adcedat. Praeterea adversarii ad idem probandum sumunt argumenta ex figuris veteris Testamenti, & primum argumentantur ex agno Paschali, qui erat figura Eucharistiae. Antiqui omnes tam Sacerdotes, quam non Sacerdotes, sumebant agnum integrum: ergo tam Sacerdotes, quam non Sacerdotes debent sumere integram Eucharistiam simul cum sanguine. At si volumus esse arguti, ut illi sunt, petamus ab illis, quae figura fuerit de bibendo Sanguine Christi. Agnus enim non sanguinem, sed tantum corpus significabat, neque ullum erat praeceptum de bibendo vino, sicut erat de edenda carne agni in figuram Corporis Christi. Quod si Deus voluisset esse necessariam legem, ut omnes adciperent sanguinem suum sub specie vini, proculdubio dedisset aliquam figuram, quae significasset hoc; quum autem nullam dederit, noluit obligare omnes ad sumendam utramque speciem, & existimavit futurum, ut in lege Evangelica homines non sumerent Eucharistiam sub utraque specie, sed altera tantum carnem Christi per agnum significatam. Itaque hoc argumentum potius contra vos est. Simile argumentum ducunt ex manna. Omnes quippe erant participes mannae; Ita ergo omnes debent esse participes utriusque speciei. Hoc argumentum, ut & praecedens, contra illos facit, quia in manna non erat liquor aliquis, sed solus cibus, & significabat, ut dicit S. PAVLLVS, eandem escam spiritualem, non potum: ergo tantum carnem Christi, & non sanguinem significabat; alioquin cur non dedit signum de calice per vinum, sicut de carne per mannam? Quum ergo manifestum sit, nullum esse in Scripturis argumentum, quod sententiam nostram labefactet, viden-

Q V A E S T I O V. ccij

videndum est, num antiquae Ecclesiae consuetudo huius nostrae consuetudini repugnet, & ita adceperit illa verba Christi: *Nisi manducaveritis & biberitis &c.* ut existimaverit necessarium sumere Eucharistiam sub utraque specie.

VI. Probabimus ergo multis argumentis antiquorum auctorum, non fuisse Ecclesiae primitivae sententiam, ut necessarium esset laicis utramque speciem dare. Primum IVSTINVS (*Apol. II. sub fine*) scribit quidem, quod nos non negamus, laicis olim fuisse datam utramque speciem, sed tamen refert Eucharistiam fuisse delatam ad eos, qui non poterant venire ad Ecclesiam, ut qui erant detenti in carcere, vel aegroti, nec facit mentionem Sanguinis, sed alterius tantum speciei; ergo putabat illa Ecclesia, satis esse laicis alteram speciem sumere, imo nec tantum apud IVSTINVM, sed nec in tota antiquitate locus est, qui significet ad aegrotos fuisse delatum sanguinem. Nam locus ille, qui est apud B. HIERONYMVM in epistola ad RVSTICVM, ubi ait EXVPERIVM solitum ferre sanguinem *in vitro*, intelligi potest, ut illud semel tantum factum fuerit, vel quod EXVPERIVS non ad aegrotos sanguinem ferret, sed ex una Ecclesia ad aliam, ut mos erat in stationibus, sive supplicationibus (1), quia quum omnes alii veteres de deferenda Eucharistia ad aegrotos loquuntur, nullum verbum faciunt de sanguine. Quod si existimabant, utramque speciem esse necessariam, impie faciebant, qui homines statim e vita discessuros privabant altera specie. Ad haec post IVSTINVM TERTVLLIANUS (*Lib. II. ad uxorem*) indicat, non fuisse Ecclesiae sententiam, quae est *Calvinistarum*. Ait enim, Christianos solitos olim ferre secum domum Eucharistiam, ut quotidie communicarent, & tum non habebant sanguinem, nec servari poterat; immo legimus, prohibitum aliquando, ne in Ecclesia sanguis servaretur. Idem discimus ex CYPRIANO in libro *de Lapsis*, ubi exponit miraculum illud vulgatum, quod accidit mulieri, quae habebat inclusam Eucharistiam in arca, ut quotidie communicaret, & quum non satis probata vellet eam sumere, prorupit ignis ex arca, & exussit eam. Habebatne San-

Primitivae Ecclesiae hac in re consuetudo proponitur, atque expenditur.

c c 2 gui-

(1) Vel etiam ut conjiciebat Scipio SGAMBATVS in MS. opere *de communione sub una specie* Lib. I. § 4. quod per Ecclesiam calicem circumferret.

Nam mos erat, quem & nunc *Græci* retinent, ut circumferret Episcopus, vel Sacerdos calicem per Ecclesiam.

guinem Christi? Non : quomodo ergo communicabat tantum sub altera specie? Hoc ipsum etiam constat ex vulgata illa historia de SERAPIONE apud EVSEBIVM (*Lib. 6. cap. 34.*) qui quum aegrotaret , non petivit nisi solum Corpus Christi , & puer non tulit sanguinem , sed alteram tantum speciem . Itaque putabat Ecclesia aeque contineri Corpus & Sanguinem Christi sub minima particula , atque sub utraque specie . Idem constat ex D. AMBROSIO in orat. funebr. de fratre suo SATYRO , qui ferebat in navi Eucharistiam , ut communicaret , si forte ingrueret tempestas , dicitque in aurario habuisse alligatam Eucharistiam ; de sanguine nihil dicitur . D. HIERONYMVS in apologia pro libris suis contra IOVINIANVM scribit , *Romani* fuisse in ea parte nimis supersticiosos . Nam si non abstinuissent ab uxoribus , non solebant in Ecclesiam intrare , & cum ceteris communionem adcipere . Itaque ait , eosdem Eucharistiam habuisse domi , & eam suscepisse ; de sanguine autem nihil refert : ergo *Romani* putabant tantum contineri sub una specie , quemadmodum sub utraque . Hanc autem *superstitionem* reprehendit D. HIERONYMVS : *quasi* , inquit , *non sit idem Corpus Christi domi , & in Ecclesia* . Idem etiam constat ex antiqua Ecclesiae consuetudine servandi solam Eucharistiam in Ecclesia , ut superius diximus . Nullum enim verbum est de sanguine servando , sed tantum de hostia sacra , ut deferretur ad aegrotos , si opus esset , vel , ut ait CAROLVS M. in *Leg. Franc.* daretur pueris , qui minima quaque de causa solent aegrotare . Praeterea hoc etiam constat ex illa altera consuetudine , quam discimus ex INNOCENTIO I. in epistola ad *Eugubinum Episcopum* DECENTIVM , & ex Synodo *Trullana* , ut scilicet tribus diebus continuis parasceves non consecraretur Sanguis , sed sola Eucharistia , & omnes Christiani communicarent sub altera tantum specie . Nihilominus tamen eos vere communicasse , nemo negaverit . Praeterea , ut citavi in secunda conjectura ex antiquis , dum agerem de Eucharistia , SOZOMENVS refert historiam de quadam muliere infecta *Macedoniana* haerese , quae a viro suo Catholico quodammodo vi tracta ad communicandum cum aliis noluit adcipere Eucharistiam Catholicorum , sed sumpta bucella panis , quam e domo tulerat , volebat simulare , se communicasse cum aliis mulieribus . Quare ergo non tulerat vinum , sicut & panem ? nimirum quia sciebat

bat unam tantum speciem solitam fuisse sumi. Et discimus fuisse consuetudinem jam tempore CHRYSOSTOMI abhinc MCC. annis, ut mulieres si vellent, non sumerent nisi alteram speciem tantum, nempe panis. Aliud exemplum est apud LEONEM, qui (*Serm. 4. de Quadragesima*) scribit, fuisse deprehensos multos Monachos *Romae*, & quosdam, quum vellent simulare se esse Catholicos, metu communicasse cum Catholicis, ne vel punirentur, vel mitterentur in exilium, quia jam tum puniebantur haeretici, praesertim *Manichaei*, qui erant omnibus exosi. Tempore autem LEONIS erat usitatum, ut populus sub una tantum specie communicaret, propterea simulabant, se esse Catholicos cum ceteris communicando. Quamobrem postea quum *Manichaei* deprehendi non possent, praecipit LEO, ut Sacerdos, si suspicaretur, aliquem esse *Manichaeum*, porrigeret illi calicem, & si recusaret, sciret illum esse *Manichaeum*; tum quia *Manichaei* existimabant, esse malum & non licere vesci sanguine, tum quia credebant, Christum non habuisse Sanguinem; quapropter nolebant adcipere Sanguinem Christi. Ergo non est, quod adversarii istum locum LEONIS torqueant. Colligimus enim inde, Ecclesiam tunc existimasse, non esse necessariam utramque speciem, quia statim fuissent deprehensi *Manichaei*, qui sanguinem non sumebant. Tunc autem non sunt deprehensi, quousque jussum fuerit, ut omnes utramque adciperent, ut manifestum videretur, quis esset *Manichaeus*. Apud PROSPERVM *Aquitantum* (2) (*in Lib. 4. de praedestinationibus cap. 6.*) est aliud exemplum, fuisse quamdam puellam monialem, quae se contulit ad balnea, ubi vidit simulacrum Veneris, ut moris erat apud ethnicos, depictum in balneis; inde fuisse expertam quosdam aculeos libidinis. Tunc invasit illam daemon, & postea transegit 80. dies sine pane, & vino, & sine ullo cibo tam rubicunda, ac si quotidie ederet, quod est majus miraculum. Deinde oblata presbytero dixit, sibi singulis noctibus adparere nescio quem, qui injiciebat in os nescio quid. Deinde Sacerdos obtulit illi Eucharistiam, ut daemonem expelleret, quae quum non posset sacram Eucharistiam deglutire, quia credibile est, illam exsiccatum habuisse palatum, etiam-

---

(2) Aut certe vetustum Scriptorem PROSPERO aequalem.

etiamſi PROSPER nihil dicat; praefertim poſt tam longum tempus, quo nihil ederat, obtulit illi Sanguinem Sacerdos. Non autem credebat Sacerdos, eſſe neceſſarium, ut illa ſumeret utramque ſpeciem; ſed quia non potuit deglutire hoſtiam ſacram, dedit illi ſanguinem, & poſtquam deglutivit, abiit daemon. Quod autem utramque ſpeciem dederit illi mulieri, caſu tantum factum eſt. BEDA (*Lib. II. hiſt. Anglic. cap. 6.*) ſcribit, fuiſſe quemdam *Saxonem* SABBAREIVM nomine, qui quum Chriſtianus eſſet, duos filios habebat a Religione Chriſtiana alieniſſimos. Poſt mortem patris illi ibant ad Eccleſiam, & quum viderent Episcopum dantem Euchariftiam populo, non autem ſibi, conqueſti ſunt apud Episcopum, quare ſibi non daret illud fruſtum panis, ſicut & aliis. Reſpondit, ſe non poſſe dare, niſi baptizatis; ex quo colligimus abhinc fere mille annis, quum *Angli* ad Religionem converſi ſunt, non fuiſſe uſum communicandi, niſi ſub altera ſpecie, quia ſi vinum datum fuiſſet, illi potius de hac ſpecie conqueſti fuiſſent, cur ſibi non daretur; praefertim quum ſit illa gens ſatis vini cupida. Ad haec in Concilio II. *Toletano* (*Can. XI.*) eſt adhibita moderatio ad Canonem XIV. Concilii primi *Toletani*, ubi fuerat decretum, ut excommunicarentur, quicumque oblatam Euchariftiam averſarentur, aut non recepiffent, & quia multi non malo animo, ſed morbo oppreſſi averſabantur, decrevit Concilium II., ut Sacerdotes, quum porrigerent Euchariftiam, & averſarentur, viderent, ob quam cauſſam averſarentur, & ſi propter imbecillitatem, juberent adferri calicem, & ita experirentur, an ita poſſent adcipere Euchariftiam porrecto calice. Quod ſi exiſtimaffet Eccleſia, abſolute neceſſariam fuiſſe utramque ſpeciem, non adhibuiſſet ſumptionem vini quaſi remedium ad dignoſcendum impotentes, & qui ſine ſumptione vini non vere communicaffent. Ad haec Eccleſia *Graeca* de rebus etiam leviſſimis ſemper concertavit cum *Latina*. Sic inſectabatur *Latinos*, quod conſecrarent in azymo, de quo tamen nullum praeceptum erat in ſacris litteris; & adeo de hoc certabant *Graeci*, ut ſcribat MARCVS *Ephesinus*, illos raiſſe altaria, in quibus ſacrificatum fuiſſet in azymo. Convenerunt omnes *Graeci* in Concilium *Florentinum*, & concertarunt de omnibus controverſiis, in quibus a nobis diſſentiebant. Quum autem *Graeci* in hunc uſque diem uſi ſint utraque ſpecie, in eo tamen Concilio

Q V A E S T I O V. ccvij

cilio nihil contra usum Ecclesiae *Latinae* disputarunt. Nonne certissimum est argumentum, non esse praeceptum Christi de danda utraque specie? nam alioqui dissensissent a nobis. Addam testimonia adversariorum. Etenim *Iohannes* HVS, qui negavit Corpus Christi esse in Eucharistia, numquam tamen suis *Bohemis* persuadere tentavit utraque specie communicandum. Et quod postea in illa regione haec opinio locum obtinuit, non a *Iohanne* HVS, sed a quodam IOHANNE *Dresdensi* ortum est. IOHANNES enim *Dresdensis* quum confugisset *Pragam*, quae civitas est *Bohemorum*, & legisset apertum illum locum IOHANNIS: *nisi manducaveritis*, statim adiit concionatorem, quemdam IACOBELLVM MISNENSEM, qui tunc in magno habebatur pretio. *Miror*, inquit ille, *te virum tam doctum non animadvertisse errorem Ecclesiae Romanae, quae laicis tantum panem porrigit contra praeceptum Christi*. Alter coepit meditari, & concipere illud venenum, & de hac re ille postea concionatus est. Haec ergo est huius erroris prima origo, & haeresis. Auctor est SYLVIVS in *historia Bohemorum* (cap. 35.) (3). Quinimmo LVTHERVS tribus in locis dixit, non esse necessariam utramque speciem laicis; in *lib. de Captivitat. Babyl.*, & in *lib. ad Bohemos*, & *serm. de Eucharist.* Idem MELANCHTON dixit in primis hypothesebus, & BVCKERVS in *actis de conventu Ratisbonensi* dixit, facile de hac re posse convenire cum Catholicis, siquidem uterque illorum existimarunt rem esse indifferentem.

VII. Nunc ergo restat videre quibus de causis, & quo tempore coeperit Ecclesia *Latina* dare Eucharistiam sub altera tantum specie. Primum qui dicunt hanc consuetudinem originem traxisse ex Concilio *Basileensi*, aut *Constantiensi*, non tantum falluntur, sed somniant omnino. Nam multo ante illa Concilia legimus multas nationes hanc consuetudinem observasse. Sunt enim DC. anni, ex quo regnum *Poloniae* suscepit Religionem Christianam, & historici minutissime scripserunt quae sunt acta apud illum populum; quod autem communicavit sub utraque specie, numquam meminerunt. Deinde sub GREGORIO Papa abhinc DCCC. annis magna pars *Germaniae*, ea nempe, quae

Quibus de causis, & quo primo tempore apud Latinam Ecclesiam contraria inventa sit consuetudo.

---

(3) Adde Antonium BONFINIVM VM in *historia Hussitica*.
(decad. III. Lib. III.) & COCHLAE-

quae magis vergit ad Septentrionem, numquam usa est nisi altera specie (4). Immo homo *Germanus* ALBERTUS M. scribit sibi videri consentaneum, ut in illis partibus *Germaniae*, in quibus non erat vinum (scilicet abhinc CCC. annis ALBERTI Magni tempore nulla vitis adhuc erat visa in *Germania*) Sacerdotes consecrent tantum panem, & a vino abstineant. Ergo quum *Germani* (potest enim haec ratio dari) sumerent tantum alteram speciem, reliquae Ecclesiae, ne ab illa dissentire viderentur, idem observarunt. Sed est aliud antiquius longe decretum *Ephesini* Concilii, quod prohibuit, ne laici sanguinem sumerent, sed alteram tantum speciem. Illud decretum tamen non habemus; citant tamen omnes historici, & fuisse prohibitum concedit inter haereticos *Urbanus* REGIVS in suis *locis communibus*. Item hoc etiam constat ex haeresi *Nestorianorum*. Haeresis erat, Corpus Christi in Eucharistia esse exanguine, & sanguinem item esse expertem Corporis, ut ait CYRILLVS. Ut ergo Ecclesia exemplo profiteretur, contrariam huic doctrinam esse veram, statuit Concilium, ut laici tantum sub una specie communicarent, ut reipsa declararent non tantum Corpus, sed etiam Sanguinem sub altera tantum specie contineri, & tantum sub una, quantum sub utraque (5). Sexaginta post Concilium *Ephesinum* annis, aut circiter GELASIVS Papa decretum fecit, quod apud GRATIANVM est (*de consecr. dist. II. Can. Comperimus*) *ne aliqui quadam superstitione moti consecrarent Sanguinem, & Corpus solum sumerent*, quia scilicet Sacerdotes nolebant jam sumere Sanguinem, etiamsi illum consecrarent, quia videbant populum ab illo abstinere ex decreto Concilii *Ephesini*. Jubet ergo GELASIVS in illo decreto, ut illi vel ab integris omnino Sacramentis abstineant,

(4) Idem de *Polonia* adfirmat vir sane gravissimus Cardinalis HOSIVS in suo dialogo *de utraque specie*.

(5) Quae heic de *Ephesina* Synodo, ac NESTORII haeresi Auctor adfirmat, indicaverant a. MDLXII. *Lodovicus Iohannes VILLALETANVS* egregius Theologus in disputatione, quam apud *Tridentinos* Patres

habuit *de communionem sub utraque specie* (Vide LABBEVM T. XIV. Concil. edit. Paris. col. 1344.) & *Iohannes Baptista OSIVS* Reatinus Episcopus, de quo PALLAVICINVS in *historia Concilii Tridentini* (Lib. XVIII. cap. 4. n. 17.) Confer etiam Card. HOSIVM in laudato dialogo *de utraque specie*.

Q V A E S T I O V. ccix

stineant , vel integra sumant (6). Praeterea haec consuetudo vocatur *antiquissima*, & *diutissime observata* in Concilio *Constantiensi* [Sess. XIII.] & *Basileensi* [Sess. XXX.] Duabus autem de causis haec consuetudo fuit introducta in Ecclesiam universalem . Altera fuit haeresis NESTORII supra exposita ;
Mald. d d alte-

(6) Hanc *Gelasiani* decreti expositionem BELLARMINVS probabiliter putat (*de Euch. lib. IV. c. XXVI.*); tum aliam veriore addidit interpretationem postea Card. BONAE probatam, quae heterodoxos æque refellit; GELASIVM scilicet reprehendisse illos dumtaxat, qui ex errore *Manichaeorum* a calice abstinebant, quales erant tum ipsi *Manichaei*, tum *Priscillianistae*. Isti enim ideo a calice abstinebant, tum quia abhorrebant a vino, tum quia existimabant, Christum non habuisse verum sanguinem. Quare GELASIVS non damnat eos, qui iusta de causa a calice se abstinent, sed qui ex superstitione, ut verba ipsius indicant: *Quoniam*, inquit, *nescio qua superstitione docentur obstringi*. Isti enim magno sacrilegio Sacramentum dividebant, quia solvebant IESVM opinione sua, & ideo recte jubebantur aut integra Sacramenta sumere, & quidem sub utraque specie in signum correcti erroris, aut simpliciter a Sacramento arceri. Unde (ut supra diximus) S. LEO (*Serm. IV. de Quadragesima*), ad *Manichaeos* detegendos jubebat observari, non eos, qui modo sub una, modo sub utraque specie communicabant; sed eos tantum, qui numquam sub utraque communicabant. Illud enim eo tempore signum erat *Manichaeismi*: errore autem illo sublato, ordinarie omnes sub una communicabant.

Negari tamen non potest, in *Romana* Ecclesia aliquot saeculis calicem laicis quoque traditum fuisse. Verum 1. raro id fiebat, & non aliter, quam

solemniter per Pontificem, & in ejus praesentia. Id testatur Cardinalis *Nicolaus CVSANVS* in litteris de *amplenda unitate Ecclesiae ad Bohemos* a. MCCCCLII. perscriptis, ubi ait: *Nam solus Pontifex Romanus usque ad proxima tempora, in festo Paschae, laicos, quibus ipse sua manu Corpus Domini tradidit, permisit accedere ad susceptionem Sanguinis de manu diaconi, sed nequaquam alios laicos in Parochiis, ad susceptionem Sanguinis reperimus admissos.*

Secundo quid erat ea calicis traditio? Calix, inquit GEORGIVS (*T. III. p. 170.*), ex quo populus sanguinem hauriebat, erat diversus ab eo, quo Pontifex utebatur; calix enim pro populo vocatur in *Romanis* ordinibus *Scyphus*, seu *calix Ministerialis*. Archidiaconus autem parum Sanguinis refundebat ex calice Pontificis in eum calicem ministerialem, in quo vinum positum fuerat, atque ita commixtum populo tradebatur. Demus ordinis (tertii) *Romani* verba: *Sed ipse Pontifex confirmatur ab archidiacono in calicem majorem, sive in scyphum, quem tenet Acolythus, ut ex eodem sacro vase confirmetur populus: quia vinum etiam non consecratum, sed Sanguine Domini commixtum, sanctificatur per omnem modum.* Quamobrem, ut recte BELLARMINVS (*l. c.*) animadvertit, calix ille magnus dicebatur *calix Sanguinis*, quia consecratus erat contactu Sanguinis Domini, non quod revera esset Corpus Domini: non enim ex contactu illo mutari potuit vinum in Sanguinem.

altera eadem causa, quae movit Ecclesiam, ne pueris daret Eucharistiam, qui quum habeant delicatum stomachum, saepe eam evomerent, & multa alia indecentia contingerent. Haec ergo causa, quae movit Ecclesiam, ne pueris porrigeret Eucharistiam, movit eandem, ut laicis calicem prohiberet (7). Ergo si quando incidamus in eos homines, qui ad cetera sunt Catholici, sed tamen excipere sibi volunt dari utramque speciem, quod putent esse praeceptum Christi, dicendum est, eos non posse hoc modo Dominicam coenam manducare, idest dominice, & cum fructu, quia aliter Ecclesia definivit. Nam D. PAULUS ait, eos *Dominicam coenam non manducare*, qui non sunt unanimi consensu, & eodem animo. Ex hac autem consuetudine communicandi, quia dum populus communicabat, effluebat multum temporis, Cantores canebant psalmum aliquem, qui propterea a re ipsa dictus est *Communio*, & si finitus erat psalmus non finita communionem, repetebatur. Post peractam populi communionem, dicebatur oratio de ea re, quae inde vocata est *Postcommunio*. Postea dabat Sacerdos copiam abundi (8). Vide HESSELIVM *de utraque specie*, qui plura habet, & copiose de ea scribit.

AP-

(7) Huc spectat timor, ne Sanguis Christi effunderetur. Certe ERNVLFVS *Roffensis* Episcopus in epistola apud DACHERIVM (*T. II. Spicil. p. 432.*) communionem sub una panis specie commendat, *ne tamquam impietatis manibus effundamus poculum humanae salutis*. Alia hanc in rem dabit egregius libellus Parisiis anno MDCXCIII. excusus hoc titulo: *les motifs de la suspension de la coupe*.

(8) De his copiose post BONAM GEORGIVS (*Lib. IV. de Liturg. Rom. Pontif. cap. XXII. seqq.*)

APPENDIX

DVPLEX EDITORIS DISSERTATIO,

*Altera de Antiphonarii, & Sacramentarii GREGORIANI
Auctore, altera de Libro Diurno Romanorum Pontificum.*

DISSERTATIO I.

*De Antiphonarii, & Sacramentarii GREGORIANI
Auctore, fueritne S. GREGORIUS I, an. II.?*

I.

Uum Ritualem scriberem Bibliothecam, noveram equidem, *Petrum* GVSSANVILLAEVM (*Praef. in Antiphonar.*) ac DVPINIVM in Bibliotheca, quibus addi potest OVDINVS (*in Comm. de Scriptor. Eccles. T. I.*) de Antiphonario, Sacramentario, ceterisque, qui sub S. GREGORII I. nomine circumferuntur, Litur-

Scribendae dissertationis occasio.

gicis Libris ita statuisse; eos interpolatos esse, nec cujusmodi ad nos pervenere, Magnum illum Pontificem Auctorem habere potuisse. Numquam tamen mihi venisset in mentem, hanc istorum sententiam eo trahere, ut dubitasse illos, quidquamne operae in ejusmodi Libros GREGORIUS I. contulerit, an potius GREGORIO II. tribuendi sint, suspicarer. Nam nisi & THOMASIO, & MVRATORIO, immo & VEZZOSIO, qui tamen pro GREGORIO I. strenue decertarunt, licet MS. Codices, qui hodie dum exstant, a primaevo Sanctissimi Pontificis autographo plurimum distare non illibentes faterentur, ab eorum instituto, sensisque adeo abhorrentem opinionem, velimus adscribere; concedendum profecto est, hallucinari illos, qui GVSSANVILLAEVM, & DVPINIVM incertos haesisse tradunt, *primusne*, an *secundus* GREGORIUS Romanam Liturgiam emendandam suscepit. Fuit tamen, qui non solum hancce dubitationem moverit, sed etiam Secundo GREGORIO id laboris aperte tribuerit, *Georgius ab ECKART* (*de rebus Franc. Oriental. lib. 25. p. 718.*). Verum quum scirem, fuisse illum

d d a

tum

ccxij DISSERTATIO

tum a Dominico GEORGIO (*de Liturg. R. P. T. II. diff. II. p. CLXXXV.*), tum a Cl. VEZZOSIO (*Praef. in Tom. IV. oper. Thomaf. p. XXVI. seq.*) multis , gravissimisque momentis consutatum , de ECKARTO silendum mihi esse judicavi. Interea in nuperrima, quae Venetiis curata est A. MDCCLXXII, *Gregorianorum* operum editione, *Joh. Bapt. GALLICCIOLLII* eruditissimam offendi (*T. IX.*) *Isagogen Liturgicam*, in eaque (*cap. V.*) ECKARTI opinionem a docto Viro non tam extumulatam, quam mirifice corroboratam deprehendi, etsi (quod paucorum est) GALLICCIOLLIVS summa in propnendis suae sententiae argumentis moderatione utitur, remque tandem *in medio relinqui* mavult, *donec maturior dies offusas veritati tenebras discutiat*. Utinam vero is essem, per quem ex hisce tenebris liceret emergere veritati! Conabor tamen aliquid illi ad hoc adferre subsidii non longa, quam adgredior, dissertatione pro communi doctissimorum virorum PAMELII, ROCHAE, MENARDI, MABILLONII, SANMARTHANI, MARTENII, THOMASII, GEORGII, VEZZOSII, MVRA-TORII sententia, quae non secundum, sed primum GREGORIVM Romanae Liturgiae emendatorem, & coordinatorem fuisse propugnat.

IOHANNIS
Diaconi hac de
re testimonium.

II. Sed antequam disputationem ingredior, recitanda sunt IOHANNIS Diaconi verba in vita S. GREGORII Magni. Ac de Antiphonario quidem ita IOHANNES loquitur (*Lib. II. cap. 6.*). *Deinde in domo Domini . . . . Antiphonarium centonem cantorum studiosissimus nimis utiliter composuit: scholam quoque Cantorum . . . constituit: eique cum nonnullis praediis duo habitacula, scilicet alterum sub gradibus Basilicae Beati PETRI Apostoli, alterum vero sub Lateranensis Patriarchii domibus fabricavit: ubi usque hodie lectus ejus, in quo recubans modulabatur, & flagellum ipsius, quo pueris minabatur, veneratione congrua cum authentico Antiphonario reservatur.* Tum de libro Sacramentorum haec addit (*codem lib. II. cap. 17.*) *Sed & GELASIANVM codicem de Missarum solemnibus, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero superadjiciens, pro exponendis evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit.* Vitam S. GREGORII, unde haec sumpsimus, scripsit IOHANNES jussu IOHANNIS VIII. ab anno DCCCLXXII. ad A. DCCCLXXXII. Romani Pontificis. Quanta autem apud

Quanti facien-
dum.

vete-

veteres fuerit hujus vitae auctoritas, GVITMVNDI circa annum MLXVI. *Aversani* Episcopi testimonio MAVRINI Patres in praefatione palam faciunt. *Eam vitam*, inquit ille (*Lib. III. de Eucharistia*) *tot Sanctissimi, doctissimi que Romani Pontifices, nullo hactenus dissonante, probaverunt, eorumque auctoritatem sequutae tot Ecclesiae, cuncto populo Christiano consonante, nunc usque susceperunt*. Nec sane immerito. Quum enim Diaconus noster, jubente, ut diximus, IOHANNE VIII. GREGORII vitam conscripserit, vere iidem Patres *Maurini* non semel monuerunt, Romanae Ecclesiae scrinia patere illi debuisse, ut quae e re sua essent, colligeret, inque opus suum transferret. Quid? quod inter Pontifices, a quibus IOHANNIS commentarium probatum fuisse GVITMVNDVS adserit, primus is ipse IOHANNES VIII. fuit, cujus imperio illum susceperat; immo hic omnis morae impatiens, ut βιογραφος primum operis sui librum absolverat, annua recurrente Magni GREGORII memoria illum in publicam lucem emisit. Ecquis autem prudens non statim intelligat, Pontificem hunc sua diaconi libros auctoritate non antea confirmasse, quam doctissimis aliquot viris, & monumentorum, quae tunc certe multo plura exstabant, quam quae novimus, peritissimis legendos illos, examinandosque tradiderit? Exploratum itaque esse debet, nihil IOHANNEM scripsisse, quod non ex antiquorum Scriptorum libris, vel saltem ex communi suorum temporum sive persuasione, sive traditione, prodierit. Quamobrem idem ipse (*Praef. in opus suum*) non solum *charticlos libros epistolarum ejusdem Patris* (GREGORII) appellat, sed etiam sancte testatur, *nihil se posuisse, quod Scriptorum veterum nequeat auctoritate defendi, exceptis illis miraculis, quae nostris temporibus facta, multis adhuc superstitibus, vivis vocibus celebrantur*.

III. Repugnat his GALLICCIOLLIVS, ac generatim animadvertit, IOHANNEM saepe in aliis, quae ad GREGORIVM primum pertinent, *misere, & inverecunde* hallucinatum esse. Ut *mitiora*, inquit ille, *praeteream, insignis est mendacium, vel, ut mitius loquar, anilis credulitas Liberatio GRAIANI ab inferis . . . Qui porro tam putidas fabellas vel adeptavit a rumoribus populi, vel excogitavit de suo, non abs re & in aliis salvere jubetur, siquando probabilis adversus eum accur-*
rat

IOHANNES
a mendacii cult.
pa,

ccxiv DISSERTATIO

praesertim ob
adferam TRA-
IANI ab in-
feris liberatio-
nem, vindica-
tur.

rat ratio. Utinam vero *minora* illa, quae praeteriit, Vir eruditus indicasset! Hoc scio, quae BARONIVS in IOHANNES notaverat, si liberationem illam TRAIANI exceperis, MAVRINOS Patres in ejusdem GREGORII vita abs se elaborata vindicasse, cujusmodi, ut Sancti Pontificis Monachatum omit- tam, illud est, quod de FELICE IV. ejusdem atavo, deque BENEDICTO Papa, a quo diaconus inauguratus fuerit, apud *βιογραφον* nostrum legimus. Sed ut ad TRAIANAEAM ab in- feris liberationem, quae omnis hujus accusationis praecipuum caput est, me convertam, num propterea insignis mendacii, aut etiam *anilis* cujusdam *credulitatis* IOHANNES arguendus erat? Equidem, siquid video, nimis inclementer cum Diacono nostro actum est a GALLICCIOLLIO. Neque id eo a me dicitur, quasi *tam putidae*, ut ajunt, fabellae in hujus saeculi lucē patronus, & confirmator adversus celeberrimos viros exsurgere velim; Melchiorem, inquam, CANVM [*de loc. Theol. lib. II. c. 2.*] BELLARMINVM [*de Purgator. lib. II. cap. 8.*] BARONIVM [*ad ann. DCIV*], Petrum HALLOIXIVM [*in notat. ad Vit. S. Ignat. M. p. 425.*] Natalem ALEXANDRVM, cujus de hoc argumento dissertationem fere compulavit heterodoxus Iob. Andreas SCHMIDT in *historia saeculi II. fabulis variorum maculata* [*p. 30. seqq.*] Pompejum SARNELLIVM [*ep. Eccl. 38.*], Franciscum PAGIVM in *Breviario historico-Chronologico*, D. Dionysium a S. MARTHA in vita S. GREGORII M., & Gerardum CASTEEL in controversiis Ecclesiastico-historicis (*Controv. XXXIII.*). Hoc unum contendo, neque liberationis illius narrationem tantopere exaggerandam, & magno potius argumento nobis esse debere, quo ingenuum scriptorem IOHANNEM fuisse, & supra tuorum temporum conditionem acri judicio praeditum. Quid enim? Neque is primus fuit, qui hocce figmentum nobis obtruserit; idipsum uno ante IOHANNEM saeculo PAVLLVS diaconus in ejusdem S. GREGORII vitam intulerat: neque hujus sequutus auctoritatem isthaec IOHANNES scripto consignavit, sed *Anglorum, Saxonumque*, qui suis in Ecclesiis tantum quoque miraculum inter Sancti Pontificis gesta publice legebant. An non ista satis sunt depellendae a IOHANNES turpissimi mendacii criminationi? Adde jam, illum, quid Romani de ea re sentirent, minime dissimulasse. Sed, inquit, *quum de superioribus miraculis Romano-*

ccxvj DISSERTATIO

nem occurrant. In Historicorum vero censu nominabo *Vincen-
tium BELLOVACENSEM* [*p. II. spec. histor. lib. 10. cap. 48.*]
S. ANTONINVM [*p. II. Hist. cap. 3. tit. 12. §. 8.*] & *Alphon-
sum CIACCONIVM*,cujus liber praenotatus: *historia verissima
a calumniis multorum vindicata, quae refert, TRAIANI ani-
mam precibus divi GREGORII a tartareis cruciatibus ereptam,*
prodiit *Romae A. MDXXVI.* Atque illos quidem hac in re hal-
lucinatos esse non diffiteor; audaciae tamen hominis indigna-
rer, qui summos hosce viros propterea ad infima stultissimorum
fabulorum, aut credulorum senum subsellia detruderet, quasi
vero in historica re errare nemo possit, aut decipi, quin bardus,
insipiens, delirus, imbecillus, atque anilis animo statim audire
debeat. Quidni ergo illis quoque irascar, qui IOHANNEM
Diaconum ceteris his omnibus vel una aetatis suae excusatione
tolerabiliorem illa ipsa de causa contemnunt, ac pronihilo pu-
tant?

V. Fac tamen, in eo liberati ab inferis TRAIANI figmen-
to anilis cujusdam credulitatis specimen IOHANNEM praebuis-
se. Quid hoc ad Antiphonarium, ac Sacramentarium? nisi for-
tasse quis adeo intemperanti critice sit, ut propter aliqua quan-
tumcumque gravissima praedicentur, errata nihil IOHANNEM
scripsisse velit fide dignum. Recte id GALLICCIOLLIVS
pervidit; illud igitur addidit, *non abs re & in aliis deserend-
um βιογραφον nostrum, si quando probabilis adversus eum
occurrat ratio.* Age igitur, cedo *probabilem*, quae illum etiam
in adserendo eorum librorum auctore errasse suadeat, *ratio-
nem.* Atqui non unam GALLICCIOLLIVS profert. Eam pri-
mum audiamus, quae utrique libro communis est; de aliis mox
viderimus. Illud ergo vir doctus animadverti a nobis jubet,
unum IOHANNEM, qui tamen trecentis post GREGORIVM
annis vivebat, Liturgicos hosce libros illi inter veteres tribu-
isse; non GREGORIVM TVRONENSEM, non ISIDORVM
Hispalensem, non BEDAM, non PAVLLVM Diaconum, non
ADONEM *Viennensem*, non AMALARIVM, non AGOBAR-
DVM: ex quibus tamen nonnulli ut memoratu dignum adno-
tarunt, GREGORIVM I. adjecisse Canoni, *diebusque nostros in
tua pace disponas.* Id equidem, ECKARTO, qui eodem ante
GALLICCIOLLIVM argumento usus fuerat, ceterisque con-
cessero, eos, qui indicati sunt, scriptores hac de re siluisse. Ve-
rum

Num obfit IO-
HANNIS de
GREGORIO
M. Sacram. &
Antiphon. au-
ctore narrationi
antiquiorum si-
lentium?

rum inficiali huic argumenti generi multa sunt, quae reponam. Peto enim a GALLICCIOLLIO, quisnam aut veterum, aut recentiorum, antequam a *Veronensi* Codice prodiret in lucem, Sacramentarium S. LEONI M. adscripserit? Negabimusne propterea, sin totum, magnam saltem illius Libri partem LEONI deberi? Neget, per me licet, GALLICCIOLLIVS, si velit; at illud nobis saltem edicat, quid fiet pluribus illis Liturgicis institutionibus, quas GREGORIVS M. sibi vindicat (*ep. 44. lib. IV. & 64. lib. VII.*) ac paullo post recensebimus? Nam qui *ut memoratu dignum* adnotarunt, GREGORIVM I. adjecisse Canonem; *diesque nostros in tua pace disponas* (de quo tamen ipse GREGORIVS silet), illas etsi memoratu digniores uno excepto AMALARIO silentio praeterierunt. An GREGORIANAS illas epistolas, in quibus earum Liturgicarum innovationum mentio fit, *sobrias* ex tot Auctorum silentio siquis argueret, cuipiam cordato viro probari posset? Urgeo. Quid si eodem hocce argumento contendero, ne GREGORIVM quidem II. Antiphonarium, & Sacramentarium edidisse? Quis enim antiquorum scriptorum, de iis libris *secundo* GREGORIO adjudicandis cogitavit? Nemo unus. Videat ergo vir eruditissimus, ne veterum Auctorum silentio nimis fidat. Saepe nobis aliqua ejusmodi videntur esse, quae ab aequalibus, aut certe rei gestae proximioribus scriptoribus obvolvi silentio nec potuerint, nec debuerint: illa tamen verissima sunt, tantumque silentium mirari debemus, urgere non possumus. Exemplum praebeat PAVLLVS *diaconus*, qui ante IOHANNEM, ut diximus, vitam Sanctissimi Pontificis evulgavit. Nihil in ea invenies de Regina THEODELINDA, rebusque pro Ecclesia hortatu GREGORII ab ea gestis. Insignia sane haec fuisse, ac memoratu digna negaverit nemo. Siluit ea tamen tunc PAVLLVS, qui postea res *Langobardorum* scribere adgressus illa (*Lib. IV. cap. 2.*) sibi commemoranda esse non dubitavit.

VI. Haec haecenus de Auctoribus, quos GALLICCIOLLIVS nominavit. Nimis tamen cum Adversariis liberaliter egit CL. VEZZOSIVS, qui (*T. IV. Thom. Praef. p. xxx.*) *nullum testimonium* esse pro GREGORIANIS Sacramentario, & Antiphonario *vetustius illo* IOHANNIS *Diaconi* adfirmavit. Nimirum quum paullo post *VValafridum* STRABONEM, BERNONEM *Augiensem*, & MICROLOGVM appellavit, alia cogitans non

Quod tamen generale non fuit, quum utriusque libri auctorem IO. HANNE vetustior STRABO GREGORIVM denotavit.

Mald.

. e e

ani-

ccxviiij DISSERTATIO

advertit Vir Cl. STRABONEM non inter eos, qui IOHANNI *adhaeserunt*, sed inter illos, qui ei praeiverant, numerandum fuisse. WALAFRIDVS scilicet STRABO *Augiae maioris* Abbas anno decessit DCCCXLIX, annis scilicet tribus supra viginti antequam IOHANNES VIII, quo iubente diaconus noster suos de GREGORII vita Libros composuit, Apostolicam Sedem conscenderet. Ille autem de utroque GREGORII Libro testimonium tulit IOHANNAEO quamvis millimum. Nam (*cap. XXII.*) postquam de GELASII Sacramentario dixerat, continenter adiecit: *Et quia tam incertis auctoribus multa videbantur inserta, & sensus integritatem non habentia, curavit Beatus GREGORIVS rationabilia quaeque coadunare, & seclussis his, quae vel nimia, vel inconcinna videbantur, composuit librum, qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur.* Nec inulto post de Antiphonario addidit: *traditur denique, B. GREGORIVM, sicut ordinationem Missarum, & consecrationum, ita etiam cantilenae disciplinam, maxima ex parte in eam, quae hactenus quasi decentissima observatur, dispositionem perduxisse, sicut & in capite Antiphonarii commemoratur.* At de quonam haec GREGORIO WALAFRIDVS tradit? de GREGORIO utique *Magno*, idque tam certum est, quam quod certissimum. Nam ubi GREGORIVM II. indicare voluit *Junioris* cognomen ei addidit, ut *cap. XX.*, ubi vero aliquid a GREGORIO III. factum innuit, tertium illum diserte nominavit, ut eodem, quod antea laudabam, capite XXII. & cap. XXV. Quum igitur STRABO B. GREGORIVM nullo adjecto nomine, quo alius designetur, appellat, de primo, seu *Magno* intelligendus est: sic capite XXV: *& quia*, inquit, B. GREGORIVS *vitam egregii Patris BENEDICTI describens*; quae profecto ad unum spectant GREGORIVM MAGNUM. Sed ut dubitationi omnis locus intercludatur, satis erit pauca alia ex capite XXII. haec describere. GREGORIVS *vero, de quo superius saepius fecimus mentionem, augmentavit in precatioe Canonis: diesque nostros in tua pace disponas.* Quid ad rem nostram disertius adferri posset? Eo capite bis GREGORII meminerat STRABO, illis scilicet locis, quae nuper reddidimus. Si ergo GREGORIVS, cujus supra mentionem WALAFRIDVS injecerat, ille ipse est, qui *augmentavit in precatioe Canonis; diesque nostros*, GREGORIVM Magnum

gnum ibi a STRABONE designatum ecquis non videat? quum nemo dubitare possit, quin addita illa Canoni precatio MAGNUM GREGORIVM auctorem habuerit, cui eam quoque BEDA aperte tribuit: designatus autem est quo loco Sacramentarii, atque Antiphonarii conditor indicabatur; alius igitur a GREGORIO MAGNO non fuit STRABONI GREGORIVS utriusque libri auctor luculentissimus.

VII. Verum quod ad Sacramentarium adinet, dabo testem non IOHANNE solum, sed etiam STRABONE antiquiorem. Is est HADRIANVS I. qui A. circiter DCCXCI (*Condicis Carolini epist. 82.*) haec ad CAROLVM M. scribebat (*Cenn. l. p. 525.*). *De Sacramentario vero a Sancto praedecessore nostro DEIFLVO GREGORIO Papa disposito, jam pridem PAVLLVS Grammaticus a nobis cum pro vobis petiit &c.*

- Quis hic DEIFLVVS GREGORIVS? Num secundus? Fallor equidem, ac vehementer fallor, si quisquam in veterum scriptis aliquanto versatior alium heic intelligat, quam GREGORIVM M. Frustra GALLICCIOLLIVS illud BARONII objiceret de GREGORIO II. scribentis: *eius scripta si exstarent, resque ab eo gestae diligentius scriptis mandatae essent, GREGORIO MAGNO haud minorem existimares.* Nam ut hoc verum sit, neque exaggeratius dictum, quam ferret MAGNI GREGORII sapientia, atque existimatio, num HADRIANI I. temporibus alterius scripta caelesti quadam sapientia referta exstitisse probabili ullo argumento efficietur? Quod tamen perneccessarium foret, ut quis HADRIANVM in ea ad CAROLVM epistola de secundo GREGORIO loqui potuisse saltem conjectando adfirmaret. Demus tamen exstitisse. Quid tum? Eo certe HADRIANVS honorificentissimo illo *Deiflvi* elogio spectavit, ut quisnam e tribus, quos decessores habuerat, GREGORIIS Sacramentarii auctor esset, veluti manifesto inter illos, discrimine denotaret. Porro licet Secundum GREGORIVM in scriptis suis, quae tunc existerent, excelluisse fingamus, non ignorabat tamen HADRIANVS multo celebriora esse GREGORII PRIMI opera, & Gallos, Langobardosque, ad quorum Regem litteras dabat, quum singulare illud DEIFLVI nomen legissent, de primo cogitatos potius, quam de secundo, aut tertio. Male igitur rationes suas HADRIANVS iniisset, qui ut GREGORIVM secundum indicaret, multo aptiore ad pri-

*Sacramentarii
vero utroque an-
tiquior HADRIANVS I.*

CCXX DISSERTATIO

mum, quam ad alterum designandum nomine fuisset usus. Id ne vero egregium hunc Romanae Sedis Praefulem non animadvertisse quis credat? Quid plura? Nonne idem HADRIANVS in litteris ad *Episcopos Hispaniae*, Magnum GREGORIVM *Sancto repletum spiritu in Moralibus* suis conscribendis appellavit, quemadmodum antea ISIDORVS Hispalensis eum dixerat *tamquam per gratiam Sancti Spiritus scientiae lumine praeditum*? Quid hoc? An non idem fere quod *Deifluus*? Dubitandum igitur non est, *Deifluum* HADRIANI GREGORIVM alium a MAGNO, seu Primo non esse. En ergo pro S. GREGORIO II. Sacramentario testem cum antiquitate, tum dignitate gravissimum. Haec scilicet quum Pontifex scriberet, sexaginta tantum anni effluxerant a GREGORIO II. obitu, qui in annum inciderat DCCXXXI. Quare si is auctor Sacramentarii fuisset, id *Roma* eo tempore pervulgatum esse debuit, tritumque omnium sermonibus. Fieri igitur non potuit, ut HADRIANVS in eiusmodi re falleretur, qui *secundum traditionem Romanae Ecclesiae* se librum illum misisse CAROLO scribit. Non urgeo *traditionis* vocabulum, licet perspicuum sit, in re eodem, quo haec ab HADRIANO litteris mandabantur, saeculo, illoque nondum elapso perfecta vix locum id nominis habere potuisse. Satis mihi est, ipsam rationem temporum postulare, ut sine turpissimo errore, cuius ne suspicio quidem ferenda sit, Sacramentarium, quod GREGORIO II. deberetur, GREGORIO MAGNO adscribere HADRIANVS nequiverit. Quamquam quid multis opus? Quatuor antequam quae haecenus expendimus ad CAROLVM HADRIANVS scriberet, anno scilicet DCC-LXXXVII. ad eundem CAROLVM in causa *Nicaenae II. Synodi* litteras dederat. Atqui in his postquam ex S. GREGORIO XXVI. in Evangelia homilia, & ex libro XXVII. *super IOB* testimonia quaedam recitavit, subjicit e vestigio: *Sed & Sancta Catholica, & Apostolica Ecclesia ab ipso Sancto GREGORIO Papa ordinem Missarum, solemnitatum, orationum suscipiens, plures nobis edidit orationes* [T. VII. Conc. Labb. Paris. edit. col. 919.]. Stipes sit, oportet, qui non intelligat, GREGORIVM, a quo HADRIANVS Sanctam Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam *ordinem Missarum, solemnitatum, orationum* suscepisse heic adserit, eundem esse, ex cujus libris sententias in rem suam continenti sermone excerpterat. Certum

tum igitur erat HADRIANO, GREGORIVM homiliarum in Evangelia, & Moraliu in *Job* auctorem Sacramentarium quoque, in quo *ordo Missarum, solemnitatum, orationum* continebatur, edidisse. Et dum anno deinde DCCXCI. Sacramentarium a *Deiflao* GREGORIO expositum ideam HADRIANVS memoravit, non de primo GREGORIO, cui illud quatuor ante annos tam diserte tribuerat, sed de secundo ejus dicta interpretabimur? Qua veritate? Qua fide?

VIII. Neque id satis. Videat GALLICCIOLLIVS, quam falso adseruerit; videat VEZZOSIVS, quam [verbo sit venia] inconsulto concefferit, unum esse ex Scriptoribus IOHANNIS VIII. Pontificatu antiquioribus IOHANNEM Diaconum, qui pro GREGORII Antiphonario, & Sacramentario testimonium tulerit. Nonne idem luculentissime testatus est, qui ab anno DCCXXXII. ad DCCLXVII. *Eboracensem* sedem tenuit, EGBERTVS in Dialogo *de institutione Ecclesiastica*? Nos autem, inquit ille (T. VI. *Concil. Labb. Paris. edit. col. 1609.*) in Ecclesia Anglorum *idem primi mensis jejunium* [*ut noster didascalus beatus GREGORIVS in suo Antiphonario, & Missali libro per paedagogum nostrum beatum AVGVSTINVM transmisit ordinatum, & rescriptum*] *indifferenter de prima hebdomada quadragesimae servamus*. Quid ad haec ECKARTVS? Quid GALLICCIOLLIVS? Neminem later, S. AVGVSTINVM Anglorum Apostolum a Magno GREGORIO missum fuisse. Ejus igitur est Antiphonarium, ejus Missale, seu Sacramentarium, quod Pontificis nomine ad Anglos AVGVSTINVS derulerat *ordinatum, & rescriptum*. Numquid de peculiari aliquo Antiphonario, & Sacramentario, quod GREGORIVS M. pro Anglis ordinavit, non de illis, qui latissime per Christianum orbem disseminati sunt, somniabimus? At hoc ipsum praejudicatae opinionis figmentum EGBERTVS occupavit, evertitque. Audiamus illum de secundo jejunio quarti mensis paullo post differentem. Hoc autem jejunium *idem beatus GREGORIVS per praefatum Legatum in Antiphonario suo, & Missali, in plena hebdomada post Pentecosten, Anglorum Ecclesiae celebrandum destinavit*. Quod NON SOLVM NO-
STRA TESTANTVR ANTIPHONARIA, SED ET IPSA,
QVAE CVM MISSALIBVS SVIS CONSPEXIMVS APVD
APOSTOLORVM PETRI, & PAVLLI LIMINA.

Immo & HADRIANO ipso
vetustior EGBERTVS.

ccxxij DISSERTATIO

*MSS. Codicum
qui etiamnum
exstant, confir-
mata auctoritas.*

IX. Ex his porro, quae a STRABONE, HADRIANO, & EGBERTO adcepimus, invictum aliud enascitur pro nostra sententia argumentum. Plures habemus cum Sacramentarii, tum Antiphonarii Codices a nono ad XII. saeculum exaratos, ita inscriptos, ut GREGORIVM prodant Auctorem, immo Antiphonariis carmina aliquot praefixa sunt idipsum explicatius indicantia: cujusmodi *Modoetiense* est, in quo apud CL. GORIVM in *Thesauro Diptychorum* (T. II. p. 215.) legitur:

GREGORIVS Praeful meritis, & nomine dignus
Unde genus duxit, summum conscendit honorem.

Notat quidem GALLICCIOLLIVS, non esse hosce sive versus, sive titulos tantae antiquitatis, ut litem dirimere possint, ac praeterea *Primum*, & *Secundum* GREGORIVM *ex aequo respicere posse*. Ac si de Codicum, ex quibus in lucem eruditi viri illos emisserunt, antiquitate GALLICCIOLLIVS loqueretur, facilis ei adsentirer. Unum esset ipsi GREGORIO aequale, *Modoetiense*, inquam, Antiphonarium, quod a *Magno* GREGORIO THEODELINDAE Reginae dono missum habuisse GEORGIVS videtur. Sed et si GORIVS quoque incertus haeret, nec satis sibi constat, ea tamen, quae VEZZOSIVS post THOMASIVM (*Praef. in Tom. IV. p. XXIX.*) animadvertit, aliter sentire, Codicemque illum nono saeculo adscribere nos cogunt. Nego autem, versiculos illos, titulosque utrumque GREGORIVM *ex aequo respicere posse*. Omitto, si unum, alterumve MS. librum dempseris, ut *Vindobonensem*, de quo in *Liturgia Romana* MVRATORIVS, ceteros omnes Codices, nono saeculo recentiores quum sint, post IOHANNIS vitam exaratos esse; quo scilicet tempore de GREGORIO *Magno* illorum librorum auctore ita fama percrebuerat, ut eorum verbum, titulorumque scriptores de GREGORIO II. ne cogitare quidem potuerint. Certe Auctores omnes, qui illis, consequutisque temporibus aliquid de re Liturgica scripto tradiderunt, unum *Magnum* GREGORIVM praedicant Romanae Liturgiae instituatorem, ut BERNO *Augiensis*, MICROLOGVS, Anonymus scriptor vitae S. GREGORII I. ab Henrico CANISIO vulgatus, Anonymus alter ex *Vaticano* Reginae *Svecorum* Codice a GEORGIO editus [*de Lit. Rom. Pont. T. III. p. 434*]

p. 434.) Anonymus quoque VALLICELLANVS, de quo VEZ-
ZOSIVS in notis ad THOMASII praefationem in libros *Re-
sponsoriales, & Antiphonarios* [T. IV. p. XL.]. Et mirabimur,
eorumdem temporum antiquarios, uti dicimus, in libris illis,
quos exscribebant, titulo aliquo, elogioque exornandis in unum
Magnum GREGORIVM intendisse? Verum hoc, ut dixeram,
omittatur. Id contendo, titulos illos, versusque (siquod po-
sterius additamentum exceperis, ut in ERFRIDI Codice) om-
nibus, qui aetatem tulerunt, Codicibus, atque adeo IOHAN-
NIS Diaconi vita multo vetustiores esse. Titulum enim, quo
Sacramentarium a *Deifluo* GREGORIO expositum dicebatur,
HADRIANVS Codici, unde exemplum CAROLO Regi mit-
tendum exscribi iusserat, inscriptum fuisse docet. Eundem ti-
tulum in suis cum Sacramentarii, tum Antiphonarii MSS. exem-
plis STRABO invenerat. ECBERTVS GREGORII Missales,
& Antiphonarios Libros laudat & in *Anglia, & Romae* adser-
vatos, nec absque ullo titulo fuisse illos descriptos verosimile
est. An non ergo jure hinc arguam, titulos, qui in noni, ac
posteriorum saeculorum Codicibus etiamnum leguntur, ex li-
bris ante illa tempora exaratis profluxisse? Quod si vetustio-
rum Codicum titulos nonnisi GREGORIVM MAGNVM spe-
ctasse testes habemus longe gravissimos STRABONEM, HADRIA-
NVM, ECBERTVM, fierine potuit, ut qui inde in recentio-
res Codices derivarunt, tituli primum, & secundum GREGO-
RIVM *ex aequo respicerent*? Stet igitur IOHANNI nostro sua
auctoritas tot prolatis monumentis confirmata.

X. At enim multa GALLICCIOLLIVS ingeniosissime ex-
cogitavit, quibus ineptiisse IOHANNEM nihilominus evince-
ret. Ab illis ordior, quae ad Sacramentarium spectant. Ait igi-
tur, *vix intelligi posse, quid utilitatis contulerit pro exponen-
dis evangelicis lectionibus* (quod tamen a IOHANNE dictum
Vaticanus GEORGH Anonymus iteravit) *Gelasianum Codi-
cem in unius libri volumine coarctari*. Scilicet vir doctus no-
dum [quod ajunt] in scirpo quaerit; sed frustra. Quod enim
quid pauculis illis verbis significare IOHANNES voluerit, non
fatis nobis perspectum sit, propterea ne universam narrationis
seriem jure explodas? Vae historicis fere omnibus, si tam se-
veri in judicando de illorum fide, atque auctoritate fuerimus.
Nec tamen inexplicabile est, *quid utilitatis contulerit pro ex-
ponen-*

*Quae ad instr-
mandam IO-
HANNIS de
Sacramentario
narrationem
GALLICCI-
OLLIVS ur-
get, diluuntur.*

ccxxiv DISSERTATIO

ponendis Evangelicis lectionibus GELASIANVM Codicem in
unius libri volumine coartari. GELASIANVS Codex tres
erat tributus in libros, quorum primus Missas complecte-
batur, ritusque servandos per integrum anni cursum in prae-
cipuis Christi Domini solemnitatibus, & Quadragesima; secun-
dus ad Sanctorum Missas spectabat; tertius Dominicarum Mis-
sas a Pentecoste ad Adventum exhibebat. Contra GREGORIA-
NVS codex secundum anni, ac solemnitatum celebrandarum
ordinem Missas una serie continebat. Quamobrem necesse fuit,
ut Evangeliorum quoque in Missis legendorum novus ordo a
GREGORIO sive in *Capitulari* aliquo Evangeliorum, sive in
Evangeliarum ipso praescriberetur, utique eadem continenti se-
rie, qua Missas distribuerat, quum ante ipsum quemadmodum
in Sacramentarii Missis, ita & in Evangeliorum Lectionibus a
sacris Christo Domino diebus ad Sanctorum solemnitates, & con-
tra ab his ad illos juxta trium librorum divisionem saltuatim
discurrendum esset. Quis autem non videat, illis, qui Evan-
gelia exposituri erant, multo commodiorem veterem GELASIA-
NO novum hunc GREGORIANVM esse debuisse? Verum in
re nihili quid diutius immorer? Neque gravius est, quod ad-
versarius subjicit. Negat, vera esse, quae IOHANNES scri-
bit, *multa* GREGORIVM de *Gelasiano* codice subtraxisse. Si
enim, inquit, id GREGORIVS fecisset, multo breviora sub
ipso *Romanae* Missae solemnia fuissent; quum tamen ex ejus-
dem *Magni* Pontificis ad EVLOGIVM epistola (*Lib. X. ep. 35.*)
constet, trium omnino horarum spatium Romani Pontificis
Missas, uti antea, postulasse. Sed primo a GALLICCIOLLIO
percunctari liceat, unde antegregorianis temporibus trium tan-
tummodo horarum spatio *Romanae* Missae solemnia definita fuif-
se colligat. Appellat ille (*p. 176.*) *ordines Romanos vetustis-
simorum temporum*. Itane vero? At ordines *Romani* vetustis-
simorum temporum octavo saeculo, quo unus GREGORIANVS
codex obtinebat, antiquiores non sunt, iudice MABILLONIO.
Quei ergo ex hisce libris de horarum spatio, quod sub GELA-
SIO, eique successis ad GREGORIVM Pontificibus Missae pro-
trahebantur, nobis constabit? Praeterea GREGORIVS ea in
epistola de Missa loquitur *diebus festis* a se celebrata. Ponti-
ficiae autem Missae longitudo non a solo orationum, ac prae-
fationum numero, ut GALLICCIOLLIVS indicat, *Gregoria-
nis*

nis praesertim temporibus petenda erat , sed multo magis a Caeremoniarum varietate , ac multitudine , ab Homiliarum recitatione , a temporis , quod Sacrae oblationes deposcebant , diurnitate , a communicantium frequentia , aliisque id genus . Fusiore est nostris hisce temporibus ad Romanorum Pontificum Missas adhibitus Missalis liber , quam quo ceteri Sacerdotes utuntur ? Minime sane . Eaedem in utroque orationes sunt , eadem Praefationes , eadem Evangelia , & epistolae ; adeo tamen non eodem temporis spatio Pontificiae , & Sacerdotales Missae concluduntur , ut ne institui quidem inter utrarumque longitudinem comparatio possit . Nullum igitur argumentum est , quo IOHANNIS de coarctato GELASIANO Codice narrationem mendacii GALLICCIOLLIVS inculcat , praesertim quum ille GREGORIUM *multe* quidem ex hoc *subtraxisse* scripserit , sed etiam *nonnulla adiecisse* adfirmarit . Ceterum nihil IOHANNIS causam juvare magis potest , quam GELASIANI , quem THOMASIVS edidit , cum GREGORIANO codice accurata collatio ; hinc enim in oculos statim incurret , quam multa ab hoc absint , utique ex illo resecta , quemadmodum IOHANNES agebat .

XI. Haecenus iis satisfacimus , quae IOHANNIS de GREGORIANO Sacramentario narrationi GALLICCIOLLIVS opposuit . Ad ea transeamus , quae idem vir doctus de Antiphonario disputat . Primo igitur ait incredibilia omnino esse , quae ille de GREGORIO Muscam pueros in schola Cantorum edocente narrat . Quis enim sibi persuadeat , tantum Pontificem gravissimis curis obrutum , in tot librorum scriptione vehementer occupatum , cum podagrae , ac stomachi doloribus fere perpetuo luctantem voluisse , aut potuisse cum pueris tempus terere , ut eos in musica exercitados haberet , & qui nec loqui poterat , canere potuisse ? Deinde quum IOHANNES , adrepta ex schola cantorum , quam a S. GREGORIO constitutam dixerat , occasione , HADRIANVM Papam duos in Gallias Clericos , qui de lite ibi ob cantus rationem suborta sententiam ferrent , misisse perhibeat , GALLICCIOLLIVS animadvertit , Clericos illos , teste Monacho *Engolismensi* , apud Gallos se se iactasse *doctos* a S. GREGORIO . Hic enim vero primus GREGORIUS esse non potuit , qui a. DCIV. e vivis excesserat , quum Hadrianus a. solum DCCLXXII. Pontificatum inierit , immo in

Ad ea , quae idem GALLICCIOLLIVS ad- versus IOHANNEM super Gregoriano antiphonario ani- madvertit ,

Mald.

f f

annum

ccxxvj DISSERTATIO

annum DCCLXXXVII. diffidium, ad quod componendum *Romani* illi Cantores in Gallias profecti sunt, ECKARTVS conji-
ciat. Haec ergo potius de GREGORIO II. intelligere nos
GALLICCIOLLIVS jubet; hincque ad illum Romanam Scho-
lam Cantorum, quam IOHANNES *Magno* perperam tribuerit,
referendam esse hariolatur. Ex epistola demum GREGORII
Primi ad IOHANNEM *Syracusanum* telum promit, quo IO-
HANNIS narratio omnis confossa jaceat. Nimirum in ea epi-
stola Sancto Pontifici objectum fuisse animadvertimus, quod pau-
ca aliqua in re Liturgica innovasset, cujusmodi est *Alleluja* ex-
tra Pentecostes tempora, subdiaconorum spoliatorum Processio,
Kyrie eleison iteratum, & Orationis Dominicae post Canonem re-
citatio: quis autem credat, inquit GALLICCIOLLIVS, *minu-
ta haec tantum fuisse objecta S. Doctori, si maximam ille in
cantum, & ritus Sacros mutationem innoxisset?* Nihil eorum,
quae eruditissimus Adversarius ad elevandam IOHANNIS fidem
proposuit, dissimulasse me reor. Nunc illa excutiamus.

responsio.

XII. Atque ut ab epistola ad IOHANNEM *Syracusanum*
data inverso ordine incipiam, scripta ea fuit a. DXCVIII, aut
insequente: quare a MAVRINIS GREGORIANORVM ope-
rum editoribus in Librum IX. relata fuit num. XII. Quid si er-
go post eum annum GREGORIUS *Gelasianum* Codicem con-
traxisset, ac de cantu innovando cogitasset? Mirandumne esset,
nihil de his GREGORIO objectum, quo tempore ad *Syracusa-
norum* Praesulem litteras illas perscripsit? Dabo tamen tantam
tum quod ad cantum, tum quod ad Missales Libros adtinet,
novitatem ad ipsa GREGORIANI Pontificatus primordia spe-
ctare. Nego enimvero, ea de causa potuisse a *Siculis*, quorum
in ea epistola mentio, reprehendi. Cur enim, quas indicavimus,
GREGORII institutiones *Siculi* redarguerant? Num ea de caus-
sa, quod novitatem scirent? Minime vero. Hoc ii quereban-
tur, GREGORIVM, qui *Ecclesiam* Constantinopolitanam *dispo-
nebat comprimere, ejus consuetudinem per omnia sequi*, atque
uno hoc nomine Liturgicas illas innovationes veluti e Graecis
fontibus derivatas damnabant. Non fuit igitur, cur aut intro-
ducta Cantorum Schola, aut Gelasiani Codicis coarctatio in eo-
rum reprehensionem incurreret. Quid enim invisae Graecitatis
alterutra praeferebat? Nihil plane. Quod ergo neutra GRE-
GORIO objecta fuerit, levissimum est ad utramque GREGO-
RIO

RIO abjudicandam argumentum. Alterum illud de S. GREGORIO, a quo Romani Cantores *se doctos* agebant, non majoris est ponderis. Edocti illi fuerant a GREGORIO; at, inquit Cl. VEZZOSIVS (*in Tom. IV. THOM. p. xxix.*) non in vivis superstitere, sed ab illius institutis, & schola. Id quidem GALLICCIOLLIVS reponit, *esse hominis ad incitas redacti*. Vereor tamen, ne & ipse, qui BENEDICTVM, & THEODORVM (id enim erat nominis Romanis illis Clericis in *Galliam* missis) de GREGORIO II. loquutos esse contendit, ad easdem tandem *incitas redigatur*. Quid enim si non de GREGORIO II. suo dum viveret, Magistro, sed de Romano cantu ex ejus disciplina legibusque instaurato sint illi ab ipsomet GALLICCIOLLIO horum verba intelligenda, quemadmodum a VEZZOSIO in GREGORII Primi gratiam verius explicata audivimus? Atqui id necessarium omnino est. Peto enim, quando nam eos GREGORIVS II. Musicen docere potuerit? Num ante susceptum a. DCCXV. Pontificatum? an post? Utrumlibet GALLICCIOLLIVS statuatur, rem penitus incredibilem nobis obtrudet, missos scilicet ab HADRIANO septuagenario, aut octogenario majores. Neque enim hi nisi quindodecimo, aut decimo saltem aetatis anno Musices se se studio tradiderint. Conjice id in extremum GREGORII II. annum DCCXXXI., anno igitur DCCLXXXVII, quo *Gallicum* iter ingressi sunt, annum egissent sexagesimum sextum, si decennes; septuagesimum vero primum, si quinquennio seniores GREGORIVM audiissent. Quid vero si primis GREGORIANI Pontificatus annis? Quid si ante ipsum Pontificatum illos Musicis disciplinis institutos fingamus? Et hosce non tam *aetate grandaevos*, ut GALLICCIOLLIVS loquitur, quam decrepitos senes longi ac difficilis itineris molestias subire, cantus doctores futuros HADRIANVS jusserit? Equidem ipse non credam; nec fortasse ullus credet, nisi praeconceptis opinionibus indulgere malit, quam veritati litare. At illi se *doctos* a S. GREGORIO dixere. Dixerint; verum vel eos quod incredibile nuper vidimus, senectute confectos *Gallicum* iter jubente HADRIANO suscepisse adseremus, vel eo tandem deveniendum erit, ut illos nihil aliud iis verbis significare aut potuisse, aut voluisse fateamur, quam quod in ipso etiam familiari sermone, ubi de Secta, de Academia, de ordine quoque agatur, usitatum nobis est, se ex Schola a S. GREGORIO po-

CCXXVIIJ DISSERTATIO I.

sita prodiisse. Quod si huc delabimur, an non ad primum potius, quam ad secundum GREGORIVM id referamus? Secundum enim nihil ad Cantus Romani disciplinam contulisse novimus; primum vero de Cantorum schola optime meritum fuisse non modo ex IOHANNE, sed etiam ex ceteris, quos appellavimus, eo vetustioribus intelleximus, ac praeterea ex Romana Synodo A. DXCV. ab eodem Sancto Pontifice habita constat, in qua vetuit, ne qui *in diaconatus ordine instituti* essent, *Cantatores* eligerentur, ac *modulationi vocis inferarent*, Cantorum officio Subdiaconis, vel minorum ordinum Clericis relicto. Restat quod primum GALLICCIOLLIVS objiciebat. Incredibile illi videbatur, GREGORIVM sub curarum Apostolicarum pondere fatiscentem, morborum quoque doloribus, ac longinquitate paene consumptum de moderanda Cantorum schola, puerisque Musicen edocendis cogitasse. Verum eadem prorsus ratione incredibile quispiam dixerit, *tot eum, ac tanta condere volumina potuisse*, quod inquit BEDA in *historia Anglorum* (Lib. II. cap. I.) *paene omni juventutis suae tempore, ut verbis ipsius loquar, crebris viscerum doloribus cruciabatur, horis, momentisque omnibus fracta stomachi virtute lassescibat, lentis quidem, sed tamen continuis febribus anhelabat*. Mirabimur igitur, haec ab eo fieri potuisse; non tamen veluti incredibilia, hancque ob causam falsa rejiciemus. Quid apud GREGORIVM quemadmodum animarum excolendarum ardor, ita & Religionis splendor, ac dignitas non valebat? Quamquam quae de Musico ejus magisterio IOHANNES narrat, non ita adcipienda sunt, quasi quotidianum aliquod Sancti Pontificis munus illud fuerit. Ut vera ille scripserit, nihil amplius necesse fuit, quam ut GREGORIVS interdum Scholam Cantorum adierit; quod sane quum & singulari, qua praestabat, animi demissioni, & quo flagrabat, caeremoniarum, & religionum publicarum sanctissime obeundarum studio maxime consentaneum sit, levationis quoque aliquid inter aegritudinum dolores adferre illi potuit. Nec plura de his. Finis igitur longiori, quam initio putaveram, huic dissertationi tandem imponatur.

DE LIBRO DIVRNO

ROMANORVM PONTIFICVM

DISSERTATIO II.

Quam supra promisi, atque heic exhibeo de Libro Diurno Romanorum Pontificum dissertationem, eam utilitatis aliquid, multum certe jucunditatis lectoribus adlaturam spero. Quatuor illa partibus continebitur. Agam in prima de Parisina hujus libri editione a V. CL. *Johanne Garnerio* S. J. curata; altera erit de *Holsteniana* ejusdem Libri editione. Tertia quidnam post *Garnerium* a Viris doctis super Libro Diurno cogitatum astumque fuerit, perconsuebit. Quarta demum ostendet, quantum ex eo Libro utilitatis ad Fidei confirmanda decreta, & Ecclesiasticam disciplinam illustrandam percipi possit.

P A R S I.

De Parisina Libri Diurni editione a Joh. Garnerio curata; ubi & Viri Cl. Praefatio recuditur cum nostris adnotationibus.

Et si, ut videbimus, *Garnerianam* Libri Diurni editionem *Holstenianam* antecessit, quum tamen haec suppressa fuerit, de *Garneriana* primum mihi agendum esse video. Quid porro in ea a Cl. Auctore praestitum fuerit, ex ipsa ejus Praefatione discemus. Eam heic subjicio cum meis adnotationibus.

DE

ccxxx DISSERTATIO II
 IOHANNIS GARNERII
 P R A E F A T I O
 A D L E C T O R E M.

I.

Ui diu latuit Liber Diurnus Romanorum Pontificum, in lucem prodit: cur enim latere pergeret, cum nihil eo sit, aut opportunius ad studiorum cupiditatem explendam, aut utilius ad veterem Historiam Ecclesiasticam, aut necessarium magis ad maledicorum ora obstruenda, aut honorificentius ad sedis Apostolicæ dignitatem adversus *Honorii* calumniatores?

II. Romani Diurni nomine appellatur Codex, in quo, præter formulas scribendi, quibus sexto (1) septimoque & octavo sæculo, atque etiam nono, summi Pontifices uti solerent: continentur insuper ordinationes summi Pontificis & Episcopi suburbicarii, cum suis omnibus adjunctis; professiones fidei; privilegia, præcepta, concessiones, aliaque huiusmodi non pauca (2).

III. Ignotus non fuit veteribus recentioribusque, sive Canonum collectoribus, sive aliis illustribus Scriptoribus. Olim certe meminerunt *Tvo Carnotensis*, *Gratianus*, *Anselmus Lucensis*, Cardinalis *Deusdedit*: meminerunt etiam nostra patrumque ætate *Antonius Augustinus*, *Baronius*, *Labbeus*, & qui ab ipso acceperunt.

IV. *Tvo Carnotensis* parte 1v. sui Decreti capite cxxxii. quod inscribitur *de octo universalibus Conciliis*, refert ex *Libello*

(1) Accuratius dixisset *quinto, sexto*.

(2) Cur autem Libri *diurni* nomine Codex noster donatus fuerit, aliam ego causam fuisse non video, quam quod quotidiano fere usu pro tot for-

mularum varietate celebraretur. Hoc sensu *diurni* nomen infra occurret cap. VII. Privileg. XIII. *diurnis*, quotidianis scilicet, *sanctæ disciplinae precibus* decorandos.

P A R S I. ccxxxj

bello Diurno partem professionis fidei Romani Pontificis: Sancta octo universalia Concilia, id est, I. Nicaenum, II. Constantinopolitanum, III. Ephesinum, IV. Calchedonense, V. item Constantinopolitanum, VI. item Nicaenum, VII. & VIII. quoque Constantinopolitanum, ad unum usque apicem immutilata servare, & pari honore & veneratione digna habere, & quae praedicarunt & statuerunt, omnimodis sequi & praedicare; quaeque condempnaverunt, ore & corde condemnare, profiteor.

V. Eadem habentur lib. 11. *Panormiae* capite c111. atque etiam apud Gratianum *distinct.* xvi. ubi in notis legitur: *Integram professionem fidei, quando quis in Romanum Pontificem promovebatur, refert Deusdedit Cardinalis in Collectione Canonum, quae servatur in Bibliotheca Vaticana* (1).

VI. Hunc

(1) *Deusdedit* a Gregorio VII. Cardinalis creatus Titulo *Apostolorum in Eudoxia* *Victori* III. qui a. MLXXXVI a Mense Majo ad Septembrem in *Petri* cathedra sedit, opus tuum inscripsit. Nuncupatoriam epistolam ex *Vaticano Codice* 3833. *Ballerinii* ediderunt in *Tractatu de antiq. collection.* & *collect.* Can. p. CCC. Ex ea autem epistola constat, eum non solum professionem fidei, sed etiam cetera, quae ad Pontificis electionem & consecrationem spectant, ex Libro diurno mutasse, *Praeterea*, inquit, *antiquum ordinem electionis, seu consecrationis Romani Pontificis, & Cleri ejus huic operi inferere libuit.* Nam quidam olim in Dei, & sanctorum Patrum sanctionis contemptum ad sui ostentationem, & adscribendam sibi ventuosam auctoritatem, quae nullis canonicis legibus stare potest, scripserunt sibi novam ordinationem Romani Pontificis: in quam quam nefanda, quam Deo inimica statuerunt, horreo scribere. Ea quoque *Deusdedit* ex Libro Diurno, quae ad Patrimonia, eorumque administrationem pertinent, in suam collectionem transfudit. Vide ejusdem collectionis Indi-

cem a me ex eodem Vaticano Codice nuper evulgatum *Italicarum mearum Dissertationum Tom. II. p. 176. seqq.*

Heic enimvero monendus lector est, *Francisco Marchesio* in suis *vindictis Honorii* p. 276. *seqq.* alium esse Diurnum nostrum ab eo, quem *Ivo, Gratianus*, ceterique nuper indicati appellant. Sed frustra *Honorii* vindex id contendit, nullaue vel probabili nixus conjectura. Nam quod Professio fidei ab his recitata diversa plane sit a fidei professione, quae in nostro libello continetur, id solum efficit, quod *Garnierius* infra sciissime animadvertit, Librum Diurnum ab istis laudatum aliqua habuisse ex Saeculi IX, & sequentium moribus reficta. Ceterum *Ivo* ipse *epist.* LX. ad *Hugonem* Archiepiscopum *Lugdunensem* *επιστολῶν* ex eadem fidei professione adfert ex nostro Diurno: In libro quoque Pontificum, qui dicitur Diurnus, ita continetur de professione Romani Pontificis: NIHIL DE TRADITIONE, QVAM A PROBATISSIMIS PRAEDECES-
SORIBVS MEIS TRADITAM ET SERVATAM REPERI, DIMINVERE, VEL MUTARE. Quamobrem
liquid

CCXXXIJ DISSERTATIO II.

VI. Hunc locum cum vocaret ad examen dial. 20. Antonius Augustinus, haec addit; *Is liber* (Diurnus Romanus) *non extat, quod sciam, hoc titulo, professionis tamen vidi aliquot exempla.* Quin etiam in Epitome Juris Pontificii veteris libro v. tit. x. cap. 54. maximam ejusdem professionis partem exhibet. Integram ex ejusdem Augustini chartis Baronius in Annales ad annum 869. contulit, multis tamen interpolatis, quibus etsi caret in Diurno, opus erat nihilominus, ut ad noni saeculi usum aptaretur.

VII. Vetustissimi Codicis quaternionem unum, aut alterum viderat eruditus Labbeus, fragmentumque inde cum illustrissimo Marca & Joanne Launoio communicaverat; eratque Marca, quod acceperat, inserturus Dissertationi, quam de Honorio scribere meditabatur. Launoius accepto usus est in Epistolis, aliisque passim scriptis (2).

VIII. Jamdudum expetitus est ab eruditis, quamvis ex minima parte notus: pars nempe desiderium totius fecit, & illud quidem eo majus, quod neque levi, neque temeraria opinione creditum est, ex monumento tanti momenti, tamque celebrato & antiquo, erui posse plura, quae Ecclesiasticam Historiam illustrent, remque Fidei juvare possint (3).

IX. Nunc

siquid in illa aliter, quam in nostro Diurno legitur, Auctariis, & interpolationibus, quibus omnes Rituales & Formularii Libri obnoxii fuere, adscribendum est. At contra vel ipsum, quo Auctores isti utuntur, *Diurni Pontificum* nomen tam proprium est, ab usuque communi remotum, ut de alio libro cogitare nefas omnino sit, quam qui aut interpolationes passus fuerit, quemadmodum ahebam, aut si velis, ad veteris imitationem recentius concinnatus. Utrum autem dixeris, perinde est, nec nisi ad nostri Diurni antiquitatem confirmandam valiturum.

(2) Vide quae Praef. P. II. dicturi sumus.

(3) Vide Praefationis nostrae Par-

tem quartam. Tentzelius *Exercit. IX.* postquam aliquot *Launoii* in *Holfle-niani* Diurni suppressionem impudentissime debacchantis loca recitaverat, continenter addit p. 354. *Launoius exiguum fragmentum, duas nimirum fidei professiones, quas partim ipse Papa, partim Episcopi suburbicarii edere tenebantur, nactus est, easque tam fortiter contra Curiae Romanae adsecclas urisit; quid putas, eum facturum, si integro libro potitus fuisset?* Edicat igitur nobis, quare ipse, quare ceteri Protestantes post editum a *Garnerio* diurnum, quod *Launojus* praestare non potuit, tam formidanda in Curiae Romanae adsecclas tela ex hac veluti pharetra non emiserint? Causam ego adferam. Nihil scilicet in eo libro existat,

P A R S I. ccxxxliij

IX. Nunc primum in lucem nostra qualicumque opera, integer, meo quidem iudicio, producitur. Cur diu suppressus sit, fecit vehemens aliunde occupatio, qua sum impeditus: cur tandem prodeat, fecit hæc una, vel sola, vel potissima causa, ut motam de *Honorio* quaestionem, magnaue animorum contentione non tam agitatam, quam vexatam, ostenderem ita componi posse, vel ipso centum fere summorum Pontificum iudicio, ut neque sedis Apostolicæ, cuius meum colendæ studium nulli velim esse impar, fides umquam vitiata dicatur; neque incredibiles fingantur actorum sextæ Synodi, aliorumque veterum monumentorum corruptiones, quod ab historica doctrina mirum quantum abhorret; neque sexta Synodus, cui legati sedis Apostolicæ præfuerint, erroris arguatur; neque *Honorius*, quamvis omnino fuerit purus *Monothelismi*, culpa caruisse putandus sit.

X. Manuscriptus porro Codex, unde accuratur editio, præterquam quod optimæ notæ est, suam insuper nongentorum circiter annorum ætatem (1) proprio *Larini* characteris modo lo-

Mald.

g g

qui-

stat, quod *Romanæ* Ecclesiæ fidei, atque auctoritati officiat; multa vero, quæ illam mirifice illustrent. *Launojus*, si integro libro potitus fuisset, qua fragmentum illud urserat, temeritate, potuisset fortassis aliqua adripere, quæ Romanis objiceret; sed eadem etiam, qua *Launojanos* illos conatus depulerant, facilitate novos furentis adversarii impetus repressissent.

(1) Nollem id exaggeratius dictum videri. *Labbeus* certe & ipse Codicum MSS. peritissimus, ut *Possinus* nos docebit *Diff. P. II.*, septingentorum, aut octingentorum ætatem huic Codici tribuebat; nec falso, nisi meæ me conjecturæ fallunt. In eam enim sententiam ex decreto, quod cap. II. Tit. II. a *Garnerio* exhibetur, de electione Pontificis, plane adducor, ut credam, *Garnerianum* Codicem *Gregorio IV.* Pontifice exaratum fuisse.

Quum in aliis formulis non certus mensis, certaue Indictio adscribatur, sed pro more tantum, *mens. Ill. Indict. Ill.*, sub hujus tamen formulæ, ut in eo Codice legitur, finem *Mensis Novembris*, & *Indictio quinta* adscribitur. Non id temere factum *Garnerius* ipse sapienter coniecit; in eaque sententia obfirmior fuisset, si in *Romano Holstenii* Codice nec *Novembrem*, nec *Indictionem quintam*, sed tantum usitatum illud *mens. Ill. Indict. Ill.* vidisset. Hinc enim *Vir* acutus intellexisset, Codicem suum eo tempore fuisse scriptum, quo Pontifex *Novembri* mense, & *Indictione V.* electus *Romanæ Ecclesiæ* præesset, quemadmodum in decreto de *Hadriani I.* electione, quod in ejus vita apud *Mabillonium Nonantulanus* Monachus refert, *Mensis Februarius*, & *Indictio X.* notatur, quia *V. Idus Februa-*

ccxxxiv DISSERTATIO II.

quitur; & ut character sileret, suadent tamen reliqua. Nam cum recensentur summi Pontifices, Concilia, & Imperatores, in eo sistitur, unde facile aetas innotescat. Inter Pontifices postremi appellantur *Martinus I.* & *Agatho*, ex quibus ille anno 655. iste anno 682. obiit: inter generalia Concilia ultimum memoratur sextum, quod habitum anno 680. etsi aliorum meminisse opus

bruarii A. DCCLXXII., decima decurrente Indictione *Hadrianus* electus fuerat. Et illud addebat, in *Holsteniano* exemplo electum *Diaconum* dici, in *Garneriano* *Presbyterum*: quo clarius dignoscamus, *Holstenianum* Codicem formulam de more exhibere, *Garnerianum* eandem quidem formulam, sed certo Pontifici adcommodatam. At quisnam hic Pontifex, qui *Presbyter* quum esset, electus fuerit mense Novembri Indictione V. Equidem non modò post annum 800., quo *Librum Diurnum* primo editum fuisse supra diximus, sed ne post annum quidem 684. quo Romanorum Pontificum electionibus antiqua libertas a *Constantino Pogonato* reddita fuit, alium a *Gregorio IV.* invenias, cui quæ indicavimus, omnia conveniant. *Papebrochius* quidem, & *Fleuryus* a. 828. Indict. VI. distincto Nonis Januariis *Gregorium* ordinatum ajunt. Neque ego funem contentionis eam ob rem cum illis traxero. Quum enim *Gregorius* suae electioni quam maxime repugnarit, & Imperatoris propterea auctoritas a Romanis expetita fuerit, qua *Gregorius* ad suscipiendum invisum opus cogeretur, per me licet, inauguratus sit nonis Januariis a. 828. modo ejus electio in Novembrem a. 827. conferatur. Ac de anno quidem cum *Baronio Muratorius*, ac *Novaesius* non dissentiant; immo *Maurini* auctores operis inscripti *l'art de verifier les dates* sub ejus anni 827. exitum *Gregorii* electionem statui posse adfirmant,

quod & *Joh. Vignolio* Praefuli doctissimo placuit. Major de mense difficultas oriri posset, sed ea reapse nulla est, quum *Eugenii II.* & *Valentini* decessorum obitus plane sit incertus. *Eginhartus* quidem *Eugenium* Augusto mense decessisse ait; sed neque diem mensis prodit, neque quamdiu post ab ejus morte sedes vacaverit, indicat. *Valentinus* XL. dies sedet; sedis autem interpontificium latet. *Papebrochius* illud ad duos menses, ac dies XXV. prorogat; sed nullis tabulis, quæ tam longae vacationi fidem faciant. Tres tantum dies *Baronius*, alique interpontificio assignant; quod duo *Anastasi* Codices a *Vignolio* indicati confirmant. Si lubet, fac *Eugenio* sub Augusti finem defuncto *Valentinum* die Septembris XXI. suffectum, mortuumque pridie Kalendas Novembres, ac tertio post die *Gregorium* electum; nihil erit, quod huic systemati adversetur. Ut ut est, nisi *Gregorium* mense Novembri a. 827. quo Indictio V. notabatur, *Valentino* successisse dixeris, a VI. saeculo ad totum IX. saeculum, quo certe non solum *Liber Diurnus* jam exierat in vulgus, sed etiam illius Codices *Holstenianus*, & *Garnerianus* perscripti fuerant, nullum invenies Rom. Ecclesiae *Presbyterum*, qui mense Novembri Indictione V. fuerit Pontifex dictus. Itaque ex ea mensis, Indictionisque designatione, quam *Garneriani* Libri formula exhibet, id primum commodi enascitur, ut *Gregorii IV.* Pontificis initia, de quibus Auctores hactenus

P A R S I. CCXXXV

opus erat, vel maxime, si jam extitissent. Inter Imperatores *Constantinus Pogonatus* extremum locum occupat, diciturque nuper coegisse sextum Concilium; *Pogonatus* vero obiit anno 685. (1).

XI. Collectus est igitur *Diurnus* post annum 685. sed quo tempore? quum de ordinatione summi Pontificis inter formulas numerentur duae, quibus ad Exarchum scribebatur; quumque Exarchi instituti sint anno 567. pulsi anno 752. necesse est fateri, collectum esse eo temporis intervallo, quod ab anno 567. ad annum 752. effluxit (2).

XII. Si vera essent duo, quae *Baronius* ex *Anastasio Bibliothecario* prodit; alterum a *Constantino Pogonato* restitutam fuisse Ecclesiam Romanam in jus suum eligendi ac ordinandi Pontificis, remissumque debitum petendae ab Imperatore & *Exarcho* assensionis: alterum, *Johannem V.* aliosque consequentes successores, ea libertate postmodum ad usque tempora *Caroli Magni* consecratos, adfirmandum esset, collectionem hanc factam esse ante annum 685. quandoquidem *Johannes V.* in sedem Apostolicam ascendit anno 685. die 22. aut 23. Julii. Verum quae *Baronius* tradit, explicatione egent, & epocha inde

g g 2

col-

nus inter se se discreparunt, in a. 827. Novembrem retrahi tuto possint. Aetas deinde ipsius *Garneriani* Codicis exploratissima erit. Nam hujus *Gregorii* Pontificis tempore scriptum illum fuisse oportuit, neque enim alia verisimilis causa fingi potest, cur quae in caeteris aliis formulis incerta mensis, atque Indictionis mentio facta est, eam in hac una definitam habeamus. Tertiò tandem hinc colligo, *Holstenianum* Codicem aut *Garneriano* vetustiorum habendum esse, aut saltem ex antiquiore descriptum, quum in hac ipsa formula certam nullam habeat mensis, atque Indictionis adnotationem.

(1) MS. hic Codex is procul dubio est, quem apud *Sirmondum Combesius* vidit; de quo in eadem Dissertationis hujus Parte II. Brat & alius in *Gallia* perantiquus hujus libri Co-

dex apud *Tolosanum* Archiepiscopum *D. Carolum de Montchal*, transiitque postea in *D. Fouquet* Bibliothecam, ut ex *Possino* discimus. Eum nec consuluisse, nec memorasse *Garnerius* mirum est.

(2) Haec quidem efficiunt, aliquot ejusmodi formulas Exarchis *Ravennae* imperantibus usurpatas fuisse; non autem universam collectionem hoc intervallo concludendam. Nam quemadmodum *relatio ad Principem* in Librum *Diurnum* illata fuit, licet post concessam a *Pogonato* electionum libertatem non amplius, ut mox dicam, ea in Orientem mitteretur; ita & formulae, quae Exarchorum tempora spectant, etsi defuerant, eadem tamen de causa, vetustatis scilicet quadam reverentia, in collectionem recentioris aevi transferri potuere.

ccxxxvj DISSERTATIO II.

collecta a veritate Historiae abhorret : nam fidei professiones duae *Constantini* jam defuncti meminerunt . Defunctus vero est anno 685. mense Septembri , duobus fere mensibus post *Johannis* ordinationem (1) .

XIII. Ni-

(1) Haec aliquanto uberius explicanda sunt in *Francisci Marchesii* gratiam , qui in suis vindiciis *Honorii* Papae ait p. 281. APUD OMNES COMPERTVM ESSE , quod *Constantinus quartus Imperator* *Benedicto* Pontifici , qui *Leoni Secundo* in *Petri* cathedra successit , ut electus sine dilatione in ordinationem promoveretur , indulgit . Igitur non id compertum saltem apud omnes ; aliter enim docti viri nunc sentiunt cum *Garnerio* , ut *Papebrochius* , *Thomasinus* , *Cantelius* , *Marangonius* , & *Novaes* . Hoc omnibus exploratum est , *Constantinum Pogonatam* *S. Agathon* certam pecuniae summam , quam *Romani Pontifices* pro sui confirmatione a *Gothis* primum regibus *Arrianis* , ac postea etiam ab *Orientis* Imperatoribus per tyrannidem ipsis solvere coacti fuere , in totum remisisse ; sic tamen , inquit Auctor libri Pontificalis *T. I. Vignol.* edit. p. 276. , ut si contigerit post ejus transitum electionem fieri , non debeat ordinari qui electus fuerit , nisi prius decretum generale introducat in regiam urbem secundum antiquam consuetudinem , & cum ejus , scilicet Imperatoris , conscientia , & jussione debeat ordinatio properare . Atque haec lex in *Leonis II.* , & *Benedicti II.* confirmatione servata est . Idem tamen *Constantinus* ejusdem *Benedicti* , ut videtur , hortatu , & precibus eam consuetudinem abrogavit , concessitque (verbis utor libri Pontificalis p. 2983.) ut qui electus fuerit in Sede Apostolica , e vestigio absque tarditate Pontifex ordinetur . Verum , inquit *Pape-*

brochius in *Conatu ad S. Benedictum II.* , hujus privilegii usu frustrata fuisse , videtur *Romana Ecclesia* , quamdiu sub *Graecis* Imperatoribus fuit : nam usque ad Regnum *Langobardorum* in Italia , & *Zachariam* Papam quarto post decessoris obitum die ordinatum . nemo fuit , cujus ordinationem non praecesserit sex hebdomadarum ut minimum Interpontificium , plerumque autem mensium duorum , & amplius ; ut videatur *Justinianus junior* patri succedens , nullam habere voluisse talis privilegii rationem , sed inhaesisse ei , quod idem *Constantinus* pater suus sub *Agathone* (non *Leone* ; quod *Papebrochio* heic dormitanti excidit) dederat . Idem tamen etiam cavisse videtur , & providisse , ut quae fuerat petendi posterioris privilegii causa , scilicet annua fere Sedis vacatio , post obitum *Agathonis* , & *Leonis* , tolleretur de medio ; statuens (quod ex post factis colligitur) ut decretum Electionis , mox ut facta fuisset , Imperatoris nomine *Exarchus Italiae* subsignaret , quemadmodum in *Johanne IV.* ante annos XL. jam coeptum erat fieri : unde alia haud leviora prioribus emerferunt incommoda , licet deinceps usque ad *Zachariam* praedictum , infra tertium ab obitu Pontificis mensem Successoris Ordinatio facta semper sit . Haec tamen *Papebrochius* .

Quae quidem non quod nobis probentur , exscripsimus , sed ut *Marchesii* confidentiam retunderemus , apud omnes compertum esse agentis , quod Viri summi inficiantur . Caeterum post abrogatam a *Pogonato* *Romanae Eccle-*

XIII. Nihil probabilius dici posse reor, nihil definiri certius, quam quod ad *Gregorii* II. prima tempora pertineat (1), sitque compositus paulo post annum 714. id enim si ponatur, congruent omnia, consentientque tum inter se, tum Historiae, ut in observationibus adnotabitur, prout sese res & temporis notae offerent (2).

XIV. Est

clesiae injuriam servitutem, seu post annum 684. *Romanorum* Pontificum electionibus redditam fuisse antiquam, qua ante annum 555. fruebantur, libertatem, *Marquesio* lubens concessero. Nam & *Cennio* Viro doctissimo id visum, comprobatumque Tom. I. postumarum Dissertationum *Pistorii* a. 1778. editarum *Diff. III.* deprehendi. Nimirum quae aliquot hebdomadarum, aut etiam trium mensium interpontificia *Papebrochio* negotium faceflivere, aliis omnino de causis, quam ex innovata a *Iustiniano Juniore* confirmationis Pontificiae ab Exarcho faciendae consuetudine oriri potuerunt. Contra vero quae in *Sergii* electione enatae sunt dissensiones, illis temporibus, quibus aut Aulæ *Orientalis*, aut Exarchi confirmatio exigebatur, ignotae, ac *Tiberii*, qui Imperiale Solum invaserat, in *Johannis VI.* electionem molitiones vincunt omnium interpontificiorum vim, nosque omnino fateri cogunt, a *Benedicti* II. Pontificatu, annoque 684. expetendi ab Exarcho Pontificiis electionibus ad sensus defuisse necessitatem. Neque tamen negavero, observantiae in proximis Urbi Exarchos cujusdam causa etiam post *Benedicti* II. obitum, missos ad Exarchum fuisse, qui de *Romani* Pontificis electione illum certiores facerent. Id factum electo *Conone*, in cujus vita *Anastasius*, in ejus, inquit, decreto devota mente subscripserunt, & missos periter una cum Clericis, & ex populo ad excellentis-

simum *Theodorum Exarchum*, ut mos est, direxerunt. *Thomasinus* quidem P. II. Lib. II. cap. 16. n. 10. hinc arguit, sub *Conone* coeptam, vel innovatam fuisse interpellandi Exarchi consuetudinem, notatque ab *Anastasio* dici ut mos est, non ut mos erat. Sed qualis mos esse poruerit, qui tum primo coepisset, aut innovatus tunc tantum fuisset, quis intelligat? Habeto igitur, servatum sub *Conone* morem fuisse, qui jam obtinuerat a *Johannis IV.* temporibus, Pontificiae electionis Exarcho nunciandae, non tamen ex antiqua intolerandae servitutis lege, sed ex una, ut aiebam, adversus principum Imperii apud nos administrum reverentia; si vis etiam, ex quadam necessitate ob dissidia in *Cononis* electione commota. Caeterum Exarchi, cui decreta fuerit de electo Pontifice a Romanis legatio, nulla deinceps apud *Anastassium* mentio; quod magno argumento est, eam jam tum obsolevisse.

(1) *Gregorii* certe II. temporibus exstabat formula officiorum Sanctae Sedis Apostolicae; ejus enim idem *Gregorius* II. meminit in litteris de munere praedicandi Evangelium gentibus ad *S. Bonifacium* datis.

(2) At quis Diurni auctor? Incertus ille quidem; non tamen contemnendus, uti *Marquesio* visus est pag. 282., quum quisquis ille fuerit, formulas a Romanis Pontificibus ad suam aetatem usurpatas ex ipsius *Romanae* Ecclesiae scriniis, immo & ad ejus-

CCXXXVIIJ DISSERTATIO II.

XIV. Est iste porro Liber *Marculfi* Formulis aetate posterior, si modo vere adfirmetur *Marculus* anno 660. scripsisse; argumento tamen praestat: nam formulas continet *Marculfanis*

eiusdem Ecclesiae usus certo collegit. Repugnat heic *Marchesius*; sed frustra. Eum supra audivimus docentem, alium a nostro esse diurnum, de quo *Ivo*, *Gratianus*, *Densdedit*. Liber igitur aliquis diurnus Romanorum Pontificum, vel ipso adnuente *Marchesio*, undecimo, ac duodecimo saeculo circumferebatur, atque is, qui veluti Ritualis, ac formularius liber *Romanae* Ecclesiae fere quotidianis usibus, unde illi, ut diximus, *Diurni* nomen, inserviret. Nobis idem uterque liber est, ad normam licet sequiorum temporum autus postea, & interpolatus; neque ullum, ut diximus, satis probabile adlatum habemus est argumentum, quo alterum ab altero distinguendum esse persuadeatur. Sed hoc mitto. Diversos demus hosce libros fuisse. Nego antiquiorem, seu nostrum privati tantum hominis laborem dicendum esse, neque Ecclesiae *Romanae* usu contritum. Etenim incredibile omnino est, posterioribus saeculis ejusmodi codicem enormatum, qui formulas ad eodem omnino usus, eodemque, quo primi libelli praescripta, *Diurni* titulo praenotatas contineret, quin tamen antiquior liber publici moris fuisset. Nonne posito etiam, quod negamus, *Marchesiano* utriusque libri discrimine longe verosimillimum foret, decimo, & insequentis saeculis, quum veteres formulas reformare, novasque inducere placuit, novum earum codicem ad antiquioris, qui publicus & ipse fuerat, exemplum, fuisse conditum, ac rerum in utroque contentarum id poscente adfinitate eadem quoque, quam ille praeferebat, inscriptione donatum?

Sed *Marchesium* relinquamus. Ad Collectionis nostrae aetatem certius, quam a *Garnerio* factum sit, definiendam transeamus. Ubi vides non de singulis in hoc libro contentis formulis, earumque aetate heic agi (haec scilicet pro varia rerum opportunitate diversis succedere temporibus, atque aliae aliis certo sunt vetustiores; idque in singulas accuratius inquirenti, facillimum erit animadvertere,) sed de tota collectione. Ac primum quae de *Garneriani*, atque *Holsteniani* exempli antiquitate supra disseruimus, ea utique palam faciunt, annum inter 827. quo *Gregorius IV.* Pontificatum suscipere coactus est, ad annum 844. quo vivere desiit, illam jam existisse. Deinde multo post *Gregorii II.* tempora, contra quam *Garnerius* sentit, atque adeo non ante *Carolus M. Occidentis* Imperatorem a *Leone III.* renunciatum fuisse illam consarcinam vel ipsa, a qua incipit, *super-scriptio ad Principem* mihi indicio est. En illam: *Domino piissimo, & Serenissimo Victori, ac triumphatori filio amatori Dei, & Domini Nostri Iesu Christi III. Augusto*. Nam etsi VII. praesertim saeculo in Romanorum Pontificum ad *Orientis* Imperatores epistolis, quas *Garnerius* in notis indicat, superscriptiones legere est ab hac non omnino dissimiles, non tamen eadem plane sunt; aut non certe *Diurni* libri superscriptio in communi, constantique usu *Romanae* Sedis posita occurrit ante *Leonem III.* cujus ad *Carolus M.* epistolas *Codex Carolinus* complectitur. Quum itaque *Leone III.* Pontifice ea primum formula

P A R S I. CCXXXIX

nis regalibus & pagensibus eo commendabiliores, quod Ecclesiasticae sint, quod Pontificiae, quod ad Historiam conducibiliores, quod non contrahantur angustiis unius regni, quod Latinitatis magnam partem melioris, quod ex antiquioribus excerptae. Plures enim desumptae sunt ex Epistolis *Gregorii Magni* (1), aliorumque Pontificum, aliquando integrae, aut paucis imminutatis, aliquando ex parte tantum: quod in notis indicabimus.

XV. Quod autem dixi de formulis, quoad locum unde haustae sunt, non perinde intelligi debet de professionibus fidei, aliisque ad ordinationem, tum summi Pontificis, tum Episcopi pertinentibus: id enim aut fere totum, aut magnam partem, desumptum videtur ex iis, quae in ordinatione Pontificum, paullo post sextam Synodum, contigerunt: nam professiones fidei a superioribus Pontificibus emissae, cum Pontificatum capefferent, multum differunt ab iis, quas edimus, ut ex collatione patebit.

XVI. Quantum laboris poni debuerit in emendando Codice, quem imperita manus describendo vitiaverat, vix ego ipse mihi credo; religiose tamen cavi, ne quid corrigerem, praeter soloecismos, ineptasque vocum, vel transpositiones, vel distractiones, vel conjunctiones, vel repetitiones, vel etiam omissiones: correxi vero, quoties licuit, non aliunde quam ex libris,

mula vel inducta, vel constituta videatur in novi, qui a. 800. datns fuerat Occidenti, Imperatoris gratiam, ad noni saeculi initia *Diurnus* liber verosimillime referetur. Atque hinc fortasse factum, ut non solum in *Garneriano*, sed etiam (quod *Holstenius* in schedis MSS. monuit) in *Romano* Codice *Cap. I. Tit. VI. ad Regem* nulla inscriptio, vel superscriptio adposita fuerit. Quum enim *Carolus M.* Imperator, *Gallorum* simul, & *Lanobardorum* Rex esset, aliosque ad Reges vix ullae ab Urbe mitterentur litterae, ejus libri Scriptori inutile videri potuit superscriptionem, quae nullius fere usus tunc erat, adjicere. Titulum tamen consultissime retinuit,

ut peculiarem ad Reges superscriptionem saltem indicaret existare, quae ubi opus esset, addi deberet.

(1) Profecto *S. Gregorio Magno* Pontifice certam fuisse Romanis litterarum quarundam super Ecclesiasticis negotiis perscribendarum formam, ex aliquot ejusdem Sancti Pontificis epistolis discimus, ubi in fine additur: *Et cetera secundum morem*; itemque ex diversis ad diversos super eodem negotio, sed una eademque forma ab illo conscriptis. Mallem tamen dixisse *Garnerium*, ex epistolis *Gelasii*, *Gregorii M.* Nam & inter *Gelasianas* epistolas nonnullae sunt eadem fere, quam *Diurnus* noster exhibet, formula datae.

ccxl DISSERTATIO II.

bris, unde formulae desumptae sunt, praesertim ex Regeſto *Gregorii M.* aliorumque Pontificum Epistolis.

XVII. Notas addidi, quibus erat opus; quod nemo qui legerit, non est facile fassurus: eas vero non rejeci in alteram voluminis partem, quod quidam solent, doctus experientia, rejectas procul a textu, aut laboriose legi, atque ita lectorem, vel exoptatum fructum non capere, vel cum obscura offendit, fastidioſe librum abjicere.

XVIII. Visa sunt autem tria in notis potissimum exponenda, Historica, Dogmatica, & quae dicuntur Critica. Historica dico, quaecumque ad adferendam Historiae lucem conducunt; Dogmatica, quae fidem Apostolicae sedis conceptis expressisque verbis exponunt; Critica, quae ad intelligentiam vocum rituumque veterum conferunt.

XIX. Tam pretiosis tamque utilibus venerandae antiquitatis monumentis ausus est, ut quidem suspicor, interpolator aliquis recentiora quaedam & vilia, aut inserere, aut saltem addere. Hujusmodi sunt aliqua Apostolicae auctoritatis privilegia, non longe distantia ab iis, quae eruditae non admodum probantur: nam interminationes damnationis, *cum Satana, ejusque pompis, & proditore Juda*, factae à summis Pontificibus, adversus ipsos quoque sedis Apostolicae successores, pro rebus non gravissimis, vel supposititiae sunt, vel sequioris aevi (1). Sed de singulis sigillatim in notis.

XX. Complectitur Liber Diurnus, quem integrum, opinor, edimus, titulos omnino centum & quatuor. In Codice manuscripto describuntur illi continua serie, sine ulla vel divisione Operis in partes, vel distributione partium in capita, vel capitum distinctione pro diversis argumentis. Id vero non mirum, siqui-

---

(1) At si Codex MS. unde *Garnierius* se *Diurnum* edere profitetur, non-
gentorum annorum erat, octavo scilicet
saeculo exaratus, quomodo in privilegia,
quae exhibet, irrepere poterant interminationes illae damnationis
sequiore solum aevo, idest, ut ipse infra
ait in capitis VII. argumento saeculis IX.
aut X. introductae? Nonne hac in re se-
cum ipso non nihil conſigere vir do-

ctus videatur? Id ante me adnotarunt
Clariss. PP. *Maurini* Novi Tractatus
diplomaticae artis T. V. pag. 109. Sed
de hoc, uti & de illis damnationis
cum Satana &c. interminationibus plu-
ra ad idem Diurni caput VII. addi po-
terunt. Sicum *Labbeo* 700. annos *Garnierius*
codici suo tribuisset, nec pu-
gnantia scripsisset, nec tam procul a
veritate aberrasset.

siquidem veteribus ejusmodi rebus non raro accidit : quis enim , ut sileam confusissimas plurimas Canonum collectiones , quis , inquam , in *Marculfianis* Formulis ordo ? quae dispositionis ratio ?

XXI. Verumtamen qui videtur ordo deficere , facile potest suppleri , si *Diurnus* totus divisus fuerit , ut revera est , quamvis non indicetur , in duas partes ; parsque prior sex capita complectatur ; posterior unum , sed prolixum , atque ita septem omnino capita existant .

Primum . *De superscriptionibus & subscriptionibus* , sub quo duodecim tituli .

Secundum . *De ordinatione summi Pontificis* , sub quo undecim tituli .

Tertium . *De ordinatione Episcopi a summo Pontifice* , sub quo tituli novemdecim .

Quartum . *De usu pallii* , sub quo tituli quatuor .

Quintum . *De personis & locis sacris* , sub quo novemdecim pariter tituli .

Sextum . *De rebus Ecclesiae procurandis & alienandis* , sub quo tituli unus & viginti .

Septimum . *De diversis privilegiis Apostolicae auctoritatis* , sive *de eximendis , dotandis , concedendis , confirmandis , adunandis Monasteriis & locis piis , de praepositatu , &c.*

XXII. Ad id autem quod dixi de continua serie , qua , sine idonea partitione , formulae in MS. Codice describuntur , addendum est , magna etiam confusione permisceri plura , quae quod nullam habeant affinitatem , ratio jubet separari , suoque ordini restitui : id vero praestare conatus sum , nec ullus , opinor , improbabit factum , qui perturbationem fuerit intuitus : ea vero ut pateat , duos exhibeo diversos pugnantesque libri *Diurni* syllabos , alterum *Romani* Codicis , alterum nostri .

XXXIII. Apographum ex Urbe multis abhinc annis transmissum (1) sic se habet .

Mald.

h h

IN-

(1) Nempe a. MDCXLVI. ab *Holstenio* missum . Quum autem apographum audis , cave , ut cum *Tentzelio* nullus dubites , quin *Holstenius* inte-

grum sui *Diurni* apographum *Lutetiam* miserit . *Mirari* subit , inquit *Tentzelius* p. 353. , quare *Garnerius* nullam fecerit mentionem *Lucae Holstennii* ,

INDEX FORMVLARVM CODICIS MS.
ANTIQUISSIME.

Principio quatuor folia corrofa perierunt ; principium tamen in reliquiis adhuc agnoscitur.

Indiculum epistolae faciendae.....

Superscriptio ad Princip.....

Domino piissimo, &c.

Victori ac triumphat.....

Cae-

nii, qui apographum istud in Galliam PROCVL DVBIO miserat. Undenam autem id promit? E cerebro suo utique, mirabili nescio qua somniorum specie nonnihil perturbato. Audi, quid VI. Decembris anno nuper indicato MDCXLVI. ad Cardinalem Franciscum Barberinum Sirmondus scripserit: „ de Diurno autem, quum is (Holstenius) a me nuper litteris suis peteret, ut capita quaedam, quae in codice suo desiderari aiebat, supplementem ex meo, amplius aliquid quam postulabat, praestare institui, nempe ut codicem nostrum praesentem, ipsi habere, eoque ad exactam collationem uti liceat. Non ergo aut codicem, aut apographum ad Sirmondum Holstenius miserat (si enim misisset, non iis Sirmondus verbis usus esset: quae in codice suo desiderari aiebat), sed sui codicis indiculum heic a Garnerio exhibitum, ut quae sibi deessent, ea ex suo exemplo suppleret. Misit etiam Holstenius in Gallias, ut videbimus, ad Petrum de Marca tria operis impressi folia; aliud nihil. Quoniam vero Romani Apographi injecta est mentio, liceat heic mihi Marchesium paucis refellere ita de Holstenio scribentem in Vindiciis Honorii p. 278. „ Hunc libellum a Romanis

„ scriniis, ac praecipue a Vaticano Archivum nusquam prodiiisse certissimum est. Si Vaticana monumenta, quorum ipse accuratissimus Custos existit... vel alia perantiqua Urbis archiva ipsimet notissima hunc diurni codicem praesetulissent, ut majus robur, atque auctoritatem huic opusculo largiretur, unde erutum fuisset, amicis suis, mihiq; omnium suorum discipulorum minimo communicaasset. Insuper aliquis perantiquus dicti codicis prototypus in nostris celebrioribus urbis scriniis adhuc adservatus studiosis viris exhiberetur. Verum quia ex exteris, non autem a Romanis descriptus est Archivis, parvam, ne dicam nullam, promeretur fidem. Non animadvertit scilicet Marchesius, quantum Ecclesiasticis monumentis cladem nova isthaec suae critices regula importaret. Quid enim fiet Gelasiano, & Leoniano Sacramentariis, quorum alterum uni Gallico, alterum uni Veronensi Codici debemus? quid Lateranensi Stephani III. Concilio, quod ex Veronensi item Codice Cajetanus Cennius divulgavit? quid codici Carolino, quem ex Vindobonensi Codice idem Cennius protulit? Num veluti supposititia haec omnia respiciemus, quod a Romanis scriniis ab-

sunt?

P A R S I cexliij

Caeterorum capitum, aut formularum vestigia nulla supersunt.
Incipit deinde folium quintum ab hisce verbis.

Ordines praetendentes nulla ratione suscipiant, &c. quae videtur esse forma vel indiculum de officio Episcopi.

Sequuntur deinde ordine hic inscripta capita.

Formata quam accipit Episcopus. *Illis Presbyteris, Diaconibus*, &c.

Synodale, ut Episcopus alterius civitatis in alia Ecclesia possit incardinari.

Praeceptum de adunandis Ecclesiis. *Postquam hostilis &c.*

Petitio dedicationis oratorii. *Domino sancto & beatissimo*, &c.

Responsum oratorii dedicandi. *Ill. petitorii nobis insinuatione*.

Responsum de sperando sanctuaria. *Ill. sanctuaria beati*, &c.

De levandis sanctuariis. *Ill. in oratorio*.

De dando beneficia S. Angeli. *Ill. ut Beneficia*.

Responsum de dedicando oratorio intra Monasterium Monachorum. *Religiosis desideriis*.

De condendis reliquiis intra Monasterium. *Religiosis desideriis*, &c.

De recondendis reliquiis intra Episcopium. *Quoniam dilectio tua*.

Petitio Episcopi. *Ad laudem summi certum est pertinere*, &c.

h h 2

Re-

sunt? Mitto jam *Innocentii III.* epistolas, quarum bene multas in *Vaticanis* registis desideratas ex *MS. Gallico* Libro *Baluzius* in lucem emisit, quamquam & hae eadem illa de causa parvam, ne dicam nullam, promerentur fidem. Ritualibus *R. E.* Libris insisto. Quid spectatius ordine *Romano I.* apud *Mabillonium* quaerendo? Is tamen ex *Sangallensi*, & *Colbertino* Codicibus promptus fuit. Octavus quidem ordo *Mabillonianus* in veterrimo *Vaticano* Codice repertus est; verum quum *Vaticanus* ille Liber *Palatinus* fuerit, ex *Germania Romam* delatus fuit, atque exteris Codicibus propterea adnumerandus. Et hos ergo ex *Marchesianae* critices regula flocci faciemus. Apa-

ge regulam, quae tot pretiosissimis Sacrae vetustatis reliquiis *Gothica* quadam feritate vastationem infert. Sed bene est. Quod *Marchesium* latuit, nos certo scimus, *Holstenianum* diurnum ex *S. Crucis* Bibliotheca, quae dubio procul *Romana* est, prodiisse. Quare vel ipso *Marchesio* iudice suam Diurno nostro stare auctoritatem nobismetipsis gratulabimur. Quod si *Marchesius* urgeat, uti postea p. 282. satis indicat, non ex quocumque *Romano* scrinio, sed ex *Vaticanis*, & *Lateranensibus* monumentis, ut aliqua esset auctoritate, debuisse *Diurnum* depromi; quis non jure optimo irrideatur, si de tanta levitate, ne dicam, vanitate, refellenda laboret?

- Responsum. *Basilicam, quam dilectio tua, &c.*
 Item responsum. *Oblationem dilectionis tuae, &c.*
 Episcopo de levandis sanctuariis. *Noverit fraternitas tua, &c.*
 Item responsum. *Basilicam, quam dilectio, &c.*
 Item responsum. *Ill. & ill. in solo sibi concessio, &c.*
 Item responsum. *Petitionem dilectionis tuae, &c.*
 De altari dedicando. *Relationis tuae, &c.*
 De recondendo corpore Sanctorum. *Ille filius noster, &c.*
 Basilica, quae post incendium reparatur. *Basilicam, quam, &c.*
 Basilica, quae post ruinam juxta ipsam alia constructa est. *Quoniam beati, &c.*
 Petitio de dedicando Baptisterio. *Votiva solemnitas, &c.*
 Responsum dedicandi Baptisterium. *Ille filius noster, &c.*
 Item responsum. *Ille petitoria nobis, &c.*
 Privilegium. *Quoniam semper sunt concedenda, &c.*
 Praeceptum de commutando loco. *Quamquam rei commutatio, &c.*
 Praeceptum auctoritatis de faciendis chartulis. *Quaecumque ad Ecclesiam, &c.*
 Item aliud de facienda chartula. *Quamvis ea, quae legaliter, &c.*
 Praeceptum de commutando inancipio. *Ille Abbas Monasterii, &c.*
 Praeceptum de donando puero. *Nihil sibi subtrahit, &c.*
 Praeceptum libertatis. *Domino credimus Deo nostro, &c.*
 Episcopo de ordinando Presbytero. *Presbyter, qui Basilicae, &c.*
 Item de ordinando Presbytero. *Filius ille noster postulavit, &c.*
 Invitorium ad Episcopum in natale Papae. *Dei nostri misericordia, &c.*
 Excusatoria. *Scripta fraternitatis tuae, &c.*
 Excusatoria, quando Episcopus infirmatur. *Et natalis nostri, &c.*
 De usu pallii. *Si pastores ovium, &c.*
 Item aliud. *Officium Sacerdotis adsumere, &c.*
 Item aliud. *Pallii usum, quem ad sacerdotalis, &c.*
 Item aliud Episcopis Siciliae. *Apostolicae sedis benevolentia, &c.*
 Tractoria. *Ecclesiasticae causae non recepit, &c.*
 Item Tractoria. *Praesentium latores pro sua devotione, &c.*
 Praeceptum eunte Ordinatore in patrimonio. *Salubri providenti, &c.*
 Item aliud eunte Rectore in patrimonio. *Quoniam in ordinando, &c.*

P A R S I. ccxlv

Colonis & familiae massarum, live fundorum, in provincia illa constitutae. *Ad sollicitudinem vot illius sedis nostrae, &c.*
 Praeceptum commendatitium eunte Rectore in patrimonio, ad Judicem Provinciae. *Qui in actione positus, &c.*
 Item ad Patricium. *Qui illos protegit, &c.*
 Item ad Episcopos. *Illi Notario sanctae nostrae Ecclesiae, &c.*
 De ordinatione Pontificis. *Psallunt secundum consuetudinem, &c.*
 De electione Pontificis ad Principem. *Cum non sine divinae, &c.*
 Nuntius ad Exarchum de transitu. Superscriptio. *Domino excellentissimo. Novit humanis rebus, &c.*
 Iudicibus Ravennae. Superscriptio. *Domino eminentissimo. Si beneficia, &c.*
 Ad Apocrisarium Ravennae. Superscriptio: *Dilectissimo fratri .... Dudum obitum, &c.*
 Praeceptum de concedendo Monasterio. *Convenit Apostolico, &c.*
 Item aliud. *Semper in religiosis, &c.*
 Praeceptum de concedendo Xenodochio. *Potentium desideriis, &c.*
 Item aliud. *Qui in commissis sibi, &c.*
 Praeceptum de Praepositatu. *Quantum nos fidelium, &c.*
 Praeceptum, quando fiet absens Subregionarius, ac Regionarius: *Qui in commissis, &c.*
 Praeceptum, quando laicus tonsuratur, & fit Regionarius. *Quos bonae vitae. &c.*
 Praeceptum de concedendo puero in Monasterio. *Nihil credimus minui, &c.*
 Praeceptum de concedendo puero. *Exemplo pastoralis benignit. &c.*
 Promissio fidei Episcopi. *In nomine Domini, &c. Promitto, &c. Ego, &c.*
 Cautio Episcopi. *In nomine Domini Dei salvatoris nostri, &c.*
 Indiculum Episcopi. *In nomine Domini. Imperante, &c.*
 Indiculum Episcopi de Langobardia. *In nomine Domini, &c.*
 Privilegium Monasterii in alia provincia constituti. *Si semper sint, &c.*
 Decretale, quod legit Diaconus, quando Episcopus discutitur. *Destitutis, &c.*
 Item aliud, quod legit Diaconus. *Electio, in qua, &c.*
 Item aliud ejusdem. *Desideria venerandorum canonum, &c.*
 Praeceptum aliud de concedendo puero. *Credimus ad augmentum, &c.*

De-

ccxlvj   DISSERTATIO II.

Decretum Pontificis . *Inter caetera, quae summae divinitatis, &c.*
Indiculum Pontificis . *Ille misericordia Dei Diaconus & ele-*
ctus, &c.

Sub hoc capite continentur alia duo sine titulo .

Primum continet professionem fidei . *Ille Episcopus sanctae Ca-*
tholicae, &c.

Ad hoc Apostolicae sedis officium, dilectissimi filii, &c.

Alterum continet sermonem, sive alloquium . *Ille Episcopus san-*
ctae Catholicae, &c.

Hodierni diei festiva jucunditas invitat nos, dilectissimi, &c.

Diversa privilegia Apostolicae auctoritatis . *Ille Episcopus servus*
servorum, &c.

Privilegium Monasterii . *Credita speculationis impellimur, &c.*

Privilegium . *Spirituum praemiorum munificentia, &c.*

Privilegium . *Cum magna nobis sollicitudine insistit cura, &c.*

Privilegium . *Convenit Apostolico moderamini, &c.*

Item Privilegium . *Tanto plus Ecclesiasticae res, &c.*

Aliud Privilegium . *Divina nos saluberrima praecepta, &c.*

Privilegium . *Cum pia desiderium voluntatis, &c.*

Prologum judicatum Privilegii . *Dum pro exequendis justitiae, &c.*

Privilegium de Diaconiis . *Dum pro adipiscendis, &c.*

Privilegium . *Supernae miserationis respectu, &c.*

Privilegium . *Summam gerentes sollicitudinem, &c.*

Privilegium confirmationis . *Quaeque intuitu pietatis gerimus, &c.*

Privilegium . *Cum exarandis Dei laudibus, &c. usque ad ea ver-*

ba, cum propriis congregationibus, quae regulariter in Psalmis.
Caetera desunt ; nihil autem praeter ultimum illud folium deesse videtur .

In codice nostro MS. sic legitur .

Incipit superscriptio ad Principem . *Domino piissimo, &c.*

Superscriptio ad Augustam . *Dominae piissimae filiae, &c.*

Superscriptio ad Patritium . *Domino excellentissimo, &c.*

Subscriptio ad Comitem Imperialis obsequii, & Exarchum . *Inco-*
lumentem excellentiam, &c.

Super-

P A R S I. ccxlvij

- Superfcriptio ad Confulem. *Domino eminentiffimo filio*, &c.
- Superfcriptio ad Regem.
- Superfcriptio ad Patriarcham. *Dilectiffimo fratri*, &c.
- Superfcriptio ad Epifcopum forenfem. *Dilectiffimo nobis*, &c.
- Superfcriptio ad Archiepifcopum Ravennae. *Reverendiffimo, & fanctiffimo fratri*, &c.
- Superfcriptio ad Epifcopum, *ut fupra*, &c.
- Superfcriptio ad Presbyterum, Diaconum, Primicerium, & Secundicerium. *Dilectiffimo filio*, &c.
- Subfcriptio constituti. *Ill. Epifcopus sanctae Ecclefiae*, &c.
- Decretum de electo Epifcopo, quod leget Notarius Regionarius. *Domino fancto merito*, &c.
- Decretale, quod legit Diaconus designato Epifcopo. *Domino beatiffimo Papae*, &c.
- Item aliud. *Defiderio facile credimus*, &c.
- Item aliud. *Pafehalis feftivitas*, &c.
- Synodale, quod accipit Epifcopus. *Clero, Ordini, & Plebi confiftenti*, &c.
- Formata, quam accipit Epifcopus. *Ill. Presbyteris, Diaconibus*, &c.
- Synodale, ut Epifcopus alterius civitatis in alia Ecclefia poffit incardinari. *Clero, Ordini, & Plebi*, &c.
- Praeceptum de adunandis Ecclefiis. *Postquam hoftilis impietas*, &c.
- Petitio dedicationis oratorii. *Domino fancto, & beatiffimo Patri Patrum*, &c.
- Refponfum oratorii dedicandi. *Petitoria Ill. nobis infinuacione fuffegit*, &c.
- Refponfum de fperandis fanctuariis. *Sanctuaria beati Ill. oblata petitione*, &c.
- De dandis fanctuariis. *In oratorio ab Ill. conftructo*, &c.
- De dando beneficio Angeli. *Beneficia fancti Archangeli*, &c.
- Refponfio de dedicando oratorio intra Monafterium Monachorum. *Religiofis defideriis*, &c.
- De recondendis reliquiis intra Monafterium. *Religiofis defideriis*, &c.
- De recondendis reliquiis intra Epifcopium. *Quoniam dilectio tua*, &c.
- Petitio Epifcopi. *Ad laudem summi certum eft pertinere Pontificis*, &c.

Item

ccxlviii DISSERTATIO II.

- Item responsum. *Basilicam, quam dilectio tua, &c.*
 Item responsum. *Ill. in Ill. solo sibi concesso, &c.*
 Item responsum. *Petitionem dilectionis tuae, &c.*
 De altari dedicando. *Relationis tuae, &c.*
 De recondendo corpore Sanctorum. *Ille filius noster Ill. &c.*
 Basilica, quae post incendium reparatur. *Basilicam, quam in castro Ill. &c.*
 Basilica, quae post ruinam juxta ipsam constructa est. *Quoniam beati Ill. &c.*
 Petitio de dedicando Baptisterio. *Votiva solemnitas animorum exigit, &c.*
 Responsum dedicandi Baptisterii. *Filius noster in fundo Ill. &c.*
 Item responsum. *Petitoria Ill. nobis suggessit insinuatione, &c.*
 Privilegium. *Quoniam semper sunt, &c.*
 Praeceptio de sancto mutando loco. *Quamquam rei commutatio, &c.*
 Praeceptum auctoritatis de faciendis chartulis. *Quaecumque ad Ecclesiasticarum rerum locationes, &c.*
 Item aliud de faciendis chartulis. *Quamvis ea, quae legaliter geruntur, &c.*
 Praeceptum de commutando mancipio. *Constat strenuitatem tuam, &c.*
 Item aliud de commutando mancipio. *Abbas Monasterii Ill. &c.*
 Praeceptum de donando puero. *Nihil sibi subtrahit, &c.*
 Item praeeptum de concedendo puero. *Exemplo pastoralis benignitatis, &c.*
 Item praeeptum de concedendo puero. *Credimus ad augmentum, &c.*
 Praeceptum libertatis. *Domino credimus Deo nostro, &c.*
 Episcopo de ordinando Presbytero. *Presbyter, qui Basilicae, &c.*
 De ordinando Presbytero. *Filius noster Ill. postulavit, &c.*
 Invitatoria ad Episcopum in natali Papae. *Dei nostri misericordia favente, &c.*
 Excusatoria. *Scripta fraternitatis tuae, &c.*
 Excusatoria, quando Episcopus infirmatur. *Et natalis nostri festivitas, &c.*
 De Usu pallii. *Si pastores ovium, &c.*
 Item aliud. *Officium Sacordotis adsumere, &c.*
 Item aliud. *Pallii usum, quem, &c.*

Item

P A R S I . cexlix

Item aliud Episcopis Siciliae . *Apostolicae sedis benevolentia , &c.*
 Tractoria . *Ecclesiasticae causae , &c.*
 Item Tractoria . *Praesentium latorum , &c.*
 Praeceptum eunte Ordinatore in patrimonium . *Salubri provi-*
dentia , &c.
 Item aliud fundi Reſtori . *Quoniam in ordinando , &c.*
 Colonis & familiae massarum , sive fundorum , in provincia
 constitutae . *Ad sollicitudinem vos Ill. &c.*
 Praeceptum ad commendationem euntis Reſtoris in patrimonium ,
 ad Judicem provinciae . *Qui in actione positus , &c.*
 Ad Patricium provinciae . *Qui illa protegit , &c.*
 Item ad Episcopos . *Notario Ill. sanctae nostrae Ecclesiae , &c.*
 De ordinatione Pontificis . *Psallunt secundum consuetudinem ,*
&c.
 De electione Pontificis ad Principem . *Cum non sine divinae mi-*
sericordiae nutu , &c.
 Nuntius ad Exarchum de transitu Pontificis . Superſcriptio . *Do-*
mino excellentissimo . Quanquam non sine gravi gemitu , &c.
 De electione Pontificis ad Exarchum . Superſcriptio . *Domino ex-*
cellentissimo . Novis humanis rebus , &c.
 Ad Archiepiscopum Ravennae . Superſcriptio . *Domino sanctis-*
simo . Inter caetera , quae summae divinitatis consilio , &c.
 Judicibus Ravennae . Superſcriptio . *Domino excellentissimo . Si*
benefacta , &c.
 Ad Apocriſarium Ravennae . Superſcriptio . *Dilectissimo fratri .*
Dudum obitum , &c.
 Incipit decretum de electione Pontificis . *Inter caetera , quae*
summae divinitatis , &c.
 Indiculum Pontificis . *In nomine Domini Dei Salvatoris no-*
stri , &c.
 Item alia professio fidei . *Ill. Episcopus : Hoc Apostolicae sedis*
officium , &c.
 Item alia . *Ill. Episcopus . Hodiernae diei festiva iocunditas , &c.*
 Promissio fidei Episcopi . *In nomine Domini , &c. promitto ego*
Ill. Episcopus , &c.
 Cautio Episcopi . *In nomine Domini , &c. promitto ego Ill. Epi-*
scopus , &c.
 Indiculum Episcopi de Langobardia . *In nomine Domini , &c.*
promitto ego Ill. Episcopus , &c.

cc1   **DISSERTATIO II.**

Diverſa privilegia Apoſtolicae auctoritatis. *Si quis autem, quod non optamus, &c.*

Privilegium Monafterii. *Creditaſque ſpeculationis impellimur cura, &c.*

Item privilegium. *Spiritualium praemiorum munificentiam, &c.*

Item privilegium. *Cum magna orbis ſollicitudine, &c.*

Item privilegium. *Convenit Apoſtolico moderamini, &c.*

Item privilegium. *Tanto plus Eccleſiaſticae res, &c.*

Item privilegium. *Divina nos, ac ſaluberrima praecepta, &c.*

Item privilegium. *Cum pia deſiderium voluntatis, &c.*

Prologus in Judicatum. *Cum pro exequendis juſtitiae, &c.*

Privilegium. *Convenit Apoſtolico moderamini, &c.*

Item aliud. *Semper religioſis, &c.*

Privilegium Monafterii in alia provincia. *Si ſemper ſunt concedenda, &c.*

Praeceptum de concedendo Xenodochio. *Potentium deſideriis, &c.*

Item aliud. *Qui in commiſſis ſibi, &c.*

Praeceptum de Praepoſitura. *Quantum nobis fidelium, &c.*

Praeceptum, quando Clericus fiet abſens. *Qui in commiſſis ſinceriter, &c.*

Praeceptum, quando laicus tonſuratur, & fit Regionarius. *Quos bonae vitae opinio, &c.*

Praeceptum de concedendo puero in Monafterio. *Nihil credimus minus, &c.*

Privilegium Diaconias. *Dum pro adipiſcendis, &c.*

Item privilegium. *Supernae miſerationis reſpectu, &c.*

Item privilegium. *Summam gerentes ſollicitudinem, &c.*

Privilegium firmationis loci. *Quaecumque intuitu pietatis, &c.*

Privilegium, quando ſuo proprio loco conceditur. *Dum magna nobis cura, &c.*

Privilegium ad confirmationem Monafterii. *Deſiderium, quod ad religioſum, &c.*

Privilegium, quando loca, quae ablata ſunt a Monafterio, in uſus priſtinos reſtituuntur. *Divinae praeceptiones monent, &c.*

Securitas. *Juſtitiae conſentaneum, &c.*

Securitas. *Conſtat magnitudini, &c.*

Epistoſola ad Episcopum adhortandum. *Miratur nimis, &c.*

Epistoſola conſolatoria. *Apoſtolici ſermonis ſumentes principium, &c.*

Episto-

Epistola vocatoria. *Dilectissimis fratribus.*

Si tanta est, quanta hic exhibetur, utriusque exemplaris discrepantia, si tanta etiam utriusque propria perturbatio, fuit, opinor, necesse, ex ea confusione evadere, & naturam sequi ducem, quae & singulis titulis ordinem tribuit, & ad quae capita sint quique revocandi, praemonstrat: idque praestitimus, nisi fallor, probabiliter, capitibus septem, quae exposita sunt, complexi.

Ea porro confusio nihil detrahit de pretio libri, quandoquidem antiquae omnes fere collectiones ejusmodi rerum hoc vitio laborant. *Marculphi* formulae vix habent quidquam ordinis, vix codices Canonum, sive qui Ecclesiae universae vulgo dicuntur, sive qui Romanae. In eo certe, qui nuper editus est, (1) & pro antiquissimo suppositus, nullus fere est ordo temporis, non magnus rerum delectus, indocta nonnumquam titulorum ratio, ut videatur merito, quod ait Editor, pag. 670. 11. tom. *Rudior imperiti consarcinatoris opera.*

Haecenus *Garnerius* praefabatur a. 1679. Vide P. III.

(1) A *Quesnello* scilicet T. II. oper. S. LEONIS M.; de quo vide *Ballerinius* in nova eorumdem operum editione.

P A R S I I.

De HOLSTENIANA Libri Diurni Editione.

I.

Udivimus dicentem *Garnerium*, se primum A. MDCLXXX. in lucem huncce libellum producere; neque ea vana quaedam fuit hominis sibi praeter veritatem plaudentis gloriatio. Ignoravit enim ille HOLSTENIANAM, quae diligentissima severitate suppressa fuerat, editionem. Atque hujus editionis historiam plures postea adtigerunt; sed multa sive monumentorum inopia, sive imprudenti amore brevitatís reticuerunt, aut etiam in graves errores prolapsi sunt. Eam ergo retexamus.

II. Exstabat *Romae* vetustus libri Diurni membraneus Codex in 8. venerandae cujusdam antiquitatis: octingentorum annorum *Mabillonius* vocat. *Petrus de Marca Lib. 1. de Conc. cap. IX. §. 7.*, atque *Antonius Arnaldus* in venenato illo Libro, qui a. MDCLXVI. *Monasterii* prodiisse fertur, inscripto: *Recueil de diverses Pieces concernant les Censures de la faculté de Paris pag. 71.* codicem hunc Bibliothecae *Vaticanae* falso adscripserunt. Erat is Codex *Cisterciensium* Monachorum, qui ad *S. Crucis in Hierusalem* Bibliothecam etiamnum servant, aliis quoque MSS. Libris (vide sis *Bonae* Cardinalis Epistolae pag. 212. & 365.) commendabilem. Praeerat Monasterio Abbas doctissimus, qui *Ferdinandi Ughellii* praeceptor fuerat, *Hilarion (Schocpfflini Hilarius) Rancatus*. Vidisse apud hunc Diurni Codicem *Leonem Allatium* scribit *Caveus*, quem errantem cum *Job. Alberto Fabricio Bibl. Med. & inf. Latin. T. II. p. 39.* sequutus & ego sum in *Bibliotheca historiae litterariae* Pisauri edita *T. I. P. II. p. 526.* Qui vidit, magnus ille Librorum helluo fuit *Lucas Holstenius*. Studio igitur incensus exscribendi Libri, cujus pretium nemo erat, qui penitus nosset, a *Rancato* petiit, ut sibi praestantissimum Codicem utendum ad brevissimum temporis spatium daret. *Rancatus* nonnihil repugnans tandem se amici doctissimi precibus dedit: *Holstenius* autem librum, ut *Mabillonius*, aliique passim narrant, una nocte describendum curavit.

III. Tunc

III. Tunc enimvero de libro illustrando, edendoque cogitare is coepit. Inaudierat autem alterum magnae antiquitatis exemplum *Lutesiae Parisiorum* in *Claromontano* Collegio apud Cl. *Sirmondum* exstare. Cardinalis igitur *Francisci Barberinii* auctoritate, & litteris effecit a. MDCXLVI, ut *Sirmondus Claromontanum* Codicem ad Urbem mitteret. Constant haec ex ipsius *Sirmondi* litteris, quae etiam *Holstenium Parisios* illum Codicem remisisse nos docent. Ad ius *Sirmondianorum* operum Tomum IV. *Parif. edit. p. 685. seq. & 701.* *Sirmondiano* tamen Codice usus *Holstenius* non est, *Romano*, quem vel altero puriorem habuit, vel ad amoliendas apud *Romanos* censores editionis, quam animo conceperat, difficultates opportunior habuit, contentus.

IV. Ac reapse opus non multo post praelo commisit. Apud *Cajetanum Marintum* mihi longe amicissimum, atque eruditissimum Vaticani Cartophylacii praefectum, cujus in me benevolentiam, atque in optimarum disciplinarum cultores studium nunquam satis praedicabo, impressum vidi *Vaticanum Holsteniani* operis exemplum in 8. nemini, quod sciam, haecenus notum. Unus titulus editus non est, sed *Holstenii* ipsius manu adscriptus. Illum reddo: *Diurnus Pontificum, sive vetus Formularium, quo S. Ro. Ecclesia ante annos M. utebatur. Lucas Holstenius edidit cum Notis. Romae typis Lud. Griniani MDCL.* 8. Duo porro hinc discimus, de quibus ne γεῦ quidem apud eos, qui de Diurno Libro egerunt. Alterum est, editionem jam a. MDCCL. adornatam fuisse: alterum, non debuisse tamen sine Auctoris notis opus prodire. Notae quidem absunt; sed illas vir oppido doctus qua erat exquisitissima eruditione parabat; magnamque illarum partem in tumultuarias schedas retulerat, opportuniore mox tempore ordinatius componendam, augendam, elimandam. Exstant nunc illae autographa *Holstenii* manu in opulentissima litteraria gaza, quam Principis Eminentissimi *Francisci Xaverii de Zelada* S. R. E. Bibliothecarii aedes ostentant; earum vero apographum, quem antea appellavi, *Marinius* meus servat. Quare nobis *Johanne* Card. *Bona* licet esse aliquanto felicioribus; ille enim, uti mox videbimus, post *Holstenii* obitum, quas promiserat, notas nullibi inventas esse testatus est; nos vero earum si non perfectionem, at conatum tamen, atque adumbrationem habemus.

V. Cur

V. Cur porro notas suas *Holstenius* adeo non perfecit, ut omnem earum cogitationem abjecisse videatur, causa difficultates fuisse, in quas operis editionem *Romae* incurrere animadvertibat. Benignioris interea aliquid spei videretur optimo viro adfuisse, si titulum, quo *Holstenianus* liber nunc vulgatus factus, praenotatur, editis jam foliis a Typographo adponi ipse editor curasset. Est is hujusmodi: *Liber diurnus Romanorum Pontificum ex antiquissimo Codice MS. nunc primum in lucem editus Romae typis Josephi Vannacci (Josiam Vannacejum Schoepflinus perperam vocat) MDCLVIII (non MDCLX, quod ex Hoffmanno legitur in Davidis Clement. Bibliotheca curiosa T. IX. p. 65. & ex Tentzelio apud Fabricium in laudata Bibliotheca Med. & inf. Latinit.)* Ad librum quod adinet, praeter monitum, de quo in notis, textus iisdem omnino foliis constat, quibus exemplum a. MDCL. jam editum, ad paginam 224. Hinc vero ad paginam 231. quae hujus exempli extrema est, quum 232. primum claudat, magnum discrimen inter utrumque exemplum intercedit, nec sine duobus, iisque insignibus erratis, quorum alterum typographo verti non difficile potest, alterum, cui tribuam, non satis compertum habeo. Nam quum littera P. notari postremus (utar *Baluzii* verbo) oeternio debuisset, quemadmodum in primo illo a. MDCL. exemplo, typorum vitio littera O iteratur. Praeterea caput CVII, in quo *Privilegium ad confirmationem monasterii*, CVIII. inscribitur, uti & CIX. quod CVIII. praenotandum erat. Contra in primo a. MDCL. impresso Codice capituli CVIII. titulus vitiose numerum CVII. exhibet; caput autem CIX. privilegium in exemplo a. MDCLVIII. penitus praetermissum suppeditat, idque ex MS. Codice, quem qui *Holstenianam* editionem ob oculos non habuit *Mabillonius*, quum consuluisse, illud inter *Garneriani* diurni supplementa vulgavit. Igitur non dubitandum, quin in a. MDCLVIII. exemplo extremus oeternio postea ad antiquiora edita operis folia adcesserit: quoniam vero id consilio, & an ab *Holstenio* ipso factum sit, in tertia hujus dissertationis parte opportunius aperiam.

VI. Utrobique autem (quod scire e legentium re est) sub initium idem capitulum *συλλαβος* praefigitur, MS. quidem Codicis verbis expressus, sed alio, quam qui in illo nullus fere servatus fuerat, ordine ab *Holstenio* dispositus. Dabo heic illum cum *Garnerianae* editionis ordine collatum, *Hol-*

*Holsteniani Diurni Index**Garner. Diurni Index***I. INDICVLVS EPISTOLAE
FACIENDAE,****I.**

*in quo variae superscriptiones, &
subscriptioes ad Principem, Augu-
stam, Patricium, Comitem, Con-
sulem, Patriarcham, Episcopum,
& alios.*

DE ORDINATIONE PONTIFICIS.**II. Nuntius ad Exarchum de transitu
Pontificis.**

II. 1.

III. De electione Pontificis ad Principem.

II. 3.

IV. De electione ad Exarchum.

II. 4.

V. Ad Archiepiscopum Ravennae

II. 5.

VI. Ad Iudices Ravennae.

II. 6.

VII. Ad apocrisarium Ravennae.

II. 7.

VIII. Ad diversos episcopos.*omittit***IX. Decretum electionis Pontificis.**

II. 2.

X. Indiculus Pontificis electi.

II. 9. (a)

XI. Professio fidei electi.

II. 9. (b)

XII. Adlocutio plebis.

II. 9. (c)

DE ELECTIONE, POSTVLATIONE,

& consecratione episcoporum.

**XIII. Decretum de electo episcopo, quod
legit Notarius regionarius.**

III. 1.

**XIV. Decretale, quod legit Diaconus de-
signato episcopo.**

III. 3.

XV. Item aliud.

III. 4.

XVI. Item aliud.

III. 5.

**XVII. Decretale, quando episcopus di-
scutitur, quod legit Diaconus.***omittit*

XVIII. Item

*Holsteniani Diurni Index**Garner. Diurni*

XVIII. <i>Item aliud, quod legit Diaconus.</i>	<i>omittit</i>
XIX. <i>Item aliud ejusdem.</i>	<i>omittit</i>
XX. <i>Promissio fidei episcopi.</i>	III. 6.
XXI. <i>Cautio episcopi.</i>	III. 7.
XXII. <i>Indiculus episcopi.</i>	III. 8. (a)
XXIII. <i>Indiculus episcopi de Langobardia.</i>	III. 8. (b)
XXIV. <i>Synodale, quod accipit episcopus.</i>	III. 9.
XXV. <i>Formata, quam accipit Episcopus.</i>	III. 10.
XXVI. <i>Synodale, ut episcopus alterius civitatis in alia ecclesia possit incarnari.</i>	III. 4.
XXVII. <i>Præceptum de visitanda ecclesia destituta episcopo.</i>	<i>omittit</i>
XXVIII. <i>Item clero, ordini, & plebi, de quo supra.</i>	<i>omittit</i>
XXIX. <i>De adunandis ecclesiis.</i>	III. 12.
XXX. <i>De usu pallii.</i>	IV. 1.
XXXI. <i>Item aliud.</i>	IV. 2.
XXXII. <i>Item aliud.</i>	IV. 3.
XXXIII. <i>Item aliud episcopis Siciliae.</i>	IV. 4.

DE OFFICIO ET FUNCTIONIBUS

episcoporum.

XXXIV. <i>Petitio dedicationis basilicae.</i>	V. 3.
XXXV. <i>Petitio episcopi de dedicando basilicam.</i>	V. 11.
XXXVI. <i>Responsum dedicandae ecclesiae.</i>	<i>omittit</i>
XXXVII. <i>Item responsum.</i>	<i>omittit</i>
XXXVIII. <i>Item responsum.</i>	V. 12.
XXXIX. <i>Item responsum.</i>	V. 14.
XL. <i>De recondendo corpore sanctorum.</i>	V. 16.
XLI. <i>Basilica, quae post incendium reparatur.</i>	V. 17.

Holsteniani Diurni Index

Garner. Diurni Index

XLII. <i>Basilica, quæ post ruinam juxta ipsam constructa est.</i>	V. 18.
XLIII. <i>Responsum oratorii dedicandi.</i>	V. 4.
XLIV. <i>Responsum de dedicando oratorio intra monasterium monachorum.</i>	V. 8.
XLV. <i>Item responsum.</i>	V. 13.
XLVI. <i>De recondendis reliquiis intra monasterium.</i>	V. 9.
XLVII. <i>De recondendis reliquiis intra episcopium.</i>	V. 10.
XLVIII. <i>Episcopo de levandis sanctuariis.</i>	omittit
XLIX. <i>Responsum super dandis sanctuariis.</i>	V. 5.
L. <i>De dandis sanctuariis.</i>	V. 6.
LI. <i>De dandis beneficiis sancti Angeli.</i>	V. 7.
LII. <i>De altare dedicando.</i>	V. 15.
LIII. <i>Petitio de dedicando baptisterio.</i>	V. 19.
LIV. <i>Responsum dedicandi baptisterium.</i>	V. 20.
LV. <i>Item responsum.</i>	V. 21.
LVI. <i>Episcopo de ordinando presbytero.</i>	V. 1.
LVII. <i>Item de ordinando presbytero.</i>	V. 2.
LVIII. <i>Invitatoria ad episcopum in natale Papæ.</i>	III. 13.
LIX. <i>Excusatoria.</i>	III. 14.
LX. <i>Excusatoria, quando episcopus infirmatur.</i>	III. 15.
LXI. <i>Epistola ad episcopum adhortandum.</i>	III. 16.
LXII. <i>Epistola consolatoria.</i>	III. 17.
LXIII. <i>Evocatoria.</i>	III. 2.
LXIV. <i>Tractoria.</i>	VI. 9.
LXV. <i>Tractoria.</i>	VI. 10.

PRAECEPTA DIVERSA
DE LOCIS SACRIS

• officii ecclesiasticis.

LXVI. Praeceptum de concedendo monasterio.	VII. 10.
LXVII. Item aliud.	VII. 11.
LXVIII. Praeceptum de concedendo Xenodochio.	VII. 13.
LXIX. Item aliud.	VII. 14.
LXX. Praeceptum de praepositu.	VII. 15.
LXXI. Praeceptum, quando sit absens subregionarius, ac regionarius.	VI. 2.
LXXII. Praeceptum, quando laicus tonsuratur, & fit regionarius.	VI. 1.

DE PATRIMONIIS ECCLESIAE.

LXXIII. Praeceptum cuncti ordinatori in patrimonium.	VI. 3.
LXXIV. Item aliud cuncti rectori in patrimonium.	VI. 4.
LXXV. Colonis, & familiae massarum, sive fundorum in provincia illa constitutae.	VI. 5.
LXXVI. Praeceptum commendatitium cuncte rectore in patrimonium ad Judicem provinciae.	VI. 6.
LXXVII. Item ad Patricium provinciae.	VI. 7.
LXXVIII. Item ad episcopos.	VI. 8.
LXXIX. Praeceptum de commutando loco.	VI. 13.
LXXX. Praeceptum auctoritatis de faciendis chartulis.	VI. 11.

LXXXI. Item

P A R S I I cclix

Holsteniani Diurni Index

Garner. Diurni Index

LXXXI. <i>Item aliud de facienda chartula:</i>	VI. 12.
LXXXII. <i>Praeceptum de commutando mancipio.</i>	VI. 14.
LXXXIII. <i>Item rectori de commutando mancipio.</i>	VI. 15.
LXXXIV. <i>Praeceptum de donando puero.</i>	VI. 16.
LXXXV. <i>Praeceptum de concedendo pue- ro in monasterio.</i>	VII. 16.
LXXXVI. <i>Praeceptum de concedendo pue- ro.</i>	VI. 17.
LXXXVII. <i>Praeceptum aliud de conce- dendo puero.</i>	VI. 18.
LXXXVIII. <i>Praeceptum libertatis.</i>	VI. 21.
LXXXIX. <i>Securitas.</i>	VI. 19.
XC. <i>Securitas.</i>	VI. 20.

DIVERSA PRIVILEGIA APOSTOLICAE

auctoritatis

XCI. <i>Privilegium monasterii.</i>	VII. 1.
XCII. <i>Privilegium monasterii in alia provincia constituti.</i>	VII. 12.
XCIII. <i>Privilegium monasterii.</i>	<i>omittit</i>
XCIV. <i>Privilegium monasterii.</i>	VII. 3.
XCV. <i>Privilegium.</i>	VII. 4.
XCVI. <i>Privilegium.</i>	VII. 5.
XCVII. <i>Privilegium.</i>	VII. 6.
XCVIII. <i>Item privilegium.</i>	VII. 7.
XCIX. <i>Aliud privilegium.</i>	VII. 8.
C. <i>Privilegium.</i>	VII. 9.
CI. <i>Prologus.</i>	VII. ante 1
CII. <i>Privilegium de diaconiis.</i>	VII. 17.
CIII. <i>Privilegium.</i>	VII. 18.
CIV. <i>Privilegium.</i>	VII. 19.

cclx DISSERTATIO II.

<i>Holsteniani Diurni Index</i>	<i>Garner. Diurni Index</i>
CV. Privilegium confirmationis loci.	VII. 20.
CVI. Privilegium, quando suo proprio loco conceditur.	VII. 25.
CVII. Privilegium ad confirmationem monasterii.	VII. 22.
CVIII. Privilegium, quando loca, quae ablata sunt, suo monasterio in usu pristino restituuntur.	VII. 23.
CIX. Privilegium.	omit. ; sed etiam, omit. HOLSTEN. in exemplo an. MDC-LVIII.

EXPLICIT INDEX CAPITVM.

VII. Quoniam vero *Holsteniani* Diurni ordinem cum *Garneriano* contendere, antequam progredior, non abs re erit, capitulum, quae in utroque continentur, prima verba (additis quoque, ubi eadem in pluribus capitibus occurrant, extremis) alphabeti serie exhibere. Sic enim & quae apud alterutrum desiderantur, internoscere, & alterum cum altero variarum lectionum expiscandarum causa si libuerit, conferre facilius erit.

	HOLSTEN.	GARNER.
<i>Ad augmentum</i>	34	V. 3.
<i>Ad laudem Apostolatus</i>	13.	III. 1.
<i>Ad laudem summi</i>	35.	V. 11.
<i>Ad sollicitudinem</i>	75.	VI. 5.
<i>Apostolicae sedis</i>	33.	IV. 4.
<i>Apostolico sermone</i>	62.	III. 17.
<i>Basilicam, quam dilectio tua in honorem Sancti</i>	36.	omitit
<i>Basilicam, quam dilectio tua in honore Beatorum</i>	38.	V. 12.
<i>Basilicam, quam in castro</i>	41.	V. 17.
<i>Constat nos magnitudini vestrae</i>	90.	VI. 20.
		Con-

P A R S I I

cclxj

	HOLSTEN.	GARNER
<i>Constat strenuitatē tuam</i>	82.	VI. 14.
<i>Convenit Apostolico moderamini . . . firmiter subsistere</i>	66.	VII. 10.
<i>Convenit Apostolico moderamini . . . permanere temporibus definimus.</i>	97.	VII. 6.
<i>Credimus ad augmentum</i>	87.	VI. 18.
<i>Creditaē speculationis</i>	94.	VII. 3.
<i>Cum in exarandis</i>	109. in primo a. MDCL. exemplo. Om. in altero	omittit
<i>Cum magna nobis</i>	96.	VII. 5.
<i>Cum non sine divinae misericordiae nutu</i>	3.	II. 3.
<i>Cum piae</i>	100.	VII. 9.
<i>Cum summae</i>	93.	omitt.
<i>Dei nostri misericordia</i>	58.	III. 13.
<i>Desideria, quae</i>	19.	omitt.
<i>Desiderio facile credimus</i>	15.	III. 4.
<i>Desiderium, quod</i>	108.	VII. 22.
<i>Destitutis Ecclesiis</i>	17.	omitt.
<i>Dilectionem vestram</i>	omitt. Titulum tamen dat 63.	III. 2.
<i>Dilectissimam Fraternitatem</i>	8.	omitt.
<i>Divina nos</i>	99.	VII. 8.
<i>Divinae praeceptionis</i>	108. in primo a. MDCL. exemplo: 109. in altero	VII. 23.
<i>Domino credimus Deo</i>	88.	VI. 21.
<i>Dudum obitum</i>	7.	II. 7.
<i>Dum magna nobis</i>	106.	VII. 25.
<i>Dum pro adipiscendis</i>	102.	VII. 17.
<i>Dum pro exequendis</i>	101.	VII. ante 1.
<i>Ecclesiasticae causae</i>	64.	VI. 9.
		Ele.

	HOLSTEN.	GARNER.
<i>Electio, in qua</i>	18.	<i>omitt.</i>
<i>Et Natalis Nostri</i>	60.	III. 15.
<i>Et temporis</i>	26.	III. 11.
<i>Exemplo Pastoralis benignitatis</i>	86.	VI. 17.
<i>Filius noster Ill. postulavit</i>	57.	V. 2.
<i>Hodiernae diei</i>	12.	II. 9. (c)
<i>Ill. Abbas Monasterii</i>	83.	VI. 15.
<i>Ill. Beneficia</i>	51.	V. 7.
<i>Ill. Episcopus sanctae Catholicae</i>	11.	II. 9. (b)
<i>Ill. Filius noster in fundo</i>	54.	V. 20.
<i>Ill. Filius noster suis</i>	40.	V. 16.
<i>Ill. Misericordia Dei</i>	10.	II. 9. (2)
<i>Ill. Notario sanctae nostrae Ecclesiae</i>	78.	VI. 8.
<i>Illo in oratorio</i>	50.	V. 6.
<i>Ill. Petitorii nobis insinuatione .... reverentia collocabis</i>	43.	V. 4.
<i>Ill. Petitorii nobis insinuatione .... illis maculae delectantur</i>	55.	V. 21.
<i>Ill. Sanctuaria Beati</i>	49.	V. 5.
<i>Ill., & Ill. in solo sibi concesso</i>	45.	V. 13.
<i>Inter cetera .... erga vestram praesularem sanctitatem dilatetur</i>	5.	II. 5.
<i>Inter cetera ... seu civitonicis subscripserunt</i>	9.	II. 2.
<i>Inter cetera salubris</i>	21.	III. 7.
<i>Justitiae consentaneum</i>	89.	VI. 19.
<i>Miramur nimis</i>	61.	III. 16.
<i>Nihil credimus</i>	85.	VII. 16.
<i>Nihil sibi subtrahit</i>	84.	VI. 16.
<i>Noverit fraternitas tua</i>	48.	<i>omitt.</i>
<i>Novit humanis rebus</i>	4.	II. 4.
<i>Obitum Ill. Episcopi directa relatio</i>	27.	<i>omitt.</i>
		<i>Obla-</i>

P A R S I I . . . celxiiij

	HOLSTEN.	GARNER.
<i>Oblationem dilectionis tuae</i>	37.	<i>omitt.</i>
<i>Officium Sacerdotis</i>	30.	IV. 2.
<i>Pallii usum</i>	32.	IV. 3.
<i>Paschalis festivitas</i>	46.	III. 5.
<i>Per Karissimum nostrum</i>	25.	III. 10.
<i>Petentiam desiderii</i>	68.	VII. 13.
<i>Petitionem dilectionis tuae</i>	39.	V. 14.
<i>Pontificii vestri</i>	14.	III. 3.
<i>Postquam hostilis</i>	29.	III. 12.
<i>Praesentium latores</i>	65.	VI. 10.
<i>Presbyter, qui Basilicae</i>	56.	V. 1.
<i>Probabilibus desiderii</i>	24.	III. 9.
<i>Promitto Ill. ego talis Episcopus</i>	20.	III. 6.
<i>Promitto ego Ill. Episcopus...</i>		
<i>quod & servare promitto</i>	22.	III. 8. (a)
<i>Promitto ego Ill. Episcopus....</i>		
<i>quod & conservare promitto</i>	23.	III. 8. (6)
<i>Pfallunt</i>	<i>omitt.</i>	II. 8.
<i>Quaecumque ad Ecclesiasticarum</i>		
<i>rerum</i>	80.	VI. 11.
<i>Quaecumque intuitu</i>	105.	VII. 20.
<i>Quamquam rei commutatio</i>	79.	VI. 13.
<i>Quamvis ea</i>	81.	VI. 12.
<i>Quamvis non sine gravi</i>	11.	II. 1.
<i>Quantum nos fidelium</i>	70.	VII. 15.
<i>Qui illos protegit</i>	77.	VI. 7.
<i>Qui in actione</i>	76.	VI. 6.
<i>Qui in commissis sibi fidem</i>	69.	VII. 14.
<i>Qui in commissis sinceriter</i>	71.	VI. 2.
<i>Quoniam beati Ill. Basilicam</i>	42.	V. 18.
<i>Quoniam dilectio tua</i>	47.	V. 10.
<i>Quoniam in ordinando</i>	74.	VI. 4.
<i>Quoniam semper</i>	91.	VII. 1.
<i>Quoniam semper ... particeps</i>		
<i>effici mereatur</i>	<i>omitt.</i>	VII. 2.
<i>Quos bonae vitae</i>	72.	VI. 1.
		<i>Re.</i>

	HOLSTEN.	GARNER.
<i>Relationis tuae</i>	52.	V. 15.
<i>Religionis desideris . . . quid-</i> <i>quid offerri constituit</i>	44.	V. 8.
<i>Religionis desideris . . . cum re-</i> <i>verentia collocabis</i>	46.	V. 9.
<i>Salubri providentia</i>	73.	VI. 3.
<i>Scripta Fraternitatis tuae</i>	59.	III. 14.
<i>Semper Religiosis</i>	67.	VII. 11.
<i>Si beneficia</i>	6.	II. 6.
<i>Si Pastores</i>	30.	IV. 1.
<i>Si semper sunt</i>	92.	VII. 12.
<i>Spirituum praemiorum</i>	95.	VII. 4.
<i>Subscriptio de constituto</i>	1.	I. 12.
<i>Summam gerentes</i>	104.	VII. 19.
<i>Supernae miserationis</i>	105.	VII. 18.
<i>Superscriptio ad Archiepisc. Ra-</i> <i>vennae</i>	1.	I. 9.
<i>Augustam</i>	1.	I. 2.
<i>Comitem</i>	1.	I. 4.
<i>Consulem</i>	1.	I. 5.
<i>Episcopum</i>	1.	I. 10.
<i>Episcopum foren-</i> <i>sem</i>	1.	I. 8.
<i>Patriarcham</i>	1.	I. 7.
<i>Patricium</i>	1.	I. 3.
<i>Presbyterum &c.</i>	1.	I. 11.
<i>Principem</i>	1.	I. 1.
<i>Regem</i>	1.	I. 6.
<i>Tanto plus Ecclesiasticae res</i>	98.	VII. 7.
<i>Vestri antistitis obitum</i>	28.	omitt.
<i>Votiva solemnitas</i>	53.	V. 19.

VIII. Age jam ad *Holstenianae* editionis historiam rever-
tamur. Spes divulgandi operis, in quam vir optimus adductus
fuerat, extenuari in dies coepit, ac ferine evanescere. Prae-
sides moram interponebant; *Holstenum* tamen aequiora exspe-
ctare

etare tempora jubentes . Adcidit autem , ut *Petrus de Marca* A. MDCLX. Kalendis Januariis ad *Holstenium* scriberet, se in ea cogitatione versari , ut peculiarem *de exemptionibus Monachorum* tractatum elucubrari adgrederetur . *Holstenius* porro , qua erat ad juvandos litteratorum virorum labores facili voluntate , ad eum rescribens *sequentibus Kalendis Martiis* , inquit *Baluzius* in notis ad lib. 1. de *Concord. cap. 9. num. 7.* , *similiter duo priora folia , itemque postremum libri diurni , quod in illis exstarent antiquae formulae privilegiorum monasteriis concessorum a Pontificibus Romanis . Haec tria folia , seu potius obterniones , pergit Baluzius , si novo vocabulo uti licet , ego communicavi cum R. P. Philippo Labbaeo , qui ea per satis longum temporis spatium retinuit . Interim excessit e visis Holstenius initio anni sequentis (IV. nonas Februarii , adstantibus morienti amico Clariss. Bollandianis Henschenio , & Papebrochio) . Et mox Coelius Piccolominaeus , Apostolicae tum sedis Nuntius in Gallia , occultans haud dubie consilium suum , uti postea patuit , ea folia recuperavit e manibus Illustriss. Archiepiscopi (de Marca) , neque illa umquam ei restituit . Post mortem itaque Holstenii , quum recuperata essent folia illa , quum certum jam esset , nihil ex illa editione extra vagari , vel alibi exstare , quam Romae , libri diurni editio omnino suppressa est . Non ergo suppressus fuerat liber a. MDCLX , ut Schoepflino incaute excidit , etsi non exire permissus : nec sane Holstenius , si Romanorum fidei Quaestorum auctoritate suppressus jam tum fuisset , de tribus illis foliis ad *Petrum de Marca* mittendis umquam cogitasset . Quod idem de quibusdam ad Rom. Pontificis electionem , ab eoque editam fidei professionem pertinentibus formulis ab *Holstenio* cum *Henschenio* communicatis , & a *Papebrochio* in *Conatu ad Catal. Rom. Pontif. evulgatis* dictum volo . Recolantur , quae contra *Tentzelium* ad *Garnerii* Praefationem supra adnotavi . Immo *Holstenii* diurnum ne suppressum quidem nisi a. MDCLXII. fuisse conjicerem .*

IX. Sed antequam meae hujus conjectationis momenta profero , causa cur *Romani* Praefides tanta cura opus suppresserint , aperienda est . *Suppressionem illam* , inquit heterodoxus *Fabrius loc. cit. , a Curialibus Magistris , & Inquisitoribus factam Romanis , utpote non modo tamquam injustam , & cognitioni Antiquitatis Ecclesiasticae inopportunam , sed contumeliosum quo-*

que in Pontificem, & Ecclesiam Romanam, variis Epistolarum locis exagitat Launojus, effraeni quadam impudentia, dignus propterea quem non solum Tentzelius T. 1. Exercit. select. p. 353. summis laudibus efferret, sed etiam Antonius Reiserus testem, & confessorem veritatis Evangelico-Catholicae (Lutheranicæ scilicet) nobis objiceret, edito ad id Amstelodami libro A. MDCLXXXV. Neque Hoffmannus, de quo infra, ea Launojii loca prætermisit, quasi vero eorum pudere nos debeat, quæ hypercriticus ille plenus inconsideratissimæ, & dementissimæ audaciæ reprehendit. Romanam enimvero Holsteniani Diurni suppressionem ut liberius hi, alique in invidiam adducerent, varias ejus rationes commenti sunt. Baluzius in notis ad Ant. Augustini tractatum de emendatione Gratiani p. 335. suspicabatur, eam jussam a Romanis fuisse, quia in initio nimium multa circa electionem Romani Pontificis tribuuntur Imperatori, & Exarchæ apud Ravennam commoranti. Alii alias pro suo quisque ingenio, & studio causas excogitarunt. Verum unam fuisse causam, quæ in secunda fidei professione de Honorio leguntur, tam certum mihi est, quam quod certissimum. Quum præstantissimus ille Holstenius, quem Vaticana Bibliotheca sibi Custodem præfuisse numquam non gloriabitur, supremum diem obiisset, insignis ejus patronus, atque heres Franciscus Cardinalis Barberinius libri evulgationem urgebat. Itaque Joanni Bonæ tunc Congregationis S. Bernardi Abbati generali, & Romanarum Congregationum cum Indicis, tum sancti Officii Consultori spectatissimo traditus liber est, ut de eo judicium ferret. Tulit autem his verbis, quæ ipsemet exemplo secum communicato (idem illud est, quod apud egregium amicum meum Marinium me inspexisse antea memoravi) in paginula Holstenianum titulum sequente adscripsit, „ Post Lucae Holstenii mortem Notæ, quas promisit, nullibi inventæ sunt. Et cum „ fo. 59. in Professione fidei electi Pont. Num. XI. damnetur „ Honorius Papa, ideo „ quia pravis hæreticorum assertionibus fomentum impendit; si verba delineata sint vere in Autographo, nec ex notis apparere possit, quomodo hæc vulnere medellam afferat, præstat non divulgari opus. Et mirabimur, de consilio, quod vir tanta apud Alexandrum VII. Romanosque proceres existimatione, quanta tunc ob insignem doctrinam, pietatemque Bona fruebatur, in re tam gravi dederat, factum fuisse.

fuisse, ut in *Vaticanum* nescio quod conclave, veluti in honestissimum carcerem, omnia *Holstenianae* editionis exempla conjicerentur? Praestat tamen *Bonae* suffragium alterius viri summi sententia confirmare. Is est *Jacobus Sirmondus*, quanta Deus bone! doctrina, quanto judicio scriptor! En autem quid ille ad ipsum *Holstenium* hac de re perscripserit in epistola inter editas ejus epistolas frustra quaerenda, de *Honorii* etiam defensione recte, opinor, judicasti, eam optimam, videri, quam ex *Maximo*, & *Anastasio* didicimus. At mihi hac in re non tam insolens videri solet, *Graecos Monothelitas Honorium* in erroris sui trahere invidiam; quam mirandum, *Romanos* olim ipsos in Electi Pontificis professione cum haeretici dogmatis auctoribus *Sergio*, *Pyrrho*, *Paullo*, & *Petro Constantinopolitanis* VNA ETIAM HONORII NOMEN INFAMASSE, quod primus eorum assertionibus fomentum impendisset: sic enim se habent verba illius professionis, quam quum inter veteres Ecclesiae Romanae formulas, quae in manus meas venerunt (Diurnum heic *Sirmondus* designat) offendissem, AB ILLARVM EDITIONE, cujus spem D. Cardinali S. *Susannae* (*Scipioni Cobellutio*) feceram, HAEC VNA ME POTISSIMUM CAVSSA DETERRUIT. Qui non horum duumvirum judicio stare malit, quam *Launoii*, suorumque adsecutorum obrectationibus, nae is sit hominum imprudentissimus. Nunc equidem quum Liber jam semel, iterumque prodierit, & quam *Bona* optabat, *Honoriano* vulnere medelam, ut *Marchesium*, *Corgnium*, *Bartholum*, aliosque imitam, *Garnerius* editor adtulerit, aliter nobis sentire licet. Tunc autem re integra, neque *Honorii* causa satis discussa, alteri consilio, quam quod captum fuit, locus non erat.

X. Suppressionem Diurni ad annum MDCLXII. superius referendam esse indicavi, nullo meae hujus conjecturae argumento proposito. Illud nunc dabo, nec fortassis leve. *Franciscus Combesius* Ordinis *Praedicatorum* A. MDCXLVIII. duos *Graeco Latinae Patrum Bibliothecae novi auctarii* tomos vulgaverat; secundo autem quum historiam *Monothelitarum* haeresis, ac sextae in eos Synodi praemisisset, in ea locum ex MS. Libro Diurno de *Honorio* recitaverat, paullo aliter, quam qui in *Cisterciensium* Codice legebatur. Incredibile enimvero est, nihil nisi a. MDCLXII. de *Combesii Auctario*, ac varia in eo

cclxvii] DISSERTATIO II.

loci illius lectione *Romae* suboluisse. Nec tamen ante illum annum *Romanos* de Codicis, quo *Combesius* se usum dixerat, lectione sollicitos fuisse video. Nam eo anno *Franciscus* Cardinalis *Barberinus* ad *Petrum Possinum* virum multijuga eruditione praestantem, qui *Neapoli* adfectae valetudinis causa morabatur, in mandatis per litteras dedit, ut in *Gallias* de ea exquirenda lectione quam diligentissime scriberet. Paruit *Possinus*, ut ex ejus ad eundem Cardinalem epistola constat. Reddo illam quae data est XII. Kal. Sextiles, ad autographi orthographiam adcuratissime expressam.

Eminentiss. e Reverendiss. Princ. Sig. e Padr. Offero.

„ **H**O fatto quanto m' ha comandato V. E. nell' ultima, che
 „ s' è degnata scrivermi del 7. del corrente; scrivendo
 „ al P. *Philippo Labbe* acciò faccia diligenza per chiarirsi di
 „ quel che V. E. desidera sapere circa l' esemplare del *Diur-*
 „ *nus Pontificius* citato dal P. *Combesis*, diverso per quanto
 „ pare, di quel che fu già del Sig. *Carolo de Monchal* Ar-
 „ civescovo di *Tolosa*: poichè in quello se leggeva, come re-
 „ ferisce detto P. *Combesis* nella Colonna 157. della sua
 „ Dissertatione Apol. &c. *qui pravis eorum erroribus favo-*
 „ *rem impendit*: ed in quell' altro conservato hoggi nella
 „ Libreria del Sig. *Fouquet* sta scritto, come testifica il P.
 „ *Labbe*, *qui pravis eorum opinionibus fomentum impendit*.
 „ Aspetto le lettere del detto P. per dar subito avviso a
 „ V. E. di quel che mi manderà „. Cetera omitto, quae
 ad unam *Possini* valetudinem pertinent.

Quid porro *Labbeus* rescripserit, ex alia ejusdem *Possini* epistola discimus, quae hujusmodi est.

Eminentiss. & Reverendiss. Sig. Padr. Colend.

„ **R**icevo per que' ordinario di *Roma* una lettera del P.
 „ *Philippo Labbe* scrittami da *Parigi* il primo Settembre,
 „ per la quale mi da ragguaglio di quel che ha fatto in
 „ esecuzione del commandamento di V. E. intorno al P. *Com-*
 „ *besis*, ed al passo del *Diurnus Pontificius* citato da lui.
 „ Riferiiò qui in somma quel che dice. Havendo il P. *Lab-*
 „ *be*

P A R S I L cclxix

„ *bè* ricevuta la lettera scritta da me conforme m' aveva
 „ comandato V. E. subito mandò al P. *Combesis* il Viglietto
 „ seguente.

Molt. Rev. P.

„ **P** Rego V. R. di farmi sapere di qual Manoscritto del *Diur-*
 „ *nus Pontificius* ella ha prese quelle parole che stanno
 „ nella pag. 157. *qui pravis eorum erroribus favorem im-*
 „ *pendit*, atteso che nel Manoscritto del *Diurnus*, che noi
 „ habiamo, come anche in quello, che fu già da Monsignor
 „ di *Menchal* copiato dal Signor di *Launoy* nella sua disser-
 „ tatione della *Magdalena* pag. 119. si legge, *qui pravis*
 „ *eorum assertionibus fomentum impendit*, e vostra disserta-
 „ tione dice *erroribus favorem*, che torna all' istesso; però
 „ ci gioverebbe sapere in qual ..... queste formal
 „ parole si trovano. V. R. mi farà gratia se si degna notar-
 „ melo a piè del presente Viglietto, & non si scordi ne'
 „ suoi SS. SS. Nel Collegio di *Claramonte* in *Parigi* 26.
 „ Agosto 1662.

Di suo humiliss. Servo
Philippo Labbè

„ Et il *Combesis* l' istesso giorno li (diede) la seguente ri-
 „ sposta.

Molto R. P.

„ **N** On ho veduto altro *Diurnus*, che quello che mi mo-
 „ strò il P. *Sirmondo* nel vostro Collegio, dove anche
 „ hoggi conservate quell' esemplare, lo vidi di passaggio, &
 „ senza portarlo in casa. Così V. R. potrà correggere il sha-
 „ glio di mia memoria, se vi è intervenuto. Non vi scor-
 „ date ne' vostri SS. SS.

Di vostro humiliss. Servo
Fr. Francesco Combesis

„ DA

„ **D**A questi viglietti resta manifesto , che la differenza che
 „ si trova tra le parole riferite dal *Diurnus* nel libro del
 „ P. *Combesis* , e quelle , che si leggono nell' istesso *Diur-*
 „ *nus* manuscritto , o stampato , viene di un mero sba-
 „ glio di memoria , che li ha fatto mettere *erroribus favo-*
 „ *rem* in vece di *assertionibus fomentum* . Ho sperato che
 „ V. E. si sodisfarebbe con la lettione di questi viglietti , che
 „ però gli ho copiati dagli Originali mandatimi dal P. *Lab-*
 „ *bè* voltandoli dal *Franceſe* parola per parola . La Copia
 „ del *Diurnus* , della quale si fa qui mentione , & si dice
 „ eſſer ſtata già dal P. *Sirmondo* , ita hora in mano del P.
 „ *Labbè* , il quale mi riferiſce , che è ſcritta in membrane
 „ antichiffime con lettere che ſvaniſcono di vecchiaja mo-
 „ ſtrando l' età di 700. 800. anni . Ora queſto Manſcritto
 „ affatto conforme all' altro , che fu già del Signor di *Mon-*
 „ *chal* , ſta hoggidì nella Libreria del Sig. *Fouquet* , haven-
 „ do amendue *qui pravis eorum assertionibus fomentum im-*
 „ *pendit* . No ſi fa che in *Parigi* ſia altra Copia del iſteſſo
 „ *Diurnus* . Alcune foglie della ſtampa *Romana* di detto li-
 „ bro erano in mano di Monſignor di *Marca* , il quale le
 „ moſtrò al P. *Labbè* ; queſti lo conferì col ſuo detto Mano-
 „ ſcritto , e trovò , come mi ſcrive , che l' ordine , aſti ,
 „ & formole è molto diverſo in quella ſtampa . Queſto è
 „ quanto poſſo dire per hora a V. E. ſopra a queſto nego-
 „ tio . Ho poi a darle conto delli Atti delle Sante *Perpetua* ,
 „ & *Felicità* , intorno de quali ho lavorato un meſe , nel
 „ qual ſpatio havendo letto , conferito , & conſiderato con
 „ ſomma attentione tutte le ſcritture , e memorie di Monſi-
 „ gnor *Holſtenio* , ne ho cavate , e diſteſe ſettantacinque fac-
 „ ciate de buone , & erudite annotazioni , che mi pajono
 „ potere comparire col nome del detto Signor Deſonto con
 „ ſuo honore , & utilità publica . V. E. ne farà Giudice ,
 „ quando al mio arrivo a *Roma* le conſegnerò quanto ho
 „ fatto , & pigliarò ſuoi ordini per quel , che reſta a fare
 „ per finir quel opera . Mi pare , che ſarebbe neceſſario d' ag-
 „ giugnervi un Appendice con titolo di *Paralipomena* , nel-
 „ la quale ſi dichiarareſſero o illuſtraſſero molti paſſi difficili
 „ di detti atti , ſopra i quali Monſignor *Holſtenio* giudicava

P A R S II. cclxxj

„ necessario di fare osservationi, come se vede nelle sue
 „ charte, dove detti luoghi compariscono messi a capite
 „ con un lungo spatio di carta bianca, il quale pretendeva
 „ riempire, ma non l'ha fatto prevenuto dalla morte. Fa-
 „ rò tutto quello, che mi comandarà V. E, a piè della qua-
 „ le spero presentarmi verso il principio del Novembre pros-
 „ simo, la mia sanità essendo per grazia di Dio in buon sta-
 „ to; di che ho singolare obbligo a V. E. per havervi coo-
 „ perato tanto benignamente con la sua liberalità, la qua-
 „ le prego Dio ogni giorno nel Santo Altare, che si degni
 „ ricompensare in mia vece. Bacio humilmente le vesti a V.E.
 Da *San Sossò* vicino a *Napoli* 11. Ottobre 1662.
 Di V. E.

Humiliss. & Devotiss. Servo
Pietra Poissina

Jam vero ut ad illud redeam, cujus causa haec Cl. *Possini* litteras ex autographis *Barberinianae* Bibliothecae recita-
 vi, in ea, qua Eminentiss. *Barberinius* MS. *Gallicum* Codicem
 conferri jussit, sollicitudine videre mihi videor ferventem apud
Romanos ipso illo anno MDCLXII. de *Holsteniano* Diurno con-
 troversiam, ac fortasse ob recens de eo latum a *Bona* suffra-
 gium, cui dubitari nequit, quin *Combesiana* lectio saltem spe-
 cietenus pondus adderet, licet quod ad ipsam rem adtinet,
 cum *Combesiani*, tum *Holsteniani* Codicis lectio, uti *Labbeus*
 monebat, eodem spectaret. Certe (quod supra animadverte-
 bam) ab anno MDCXLVIII. quo prodiit, ad annum MDCLXII.
 quatuordecim scilicet annorum spatio, insigne *Combesii* opus,
 in quo tot veterum Patrum monumenta exstabant, *Roma* igno-
 rare non potuit. Quei ergo factum, ut anno solum MDCLXII.
 tanta de ea lectione cura *Romanorum* animos repente invaserit?
 Non aliam profecto verosimiliorem causam fingere possumus,
 quam serio tunc susceptum Diurni examen, judiciumque de eo
 a *Bona* redditum. Eo igitur anno liber ille in *Vaticanum* car-
 cerem primo contrusus est, nec de eo quidquam amplius ante
 annum hujus saeculi XXV. , ut mox videbimus, inauditum fuit.

P A R S III.

Quidnam post Garnerium a viris doctis super Libro Diurno cogitatum, actumque fuerit.

I.

D *Garnerium* redeamus . Ut exiit ejus Liber Diurnus (exiit autem. ut diximus , A. MDC-LXXX, licet proximo superiore anno absoluta esset editio XXVIII. Novembris), *Romanis* profecto placere non potuit, qui librum tanta a se diligentia paucis abhinc annis suppressum in lucem repente prodiiisse, nec sine magno eruditissimarum adnotationum ornatu videbant . Ad majorem vero cum operi, tum Editori constandam invidiam adcedebant paucae aliquot ex his ipsis adnotationibus; quae Majoribus nostris probari certe non poterant, ut tres illae ad capitis II. Titulum II. III. & IV. , in quibus *Garnerius* Romanorum Pontificum per vetera illa tempora electoribus Laicos quoque ad censet . Mirum igitur non est fuisse *Romae* aliquos, qui de opere in vetitorum Librorum indicem referendo cogitarent . Quin etiam falsis rumoribus etiam extra *Italiam* tunc divulgatum video, *Garnerii* diurnum fuisse *Romae* confixum . Certe vel ipse *Kριτακράτος Daniel Papebrochius* fama id nunciante deceptus fuit . Quamobrem in Responsione ad exhibitionem errorum, quam A. MDCXCVI. edidit, artic. XIV. §. 3. , quum de Diurno mentionem fecisset, ait num. 59. *Ipsam ex transumpto Gallicano in lucem productum A. MDCLXXX, maximo quidem eruditorum plausu exceptum fuit; sed propter adnotationes quasdam Romae displicuit, ac prohiberi meruit . Hoc tamen non obstante, & sepositis notis pergunt eruditi in Gallia uti thesauro tamdiu desiderato . . . Ego (pergit Papebrochius), ut id secure facerem . . . consului Schelestratium, ecquidliceret interrogavi, & ab eo jussus abstinere ingratis Romae nominibus libri, atque Commentatoris, coepi eodem uti sub titulo Formularii . Equidem adhibendam tunc fuisse, praesertim Romae, aliquam in laudando eo libro cautionem non negaverim; liber tamen numquam proscriptus fuit . Consului librorum Romae prohibitorum Indices omnes ab Innocentii XI. Pontificatu ad nostra tempo-*

ta evulgatos, sed neque *Garnerii* nostri, neque *Diurni* nomen ulli interiptum offendere mihi licuit. Nullus ergo dubito, quin quod fortasse libro imminuit, proscriptionis periculum hisce rumoribus hac illac sparsis, uti saepe fit, sed falsis ansam dederit:

II. Quinque post annis, nempe A. MDCLXXXV. (ut cetera, quae ad *Diurnum* spectant, narrare pergam) *Romae* quum esset celeberrimus *Mabillonius*, Augusto mense, (quod ipsemet in *Museo Italico* refert T. I. p. 75.) post multam inquisitionem Codicem, quem *Holstenius* descripserat, apud *Cisterciensis S. Crucis in Hierusalem* reperit, ex eoque novas aliquot formulas, quibus *Garneriana* editio augeri poterat, excerpfit, illasque deinde in eodem primo *Musci Italici* tomo [P. II. pag. 32-37.] cum litterario orbe communicavit, addito variarum ejusdem Codicis a *Garneriano* libro lectionum spicilegio. *Mabillonianum* hocce supplementum tanti a viris eruditis habitum est, ut duo de nova *Garneriani* *Diurni* editione cogitaverint. Primus *Stephanus Baluzius* fuit, qui in quarta librorum *Petri de Marca de Concordia* editione ad lib. 1. cap. 9. post ea, quae supra recitavimus, nos vero, inquit, si Deus nobis vitam, otiumque concesserit, novam illius editionem daturi sumus & integriorem, & meliorem, emendatam videlicet secundum fidem vetustissimorum exemplarium. Alter fuit *Jesuita Daville*. Ut ea, quam meditabatur, editio quam emendatissima esset, atque integra, ad *Dominicum* Abbatem *Passionacum* postea S. R. E. Cardinalem, qui in adolescentia sua qualis futurus esset, jam tum praemonstrabat, confugit. Is vero quo semper fuit rei litterariae juvandae studio, *Cisterciensem* Codicem saepe a nobis memoratum a. MDCCVI. cum amicissimo Praefule *Justo Fontaninio* consuluit, & cum *Garneriana* editione diligentissime comparavit; tum varias lectiones ad *Davillum* misit: quod a Clariss. & Illustriss. *Cyrenensi* Episcopo *Petro Aloysio Galletio* docemur in celeberrimi illius Cardinalis Elogio historico p. 19. Neuter tamen rem perfecit, eorumque sive promissa, sive cogitata non nisi augendae *Theodori Jansson ab Almeloveen Bibliothecae promissae*, & latenti inservient.

III. Anno porro MDCCXXIV. *Benedictus XIII.* maximo Ecclesiae bono summus Pontifex renunciatus est. Tunc enim vero factum, ut in angulo *Vaticanae* Bibliothecae *Sanctoriani* Ritualis, atque *Holsteniani* diurni exempla invenirentur. De San-

Mald.

m m

Glorii.

cclxxiv DISSERTATIO II.

Forii Rituali dictum Tomo I. a nobis est verbis BENEDICTI XIV. Ad Diurnum quod adinet, quum inventa ejus exempla cum titulo, tum extremo oſternione carerent, viſum eſt, utrumque typis annum MDCLVIII., & VANNACIVM typographum emementibus edere, ut praeclarum opus, abſolutum, quoad fieri poſſet, perfectumque prodiret. Certe praeterquam quod ſive chartam, ſive characteres aliquanto diligentius inſpexeris, nescio quid novitatis in oculos ſtatim incurrit, quae discrimina inter vulgatiore haec exempla, & *Vaticanum* a. 1650. notatum (quod ſupra animadvertimus) ea ejaſmodi ſunt, ut utramque poſtremi illius oſternionis editionem ab uno eodemque *Holſtenio* proficiſci non potuiſſe palam faciant. Sed & alia eſt inter utramque editionem differentia, quae rem plane conficit. Oſternio, qui in exemplis annum 1658. praefeferentibus occurrit, ad *Garnerianam* editionem excuſus eſt. Nam quum is in *Vaticano* a. 1650. impreſſo Codice plurimis lectionum varietatibus a *Garneriano* diurno de more diſtinguatur, in ceteris illis exemplis ab hoc ne verbo quidem diſcrepat, ſi numeros, mendumque typographicum excipias p. 230., ubi *oblata* pro *ablata* editum fuit. Tanta porro cum *Garneriano* libro convenientia aliam habere cauſſam non potuit, quam recentem ejus oſternionis editionem ad *Garnerianum* codicem expreſſam. Nempe quum de inventorum exemplorum perfectione cogitaretur, neque eis, quibus id curae delatum fuerat, fortaſſe aut de *Vaticano* HOLSTENII Codice quidquam innotuiſſet, aut Ms. *Ciſterciensis* Codicis facilis copia foret, quae deerant, ex GARNERIO (quod unum ſupererat) ſuppleta ab illis fuerunt. Porro quae de hoc oſternione dicta ſunt, titulum quoque, ſequenſque monitum tunc primo additum probant; tanta eſt typorum, & chartae utrobique ſimilitudo:

IV. *Holſtenianum* ergo diurnum ſexaginta fere poſt annos, ex quo in eo conclavi reſpoſitum fuerat, abſolutum, perfectumque in publicam lucem ſenſim eo tempore emerſit, atque in privatas quoque Bibliothecas tranſiit. *Schoepflinius*, de quo paullo poſt, unum alterumve hujus operis exemplum ſe viſiſſe *Romae* apud Illuſtriſſimos *Fontaninum*, atque *Vignolium* teſtatur, utique ex illis, quae in publicam lucem tunc emiſſa, atque ab oblivione vindicata

P A R S III. cclxxv

cata fuisse diximus . Interea *Vignolius* hoc nactus exemplum quidquid *Variarum Lectionum*, aut rerum omissarum in eo deprehendit cum *Garneriana* ditione comparato summa diligentia *Garneriani* libri oris adscripsit XIX., & XX. Aprilis a. MDCCXXV. Mihi autem illo uti licuit singulari humanitate Eminentissimi S. R. E. Principis *Leonardi Antonellii*, in cujus instructissima, atque elegantissima Bibliotheca *Vignolianus* ille *Garnerii* liber adservatur.

V. Ceterum in dies *Garnerii* editio admodum rara evadebat . Itaque *Garnerianum* diurnum *Christ. Godofredus Hoffmannus* a. MDCCXXXIII. in *Novam scriptorum, ac monumentorum rarissimorum collectionem* a se *Lipsiae* vulgatam intulit T. II. p. 1.-268. Mabilloniano auctum supplemento . Verum *Joh. Daniel Schoepflinius* quum A. MDCCXLI. *Basileae* suas ederet *commentationes historicas, & criticas*, de Diurno multo melius meritus est. *Romae*, ut vidimus, *Holsteniani* Libri exemplum apud *Vignolium*, & *Fontaninium* nactus *Garnerianum* cum *Holsteniano* diurno contendit, nisi quis fortasse non temere velit, eum ex *Vignolii* laboribus profecisse, & quas hunc *Garneriano* libro adscripsisse diximus varias lectiones, eas sibi comparasse. Igitur p. 502-524. loca fere omnia, in quibus *Garnerii* liber ab *Holsteniano* discrepat, paginarum illius ordine servato, adnotavit: tum quae editioni *Holstenianae* adjecta sunt, p. 525-530 addidit; sed mirum est, quatuor ab eo omissas formulas, quas ex *Cisterciensi* Codice *Mabillonius* exscripserat, atque in *Holsteniana* editione legimus Num. XXXVI. XXXVII. XLVIII. & XCIII. Post haec *Paullus Josephus a Riegger* novam *Garneriani* Diurni editionem A. MDCCCLXII. *Vindobonae* curavit in 8. quin veteri *Parisiensi* quidquam adderet.

VI. Decennio post qui coeptam ab Eminentissimo *Ursio* Ecclesiasticam historiam persequitur, e *Dominicana* Familia Vir eruditus novam de Libri Diurni aetate sententiam protulit T. III. Lib. LII. n. 82. Eam heic proponere, atque expendere par est. *Hanno preteso*, inquit, *il Garnerio, e il Papebrochio, che la formula delle lettere scritte dal Clero, e dal Popolo di Roma all' Esarca, a i Giudici, all' Arcivescovo, e all' Apocrisario di Ravenna, per ottenere il consenso nella elezione del Pontefice, secondo che ci viene rappresentata nel secondo capo del Libro Diurno de' Romani Pontefici, sia stata difesa nella*

*Novum auperi
historici de hu-
jus libri aetate
systema.*

cclxxvj DISSERTATIO II.

promozione di Gregorio III. e che perciò il mentovato Diurno sia stato dal suo autore composto in questo medesimo tempo. Sistanus heic aliquantisper. Id quidem Papebrochius sentit, qui tamen Relationem ad Principem in Leonis II. multo vetustioris electione missam fuisse conjecit. Verum Garnerius, ut in ejus praefatione vidimus (quod & in notis iterat) de Gregorio II. non III. loquutus est; immo non omnes, quae secundo Libri Diurni capite continentur, formulas ad unum eundemque Pontificem spectasse docuit; sed decretum de electione latum in Bonifacii V. electione fuisse opinatus est, immo & ad Leonem II. tertiam ex iis, quae Titolo X. exstant, Fidei professionem pertinuisse censuit. Neque id vitio vertendum Garnerio, quasi secum ipso imprudenter confingeret; sed laudi. Nam licet decretum illud de electione, uti in ejus Codice exstabat, maluerim ego ad Gregorium IV. referre, vidit tamen vir magno ingenio, summaque eruditione praeditus, capitis illius formulas, si quo primum tempore usurpari coeperant (non quo in librum Diurnum illatae fuerunt; haec enim diversa plane sunt, ut alibi quoque monui) unius Pontificis electioni, atque ordinationi tribuerentur, non satis sibi constituras fuisse: quis enim ex. gr. secundam, tertiamque fidei Professionem ab eodem Pontifice primum editam dixerit, quum Constantinus Pogonatus in hac etiam tum vivus, in altera jam defunctus perspicue indicetur? Sed labentem ipso disputationis suae initio historicum in re non summi momenti nimis multis persequuti videri possumus. Id ergo dimittamus, & ad novum ejus de primo libri Diurni auctore, ac tempore systema animum adjiciamus.

*proponitur, ac
refellitur,*

*cum ex ipsis li-
bri Diurni for-
mulis,*

VII. Ed illud demum redit, ad Paschalis Pseudopapae, qui Conone mortuo a. 687. aut sequente Apostolicum Thronum factionis suae vi adversus Sergium invaserat, electionem litteras illas ad Exarchum, caeterosque Ravennates pertinere, hincque Librum Diurnum iis circiter temporibus prodiisse. Verum siquid video (pace viri docti, quem plurimi facio, dictum esto) nihil excogitari potuit cum ab illorum temporum historia, tum ab ipsis Libri Diurni formulis alienius. *La mentovata formola (Decretum de electione) ci dà ancora alcuni lumi più chiari per venire in cognizione del tempo preciso, in cui fu dall' autore dato alla luce il suddetto libro. Imperocchè ella ci addita, che la persona eletta al Pontificato ricopriva la*
cari-

carica di arcidiacono, e correva il mese di Novembre della quinta Indizione. Fallitur enimvero dupliciter Historicus noster. Nam quum duo existent Libri Diurni exempla, *Garnerianum* alterum, in quo adscribitur Decreto November, & quinta Indictio, alterum *Holsenianum*, in quo uti aliae formulae, ita & hocce Decretum nullo certo mense, nulla definita Indictione notatur; in hoc quidem Archidiaconi electi mentio fit, sed in illo electus *hujus sanctae Apostolicae Sedis Romanae Ecclesiae Presbyter* dicitur. Errat igitur primo historicus Archidiaconi munus Pontifici, qui mense Novembri Indictione quinta electus fuerit, tribuens contra *Garneriani* Codicis fidem. Errat deinde *Paschalem* Pseudo-Papam in hoc Pontifice agnoscens vel hoc nomine, quod *Paschalis* Archidiaconi dignitate fungeretur; at Pontifex ex *Garneriano* decreto electus mense Novembri Indictione quinta Presbyter fuerit. Quamquam & illae Novembris, quintaque Indictionis chronicae notae sufficere nobis debent, ne de *Paschali* cogitemus, quum hic Septembri mense Indictione XV; aut etiam prima (si *Cononis* obitum cum nonnullis in annum conjicimus 688.) in Sedem Romanam intrusus fuerit. Nec tamen despondet animo Historicus, ac satis lepidum (utinam tutum quoque!) sibi effugium parat. *Egli è vero, inquit, che Pasquale non fu eletto nell' Indizione quinta, e nel mese di Novembre; ma... sono questi due errori facilissimi ad incorrersi dall' incuria de' Copisti*. Praeclare equidem; verum si ad Librarii errata utraque pertinet temporis inscriptio (nec dubitaverim, quin *Presbyteri* quoque nomen pro *Archidiaconi* vocabulo heic usurpatum Librarii incuriae Historicus pro sua facilitate tandem tributurus sit); quae veritate quae de hujus formulae praestantia ad auctoris, librique dignoscendam aetatem tradita ab eo paullo supra recitavimus, perscribi potuerint, ecquis intelligat? Tria erant in illa formula, unde maximam nobis Historicus in re satis obscura lucem pollicebatur, nempe *che la persona eletta al Pontificato ricopriva la carica di Arcidiacono* (en primum), *e correva il mese di Novembre* (en alterum) *della quinta Indizione* (en tertium); nunc discimus, nihil horum veritati consentaneum esse, sed errata esse *facilissimi ad incorrersi dall' incuria de' Copisti*. Haecine sunt, quae promittebantur, *alcuni lumi più chiari per venire in cognizione del tempo preciso*? Atqui & illud meminisse debuerat Historicus, haec ad

cd xxviii DISSERTATIO II.

ad *Papebrochii* confutandas conjectationes a se fuisse scripta: *Egli è vero, che il Papebrochio per poter meglio applicarla (de eadem Decreti formula sermo est) alla elezione di Gregorio III. ha creduto di non dover fare alcun caso di queste note caratteristiche, poste secondo lui arbitrariamente dall' Autore; ma non essendo troppo convincenti le sue ragioni, non ci crediamo in necessità di seguirlo.* Recte quidem; sed si hae notae vitio Amanuensium tribuendae sunt, an non jure *Papebrochius* illas sibi negligendas duxit? Erravit vir summus, dum arbitrias eas habuit notas, quae consultissime a Libri Auctore inscriptae sunt; pejor tamen historici nostri causa est, qui arbitrias non esse illas contendit, sed amanuensis errata, quae demum ipse ex arbitrio confingit, refingitque, ut *Paschalem* suum designent.

tum ex rerum
tunc gestarum
historia.

VIII. Sed pergamus, graviora alia in medium prolaturi, quae Libri nostri vindicent auctoritatem. Sumit Historicus, formulas illas epistolarum ad Exarchum, ad Judices &c. quibus ab Exarcho, ut novi Pontificis electionem probaret, Romanus Clerus petebat, etiam tum obtinuisse, quum *Conone* defuncto *Paschalis* Sedi Apostolicae inhiavit. Id quidem *Garnerio*, aliisque placuit. Nam etsi a *Constantino Pogonato* Sedem Romanam ab eo *Graecae* servitutis jugo, quo Praefulum suorum electiones pridem tenebantur, vindicatam fuisse non negant, ut, *qui electus fuisset ad Sedem Apostolicam, e vestigio absque tarditate ordinaretur*, quod ait *Anastasius* in *Benedicti* II. vita; a *Justiniano* tamen II. reditum ad antiquos mores fuisse ajunt, idque *Cononis* ipsius exemplo confirmant, quo electo *Romani missos pariter cum Clericis, & ex populo ad excellentissimum Theodorum Exarchum, ut mos est, direxerunt.* Verum, ut P. I. in notis ad *Garnerii* Praefationem dixi, prudentis cujusdam *οικονομίας*, non necessitatis causa id factum, quasi *Justinianus* Divalem patris jussionem abrogasset. Vide ibi dicta. Fac tamen latam ab hoc Imperatore legem fuisse, qua Pontificiarum electionum libertas iterum adimeretur. Quid si *Justinianus* a se, non ab Exarchis eas confirmandas esse jussisset, quod a Patre *Pogonato S. Agathe* a. 682. obtinuerat? Id sane multo verosimilius est, quam quod alii sentiunt, rursus Exarchis earum electionum cognitionem fuisse permissam. At si id statuimus, de iis est quae de epistolis ad Exarchum, ad Judices, ad Archiepiscopum, ad Apocrisarium *Ra-*

ven-

vennam a *Paschali* missis historicus conjicit. Ubi enim *Orientis* Imperatores sibi hujusmodi electionum confirmationem servarant, ad eos tantum *Relatio* mittebatur. Epistolarum ad Exarchum, ceterosque, quos nominavi, usus tunc coepit, quum iidem Imperatores, ne diutius quam par erat, *Romana* Sedes vacaret, totum harumce electionum negocium ad Exarchos detulere; quod a. 640. primo factum alibi diximus. Scio, historicum nostrum his repugnare; censet enim Epistolas ad Judices, ad Archiepiscopum, & ad *Ravennatem* Apocrisarium semel tantum, atque in seditiosa *Paschalis* electione fuisse scriptas. Quid enim Judicum, Archiepiscopi, & Apocrisarii illius electio *Romani* Pontificis interesse poterat, ut de ea *Romanus* Clerus ad illos litteras daret? Neque vero illorum operam in ejusmodi electionibus alias fuisse a *Romanis* exquisitam novimus. Quamobrem harum omnium litterarum exempla ad unam *Paschalis* ambitionem, suorumque participum consilia, & artes referenda sunt, si *Dominicanum* historicum audimus. Sed ut alia deessent, numquam adducar, ut credam, in Librum, quem usui certe fuisse *Romanae* Ecclesiae, vel ex *Hadriano* I. constat, illatas veluti ordinarias quasdam formulas fuisse Epistolas nonnisi ab una Pseudopapae factione semel, atque incassum perscriptas. Quod si ad Judices, Archiepiscopos, atque Apocrisarios *Ravennates* *Romani* Pontificis electio non magnopere spectabat, ut de illa sollicitiores caeteris Christifidelibus esse debuerint, Cleri tamen *Romani* intererat, eorum studia apud Exarchum interponere, ut electio ab illo quantocyus probaretur.

IX. Haec tamen omnia, si placet, omittamus. Hasce, quibus Historicus tantopere fudit, epistolas ejusmodi esse contendendo, ut nonnisi per summam injuriam *Paschali*, ejusque adscelis tribui possint. Etenim in illis splendidissimae cujusdam ad Exarchum Legationis mentionem fieri video. Quei ergo credam, illas a *Paschali* aliisve, qui ejus rationibus adjunxerant se se, fuisse exaratas? quum *Anastasius* doceat, CLANCVLO non cessasse *Paschalem* *Ravennam* suos mittere missos. Quid vero de mirabili illa in eligendo Pontifice suffragiorum consensione dicam, quam formulae praedicant? *ut nullus in ejus electione dissideret, ac nullus abesset, nullusve se ipsum subtraheret*: Epist. ad Exarch. Tit. IV. *In cujus Deo deditae electionis nullus, gratia Sancti Spiritus illustrante, desinit, sed omnium*

cclxxx DISSERTATIO II.

vota concorditer convenerunt : Epist. ad Arch. Tit. V. Fierine potuisset, ut haec de *Paschalis* electione scriberentur? in qua ita dissidentes fuere *Romanorum* animi, ut alii *Paschalem* quidem eligerent, sed alii *Theodorum* : *cumque unus alii locum non cederet*, ut *Anastasius* narrat, *sed utrique immaniter perdurarent*, ut unus alium superaret, *inito consilio primates Judicum, & exercitus Romanae militiae, vel Cleri seditiosi pars plurima... ad Sacrum palatium perrexerunt, & diu pertractantes, quid fieri deberet... Deo adnuente in personam.. Sergii, venerabilis tunc Presbyteri, concordantes se contulerunt*, adquiescente electioni *Theodoro*, uno reluctante *Paschali*. Ait quidem ingeniosus Historicus, summam illam omnium in electione consensionem a factione, quae Antipapae partibus favebat, atque altera firmior erat, ac potentior, jactari potuisse. Frustra tamen factionis illius potentia exaggeratur. Nam, ut in *Sergio* idem *Anastasius* refert, *quamvis fores Patriarchii intrinsecus essent munitae, & clausae, tamen pars, quae praedictum venerabilem virum presbyterum (Sergium) elegerat, quia & VALIDIOR erat, PRAEVALUIT, & ingressa est*. Immo *Paschalis* ipse tandem coactus, & confusus volens nolens suum dominum, & electum ingressus salutavit. Praeterea quum *Paschalis* Exarchum per clandestinos, quos ad eum miserat, suarum partium sectatores *Romam* adcerferet, causam utique aperire debuit, neque aliam nisi stultissime adtulisset, quam *Romanorum* dissidium. Ubi ergo locus ostentandi tanti suffragiorum consensus? Equidem si Exarchus absens sua *Paschalem* juvare debuisset auctoritate, fortassis impudentissimo consensionis hujus mendacio falli potuisset. Verum quum *Romam* illum *Paschalis* evocaret, nonne amens omnino fuisset, qui unanimem in sui electione conspirationem scripto praedicasset, ab Exarcho, ut in Urbem advenisset, statim falsitatis convincendam? Ac revera dum venisset, inquit *Anastasius*, *& omnes in personam Sergii Sanctissimi invenisset consensisse* (non ergo id antea noverat; quod argumento etiam est, a *Sergii* electoribus consuetam olim ad Exarchum legationem non fuisse decretam; decerni autem certe debuerat, nisi soluta ex *Pogonati* lege *Romanis* fuisset, ut diximus, eligendi Pontificis optio, neque amplius aut Principis, aut Exarchorum arbitrio obnoxia) *illi quidem refragari non valuit*.

X. Quae

P A R S I I I . cclxxxj

X. Quae quum ita sint, mirum sane erit, historicum nostrum & ingenio, & eruditione praestantem ad tam absurdum, atque undique ruinosum systema deflectere potuisse. Sed nimirum egregio viro fucum fecit, quod in tertia fidei professione sexta Synodus *nuper Constantinopoli* celebrata dicitur. Idipsum superiore saeculo *Marchesum* in errorem abduxit. Quamobrem in suis *Vindiciis Honorii* p. 283. ad *Johannis* (V.), *Cononis*, aut *Sergii* tempora referri hanc professionem non posse ait, quia *male*, inquit, *apponerentur verba illa* nuper, *quae paucos menses, seu annos indicant*. Ubi vides, eam fuisse *Marchesio* hujus adverbii vim, ut ne *Paschalis* quidem temporibus (sunt enim eadem, quae *Sergii*) convenire possint. Nuperus historicus cum *Marchesio* disceptet. Ego utrique *Ciceronis* locum objiciam de *Nat. Deor. Lib. II.* : *quid ad ea, quae NVPER, idest PAVCIS ANTE SAECVLIS, Medicorum ingeniis reperta sunt?* Quo ex loco satis constat, adverbium *nuper* de saeculis quoque sumi, dummodo pauca sint. Hinc *Nonantulanus* Monachus a *Mabilonio* editus (quod quum nondum liber prodiiisset, habet, qui ignoravit, *Marchesius* excusationem; neglexisse autem Historicum nostrum fere mirum videri posset) *Nonantulanus*, inquam, Monachus narrat, *Hadrianum* I. easdem Fidei professiones, quas Liber Diurnus exhibet, a. 772. emisisse, adverbio *nuper* minime dempto. Et mirabimur, etiam an. 827. & sequentibus, quibus *Gregorii* IV. Pontificatus continetur, & *Garnerianum* Libri Diurni Codicem exiisse statuimus, sextam Synodum *nuper* celebratam dici vere potuisse, quum vix sesquisaeculum ab ejus conventu ad *Gregorii* IV. tempora effluerit?

Quaenam adverbii nuper vis sit in tertia Fidei professione, quam Liber Diurnus exhibet.

XI. Potiori illud jure ex me quaeret Historicus, quei factum sit, ut incunte saeculo IX, multoque magis eo adulto in formulis, quae aut tunc primum in Codicem relatae sint, aut ad communes usus iterum exaratae, nulla septimae Synodi mentio injecta fuerit. Dicam equidem, id factum prudenti quadam *οικονομία*, ne Galliarum Episcopis, qui *Carolo* M. & *Ludovico* Pro imperantibus etsi dogmati de Sacrarum Imaginum cultu adfentiebantur, *Nicaenae* tamen II. Synodo nondum solemniiudicio a Romana sede confirmatae errore facti repugnabant, Romani Pontifices offensionem essent. Sane diu etiam post *Gregorium* IV. ut a Cl. *Trombellio de cultu Sanctorum Diss. X. cap. 25.* animadversum video, *Nicolaus* I non modo tex tan-

Cur in ejusmodi formulis nonno saeculo VII. Synodus omiffa?

Muld.

n n

tum

cclxxxij   **DISSERTATIO II.**

tum Generales Synodos enumeravit *ep. VII.*, sed etiam ut sex tantum fateretur, ab *Adone Viennensi* petiit, quum pallium ei mitteret. *Hadrianus* quoque II. *ep. 34.* ad *Carolus Calvum* nonnisi *Nicaenum* Concilium, & *quinque ceterorum Conciliorum regulas* memorat. Itaque licet *Romana Ecclesia Nicaenam* illam secundam Synodum ab *Hadriano I.* probatam fuisse, immo & pro ipsa adversus *Carolinos* Libros pugnatum ab eo sciret, noluit, integro stante dogmate, nimis ejus Concilii urgere auctoritatem, ne quod timeri poterat, schismati praebetur occasio. Atque hinc in professionibus fidei, quas electi Romanae Sedis Praesules edebant, dissimulata diu fuit septima Synodus. Atque haec aliquanto fusius disputavimus, ne nuperi historici nomen, praestansque eruditio apud minus peritos insigni huic Ecclesiasticae antiquitatis monumento demeret auctoritatem.

PARS

P A R S I V.

*Quantum ex Libro Diurno utilitatis ad Fidei confirmanda
Decreta, & Ecclesiasticam disciplinam illustrandam
percipi possit.*

Quaeri heic posse video, quae causa sit, cur tot docti viri de
edendo Libro Diurno cogitarint. Paucis illam Garnerius suae
Praefationis num. VIII. adtigit; *quod neque levi neque teme-
raria opinione creditum est, ex monumento tanti momenti,
tamque celebrato, & antiquo, erui posse plura, quae Eccle-
siasticam historiam illustrent, remque fidei juvare possint.* Haec
a nobis copiosius explicatum iri ad eum locum recepimus. Li-
berabo igitur heic fidem. De Ecclesiastica tamen historia ni-
hil dicam; sed prius de Orthodoxis dogmatibus, deinde (quod
miror a Garnerio praetermissum) de Ecclesiasticae disciplinae
capitibus, quae ex nostro hoc libro lucem adciunt, non
longa dissertatione agam, sub unum veluti conspectum ea po-
nens, quae ad utrumque fidei, & disciplinae caput pertinen-
tia diurnus Liber nos docet.

§. I.

Res fidei ex Libro diurno maxime juvari ostenditur.

I.

Fontes, ex quibus Catholica haurienda do-
ctrina est, hi in prima Rom. Pont. Profes-
sione fidei, seu Indiculo (Cap. II. Tit. 10.)
declarantur; *Universalis Concilia, Constitu-
ta Apostolicorum Pontificum, atque Docto-
rum Ecclesiae scripta.* Quod ad horum lo-
corum Theologicorum ordinem spectat, aliqua adversus Garne-
rium nescio quid Romanis auribus minime placitum obmur-
murantem ad eum locum quem a nobis recudetur adnotabimus.

*Fontes, ex qui-
bus dogmatum
haurienda do-
ctrina.*

II. Huc pertinent aliquot hujus, & sequentium duarum Pro-
fessionum insignia de Traditionibus loca. In prima scilicet Pro-
fessione Pontifex juratus promittebat, se eam *verae fidei recti-*

*praesertim Tra-
ditiones,*

ccclxxxiv DISSERTATIO II.

tudinem, quam Christo auctore tradente, per successores B. Petri, atque discipulos usque ad se in sancta Ecclesia repererat, custoditurum. In altera profitebatur, se praedicare, tenere, ac defendere, praedicaturumque esse fidem Christi, quam Apostoli tradiderunt, Apostolorum discipuli docuerunt, eorumque successores Apostolici sui, ac probatissimi praedecessores immutabiliter servaverunt, ac defenderunt. In tertia demum Pontifex se paternae traditionis, per Dei gratiam, aemulatorem existere edicebat. Vide etiam cap. III. Tit. IX. Promissionem fidei Episcopi.

*& Symbolum
Nic. & CPolit.*

III. Praecipua porro fidei nostrae dogmata in Symbolo Nicaeno, & CPolitano contineri notum est. Illustre autem pro Nicaeno Symbolo testimonium edebat Episcopus in nuper indicata *promissione fidei* promittens, se *illam fidem tenere, praedicare, atque defendere, quam ab Apostolis traditam, & quam per successores eorum custoditam veneranda Nicaena Synodus... Sancto Spiritu sibi revelante, suscipiens redegit in symbolum.* Horum similia legas in secunda Rom. Pont. professione fidei, ubi & de CPolitano secundo Concilio additur, illud, *quod Symbolo (Nicaeno) deesse putabatur (de Spiritus Sancti divinitate) exposuisse, gratia ejusdem Spiritus Sancti inlustrante.*

*Praecipua porro
dogmata,
quae Liber Di-
urnus edidit,
sunt 1. Trinitatis
Mysterium.*

IV. Ad singularia vero fidei capita in utroque symbolo proposita quod adtinet, nihil ad explicandum, confirmandumque Sanctissimae Trinitatis mysterium luculentius adferri possit, quam quod de eo Romani Pontifices in secunda, tertiaque fidei professione exponere consueverant. Satis sit heic, quae in secunda leguntur, recitare. *Per haec duo Sacra Concilia (Nicaenum, & CPolitatum) sanctam & inseparabilem Trinitatem, unum Deum, unamque Trinitatis substantiam esse cognoscimus, Trinitatemque in unitate, & unitatem in Trinitate palam praedicare didicimus, ut unum Deum, propter unitatem essentiae fateamur, & Trinitatem inseparabilem, propter substantiarum, atque personarum differentiam, doceamus &c.*

2. Verbi

V. De Verbi aeterni, itemque Spiritus Sancti divinitate splendidissimum illud est, quod in utraque illa Professione exstat, praesertim autem in secunda, ubi ex Nicaeno & CPolitano Conciliis adversus *Arii, Macedonii, & Apollinaris blasphemias Dei Filius consubstantialis Patri, & Deus verus; Sanctus quoque Spiritus Patri, & Filio, utpote consubstantialis, coa-*

3. & Sp. S.

doran-

P A R S I V. cclxxxv

dorandus dicitur. In tertia quoque (quod subobscure in secunda indicatum fuerat) idem Spiritus Sanctus *nec genitus, nec ingenitus, sed de Patre, Filioque procedens* discrete traditur.

VI. Ad Verbi divini Incarnationem animum nunc conferamus. Haec de illa praedicat tertia professio Fidei: *Unum igitur sanctae Trinitatis, hoc est, Deum Verbum, qui natus est de Patre ante omnia saecula, eundem in ultimis temporibus descendisse credimus, incarnatum esse, & de semper Virgine beata Dei genitrice Maria, & inhumanatum... & unum, eundemque Dei Filium, eundemque hominis filium ex duabus, & in duabus naturis, hoc est Divina, & humana... in unam personam atque subsistentiam concurrentibus, & in sua proprietate, inconfusis, & immutabiliter eisdem naturis manentibus, ex quibus ineffabilis adunatio facta est, & Deus unitus, mediante rationali anima, carni, quam de Sancta & immaculata Virgine adsumpsit. Eadem contractius profitebantur Episcopi cap. III. Tit. IX.*

a Patre, & Filio procedentis divinitas.
q. Eiusdem Verbi Incarnatio.

VII. Vides heic Nestorii, & Eutychis deliramenta perspicue confutata. Ea tamen in secunda Rom. Pont. Professione Fidei copiosius ex Ephesino, & Chalcedonensi Conciliis refelluntur, ubi etiam multa adversus Monothelitarum haeresin, quam etiam tertia Professio Fidei, itemque Promissio Episcopi Cap. III. Tit. IX. aversatur. Nobis sufficiat Catholicum dogma paucis exhibere ex eadem secunda Professione: Dominum nostrum Jesum Christum *duas naturales habere voluntates, duasque naturales operationes.*

Nestorii & Eutychis,

ac Monothelitarum confutatis erroribus.

VIII. In iisdem, quae ex tertia professione fidei reddidimus, verbis perpetua, & inviolata Deiparae Virginitas, ejusque divina Maternitas satis aperte innuitur, quemadmodum & in Promissione Episcopi. Sed nefas sit hanc in rem ea praeterrere, quae in eadem tertia Professione continenter subjiciuntur: *Quare vere ac proprie Θεοτόκον, id est Dei Genitricem Sanctam SEMPERQUE VIRGINEM praedicamus.*

S. MARIAE Divina Maternitas, ac perpetua Virginitas.

IX. Cetera Christi Domini Mysteria ea tem tertia fidei Professio diligenter prosequitur. Nos eadem ex Promissione Episcopi proferemus. *Unum eundemque Filium Dei, Deum & Dominum Nostrum Jesum Christum... ex utero Virginis Dei Genitricis MARIAE natum eundem Deum verum carne, eundem passum carne, crucifixum, & mortuum carne, resurrexisse*

6. Vitae, mortis &c. Christi Mysteria.

ccclxxxvj DISSERTATO II.

xisse cum secundum carnem , adscendisse eundem in eadem in caelos , unde numquam divinitate discessit : & ita in eadem carne venturum judicare vivos & mortuos ; & sic semper in eadem carne mansurum .

7. Dogmata varia ab haereticis , qui damnantur , oppugnata ;

X. De aliis Fidei nostrae capitibus quid sentiendum sit , ex haeresum , quae illa oppugnarunt , condemnatione discimus . Recito in hanc rem , quae tertiae Fidei Professione commendata sunt . Primo igitur ubi de Quinto Generali Concilio , *in hoc* , inquiebant summi Pontifices , *Origenes cum impiis discipulis , & sequacibus , Didymo , & Evagrio , & qui creatorem omnium Deum , & omnem rationalem ejus creaturam gentilibus fabulis prosequuti sunt , aeternae sunt condemnationi submissi .* Deinde haereticorum , quos sexta Synodus proscripsit , recensionem haec adtexuntur : *Cum supra factis haereticis Sabellium , Paulum Samosatenum , Marim Persam , Montanum , Donatum , Eunomium , Novatum , Sabbatium , Acacium , Anthimum , Julianum Halicarnasenseum , Theodosium , Gajanum , Priscillianum , Pelagium , Caelestium , & Julianum eorum discipulum ... execramur , ac condemnamus .*

ut Divinae Gratiae necessitas .

XI. *Pelagii* , discipulorumque injecta heic mentio monet , ut aliqua Libri Diurni loca indicemus , in quibus divinae Gratiae necessitas praedicatur . In secunda Fidei Professione : *pro nobis apud Dei clementiam cum fletibus intercedite , ut impotentiam , quae in nobis est , Dei nostri omnipotentia roboret .* Sub finem tertiae Professionis : *Dei gratia nos corroborante .* In cautione Episcopi (*Cap. III. Tit. X. :*) *Deo juvante , a me peragenda confirma ; & circa finem , ipso auxiliante , promitto .* In Indiculo Episcopi (*Cap. III. Tit. XI. :*) *Deo operante persistere .* *Cap. IV. Tit. III. Deo regente cor tuum .*

8. Ecclesia , ejusque notae .

XII. Quaedam alia Fidei Decreta restant , quorum Diurnus explicatius meminit . Ac primum nihil in eo frequentius , quam mentio *unius , Sanctae , Catholicae , & Apostolicae* Ecclesiae , notarum scilicet , quibus vera Christi Ecclesia ab aliis sectis distinguitur . *Cap. II. Tit. 2. qui Sanctam tuam universalem Ecclesiam .* *Cap. eodem II. Tit. 8. Ut haec Apostolica , immo omnis universalis Ecclesia in toto orbe diffusa .* *Cap. eodem Tit. 10. in Indiculo : Sanctaeque tuae Ecclesiae , & paullo post , in tua Sancta Ecclesia .* *Cap. III. Tit. 9. Sanctaeque ejus Catholicae Ecclesiae .* *Eodem cap. III. tit. 9. In unitate ejusdem fidei , Deo operan-*

P A R S I V. cclxxxvij

te persistere, in qua omnis Christianorum salus esse comprobatur; & nullo modo contra unitatem communis, & universalis Ecclesiae suadenti cuiquam consentire.

XIII. Sequitur Primatus cum S. Petri, tum Romani Pontificis. Primatum S. Petri satis indicant verba illa Indiculi Pontificis Cap. II. Tit. 10. *Beate Petre Apostolorum Princeps, CVI claves regni coelorum ad ligandum, atque solvendum in coelo, & in terra Creator, atque Redemptor omnium Dominus Iesus Christus tradidit.* Quae in fine secundae Fidei Professionis iterantur. Cap. IV. Tit. 3. *Ad ostendendam unanimitem, quam cum Beato Petro Apostolo universum gregem dominicarum ovium, quae ei commissae sunt, habere non dubium est.*

S. Petri Primatus verae jurisdictionis

XIV. De Romani vero Pontificis Primatu perspicua haec sunt Cap. II. Tit. II. *Pium nobis contulisti Pastorem, qui Sanctam tuam universalem Ecclesiam, & cunctas dominicas, ac rationales sibi commissas oves regere, atque gubernare valeat.* Quae ferme repetuntur Tit. 8. Hinc eodem cap. II. Tit. 3. electus Pontifex Ecclesiae gubernator dicitur. Tit. vero 5. *Quatenus insit in Apostolicae Sedis specula, qui & Christi regat Ecclesiam, gregemque rationabilium salubriter dispenset ovium.* Cap. III. Tit. V. *Paschalis festivitas nos hortatur, ad vestri Pontificii remedia convolare, in cuius potestate omnium Ecclesiarum consistit ornatus,* Tit. 6. *Almitas vestra ... in qua & Sacerdotii principatus existit, & Tit. 8. Ad Pontificii vestri iura confugimus, de cuius Sede omnis honor proficiscitur Sacerdotum.* Huc spectant honorificentissima nomina, quibus Summus Pontifex designatur. Nunc enim Vicarius dicitur B. Petri, ut cap. II. tit. 4., & cap. III. tit. II., nunc Dominus Sanctus; merito Apostolicus, & divina benedictione decoratus, Papa Patrum, Summae Sedis Praeful, ut cap. III. Tit. I., nunc Dominus meus Sanctissimus, & ter beatissimus, Summus Pontifex, seu universalis Papa, ut eodem Cap. III. Tit. 9.

in Rom. Pontif. derivatus,

XV. In eandem rem clarissima sunt, quae Romano Pontifici jura tribuuntur, ut quod Oecumenica cogat Concilia, illisque praesit. Sic Ephesium Concilium factum dicitur Cap. II. Tit. 10. in secunda professione fidei, *ex auctoritate tamen Caesertini Apostolicae Sedis Antistitis.* Sic ibidem Apostolicus Papa Leo per Legatos, & Vicarios suos Chalcedonenli praefuisse Concilio adfirmatur; quod & infra de S. Agathone Sextae Synodi prae-

sum jure convocandarum generalium Synodorum, eiisque praesidendi,

cc|xxxvii| DISSERTATIO II.

praeiudicium per Legatos suos, & responsales adferitur. Utrumque iteratur *cap. III. tit. 9.*, ubi etiam *Ephesinae Synodo beatae memoriae Papa Coelestinus Apostolicae Sedis Pontifex, & beatus Cyrillus Alexandrinus Episcopus* (Caelestini scilicet nomine, dum novi ejus Legati *Ephesum* adirent) *praesedisse* dicuntur.

atque ασφαλὲς
praerogativa

XVI. Quantum porro illud est, quod in prima Fidei professione electus Pontifex promittebat *Cap. II. Tit. 10. Diligentius autem, & vivacius omnia decreta praedecessorum Apostolicorum nostrorum Pontificum, quaeque synodally statuerunt, & probata sunt, confirmare, & indiminate servare, & sicut ab eis statuta sunt, in sui vigoris stabilitate custodire; quaeque vel quosque simili auctoritatis sententia condemnaverunt, simili auctoritatis sententia condemnare!* Horum tamen similia extant in secunda Fidei professione. Episcopi quoque in promissione fidei *cap. III. Tit. IX.* postquam se quoscumque quinque Oecumenicae Synodi damnaverant, *insolubili damnatione percellere* professi fuerant, addebant: *nec non & omnes, quos beatae recordationis Romae urbis Pontifices propter diversos errores, vel haereses damnaverunt, damnamus.* Videant, quaeso, qui Romanum Pontificem aliquid Ecclesiae universae in rebus ad fidem, moresque pertinentibus aut credendum, aut improbandum proponentes errare posse contendunt, videant, inquam, an qui octavo, septimoque saeculo haec jurejurando affirmabant, eos de summi Pontificis ασφαλὲς dubitasse verosimile sit. Legant quoque illa, quae in secunda Fidei professione habemus: *Cognoscat itaque vestra dilectio, & integra nos satisfactione praedicare, tenere, ac defendere, praedicaturosque esse confidat fidem Christi, quam Apostoli tradiderunt, Apostolorum discipuli docuerunt, eorumque successores Apostolici nostri, ac probatissimi Praedecessores IMMUTABILITER servaverunt, ac defenderunt, ne Honorio quidem igitur excepto, quem tamen in eadem fidei Professione damnatum veluti Monotheliticam haereseos fautorem legimus, ut vel hinc (quod Garnerius ad ea verba scite, vereque adnotavit) nihil illius Catholicae Fidei dogmatibus aberrasse constet. Sed & illud in eadem professione fidei notandum maxime est, tam abesse, ut Chalcedonenses Patres de S. Leonis celeberrima ad Flavianum epistola judicarent (quod Gallicanae declarationis defensor,*
alii-

P A R S IV. cclxxxix

aliique post ipsum tradiderunt), ut potius *Dei gratia rescrante*, Leonis *Venerabilis* tomo FIRMATI Patres Chalcedonenses *sententialiter* Eutychem, ejusque haeresim condemnarint.

XVII. Jamvero Generalium Conciliorum auctoritas quanta apud nos esse debeat, facile erit ex iis colligere, quae de sex Oecumenicis Conciliis ad ea tempora, quibus Liber Diurnus prodiit, celebratis in tribus Rom. Pontif. Professionibus fidei, atque in promissione fidei Episcopi praedicantur.

11. Concilio-
rum General.
auctoritas.

XVIII. Ad alia propero. Mitto cultum Sanctorum, ad quem non pauca sequente paragrapho indicanda transferri poterunt. Quae de judicio, de vita futura, deque aeternis inferorum cruciatibus credimus, ea saepissime in nostro Libro docentur. Ac de judicio quidem illustre testimonium illud est, quod supra num. IX. de Christi mysteriis agentes recitavimus: Adde alia ex Indiculo Pontificis cap. II. Tit. X. cap. IV. tit. I. & 2. Inferni autem poenas, uti & coelorum beatitatem, aeternum duraturas invenies cap. VIII. num 2. 3. 6. 17. 18. 19., & 23. Nec plura. Quae haecenus adtulimus, quantum Fidei nostrae dogmatibus ex Libro Diurno adcedere possit praesidii, satis declarant.

12. Judicium.

Futurae vitae
tum in coelis,
tum apud infe-
ros aeternitas.

§. I I.

*Quae ad disciplinam pertinentia Liber Diurnus doceat,
breviter percensentur.*

I. De disciplinae legibus, quae in Libro Diurno continentur, acturi duo primum expendemus, quae ad disciplinam generatim adtinent, & in Indiculo, seu prima Rom. Pont. Professione legimus. Ita ergo ibi: *Disciplinam, & ritum Ecclesiae, sicut inveni, & a sanctis praecessoribus meis traditum reperi, inlibatum custodire: & paullo post: Nihil de Traditione (laudabiles intellige cum Garnerio consuetudines, & constituta), quod a probatissimis praedecessoribus meis servatum reperi, diminueret, vel mutare, aut aliquam novitatem admittere; sed ferventer, ut vere eorum discipulus, & sequipeda, totis viribus meis, conatibusque tradita conservare ac venerari. Si qua vero emerferint contra disciplinam canonicam, emendare; sacrosque canones, & constituta Pontificum nostrorum, ut divina, & caelestia mandata custodire, ut pote tibi redditurum*

Quaedam de
disciplina ge-
neralia.

Mald.

o o

me

me sciens de omnibus, quae profiteor, districtam in divino iudicio rationem. Quae quidem quum *Ivonis* quoque aetate in Indiculo exstarent, licet alia pro temporum conditione mutata jam essent, facile intelliges, illa non eo spectare, ut Pontifices se indicare voluerint Praedecessorum suorum legibus, & Canonum disciplinae ita obnoxios, ut nulla sibi integra esset aliquid in illis innovandi potestas, sed unam, qua in antiquos Ecclesiae canones, suorumque decessorum constituta tenebantur, aequissimam reverentiam, ne aliis haec infringendi licentiam suo exemplo praebere quodammodo viderentur. Consule dicta in *Antisebronio P. I. diff. II. cap. 8. num. 5. seqq.*

Quas peculiar-
ria sunt, alia
x. spectant ad
PERSONAS
SAGRAS, ear-
umque electio-
nes, vel ordina-
tiones, praeser-
tim Rom. Pont.

II. Jamvero peculiarria quaedam disciplinae capita ex Diurno Libro promamus. Porro ut aliquis in illis percensendis ordo servetur, a SACRIS PERSONIS initium sumatur. Occurrunt statim earum electiones. Ac de Romani quidem Pontificis, qui universalis Ecclesiae caput est, centrum, magister, electione actum vide toto secundo capite: sed fatendum est (quod *Cl. Cennius* primus animadvertit *T. I. Diff. postum. Diff. III.*) multa hoc ipso capite a *Garnerio* ob inordinatam, quam ille sibi ex meris, falsisque conjecturis finxit, formularum dispositionem, ex eoque a *Mabillonio* (*Mus. Ital. T. II. pag. 112.*) fuisse contra omnem veritatem proposita. Omnium antiquissima, ac pluribus saeculis usurpata formula fuit, quae ad ordinationem Pontificis spectat. Caeterae diversam pro temporum diversitate disciplinam exhibent. Ex quo tempore *Justinianus* confirmandam ab Imperatoribus Rom. Pontificis electionem statuit, mortuo Pontifice *relatio*, quae *tit. III.* editur, *de electione Pontificis* mittebatur *ad Principem* ab iis, qui servabant locum Sedis Apostolicae; erant autem hi Archipresbyter, Archidiaconus, & Primicerius Notariorum. Conjecerat *Garnerius*, litteras ad *CPolitanum* Patriarcham, aliosque in Regia urbe degentes Episcopos scriptas fuisse *a paribus*, ut electioni apud Imperatorem faverent: non male, etsi *Cennius* repugnat *p. 121.* Nam *S. Gregorius M.* cum Patriarcha *CPolitano* (*L. I. ep. 4.*) conquestus est, quod ejus electionem ab Imp. confirmari curasset. Praeterea in Romano *Holstenii* Codice *num. 8.* exstat litterarum ea de re *ad diversos Episcopos* exemplum, quod in *Garnerii* libro desideratur; Episcopi vero illi vix alii intelligi possunt, quam *CPolitanus* Patriarcha, caeterique, qui *CPolit*
mora-

P A R S I V. ccxcj

morabantur. Haec ad annum 640. servata sunt, quo tempore tota confirmandae Pontificiae electionis potestas in Exarchos ab Imperatoribus translata fuit, ne Romana Sedes diutius vacaret; primusque, qui ab Exarchis confirmatus fuerit, non *Honorius* (uti *Pagius* sensit), sed *Johannes IV. Severini* successor a. 640., quemadmodum *Papebrochius* existimavit, habendus est. Tunc enimvero primum nuncius ad Exarchum mittebatur de transitu Pontificis (*Cap. II. Tit. I.*). Post iusta defuncto Pontifici perfoluta, indictumque tridui jejunium Clerus cum suis proceribus successorem eligebat, consentientibus optimatibus ac populo; tum condebatur electionis decretum, quod iidem quoque optimates, & milites cum Clero subscribebant (*Tit. 2.*). De electione mox referebatur ad Exarchum *Ravennae* cum precibus, ut electionem Principis nomine confirmaret (*Tit. 4.*). Qua etiam de causa scribebatur ad Judices, Archiepiscopum, & Apocrisarium *Ravennae*. Adcepta confirmatione electus solemni ritu ad confessionem S. *Petri* deducebatur, ibique nondum ordinatus ad Corpus Apostolorum Principi profitebatur fidem (*Tit. 10.*): mox ordinabatur (*Tit. 9.*), atque ordinatus iterum eandem fidem exponebat (*Tit. 10.*); denique de fide concionem in Urbe habebat, & ad universam Dei Ecclesiam mittebat (*cod. Tit. 10.*). At postquam A. 682. ob Exarchorum tyrannidem *Constantinus Pogonatus* iussit decretum electionis mitti ad Regiam Urbem, obsolescere litterae ad Exarchum, caeterosque *Ravennates*, & Relatio ex veteri more ad Principem mitti coepit; quod in *Benedicti II.* electione a. 684. servatum fuit. Verum unus hic fuit, cujus electio ab Imperatore probaretur. Nam *Benedictus* ipse ab eodem *Constantino* divales iussiones suscepit, per quas concessit, ut persona, qui electus fuerit ad Sedem Apostolicam, e vestigio absque tarditate ordinetur. Hinc autem caeteris formulis abolitis post decretum de electione unus Ordinationis ritus obtinuit cum tribus fidei professionibus, quas supra indicavimus. Neque omittendum, has ipsas fidei professiones post annum 684. fuisse primum aut cussas, aut saltem retractatas, quum in illis sexti Concilii, immo & defuncti *Pogonati* mentio injiciatur. Hanc autem Ritualem ordinandi Pontificis disciplinam VII. adulto saeculo, immo & nono viguisse ea docent, quae P. I. de *Hadriano I.* ex Monacho *Nonantulano*, deque *Gregorio IV.* ex ipso *Garnerii* Codice adnotavimus.

Et Episcoporum.

III. Iisdem saeculis, ubi Episcopum aliquem eorum, qui Sedis Apostolicae ordinationi suberant, mori contingeret, de obitu statim summus Pontifex monebatur sive Cleri, & Plebis Ecclesiae viduae litteris, sive a defensoribus patrimonii illic positi. Scribebat autem Pontifex vicino Episcopo, cui visitandae destitutae Ecclesiae curam commendaret, donec pastorem haberet (*cap. III. Tit. 15.*), simulque Clero, ordini, & Plebi litteras dabat, quibus & de Visitatore Episcopo constituto, & de facienda electione monebatur. (*Tit. 16.*). Fiebat postmodum electio; decretumque omnium subscriptione firmatum (adcedente etiam Visitatoris Episcopi testimonio *Tit. 15. & 16.*) deferrebatur ad Pontificem cum precibus, ut electionem probaret, ordinaretque quem sibi delegerant, Episcopum (*Cap. III. tit. 1.*). Respondebat Pontifex, Episcopumque, quem probasset, *Romam* ad consecrationem evocabat (*Tit. 2.*). Electo quum se ad Apostolicam Sedem conferret, Archidiaconus, aliique *Honorati* Ecclesiae viduae comitabantur, secumque alias deferabant Cleri, Plebisque litteras, quibus instantius ordinatio urgebatur (*Tit. 3. 4. 5. 6. 7. 8.*). Praevio examine de fide, & moribus, quod *discussio* appellabatur (*Tit. 6. 7. 8.*), peragebatur solemniter ritu ordinationis *Romae*. In ordinatione vero Episcopus professionem fidei ad Corpus sancti *Petri* emittebat (*Tit. 9.*); dabat etiam cautionem, qua disciplinam Ecclesiasticam observaturum se pollicebatur (*Tit. 10.*); addebat quoque Indiculum de obedientia erga summum Pontificem, & fidelitate erga Principem servanda (*Tit. 11.*). Post ordinationem adiciebat a Pontifice ad Clericos, & Plebem Civitatis suae litteras, quibus monebantur, quid Episcopus & in mandatis habuisset, & spondidisset; itemque qua deberet observantia a suis coli (*Tit. 12.*). Tandem quum dimitteretur, formatam (*Tit. 13.*) ab Archidiacono *Romae* Ecclesiae adiciebat, ut constaret, a quo facta esset ordinatio, quo die, mense &c. Haec plerumque fiebant. Interdum tamen contingebat, ut alterius Civitatis Episcopus ad Ecclesiam Pastore destitutam a Pontifice mitteretur illi incardinandus (*Cap. III. Tit. 14.*)

Un & Metropolitanorum, qui pallio donabantur.

IV. Eadem fere erat disciplina in Metropolitanorum, qui *Romae* Pont. ordinationi obnoxii essent, cujusmodi *Ravennates* Archiepiscopi, electionibus; nisi quod hi, *Romae* quum consecrarentur, pallium adiciebant. Aliis Archiepiscopis mittebatur; quod
& cum

P A R S I V. ccxciiij

& cum nonnullis Episcopis factitatum fuit. Tunc autem ad eos litterae scribebantur ex formulis, quas habet Liber Diurnus *cap. IV. Tit. I. sqq.*

V. Quod ad ceteras adinet ordinationes, id cum primis cavebatur, ne illicitae essent; ne Episcopus *bigamos, aut qui virginem non essent sortiti uxorem, neque inlitteratum, vel in qualibet corporis parte vitiatum, aut expoenitentem, vel curiae, aut cuilibet conditioni obnoxium, notatumque, aut Afros ad Sacros ordines permetteret adcedere* (*Cap. III. Tit. 12.*). Deinde nonnisi praescriptis temporibus fieri illas licebat, nempe *nonnisi primi, quarti, septimi, & decimi mensis jejuniis, & in ingressu quadragesimali, atque mediana* (*ibid.*), idque *vespere Sabbati* (*ibid. & cap. V. tit. I.*). Omnis autem Simoniae labe ab his arcenda erat (*Cap. III. Tit. 10., & Cap. IV. Tit. 2.*). Tandem qui Presbyteri, aut Diaconi ordinabantur, alicui seu Basilicae, seu Titulo, seu Diaconiae incardinari debebant, unde *Cardinales* dicebantur. Hinc quum in Oratoriis nulli Presbyteri constituerentur cardinales, ab Episcopo postulandus erat Presbyter, qui sacrum faceret. (*Cap. V. Tit. 4.*)

*Servata in aliis
Ordinativibus.*

VI. Pauca, quae ad Ecclesiasticum regimen pertinent, nunc videamus. Nullum ulli Episcopo jus erat in alterius Episcopi *Parochiam* (*Cap. III. tit. 9.*). Intellige nisi fortassis duas uni-ri Ecclesias contingeret (*cap. eod. Tit. 17.*). In sua autem quisque Ecclesia residere jubebatur. Quare in *cautione* (*Cap. III. tit. 10.*) promittebant Episcopi, *se sine Sedis Apostolicae iussione ad comitatum nullatenus profecturos esse, nec per diversas provincias, aut civitates discursuros, quatenus Ecclesiam suam viderentur sine gravi occasione deferere*. Gravis autem, ac fere necessaria occasio erat *Romanum iter* vel ad Natale Papae, ad quod etiam invitabantur (*Cap. III. tit. 18.*), vel ad Natale Apostolorum *Petri & Paulli* celebrandum (*Cap. eod. Tit. 10. & Tit. 21.*). Ab Ecclesiastici regiminis forma sejungenda non sunt privilegia, quibus Romani Pontifices Ecclesiis sua ipsarum jura, ac bona confirmabant (*Cap. IV. Tit. 4. & Cap. VII. Tit. 9.*). Multo magis ad illam spectant poenae, quae in criminosos infligebantur, ut anathematis sive in haereticos (*Cap. II. Tit. 10.*) sive in Pontificiorum diplomatum violatores (*Cap. VII. Tit. 2. seqq.*) aut suspensionis (& quidem ipso facto incurrendae) a *Missarum solemniis* (*Cap. III. tit. 22.*)

*2. ad regimen
Ecclesiasticum.*

VII. Ad-

ccxciv DISSERTATIO II.

3. ad bona Ecclesiastica,

VII. Adde his, quae de bonis Ecclesiasticis in Libro nostro praestituuntur. Ac primum summi Pontifices in Indiculo (*Cap. II. Tit. 10.*) *indiminutas res Ecclesiae conservaturos, & ut indiminutae custodirentur, operam daturus se pollicebantur.* Idipsum aliquanto latius spondebant in sua cautione Episcopi (*Cap. III. Tit. 10.*); immo in Synodali, quod adiciebat Episcopus (*ead. cap. III. tit. 12.*) monebat Rom. Pontifex Clerum, ordinem, & Plebem civitatis, se Episcopo in mandatis inter caetera dedisse: *Ministeria, atque ornamentum Ecclesiae, vel quidquid est in patrimonio ejusdem, non minuere studeat, sed augere.* Augebantur autem Ecclesiae bona iis etiam, quae Episcopo non successione, sed legato obvenissent; ea enim non privatae Episcopi personae, sed Ecclesiae capiti, atque adeo ipsi Ecclesiae dari censebantur. (*Cap. III. Tit. 10.*). In Ecclesiasticorum porro bonorum distributione *quatuor* Episcopus *facere* tenebatur *portiones, quarum unam sibi ipse retineret; alteram Clericis distribueret; tertiam pauperibus, & peregrinis; quartam Ecclesiasticis fabricis reservaret* (*Cap. III. Tit. 10. & 12.*)

eorumque distributionem.

4. ad curam orthodoxae Fidei servandae.

VIII. Potior tamen servandae orthodoxae fidei cura fuit. Ad hanc referendae sunt Professiones fidei, tum quas summus Pontifex ante & post ordinationem (*Cap. II. Tit. 10.*) itemque inaugurati Episcopi emittebant (*Cap. III. tit. 9.*), tum quas Episcopi pallium petentes Romam mittere debebant (*Cap. IV. Tit. 1. & 2.*). Vide autem, quanta esset hujusmodi Professionum obligatio. Nam *Romani* Pontificis professiones in ipsa Beati *Petri* confessione deponebantur; Episcoporum vero cum ab ipsis Episcopis, tum a Sacerdotibus suarum Ecclesiarum subscriptae *scrinio Sanctae Apostolicae Sedis* servandae tradebantur. Illud quoque in *Romanorum* Pontificum professionibus notandum, non haereticos tantum, eorumque prava dogmata in illis damnari, sed etiam libros ab Oecumenicis Conciliis reiectos, ut *epistolam, quae Ibae dicitur ad Marim Persam, & scripta Theodoriti adversus Beatissimum Cyrillum*, itemque *Macarii*, & sectatorum *omnia haeretica scripta.*

5. ad Cultum sacrum.

IX. Ad Cultum sacrum progrediamur. Sacrae aedes in eo principem locum habent, quae sive Basilicae essent, sive Tituli, sive Baptisteria, sive demum Oratoria, habita a Romano Pontifice, quae petenda erat, facultate statim ritibus dicabantur, vel ab Episcopo loci (qui communior mos erat,) vel etiam solem-

P A R S I V. CCXCV

solemniter, *convocatis aliis fratribus, & Coepiscopis vicinanti-
bus* (Cap. V. tit. 19.). Ea tamen conditio semper postulaba-
tur, ut fundus aliquis legitima donatione exstaret, ex quo quae
ad luminaria concinnanda, alendosque custodes necessaria essent,
quotannis defumerentur [*Cap. V. Tit. 3. 4. 13. 19.*]; nec ultum
ibi corpus esset humatum [*ibid. Tit. 4. & 19.*]. Reliquiarum
autem in ejusmodi locis collocandarum, quae *Sanctuaria, be-
nedictiones, beneficia* Sanctorum appellabantur, ubi ad illa,
consecranda Episcopus adgrederetur, praecipua cura esse debuit
[*ibid. Tit. 5. 6. 7. 8. 79. 22.*]. Quod si sacra quaequam Aedes
fuisset ab haereticis polluta, Catholicae Ecclesiae caeremoniis
reconciliabatur [*ibid. Tit. 17.*]. Altaria quoque consecrabantur
[*ibid. Tit. 18.*]. Neque tamen tantummodo loca Sacra huc
pertinent, sed ipsi quoque dies vel festi, ut Natalis Apostolo-
rum [*Cap. III. tit. 10. & 21.*], vel Ecclesiastico jejunio conse-
crati [*ibid. Tit. 12.*]

X. At quaenam in sacris illis aedibus, diebusque ab Eccle-
sia Deo singulariter dicatis peragebantur ad cultum ipsi Deo,
ejusque Sanctis praestandum? Vigiliae habebantur, divinumque
officium persolvebatur summa pietate [*Cap. III. tit. 10.*]; nec
cantus deerat, cui ordo Cantorum destinatus fuerat [*Cap. VII.
tit. 20.*]. Missae publicae in Basilicis, aliisque publicis Aedi-
bus Deo consecratis celebrabantur; non item in Oratoriis, quae
propterea, ut *num. 5.* innuimus, Presbyterum non habebant
cardinalem; in his enim privatis tantum Missis locus erat,
quibus vel ab Episcopo Presbyter constituebatur, [*Cap. V. tit. 4.*],
vel si Oratorium in Monasterio exstructum esset, Presbyteri Ec-
clesiae in eodem coenobio deservientes praeficiebantur. [*ibid.
Tit. 9. & 10.*] Litaniae per triduum ante diem Dominicae Ad-
scensionis fiebant [*Cap. III. Tit. 12.*], immo alicubi bis in men-
se [*ibid. Tit. 10.*]. *Kyrie eleison* pro Rom. Pontifice quotidie
iterandum diaconitis, & pauperibus injungitur *Cap. VII. Tit.
18.* Ex tertia Rom. Pont. professione illud quoque discimus,
veteri aevo in solemnem gratiarum actionem non hymnum,
qui dicitur *Ambrosii, & Augustini*, sed Angelicum *Romae* de-
cantatum fuisse.

XI. Maxima quoque cura pauperibus subveniebatur. Mitto
quae paullo antea de Bonorum Ecclesiasticorum distributione
decreta vidimus. Xenodochia, in quibus aegris, & egenis sin-
gula-

*6. ad paupe-
rum curam.*

ccxcvj DISSERTATIO II.

gularia caritatis officia praeberentur, constituta sunt [*Cap. VIII. Tit. 14. & 15.*]; caeteris pauperibus Diaconiae paratae erant subsidii causa [*Cap. VII. Tit. 18.*]. Nec minus pauperibus levamen a Monachis suppeditabatur. Quare factum videmus, ut Romani Pontifices Monasteria amplissimis privilegiis donarint [*Cap. VII. Tit. 6. 10. 23. 24. 25.*], atque uni Apostolicae Sedi obnoxia voluerint [*ibid. Tit. 1. & 13.*]; interdum etiam Monasteria, quae inopia premebantur, ditioribus unierint [*ibid. Tit. 5.*]

¶ ad Sacra-
menta.

XII. Postremo de Sacramentis dicendum. In Libro Diurno nihil fere nisi de Baptismo agitur, cujus administrandi tempora Paschatis, & Pentecostis celebritate definiebantur [*Cap. III. Tit. 12.*]. Baptisteria ad sacrum lavacrum [numquam tamen in Oratoriis *Cap. V. Tit. 4.*] constructa dedicabantur [*ibid. Tit. 22. 23. & 24.*]. Cautum vero maxime fuit, ne quemadmodum pro Baptismo, ita ne pro Confirmationis quidem Sacramento *aliquid praemium in qualibet re, vel specie pro quacumque persona* Episcopus [hic enim non Confirmationis modo necessarius, sed etiam Baptismi antiquis temporibus ordinarius minister fuit] postularet, aut acciperet. Vide jam quot, & quanta unus hic Liber ad Ecclesiasticam illustrandam disciplinam conferat.

Hinc novae
editionis suscep-
tum a me con-
siliu.

XIII. Haec enimvero quum animadverterem, parandae novae hujus libri editionis consilium suscepi. Duo autem mihi cum primis in ea sumpsit facienda. Primum fuit, ut *Romani* Codicis ab *Holstenio* editi varias lectiones *Garneriano* exemplo adscriberem. Alterum, ut novis adnotationibus nonnulla operis loca illustrarem, liberaeque quasdam *Garnerii* notas castigare; fatendum enim est, virum caeteroqui doctissimum etsi in multis Apostolicae Sedis causam strenue egit, praeconceptis tamen quibusdam opinionibus nimis indulisse; quodque gravius est, sua existimatione effecit, ut hae radices agerent, atque propagarentur, non exiguo Ecclesiasticae praesertim in Sacris electionibus Libertatis, illiusque, qua pollet eadem *Romana* Sedes, auctoritatis detrimento. Atque haec quidem editio in promptu est. Justis tamen de causis nunc ab ea supersedendum. Quamobrem ex illa Praefationem generalem, quae historica est, Dissertationis nomine inscriptam placuit interea excerpere, dum opus ipsum liceat evulgare.

F I N I S.

I N D E X

Rerum cum in MALDONATI opere, tum in additis adnotationibus, ac dissertationibus observatu digniorum.

A

ABSTINENTIA a conjugio a-
pud veteres Christianos prae-
paratio fuit ad Communio-
nem. 175.
ACOLYTHI interdum ad ae-
grotos detulere Eucharistiam
165.
AEGROTI, danda illis com-
munio. 152. *seq.* data sub
una tantum specie. 203 quo-
modo ad eos deferretur Eu-
charistia. 164.
ALLELUIA quid significet. 47.
Unde habeat originem 48.
quibus in rebus diceretur.
49. 90. quo tempore diceba-
tur 50. quo loco 52. 90. cur
repetatur? 53.
ALTARIS osculum. 36.
AMBO. 89. *seq.*
AMEN, cur absolutis oratio-
nibus respondeatur. 80.
ANTIPHONAE A S. GREGO-
RIO M. constitutae 46.
ANTIPHONARIUM. V. S. Gre-
gorius M. & Joh. Diaconus
APsIS. 89.

Mald.

B

BAPTISMI, & Eucharistiae
comparatio. 185.
BAPTISTERIA. 161.
BENEDICTIONIS ad legen-
dum Evangelium petitio 93.
BINGHAMVS notatus 28.
BRACCARENSES Patres quid
circa salutationem *Pax vobis*
reprehenderint 67.
BONORVM varia genera. 22.

C

CAELESTINVS PAPA, num
Introitus auctor fuerit? 43.
seq.
CAEREMONIARVM vocabu-
lum. 3. etymon 1. natura.
3. a Sacramentis discrimen
4. varia genera, *ibi*. origo.
6. communes Caeremoniae
Ethnicis *ibi*, Judaeis, 7. 9.
non abolendae, 8. Earum in-
stituendarum potestas 11.
contentiones de Caeremoniis,
13. Multiplex illarum utili-
tas, 16. *seqq.* ad quodnam
spectent bonorum genus, 23.
Quales esse debeant, *ibi*, *seq.*

P P

CA:

ccxcviii

CALICES varii 138.
 CALICIS, seu Vini usus laicis
 in Rom. Ecclesia concessus
 cujushmodifuerit. 209. V. *Spe-*
cies utraque.
 CANON, ejus nomen 126. Au-
 ctor 128.
 CANTIONES ad hostiae ele-
 vationem, 139.
 CATECHVMENORVM Mis-
 sa, 31. expulsiō, 91.
 CEREORVM accensio ad Evan-
 gelium legendum 93.
 CHRISTI exemplum num.
 Communionem sub utraque
 specie laicis dandam compro-
 bet? 199. Verba de Com-
 munionē explicata 200. *seqq.*
 COENA viatica 163.
 COLLECTAE. V. *orationes.*
 COMBESISII (*Francisci*) epi-
 stolium. 269.
 COMMVNIO Sacerdotum.
 151. Ministrorum 154. Laico-
 rum. 155. Laica 156. Pe-
 regrina 158. Puerorum 159.
 aegrotorum 162. damnato-
 rum ad supplicium 166. mor-
 tuorum 167. Praeparationes
 ad Communionem 168. A
 Communionē quānam arce-
 rentur? 176. Communionis
 praeceptum cur factum? 198.
 ritus 179. Ministri, *ibi.* Quae
 verba in Communionē olim
 prolata, 180. Varius Com-
 munionis locus, 183. Com-
 munionis frequentia. V. *Fre-*
quens Communio. Commu-

nio sub utraque specie. V.
Species utraque.

CONCIO, 90.
 CONFESSIO, prima ad Com-
 munionem praeparatio 168.,
 rarior tamen apud Veteres,
 quam apud nos, & cur? 169.
 CONFIRMARE quid sit, ubi
 de Communionē agitur 179.
 CONFITEOR in Missa 34.
 a CONIVGIO abstinentia, 175.
 CONSECRATIO idem inter-
 dum, quod dispensatio 179.
 CONSTANTINOPOLITA-
 NVM Symbolum. V. *Sym-*
bolum.
 CONSTANTINVS *Pogonatus*
 Pontificum Rom. electionibus
 antiquam reddit libertatem
 236. *seqq.*
 CRVCIS signum initio Missae
 24. 33. Cruces hostiae con-
 secratae an adhibendae? 142.

D

DAVIDIS Psalmis cur fere sem-
 per constet Introitus Missae?
 45.
 DEFVNCTORVM exequiae,
 in illis olim dictum alleluja,
 49. cur, 50.
 DIACONI Eucharistiam defe-
 rebant olim ad aegrotos. 164.
 Communionis erant ministri
 180.
 DIPTYCHA. 141.
 DIVINVS. V. *Liber Divinus,*
Holstenius, Garnerius.
 DOMINICALE quid? 183.
 DO-

DOMINVS VOBISCVM, hujus formulae origo 66. Quid significet, *ibi seq.* Num dici possit, ubi solus adstat minister? 68.

DOXOLOGIAE origo, 54. auctor, *ibi.* varietates, & mutationes, 55. Locus, ac tempus, 57. ritus *ibi.*

E

EGBERTI locus expensus 221.

ENERGVMENI, an expulsi cum Catechumenis? 102.

EPHESINI Concilii decretum de sumenda a Laicis Eucharistia sub una tantum specie 203.

EPISTOLA, ejus legendae origo, 83. quot olim epistolae legerentur, 85.

EVCCHARISTIA, missa olim ad absentes, & quo ritu 164. Quomodo intingeretur 167. quo ritu dispensata 178. Laicis etiam in manus tradita 181. domum quoque deferenda 182. Eucharistiae ostensio. 137. 143. quid de ejus Reliquiis olim factum 184. Illius sumendae praeceptum 185. cum Baptismo comparatio *ibi.*

EVLOGIA quid? 169.

EVANGELII lectio in Missa quam antiqua 92. quandonam legebatur, 93. cur facie ad aquilonem versa? 94. quibus

CXCIX

caeremoniis 97. Graece, & Latine lectura 99. V. *Benedictionis petitio*, & *Cereorum accensio.*

EXEQVIAE. V. *Defunctorum exequiae.*

EXOMOLOGESIS quid? 169.

F

FEMINAE data olim alicubi maximo abusu Eucharistia ad aegrotos deferenda 165.

FERIA V. in Coena Domini, quomodo olim in illa Fideles in quibusdam Ecclesiis communicarent 174.

FREQVENS communio Christi institutioni non repugnat, 185. Immo illi maxime est conformis, 186. idque Veterum Christianorum exemplo confirmatur, *ibi.* Postea Communionis ardor refrigit 189. Rationes hujus innovandi, 191., futilibus quibusdam contrariis confutatis, 195. Magnae frequentis Communionis utilitates, 192.

G

GALLICIORUM (*Joh. Bapt.*) de GREGORIO II. *Antiphonarii*, & *Sacramentarii*, quod S. GREGORIO M. passim tribuitur, auctore sententia refellitur. 211. *seqq.* **GARNERIVS** (*Joh.*) ejus in *Librum Diurnum* praefatio 230.

ece

De ejus in eundem Librum
notis judicium. 272. 290. 296.
GELASIANVS, & **GREGO-**
RIANVS Sacramentorum li-
bri inter se comparantur 223.

seq.

GENVVM flexus in Missa 69.
GLORIA IN EXCELSIS, quo-
modo ab antiquis vocetur?

60. Quis hunc hymnum in-
troduxerit? 61. quo tempo-
re diceretur, 62. *seqq.*

GLORIA PATRI. V. *Doxo-*
logia.

GOTHORVM apud *Hispanos*
in sacris ritus. 14.

GRADVALE 88. 90.

S. GREGORIUS M. quid cir-
ca *alleluja* statuerit 51. Non
instituit *Kyrie eleison* 58. Quid
circa *Gloria in Excelsis* de-
creverit 63. V. *Antiphonae*.
Num auctor *Antiphonarii*,
& *Sacramentarii*, quod ejus
nomine praenotatum circum-
fertur? 311. *seq.*

GREGORII IV. electio in-
quem annum, mensemque
sit conferenda? 234.

H

HADRIANI I. de **S. GREGO-**
RII M. Sacramentario, &
Antiphonario testimonium il-
lustratum 219. *seq.*

HOLSTENIVS (*Lucas*) Li-
brum Diurnum clam descri-
bit 252. praelo committit

253. notas in eum meditaba-
tur *ibid.* Ejus editio suppres-
sa 265. quam ob causam 265.
quo anno 267. e carcere de-
mum extrusa 273. *seq.*

HONORIVS I., quid in Libro
Diurno de eo legatur 268.
seqq.

I

IEIVNIVM naturale ante com-
munionem requisitum 173.

INTINCTA Eucharistia 167.

INTROITVS Missae quid sit?
41. Undenam ita vocatus?
ibi. a quo institutus 43. cur
Davidicis Psalmis fere con-
stet? 45. cur repetatur? 46.

IOHANNES diaconus. *Grego-*
rianae vitae scriptor, ejusque
in iis, quae ad *Gregorianum*
Antiphonarium, & *Sacramen-*
tarium pertinent, auctoritas
vindicata, 213. *seqq.* V. *Tra-*
jani anima.

K

KYRIE eleison, ejus origo 57.
auctor 58. quo ritu dicere-
tur 59. quibus in rebus 60.

L

LABBEI (*Philippi*) epistolium
269.

LAICA communio 156. & 183.
V. *Laici*

LAI-

LAICI quo loco communicarent 155. & 183. Illis quoque tradita in manibus Eucharistia 181.

LAVDES, de quibus *Toletanum* IV. Concilium *Can.* 10. quid essent 45. 86.

LIBER DIVINVS *Rom. Pontif.* unde sic dictus? 230. notus veteribus, aliisque Scriptoribus, *ibi. seq.* ejus *Co-dices MSS.* 233. 235. 241. 243. *seqq.* aetas 237. an ad Antipap. *Paschalem* referri possit? 276. *seqq.* Auctor 237. mira illius utilitas cum fidei dogmatibus adserendis 283. *seqq.* tum veteri Ecclesiasticae disciplinae illustrandae 289. *seqq.* Editiones 229. 272. *seq.* 275. inter se comparatae materiarum 255. itemque alphabeti ordine 260. *seqq.* aliae promissae 273. In eas supplementum, *ibi* variae lectiones. 275. V. *Garnerius*, *Holstenius*, *Mabillonius*, *Schoepfflinus*.

M

MABILLONIVS (*Joh.*) supplementum edit in Librum Diurnum. 273.

MANVVM Lotio. 111.

MARCHESIVS (*Franciscus*) refellitur 231. 236. 238. 242. 281.

MARINIVS (*Cajetanus*) lau-

ccci

datus 253. Vide & Praefationem in hunc tomum.

MEMENTO mortuorum 140.

MINISTRORVM communio 154.

MISSA multiplex habet caeremoniarum genus 24. nomen

27. Auctores, qui de ejus Caeremoniis scripsere, 28.

Partes 31. Missa Nautica 166.

MORIVIS num data Eucharistia? 167.

MVLIERES quei communicarent. 182. *seq.* V. *Feminae*.

N

NAUTICA Missa 166.

NICAENI Patres num *Doxologiae* addiderint illa: *sicut erat.* &c.?. 56.

O

OBLATAE, earumque forma 108.

OFFERTORIUM, ejus nomen 107. a quibus fieret 110.

ORATE *fratres* 112.

ORATIO Dominica 144.

ORATIONES, earum antiquitas. 70. cur dictae *collectae*.

72. Alia earum nomina 75.

quae sint dicendae 77. quo-

modo concludendae 79. earum numerus 81. Orationes

post consecrationem 140. V.

Pater Deus.

OSCVLVM altaris 36. Pax cum osculo, V. *Pax*.

PA-

eccii

P

PASCHALIS Antip., ad illum-
ne referri Librum Diurnum
par sit? 276. *seqq.*

PATER Deus, cur ad eum ab
Ecclesia orationes dirigantur?
77.

PAVLLI Apostoli locus expli-
catus 170. alius 202.

S. PAVLLINI *Nolani* locus
emendatus 161.

PAX cum osculo 148.

PEREGRINA communio quid
fuerit, atque a Laica num
discreparit? 158.

POENITENTIA ante Com-
munionem agenda cujusmo-
di sit 171.

POLLVTI, etiam citra culpam,
ad Communionem non ad-
cedebant 176. Pollutionum
varia genera 177.

PONTIFICVM *Rom.* electio
236. *seq.* &

POSSINI (*Petri*) epistolae
268. & 270.

PRAEFATIONIS nomen 119.
antiquitas 120. Praefationes
legitimae, & probatae quot
sint 123.

PRAEPARATIONES ad Com-
munionem 168.

PRAESANCTIFICATORVM
Missae 152.

PROSA 91.

PSALMVS *Introibo ad Altare*
Dei 33.

PVERI debeant ne communi-
care? 159. *seqq.* quando, &
cur desierit hic mos? 161.
seq.

R

RELIQVIAE si quacumque de
caussa nullae sint in ara con-
secrata reconditae, sintne
omittenda verba illa: *quo-
rum reliquiae haec sunt?* 37.
Reliquiae Eucharistiae, quid
de illis factum? 184.

RESPONSORIA post episto-
lam 86.

RITVS communicandi 179.
seqq.

S

SACERDOS se vertens cur le-
vet manus 65. Sacerdotum
communio 102. Novorum
communio in quibusdam Ec-
clesiis 153.

SACRAMENTARII *Gregoria-
ni* auctor ne fuerit S. GRE-
GORIVS I., an II.? V. *Gal-
liciolii*, S. Gregorius M.,
Jobannes Diaconus.

SANCTVS cur dicatur? 125.

SCHOEPFFLINIVS (*Job. Da-
niel.*) varias edit in Librum
Diurnum lectiones 275.

SECRETA 113.

SEQUENTIA. V. *Prosa*.

SOZOMENI de *alleluja* semel
tantum in anno *Romae* decan-
tato

tato explosa narratio . 50.
SIR MONDVS (*Jacobus*) cur
 ab ea , quam promiserat , Li-
 bri Diurni editione superse-
 dendum sibi censuerit ? 267.
SPECIES utraque , ac sub utra-
 que communio num jure di-
 vino Laicis danda ? 197. an sal-
 tem exemplo Christi ? 199. Ve-
 teris Ecclesiae hac in re di-
 sciplina 203. Quibusnam de
 causis , & quo primum tem-
 pore apud Latinam Ecclesiam
 contraria inuenta sit consue-
 tudo , 207. V. *Calicis , seu*
vini usus .
STRABONIS (*VValafridi*) de
Gregorii M. Sacramentario ,
 & Antiphonario testimonium
 218.
 ad **SVPPLICIVM** damnatis
 dandane Eucharistia ? 166.
SVRSVM *corda* 121.
SYMBOLVM , hujus origo , &
 nomen 106. Symbola varia
 103. quodnam in Missa 104.
 cur non in Missa dictum sin-
 gulis diebus ? 106.
SYMMACHVS Papa quid cir-

cciii

ca *Gloria in Excelsis* statue-
 rit . 62.

T

TELESPHORVS Papa quid
 circa *Gloria in excelsis* de-
 creverit ? 61.
TEMPLA , in illisque multiplex
 personarum statio 95.
TENTZELIVS , ejus de Libro
 Diurno *Pontificiorum* causae
 adverso vana , futilisque glo-
 riatio 232. Iterum refellitur
 241.
THVRIS usus in sacris , ejus-
 que causae 38. *seq.*
TRACTVS 91.
 de **TRAIANI** anima **S. GRE-**
GORII M. precibus ab infe-
 ris liberata **IOHANNIS** Dia-
 conis narratio expensa p. 214.
seqq.

V

VIAFICA coena apud veteres
 163.
VIATICVM . V. *Aegroti* .
VERE dignum , a quo additum
 Praefationi 122.

ADDEN-

ecciv

ADDENDA, ATQVE EMENDANDA

IN V T R O Q V E

BIBLIOTHECAE RITVALIS

V O L V M I N E.

QUum in manus hominum meam Bibliothecam Ritua-
lem exire sum passus, eam intelligebam non tam Bibliothe-
cam Ritualement esse, quam hujusmodi Bibliothecae speci-
men quoddam, praesertim quum multos viderem deesse mihi
libros, ex quibus non pauca in hanc rem decerpenda omnino
fuerant. Sperabam tamen, meum qualemcumque hunc laborem
aliis eruditis viris incitamento futurum, ut opus tam utile,
cujus ego veluti primas lineas duxissem, ipsi perficerent. Ve-
rum ubi de onomastico Rituali cogitare coepi, quae mihi po-
stea legenti occurrerant, & in adversaria retuleram ad hanc ip-
sam Bibliothecam pertinentia, heic adjicere constitui; quo aliis
facilius foret, idem argumentum tandem pro dignitate pertra-
ctare. Adceperunt etiam Clarissimorum quorundam Virorum
curae, quibus ad id adjutum me fuisse libens profiteor. Fue-
re autem praecipui Praesul doctissimus, atque apud Caesaream
Aulam Apostolicus Nuncius *Josephus Garampus*, Cl. *Cajeta-
nus Marinus* unus e Vaticani Archivi Praefectis, cujus non se-
mel injicienda a me deinceps erit grati animi mentio, & prae-
stantissimus in causis, quae de Sanctis viris aguntur, Advocatus
Salvatoris. Haec praemonenda fuerant. Ipsas jam adcessionem ex-
hibeo.

• ADDEN-

cccv

NOVA ADDENDA ET EMENDANDA
I N V T R O Q V E
BIBLIOTHECAE RITVALIS
V O L V M I N E .

Quum ad Bibliothecam Ritualement concinnandam adgressus sum, eam vix adumbrari a me posse intelligebam. Nam quod in istiusmodi Libris ad litterariam historiam pertinentibus videram doctissimis quibusve viris passim contigisse, ut plurima omiserint, quae vel ipsi postea secundis curis suppleverunt, vel aliis reliquere adjicienda; id mihi accidere multo magis debere perspiciebam, qui & primus ad hanc ornandam spartam adcesseram, nec Libris ad haec studia pernecessariis satis eram instructus. Sperabam tamen futurum aliquando, ut coeptum opus perficere ipse possem, aut certe quae scripto tradideram, Liturgicarum rerum studiosis essent ad ea emendanda, augendaque incitamento. Illud enimvero interea mihi percommodum accidit, ut quam Mutina discedens non exiguam Librorum praesertim historiam litterariam illustrantium suppellectilem a. CIO. IO. CC. LXVII. *Bononiae* reliqueram, eam PII VI. Pontificis Maximi beneficentia transportatam in Urbem recuperarim. Itaque quum Bibliothecam hanc nostram cum *Maldonati* V. CL. *de Caeremoniis* tractatu, tum Onomastico Rituali augere constituissem, illam quoque additamentis, quae cum ejus argumento conjunctiora essent, locupletare decrevi. Nec defuere praestantes aliqui viri, meisque studiis amici, qui ad id symbolam & ipsi suam conferrent; atque hos inter honoris causa praeclarissimus ad Augustam *Vindobonensem* aulam Romani Pontificis Nuncius *Josephus Gurampius* mihi cum primis nominandus, qui & absens amplissimam Bibliothecam suam in *Quirinalibus* aedibus latentem mihi patere voluit, & per litteras nonnullos a me praetermissos Auctores pro insigni, qua pollet, eruditione indicavit.

Sed quoniam in extremis quoque superiorum voluminum paginis aliqua adjecisse me memini, fieri facile posse video, ut harum accessionum tam dispersa varietas lectores fugiat. Quum

Mald.

q q

tamen

ccvi

tamen necessarium maxime sit, ut de illis diligenter advertant, earum etiam, quae in edito utroque volumine exstant, memoria erit revocanda. Itaque novis, quae primum haec dabimus, additamentis priorum mentionem interferemus, indicatis cum operis paginis, ad quas ea referuntur, tum illis, in quibus exhibentur. Praeterea quod ad primi voluminis auctaria pertinet, rerum omnium in his contentarum indiculum subjiciemus, ut opus percurrenti ea facilius incurrant in oculos, & quibus quaeque interponenda sint locis, edoceant.

ADDENDA ET EMENDANDA

IN PRIMO VOLUMINE.

Pag. 5.	VIDE	T.I.p.354.
9.	ADDE.MDCCXLI. (pag. 14.) <i>Job. LIGHTFOOT</i> in disquisitione de S.IACOBI <i>Liturgia</i> (T. II. oper. post. <i>Ultraject. edit. p. 147. seqq.</i>)	T.II.p.454.
18.	VIDE	T.II.p.454.
19.		T.I.p.354.
27.		T.I.p.354.
28.		T.I.p.454.
31.		T.II. p.454.& T.I.p.354.
41.	ADDE. laudabili consilio intulit; uti & <i>ordinem divini officii Gothici</i> ex XI-MENII vita <i>Hispanice</i> a ROBLESIO, ut nuper indicatum est, conscripta.	
46.	VIDE	T.II.p.354.
47.		T.I. p.354.& T.II.p.463.
52.	ADDE:	
- Ordine Chronologico numeremus
MCCCCLXXV. Prima haec est, eaque perrara Roman
Missalis editio mihi, aliisque Bibliographis antea incomperta,
quam

quam indicavit P. *Franciscus Xaver. LAIRE* in *specimine historico typographiae Romanae XV. Saeculi*. Extremae paginae haec typographus adscripsit: *Sacrum sanctumq. hoc opus ad honorem, & gloriam omnipotentis Dei, ac Domini Iesu Christi, magni & excellentis ingenii Udalricus Gallus, alias Han Alamanus ex Ingelstat civis Viennensis non calamo, aere, vel stylo, sed nove artis, ac solerti industrie genere Rome conflatum, impresumq. nec non a Fratribus Sacri Conventus Are Celi recte, ac fideliter emendatum anno incarnationis dominice 1475. XI. Kal. Maii sedente Sixto divina providentia Papa IIII. posteris reliquit; fol. max.*

pag. 54. VIDE

56.

57.

58.

59.

60.

T.II.p.455.

T.II.p.455. & T.I.p.355.

T.I.p.355.

T.II.p.455.

T.II.p.455.

T.II.p.455.

eadem ADDE

huiusmodi libri; nempe praeter antiquiores Codices MSS. *San-Gallenses, San-Blasianos, Solodorensem, Petershusanum, Rhe-naugiensem*, aliosque a Cl. Abbate, ac S.R.I. Principe *Martino GERBERTO* perculosos in eruditissimo opere *de veteri Liturgia ALEMANNICA disquisit.* II.

eadem VIDE

T.II.p.455.

61. ibid. EDITVM MDXLVII. ADDE

Missale Romanum ... cum Missis Dioecesi WRATISLAVIENSI propriis, Wratislaviae, litteris Antuerpiensibus MDCCXII. fol. Extabat in BVNAVIANA Bibliotheca. Vide ejus Catalogum (T. III. Vol. I p. 369)

ibid. *Missale WITTFMBURGENSE &c. DELE* totum hoc comma de *Missali WITTEMBERGENSI*, quod unde haus-
rim, non memini; sed errorum plenum est sive annus, sive
auctor spectetur, ut Tomo seq. constabit, ubi de haereticis ser-
mo erit

eccviii

62. VIDE

T.I.p 355.

63. HYMAN MCCCCXCVIII. fol. ADDE

Verum has, aliasque hujus Missalis editiones multis nominibus antecellit postrema, de qua DINVARTIVS in Diario Ecclesiastico Parisiensi *Tom. XXX. pag. 84. seqq.* Praenotatur ista: *Missale PICTAVIENSE, Illustriss. & Reverendiss. in Christo Patris, D. D. Martialis Ludovici DEBEAVPOIL de Saint Aulaire PICTAVIENSIS Episcopi auctoritate, ac venerabilis ejusdem Ecclesiae Capituli consensu editum PICTAVII apud I. F. FAVLCON in fol.* Monet autem DINVARTIVS, novum hocce Missale D. IACOB Congreg. Missionis Presbyteri curis deberi. Nollem tamen, DINVARTIVM inter caetera hoc praesertim in hoc Missali commendasse pag. 86. quod in oratione die Cathedrae S. PETRI Januario mense recitanda LIGANDI verbo nomen ANIMAS praemissum fuerit. Castiganda profecto sunt, neque hujus Scriptoris eruditione satis digna, quae hanc in rem animadvertit his verbis: *on trouve ici le mot animas, qui n'avoient disparu, que depuis un siècle & demi, & que les Ultramontains avoient effacé du Missel Romain, pour ne point paroître limiter l'autorité du Pape à ce qui ne concerne que le spirituel... Cet exemple est bon à imiter dans des nouvelles reformes, & ceux qui auroient à ce sujet quelques scrupules, peuvent s'en délivrer par la lecture de l'excellent rapport de M. de CHOISEVL, Evêque de Tournai à l'assemblée du Clergé en 1682., où il est parlé de cette oraison.* Aliquid hac de oratione adtigi supra in adnotatione quadam ad paginam 56. Libet autem heic, ut DINVARTIVS quantum a veritate aberraverit, intelligat, ex eo quaerere, quid ergo fiet Codicibus *Palatino 496, & Reginae Suecorum 337*, quid Codicibus, unde PAMELIVS Sacramentarium GREGORIANVM, ac praestantissimus Cardinalis THOMASIVS orationes vulgavit, quid Codicibus *Othoboniano, & Vaticano*, ex quibus idem GREGORIANVM Sacramentarium MVRATORIVS recudit? In his enim omnibus eadem Oratio occurrit nomine *animas* praetermisso. Quamobrem aut doctissimos viros, qui hosce Codices ab octavo saeculo ad XII. exaratos fuisse tradiderunt, gravissimi, ac fere pudendi erroris arguat *Parisiensis* Censor, aut in designanda, qua primum e

Missae.

Missalibus Libris expuncta ea vocula est, aetate se nimium quantum fuisse hallucinatum, nihilque minus Correctores Romanos in ejus vocabuli ademptione sub CLEMENTE VIII. (hoc enim Pontifice deletum primo id nominis fuit) cogitasse, quam ut Romanorum Praesulum auctoritati adsentirentur, necesse est, fateatur. Et illud DINVARTIVS perpendat, velim, in veterrimo Sacramentarii *Gelasiani* codice, quem e *Galliis*, ubi usui fuit, adcepimus, utramque orationem legi, & quae vocem *animas* addit, & quae eandem omittit; in orationibus enim ad Vesperam in festis Apostolorum PETRI, & PAVLLI haec ibi exstat oratio: *Deus, qui ligandi, solvendique licentiam* (nos ex aliis antiquis libris *Pontificium* dicimus) *tuis Apostolis contulisti*. GELASIVS igitur utraque lectione idem significari existimavit. Quid ergo causae esse potest, cur voculae illi *animas* tantopere insistamus? quasi ea dempta PETRO, ejusque successoribus indebita, ac Principibus exitiosa jura tribuantur. Si inde id penitus consequi DINVARTIVS contendat, videat, quaeso, quam antiquae, ac venerandae auctoritati ligandi, solvendique corpora, & temporaria Regna potestatem niti imprudens concesserit. Sed haec obiter.

pag. 64. *Johanne BELO.* ADDE

(Bartholomaeo legit ARGELATVS in *Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium* col. 475. & 715.)

ibi. *Porsae Romanae.* ADDE

CL. SAXIVS (quod in *historia typographico-litteraria Mediolanensi* col. CCCLXXXV. ipse testatur) membraneum apud se Missale Ambrosianum servabat.

pag. 65. A. MDCCCLXXXII. per *Christophorum Ratisbonensem* f. A. MCCCCXCIX. per *Leonardum Pachel.* (Utraque haec editio (1) in *Telleriana* Bibliotheca indicatur.)

CORRIGE

A. MCCCCCLXXV. per *Antonium Zarotum Parmensem* (de qua hujus Missalis principe editione vide eundem SAXIVM pag. LXXIX. & CLXI.) . A. MCCCCCLXXXII. per *Christophorum* (*Waldarfer*) *Ratisponensem* : A. MCCCCCLXXXVIII. per eundem *Zarotum* : emendatum per Rev. D. Presbyterum *Andream de B'ISSIIS*, Praepositum *S. Teglac*, qui sua opera, & impensu imprimi curavit. (Confer SAXIVM l. c. p. CCXC, & ARGELATVM in *Bibliotheca* col. 1847.) . A. MCCCCXC-

CCCX

IX. *per Leonardum* PACHEL (haec, & prior illa A. MCCCC-LXXXII. editio (1) in *Tellersiana* Bibliotheca indicatur): A. MDXXII, quam editionem ex SAXIO didici:

p. 72. *Missale Carthusense*, ADDE

Ferrariae MDIX. absque typographi nomine, (atque hujus exemplum membranis impressum in *Ferrariensi* Carthusia adservari monuit me per litteras *Hieronymus* BARVFFALDIVS Junior, historiae typographico-litterariae *Ferrariensis* scientissimus); MDXVI.

p. 74.

ADDE

S. EBRVLEI a se inspecta. BVNAVIANAE Bibliothecae Catalogus (T. III. Vol. I. p. 370.) *Missale* memorat ordinis S. BENEDICTI, quod ZEVENAE in Monasterio Ducatus BREMEN-SIS adservatur

p. 75.

ADDE

inde... &c. Addam *Missale Portense CISTERCIENSIVM*, de quo FREITAGIVS *Adp. litter.* T. III. p. 711., quin tamen (quod maxime optassem) explicuerit, editumne sit, an manu exaratum. *Tegumenta*, inquit ille, *inscriptio litteris Gothi- cis deauratis expressa ornata sunt... Inscriptio talis est: MIS- SALE PORTENSIS MONASTERII, QVOD COMPARAVIT FRATER BALTHASAR* (de *Lipsia*, ut vulgo dicitur, cujus liturgica quaedam opera Tomo sequente indicabimus) *PROVI- SOR COLLEGII SANCTI BERNHARDI. ANNO DOMINI MILLESIMO QVADRINGENTESIMO NONAGESIMO QVARTO IN VIGILIA PASCHATIS. LAVS INCARNA- TO. AMEN*

p. 76. VIDE

T. II. p. 456.

ibi. ADDE

seu Lutheranorum Agendis collecta. Neque omittenda *Matthaei* LVDECI *Missale*, & *Vesperale*, de quibus lib. II. cap. IV. di- cturi sumus.

p. 78.

Gallice, Genevae MDCLXV. SCRIBE Graece Cantabrigiae MDCLXV. 12. Gallice Genevae apud Johan. Antonium, & Sam. de TOVRNES MDCLXVI. 8. Curramque hanc editionem indi- cat BVNAVIANAE *Bibliothecae* Catalogus T. III. vol. I. p. 375. item *Gallice*.

p. 80.

p. 80.	VIDE	T. II. p. 456.
... 84.		T. II. p. 456.
... 87.		T. II. p. 456.
... 89.		T. II. p. 456.
... 90.		T. II. p. 456.
... 93.		T. II. p. 457.
... 98.	ADDE	

quique viri mirabuntur. Sed quoniam *Mediolani* Psalterium aliud a nostro obtinuisse P. CALMETVS monuit, non importunum erit heic adnotare, in voluminibus, quae *Job. Baptista CORNEVS* a MDCXC. demortuus *Mediolanensis* Archiepiscopi archivo legavit, opuscula duo extare, alterum *Vol. XIV. n. 2.* de Psalterio *Ambrosiano*, alterum *Vol. XVI. num. 1.* de Psalterio *Romano*, & *Ambrosiano*.

... 100 ADDE

homiliarium designari vides. Recentius quoddam AMBROSIANVM homiliarium non omittam, quod PHILIPPVS II. *Hispaniarum* Rex suis sumptibus vulgari iussit *Antuerpia* ex officina *Plantiniana* MDLXXV. fol., & S. *Carolo BORROMEO* ab auctore *Joah. Stephano LEINATIO Mediolanensi* inscriptum fuit: praenotatur autem *Volumen homiliarum*, e S. AMBROSII *Episcopi*, & *Doctōris libris contextum*. Exstat in hoc opere *Petri GALESinii* doctissima Epistola, qua illud luculenter exornat.

... 103. ADDE

editio curata fuerit. Hymnarium AMBROSIANVM, quod sequente Tomo expositum a. 1460. a *Francisco de la CRUCE*, seu CRUCEJO videbimus, a nostro differt.

... ibi.	VIDE	T. II. p. 457.
p. 104.		T. II. p. 457.
p. 110. not. 3.		T. I. p. 355.
... not. 4.		T. II. p. 457.

p. 113. ADDE

caussa suscepto. Vale, Quod spectat ad prudentes homines, ac sacrarum litterarum, & pontificii Juris doctrina praeditos, quos QVIGNONIVS se adhibuisse ait, horum princeps fuit *Didacus NEILA Salmanticensis* Canonici, de quo VASAEVS in *Chronici* capit. vii. & *Nicolaus ANTONIVS* [*Biblioth. Hispan. T. I. p. 233.*]

cccxi

pag. 116. not. 6. ADDE

Cap. 68 Nimirum in caeteris Anonymus quidam auctor *consultationis de reformandis horis Canonicis* apud Nicolaum ANIONIVM [*Bibl. Hisp. T. I. p. 354.*] de abrogata QVINGNONIANI Breviarii formula conqueri, nullamque cur aboleretur, fuisse causam ausus fuerat adfirmare -

p. 121.

VIDE

T. II. p. 458.

ubi tamen pro p. 113. scribes p. 119., iisque verbis *ad BVNAVIANAM* transit ; ADDES pretio 25. florenorum, ex ejusdem Bibliothecae Catalogo [*T. III. Vol. I. p. 371.*]

p. 122. & Bibliothecae *Colbertinae* catalogo. SCRIBE & Bibliothecarum *Colbertinae*, ac *Bunavianae* [*T. III. Vol. I.*] catalogis.

p. 123.

ADDE

quam illud discrepat. Divinorum Officiorum juxta *Ambrosianae* Ecclesiae ritum Codices ab EVSEBIO *Mediolanensi* Archiepiscopo restitutos quinto Christianae Aerae saeculo fuisse sunt, qui perhibeant apud ARGELATVM [*Biblioth. Mediol. col. 380.*] Ut ut est, a. MCCCCLXXV. *Christophorus* WALDARFER typographus *Ratisponensis* primam hujus Breviarii editionem nobis suppeditavit. *Liber iste*, inquit SAXIVS in historia typographico-litteraria [*col. clxii.*] *titulo*, ac *praefationibus* caret, statimque exorditur ab Hymno Te Deum. Nullae in ipso aut e sacris Scripturis, aut e Sanctorum vitis decerptae lectiones occurrunt, diversoque prorsus ordine ab iis, quibus nunc utimur, in *Psalterium*, ac *precum designatione* procurrit. MARTENIVS ejusdem Breviarii exemplum indicat a. MCCCCLXXXVII. regnante *Johanne Galeatio Maria* VICECOMITE duce excusum, de quo plura idem SAXIVS p. cclxxx1. Multo emendatius prodiit a. MCCCCXC. Petro CASOLA curante, qui & *speculum* addidit *Matutinalis officii* more *Ambrosiano* a *Theodoro Mediolanensi* Archiepiscopo saeculo VIII. concinnatum. Confer SAXIVM p. cccxv. *seq.* Quae sequuntur &c.

ibi *Mediolani* MDLXXXVIII. 4. ADDE (1)

(1) Prima reformati a S-CAROLO AMBROSIANI Breviarii editio anno curata fuit MDLXXXII. Ejus decessores de illo restituendo cogitaverant. Hinc inter volumina *Mediolanensis* Archiepiscopi archivi, ut supra innuimus, ab *Job. Baptista CORNEO* legata, quod octavum est, *Consultationem* exhibet

pro

pro Archiepiscopo Mediolani, & pro Breviario AMBROSIA-
NO corrigendo, a Joh. Petro PVRICELLO scriptum anno
MDLXVII. paginarum fere centum, ut ARGELATVS testa-
tur *Biblioth. Mediol.* col. 475. Verum S. CAROLVS pro suo
Divini cultus studio rem serio perfecit, *adhibito*, ut loquitur
SAXIUS col. 162., in partem nobilis curae una cum aliis do-
ctis viris, Petro GALESinio, in Ecclesiastica eruditione,
egregie versato, cuius etiam sunt lectiones de vitis Sanctorum,
quae Breviarii ejusdem Sancti Archiepiscopi jussu tunc edito
insertae, praesenti quoque aevio recitantur in eorumdem Na-
talibus.

ibi: & MDCLXI. 8. (1). CORRIGE. & MDCLXI. (1).

p. 125. ex typogr. LONGHI 4. ADDE
SALERMITANA Ecclesia a ROMVALDO II. Archiep. post
medium saeculum XII. adcopit Breviarium, itemque *Caere-*
moniale pro recitatione Horarum divinarum. Vide Tomum
operis nostri II. cap. II. ad ann. MCLIII.

pag. 128. not. 10. ADDE
novis additis foliis refecarentur. Qui nunc *Parisiensem* Eccle-
siam regit, praestantissimus Archiepiscopus *Christophorus de*
BEAUMONT Breviarium (suae, ut reor, Ecclesiae) novem
tomulis a pio, ac docto viro Gallice redditum a. MDCCLXIX.
Parisiis vulgari jussit. Vide DINVARTII Diarium Ecclesia-
sticum (T. xxxvi. pag. 183.)

pag. 129. VIDE T. II. p. 458.

. . . 130. ADDE in *Alemannicis* ADDE

GOSSLARIENSE Ecclesiae exemptae Sancti SIMONIS &
JVDAE, *Halberstadiæ*, MDXXII. 8. vol. II. Exstabat in Bi-
bliotheca *Bunaviana*, ex ejus Catalogo (pag. 371.)

. . . ibid. VIDE T. II. p. 458.

. . . 131. T. I. p. 355.

ibi. ADDE (Cap. CXXXVII.)

confirmat recitatis JOHANNIS VASEI, & PETRI GALESinii
verbis Nicolaus ANTONIUS [T. 1. *Bibl. Hisp.* p. 67.

ibi VIDE T. II. p. 459.

ibi. T. I. p. 356.

pag. 132. VIDE T. II. p. 459.

pag. 133. CISTERCIENSIVM vero *Parisiis* MDXXXIV. 12.
MDLXXXJ., & MDCXVIJ. 8. CAELESTINI suum.

Mald.

r r

RE-

cccxiv

REFINGE hunc locum sic:

CISTERCIENSIVM vero *Venetis* apud *Franciscum Ghyrardengum* MCCCCXCIV. die ultima Maii, ex emendatione D. Hieronymi SANSONII, qui ibidem *Diurnum CISTERCIENSE* eodem fere tempore edidit a se diligenter correctum, ut ARGELATVS prodit [*T. H. Bibl. Scrip. Med. col. 1284.*]; tum *Parisis* MDXXXIV. 12. *Venetis* apud JUNCTAS in 8. MDLXXIX. curante P. D. Malachia BINASCO, qui in *Toxcellano* coenobio degebat (vide ARGELATVM T.III. col. 1952., & MAZZVCELLIVM [*T. II. P. II. p. 1235.*] ; iterum *Parisis* MDLXXXI. & MDCXVII. 8. Quum vero a CISTERCIENSIBVS. de veteri abdicando officio, ac BENEDICTINO recipiendo postea fuisset actum, D. Francus FERRARIVS, quem a. MDCCXI. vita functum idem ARGELATVS scribit [*T. I. col. 604.*] ritus servandos a CISTERCIENSIBVS. in abdicatione proprii Breviarii, vel Missalis, & receptione Missalis, ac Breviarii Monastici BENEDICTINI proposuit singulari opusculo, quod cum caeteris eruditissimi hujusce Monachi lucubrationibus existat apud CISTERCIENSES in oppido Carabagii. CAELESTINI quoque suum Breviarium.

ibid. ADDE MDCXXXII. 12.,
& *Venetis* MDCLXXXIX. apud CIERAS 8.
ibid. ADDE GRIGNANI 8.
& *Antuerpiae* ex officina PLANTINIANA MDCLXXXVIII. 8.
pag. 134. ADDE MDXLVIII.

(sic enim legendum, non ut alicubi inveni-
ram, MDXXXVIII.) 8. Sed de hoc *Humiliatorum* Breviario
plura invenies cum apud SAXIVM (*l. c. col. CCLIV. seqq.*)
praesertim ex litteris Cardinalis Federici BORROMAEI, ad e-
jus Ordinis jam extincti Sanctimoniales datis a. MDCXXXI ;
tum apud Cl. TIRABOSCHIVM (Vol. I. operis inscripti : *Ve-
tera Humiliatorum monumenta pag. 90. seqq.*) Hoc unum non
praetermittam, fuisse hoc Breviarium primo *Mediolani* vulga-
tum A. MCCCCLXXXIII. cura Stephani de NOTTIS per
Johannem Antonium de OGNATE ; postremo ibidem anno
MDCCLI. elegantissimis Josephi MARELLII typis.

ibi. VIDE T. II. p. 459.
... 135. T. II. p. 459.

...ibi

.... ibi.

T. I. p. 356.

.... 136.

T. II. p. 459. & 460.

pag. 146.

ADDE

Mox infra constabit. (1)

Tum in extrema pagina haec adnotatio notae 2. praeponatur.

(1) Haec ex monumentis tunc notis tradita fuere. Non innotuerant scilicet CLEMENTIS VIII. litterae, quas ab humanissimo *Cajetano* MARINIO e *Vaticana* Archivo suppeditatas exhibere mihi licet. Reddo illas.

CLEMENS PP. VIII.

Ad futuram rei memoriam.

CUm sicut accepimus bo. me. Julius Antonius Episcopus Praenestinus S. R. E. Cardinalis Sanctae Severinae nuncupat. major Poenitentiarius, cui fel. rec. Gregorius XIII. Praedecessor noster Ritualis restituendi eura[m] imposuit, in hujusmodi Rituali perficiendo, & typis cudi faciendo, non solum assiduos labores sustinuerit, sed & graves impensas fecerit, & dilecti filii Paulus Aemilius Sanctorius noster in utraque Signatura Referendarius, & Sacrae Poenitentiariae Datarius, ejusque germani fratres haeredes praedicti Julii Antonii Episcopi Cardinalis impressionem dicti Ritualis prosequi, ac illud, quod in satis magnum volumen excrevit, in compendium, & minorem formam reducere proposuerint. Nos illorum indemnitati quantum in Domino possumus, prospicere, dictosque Paulum Aemilium, & fratres ut supra haeredes specialibus favoribus, & gratiis prosequi volentes, & a quibusvis excommunicationis, suspensionis, & interdicti, aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris, & poenis a Jure, vel ab homine quavis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes, & absolutos fore censentes, supplicationibus eorum nomine nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, praedictis haeredibus dicti Julii Antoni Episcopi Cardinalis, ut decennio proximo durante, nemo tam in Urbe, & toto Statu nostro Ecclesiastico mediate, vel immediate nobis

subjecto, quam alibi ubicumque locorum Rituale praedictum, etiam postquam in compendium, & minorem formam redactum fuerit, sine dictorum haeredum speciali licentia in scriptis obtinenda imprimere, aut ab aliis sine huiusmodi licentia impressum vendere, aut venale proponere, vel tenere possit, auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus, & indulgemus. Districtius inhibentes omnibus, & singulis utriusque sexus Christifidelibus, praesertim librorum impressoribus, ac Bibliopolis in Urbe &c. ac toto Statu Ecclesiastico mediate, vel immediate subiecto existentibus sub mille Ducatorum auri de camera, ac amissionis librorum, & typorum omnium pro una Camerae Apostolicae, & pro alia Accusatori, & Judici exequenti, ac pro reliqua tertiis partibus praedictis haeredibus applicandorum, extra vero Statum Ecclesiasticum commorantibus sub excommunicationis latae sententiae eo ipso incurrendis poenis, ne dicto durante decennio Rituale praedictum, tam in magno, quam in parvo folio etiam in compendium, & minorem formam redigendum sine speciali dictorum haeredum licentia huiusmodi imprimere, vendere, seu venale habere, vel proponere audeant, seu praesumant. Mandantes &c. Volumus autem ut praesentium transumptis etiam in ipso Rituali impressis manu alicujus Notarii publici subscriptis, & sigillo alicujus personae in dignitate Ecclesiastica constitutae munitis eadem prorsus fides adhibeatur, quae ipsis praesentibus adhiberetur, si essent exhibitae vel ostensae. Datum Romae apud S. Marcum sub annulo Piscatoris die 16. Octobris 1602. Pontificatus nostri Anno undecimo.

pag. 147.

ADDE

Camerae Apostolicae 4. *Rituale Romanum*, curante, & praeside *Paullo Aemilio SFONDRATO* S. R. E. Cardinale, qui & plurimum in illud laboris insumpserat, & non paucas de suo castigationes adjecit, ut ait ARGELATVS (*Bibliot. Scriptor. Mediol. T. III. col. 1371.*)

pag. 148.

VIDE

T.I. p.356.

.... 150.

ADDE

T.II. p.460.

Iis vero, quae heic leges, post verba *aulicum*. 4. ADDE. Eodem nomine prodiit *Rituale Sacramentorum, ac aliarum Ecclesiae caeremoniarum, ex Rituali juxta decretum Synodi Pro-*

Provinc. PETRICOVIEN. edito depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni POLON. & M. Ducatus LITVAN. usum, Vilnae MDCLXXXVIII.

.... 151.

VIDE

T. II. p. 460. ubi

tamen typographico mendo legitur GREYTAGII pro FREYTAGII.

.... 152.

T. II. p. 460.

.... 153.

T. II. p. 460.

.... 154.

ADDE

AGENDA Ecclesiastica secundum usum Ecclesiae VVYRZEBURGENSIS &c. Jussu, & auctoritate FRIDERICI Episcopi Wyrzeburgensis denuq. recognita, & aucta, VVyrzeburgi per Joh. BAVMANVM MDEXIV. fol.

.... 156

VIDE

T. II. p. 461.

.... cartas implerem ADDE Unum addam, hujusmodi librum, quod latine editus est, *Rituale*, inquam, *Ecclesiarum DANIAE & NORVEGIAE latine redditum per Petrum TERPAGER, Hauniae ex typograph. Universitatis, MDCCVI. 8.*

.... 158.

VIDE

T. I. p. 356.

.... ibi.

T. II. p. 462.

.... 159.

T. II. p. 462.

.... 161.

T. I. p. 357.

p. 165.

SALOMONI MDCCCLII.

ADDE

Habet suum Pontificale *Mediolanensis* quoque Ecclesia. Apud ARGELATVM (T. II. *Bibl. Med. col.* 1083.) occurrit *Pontificale* (saeculo XIII. in membranis exaratum) *Ecclesiae Metropolitanae MEDIOLANENSIS, quod donavit* (xv. saeculo) *ipsi Ecclesiae suae dignissimae memoriae quondam Dominus Franciscus de PIZOLPASSIS natione Bononiensis Archiepiscopus Mediol. cum multis aliis solemnium librorum voluminibus &c.*

.... 173.

VIDE

T. I. p. 357.

.... 176.

ADDE

Venetis MDLXXIII. excudente Aegidio REGAZOLA 8.

.... 177. *Instructiones* continet. ADDE. Fictitias quasdam hujus operis editiones CLEMENT (*Biblioth. Curieuse* T. VII. p. 29.) diligenter persequitur; qui tamen, castigandus nobis est, quod cum SCHELHORNIO (*Amoenit. litterar.* T. V. p. 242.) nimis

cccxviii

nimis facilis fidem habuerit [pag. 29.] *Petro Paullo* VERGERIO mendacissimo , atque in *Romanam* Curiam infensissimo apostatæ scribenti: quod CLEMENS *Papa VII.* cum [ut erat astutus] valde iniquo tulisset animo [hujus operis editionem] supprimenda ea exemplaria , ac ne deinceps excuderentur , severissime imperavit .

.... 178.

VIDE

T.II. p. 462.

.... 179.

T.II. p. 462.

.... ibid.

ADDE

excudit in 12. Apud MAZZUCHELLIUM [T. I. *Script. Ital.* P. I. p. 386] invenio , Nicolaum ALDINIVM Metropolitanæ Florentinæ Ecclesiæ Cappellanum , qui a. MDCLXVI. decessit , reliquisse hujus *Caeremonialis* exemplum scholiis suis manu exaratis illustratum .

.... 180.

ADDE

MDCCXII in fol. , quæ secunda editio fuit apud *Malatestam*

.... ibid.

VIDE

T. II. p. 463.

.... ibid. ADDE

Ministri Generalis editum *Mediolani* MDCXIV. 4. Huc autem referendum est *Caeremoniale* BENEDICTI XIV. P. M. jussu editum pro Basilica ASSISIENSI S. FRANCISCI in *Patriarchalem* , & *Cappellam Papalem* erecta , *Roma* MDCCCLIV. 4.

.... ibid.

VIDE

T. II. p. 463.

IN-

INDICVLVS

*Rerum in his omnibus additamentis
contentarum.*

*Numerus Arabicus paginas ; Romanus primi, aut secundi
tomi additamenta designat : ubi vero Arabico
nullus praefigitur numerus Romanus tertium
hocce volumen intellige.*

A

A GENDA *Virtzburgensis pag. 317.*

AKOAOYΘIA, II. 456.

AMBROSIANVM

Breviarium . pag. 312.

.... Homiliarum . pag. 311.

.... Hymnarium . pag. 311.

.... Missale . pag. 309.

.... Pontificale . pag. 317.

ANDEGAVENTSE.

Processionale II. 462.

ANGLICANA haereticorum Liturgia, pag. 310.

ANTIPHONARII Codex I. 354.

ANTVERPIENSIS *Lutherana Agenda*, II. 456.

ARGENTORATENSE Breviarium II. 458.

. Rituale II. 461.

ARMENORVM Liturgia I. 354.

ASSEMANI Codex Liturgicus . I. 354.

ASSISIENSIS *Min. Convent. Basilicae Caeremoniale* . pag. 318.

AVGVSTENSE Breviarium II. 458.

AVENIONENSE Missale . I. 355.

B

B AMBERGENSE Breviarium II. 458.

BASILII Imp. Menologium II. 458.

BENEDICTI XIII. Caeremoniale . pag. 318.

BENEDICTINORVM Missale . pag. 310.

BENEDICTIONALIS Liber, II. 462.

BRACARENSE Sacramentale II. 461.

BRE

CCCXX
BREVIARIUM *Ambrosianum . pag. 312.*
Bambergenſe II. 454.
Caminenſe II. 458.
Ciſtercienuſium . pag. 314.
Eboꝛenſe II. 459.
Goſtlarienſe . pag. 313.
Humiliatorum . pag. 314.
Magdebuꝛgenſe II. 458.
Mindenſe II. 458.
Mozarabum I. 355.
Pariſienſe . pag. 313.
Quignonii . pag. 311.
Romanum , ejus codices Mss. I. 355. editiones antiquae II. 457.
Slavonicæ verſio I. 356.
Salernitanæ Eccleſiæ . pag. 313.
Sanctimonialium S. BIRGITTAË II. 459.
Strevvicenſe II. 459.

C

CAEREMONIALE ASSISIENSIS S. Franciſci Baſilicæ . pag. 318.
Episcoporum II. 462.
MARCELLI (Chriſtophori . pag. 317.
Regularium Ordinum II. 463.
SALERNITANÆ Eccleſiæ . pag. 313.
CAMERACENSIS Ordo II. 362.
CAMINENSE Breviarium II. 458.
CANONICORVM Reg. S. Salvatoris Officia II. 459.
CARTHVSIANORVM Miſſale . pag. 310.
CATECHVMINORVM liber I. 356. II. 461.
CHALDAEORVM Pontificales libri I. 357.
CISTERCIENSIVM Breviarium . pag. 314. Miſſale . pag. 310.
CREMENSE Rituale I. 356.
CVRVS. V. Officium B. MARIAE Virg.

D

D **INVARTIVS Abbas notatus . pag. 308.**
DIVRNI Officii editiones II. 459.

E

E **BORENSE Breviarium II. 459.**

ECLO.

ECLOGADIA Evangelia II. 454.
 EPISCOPORVM Caeremoniale II. 462.
 EPISTOLAE cum Evangeliiis Lusitanice versae. II. 455.

F

F AVENTINVM Rituale. II. 461.

G

G ERMANICARVM Ecclesiarum Sacramentaria. pag. 307.
 GNESNENSE Missale II. 455.
 GOSSLARIENSE Breviarium. pag. 308.
 GRADALE. II. 454.
 GREGORIANVM Sacramentarium. II. 454.

H

H AERETICARVM pseudo-Ecclesiarum Rituale. pag. 317.
 HOMILIARIVM *Ambrosianum*. pag. 311.
 HVMILIATORVM Breviarium. pag. 314.
 HYMNARIVM *Ambrosianum*. pag. 311.

I

S. JACOBI Liturgia. pag. 306.
 JAPONENSE Manuale II. 460.

K

K ALENDARIA. II. 457.
 KOINONIKON, hymnus *Graecorum* II. 456.

M

M AGDEBURGENSE Breviarium. II. 458.
 MANVALE II. 460. *Japonense*, ibi.

ccccxxii

MARONITARVM Missa . I. 354.
 MARCELLI (*Christophori*) Caeremoniale . pag. 317.
 MARTYROLOGIVM Romanum II. 457.
 MINDENSE Breviarium . II. 454.
 MISSALE *Ambrosianum* . pag. 309.
     . . . . *Moguntinum* II. 455.
     . . . . *Pictaviense* . pag. 308.
     . . . . *Plocensis* Dioecesis II. 456.
     . . . . *Romanum* , ejusque prima editio . 306, Editiones aliae II. 455.
     Illyrica versio I. 355.
 de MONTE LAVDUNO (*Guillelmi*) Sacramentarium I. 354.
 MOZARARVM Breviarium . I. 355.

O

OFFICI A aliqua peculiaria II. 459. & seq.
     . . . . *Augustinianorum* . pag. 314.
     . . . . *Fratrum Minorum* . pag. 314.
 OFFICIUM B. MARIAE Virg. I. 356. II. 459.
 ORATIO, *Deus qui B. PETRO* &c. ut in nostris correctis Missalibus , &
     Breviariis existat, defensa . pag. 308.
 ORDO *Cameracensis* II. 362.
     . . . . *Romanus* I. 357.

P

PANVINIVS (*Onophrius*) II. 462.
 PARISIENSE Breviarium *Gallice* versum . pag. 313.
 PICTAVIENSE Missale . pag. 308.
 PLOCENSIS Dioecesis Missale . II. 456.
 POLONIAE Rituale . pag. 316.
 PONTIFICALE *Ambrosianum* . pag. 317.
     . . . . *Chaldaeorum* I. 357.
 PONTIFICIS *Romani* electio II. 462.
 PROCESSIONALE *Andegavense* II. 462.
     . . . . *Senense* II. 462.

Q

QVIGNONII Card. Breviarium . pag. 317.

RE-

R

REGVLARIVM Ordinum Caeremoniales Libri. II. 463.

RITVALE *Argentinese*. II. 460.

. . . . . *Faventinum*. I. 358.

. . . . . *Poloniae*. pag. 316.

. . . . . *Romanum*.

. . . . . *Sanctorii* Card.

. . . . . *Slevvicense* II. 461.

. . . . . *Wratislaviense*. II. 460.

ROMANI Pontificis electio. II. 462.

ROMANUM Breviarium.)

. . . . . Martyrologium.)

. . . . . Missale.)

. . . . . Rituale.)

ROMANUS Ordo. I.

Breviarium.

Martyrologium.

Missale.

Rituale.

357.

S

SACRAMENTALE *Bracarense*. II. 461.

SACRAMENTARIA *Germanicarum Ecclesiarum*. pag. 307.

SACRAMENTARIUM *Gregorianum*. II. 454.

. . . . . *de Monte Lauduno Guillelmi*. I. 354.

. . . . . *vetus Italicum*. II. 455.

SANCTIMONIALIVM *S. Birgitta* Breviarium II. 459.

SANCTORII Card. Rituale. pag. 315.

SENENSE Processionale II. 462.

SLEWICENSE Breviarium II. 459.

. . . . . Rituale II. 461.

SYNAXARIA II. 456.

V

VRATISLAVIENSE Rituale II. 460.

A D D E N D A

E T E M E N D A N D A

I N S E C V N D O V O L V M I N E .

CAP. II. p. 30. , seu NICETAM *Dacorum* Episcopum, referuntur. ADDE ; Nec conjecturae defunt , quae idem suadeant . Navitas certe , barbarosque a NICETA *Dacorum* Episcopo psalterii ecclesiasticum usum doctos fuisse satis prodit *Nolanus* PAVLLINVS (*carm.* 17.) , nec non S. HIERONYMVS in epistola ad LAETAM . Confer LIRVTVM in Italico *de Foro-Julien-sibus litteratis Viris* opere [T. I. pag. 114 .]

pag. 47. uti & *Cantiones* quaedam. ADDE
DCCXXV. THEODORVS II. *Mediolanensis* Antistes circa annum DCCXXV. scripsit

Speculum Matutinalis Officii (AMBROSIANI) , in quo Mysteria , & Ordinem Sacrarum precum , adlatis ex utroque Testamento exemplis , egregie illustrat . PVRICELLIVS quidem in Dissertatione NAZARIANA (*cap.* 35.) , quum in hoc opere testis saepius appelletur AMALARIVS in libro *de Officiis* , qui fortasse ad annum DCCCXXVII. spectat , ut infra videbimus , illud THEODORO Archiepiscopo multo seniori abjudicandum , atque alteri cuiquam recentiori THEODORO adscribendum censuit . Repugnat tamen Saxius in *Historia typographico-litteraria Mediolanensi* [*col.* CCCXVIII.] , cum propter constantem per superiores aetates *Mediolanensium* Scriptorum consensum , tum ob veteres omnes Archiepiscoporum *Mediolanensium* catalogos , in quibus ea laus THEODORO II. tribuitur , quod egregius fuerit rituum AMBROSIANORVM instaurator , & interpret . AMALARIJ autem testimonia facile , aut ab aliquo recentiore Amanuensi ad confirmandas THEODORI sententias insereri potuerunt , aut ex margine , cui fortassis inscripta fuerant , in ipsum Archiepiscopi librum postea irreperunt . Ut ut est , *Petrus CASOLA* Breviario Ambrosiano , quod anno MCCCCXC. Mediolani ab

Anto-

Antonio ZAROTO vulgari curavit, THEODORI *speculum* adtexuit.

ARGELATVS (*Bibliot. Script. Med. T. II. col. 1488.*) addit, THEODORVM aliquid elucubrasse de *Antiphona septies repetenda ad Crucem eo tempore, quod Adventui Domini est dicatum.*

pag. 50. ubi de PAVLLO diacono agitur, consule dicti lib. I. ADDE, ac LIRVTVM de FOROVLIIENSIBVS *litteratis Viris.* (*T. I. p. 184. seq.*)

pag. 51. ubi de eodem VIDE T. II. p. 465.

pag. 53., ubi de Alcuino T. II. p. 465.

pag. 55., ubi de MAXENTIO, *Anecd. P. II. pag. 12.* CORRIGE & ADDE P. II. col. 7. Multa ad hoc opusculum spectantia lege apud LIRVTVM in praeclara, atque alias laudata de FOROVLIIENSIBVS *litteratis Viris tractatione.* (*Vol. I. pag. 253. seqq.*) Caeterum in Codice S. EMMERANNI, unde hanc PETIVS eruit epistolam, eam continenter nullo Auctoris praenotato nomine sequuntur *collectanea dicta de antiquis Ritibus Baptismi, eorumque significatu*, quae quis fortasse eidem MAXENTIO tribui posse suspicaretur, nullò tamen satis solido fundamento, ut idem LIRVTVS (*pag. 259.*) recte animadvertit.

pag. 59. ubi de S. IOSEPHO Hymnographo *recognosce*: ADDE. Ex his hymnis, quos MONGITOR in *Bibliotheca Sicula* [*T. I. p. 385., seq.*] diligenter percenset, MARRACCIUS pro suo in Deiparam studio, eos collegit, quos S. IOSEPHVS in MARIAE Deiparentis laudem cecinit, ac Romae A. MDCLXI. typis Ignatii de Lazaris edidit hoc titulo.

S. IOSEPHI *Hymnographi, Siculi, Syracusani, Ordinis D. BASILII MARIAE, quo ejusdem S. IOSEPHI de Augustissima Coeli, Terraeque Regina Deipara Virgine MARIA opera omnia, quae reperiri potuerunt, ex Graecis Mss. Codicibus collecta, Latine reddita, notisque illustrata, nunc primo publicantur.* 8.

ibid. auctorem habeant. Decessit Hymnographus noster A. DCCCLXXXIII. tertio Nonas Apriles, quo die BOLLANDIANI ejus acta, scriptaque eruditissimo commentario illustrarunt.

pag. 57., ubi de METHODIO. ALLATIVS suffragari nollet. ADDE. Ejusdem METHODII sunt *Ordo servandus in sponsalibus.* Ordo

CCCXXVI

Ordo in benedictione nuptiarum:

Ordo in benedictione bigami.

quos ordines in Ms. Bibliothecae BARBERINIAE codice idem ALLATIVS extare testatur. Vide MONGITORIS *Bibliothecam Siculam*. (T. II. p. 69.)

pag. 61. ubi de MARCO *Hydruntino*, perperam refert.

ADDE, uti & TAFVRIVS, qui Tomo II. Historiae Scriptorum in NEAPOLITANO Regno natorum (p. 20.) eum anno DCCLXXVIII. adsignat.

ibid. pag. 21. seq. ADDE

Illustriss. Hydruntinus Archiepiscopus *Franciscus Maria de ASTE* in *Epitome de memorabilibus Hydruntinae Ecclesiae* [P. I. Cap. III. p. 17.) , MARCVM non solum composuisse, Officium, quod recitant GRAECI *Sabbato sancto ob Domini sepulturam*, verum, quod iidem GRAECI a *Septuagesima usque ad Pascha totum disposuisse* scribit. Sed id a TAFVRIO non injuria ad fabulas amandatur [p. 210.]

pag. 76.

VIDE

T. II. p. 464

pag. 80.

ADDE

in *Laudunensi Ecclesia*

MCLIII. ROMVALDVS II. *Salernitanus* Archiepiscopus ab anno MCLIII. ab VGHELLIO, MVRATORIO, qui ejus chronicon ad annum MCLXXVIII. ex *Ambrosianae* Bibliothecae Ms. Codice cum SAXII V. Cl. adnotationibus intulit in VII. *Rerum Italic.* volumine, aliisque apud TAFVRIVM in *Historia Scriptorum Regni Neapolitani* (T. II. p. 335. seqq.) plurimum commendatus.

I. *Breviarium SALERNITANAE Ecclesiae* contexuit; quo quidem Officio, inquit VGHELLIVS [T. VII. *Ital. Sacr. edit. Ven. p. 404.*] *usi sunt Canonici ejusdem Ecclesiae ad annum usque MDLXXXVII. quo tempore Archiepiscopus MAR-SILIVS ad Capituli postulationem a SIXTO V. impetravit, ut in SALERNITANA Ecclesia ad communem ROMANAE Ecclesiae morem celebraretur, suo tamen, & Successorum arbitrio veteres ejusdem Ecclesiae caeremonias, ritusque, nec non singularia aliquot Sanctorum, quorum ibi corpora requiescunt, Officia reservare ipsi liceret.*

II. *Semestria, seu scrupularios, vel Caeremoniale pro recitatione Horarum Divinarum, & pro peculiaribus functionibus*

CCCXXVII

nibus Ecclesiae SALERNITANAE duobus membraneis voluminibus comprehendit, quae in Archivio SALERNITANI Capituli exstare: TAEVRIVS [*l. c. p. 338:*] testificatur.

pag. 91. Oldibertus *Craffus Mediol.* Archiep. ... DCCCCGV. COR. DCCCCIV.

pag. 92. S. Romanus D. ADDE
Romualdus II. SALERNITANVS ... MCLIII.

pag. 93. Theodorus Antipatriarch. ... MCLXXX. ADDE
Theodorus II. *Mediolan.* Archiep. ... DCCXXV.

ibid. VIDE T. II. p. 464.

Cap. 3. pag. 94. *colon. p. 2. seq.* ADDE

de ADARZO, & SANTANDER (*Gabriel*).

Matritensis, & Viglevanensi Sede, quam a. MDCLIV. indeptus fuerat, ad *Hydruntinam* a. MDCLVII. translatus, edidit suppresso nomine *Francofurti* MDCLX.

Disſamen circa exclusivam quandoque a Principibus interpositam (quam defendit), *ne aliquis in summum Ecclesiae Pontificem eligatur*, apud haeredes *Joh. Godofredi* SCHOVETTERI. 4.

Scripsit etiam *de Canonizatione Sanctorum*; quod tamen opus, saltem *Nicolao ANTONIO* suam edente *Bibliothecam Hispanam*, ubi de eo agit [*T. I. p. 384.*], nondum in lucem emiserat.

pag. 96. VIDE T. II. p. 464.

pag. 97. *della Santa Messa.* ADDE

de ALCAZAR. (*Martinus*)

Hieronymianus edidit *Nicolao ANTONIO* teste (*T. II. Bibl. Hisp. p. 72.*)

Kalendarium Romanum perpetuum ex Breviario, & Missali CEMENTIS VIII. autoritate recognitis, cum festis, quae generaliter in Hispania celebrantur, in quo ordo recitandi Officium Divinum, & Missas celebrandi dilucide exponitur, *Matriti*; ex *Typogr. Regia* MDCXVIII. 4.

ibidem *de Coeremoniis Missae.* ADDE, *Matriti* MDCX. 8. iterumque MDCXVII. 8.

Cave autem, ne cum *WADINGO* hunc cum *Johanne, & Francisco* de *ALCOZER* confundas, licet uterque e *Franciscana* Familia scriptor fuerit.

pag. 99. *Mediolani* MDCCLVI. 4. ADDE

4. De

cccxxviii

4. *De Sepulchris Christianis in aedibus sacris . Accedunt Inscriptiones sepulchrales Christianae seculo septimo antiquiores in Insubria Austriaca repertae &c.* ibid. MDCCLXXIII. 4. pag. 101. Eucharistiae differit. ADDE

AMBROGIO (*Joseph Maria*)

Florentinus e Clericis Regularibus praeter alia , de quibus MAZZVCCELLIVS [T. I. P. II. p. 608.] emisit in lucem.

Anno sagro , illustrato di dichiarazioni Parafrasliche , delle Lezioni , e de' Vangelj , quali tutto l' Anno si leggono nelle Messe correnti , e votive secondo l' ordine , e l'ultima Correzzione del Messale Romano; Aggiuntavi la spiegazione de' sensi morali , ed allegorici più principali , e necessarij per l' intelligenza del testo. Venetiis apud Franciscum VALVASEN-SEM MDCLXVIII. 4. Editio I. Alteram dedit Auctor locupletio-rem , con una breve spiegazione letterale , e mistica di tutto ciò , che appartiene alla Messa , Florentiae apud *Josephum* COCCHINI MDCLXX. 4.

ibid. *Mus. Ital.* P. II. p. 443. ADDE

AMICO (*Laurentius*)

Siculus Paullani instituti assecla multa scripsit , in hisque deperditum librum *Caeremoniarum Ecclesiasticarum* , cujus MONGITOR , & MAZZVCCELLIVS meminerunt .

pag. 102. *Patavii* prodiit MDXX. 12. CORRIGE. *Patavii* , ubi Auctor a. MDCLXXVII. decessit , a. MDCLXX. ; quae secunda editio est post OLDJOINVM [*Athenaei Augusti* p. 284.] MAZZVCCELLIO indicata (*Tom. I. p. 736.*)

ibid. Venet. MDCCXXXIV. ADDE

de ANGELIS (*Fr. Johannes*)

Ordinis Minorum , quos *Discalceatos* vocant , *Hispanice* evulgavit

Tratado de los Sacratissimos Mysterios de la Misa , *Matriti* 1604. typis Regiis.

pag. 112. de RVSCONIBVS MDXXIV. 8. ADDE

XXIV.

Histoire des Fêtes de l' Eglise , & l' esprit , dans le quelles ont été établies , *Parisiis* MDCCLXXIX. apud *Job. Franc.* BASTIEN 12.

XXV.

Gr Inn &c. Ad hunc porro modum ceteros Anonymorum numeros refinges ,

pag. 117.

pag. 117. *Antuerpiae* MDXCVI. 4. librum *de Sacrosancto Missae Sacrificio*. CORRIGE, *Misterios de la Misa* Matriti MDXCVI. 4., & ibidem MDXCVIII. hoc titulo: *Consideraciones sobre el altissimo Sacrificio de la Misa: del Santissimo Sacramento: del Agua bendita: de las Imagenes, y Reliquias: de la Señal de la Cruz: de l' Agnus Dei*. 4.

ibid. in Biblioth. S. I. ubi *Antuerpiensem* indicat ejusdem anni MDXCVI. editionem, & Nicolaus ANTONIVS (*Bibl. Hisp. T. I. p. 307.*)

AQVEVS (*Hieronymus*). De hoc Scriptore, qui *Mediolanense Sacramentarium* emendavit, restituit, auxit, altum MAZZVCHELLIVS flet. Vide infra BORROMAEVS (*S. Carolus.*)

ibid. VIDE T. II. p. 464.

pag. 118. [*pag. 507. seq.*] ADDE

de ARGOMANES [*Johannes*]

Ordinis Minorum. Tribuit ei HAROLDVS in *Supplem. WADINGI* librum *Hispanicum* praenotatum

Reglas, y arte del rezar el Officio divino.

pag. 119. *cap. VI. art. I. n. 3.* ADDE

ARON (*Petrus*).

Florentinus, de quo MAZZVCHELLIVS (*T. I. vol. II. p. 1117.*) *Mediolani*, absque ulla anni indicatione apud *Joh. Antonium* de CASTILLIONO edidit:

Compendiolo di molti dubbj, segreti, e sentenze intorno al canto fermo e figurato.

Hoc autem compendium Latine reddidit *Joh. Antonius* FLAMINIVS, ac *Bononiae* vulgavit in aedibus *Benedicti* HECTORIS MDXVI. inscriptum: *Libri tres de institutione Harmonica edici a Petro AARON Florentino, interprete Joh. Antonio Flaminio Cornelienſi*. 8. *Petrus* inter, & *Franchinum* GAFFVRIVM *Laudensem* hujusce operis causa gravis orta est controversia, quam idem FLAMINIVS (*Lib. XI. epist. 28. seqq.*) narrat.

ibid. MDCCLII. 12. ADDE

D. ASSELINE Vide infra DINOVART.

ibid. V. infra LANGVET. ADDE

ASSENSIO (*Fr. Michael*)

Ordinis Minorum edidit omisſum a WADINGO opus, nempe

t t

Co-

CCCXXX

Copiam accentuum dictionum Breviarii Latinarum, Graecarum, Hebraicarum, Caesaraugustae MDCXXI.

pag. 120. Tarracone MDCIV. 4. ADDE

ATTAVANTI (Fr. *Jacobus*).

Ordinis Servorum B. M. cui CLEMENS VIII. illum praefecit. Exstant in sui Ordinis Bibliotheca *Pisis*, ubi a. MDCVII vitam cum morte commutavit, plura ejus opera, ut

Trattato spettante alle Ore Canoniche.

De' Riti di seppellire i Cadaveri.

Tractatus de Sacrificio Missae.

De Correctione anni tempore GREGORII XIII.

pag. 123. Vol. II. P. I. pag. 42. ADDE

BAGNI (*Blasius*)

Vir apud Canonicos Regulares S. Salvatoris magni nominis ineunte saeculo xvii. [a]. Ejus sunt.

1. *Caeremoniae observandae a recitantibus Officium divinum, & a celebrantibus Missas Majores ad usum Canonic. Reg. Congr. S. Salvatoris*, Romae apud MASCARDVM MDCX.

2. *Officia propria Canonic. Reg. Congr. S. Salvatoris a S. Sede primum approbata, nunc vero amplificata, a S. C. R. emendata, approbata, et concessa*, ibid. apud eundem MDCXIII.

[a] Vide CII. VV. TROMBELLIVM *Memor. Istor. delle due Canoniche di S. Maria del Reno, e di S. Salvatore* p. 261. ec. ac MAZZVCELLIVM (*Vol. II. p. I. pag. 59.*)

pag. 126. in Cod. ASSEMANI. ADDE

DE BARRIONVEVO MONTIEL (*Andreas*)

Baericus, primum exiguae molis libellum edidit inscriptum *de la Missa reçada, seu de Missa recitanda*; deinde pleniorum eodem de argumento tractatum, cui titulum fecit

Espejo de Sacerdotes, en que se ven las Ceremonias de la Missa reçada, y solenne, Hispali MDCXXV. 8.

pag. 152. *Et de modulatione organi.* ADDE

BARBOSA (*Simon Vaz*)

Lusitanus, Vimaransenis, Doctor Conimbricensis, & celeberrimi Augustini BARBOSAE frater germanus, cum alia edidit a Nicolao ANTONIO percensa, tum in rem nostram:

Tractatum de dignitate, origine, & significatis mysticis Ecclesiasticorum graduum, Officii divini, vestium Sacerdotalium, & Pontificalium, atque verborum, Caeremoniarum.

✠

ccccxxi

Et aliarum rerum pertinentium ad Sanctissimum Missae Sacri-
ficiū, Lugduni apud Laurentium DVRAND MDCXXXV.8.

pag. 126. *Biblioth. Orient. pag. 309. ADDE*

BASCAPE' (*Carolus*)

Doctissimus *Novarensum* Episcopus pridie nonas Octobris a.
MDCXV. vita functus, de cujus gestis rebus, librisque mul-
ti egere a MAZZVCELLIO diligenter indicati (*T. II. p. I.*
pag. 511.), ineditum reliquit, BOSCA, & ARGELATO te-
stibus, librum

de Ritibus Ecclesiae MEDIOLANENSIS fol.

in AMBROSIANA Bibliotheca adiervatum

Item *Officia propria Sanctorum Eccl. NOVARIENSIS*
fol.

pag. 127. *Anaphoram. ADDE*

BASSANI (*Andreas*)

Forojuliensis Canonicus *Concordiensis*, & in Seminario *Mon-*
tis Falisci Praefectus studiorum, publici juris fecit

Enchiridion ex opere BENEDICTI XIV. P. M. de Sa-
cramentis Missae confiatum ad usum Sacerdotum, Patavii apud
MANFRE' MDCCXLVII. 12.

pag. 128. solideque defendit. ADDE

Nec minus erudite, sciteque multa pertractat ad Sancto-
rum Canonizationem, & cultum in tribus libris *de Ecclesia*
triumphante.

pag. 131. *T. II. pag. 262. ADDE*

BENIVIENI (*Dominicus*)

Florentinus; & *S. Laurentii* Canonicus, *Benedicto* RICCIAR-
DINIO teste, apud MAZZVCELLIVM (*T. II. p. II. p. 859.*)

Commentarios in Sacros omnes Ecclesiae hymnos
perscripsit, quibus tamen nondum A. MDCXVI. extremam
manum imposuerat.

Ibid. apud eundem 8. quacum & altera *pro Sacerdote cele-*
brante in Missa privata recusa fuit.

ibid. MDCCXXX. Confer MAZZVCELLIVM (*T. II. p. II.*
pag. 889. seq.) ubi hujus voti occasionem narrat.

pag. 136. VIDE *T. II. p. 464.*

pag. 136. MCCCCLXXXVIII. ADDE *fol.* (quae editio per-
rara est)

ibid. *Tubingae* MCCCXCIX. DELE

t t 2

ibid.

cccxxxii

ibid. MDCCIV: 12. ADDE *Epithoma expositionis Canonis Missae Tubingae* Wendelino STEINBACH curante MCCCC-XCIX. 4 Hinc enata est *Lecturae* editio *Tubingensis* ejusdem anni, quam I. de la CAILLE, & MAITTAIRE obtruserunt, quum nonnisi illius operis *epitomen Tubingensis* typographus dederit, ut David CLEMENT animadverrit (T. IV. p. 235.) Num vero eadem sit haec epitome, quae *Combendiaris elucidatio* a nobis designata, nonnisi utriusque Libri comparatione deprehendes.

ibid. T. IV. p. 239. ADDE. NICERONIVS qui unum annum MDCV. editioni tribuit (T. xxiii.), narrat, BIGNONIVM non sine omnium admiratione hunc Librum anno aetatis suae XV. edidisse.

ibid. MDCCXXXIX. in 12. ADDE.

BINASCO (*Malachias*)

Cisterciensis Monachus *Juvenalis* ORABONI Praesidis jussu, quum in *Torcellano* S. THOMAE Coenobio Vicarii munere fungeretur, sui Ordinis *Breviarium* emendavit, ediditque *Venetis* apud IVNCTAS MDLXXIX. 8.

p. 137. infra MAZZEI. ADDE

BIZZOZERO (*Benedictus*)

Monachus *Cisterciensis*. Ei tribuitur Italica versio libri, quem infra videbimus a P. D. *Augustino* CASTANO editum *de maxime supernaturali Agni Dei virtute*. Vide ARGELATVM, qui tamen annum MDCCXXI. operi adscriptum quum se vidisse in Codice ait, certe non annum intelligere potuit, quo versio adornata fuerat (ait enim ipse D. *Benedictum* A. MDCCXII. obiisse), sed quo exarata. Confer etiam MAZZV-CHELLIVM (T. II. p. II. p. 1297.)

ibid. Saec. XVI. cap. 3. ADDE

BLANCO (*Franciscus*)

Auriensis Ecclesiae Antistes, unusque e Tridentinis Patribus multa scripsit. *Nicolaus* tamen ANTONIVS, qui ea (T. I. *Bibl. Hisp.* p. 312.) enumerat, se nescire ait, an illius sit *Discurso del Coro, y Oficio divino*, Barcinone MDCVIII. 8.

pag. 142. (a) 4. ADDE MDXCI. 8.

ibid. MDCXXI. ADDE MDCXXIV. 8. &

ibid. indicat, ADDE. de qua tamen dubito. Ea fortassis nonnisi e vitiosa numerorum transpositione prodit.

pag.

pag. 142. *hujus magistri* . ADDE

BONELLI (*Benedictus*)

e *Minoribus* , quos *Reformatos* vocant , non incelebris nostrae aetatis scriptor , de quo MAZZVCHELLIVS (T. II. P. III p. 1587. *segg.*) scripsit .

1. *De certitudine Canonizationis infra certitudinem fidei divinae* .

2. *De apotheosi Sanctorum* .

pag. 144. MAZZVCCELLII Scriptores Italicos . ADDE

BORROMAEVS (*S. Carolus*)

Inter varia opuscula Archivum *Mediolanensis* Archiepiscopi ab *Joh. Bapt. CORNEO* legata est Vol. ix. ARGELATO teste (T. III. *Bibl. Script. Med. col.* 1959.) *S. Caroli* .

Traктatus (*Ms.*) de *Quadragesima Romana* , & *Ambrosiana* .

In Bibliotheca quoque AMBROSIANA servatur *Sacramentarium juxta morem Mediolanensis Ecclesiae diligentissime revisum , castigatum , redintegratum , additionibus auctum a Hieronymo AQVEO* , Mediolani apud Fratres METIOS MD-LX. 4. , ac notis margini adscriptis a Sancto Antistite inspersum .

pag. 145. P. III. pag. 1891. ADDE

D. BOVCHÉ *Benedictinus in Parisiensi S. Martini de Campis coenobio*

Missale Monasticum *Cluniacense* editum A. MDCCXXXIII. emendavit . Extat praeterea in DINVARTII *Diario Ecclesiastico* [a] ejusdem epistola de quibusdam in nova Breviaria animadversionibus .

[a] T. LXVI. pag. 272.

pag. 146. cap. XV. n. 21.

D. BOVRLET

V. DINOVART.

pag. 147. *Tozzi* MDCXI. in 16. ADDE , & apud eundem MDCXII. iterum cum *hymnis* .

ibid. ejusdem Anni MDLXVIII. ADDE

D. DE BRESSE

V. infra DINOVART.

pag. 149. VIDE . T. II. p. 465.

pag. 150. non interciderit . ADDE

EVONEGLI (*Nicolaus Aurificus*)

Vide supra AVRIFICVS [*Nicolaus*] .

pag.

CCCXXXIV

pag. 151. Bibliothecam Hispanam recentem . ADDE
de BVSTIS [*Bernardinus*]

Composuit Officium Immaculae Conceptionis , quod SIX-
TVS IV Apostolico diplomate confirmavit.

Officium Sanctissimi Nominis JESV .

Officium S. Crucis.

Haec ex ARGELATO in Bibliotheca Scriptorum *Mediolanen-*
sium depromptimus :

p. 153. VIDE T. II. p. 465.

ibid. sine loci , & anni indicatione . ADDE

a CAMPORA [*Seraphinus*]

Messanae quum Arithmeticae institutiones adolescentulis
traderet , a. MDLIX. edidit

Il perpetuale delle Feste mobili , e Lunario ; quod emen-
datus *Romae* anno sequente ab *Antonio Blado* recusum fuisse
TAFVRIVS prodit (*de Script. Regni Neap. T. III. P. II. pag.*
103. seq.)

pag. 154. Floruit circa . SCRIBE

Gente *Valentinus* , instituto vitae *Augustinianus* floruit circa

ibid. ediditque . ADDE . *Barcinone* .

ibid. a GAVANTO indicatum . ADDE

CANTONVS [*Job Bapt.*]

Mediolanensis e Capuccinorum familia edidit , ARGELATO te-
ste ,

Declarationem omnium mysteriorum , quae continentur
in Sacrosancto Missae Sacrificio , *Mediolani* MDCXLII. 4.

pag. 156. ROLLIVSprehendit . ADDE

CARDOSO [*Gaspar*]

Lusitanus S. I. Presbyter auctor fuit operis praenotati :

Kalendarium Romanum ad usum Missarum , & Canoni-
carum horarum .

ibid. in Bibliotheca Neapolitana fit mentio . ADD. Meminit
vero TAFVRIVS (*de Scriptor. Regni Neap. T. III. P. I.*
pag. 164) , & CARMIGNANVM ebiisse scribit a. MDXLIV.

pag. 157. & MDCLXXXVII. 4. ADDE

CARTIER

Gallus , multorum operum Scriptor eruditus ; quae inter

Psalmodiae Ecclesasticae dilucidatio , qua loca obscura in
Psalmis , & Cantis secundum ordinem Breviarii Monastici
dispo-

dispositis occurrentia ad mentem SS. Patrum illustrantur,
Friburgi MDCCXXXIV. 8.

ibid. nisi inimicissimus dubitaverit. ADDE

CASANOVA (*Andreas*)

Mediolanensis, de quo PICINELLIVS in *Atbenaeo* [pag. 30.]
& ARGELATVS [T. I. *Biblioth. col.* 325.], vulgavit

Concordantiam Lectionis Evangelicae juxta morem Ecclesiae Mediolanensis cum Romana, & homiliariis, Mediolani
MDXCIV. MDCVIII. & MDCXVII. 4.

ibid. Canonicus edidit. ADDE

1. *Breviarum* AMRBOSIANVM, Mediolani a. MCCCCXC. (a).

2. *Librum Litaniarum Triduanarum*, ibid. MCCCCXCIV.

3.
ibid. MCCCCXCIX. 4. ADDE [b]

(a) Cave autem illud confundas cum Ms. Metropolitanae
Basilicae *Mediolanensis* Codice, de quo PVRICELLIVS (*Dissert. Nazar. cap. XLVIII. num. 7.*), & ARGELATVS [T. I. *Bibl. col.* 325.]. Inscríbítur is *Rubrica Breviarii Révérendi CASOLAE cum multis aliis*.

[b] Mirum est ARGELATVM, qui SAXII historiam typographicam laudat, ex hoc *Rationali* duos libros sibi effingere potuisse, alterum quidem *Rationalis* nomine praenotatum, atque anno MCCCCXCVIII. editum, alterum *Caeremonialis Missae* AMBROSIANAE titulo inscriptum, vulgatumque
a. MCCCCXCIX. Unus idemque liber hic est anno MCCCCXCIX. publica luce donatus.

pag. 159. CASTANVS [*Augustinus*] ADDE

Mediolanensis e Clericis Regularibus, quos *Theatinos* dicimus,
a PICINELLO (*Atben. pag. 2.*) & ab ARGELATO (T. I. *Bibl. pag. 339.*) laudatus.

ibid. Venetiis ADDE (Veronae ARGEL.)

ibid. MDCLXIX. 4. ADDE. Hunc librum a *Cisterciensi* Monacho *Benedicto* BIZZOZERO Italice redditum sunt qui velint, ut supra monuimus.

ibid. VIDE T. II. pag. 465.

ibid. BFLTRANVM MDCXXX. 4. ADDE

CASTELLIVS (*Franciscus*)

Adlectus is fuit A. MDXXXII. inter MEDIOLANENSIS
Metro-

cccxxxvi

Metropolitanae Ecclesiae Ordinarios, ut ajunt; quodque ad ejus commendationem maxime facit, Sanctissimo Praefuli CAROLO BORROMAEO pergratus fuit. Obiit autem a. MDLXXVIII., multis relictis praeclarae suae eruditionis monumentis, quae tamen manu scripta in forulis Bibliothecarum MEDIOLANENSIVM delitescunt. Ea ARGELATVS accurate enumerat. (T. I. col. 342. seqq.) Ad nostram hanc Bibliothecam spectant

1. *De caussa institutionis Veglonum, & Veglonissarum.*
2. *Missa Pontificalis AMBROSIANA in Cantu, quae personae, vasa sacra, paramenta, & utensilia praeparanda sunt in Missa Pontificali AMBROSIANA, & quidquid in ea agendum erit.*
3. *Tractatus de Vesperis Pontificalibus AMBROSIANIS, ad Job. Angelum ARCIBOLDVM MEDIOLANENSEM Archiep.*
4. *Latina epistola Reverendiss. D. Archidiacono, cacterisque eiusdem Ecclesiae Diaconibus de usu, & praestantia antiqui membranei Evangelarii, quod Sacratario Metropolitanae Ecclesiae Petrus CASOLA dono dederat. Exstat ea epistola in extremis Codicis paginis.*

CASTILIONAEVS (Hieronymus)

Ob eximiam vitae innocentiam, suavissimos mores, acre iudicium, divinarum litterarum peritiam, ut in ejus epitaphio legimus apud ARGELATVM (T. I. col. 365.) Theologus Prototonotarius Apostolicus adolescens creatus, & MEDIOLANI Templi primarii Archipresbyter decessit An. aetatis xxxiv. Salutis MDLXXXIII. S. Carolus BORROMAEVS ejus opera in Diurnali AMBROSIANO conficiendo, edendoque usus est; quod in praemisso editioni Decreto idem Sanctissimus Cardinalis testatum voluit.

pag. 161. Velitris MDCCXLIX. ADDE

CELESTRIS (Antonius)

Panbormitanus Tertii Ordinis S. Francisci, quem 19. Martii vita functum a. MDCCVI. MONGITOR (Bibl. Sicul. T. I. pag. 59.) scripsisse ait breviter edenda

1. *Parafrasi allegorica al Breviario Romano:*
2. *L' Officio della Settimana Santa commentato.*

CEPARI (Virgilius)

Multa

Multa edidit , de quibus Bibliotheca S. I. Praeter ea autem Ms. reliquit egregium *Directorium Canonizationis* , cujus cum laude saepe meminit BENEDICTVS XIV. in praestantissimo opere *de Beatif. & Canoniz.*

pag. 164. CIMELIVS *Petrus* , CORRIGE (CIRVELO *Petrus*) [a].

ibid. MDXXVIII. fol. ADDE

[a] Laudatur veluti *indefess in studiis laboris homo , librisque perpetuo adhaerens* ab Alvaro GOMEZIO (*Lib. IV. de reb. gest. Franc. XIMENII Card.*). Cumprimis vero consule Nicolai ANTONII *Bibliothecam Hispanam* (T. II. pag. 146.)

pag. 167. Vol. II. in 12. ADDE

COLLIN (P. Nicolaus)

Praemonstratensis Canonicus Regularis , edidit plures tractatus a DINVARTIO plurimum commendatos in Diario Ecclesiastico [T. LIX. pag. 190. T. LXIII. pag. 282. , & T. LXVII. pag. 280.] . Nempe

1. *Traité du signe de la Croix , fait de la Main , ou la Religion Catholique justifiée sur l'usage de ce signe ; ouvrage historique & moral* , Parisiis MDCCLXXV. apud DEMONVILLE 12.

2. *Traité de l'Eau benite , ou l'Eglise Catholique justifiée sur l'usage de l'Eau bénite ; ouvrage historique , polemique , & moral* ibid. MDCCLXXVI. (a)

3. *Traité du Pain béni ; ou l'Eglise Catholique justifiée sur l'usage du Pain béni ; ouvrage polemique , historique , & moral* , ibid. MDCCLXXVII. (b).

4. *Lettre sur la Fête de Pâque* . (c)

(a) Fuit qui nimiae in duobus adserendis factis credulitatis auctorem accusavit. Huic vero ab ipso COLLINIO satisfactum brevi opusculo inscripto : *Refutation d'une Critique sur le Traité de l'Eau bénite* . Adi DINVARTIVM T. LXIV. *Diarii Ecclesiastici* (p. 273. seq.)

(b) In hoc tractatu promittit Auctor daturum se novum de *Processionibus* tractatum.

(c) Exstat in *Parisiensi* DINVARTII Diario [T. LXXII. p. 82.]

pag. 168. V. *Fernandus de Corduba* . ADDE

CORNEVS (*Franciscus*)

u u

Me-

cccxxxviii

Mediolanensis Lectorum in Metropolitana Basilica Primicerius, Scholae Cantorum Praefectus, & Archiepiscopalis Archivii custos, in AMBROSIANA Ecclesiae ritibus pervestigandis emi-
nuit: quo praesertim spectant duo supra triginta volumina fe-
re omnia ab ipso CORNEO exscripta, atque Archiepiscopi
Archivo legata antequam a. MDCXC. e vivis excederet. Eo-
rum argumenta vide apud ARGELATVM (T. I. col. 475.
seqq.). Edidit etiam praeter alia

1. *Origine dell' Istituzione dell' Orazione delle XL. ore,*
Mediolani MDCXLIX.

2. *Commemorationem anniversariam coronationis Summi*
Pontificis.

pag. 170. & HARTZHEIM *Bibl. Colon. pag. 269. seq.* ADDE
CREMONA (*Bartholomaeus*)

Mazarenfis e Carmelitico Ordine vir egregius a. MDXLVI.
denatus, scripsisse fertur a MONGITORE (*Bibl. Sic. T. I.*
pag. 96.)

Computum Ecclesiasticum, de Indictione, de Aureo nu-
mero, de littera Dominicali, de anno bisextili, de Festis mo-
bilibus, de inveniendò Paschate hinc ad mille annos.

pag. 172. indicati non meminit. ADDE

DANZETTA [*Fabius*]

Perusinus e S. I. Vir doctissimus, cujus eruditionem tanti BE-
NEDICTVS XIV. fecit, ut quum de reformando Breviario co-
gitaret, eum in illud criticas animadversiones scribere iusserit.
Quatuor eae Tomis in 4. continentur, quorum exemplum vi-
di apud amplissimum Praesulem GABRIELI. Edita autem
a P. AZEVEDO fuit P. DANZETTAE in hymnum *Te Deum*
dissertatio in calce *Exercitationum Liturgicarum*. V. supra
AZEVEDO.

pag. 173. BIBLIOTHECAM *Pistoriensem pag. 184.* ADDE

DIAZ [*Marçus*]

Lusitanus provinciae Romanae Reformatorem S. *Francisci*, Ni-
colao ANTONIO teste, edidit

Ordinem perpetuum recitandi divini Officii, Romae MD.
CXXXVII.

DIAZ (*Nicolaus*)

Lusitanus Ordinis S. *Dominici*, a quo habuimus

Officia, vel Lectiones Sanctorum aliquot, qui in Lusitaniae
Regno

Regno celebrantur, ab eo ordinata, ut ait *Nicolaus ANTONIVS*.

DIAZ TANCO (*Vascus*)

Fraxinalensis oppidi prope *Lusitaniam*. Capitulo Canonico-
rum, & Clericis *Aursensis* Urbis nuncupavit opus praenota-
tum

Jardin del alma Christiana, donde se tratant las signi-
ficaciones de la Miffa, y de las horas Canonicas, y de las nueæ
Ordenes Ecclesiasticas, Pinciae apud *Johannem de CARAVA-*
IAL MDLII. 4.

ibid. T. III. pag. 17. ADDE

Dissertations sur les differens habits anciens, & modernes
des Chanoines Séculars, & Réguliers, & des autres Eccle-
siastiques. T. IV pag. 12. & 63. T. V. pag. 85. & 226. T. VII.
pag. 92. T. VIII. pag. 73.

pag. 174. T. VII. Maii pag. 143. ADDE

Remarques sur la Tiare du Grand- Prêtre, sur les habits
à la Judaïque, & sur la mitre des Evêques. Erreurs des Pein-
tres à ce sujet. T. VIII. pag. 217.

ibid. pag. 238. & suiv. ADDE

Enterrement solennel de L' ALLELVIA. T. XI. pag. 90.

Ibid. Juin pag. 241. ADDE

Dissertation sur les Saints inconnus, ou baptisés. T. XII.
p. 267. *Observation sur les huiles des Saints Martyrs envoyées*
par S. GREGOIRE LE GRAND à THEODOLINDE, & sur
ce qu' on appelloit BRANDEA. T. XII. pag. 284.

ibid. *Sur quelques parties*. CORRIGE. RONDET *sur quel-*
ques points.

ibid. Juin pag. 269. ADDE. Par M. de VALOIS, Juin
pag. 269.

ibid. Novemb. pag. 162. ADDE

L. E. RONDET, *sur le Pseaume Venite, & sur l' usa-*
ge, que l' on en fait dans les Breviaires. T. XXVII. pag. 3.

pag. 175. Fevr. pag. 145. ADDE, & T. XXXIX. pag. 51.
& 228.

ibid. Maii pag. 162. ADDE

L. E. RONDET, *Remarques sur les Pseaumes, qui se reci-*
tent dans l' Office du Dimanche T. XLII. pag. 111. T. XLIII.
pag. 99. & XLIV. pag. 3. & 195.

cccxi

L. E. RONDET, *Rémarques &c.*

ibid. Avril pag. 93. ADDE

L. E. RONDET, *Plan des leçons de l'Écriture Sainte, & nouvelle distribution des Legendes proposée pour les Breviaires*, T. XLVII. pag. 3.

ibid. *Rémarques sur les Évangiles des Missels* T. XLVIII. Juillet pag. 3. CORRIGE, & ADDE

L. E. RONDET, *Rémarques sur les Évangiles des Missels*, T. XLVIII. pag. 3. XLIX. pag. 3. & 99. LIII. pag. 99. & 195. & LIV. pag. 195.

Observations sur le Calendrier Romain, T. L. pag. 3: & 195.

Lettre d'un Curé du Diocèse du MANS concernant le plan des leçons [*propositum* T. XLVII. pag. 3.] & *observations de L. E. RONDET sur cette lettre*. T. L. pag. 99. LI. pag. 3. & 193., & LII. pag. 195.

Lettre sur le pain béni, T. L. pag. 276.

L. E. RONDET, *réponse à la lettre précédente*, T. LL. pag. 114.

Sur l'usage de sonner les cloches dans le temps d'orage, T. LII. pag. 155.

L. E. RONDET, *Calendrier Gallican extrait, & recueilli des Calendriers de diverses Eglises*, T. LIV. pag. 3.

Réponse à la question sur les signes de Croix super oblata dans la célébration de la Sainte Messe, T. LIV. pag. 167., & LVI. pag. 61.

Lettre de M. ASSELINE sur certaines Rubriques, T. LIV. pag. 68.

L. E. RONDET, *sur divers points de Liturgie; c'est à dire sur les mots Paracletus, & Paraclitus, Agapetus, & Agapitus &c.* T. LV. pag. 59.

. . . . *Remarques sur plusieurs termes Ecclesiastiques, tels que Rites, Rituels, Ritualistes &c.* T. LV. pag. 195.

. . . . *Remarques sur les Pseaumes de nos Breviaires avec le plan d'une nouvelle distribution des Pseaumes*, T. LVI. pag. 3.

. . . . *Observations sur le calcul Ecclesiastique*, T. LVI. pag. 99.

. . . . *Réponse à deux questions de Liturgie*, T. LVI. pag. 155. ASSE-

ASSELINE, *réponse à la question : convient-il de dire l'Antienne Regina cœli aux complies du Samedi Saint ?* T. LVI. pag. 161.

Lettre sur la manière d'administrer la Communion, & sur les signes super oblata, T. LVII. pag. 71.

L. RONDET, *sur les Prières de Heures, & remarques sur l'origine des Neuvaines*, T. LVII. p. 75, & LX. p. 175.

. . . . . *Plan d'un Office pour l'Avent*, T. LVII. p. 99.

. . . . . *Sur PO de l'Avent*, T. LVII. p. 124.

M. ASSELINE, *sur les Processions des Rogations*, T. LVII. pag. 151, & LVIII. pag. 84.

M. G. . . . *sur les mêmes*, T. LVII. p. 154, & 255.

L. E. RONDET, *Plan d'un Office pour le temps de Noël, & de l'Epiphanie*, T. LVII. p. 195.

. . . . . *Plan d'un Office pour la Septuagesime, Sexagesime, & Quinquagesime*, T. LVIII. pag. 99.

. . . . . *Plan d'un Office pour le Carême*, T. LVIII. pag. 195.

Lettre sur quelques Rites Ecclesiastiques, T. LVIII. pag. 253.

L. E. RONDET, *réponse à la lettre précédente*, T. LVIII. pag. 256.

. . . . . *Plan d'un Office pour le temps de la Passion*, T. LIX. pag. 3.

. . . . . *Plan d'un Office pour le temps de Pâque*, T. LIX. pag. 99.

Réponse à certaines questions sur les Rites Romains, T. LIX. pag. 155, & LX. pag. 136.

Resolution sur des questions Liturgiques, T. LIX. p. 161.

D. GRAPPIN, *Benedictin, quand, & pourquoi s'est introduit l'usage de faire gras le jour de Noël ? cette Fête arriva-t-elle un Vendredi ou un Samedi ?* T. LIX. p. 166.

Remarques sur le calcul Ecclesiastique, T. LIX. p. 195.

L. E. RONDET, *plan d'un Office pour les Dimanches depuis la Fête de la très-sainte Trinité jusqu'à l'Avent*, T. LXIII. pag. 99.

. . . . . *plan d'Office pour les Lundis depuis la Fête de la très-sainte Trinité jusqu'à l'Avent*, T. LXIII. p. 195.

. . . . . *plan d'un Office pour les Mardis &c.*, T. LXIV. pag. 3. plan

cccxlīi

. . . . . *plan d' un Office pour les Mècredis &c.* T. LXIV.
pag. 99.

. . . . . *plan d' un Office pour les Jèudis &c.*, T. LXIV.
pag. 195.

. . . . . *plan d' un Office pour les Vendredis &c.*, T. LXIV.
pag. 3.

. . . . . *plan d' un Office pour les Samedis, &c.* T. LXV.
pag. 99.

M. de BRESSE, *sur la présentation de l' Eau bènite*, T. LXIV.
pag. 72.

POVET, *sur le même argument*, T. LXIV. pag. 143.

BOVRLET, *sur le même argument*, T. LXV. p. 58.

Questions liturgiques sur la Messe des Morts, T. LXV. pag. 85.,
& 174., T. LXVI. p. 75. & 160.

Recherches historiques sur la Liturgie sacrée. 1. NOMS
T. LXV. p. 74. 2. LIEVX, *c' est à dire des Eglises*, T. LXV.
pag. 119. 3. CHOEVR *des Eglises*, T. LXV. pag. 254.
4. De l' AVTEL & de toutes ses dependences, T. LXVI.
pag. 37. & 215. T. LXVII. pag. 22. 5. De la CONSE-
CRATION *des Eglises, & des Autels*, T. LXVII. pag. 106.
6. des HABITS, ou ORNEMENS *de l' Evêque, des Prê-
tres, & de leurs Ministres*, T. LXVIII. pag. 17. & 217.
LXIX. pag. 24. 7. des VASES SACRES, & de tous les au-
tres, *qui servent aux Saints Mysteres*, T. LXVIII. pag. 115.
& LXIX. pag. 215. 8. des LIVRES &c. LXX. pag. 27., &
LXXI. pag. 3. & 227. 9. LANGVES, T. LXXII. pag. 39.
10. *Qualités de L'HOSTIE, du VIN, & de l' EAU destinés
pour le Sacrifice*, T. LXXII. pag. 133. 11. Des MESSES
SOLEMNELLES, & PVBLIQUES, T. LXXII. pag. 232.,
T. LXXIII. pag. 83. & 162., & T. LXXIV. pag. 43. & 143.
12. *Du SIGNAL pour appeller le peuple à la Messe*, T. LXXIV.
pag. 237. 13. Des MESSES BASSES, ou PARTICULIERES
T. LXXV. p. 44. & 154. 14. Des AGAPES T. LXXV. p. 260.
15. Des EVLOGIES, T. LXXVI. pag. 68.

Lettre sur le Comput Ecclesiastique, T. LXII. pag. 19.

RIT, *qu' il faut observer dans la Benediction des animaux*,
T. LXII. pag. 168.

Benediction contre les vers, les mulots, les rats &c. T. LXII.
pag. 228.

Ob-

Observations sur les nouveaux Breviaires, T. LXVI. p. 118.
 SYMON de DONCOVRT, *lettre à l'Auteur du Journal*
sur les Observations relatives aux nouveaux Breviaires, T. LXVI.
 p. 266. [a].

J. BOVCHE, *Lettre sur les mêmes Observations*, T. LXVI.
 p. 272.

Essais sur la Bénédiction des femmes après leurs couches,
 VII. p. 178.

Sur le signe de la Croix, T. LXVII. pag. 231.

Sur la bénédiction du Cierge Paschal, T. LXXI. p. 144.

Litaniae in honorem B. M. V., ex sacris Scripturis desumptae [b], T. LXXIII. p. 92.

Lettre sur les nouvelles Litanies, & nouveaux Hymnes en l'honneur de la Sainte Vierge. T. LXXIV. p. 70.

L. F. RONDET, *Antiennes en l'honneur de la Sainte Vierge reformées*, T. LXXV. p. 30.

Recherches Historiques sur la Procession, l'Exposition, la confrérie du S. Sacrement, les Fêtes instituées en son honneur, & sur quelques usages abusifs de l'Eucharistie, qui ont été supprimés. T. LXXV. p. 167. & 243., & T. LXXVI. p. 51. & 152.

Haftenus Diarii tomi, qui ad me pervenerunt ad ann.
 MDCCCLXXIX. mensem Aprilem.

[a] Heic iterum DINVARTIVS in subiecta adnotatione (pag. 269.) nescio quae de fraudibus obmurmurat, ambituque Romanae Curiae, quae ut Principum jura invadere libetius posset, vocem *animas* a celebri Collecta: *Deus, qui* B. PETRO, expunxerit. Sed, ut alia mittam, quae in eandem rem Tomo I. paucis disputavi, neque erudito viro, neque Theologo digna ea est animadversio, qua Auctor statum odiosae hujus quaestionis se se non probe intelligere satis prodit, quum Romani Pontificis potestas, quaecumque demum sit, nonnisi in rebus ad religionem, animarumque salutem pertinentibus primò versetur, nec per se se temporalia attingat, sed spiritalis sit, & *animarum* vocabulo percommode indicetur. Vide etiam infra V. de DONCOVRT.

[b] Atqui ferendum non est quod Diarii Auctor (p. 94.) de hisce Litiis pronunciat: *il est CERTAIN, que celles-ci sont préférables à celles qu'on appelle: Les Litanies de Lorette, & qu'on chante ordinairement; on n'y trouve ni allusions, ni*
allego-

allegories &c. Per me licet in Breviaria *Senonense*, *Antistodense*, & *Benedictinorum* Congr. S. *Wittoni* illatae sint. Verum nemo patiat, recentes hâc Litania a privatis hominibus contextas, a paucisque dioecesibus susceptas, quae nec allegoriis figurisve carent, & vix quidquam habent piae suavitatis, iis tanta jactantia anteferri, quae *Romana* probavit Ecclesia. At hae Litaniae *ex Sacris Scripturis* desumptae sunt. Esto. Quid inde? Numquid *Laureanae* hac laude penitus destituuntur? Atque ut omnia harum Litaniarum elogiâ e Scripturis prompta non sint (quod ultro damus) non saltem e Patribus sunt hausta? Quid ergo causae sit, cur vetustati novitas hac in re praeponatur, non equidem intelligo.

pag. 75. hujus Diarii versionis. ADDE

DIONISI (*Philippus Laurentius*)

Romanus suppresso nomine vulgavit laudatissimum in *Romanis* hujus anni Ephemeridibus (a) librum hoc titulo praenotatum
Antiquissimi Vesperarum paschaliū ritus expositio de sacro inferioris aetatis processu dominica Resurrectionis Christi ante Vesperas in VATICANA Basilica usitato, conjectura; Romae MDCCLXXX. ex typographia Marci PALEARINI 8.

(a) Num. XXXI. pag. 242. seqq.

pag. 76. Tom. I. pag. 204. & 207. ADDE & HARTZHEIM in *Bibliotheca Coloniensi* (pag. 116).

pag. 177. MCCCCXCII. ADDE

de DONCOVRT (*Symon*)

Presbyter apud *Parisienses* S. SVLPICII jussu PARISIENSIS Archiepiscopi Missale, quod tribus fere ante annis prodiit, reformavit; Breviarium quoque in epistola, de qua mox, restituere adgressum se esse scribit. In DINOVARTII Diario Ecclesiastico (T. LXVI. Mensis Martii artic. XXXIX. pag. 266.) exstat ejus epistola an. MDCCLXXVII. data, in qua quid in Missalis emendatione praestiterit, enarrat. Gloriat autem (pag. 269.) se Collectae: *Deus, qui B. PETRO*, nomen *animas* inseruisse, idque a se factum ait *Gelasiani* Sacramentarii, *Ambrosiani* Missalis, & veterum *Parisiensium* librorum exemplo. Addere poterat graviolem *Romanorum* Missalium etiam sub S. PIO V., & Caeremonialis libri a *Marcello Corcyrensi* sub Leone X. evulgati auctoritatem. Sed quod ad *Gelasianum*

signum Sacramentarium adinet, vere ut dicam, aliquid ab egregio hoc PARISIENSIS Missalis correctore dissimulatur, quod magni intererat protulisse. Nam etsi in eo Sacramentario extat oratio vocem *animas* exhibens, ad Vesperam tamen, ut a'ibi monui, in festis Apostolorum PETRI, & PAVLLI eadem fere occurrit absque illo nomine. Non ergo GELASIVS tanti videtur hanc voculam fecisse, quanti eam habet DONCOVRTIVS, ejusque Panegyristes DINVARTIVS.

pag. 180. Ingolstadii MDXV. ADDE

Ab ECCLESIA (*Innocentius*)

E Clericis Regularibus, quos *S. Paulli*, seu *Barnabitas* vocant.

Martyrologii nomina dubiae pronuntiationis ad usum suae Congregationis conscripsisse dicitur ab ARGELATO, qui caeteras ejus lucubrationes enumerat (*T. I. Script. Mediol. col. 568.*); sed in ultima ejusdem Martyrologii editione *Bartholomaei GAVANTI* opera in publicum usum inducta sunt; cui libello, inquit idem ARGELATVS, in ejus Ms. reperitur additum prolixum volumen continens rationes, & exempla de hujusmodi accentibus, & notis. Obiit in Collegio *S. Barnabae* XVII. Kal. Nov. MDCXXXVII.

pag. 183. *Junctas* MDLX. 8. ADDE

FARAVDVS (*Prosper*)

Canonicus *Lateranensis* [a] superiore saeculo scripsit *Manuale Caeremoniarum Ecclesiasticarum* ex Commentariis *Bartholomaei GAVANTI*.

[a] Vide ARGELATVM in *Bibliotheca Scriptor. Mediol.* (T. I. col. 592.)

de FARIA (*Basilus*)

Ulyssipponensis Carthusianorum sodalis a *Georgio CARDOSO* in *Hagiologio Lusitano*, & a *Nicolao ANTONIO* [*Bibl. Hisp. T. I. pag. 160.*] scripsisse dicitur tractatum

De his ceremonias de la Misa.

pag. 284. V. *Phoebaei*. ADDE

FERNANDEZ [*Silvester*]

Ordinis *Mercenariorum* edidit

1. *Ceremonial de la Orden de la MERCED*, Matriti. 4.

2. *Ceremonial ROMANO*, ibid. 4.

x x

3. Ce-

cccxlvi

3. *Ceremonial para la Capilla Real*, sed hoc Ms. in eadem Regia Cappella adservatur.

4. *Del modo de dezir Missa. Prodiit*, inquit *Nicolaus ANTONIVS* (*Bibl. Hisp. T. II. pag. 231.*) *quam pluribus locis.*

ibid. *Litteratorum Virorum* pag. 127. ADDE

FERRARIUS (*Francus*)

Mediolanensis Cisterciensis Monachus tanta eruditione, ut *Abbas S. Crucis Hilarion RANCATVS* a. MDCLXI. *ALEXANDRI VII. P. M.* diplomate obtento cum studiorum suorum focium sibi adsciverit, multa scripsit, quae *ARGELATVS col. 605.* exstare ait Mss. in *Oppido Caravagii* apud *Cistercienses Monachos.* In his

1. *Ritus divini Officii secundum usum Cisterciensium per alphabetum dispositi.*

2. *Alia ad idem Officium, & Caeremonias spectantia.*

3. *Censura ad Librum Jo: Bapt. THIERS de Festorum imminutione.*

4. *Ritus servandi a Cisterciensibus in abdicatione proprii Officii, & receptione Missalis, ac Breviarii Monastici Benedictini.*

5. *Lectiones novae pro Officia S. Guilielmi Episcopi ejusdem Ordinis.*

pag. 185. VIDE pag. 465.

pag. 191. [*Demetrium*] ADDE

DE LA FVENTÉ [*D. Martinus*]

Hispanus, & Monachus Cisterciensis a. MDXCV. vita functus edidit generali suae Congregationis Capitulo jubente *Salmanticae* apud *Johannem FERNANDEZ*

Libro de los usos de la Sagrada Orden del Cistel, y observancia de España MDLXXXVI. 8.

In eo autem opere, quod tribus libris constat, agitur *de Officialibus Monasteriis, Sacrificio Missae, & horis Canonicis; de modo legendi horas Canonicas Dominicis diebus, & feriis totius anni: de Sanctis, sive de modo legendi Officium in solemnitatibus Sanctorum; de signis, quibus Monachi uti debent in locis, & horis silentii; quemadmodum ex Bibliotheca Cisterciensi narrat Nicolaus ANTONIVS* (*Bibl. Hisp. T. II. pag. 82.*)

pag. 191. VIDE pag. 465.

pag.

pag. 192. MDCLXXII. pag. 28. ADDE

GALLADE (*Petrus*)

Occasione *Mannheimensis* Basilicae a. MDCCLX. aedificatae ,
ac dedicatae tres *Heidelbergae* luculentas edidit dissertationes,
quarum

Prima inscribitur : *Templorum Catholicorum antiquitas , &
consecratio* , MDCCLXI.

Altera : *Sanctitas templi ritibus Catholicis consecrati* , eo-
dem anno.

Tertia : *Sanctitas Templorum Catholicorum dotata , ac or-
nata* , MDCCLXII.

pag. 193. MDCXVIII. 4. ADDE

GARZIA (*Fr. Johannes*)

Franciscanae familiae Scriptor in Provincia XII. Apostolorum
Regni *Peruani* edidit *Hispanice*

*Explicacion de los misterios de la Misa , y de sus ceremo-
nias* , *Limae* MDCXLI.

pag. 198. 3. Vol. 4. ADDE

GIVSSANI [*Job. Petrus*]

Mediolanensis , de quo plura ARGELATVS , cum multa alia
edidit , tum ad rem nostram

Risposta a sei quesiti intorno la Santa Messa , *Mediolani*
apud ALCIATVM MDCXXIV.

pag. 200. MDCCXXIV. 12. ADDE

GRACIAN (*Fr. Hieronymus*)

Primum *Carmelitis* , quos *discalceatos* vocant , cognomen-
to a *Matre Dei* adscriptus , deinde post *Tunetanae* captivitatis
biennium CLEMENTIS VIII. indulgentia ad veteris instituti
Carmelitas digressus , *Braxellis* decessit A. MDCXIV. Eximii hu-
jus viri , ad cujus laudes nihil adcedere potest illustrius post
praeclara , eaque non pauca S. THERESIAE testimonia , res
gestas iusto commentario *Andreas* MARMOLIVS persequutus
est . Porro illius opera , quae seorsim edita , postea *Matris*
uno comprehensa volumine prodierunt MDCXVI. , exstat

Tratado de como se a de dezir la Misa y Oficio divino.

Praeterea ediderat Auctor Hispano idiomate *de Anni Sancti
Jubilaeo* tractatum , quem a *Jacobo Bosio* *Italice* redditum ,
ac *Romae* vulgatum a. MDXCIV. referunt *Nicolaus* ANTO-
NIVS , & Comes MAZZVCELLIVS.

cccxlviii

pag. 196. cap. 1. n. 3. VIDE etiam infra LEBEVE
ibid. GERBERT (*Martinus*) Monachus &c. usque edidit.
REFINGE isthaec in hunc modum.

GERBERT (*Martinus*)

Monachus Ord. S. BENEDICTI e Congregatione D. BLASII
in *Sylva nigra*, olim Eminentiss. Card. de RODT Theologus,
nunc Celsissimus S. R. I. Princeps edidit.

ibi nempe de disciplina arcani. ADDE

Quamquam quid haec, si cum binis, quae nuper evulgavit,
praestantissimis operibus conferantur? Alterum inscribitur *de*
cantu, & musica a prima Ecclesiae aetate usque ad praesens
tempus. 4. Vol. 11. (a) Praenotatur alterum: *Vetus Liturgia*
Alemannica [b] 4. Vol. 11.

(a) Insignis hujus operis conspectum *Johannes LAMIVS*
in litterarias suas A. MDCCLXII. Ephemerides *Florentiae*
intulerat col. 76. seq.

[b] Et hujus conspectum dederat idem LAMIVS in anni
insequentis MDCLXIII. ephemeridibus col. 299. 317. 331.
398. 437. & 474. Nunc autem de utroque jam emisso opere
confule *novam Bibliothecam Ecclesiasticam FRIBVRGENSEM*
vol. 1. 2. & 3. Fuit tamen *Germanus* quidam, qui praeclarissi-
mum Auctorem invidia, & obtrectandi libidine potius, quam
veritatis studio reprehendere non timuit. Vide Franc. Xave-
rium HOIL in *Statistica Ecclesiae Germanicae* (T.I. pag. 483.)

pag. 201. *Martyrologium Exoniense* ADDE

D. GRAPPIN *Benedictinus*

V. DINOVAR.

GRASER (*Joh. Bapt.*)

In lyceo *Oenipontano Patrologiae*, ut ajunt, Professor erudi-
tissimam, dignamque, quae praestantissimo Praesuli, ac Roma-
nae Sedis apud Caesaream Aulam Nuncio *Josepho GARAM-*
PPIO inscriberetur,

De presbyterio, et in eo sedendi jure disputationem Tri-
denti MDCCLXXIX. typis *Joh. Bapt. MONAVNI* 4.

Emisit in lucem (a)

(a) Laudatur in Romanis hujus anni MDCCLXXX. Ephe-
meridibus (pag. 119. seq.), ex quibus illud etiam discimus,
hoc ipsum opus, ab Auctore jam anno MDCCLII. *Mantuae*.
editum Italice fuisse; quamquam nunc auctius est, & generalio-
ris

ris usus, quam ferret controversia, unde primum emerferat.

ibid. GRATIANVS &c. usque MDXCIX. 4. DELE
pag. 206. P. *Belchior* de HELVMO. ADDE [seu potius P. *Melchior* de HVELAMO, de quo infra]

pag. 207. Imp. inscriptus. ADDE

GVERRERO (*Andreas*)

Franciscanus auctor fuit *Hispani* operis, cui titulus

Explicacion de las Rubricas del Missal, y *Breviario Romano*, Caesaraugustae MDCXXIX. 8.

pag. 212. de HELVMO (*Belchior*) *Hispanus Ord. Mixt. Convent.* V. GVEDES. DELE ista omnia.

pag. 213. adcessurum adfirmans. ADDE

HEYRENBACH (*Josephus*)

Soc. Jesu Presbyter *Vindobonae* nuper defunctus dissertationem edidit

De salutationis Angelicae in Sancta Ecclesia usu, Viennae MDCCLXXIII. 8.

pag. 214. de *Officio Missae* volumen. ADDE

HOLL [*Franc. Xaverius*]

In Universitate *Heidelbergensi* Juris Ecclesiastici Professor Publicus egregium opus edere coepit, in quo nihil non laudandum praeter huiusmodi titulum *Statistica Ecclesiae Germanicae*. Tomus primus A. MDCCLXXIX. *Heidelbergae* prodiit litteris *Joh. Bapt. WIESEN*. In eo autem caput XVI. a pag. 336. ad pag. 483. de *Liturgiis Ecclesiae Germanicae* eruditissime disserit.

pag. 215. HVELAMVS (*Melchior*) Edidit *Hispanae* orationem de *Caeremoniis Missae* MDXCVII. CORRIGE

de HVELAMO (*Melchior*) (a)

Franciscanus Provinciae *Carthaginensis Hispano* idiomate evulgavit *Conchae* MDXCV. 4. *Barcinone* MDXCVII. rursus *Conchae* MDC. Sermones de *Caeremoniis*, & *Mysteriis Missae*, quorum epitomen sequenti saeculo *Lusitanus* GVEDES, ut diximus, confecit.

(a) *David* CLEMENT (*Bibl. Cur. T. IX pag. 297.*) hujus nomen corrumpit vocans *Belchiorem* de HELVMO

pag. 222. propositos P. I. pag. 35. seq. ADDE

LANGELLA (*Marcus*)

Domo *Neapolitanus*, vitae instituto *Dominicanus*, de quo prae-

cccl

praeter ECHARDIVM TAEVRIVS T. III. *Scriptor. Regni Neap. P. IV. pag. 98.* Ejus est

Esposizione dell' Hinno, che la Santa Romana Chiesa canta per commune suffragio de' Fedeli Defonti. Dies irae, dies illa, in Vico Aequensi apud Job. Jacobum CARLINIVM, & Antonium PACEM MDXCVII. 4.

pag. 225. spectat, ac redarguit. ADDE

LEBEVF (Johannes)

Antissiodorensis Canonicus, pluribus editis libris, ac dissertationibus celebris, cuius haec exstant de re Rituali

Lettre sur un Calendrier Ecclesiastique pour un nouveau Breviaire, où l'on propose des regles sur cette matiere; apud DESMOLETZ T. I. P. I. A. MDCCXXVI. pag. 320.

Remarques sur le Chant Ecclesiastique. Mercure de France, Septembre MDCCXXV. pag. 1987.

Lettre sur la forme des Bâtons des Chantres, & autres usages d'Eglise, qui paroissent empruntez du Paganisme. Sur les diptyches des Payens. L'offrande des vases ornez de figures du Paganisme. Sur les Trésoriers de l'argenterie des Eglises, & les usages des anciens Trésoriers. Merc. Janvier MDCCXXVI. pag. 17.

Lettre sur la nouvelle edition du Breviaire de SENS, & d'AVXERRE. Merc. Juin MDCCXXVI. I. Vol. pag. 1165.

Deffein d'un Recueil d'Hymnes nouvelles, avec les plus beaux chants selon la mesure des vers, où l'on prend la defense du chant de l'Antiphonier de PARIS. Merc. Aout MDCCXXVI. pag. 1729.

Observations sur les Lunaïsons: si elles doivent porter le nom des mois. Sur l'embolisme, le saut de la lune, l'annonce de la Fête de Pâques, les Cycles, Tables Paschales. Vers des anciens Calendriers. Merc. Fevrier MDCCXXVIII. pag. 269.

Memoire sur la Messe Grecque de l'Abbaye de S. DENIS, & sur l'usage de la Communion generale du Vendredi Saint dans l'Abbaye de S. VICTOR de MARSEILLE. Merc. Juillet MDCCXXIX. pag. 1533.

Lettre sur la Ceremonie du deposuit, & sur l'ancien usage des bâtons de Confréries. Merc. Aout MDCCXXXIII. pag. 2764.

Let-

Lettre sur les Orgues. Merc. Aout MDCCXXXVII. p. 1750.

Lettre sur un Manuscrit Liturgique du Mont CASSIN fausement attribué à S. MAMERT Eveque de VIENNE. Merc. Decembr. MDCCXXXVII. II. Vol. pag. 2777.

Extraits du livre (Praefulis GEORGII) de Liturgia Romani Pontificis imprimé à ROME en MDCCXXXI., avec quelques observations. Merc. Dec. MDCCXXXVII. II. Vol. pag. 2843., & Janvier MDCCXXXVIII. pag. 26.

pag. 227. *Leodii* MDCXLI. 4. ADDE

LOBO (*Laurentius*)

Franciscanum Ordinem apud Complutenses professus edidit *Matriti Hispano* idiomate

Compendio de las Rubricas del Breviario, y Missal Romano. MDCXXXII. 8.

pag. 231. MDCVIII. 8. ADDE

de LORA (*Jacobus*)

Grammaticae, & Poeticae artis Professor hymnos in Romana Ecclesia cani solitos diligenter correxit, exposuitque. Ea vero expositio ab *Andrea* GVTTIEREZ *Lucronii* MDCVI. apud *Guillelmum de* BROCAR edita fuit, quis crederet? cum *Distichis* CATONIS; (a) *Florato, quinque clavibus Sapientiae, & fabulis AESOPI*

(a) Addenda erit haec *distichorum* CATONI tributorum editio illis, quas in Bibliotheca latina FABRICIVS, atque post eum ERNESTI percensent.

pag. 237. ubi de MACRO *Dominico* MDCLXVII. T. II. 4. ADDE

His adde dissertatiunculam ROMAE excusam MDCLXVIII. 4., an *Diaconus Cardinalis possit solemniter Benedicere in sua Diaconia?*

ibid. *Conchae* MDC. 8. ADDE (a)

(a) Consule de *Johanne Baptista*, qui apud *Hispanos* in Provincia S. Josephi *Franciscanum* ordinem professus est, *Nicolaum* ANTONIVM in *Bibliotheca Hispana* (T. I. pag. 492.)

pag. 240. VIDE pag. 467.

pag. 243. *Hispani* MDCLXXIII. CORRIGE. *Hispani* apud *Simonem* FAXARDO MDCXXXVII. 4.

Item *Triumfo del Agua bendita*, iisdem typis MDCXLII. 4. Scri-

ccclii

Scripserat etiam *Carthusianus* hic Monachus de Exorcismis; verum typisne id opus excuderit, ignorare se ait *Nicolaus* ANTONIVS (*Bibl. Hisp.*) T. I. pag. 620.)

de S. MARIA (*Petrus*)

Malacitanus, ac *Franciscani* instituti in *Granatensi* Provincia sodalis. Edidit

Manual de Sacerdotes, y espejo del Christiano, que trata de la significacion de la Misa, Granatae MDXCVIII. 4. (a).

[a] Monet autem *Nicolaus* ANTONIVS (T. I. pag. 171.) ex hoc uno, eodemque opere tria fecisse *Lucum* WADDINGVM.

p. 244. MDCLVIII. 8. ADDE

MASCARDI (*Jorlandus*)

Agrigentinus Ordinis S. MARIAE de Monte OLIVETO, quem MONGITOR obiisse ait *Panbormi* circa Ann. MDCXLV, libellum heic edidit MDCXXXII. apud *Alphonsum* de ISOLA praenotatum.

Racconto delle Cerimonie da usarsi nella solennità delle Quarant' hore. 12.

pag. 245. pag. 49. seqq. ADDE

MATTEVCCI [*Augustinus*]

Lucensis Ordinis Minorum, quos *Observantes* dicimus, quum ROMAE Sacrae Rituum Congregationi esset a consiliis, utilissimum opus scripsit; quum autem illud *Venetis* a *Fezzana* excuderetur, pie decessit. En libri titulum

Practica Theologo- Canonica ad causas beatificationum, & canonizationum pertractandas. MDCCXXII. 4.

pag. 250. Saes. XVI. cap. 41. ADDE

MINA [*Hieronymus*]

Panbormi, ubi natus fuerat, ac Sacerdotio initiatus, decessit tertio Idus Julii A. MDCXLVI. Suppresso nomine emiserat in lucem

Ordine delle Ceremonie del Vespro solenne, e della Messa cantata MDCXIV. 8. (a)

(a) Apud Cl. MONGITOREM aliae ad Sacras Caere-
monias pertinentes *Hieronymi* animadversiones exstabant Mss.

ibidem

VIDE

pag. 466.

pag. 252. *Directorium, sive Officii divini &c.* ADDE

MONTER (*Benedictus*)

Campu -

Computo Ecclesiastico, Barcinone MDCXII. ex officina *Gabri-*
lis de GRAELS. 8.

MONTI (*Franciscus*)

Cartusianus scripsit de *Thuribulo*, & *Thurificatione* tracta-
tum, qui Ms. exstat in praeclara *Job. Bapt. CORNEI* syllo-
ge Archiepiscopo *Mediolanensi* legata Vol. V.

MONTI (*Urbanus*)

Mediolanensis inter caetera, quae ab ARGELATO recensentur,
dissertationem scripserat

delle cause, modo, e necessità della correzione del Ca-
lendario fatta da GREGORIO XIII.

pag. 254. in *Officio Ecclesiastico.* ADDE

MVÑOZ (*Fr. Alphonsus Dominicanus*)

Opus reliquit absolutum, cui titulus

De las Ceremonias de la Missa.

pag. 257. Panormi MDCXLI. 8. ADDE

NAV (*Michael*)

S. I. Theologus Gallus edidit *Ecclesiae Romanae*; Graecae-
que veram effigiem ex variis tum recentibus, tum antiquis mo-
numentis singulari fide expressam, Lutetiae Parisiorum apud
Gabrielem MARTINVM MDCLXXX. 4.

pag. 258. *Exorcismus, sive Baptisterium.* ADDE

NEILA (*Didacus*)

in conficiendo Breviario praecipuus Card. QVIGNONII ad-
jutor. Vide quae hanc in rem supra adnotavimus.

pag. 260. MDCLXVIII. fol. ADDE

NVÑEZ DELGADO (*Petrus*)

Hispalensis Ecclesiae, ut ajunt, Portionarius pridie Kal. De-
cembres A. MDXXXV. e vivis ereptus est, quum edidisset

1. *Aurcam Hymnorum totius anni expositionem cum annota-*
tionibus, unaque Orationes Sacras, quae per annum cantantur:
Epistolas D. PAVLI, & aliorum, quae cantari solent &c. Homilias
diversorum Auctorum &c. omnia correctæ, Hispali MDXXVII. 4.

2. *Expositionem Tbrenorum, idest Lamentationum HIE-*
REMIAE, nec non & novem Lctionum, quae pro defunctis
decantari solent, una cum acerbissima CHRISTI Passione se-
cundum MATTHAEVM excerpta ex Nicolao de LYRA, His-
pali apud Job. CROMBERGER MDXXX.

cccliv

O

de OCARIZ [Fr. *Johannes*]

Hieronymianus Monachus ex Italico CHERVBINI AVGVSTINIENSIS Eremitae idiomate dedit

Carmenial, y Rubricas generales del Missal Romano, Pampelone apud Thomam PORRALIS MDLXXVIII. 8.

pag. 261.

VIDE

pag. 467.

pag. 263. P. statim ADDE

PACHECO (Fr. *Balthasar*)

Franciscanae familiae alumnus *Hispanice* duo ad rem nostram opuscula evulgavit, nempe

1. *Espejo de Sacerdotes, y de todos los ministros de la Gerarquia Ecclesiastica*, Matriti MDCXI. apud Ludovicum SANCHEZ 4.

2. *Compendio de servir al Altar el ministro en la Misa recada*, ibidem eodem anno 76.

pag. 265. PANIGAROLA &c. usque pag. 508. REFINGE omnia ad hunc modum.

PANIGAROLA [*Franciscus*]

Ex Ordine *Minorum*, quos *Observantes* vocant, vir multis nominibus celebris A. MDLXXX. a GREG. XIII. *Chrysopolitanus* Episcopus diſtus est; tum A. MDLXXXVII. Episcopus *Astensis*. Obiit autem pridie Kal. Junias MDXCIV. Suam ipse vitam conscripsit; sed & de ejus vita commentarium *Mediolani* MDCXVII. habuimus a Fr. *Bonagrata de* VARENNA: Quum annos tantum XLVI., mensesque IV. vixerit, incredibile fere est, potuisse illum tot libros edere, aut scribere, quot ARGELATVS enumerat. In his

De Sacrarum Stationum veteri instituto a SIXTO V. revocato *Oratio in die cinerum*, Romae MDLXXXVII. 4. (a)

Expositio Officii Sanctissimae Trinitatis [b]

(a) Indicatur haec editio a FABRICIO *Bibliogr. Antiquar.* pag. 508. Eam ignoravit ARGELATVS, qui secundam tantum editionem laudat eodem anno apud PONTIVM *Mediolani* curatam.

[b] Exstat Ms. in Bibliotheca *Mediolanensis* Conventus S. ANGELI.

pag. 266.

VIDE

pag. 467.

pag. 270. MDCCXV. 12. ADDE

de PEREGO [*Camillus*]

Caro

Canonicus Notarius Metropolitanae *Mediolanensis* Ecclesiae, & Parochus ad S. VITI, ubi etiam tumultatus fuit. Hoc ejus opus a nobis indicandum

Regola del Canto Fermo Ambrosiano, Mediolani apud PONTIVM MDCXXII. 4.

pag. 271. seu de horis Canonicis, CORRIGE Libri III. Neapoli typis *Francisci* SAVII MDCXXXIX. fol.

Item: de divino & Ecclesiastico Officio, seu de horis Canonicis.

pag. 274. PIAZZA (*Carolus Bartholomaeus.*) ADDE (a) Romae MDCCXI. 4. [b]

(a) De eo *Hiacynthus* GIMMA in libro *degli Elogj Accademici della Società degli Spenfierati di ROSSANO* pag. 60., & ARGELATVS *de Script. Mediol. col. 1097. seqq.*

[b] Praeter haec longe plura reliquit inedita, quae a GIMMA, & ARGELATO indicantur. Nimirum

1. Dell' uso antichissimo della Chiesa, e mistero de' Lumi, e delle Lampadi.

2. Dell' uso, mistero, e prerogative della Tonsura Ecclesiastica.

3. Del significato degli Abiti del Sommo Pontefice, de' Cardinali, e dell' Ordine tutto Ecclesiastico, e Regolare.

4. Delle Cerimonie, e Riti nell' adorazione del Sommo Pontefice.

5. Delle Campane, dell' Incenso, e dell' uso venerabile del Canto Gregoriano.

6. Dell' antichissimo costume del velarsi le Donne nella Chiesa per riverenza degli Angeli, e del separarsi in essa dagli Uomini.

7. *Rerum Mystagogicarum Bibliotessera, sive de recta Sacrorum Rituum, ac Caeremoniarum norma.*

8. *De privata, sive Choralis Divini Officii rite persolvendi disciplina.*

pag. 275. T. I. Septemb. ADDE

de PISA (*Franciscus*)

Toletanus, sed *Segoviensis* Urbis Canonicus, de quo *Nicolaus ANTONIVS*, edidit

Manuale ad Sacramenta Ecclesiae ministranda, *Salmanticae* MDLXXXIII.

ccclvi

Las Tablas de las ceremonias y Oficio Mozarabe, Tole-
ti MDXCIII. apud Petrum RODRIGVEZ, & MDCXIII.

Officium Sancti DOMINICI SILENSIS, ibid. MDXCIX.

Aliqua etiam de *Sacris ritibus*, & *caeremoniis* commen-
tatus est, quae tamen an perfecta reliquerit A. MDCXVI. mo-
riens, mihi incompertum.

pag. 277. COMBI MDXCIX. 4. ADDE

POVET

V. DINOVART

PRAECONIVS (Octavianus)

Cujus gesta paucis sepulchralis Inscriptio complectitur, nempe:
Fr. Octavianus PRAECONIVS Ord. Min. Con. Siculus a
CASTRO REGALI Archiepiscopus Panormitanus, pietate in-
signis, eruditione clarus, post multos curae pastoralis quatuor
Ecclesiarum Monopolitanen. Arian. Cephaluden. & Panormi-
tanen. exantlato labores, quieturus tandem obiit XVIII. Julii
suae dignitatis anno VI. aetatis LXVI. Christi vera nati MD-
LXVIII. Caeteris porro, quae edidit a MONGITORE per-
cepta nunc praetermissis, geminum opus indicabimus, Lati-
num alterum a GHILINIO memoratum, Italicum alterum.

*Expositio lucida in Orationem illam, quae ab Ecclesia in
Missa Defunctorum pio quodam ritu canitur: DOMINE IE-
SV CHRISTE REX GLORIAE.*

*Esposizione, o diremo breve Trattatello del Responsorio
Maggiore delli Defonti, cioè LIBERA ME DOMINE*, Pa-
normi apud Job. Matthaeum MAVDAM MDLXVI. 8.

pag. 278. Articulus de POVPART *Spiridionis* iis praepo-
natur, quae pag. 277. de PRAEPOSITIVO adnotavimus

pag. 279. Neapoli MDLXXVI. 12. CORRIGE. Neapoli
MDLXXII. iterumque MDLXXVI. 12.

pag. 283. Artic. III. n. 10. ADDE

de RESENDE, seu RESENDIVS (*Andreas*)

apud Lusitanos omnifariae Antiquitatis, litterarumque cum hujus
studio cognatarum peritia insignis fuit, de illoque *Dominica-
nus* Ordo jure gloriabitur, etsi jubente Johanne III. Rege
justis de causis ab eo discedere coactus est. Quod autem To-
mo hujus operis primo pag. 131. ab eo diximus *Breviarium
Eborense* emendatum fuisse, Johannes VASAEVS in *Hispa-
niae Chronico* (cap. V.) confirmat. Vide Nicolaum ANTO-
NIUM T. I. pag. 67.

pag.

pag. 285. & in Bibliothecis Patrum. ADDE

de ROA (*Martinus*)

Cordubensis e S. I. vir longe eruditissimus suo nitori restituit, vulgavitque

Officia Sanctorum Ecclesiae Cordubensis a Sede Apostolica adprobata.

Supplementum quoque Breviarii *Hispani* edendum reliquit.

pag. 287. A. MDCL. ADDE

RODRIGVEZ (*Cyprianus*)

Cisterciensis Monachus, atque adeo suae Congregationis Generalis Praefectus, quem *Reformatorem* appellant, teste apud Nicolaum ANTONIVM Chrysothomo HENRIQUEZ scripsit

In Canonem Missae, librum unum.

pag. 288. Romae MDCCLXXIV. ADDE

ROMAN de MATAMOROS (*Salvator*)

Computum Ecclesiasticum, sive Romanum, Venetiis MDLXX.

pag. 291. Bibliothecam *Hispanam*. ADDE

de ROSA (*Thomas*)

Additiones ad suum Tractatum de Exequutoribus litterarum Apostolicarum tam gratiae, quam iustitiae (a); quibus accessit novus Tractatus de Exequutoribus litterarum Remissorialium in ordine ad Processus pro Canonizatione Sanctorum una cum praxi, Neapoli ex Typographia Antonii GRAMLGNANI, MDCLXXXVI. fol.

[a] Prodierat hic Tractatus Romae MDCLXXVI.

ibid. T. I. pag. 391. ADDE

ROSARIUS, sive ROSALES [*Petrus*]

Observationes in XCV. Hymnos, qui in Breviario Romano continentur, Brugis apud Petrum GOMEZ de VALDIVIESOSO, MDCXXIV. 8. [a]

[a] Et hujus meminit Nicolaus ANTONIVS [T. II. pag. 187.] Mirum tamen mihi est, duos exstitisse non longo sex & quadraginta annorum intervallo ROSARIOS, qui Brugis observationes in Hymnos Breviarii Romani scripserint, atque ediderint.

A S. ROSALIA (*Marcus*)

Panhormitanus Ordinis *Discalceatorum*. S. AVGVSTINI edit

ccclviii

Sacrarum Caereemoniarum pro Missa solemni, & privata, Breuiloquium, sive compendium, Padhormi typis Petri de ISOLA, MDCLXVII. 8.

Sacrarum Caereemoniarum compendium pro hebdomada Majori, ibidem, typis Dominici de ANSELMO, MDCLXVIII. 8.

pag. 292. *el Officio Romano*; Toleti. CORRIGE *el Officio Romano*, Matriti MDLXXIV. 4. & Toleti.

ibid. MDLXXXIV. ADDE

Ceremonial Romano para Missas cantadas, y rezadas, Compluti MDLXXIX. 4. (a)

Kalendarium Romanum perpetuum, & generale Breviarii Romani ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini nuper editi XXXVI. tabulis constans pro tota Hispania &c. Toleti MDLXXVII. 4., iterumque MDLXXVIII. 8. [b]

(a) Idem opus latine ab Auctore confectum fuit; primus tamen *Genuae* edi curavit *Franciscus de NIGRO* eiusdem Ordinis Minimorum, quem *Petrus* professus fuerat, pluribus ab hujus morte annis, MDCXXXVII. typis *Josephi PAVONIS*; *Franciscus* autem additionibus, notis, & appendicibus locupletavit.

[b] In compendium postea redactum typis *Antuerpiensibus* prodiit A. MDCXVII., tum *Ingolstadii*, *Toleti* &c.

RVSCA (*Job. Baptista*)

Nihil typis evulgavit; plurima tamen scripsit ad rem Ritualement pertinentia, quae *Mediolani* in *Ambrosiana* Bibliotheca adseruantur. Titulos vide apud ARGELATVM pag. 1264. seq.

pag. 293. SALON (*Johannes*) CORRIGE

SALGADO (*Lucas*)

Caereemoniale, seu exercitium Altaris secundum usum Romae Ecclesiae, ex probatissimis Authoribus, tam Theologis, quam Canonicis collectum; Salmanticae apud *Job. PERIER* MDLXX. 8.

SALON [*Johannes*]

Valentinus, Ord. Minorum, GREGORII XIII., cujus auspiciis Romae jamdiu commorabatur, jussu vulgavit

ibid. MDCLXXVII. 4. ADDE

SANCHEZ [*Josephus*]

Intro-

Introduccion a las Reglas del Breviario, Salmanticae MDC-XXX.

pag. 298. *ibid.* MDCLIII. fol. ADDE

4. De Sacro Ritu praeferendi crucem Majoribus Praelatis Ecclesiae libellum apologeticum pro Archiepiscopo *Parisiensi* contra novum conatum Archiantistitis *Lugdunensis*, ad Sanctissimum Papam, & D. N. D. VRBANVM divina providentia PP. VIII. *Parisiis* apud Robertum STEPHANVM, MDCXVIII. 4.

pag. 300.

VIDE

pag. 467.

pag. 303. teste Expositionem Missae. ADDE (a)

(a) Vide etiam Nicolaum ANTONIVM (T. I. pag. 597.), ex quo illud quoque discimus, *Johannem e Franciscano Ordine ad Acernensis Ecclesiae Sedem evectum fuisse.*

Ibi *Mysteri, e sensi mistici della Messa*, Derthonae MDCLXXII. 4. CORRIGE *Mysteri della Messa Romana, ed Ambrosiana, col significato dei Riti Ambrosiani*, Derthonae apud VIOLAM MDCLXXII. 4.

Tripartitam quoque in Breviarium Romanum commentationem, quae quatuor tomis contineretur, adgressum fuisse CAROLVM ex PICINELLI *Athenaso* ARGELATVS perhibet.

(a)

(a) Multa quoque de Ritibus, praesertim *Mediolanensis* Ecclesiae paullo antiquior ex eadem *Septalia* Gente *Hieronymus* scripserat; quum tamen nihil ediderit in lucem, satis nobis sit id indicasse. Confer ARGELATVM pag. 1317.

pag. 305. *Latin.* T. I. pag. 64. ADDE

de SOTO [*Andreas*]

Explicacion de la Bendicion del Cirio Pasqual.

Del origen de la Agua bendita, y antiguedad, y milagros, que Dios obra per medio de los Agnus Dei (a)

(a) Duo isthaec *Andreae* opera ex Nicolai ANTONII *Bibliotheca Hispana* [T. I. pag. 69.] depromptimus. Idem ANTONIVS pag. 366. ex WADINGO meminit *Traclatuli super praeconium Paschale* EXVLTET; quo in Sabbatho Sancto benedicatur *Cereus Paschalis* a quodam Francisco de SOTO editi. Quid si *traclatulus* iste idem sit, quod Hispana illa *Andreae* explanatio, atque ex uno Auctore duos nobis heic, uti & alias, WADINGVS obtruserit?

pag.

ccclx

pag. 308. MDLXXX. & Romae MDLXXXVIII. f. (a) CORRIGE

MDLXXX. (a), & Romae MDLXXXVIII. f. [b]. Agitur hoc in opere etiam

Ibi [a] Quae CORRIGE

(a) Haec editio in catalogo Bibl. Card. IMPERIALIS indicatur. *Romanam*, atque adeo *Venetam* A. MDLXXIX. memorat *Nicolaus* ANTONIVS, qui & coeptum a *Iosepho*, sed morte abruptum laudat *Lexicon Ecclesiasticarum vocum, phrasium, ac rituum veteris Ecclesiae Catholicae*.

[b] Quae.

pag. 309. CIOTTVM 8. ADDE

de SWEYVE, vel de SVSATO (*Jacobus*)

a QVETIFIO, & HARTZHEIM (*Bibl. Colon. pag. 155.*)
Saeculo XV. quo HVSSITARVM haeresi se se impigre opposuit, scripsisse dicitur

Expositionem Missae fol.

ibid.

VIDE

pag. 467.

Tum ADDE

De TAPIA [*F. Didacus*]

Segoviensis Augustinianus edidit

Tractatum de ritu *Missae*, Salmanticae MDLXXXIX.

TETAMO (*Ferdinandus*)

Panhermitanus utilissimum, atque eruditissimum opus *Venetis* Petri SAVIONI typis vulgare coepit A. MDCCCLXXIX. quod octo Voluminibus in 4. comprehendetur, hoc titulo

Diarium Liturgico-Theologico-Morale, sive quaestiones morales, Institutiones Ecclesiasticae, sacrique Ritus notandi singulis temporibus, atque diebus anni Ecclesiastici, & civilis.

pag. 310. & horis Canonicis. ADDE

TEXTORIS, seu TZEWERS (*Wilhelmus*)

in Cathedrali *Bastleensi* Ecclesia circa annum MCCCCLXXV. Ecclesiastes orthodoxae doctrinae studiosissimus praeter alia (a) scripsit

In canonem Missae.

(a) Confer HARTZHEIM in *Bibliotheca Coloniensi* (pag. 129.)

pag. 315.

VIDE

pag. 468.

ibi

ibi V. Guibertus. ADDE

TORNAMIRA [*Franciscus Vincentius*]

El Kalendario Gregoriano, Pampelone MDXCI. 4.

pag. 319. V. ADDE

de VALDIVIESSO (*Josephus*)

Exposicion Parafrastica del Psalterio, y de los Canticos del Breviario, Matriti apud Viduam Alphonsi MARTINI, MDCXXIII. 4.

pag. 321. in Bibl. S. I. ADDE

VASQUEZ DEL MALMOL (*Johannes*)

Arte, y regla para aprender a rezar el Officio segun el Breviario reformado, y para entender el Computo, y Kalendario Romano, Pinciae typis Ludovici SANCHEZ MDCV. 8.

pag. 322. V. CHARDON. ADDE

VERDVGO SARRIA (*Fr. Petrus Dominicanus*)

Libro de los Mysterios de la Miffa, Matriti MDXCIV. 4.

pag. 324. & *doctrinis novis* ADDE, Venetiis MDC. Mediola. ni MDCX. & iterum Venetiis MDCXIX. (a)

pag. 325. T. III. p. 75. ADDE

de VILLEGAS (*Diducus*)

Raones, y fundamentos cerca de que el ayuno, y el reçado de la vigilia de San Juan Bautista, que el ano de MDCXXIX. ocurre en el mismo dia del Corpus Domini, se an de anteponer ambas cosas en la feria quarta, vispera de la fiesta del Corpus, Hispali MDCXXXVIII. 4.

de VILLEGAS (*Sebastianus Vincentius*)

Dubio sobre si la Fiesta de la immaculada Conception de Nuestra Señora, caiendo el ano de MDCXIX. en la Dominica segunda de Adviento deba celebrarse el mismo día, o transferirse? Hispali MDCXIX. 4.

ibid. VINITOR, CORRIGE VINITORIS

p. 326. VIDE p. 468.

p. 327. CAVEVS, alique. ADDE

WISSING (*Antonius*)

Speculum Sacerdotis celebraturi cum expositione mysteriorum, & Caeremoniarum Missae (a).

(a) Exstat in ejus *Medulla totius Theologiae Scholasticae*, quae Treveris prodiit MDCXCV. typis Jacobi REVLANDI, Vide P. HARTZHEIM (*Bibl. Cöl. p. 21.*)

z z

ibid.

ccclxii

ibid. VIDE p. 458.

p. 328. Alia habet edenda &c. usque cum aliis alterius argumenti. DELE, hisque isthaec substitue

4. Sopra i Notaj Ecclesiastici (d)

5. Delle antiche Concioni Ecclesiastiche (e)

6. Sull' Avemmaria (f)

7. Sulle Feste mobili (g)

pag. 329. ritum ab eo proposita. ADDE

(d) Exstat T. I. operis ab eo editi, inscriptique: *Dissertationi varie Italiane a Storia Ecclesiastica appartenenti*, Diss.

IX. pag. 215-235.

(e) T. II. ejusdem operis *Diff. I. pag. I. - 31.*

(f) ibid. *Diff. VI. pag. 242 - 296.*

(g) Adcessit haec dissertatio libello, qui nuper e *Salomnio* typographio prodiit suppresso Auctoris nomine praenotatus *Nuovo Effemerologio universale* p. 296 - 352. Quoniam vero capite II. multa Auctor exscripsit ex Officio hebdomadae Sanctae, quod A. MDCCLVIII. *Remondinianis* typis excusum *Venetis* fuit, ne plagii accusetur, recale dicta Tomo hujus nostri operis primo pag. 134., atque hoc ipsum Officium *Zacharianis* Ritualibus Libris adde.

pag. 330. MDCCLV. 4. pag. 81. ADDE

de ZAMORA (*Johannes Franciscanus*)

Caeremoniale *Romanum* CLEMENTIS VIII. *Hispanice* reddidit, ac *Burgis* MDCIII. vulgavit 4.

Eodem quoque anno ibid. edidit *Kalendario perpetuo*

CAP. IV.

pag. 341. & MDCII. 8. ADDE; iterumque MDCXXVI. 8.

pag. 344. *Jenae* MDCCV. 4. ADDE

FRICKIUS (*Elias*)

De cura veterum circa haereses, *Ulmae* MDCCIV. 4. iterumque ibidem MDCCXXXVI., adiuncta Oratione inaugurali de catechisatione veteris, & recentioris Ecclesiae.

pag. 352. & *Witteb.* MDCCXXV. ADDE

LVDECVS (*Martinus*) (a)

Missale, id est cantica, & preces, atque Lectiones sacrae, quae ad Missae Officium, ex primaevae Ecclesiae pio instituto, in templis Christianorum cantari solent. *Viteb.* sumptibus *Samuel SEELFISCH*, MDLXXXIX [b] fol.

Vespe-

Vesperale, & matutinale, hoc est cantica, hymni, & collectae, sive preces Ecclesiasticae, quae in primis & secundis vespers, itemque matutinis precibus, per totius anni circulum, in Ecclesiis, & religiosis piorum congressibus cantari usitate solent, notis rite applicatae, & in duas partes ordine digestae. Prior pars de tempore [c], posterior pars de Sanctis. Anno Christianae Epochae MDLXXXIX. fol. (d)

(a) LVDECI, qui a. MDCVI. e vivis excessit, vitam descriptam habes in HENNING WITTEN *diario biographico*.

(b) Non MDXCVIII., ut in VOGTII catalogo, posteriorum numerorum transpositione legitur.

(c) Hujus partis titulum sequitur *Davidis* CHYTRAEI Epistola ad *Ludecum ex RHODOPOLI die Solstitii* MDLXXXIX. perscripta, in qua varia de Psalmidia Ecclesiastica, ejusque natura disputantur.

[d] Confer FREITAG *Analector.* p. 544.

pag. 357. *Jenae* MDCC. ADDE

OVERKAMPS [*Georgius Vvilhelmus*]

De ratione status Curiae *Romanae* circa usum *Latinae* Linguae in sacris, cultuque publico, *Jenae* MDCCXXXII. 8.

pag. 361. *Helmstadii* MDCCXLIH. ADDE

De imaginibus *Jesu Christi*, quotquot vulgo circumferuntur, & de lingua vernacula *Jesu Christi*, *Jenae* MDCLXXV. 4.

ibid. MDCCCLXX., & auctior ADDE *Francof. & Lipsiae*.

pag. 364. & *Helmstadii* MDCCXXXIII. ADDE

Diff. de Eucharistia mortuorum.

Diff. de curatione morborum per oleum Sanctum. [f]

ibid. vel Sanctissimum Nomen IESV. ADDE

[f] Utraque haec dissertatio exstat in Auctoris *Decade Dissertationum Historico-Theologicarum*, *Helmstadii* MDCCXIV. ubi & recusa est dissertatio de *baptismo per arenam*.

pag. 367. *Joh. Henrico* SVICERO. ADDE

Sacrarum Observationum liber singularis, quo veterum ritus circa Poenitentium *σωφρονισμὸν* paulo accuratius expenduntur; varia Incarnationis, Circumcisionis, Paschatis, Baptismi, & S. Coenae nomina explicantur, Tiguri MDCLXV. 4.

pag. 370.

VIDE

p. 468.

pag. 372. *VVitt.* MDCCXLIX. ADDE

ccclxiv

VVESTPHALIVS [*Andreas*]

Diff. de magna hebdomada

ibid. T. XVII. p. 468. ADDE

VVILCKIVS (*Andreas*)

De festis Christianorum oecumenicis , Tractatus notis philologicis illustratus , *Lipsiae* MDCLXIX. 8.

pag. 373. MDCLXXXI. 4. ADDE

ZINDEL (*Christianus*)

De Ecclesiis Cathedralibus , *Erlangae* MDCCLXIII.

pag. 374. MDCCXXXVI. 8. ADDE

Edidit quoque ZORNIVS *Altonaviae* MDCCXXXI. opuscula Sacra duobus Tomis 8. comprehensa . In his autem exstat

TOMO I. Dissertatio de Numis quibusdam antiquis , ex quibus BARONIVS, PEIRESCIVS, alique antiquitatem Missae, & veritatem probare voluere p. 41.

Diff. de Hymnorum *Latinae* Ecclesiae collectionibus p. 52.

Diff. de Spirituum dijudicatione , hoc est ministrorum Ecclesiae divina extra ordinem electione p. 369.

TOMO II. Diff. de Ministris *Evangelico-Lutheranis* ad altare cantillantibus , eiusque ritus in prima Ecclesia origine , & usu p. 198.

Diff. de vet. Christianorum solemnibus *ευφημισμοις* , cum mortuos suos ante omnia *beatos* appellarent p. 205.

Diff. de Notariorum in prima Ecclesia usu singulari , & origine quod ad acta Martyrum , & Sanctorum consignata attinet p. 657.

Diff. de diptychorum origine in prima Ecclesia p. 687.

Diff. de Natalitiis Cathedrae S. PETRI , adversus *Caesarem* BARONIVM p. 719.

Diff. de Interpretum in prima Ecclesia origine , & usu. p. 763.

F I N I S .

